

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ
ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ
ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

Θ. Κ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ - ΣΤΑΥΡΟΣ ΤΣΙΤΣΕΡΙΔΗΣ
ΛΕΝΑ ΑΝΤΖΟΥΛΗ - ΓΙΩΤΑ ΚΡΙΤΣΕΛΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ
ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Επιτροπή κρίσης

Ιωάννης Καζάζης
Αντώνης Ρεγκάκος
Ρένα Ζαμάρου
Ευαγγελία Λιάπη

Εικόνα εξωφύλλου

Αγώνες προς τιμήν του νεκρού Πατρόκλου (*άθλα επί Πατρόκλω*).
Θραύσμα από λέβητα του Σοφύλου, που βρέθηκε στα Φάρσαλα,
περ. 580-570 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

Προεκτυπωτικές εργασίες

Φωτοστοιχειοθεσίες Κ. Λουκόπουλου
Σοφοκλέους 114, 176 72 Καλλιθέα.

Με απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ	12

ΕΠΟΣ

ΟΜΗΡΟΣ, <i>Ίλιάς</i> Α 1-7	14
<i>Ίλιάς</i> Δ 422-456	18
<i>Ίλιάς</i> Ζ 381-502	24
<i>Ίλιάς</i> Ρ 424-458	34
<i>Ίλιάς</i> Σ 478-508, 541-549, 561-572, 590-608	38
<i>Ίλιάς</i> Φ 227-271	46
<i>Οδύσσεια</i> α 1-10	50
<i>Οδύσσεια</i> α 325-364	52
<i>Οδύσσεια</i> ε 55-84	56
<i>Οδύσσεια</i> ε 441-485	60
<i>Οδύσσεια</i> κ 466-560	66
<i>Οδύσσεια</i> λ 465-491, 541-567	74
<i>Οδύσσεια</i> ω 1-14	80
ΗΣΙΟΔΟΣ, <i>Θεογονία</i> 1-35	82
<i>Έργα και ημέραι</i> 109-201	88

ΟΜΗΡΙΚΟΙ ΥΜΝΟΙ

<i>Ύμνος εις Ἀπόλλωνα</i> 115-126, 143-178, 281-304	98
---	----

ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ταμβος

ΑΡΧΙΛΟΧΟΣ, απόσπ. 19	108
απόσπ. 114	110
ΣΗΜΩΝΙΔΗΣ, απόσπ. 7, 27-42, 57-93	112
ΣΟΛΩΝ, απόσπ. 36	116
ΙΠΠΩΝΑΣ, απόσπ. 32 και 34	120
ΙΠΠΩΝΑΣ, απόσπ. 115	122

Ελεγεία

ΑΡΧΙΛΟΧΟΣ, απόσπ. 1 και 2	126
απόσπ. 5	128
απόσπ. 13	130
ΚΑΛΛΙΝΟΣ, απόσπ. 1	132
ΤΥΡΤΑΙΟΣ, απόσπ. 10	136
ΜΙΜΝΕΡΜΟΣ, απόσπ. 2	138
ΘΕΟΓΝΙΣ, Έλεγεία 237-254	140
Έλεγεία 27-38	144
ΞΕΝΟΦΑΝΗΣ, απόσπ. 1	146

Μελική ποίηση

ΑΛΚΜΑΝ, απόσπ. 1, 36-77	152
απόσπ. 89	158
ΣΑΠΦΩ, απόσπ. 2	160
απόσπ. 16	162
ΑΛΚΑΙΟΣ, απόσπ. 346	166
απόσπ. 347	168
ΣΤΗΣΙΧΟΡΟΣ, απόσπ. 222 b, 201-203	170
ΙΒΥΚΟΣ, απόσπ. 286	174
απόσπ. 287	176
ΑΝΑΚΡΕΩΝ, απόσπ. 348	178
απόσπ. 395	180

ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ, <i>απόσπ.</i> 543	182
ΠΙΝΔΑΡΟΣ, <i>Πυθιονίκος</i> 1	186
ΒΑΚΧΥΛΙΔΗΣ, <i>Διθύραμβοι</i> 17, 90-132	200
<i>Παιάν</i> 4, 61-80	206
ΠΡΑΞΙΛΛΑ, <i>Τῦμος εἰς Ἴδωνιν</i> <i>απόσπ.</i> 747	208
Ἐπίγραμμα	
<i>Σκωπτικά</i> (ΔΗΜΟΔΟΚΟΣ [= ΠΑ 11, 235])	212
<i>Ἐπιτόμια</i> (ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ [= ΠΑ 7, 250])	212
(ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ [= <i>Λοκ. κ. Λεωκρ.</i> 109])	214
(ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ [= ΠΑ 7, 677])	214

ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ, <i>απόσπ.</i> 1, 123 κ.ά.	218
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ, <i>απόσπ.</i> 1	224
ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ, <i>απόσπ.</i> 12	228
ΕΜΠΕΔΟΚΛΗΣ, <i>απόσπ.</i> 17, 57, 59-61	232
ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ, <i>απόσπ.</i> 191	236

ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΠΕΖΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΦΕΡΕΚΥΔΗΣ, <i>απόσπ.</i> 2	240
ΑΚΟΥΣΙΛΑΟΣ, <i>απόσπ.</i> 40a	242
ΕΚΑΤΑΙΟΣ, <i>απόσπ.</i> 15	244

ΔΡΑΜΑ: ΤΡΑΓΩΔΙΑ

ΑΙΣΧΥΛΟΣ, <i>Ἐπτά ἐπὶ Θήβας</i> 375-456, 568-676	248
<i>Ἄγαμέμνων</i> 1-316	266
<i>Προμηθεὺς δεσποίνης</i> 436-506	288

ΣΟΦΟΚΛΗΣ, <i>Αΐας</i> 646-692	296
<i>Αΐας</i> 1185-1222	302
<i>Ἡλέκτρα</i> 86-120	306
<i>Ἡλέκτρα</i> 678-763	312
<i>Οιδίπους τύραννος</i> 911-1085	320
<i>Ἀντιγόνη</i> 332-375	346
ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ, <i>Μήδεια</i> 214-266	352
<i>Κρεσφόντης</i> (απόσπ. 453/71)	360
<i>Ἰκέτιδες</i> 399-455	362
<i>Φοίνισσαι</i> 469-585	368
<i>Βάχαι</i> 370-431	378
<i>Βάχαι</i> 451-518	384
<i>Βάχαι</i> 1041-1152	394
ΧΑΙΡΗΜΩΝ, <i>Οἰνείς</i> (απόσπ. 14)	404

ΣΑΤΥΡΙΚΟ ΔΡΑΜΑ

ΠΡΑΤΙΝΑΣ, απόσπ. 3	410
ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ, <i>Κύκλωψ</i> 590-664	414
ΚΡΙΤΙΑΣ, <i>Σίσυφος</i> (απόσπ. 19)	422

ΚΩΜΩΔΙΑ

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ, <i>Ἀχαρνῆς</i> 496-556	428
<i>Ἰππῆς</i> 498-610	434
<i>Νεφέλαι</i> 275-290, 299-313	446
<i>Εἰρήνη</i> 180-300	452
<i>Ὀρνίθες</i> 1494-1552	470
ΑΝΤΙΦΑΝΗΣ, <i>Ποίησις</i> (απόσπ. 189)	480

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα *Ανθολογία Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας*,* η πρώτη τέτοιας έκτασης που εκδίδεται στην Ελλάδα, απαρτίζεται από τρεις τόμους και καλύπτει χρονικό διάστημα περίπου δώδεκα αιώνων (8ος π.Χ. – 4ος μ.Χ.). Ο πρώτος τόμος περιλαμβάνει κυρίως ποιητικά κείμενα των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων, ο δεύτερος πεζά κείμενα της κλασικής εποχής, και ο τρίτος ποιητικά και πεζά κείμενα από την ελληνιστική εποχή έως την ύστερη αρχαιότητα.

Ο συγκεκριμένος χαρακτήρας της *Ανθολογίας* καθορίστηκε πρωτίστως από το πλαίσιο που έθετε η προκήρυξη του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Κινούμενοι μέσα σ' αυτό το πλαίσιο και θέλοντας να προσφέρουμε όχι μια χρηστομάθεια, αλλά μια ανθολογία με κριτήρια σύγχρονα, προσπαθήσαμε τα κείμενα που ανθολογήθηκαν να είναι, ει δυνατόν, πραγματικά 'άνθη' ή, τουλάχιστον, αντιπροσωπευτικά των ειδών ή των τάσεων μιας εποχής.

Κατά την επιλογή των κειμένων δεν αποφύγαμε να ανθολογήσουμε και κείμενα, τα οποία, από το πρωτότυπο ή σε μετάφραση, περιλαμβάνονται σε άλλα διδακτικά εγχειρίδια. Αν παραλείπαμε με συνέπεια όλα τα κείμενα των διδακτικών εγχειριδίων, θα αναιρούσαμε τον χαρακτήρα της ανθολογίας, αφού θα ήμασταν υποχρεωμένοι να παραιτηθούμε από κείμενα σημαντικότερα.

Όπου είχαμε τη δυνατότητα να επιλέξουμε ανάμεσα σε λίγο-πολύ ισοδύναμα κείμενα, η επιλογή μας έλαβε υπόψη αφενός τη συμπληρωματικότητα των κειμένων που ανθολογήσαμε σε σχέση με τα περιλαμβανόμενα στα διδακτικά εγχειρίδια, αφετέρου κατά πόσο τα συγκεκρι-

* Με τον όρο 'ελληνική γραμματεία' εννοούμε το σύνολο της γραμματειακής παραγωγής, πρωτότυπης ή μεταφρασμένης, που είναι γραμμένη σε γλώσσα ελληνική.

μένα κείμενα θα μπορούσαν να συνδυαστούν ή να διαβαστούν παράλληλα με άλλο ή άλλα κείμενα της Ανθολογίας, ώστε να προκύπτει εν τέλει μια θεματική ενότητα, στο πλαίσιο της οποίας θα είναι δυνατό και διδακτικά επωφελές να εξεταστούν συγκριτικά αποκλίνουσες ή ριζικά διαφορετικές απόψεις για το ίδιο θέμα. Μερικές φορές αφήσαμε να μας οδηγήσουν οι επιλογές κορυφαίων ποιητών.

Όσον αφορά στο πρωτότυπο κείμενο των ανθολογούμενων έργων ή αποσπασμάτων, εφόσον δεν μας δέσμευαν οι υπάρχουσες μεταφράσεις, ακολουθήσαμε, με κάποιες αποκλίσεις, τις εγκυρότερες σύγχρονες κριτικές εκδόσεις. Σε μερικές περιπτώσεις περιορίσαμε τα κριτικά σύμβολα που χρησιμοποιούν οι εκδότες, επειδή επιβάρυναν υπερβολικά την εικόνα του τυπωμένου κειμένου και υπήρχε ο κίνδυνος να λειτουργήσουν ως απώθηση για τον αναγνώστη.

Από τις υπάρχουσες μεταφράσεις επιλέξαμε τις κατά την κρίση μας καλύτερες. Με τις επιλογές μας θελήσαμε ενίοτε να (επανα)φέρουμε στο προσκήνιο μεταφράσεις ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες, όπως είναι η απaráμιλλη μετάφραση του Θουκυδίδη από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, η μετάφραση του Αγαμέμνονα από την Καλλιρρόη Ελεοπούλου ή οι Μεταγραφές του Σεφέρη. Όπου οι υπάρχουσες μεταφράσεις δεν ικανοποιούσαν πλήρως, είτε γιατί βασιζόνταν σε παλαιότερες εκδόσεις των κειμένων είτε για άλλους λόγους, εκπονήσαμε νέες. (Στις παλαιότερες μεταφράσεις χρειάστηκε μερικές φορές να γίνουν ορθογραφικές προσαρμογές, κυρίως σε καταλήξεις.)

Τα εισαγωγικά σημειώματα και τα σχόλια δεν εγείρουν αξιώσεις πρωτοτυπίας, προϋποθέτουν όμως τα σημερινά επιστημονικά δεδομένα. Προσπαθήσαμε, στο μέτρο του δυνατού, να είναι έγκυρα τα στοιχεία και οι πληροφορίες που παρέχονται.

Το εικονογραφικό υλικό θελήσαμε να μην είναι απλώς διακοσμητικό, αλλά να συνδέεται οργανικά με το κείμενο που 'εικονογραφεί', κάτι που δεν ήταν ωστόσο πάντα εφικτό.

Καμιά ανθολογία δεν μπορεί να θεωρηθεί οριστική· πολλώ μάλλον μια ανθολογία τέτοιας έκτασης, που εκδίδεται πρώτη φορά και μάλιστα χωρίς την ευεργετική άνεση χρόνου. Πρώτοι εμείς γνωρίζουμε ότι σύντομα θα φανεί, ιδίως στη διδακτική πράξη, ότι θα χρειαστεί να γίνουν βελτιώσεις ή συμπληρώσεις. Ως εκ τούτου θα μας είναι ιδιαίτερα ευπρόσδεκτες συγκεκριμένες υποδείξεις που θα μας βοηθήσουν να

βελτιώσουμε μελλοντικά την Ανθολογία, η οποία, θέλουμε να πιστεύουμε, περιέχει κείμενα συχνά ενδιαφέροντα και κάποτε συναρπαστικά.

Κλείνοντας θα επιθυμούσαμε να αναφερθούμε με ευγνωμοσύνη στους μεταφραστές και τους εκδότες των κειμένων που δεν βρίσκονται πια στη ζωή. Από τη θέση αυτή ευχαριστούμε θερμά όλους τους άλλους μεταφραστές, ιδιαίτερα εκείνους που με αρχοντική γενναιοδωρία μας επέτρεψαν να ανθολογήσουμε εκτενή αποσπάσματα από πολλές μεταφράσεις τους. Ευχαριστούμε επίσης τους εκδότες των κειμένων και τους εκδοτικούς οίκους* που έχουν εκδώσει τα κείμενα και τις μεταφράσεις καθώς και το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων και μεμονωμένους μελετητές που μας έδωσαν την άδεια να περιλάβουμε στην Ανθολογία πολύτιμο εικονογραφικό υλικό.

* Αναλυτικά στοιχεία αναφέρονται στο τέλος του τρίτου τόμου.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ

αι.	αιώνας
αντ.	αντιστροφή
απόσπ.	απόσπασμα
βλ.	βλέπε
επ.	επωδός
κ.ά.(α.)	και άλλα (αλλού)
κ.ο.κ.	και ούτω καθ' εξής
μτφρ.	μετάφραση
ΠΑ	Παλατινή Ανθολογία
πβ.	παράβαλε
περ.	περίπου
πιθ.	πιθανώς
π.χ.	παραδείγματος χάριν
π.Χ.	πρω Χριστού
στ.	στίχος
στρ.	στροφή
σχόλ.	σχόλιο

- < > Το τμήμα του αρχαίου κειμένου που περικλείεται μέσα σε γωνιώδεις αγκύλες δεν παραδίδεται στα χειρόγραφα αλλά έχει προστεθεί από κάποιο φιλόλογο.
- [] Το τμήμα του κειμένου που βρίσκεται μέσα σε 'μίστακες' έχει παραδοθεί από τα χειρόγραφα αλλά οβελίζεται, διότι δεν θεωρείται γνήσιο.
- [] Σε επιγραφές και σε κείμενα που παραδίδονται από παπύρους το τμήμα του κειμένου που τίθεται μέσα σε ορθογώνιες αγκύλες δεν υπάρχει στον πάπυρο ή την επιγραφή αλλά συμπληρώνεται από κάποιο εκδότη. Αν μέσα σε ορθογώνιες αγκύλες τίθεται κύριο όνομα, τότε πρόκειται για έργο ψευδεπίγραφο· π.χ.: [Ξενοφών] = Ψευδο-Ξενοφών.
- † Το κείμενο είναι αθεράπευτα φθαρμένο.
- *** Υπάρχει χάσμα.
- α Σώζονται μόνο ίχνη από το συγκεκριμένο γράμμα· η ανάγνωση δεν είναι απολύτως βέβαιη.

Με τις ενδείξεις *Κείμενο* και *Εισαγωγικό σημείωμα* παραπέμπουμε στα (αριθμημένα) κείμενα και στα εισαγωγικά σημειώματα της *Ανθολογίας*.

ΕΠΟΣ

ΟΜΗΡΟΣ

(8ος αι. π.Χ.)

1. — Ίλιὰς Α 1-7

Η επική σύμβαση θέλει τα ηρωικά έπη να μην αρχίζουν κατευθείαν με την αφήγηση των γεγονότων, αλλά να προτάσσεται ένα προοίμιο. Στο προοίμιο ο επικός ποιητής, που έχει να χειριστεί ένα δυσεπισκόπητο υλικό και αντλεί τη νομιμοποίησή του από τη Μούσα, της οποίας ο ίδιος είναι το φερέφωνο, επικαλείται τη συνδρομή της για να μπορέσει να ανταποκριθεί στην ποιητική του αποστολή. Με τον τρόπο αυτό η αφήγηση του εξυψώνεται και πιστώνεται με το κύρος της Μούσας.

Τα προοίμια των δύο ομηρικών επών παρουσιάζουν οφθαλμοφανείς ομοιότητες, που

- Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος
οὐλομένην, ἣ μυρὶ Ἄχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε,
πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν
ἡρώων, αὐτοῖς δὲ ἐλῶρια τεύχε κύνεσσιν
5 οἴωνοῖσι τε πᾶσι, Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή,
ἐξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε
Ἄτρεΐδης τε ἄναξ ἀνδρῶν καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.

Το προοίμιο της Ιλιάδας ¹

πιθανώς οφείλονται σε άμεση εξάρτηση. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι και στα δύο έπη το θέμα δηλώνεται εμφαιτικότερα ήδη με την πρώτη λέξη (μήνιν, άνδρα) και ότι η επίκληση της Μούσας απαντά στον πρώτο κιόλας στίχο. Είναι αξιοσημείωτο ότι στην Ιλιάδα ως θέμα του ποιήματος ορίζεται από τον ποιητή όχι ο Τρωικός πόλεμος αλλά μια συναισθηματική αντίδραση, η οργή (μήνις) του Αχιλλέα, η οποία αποτελεί τον άξονα γύρω από τον οποίο αναπτύσσεται η δράση του έπους.

Τη μάνητα, θεά, τραγούδα μας του Ξακουστού Αχιλλέα,
ανάθεμά τη, πίκρες που 'δωκε στους Αχαιούς περίσσιες
και πλήθος αντρειωμένες έστειλε ψυχές στον Άδη κάτω
παλικαριών, στους σκύλους ρέχνοντας να φάνε τα κορμιά τους
5 και στα όρνια ολούθε — έτσι το θέλησε να γίνει τότε ο Δίας—
απ' τη στιγμή που πρωτοπιάστηκαν και χώρισαν οι δυο τους,
του Ατρέα ο γιος ο στρατοκράτορας¹ κι ο μέγας Αχιλλέας.

(μετάφραση Ν. Καζαντζάκης - Ι. Θ. Κακριδής)

¹ στρατοκράτορας: αρχηγός του στρατού.

Αχιλλεύς και Βρισηίδα. Ερυθρόμορφος αμφορέας, περ. 430 π.Χ.
(Lecce, Museo Provinciale.)

Παράσταση πολεμιστών σε κρατήρα από την ακρόπολη των Μυκηνών,
12ος αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΟΜΗΡΟΣ

2. — Ίλιάς Δ 422–456

Στην αρχή της τρίτης ραψωδίας οι Έλληνες και οι Τρώες παρουσιάζονται αντιμέτωποι, έτοιμοι να συγκρουστούν. Με την προσφιλή ωστόσο στον ποιητή τεχνική της επιβράδυνσης η έναρξη της μάχης αναστέλλεται. Παρεμβάλλεται η τειχοσκοπία, η μονομαχία του Μενελάου με τον Πάρη, οι παρεπόμενοι όρκοι και η επιτοκία των Τρώων και, τέλος, η επιδειώρηση του στρατού από τον Αγαμέμνονα. Με τον τρόπο αυτό ο ποιητής, πριν από την περιγραφή της μάχης, εισάγει ή φωτίζει καλύτερα κεντρικά πρόσωπα του έπους (την

- ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέϊ κύμα θαλάσσης
ὄρνυτ' ἐπασσύτερον Ζεφύρου ὑπο κινήσαντος·
πόντω μὲν τε πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
425 χέρσῳ ῥηγνύμενον μεγάλα βρέμει, ἀμφὶ δέ τ' ἄκρας
κυρτὸν ἔδον κορυφούται, ἀποπτίει δ' ἀλὸς ἄχην·
ὡς τότε ἐπασσύτεραι Δαναῶν κίνυντο φάλαγγες
νωλεμέως πόλεμόνδε· κέλευε δὲ οἴσω ἕκαστος
ἡγεμόνων· οἳ δ' ἄλλοι ἀκὴν ἴσαν, οὐδέ κε φαίης
430 τόσσοι λαὸν ἔπεισθαι ἔχοντ' ἐν στήθεσσι αἰδήν,
σγῆ δειδιότες σημάντορας· ἀμφὶ δὲ πᾶσι
τεύχεα ποικίλ' ἔλαμπε, τὰ εἰμένοι ἐστιχόωντο.
Τρῶες δ', ὡς τ' οἷες πολυπάμονος ἀνδρὸς ἐν αὐλῇ
μυρίαὶ ἐστήκασσι ἀμελγόμεναι γάλα λευκόν,
435 ἀζηχῆς μεμακῦϊαι ἀκούουσαι ὅσα ἀρνῶν,
ὡς Τρώων ἀλαλητὸς ἀνὰ στρατὸν εὐρὴν ὁράρει·
οὐ γὰρ πάντων ἦεν ὁμὸς θρόος οὐδ' ἴα γῆρυς,
ἀλλὰ γλῶσσ' ἐμέμκτο, πολύκλητοι δ' ἴσαν ἄνδρες.
ὤρσε δὲ τοὺς μὲν Ἄρης, τοὺς δὲ γλαυκῶπις Ἀθήνη
440 Δεῖμός τ' ἠδὲ Φόβος καὶ Ἔρις ἄμοτον μεμαῦϊα,

¹ Ομηρική ονομασία των Ελλήνων. Συχνότερα ονομάζονται Αργεῖοι και Λακκοί.

Η έναρξη της μάχης

Ελένη, τον Μενέλαο, τον Πάρη, τον Πρίαμο, τον Αγαμέμνονα, τους δύο Αίαντες, τον Διομήδη κ.ά.).

Στο απόσπασμα που ακολουθεί, μέσα από εντυπωσιακές εικόνες και παρομοιώσεις, που, κατά κάποιον τρόπο, δίνουν στην κήρυξη των αντιπάλων στρατών διάσταση φυσικής δέσμης, περιγράφεται η στιγμή που Έλληνες και Τρώες βαδίζουν ο ένας εναντίον του άλλου και εμπλέκονται σε μια γενικευμένη μάχη.

Όπως στον πολυθόρυβο γιαιλό σηκώνεται το ένα κύμα της θάλασσας πίσω από το άλλο, καθώς το σπρώχνει ο Ζέφυρος, και πρώτα υψώνεται βαθιά μέσα στο πέλαγος, και ύστερα σπάζοντας στην ξηρά βουίζει τρομερά, και καμπουριασμένο σηκώνεται ψηλά γύρω από τους κάβους και τινάζει πέρα την άχνη της θάλασσας· έτσι προχωρούσαν τότε και οι φάλαγγες των Δαναών' ακατάπαυτα, η μια πίσω από την άλλη, να μπουν στον πόλεμο· και καθένας από τους αρχηγούς πρόσταζε τους δικούς του. Οι άλλοι προχωρούσαν βουβοί (θα έλεγες πως δεν είχε φωνή στα στήθη του τόσο πολύς στρατός που ακολουθούσε), δίχως μιλιά, γιατί φοβόνταν τους αρχηγούς τους· και γύρω απ' όλους έλαμπαν τα πλουμισμένα όπλα που φορούσαν προχωρώντας στη γραμμή.

Οι Τρώες πάλι, όπως τα πρόβατα κάποιου βοσκού που έχει πολλά κοπάδια στέκονται αμέτρητα, καθώς τους αρμέγουν το άσπρο γάλα, και αδιάκοπα βελάζουν ακούγοντας τις φωνές των αρνιών τους· έτσι και η οχλοβοή των Τρώων υψώνονταν από τη μιαν άκρη ως την άλλη στο πλατύ στρατόπεδο· γιατί δεν ήταν ολωνών ίδιος ο θόρυβος ούτε η ομιλία τους μία· οι γλώσσες τους ήταν ανακατωμένες και ήταν άνθρωποι από πολλές μεριές συναγμένοι. Αυτούς τους ξεσήκωνε ο Άρης, τους άλλους η Αθηνά με τα γαλανά μάτια, και ο Πανικός και ο Φόβος και η Έριδα,² που λυσομανάει άπαυτα, του αντροφόνου Άρη

² Ο Πανικός (στο πρωτότυπο: Δείμος), ο Φόβος, που σε άλλο σημείο του έπους εμφανίζεται ως γιος του Άρη, και η Έριδα είναι δαίμονες του πολέμου που πλαισιώνουν τον Άρη και

- Ἄρεος ἀνδροφόνοιο κασιγιήτη ἐτάρη τε,
 ἦ τ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
 οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει·
 ἦ σφιν καὶ τότε νεῖκος ὁμοῖον ἔμβαλε μέσσω
 445 ἐρχομένη καθ' ὄμιλον, ὀφέλλουσα στόνον ἀνδρῶν.

 οἱ δ' ὅτε δῆ ῥ' ἐς χῶρον ἓνα ξυνιόντες ἴκοντο,
 σὺν ῥ' ἔβαλον ῥινοὺς, σὺν δ' ἔγχεα καὶ μένε' ἀνδρῶν
 χαλκεοθωρήκων· ἀτὰρ ἄσπιδες ὀμφαλόεσσαι
 ἔπληντ' ἀλλήλησι, πολὺς δ' ὄρουμαγδὸς ὀρώρει.
 450 ἔνθα δ' ἄμ' οἰμωγῇ τε καὶ εὐχολῇ πέλεν ἀνδρῶν
 ὀλλύντων τε καὶ ὀλλυμένων, ῥέε δ' αἵματι γαῖα,
 ὡς δ' ὅτε χεῖμαρροι ποταμοὶ κατ' ὄρεσφί ῥέοντες
 ἐς μισγάγκειαν συμβάλλετον ὄβριμον ὕδαρ
 κροννῶν ἐκ μεγάλων κοίλης ἔντοσθε χαράδρης,
 455 τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσσι ἐκλυε πομῆν·
 ὡς τῶν μισγομένων γένετο ἰαχὴ τε πόνος τε.

εμβάλλουν τον φόβο στους μαχόμενους ή τους ξεσηκώνουν. Όπως έχει γραφεί, δεν είναι μορφές πλήρως προσωποποιημένες και έχουν λίγα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, πέρα από αυτά που εξυπακούονται από το όνομά τους.

αδερφή μαζί και συντρόφισσα· που στην αρχή σηκώνεται σιγά σιγά,
έπειτα όμως ακουμπά στον ουρανό το κεφάλι της και περπατά πάνω
445 στη γη. Αυτή τότε έριξε ανάμεσά τους σκληρό πόλεμο, τριγυρίζοντας
μέσα στους πολεμιστές, πληθαίνοντας το βόγγο των αντρών.

Κι εκείνοι, όταν πια προχωρώντας έσμιξαν στο ίδιο μέρος, έγιναν
ένα οι ασπίδες τους, ένα τα κοντάρια τους, ένα η ορμή των πολεμι-
στών που φορούσαν χαλκένιους θώρακες. Οι ασπίδες που είχαν αφα-
450 λό στη μέση χτυπούσαν η μια την άλλη, και σηκώνονταν πολλή αντά-
ρα· κι ακούγονταν οιμωγές μαζί και καυχησιές, αυτών που σκότωναν
κι αυτών που σκοτώνονταν, και η γη πλημμύριζε από το αίμα. Όπως
όταν βρέξει και κατεβάζουν τα ξεροπόταμα από τα βουνά και ρί-
χνουν μαζί το νερό από κρουνοίς μεγάλους εκεί που σμίγουν τα δυο
455 φαράγγια τους, μέσα από βαθιά χαράδρα, και το βόγγο τους τον α-
κούει από μακριά πάνω στα βουνά ο βοσκός —έτσι, καθώς έσμιγαν
κι αυτοί, ακούγονταν ξεφωνητά και παλέματα.

(μετάφραση Όλγα Κομνηνού-Κακριδής)

Αθηναία αποχαιρετά τον πολεμιστή σύζυγό της. Αττική λευκή λήκυθος του 7ου αιώνα π.Χ.

γράφου του Αχιλλέα', περ. 440 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΟΜΗΡΟΣ

3. — Ίλιάς Z 381-502

Η μάχη που άρχισε στην τέταρτη ραψωδία (βλ. το προηγούμενο Κείμενο) συνεχίζεται. Οι Τρώες πιέζονται και υποχωρούν. Ο μάντης Έλενος προτρέπει τον αδελφό του τον Έκτορα και τον Αινεία να ανακόψουν την υποχώρηση των Τρώων και υποδεικνύει στον Έκτορα να γυρίσει στην πόλη και να ζητήσει από τη μητέρα τους την Εκάβη να συγκεντρώσει τις γυναίκες της Τροίας και να αναπέμψουν δέηση στην Αθηνά, στον ναό της θεάς. Ο Έκτορας ακολουθεί τις υποδείξεις του μάντη. Ενώ οι γυναίκες της Τροίας δέονται μάταια, εκείνος συναντάει τον Πάρη, που τον κατηγορεί σκληρά, και έπειτα σπείδει στο σπίτι του, για να δει τη γυναίκα του και τον γιο του, σαν να πρόκειται να μην ξαναγυρίσει. Η Ανδρομάχη ωστόσο δεν βρίσκεται εκεί· γεμάτη αγωνία πήρε τον μικρό Αστυνάκτα και έτρεξε στα τείχη. Ο Έκτορας παίρνει το δρόμο για το στρατόπεδο, όμως την ώρα που είναι έτοιμος να εγκαταλείψει την πόλη, συναντάει στις Σκαιές πύλες τη γυναίκα του και τον γιο του. Η Ανδρομάχη του θυμίζει ότι εκείνος είναι γι' αυτή τα πάντα και του ζητάει να παραμείνει μέσα στα τείχη. Ο Έκτορας συμμερίζεται την αγωνία της, ξέ-

τὸν δ' αὐτ' ὄτρηρῆ ταμὶν πρὸς μῦθον ἔειπεν·

“ Ἐκτορ, ἐπεὶ μάλ' ἄνωγας ἀληθέα μηθήσασθαι,

οὔτε πη ἐς γαλόων οὔτ' εἰνατέρων εὐπέπλων

οὔτ' ἐς Ἀθηναίης ἐξοίχεται, εἴθρα περ ἄλλαι

- 385 Τρωαὶ εὐπλόκαμοι δευρὴν θεὸν ἰλάσκονται,
ἀλλ' ἐπὶ πύργον ἔβη μέγαν Ἰλίου, οὔνεκ' ἄκουσε
τείρεσθαι Τρώας, μέγα δὲ κράτος εἶναι Ἀχαιῶν,
ἢ μὲν δὴ πρὸς τεῖχος ἐπειγομένη ἀφικάνει,
μαυομένη εἰκυῖα· φέρει δ' ἅμα παῖδα τιθήνη.”

- 390 ἦ ῥα γυνὴ ταμὶν, ὃ δ' ἀπέσσυτο δαίματος Ἐκτωρ
τὴν αὐτὴν ὁδὸν αὐτὶς εὐκτιμένας κατ' ἀγνιάς,
εἴτε πύλας ἵκανε διερχόμενος μέγα ἄστυ
Σκαιάς, τῇ ἄρ' ἔμελλε διεξίμεναι πεδίουδε,

¹ Η ονομασία πιθανώς σημαίνει ἡ πύλη στα αριστερά. Η κύρια, αν ὄχι η μοναδική, πύλη της Τροίας προς την πλευρά του πεδίου της μάχης.

Ἔκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλία

ρει ὅτι ἡ Τροία θὰ πέσει, προτιμᾷ νὰ μὴ ζεῖ παρά νὰ δεῖ τὴ γυναῖκα του νὰ σέρνεται στὴ σκλαβιά, ξέρεῖ ὅμως καὶ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ μείνει. Ἐπειτα στρέφεται στὸ γιο του καὶ ἀπλώνει τὰ χέρια του νὰ τον ἀγκαλιάσει, ἐκεῖνος ὅμως ἀποτραβιέται τρομαγμένος στὴν ἀγκαλιά τῆς τροφῆς που τον κρατᾷ. Ὁ Ἔκτορος γελάει, ἀποθέτει τὴν περικεφαλαία, που τρώμαξε τὸν Ἀστυνόακτα, τον παίρνει στὰ χέρια του, τον χορεύει καὶ ζητᾷ ἀπὸ τοὺς θεοὺς νὰ δώσουν νὰ του μοιάσει καὶ νὰ τον ξεπεράσει. Ἐνῶ ὁ Ἔκτορος φεύγει γιὰ τὸ στρατόπεδο, ἡ Ἀνδρομάχη γυρίζει στὸ σπίτι καὶ μαζί με τὶς θεραπαινίδες τον μοιρολογοῦν, ἐνῶ εἶναι ἀκόμα ζωντανός.

Ἡ Ἔκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλία εἶναι ἡ περιφημότερη σκηνὴ τῆς Ἰλιάδας. Σ' αὐτὴ τὴ σκηνή, καὶ γενικότερα στὸ Ζ, ὁ ποιητὴς παρουσιάζει «τὸν μεγαλύτερο ἥρωα τῶν Τρώων —ὄχι τὸ φοβερό πολεμιστὴ, ἀλλὰ τὸν γιό, τὸν ἀδερφό, τὸ σύζυγο, τὸν πατέρα— μας δείχνει τοὺς δεσμοὺς που τον κρατοῦν στὴν πόλη μέσα καὶ τὴν ἴδια στιγμὴ τον σπρώχνουν ἐξω στὴ μάχη γιὰ νὰ τοὺς υπερασπιστεῖ» (Ι. Θ. Κακριδής).

Πρόθυμη ἡ οἰκονόμος τῆς σπιτιοῦ πήρε τὸν λόγο κι ἀποκρίθηκε:

«Ἐκτωρ, ἀφοῦ προστάζεις τὴν ἀλήθεια νὰ σου πω·

ὄχι, μῆτε σε νύφη τῆς, μῆτε σε συγγενὴ τῆς πεπλοφόρο,

385 καλλιπλόκαμες Τρωάδες τὴ φοβερὴ θεὰ παρακαλοῦν καὶ λιτανεύουν.
Στὸ Ἴλιο ἀνέβηκε ψηλά, ἐπάνω στὸν μεγάλο πύργο, ἀκούγοντας

πὼς φθεῖρονται οἱ Τρώες καὶ πὼς μεγάλωσε πολὺ τῶν Ἀχαιῶν ἡ νίκη
ἐκεῖ στὰ τείχη ἐκείνη ἀλαφιασμένη φτάνει,

σαν παραλογισμένη, κι ἡ παραμάννα πίσω τῆς,

με τὸ παιδί στὴν ἀγκαλιά».

390 Τὴν οἰκονόμο τῆς σπιτιοῦ του ἀκούγοντας, ἄφησε πίσω του
τὸ ἀρχοντικό του ὁ Ἐκτωρ, ὀρμητικὸς πήρε ξανά τὴν ἴδια οδὸ,
ἀπὸ καλὰ στρωμένους δρόμους, ὥσπου περνώντας
τὴ μεγάλη, τειχισμένη πόλη, ἐφτάνε πια στὶς πύλες που τὶς ἔλεγαν
Σχαιές,¹ ἀπὸ ὅπου κι ἐμελλε νὰ βγεῖ στὸν κάμπο τοῦ πολέμου.

- εἶθ' ἄλοχος πολυδάωρος ἐναντίη ἦλθε θέουσα
 395 Ἀνδρομάχη, θυγάτηρ μεγαλήτορος Ἡετίωνος,
 Ἡετίων, ὃς ἔναιεν ὑπὸ Πλάκῳ ὑλήεσση,
 Θήβη Ὑποπλακίη, Κιλίκεσσ' ἀνδρεσσιν ἀνάσσων
 τοῦ περ δὴ θυγάτηρ ἔχεθ' Ἐκτορι χαλκοκορυστῆ.
 ἦ οἱ ἔπειτ' ἦντησ', ἅμα δ' ἀμφίπολος κίεν αὐτῆ
 400 παιδ' ἐπὶ κόλπῳ ἔχουσ' ἀταλάφρονα, νήπιον αὐτῶς,
 Ἐκτοριδὴν ἀγαπητόν, ἀλίγκιον ἀστέρι καλῷ,
 τὸν ῥ' Ἐκτωρ καλέεσκε Σκαμάνδριον, αὐτὰρ οἱ ἄλλοι
 Ἀστυάνακτ'· οἶος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον Ἐκτωρ,
 ἦτοι ὁ μὲν μεῖδησεν ἰδὼν ἐς παῖδα σιωπῆ·
 405 Ἀνδρομάχη δέ οἱ ἄγχι παρίστατο δάκρυ χέουσα,
 ἐν τ' ἄρα οἱ φῦ χειρὶ ἔπος τ' ἔφατ' ἐκ τ' ὀνόμαζε·
 “δαμόνιε, φθίσει σε τὸ σὸν μένος, οὐδ' ἐλεαίρεις
 παῖδά τε νηπίαχον καὶ ἐμ' ἄμμορον, ἦ τάχα χήρη
 σεῦ ἔσομαι· τάχα γὰρ σε κατακτανέουσιν Ἀχαιοὶ
 410 πάντες ἐφορμηθέντες· ἐμοὶ δέ κε κέρδιον εἶη
 σεῦ ἀφαρματούση χθόνα δύμεναι· οὐ γὰρ ἔτ' ἄλλη
 ἔσται θαλπωρή, ἐπεὶ ἂν σὺ γε πότμον ἐπίσπης,
 ἀλλ' ἄχε'· οὐδέ μοι ἔστι πατήρ καὶ πότνια μήτηρ.
 ἦτοι γὰρ πατέρ' ἀμὸν ἀπέκτανε δῖος Ἀχιλλεύς,
 415 ἐκ δὲ πόλιν πέρσεν Κιλίκων εὐ ναιετάουσαν,
 Θήβην ὑψίπυλον· κατὰ δ' ἔκτανεν Ἡετίωνα,
 οὐδέ μιν ἐξενάριξε, σεβάσσατο γὰρ τό γε θυμῷ,
 ἀλλ' ἄρα μιν κατέκτηε σὺν ἔντεσι δαιδαλέοισιν
 ἠδ' ἐπὶ σῆμ' ἔχεεν· περὶ δὲ πτελέας ἐφύτευσαν
 420 νύμφαι ὄρεστιάδες, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο,
 οἱ δέ μοι ἐπτὰ κασίγνητοι ἔσαν ἐν μεγάροισιν,
 οἱ μὲν πάντες ἰῶ κίον ἤματι Ἄϊδος εἴσω·
 πάντας γὰρ κατέπεφνε ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς

² Πιθανολογείται ὅτι Πλάκος ονομαζόταν μια νότια ἀπόληξη τῆς Ἰδης, κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία βρισκόταν, ὅπως θηλώνει καὶ τὸ ὄνομα, ἡ Θήβη Ὑποπλακίη ὅπου ζοῦσαν οἱ Κίλικες με βασιλιά τους τὸν πατέρα τῆς Ἀνδρομάχης Ἡετίωνα. Οἱ Κίλικες αὐτοὶ δὲν ταυτίζονται με τοὺς Κίλικες τῆς ΝΑ Μικρᾶς Ἀσίας. Στὴ Θήβα αἰχμαλώτισε ὁ Ἀχιλλεὺς τὴ Χρυσήβα, ὅταν κατέλαβε τὴν πόλη.

- Και τότε εκεί την είδε, να τρέχει προς το μέρος του,
 395 πολύδωρη την Ανδρομάχη, τη θυγατέρα του Ηετίωνα —
 ο Ηετίων, που άλλοτε κατοικούσε στη δασωμένη Πλάκο
 τη Θήβα, στα ριζά της Πλάκου,³ όπου βασίλευε στους Κίλικες —
 η κόρη του Ηετίωνα ήταν λοιπόν στον Έκτορα δοσμένη, ντυμένη
 τώρα στο χαλκό.
 Εκεί τον συναπάντησε, στο πλάι της η παραμάνα
 400 με το αβύο παιδί στην αγκαλιά, νήπιο ακόμη, κρατώντας όμορφον
 τον ακριβό Εκτορίδη, σαν άστρο λάμποντας.
 Ο Έκτωρ τον αποκαλούσε πάντοτε Σκαμάνδριο,⁴ οι άλλοι όμως
 Αστυάνακτα, γιατί ο πατέρας του ήταν ο μόνος που
 κρατούσε της Τροίας το κάστρο.
 Βλέποντας ο πατέρας το παιδί, αμιλητος του χαμογέλασε:
 405 η Ανδρομάχη όμως βουρκωμένη τον πλησίασε,
 το χέρι της δένει στο χέρι του, του μίλησε, κι ήταν αυτός ο λόγος της:
 «Δαιμόνιε, θα σε αφανίσει το ίδιο σου το μένος — και δεν
 λυπάσαι το νήπιο τέκνο σου, την άμοιρην εμένα
 που γρήγορα θα γίνω η χήρα σου. Γιατί, όπου να 'ναι,
 θα πέσουν πάνω σου σωρός οι Αχαιοί, όλοι μαζί
 410 θα σε σκοτώσουν· τότε κι εγώ το 'χω καλύτερο, αν είναι
 να σε χάσω, να με σκεπάσει η μαύρη γη· γιατί δεν θα
 απομείνει πια στον κόσμο άλλη θαλπωρή, όταν εσύ θα βρεις
 τον θάνατό σου — πόνος μόνον και θλίψη.
 Το ξέρεις πως δεν ζει ο πατέρας μου μήτε κι η σεβαστή μου μάνα·
 εκείνον τον εσκότωσε ο Αχιλλέας περήφανος,
 415 όταν την πόλη των Κιλικίων, πάνω στην ακμή της,
 τη Θήβα την υψίπυλη την πάτησε· κι αν έσφαξε τον Ηετίωνα,
 όμως δεν τον εσκόλευσε· μέσα του τον σεβάστηκε,
 τον έκαψε με τα περίτεχνα όπλα του,
 του σήκωσε και σήμα· και γύρω εκεί εφύτευσαν φτελιές
 420 οι νύμφες του βουνού,⁴ κόρες του Δία, που κρατεί
 σείοντας την αιγίδα του.
 Είχα κι επτά αδελφούς, που ζούσαν μέσα στο παλάτι,
 επτά, και σε μια μέρα κατέβηκαν στον Άδη —
 και τους επτά τους σκότωσε ακάθεκτος, σάμπως θεός, ο Αχιλλέας,

³ Ο γιος του Έκτορα και της Ανδρομάχης ονομάζεται σταθερά Αστυάναξ, με εξαίρεση το χω-
 ρίο αυτό. Ο Σκαμάνδρος ήταν ο κυριότερος ποταμός της Τροίας.

⁴ Οι νύμφες συνδέονται ίσως με τον χώρο του θανάτου.

- βουσὶν ἐπ' εἰλιπόδεσσι καὶ ἀργεῖνης οὐέσσι.
 425 μητέρα δ' ἣ βασιλεύει ὑπὸ Πλάκῳ ὑλήεσση,
 τὴν ἐπεὶ ἄρ' δεῦρ' ἤγαγ' ἄμ' ἄλλοισι κτεάτεσσιν,
 ἄψ' ὃ γε τὴν ἀπέλυσε λαβὼν ἀπερείσι' ἄποινα,
 πατρὸς δ' ἐν μεγάροισι βάλ' Ἄρτεμις ἰοχέαιρα.
 Ἔκτορ, ἀτὰρ σὺ μοί εἶσι πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ
 430 ἠδὲ κασίγνητος, σὺ δέ μοι θαλερὸς παρακοίτης·
 ἀλλ' ἄγε νῦν ἐλέαιρε καὶ αὐτοῦ μίμν' ἐπὶ πύργῳ,
 μὴ παιδ' ὀρφανικὸν θήης χήρην τε γυναῖκα·
 λαὸν δὲ στήσον παρ' ἐρικεὸν, ἔνθα μάλιστα
 ἀμβατός ἐστι πόλις καὶ ἐπίδρομον ἔπλετο τείχος.
 435 τρεῖς γὰρ τῇ γ' ἐλθόντες ἐπειρήσανθ' οἱ ἄριστοι
 ἀμφ' Αἴαντε δῖω καὶ ἀγακλυτὸν Ἴδομειῆα
 ἠδ' ἀμφ' Ἀτρεΐδης καὶ Τυδείος ἄλκιμον υἱόν·
 ἦ πού τις σφιν ἔνισπε θεοπροπίων εὖ εἰδώς,
 ἦ νῦν καὶ αὐτῶν θυμὸς ἐποτρύνει καὶ ἀνώγει."
- 440 τὴν δ' αὖτε προσέειπε μέγας κορυθαίολος Ἔκτωρ·
 "ἦ καὶ ἐμοὶ τάδε πάντα μέλει, γύναι· ἀλλὰ μάλ' αἰνῶς
 αἰδέομαι Τρῶας καὶ Τρωάδας ἐλκεσιπέπλους,
 αἶ κε κακὸς ὧς νόσφιν ἀλυσκάζω πολέμοιο·
 οὐδέ με θυμὸς ἄνωγεν, ἐπεὶ μάθον ἔμμεναι ἐσθλὸς
 445 αἰεὶ καὶ πρώτοισι μετὰ Τρώεσσι μάχεσθαι,
 ἀρνύμενος πατρός τε μέγα κλέος ἠδ' ἐμὸν αὐτοῦ.
 εὖ γὰρ ἐγὼ τόδε οἶδα κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν·
 ἔσσεται ἡμᾶρ ὅτ' ἂν ποτ' ὀλώλη Ἴλιος ἱρή
 καὶ Πριάμος καὶ λαὸς εὐμμελίῳ Πριάμοιο.
 450 ἀλλ' οὐ μοι Τρῶων τόσσον μέλει ἄλγος ὀπίσσω,
 οὐτ' αὐτῆς Ἐκάβης οὐτε Πριάμοιο ἀνακτος
 οὐτε κασιγνήτων, οἳ κεν πολέες τε καὶ ἐσθλοὶ

⁵ Ο γνωστός Αἴας, ο γιος του Τελαμῶνα, του βασιλιά της Σαλαμίνας, και ο Αἴας ο Λοκρός, ο γιος του Οἰλέα.

⁶ Αρχηγός των Κρητών.

- ασυναγώνιστος στο τρέξιμο, την ώρα που βοσκούσαν
 βόδια, με τα λοξά τους βήματα, και γιδοπρόβατα άσπρα.
 425 Όσο για τη μητέρα μου, βασίλισσα στη δασωμένη Πλάκο,
 αυτήν την πήρε σκλάβο κι εδώ την έφερε μαζί
 με τ' άλλα λάφυρα· μετά την ελευθέρωσε,
 με λύτρα αμέτρητα· ωστόσο, και τη μάνα μου μες στο παλάτι
 την βρήκε η Άρτεμη και την σημάδεψε με τα μακρά της βέλη.
 Έκτορα, εσύ μου απόμεινες πατέρας, σεμνή μου μάνα
 430 κι αδελφός, εκτός που είσαι ο ποθητός μου σύντροφος στο κρεβάτι.
 Γι' αυτό σου λέω, δείξε επιτέλους έλεος, μείνε σ' αυτόν
 τον πύργο, να μην αφήσεις το παιδί σου ορφανό και χήρα τη γυναίκα
 σου.
 Στήσε στρατό σ' αυτήν εδώ την άγρια συκιά, όπου
 της πόλης μας το κάστρο είναι ευάλωτο, κι όπου μπορεί
 ο εχθρός το τείχος να πατήσει.
 435 Ήδη δοκίμασαν, και τρεις φορές έκαναν έφοδο
 οι πιο γενναίοι, που παραστέκονται στον ένα και στον άλλο
 Λιάντα,⁷ κι όσοι στον δοξασμένο Ιδομενέα,⁸ κι οι άλλοι γύρω
 απ' τους Ατρείδες, και του Τυδέα τον αντρείο γιο.⁹
 Μπορεί να τους συμβούλευσε κάποιος που ξέρει από καλά
 μαντεύματα· ίσως και μόνη της η ορμή τους
 τους φέρνει και τους σπρώχνει εδώ».
- 440 Της αποκρίθηκεν αμέσως ο μέγας κορυθαίολος Έκτωρ:
 «Όλα που λες, γυναίκα, είναι και μέλημα δικό μου· κι όμως
 αισχύνομαι τους Τρώες, τις Τρωάδες με τον μακρόσυρτό τους πέπλο,
 αν είναι να φανώ δειλός, για ν' αποφύγω τον κίνδυνο της μάχης.
 Αλλά κι η ίδια μου η καρδιά το θέλει, έτσι που έμαθα
 445 να δείχνομαι γενναίος, και πάντα πρώτος με τους Τρώες
 να μάχομαι, να υπερασπίζομαι το κλέος του πατέρα μου,
 και το δικό μου κλέος.
 Ωστόσο τώρα το βλέπω καθαρά, το προαισθάνονται ψυχή και νους:
 έρχεται η μέρα που θα χαθεί η άγια Τροία,
 ο Πρίαμος και ο λαός του εμπειροπόλεμου Πριάμου.
 450 Κι όμως δεν με πονεί τόσο η τύχη που θα βρει τους Τρώες,
 μήτε τη μάνα μου Εκάβη, τον Πρίαμο τον ίδιο
 που τώρα βασιλεύει, μήτε τ' αδέλφια μου, γενναία και πολλά,

⁷ Τον Διομήδη.

ἐν κοινήσι πέσοιεν ὑπ' ἀνδράσι δυσμενέεσσιν,
 ὅσσοι σεῦ, ὅτε κέν τις Ἀχαιῶν χαλκοχιτῶνων
 455 δακρυόεσσαν ἄγηται, ἐλεύθερον ἡμᾶρ ἀποῦρας·
 καί κεν ἐν Ἄργει εἴουσα πρὸς ἄλλης ἰστὸν ὑφαίνοις,
 καί κεν ὕδωρ φορέοις Μεσσηϊδος ἢ Ὑπερείης
 πόλλ' ἀεκαζομένη, κρατερὴ δ' ἐπικείσεται ἀνάγκη·
 καί ποτέ τις εἶησιω ἰδὼν κατὰ δάκρυ χέουσαν·
 460 "Ἐκτορος ἦδε γυνή, ὅς ἀριστεύεσκε μάχεσθαι
 Τρώων ἵπποδάμων, ὅτε Ἴλιον ἀμφιμάχοντο."
 ὡς ποτέ τις ἐρέει· σοὶ δ' αὖ νέον ἴσσεται ἄλγος
 χήτει τοιοῦδ' ἀνδρὸς ἀμύνειν δοῦλιον ἡμᾶρ,
 ἀλλὰ με τεθνηῶτα χυτὴ κατὰ γαῖα καλύπτει,
 465 πρὶν γέ τι σῆς τε βοῆς σοῦ θ' ἑλκηθμοῖο πυθέσθαι."

ὡς εἰπὼν οὗ παιδὸς ὀρέξατο φαίδιμος Ἐκτωρ·
 ἄψ δ' ὁ παῖς πρὸς κόλπον εὐζώνοιο τιθήνης
 ἐκλίθη ἰάχων, πατρὸς φίλου ὄψω ἀτυχεῖς,
 ταρβήσας χαλκὸν τε ἰδὲ λόφον ἵππιοχαίτην,
 470 δεινὸν ἀπ' ἀκροτάτης κόρυθος νεύοντα νοήσας.
 ἐκ δὲ γέλασσε πατὴρ τε φίλος καὶ πότνια μήτηρ·
 αὐτίκ' ἀπὸ κρατὸς κόρυθ' εἴλετο φαίδιμος Ἐκτωρ,
 καὶ τὴν μὲν κατέθηκεν ἐπὶ χθονὶ παμφανόωσαν·
 αὐτὰρ ὁ γ' ὄν φίλον υἱὸν ἐπεὶ κύσε πῆλέ τε χερσίν,
 475 εἶπε δ' ἐπευξάμενος Δί τ' ἄλλοισίν τε θεοῖσι·
 "Ζεῦ ἄλλοι τε θεοί, δότε δὴ καὶ τόνδε γενέσθαι
 παιδ' ἐμόν, ὡς καὶ ἐγὼ περ, ἀριπρεπέα Τρώεσσι,
 ὦδε βίην τ' ἀγαθόν, καὶ Ἰλίου Ἴφι ἀνάσσειν·
 καί ποτέ τις εἶποι 'πατρός γ' ὅδε πολλὸν ἀμείνων'
 480 ἐκ πολέμου ἀνιόντα· φέροι δ' ἕναρα βροτόεοντα
 κτείνας δῆιον ἄνδρα, χαρεῖν δὲ φρένα μήτηρ."

⁸ Εδῶ: η Ελλάδα.

⁹ Πηγὴς στὴν Ελλάδα. Αρχαῖοι συγγραφεῖς τοποθετοῦσαν τὴ δεύτερη — κάποτε καὶ τὴν πρώτη — στὴ Θεσσαλία. Νεότεροι μελετητὲς θεωροῦν πιο πιθανό ὅτι ἔχομε νὰ κάνουμε με γενικὲς ονομασίες (Μεσσηῖς = Μέση πηγὴ, Τπέρεια = Ἄνω πηγὴ) που δίνονταν σὲ διάφορες

- όταν θα κυλιστούν στη σκόνη απ' τον εχθρό μας σκοτωμένα·
 όσο πονώ για σένα, που κάποιος χαλκοντομημένος
 455 Αχαιός μαζί του θα σε σέρνει δακρυσιμένη, που θα σε κάνει σκλάβια,
 μια ελεύθερη.
 Κι ίσως βρεθείς στο Άργος⁸ τότε, κραιφίνοντας ιστό μιας ξένης,
 μπορεί να κουβανάς νερό από τη Μεσσηίδα ή την Υπερεία,⁹
 να μην το θες κι όμως να το υποφέρεις,
 αφού θα το επιβάλλει βαριά η ανάγκη.
 Και κάποιος τότε, βλέποντας να χύνεις μαύρο δάκρυ, θα πει:
 460 «Δείτε, είναι του Έκτορα η γυναίκα αυτή, που πάντα άριστευε
 στη μάχη ανάμεσα στους Τρώες, εκείνους που ήξεραν πώς να δαμάζουν
 τα άλογά τους, πολεμώντας για την τειχισμένη Τροία”.
 Τόσα κάποιος θα πει, και σένα θ' αφορμίζει,
 θα περισσεύει ο πόνος σου, γιατί θα έχεις στερηθεί τον άντρα σου,
 που δεν θα σ' άφηνε να δεις μέρα σκλαβιάς.
 Καλύτερα τότε κι εγώ νεκρός, παραχωμένος στης γης το χώμα,
 465 να μην ακούω το βογκητό σου, να μην γνωρίσω τον διασυρμό σου».

- Έτσι μιλώντας ο γενναίος Έκτωρ το χέρι του άπλωσε να πάρει το παιδί,
 μα το παιδί τραβήχτηκε στον κόλπο της καλλιζωνής του βάγιας,
 τσιφίζοντας, γιατί φοβήθηκε την όψη του πατέρα του —
 το τρώμαξε ο χαλκός, η αλογίσια φούντα,
 470 που φοβερή την είδε να σαλεύει στην κορυφή του κράνους.
 Γέλασε τότε ο πατέρας του, γέλασε κι η σεμνή του μάνα,
 κι ευθύς από την κεφαλή του βγάζει την περικεφαλαία ο γενναίος
 Έκτωρ,
 την άφησε κάτω στη γη, κι αυτή λαμποκοπούσε.
 Ύστερα σήκωσε στα χέρια του τον γιο του, τον φίλησε, τον χόρεψε,
 475 και τέλος ύψωσε στον Δία και στους ολύμπιους θεούς ευχή:
 «Δία κι εσείς άλλοι θεοί, στέρξετε ο γιος μου
 να γίνει κάποτε, όπως κι εγώ, επιφανής ανάμεσα στους Τρώες,
 γενναίος κι ατρόμητος, στο Ίλιο να βασιλεύει με τη δύναμή του.
 Και κάποιος τότε να το πει: “απ' τον πατέρα του πολύ καλύτερος ο
 γιος”.
 480 όταν γυρίζει από τον πόλεμο και φέρει ματοβαμμένα τα όπλα
 εχθρού πολεμιστή που σκότωσε· τότε κι η μάνα του θα νιώσει

⁸πηγές. Για τον Όμηρο η υδροφορία (μεταφορά νερού) είναι συνήθης υπηρετική δραστη-
⁹ριότητα.

- ὡς εἰπὼν ἀλόχοιο φύλης ἐν χερσὶν ἔθηκε
 παῖδ' ἑόν· ἢ δ' ἄρα μιν κηῶδει δέξατο κόλπῳ
 δακρυόεν γελάσασα· πόσις δ' ἐλέησε νοήσας.
 485 χειρὶ τέ μιν κατέρειξεν ἔπος τ' ἔφατ' ἔκ τ' ὀνόμαζε·
 “δαμονίη, μὴ μοί τι λίην ἀκαχίλειο θυμῷ·
 οὐ γάρ τίς μ' ὑπὲρ αἴσαν ἀνὴρ Ἴδι προιάψει·
 μοῖραν δ' οὐ τινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν,
 οὐ κακόν, οὐδὲ μὲν ἐσθλόν, ἐπὴν τὰ πρῶτα γένηται.
 490 ἀλλ' εἰς οἶκον ἰούσα τὰ σ' αὐτῆς ἔργα κόμιζε,
 ἰστὸν τ' ἠλακάτην τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε
 ἔργον ἐποίχεσθαι· πόλεμος δ' ἀνδρεσσι μελήσει
 πᾶσι, μάλιστα δ' ἐμοί, τοῖ Ἰλίῳ ἐγγεγάασον.”
 ὡς ἄρα φωνήσας κόρυθ' εἴλετο φαίδιμος Ἴκτωρ
 495 ἵππουριν· ἄλοχος δὲ φύλη οἰκόνδε βεβήκει
 ἐντροπαλιζομένη, θαλερὸν κατὰ δάκρυ χέουσα.
 αἶψα δ' ἔπειθ' ἴκανε δόμους εὐ ναιετάοντας
 Ἴκτορος ἀνδροφόνοιο, κινήσατο δ' ἔνδοθι πολλὰς
 ἀμφιπόλους, τῆσι δὲ γόον πάσῃσι ἐνώρσεν.
 500 αἱ μὲν ἔτι ζωὸν γόον Ἴκτορα ᾗ ἐνὶ οἴκῳ
 οὐ γάρ μιν ἔτ' ἔφαντο ὑπότροπον ἐκ πολέμοιο
 ἵξεσθαι, προφυγόντα μένος καὶ χεῖρας Ἀχαιῶν.

Πρόθεση νεκρού. Αττικός γεωμετρικός αμφορέας.
 755-750 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

μέσα της καμάρι και χαρά».

Τέλειωσε την ευχή του κι έδωσε τον γιο του στα χέρια
της ακριβής γυναίκας του· τον υποδέχτηκε εκείνη
στον μυρωμένο κόρφο της, και χαμογέλασε, με δακρυσμένο γέλιο·
όπως την είδε ο άντρας της, την ευπλαχίστηκε· το χέρι του
485 άπλωσε, την χάιδεψε, της μίλησε και την προσφώνησε:
«Παράξενη, και μην αφήνεις τον καημό να τυραννάει τον νου σου·
κανείς δεν πρόκειται, πριν απ' την ώρα μου,
στον Άδη να με στείλει·

έτσι κι αλλιώς δεν ξέρω και κανέναν να ξέφυγε ποτέ το ριζικό του,
γραμμένο από τη μέρα που γεννήθηκε,
μήτε ο δειλός μήτε ο γενναίος.

- 490 Πήγαινε τώρα σπίτι, φρόντιζε τα έργα που σου πρέπει,
τον αργαλειό και το αλακάτιν¹⁰ πρόσταζε και τις δούλες
να κάνουν τη δουλειά τους· ο πόλεμος είναι το μέλημα του ανδρός,
του καθενός, και πιο πολύ δικό μου, απ' όλους
όσοι γεννηθήκανε στην Τροία».

- 495 Έτσι της μίλησε, και πάλι φόρεσε το κράνος του λαμπρός ο Έκτωρ,
με το αλογίσιο του λοφίο, ενώ στο σπίτι η ακριβή γυναίκα του
κινούσε, μα κάθε τόσο γύριζε πίσω της να τον δει,
στο δάκρυ βουτηγμένη.

Κι όταν σε λίγο φτάνει στο πλούσιο σπίτι του Έκτορα,
φονιά του εχθρού του, έσμιξε με τις άλλες, τις πολλές της βάγιες,
κι όλες μαζί σήκωσαν μοιρολόι.

- 500 Έτσι εκείνες, ζωντανόν ακόμη, τον Έκτορα
μοιρολογούσαν μες στο σπίτι του,
γιατί δεν πίστευαν πως θα τον δουν άλλη φορά να επιστρέφει
από τον πόλεμο, γλιτώνοντας από των Αχαιών το χέρι και το μένος.

(μετάφραση Δ. Ν. Μαρωνίτης)

¹⁰ Το αλακάτιν = η ρόκα.

ΟΜΗΡΟΣ

4. — Ἰλιάς P 424—458

Ο Πάτροκλος, πάνω στο άρμα που το σέρνουν τα αθάνατα άλογα του Αχιλλέα, φορώντας τα όπλα εκείνου, προχωρεί πέρα από το σημείο που του είχε υποδείξει ο Αχιλλέας, φτάνει ως τις Σκαιές πύλες, εκεί όμως φονεύεται από τον Έκτορα (Π, Πατρόκλεια). Γύρω από το νεκρό σώμα του, που το διεκδικούν Έλληνες και Τρώες, ξεσπάει πεισματώδης μάχη που παραμένει επί πολύ αμφίρροπη και θα κριθεί τελικά υπέρ των Ελλήνων με την επέμβαση του ίδιου του Αχιλλέα. Στη διάρκεια της μάχης, κατά την οποία διακρίνεται ιδι-

- ὡς οἱ μὲν μάρναντο, σιδήρειος δ' ὄρουμαγδὸς
 425 χάλκεον οὐρανὸν ἴκε δ' αἰθέρος ἀτρυγέτιοι¹
 ἵπποι δ' Αἰακίδαο μάχης ἀπάνευθεν ἰόντες
 κλαίον, ἐπεὶ δὴ πρῶτα πυθέσθην ἠνιόχοιο
 ἐν κοινήσῃ πεσόντος ὑφ' Ἑκτορος ἀνδροφόνοιο,
 ἧ μὰν Αὐτομέδων, Διῶρεος ἄλκιμος υἱός,
 430 πολλὰ μὲν ἄρ μάστειρ βοῆ ἐπεμαίετο θείων,
 πολλὰ δὲ μελιχίοισι προσηύδα, πολλὰ δ' ἀρειῆ¹
 τὰ δ' οὐτ' ἄψ ἐπὶ νῆας ἐπὶ πλατὺν Ἑλλησποντον
 ἠθελέτην ἰέναι οὐτ' ἐς πόλεμον μετ' Ἀχαιοὺς,
 ἀλλ' ὡς τε στήλη μένει ἔμπεδον, ἧ τ' ἐπὶ τύμβῳ
 435 ἀνέρος ἐστήκη τεθνηότος ἠὲ γυναικός,
 ὡς μένον ἀσφαλῆως περικαλλέα δίφρον ἔχοντες,
 οὔδαι ἐνισκίμψαντε καρῆατα· δάκρυα δέ σφι
 θερμὰ κατὰ βλεφάρων χαμάδις ῥέε μυρομένοισιν
 ἠνιόχοιο πόθῳ· θαλερῆ δ' ἐμαίνετο χαίτη
 440 ζεύγλης ἔξεριποῦσα παρὰ ζυγὸν ἀμφοτέρωθεν.
 μυρομένῳ δ' ἄρα τῷ γε ἰδὼν ἐλέησε Κρονίαν,
 κινήσας δὲ κάρη προτὶ ὄν μθήσατο θυμόν·

¹ Του Αχιλλέα, του εγγονού του Λισσοῦ.

Τα άλογα του Αχιλλέα

αίθερα ο Μενέλαος (P. Μενελάου άριστεία), ο Έκτορας καταρθώνει να αφαιρέσει από τον νεκρό Πάτροκλο τα περίφημα όπλα. Ενώ οι θνητοί άνθρωποι συνεχίζουν να μάχονται, τα ασάλευτα άλογα του Αχιλλέα μένουν μακριά από τη μάχη, στέκουν ασάλευτα και κλαίει για τον θάνατο του Πατρόκλου.

Από τη σκηνή αυτή, που «όποιος τη διαβάσει μια φορά δεν την ξεχνάει ποτέ» (I. Θ. Κακριδής), εμπνεύστηκε ο Καβάφης το ποίημά του «Τα άλογα του Αχιλλέως».

- Έτσι εκείνοι εμάχονταν· ο σιδερένιος θόρυβος της μάχης
425 ανέβαινε στον χάλκινο ουρανό, περνώντας απ' τον άδειο αιθέρα.
Όμως τα άλογα του Αιακίδη,¹ αποτραβηγμένα μακριά από τη μάχη,
έκλαιγαν, από την ώρα που έμαθαν πως ο ηνίοχος
κυλίστηκε στη σκόνη, χτυπημένος από τον Έκτορα τον ανδροφόνο.
Ο Αυτομέδων,² ο ανδρειωμένος γιος του Διώρη,
άλλοτε τα χτύπαι με το ελαφρύ μαστίγιο,
430 άλλοτε τους μιλούσε με λόγια γλυκά και άλλοτε τα φοβέριζε·
εκείνα όμως δεν ήθελαν ούτε να πάνε πίσω στα καράβια
πλάι στον πλατύ Ελλήσποντο
ούτε να μπουκ στον πόλεμο μαζί με τους Αχαιούς.
435 Όπως μένει ακίνητη μια στήλη,
που στέκει πάνω στον τάφο ανδρός που πέθανε ή γυναίκας,
έτσι έμεναν ασάλευτα, ζεγμένα στο εξάισιο άρμα,
με τα κεφάλια χαμηλωμένα στη γη·
ζεστά τα δάκρυα κυλούσαν από τα βλέφαρά τους στο χώμα,
καθώς εμύρονταν³ αποζητώντας τον ηνίοχο·
η σκόνη ερύπαινε τη θαλερή τους χείτη
440 που ξέφευγε από τη ζεύλα και χυνόταν ζερβά δεξιά πλάι στο ζυγό.
Όταν τα είδε που εμύρονταν, τα ελυπήθη ο γιος του Κρόνου,
κούνησε το κεφάλι του και είπε μιλώντας στην ψυχή του:

² Ο ηνίοχος του Πατρόκλου, ο οποίος (Πάτροκλος) ήταν ο ίδιος ηνίοχος του Αχιλλέα.

³ θρηνούσαν.

- “ὦ δειλῷ, τί σφῶϊ δόμεν Πηλῆϊ ἄνακτι
 θνητῷ, ὑμεῖς δ’ ἐστὸν ἀγήρω τ’ ἀθανάτω τε;
 445 ἢ ἵνα δυοστήνοισι μετ’ ἀνδράσι αἴγῃ ἔχητον;
 οὐ μὲν γάρ τί πού ἐστιν οὐζυρώτερον ἀνδρὸς
 πάντων ὅσα τε γαίαν ἔπι πιναίει τε καὶ ἔρπει,
 ἀλλ’ οὐ μὰν ὑμῖν γε καὶ ἄρμασι δαιδαλέοισι
 Ἐκτῶρ Πριαμίδης ἐποχήσεται· οὐ γὰρ εἴσω.
 450 ἢ οὐχ αἴλις ὡς καὶ τεύχε’ ἔχει καὶ ἐπεύχεται αὐτῶς;
 σφῶϊν δ’ ἐν γούνεσσι βαλῶ μένος ἠδ’ ἐνὶ θυμῷ,
 ὄφρα καὶ Αὐτομέδοντα σαώσεται ἐκ πολέμοιο
 νῆας ἔπι γλαφυράς· ἔτι γὰρ σφισι κῦδος ὀρέξω,
 κτείνας, εἰς ὃ κε νῆας εὐσσελμούς ἀφίκωνται
 455 δῦν τ’ ἠέλιος καὶ ἐπὶ κνέφας ἱερὸν ἔλθῃ.”
 ὡς εἰπὼν ἵπποισιν ἐνέπνευσεν μένος ἠδ᾽,
 τὰ δ’ ἀπὸ χαιτῶν κονίην οὐδάσδε βαλόντε
 ῥίμφα φέρον βοὸν ἄρμα μετὰ Τρώας καὶ Ἀχαιοῖς.

«Αχ δυστυχημένα, γιατί να σας δώσουμε στον βασιλιά Πηλέα,
αυτός ένας θνητός, και εσείς αγέραστα και αθάνατα.

- 445 Μήπως για να γνωρίσετε τον πόνο μαζί με τους δύσμοιρους ανθρώπους;
Γιατί από όλα τα πλάσματα που ανασαίνουν και σαλεύουν πάνω στη γη
κανένα δεν είναι πιο θλιβερό από τον άνθρωπο.
Όμως ο Έκτορας, ο γιος του Πριάμου, δεν θ' ανεβεί ποτέ πάνω σε σας
ούτε στο λεπτοδουλεμένο άρμα· γιατί δεν θα τον αφήσω.
450 Δεν του αρκεί αλήθεια που έχει τα όπλα και κομπάζει όπως κομπάζει;
Ορμή στα γόνατα και στην ψιχή σας θα χαρίσω,
για να σώσετε και τον Αυτομέδοντα από τον πόλεμο
και να τον φέρετε στα βαθιά καράβια·
γιατί θα δώσω ακόμα δόξα στους Τρώες,
να σκορπίζουν τον θάνατο, ώσπου να φτάσουν στα καράβια με τα
γέρα σκαριά
455 και βασιλέψει ο ήλιος και απλωθεί το ιερό σκοτάδι».

Είπε και στ' άλογα εμφύσησε ορμή σφοδρή.
Εκείνα τίναξαν τη σκόνη από τις χაίτες τους χάμω στο χώμα
και ασυγκράτητα έφεραν το γρήγορο άρμα ανάμεσα στους Τρώες και
τους Αχαιούς.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Ο Αχιλλέας ζεύει τα άλογά του. Διακρίνονται τα ονόματα του Αχιλλέα και των αλόγων. Αριστερά διακρίνεται η πανοπλία του Αχιλλέα. Αττικός μελανόμορφος κώνυθος, 560-550 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΟΜΗΡΟΣ

5. – Ίλιὰς Σ 478–508, 541–549, 561–572, 590–608

Όταν ο Αχιλλεύς πληροφορείται τον θάνατο του Πατρόκλου, θρηνεί γοερά για τον χαμό του. Στα βιθή της θαλάσσης η μητέρα του, η Θέτις, ακούει τον θρήνο του και έρχεται να τον παρηγορήσει, συνοδευόμενη από τις αδελφές της, τις Νηρηίδες. Ο Αχιλλεύς είναι αποφασισμένος να εκδικηθεί τον Έκτορα. Η μητέρα του πηγαίνει στον Όλυμπο για να του εξασφαλίσει όπλα, επειδή τα όπλα του, που τα είχαν χαρίσει άλλοτε οι θεοί στον Πηλέα, όταν παντρεύτηκε την Θέτιδα, τα είχε δώσει στον Πάτροκλο και τώρα βρίσκονται στα χέρια του Έκτορα.

Ικανό τμήμα της ραψωδίας Σ, στην οποία οι Αλεξανδρινοί έδωσαν τον τίτλο Όπλοποιία, αφιερώνεται στην περιγραφή της καινούργιας ασπίδας (κατασκευή και –κυρίως– διακόσμηση), ενώ στα υπόλοιπα όπλα γίνεται απλά σύντομη αναφορά. Φαίνεται ότι η ασπίδα είχε σχήμα κυκλικό και ότι οι παραστάσεις που την κοσμούσαν ήσαν διατεταγμένες σε ομόκεντρος κύκλους. Αντίθετα από ό,τι συμβαίνει σε ανάλογες περιγραφές, οι παραστάσεις της ασπίδας, που δεν αντλούν τα θέματά τους από τον μύθο, δεν έχουν επι-

ποιεί δὲ πρώτιστα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε
 πάντοσε δαιδάλλων, περὶ δ' ἄντυγα βάλλε φαεινὴν
 480 τρίπλακα μαρμαρέην, ἐκ δ' ἀργύρεον τελαμώννα,
 πέντε δ' ἄρ' αὐτοῦ ἔσαν σάκεος πτύχες· αὐτὰρ ἐν αὐτῷ
 ποίει δαίδαλα πολλὰ ἰδυίησι πραπίδεσσιν.

ἐν μὲν γαίαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανόν, ἐν δὲ θάλασσαν,
 ἠέλιόν τ' ἀκάμαντα σελήνην τε πλήθουσιν,
 485 ἐν δὲ τὰ τεύρεα πάντα, τὰ τ' οὐρανοῦς ἐστεφάνωνται,
 Πληιάδας θ' Ἰάδας τε τό τε σθένος Ὠρίωνος
 Ἄρκτον θ', ἣν καὶ Ἄμαξαν ἐπὶ κλησὼν καλέουσιν,
 ἣ τ' αὐτοῦ στρέφεται καὶ τ' Ὠρίωνα δοκεῖει,
 οἷη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο.

¹ Οι Πλειάδες (Πούλια) και οι Ιάδες (πιθανώς από το ἰω = βρέχω) είναι αστερισμοί που βρίσκονται κοντά στον Ὠρίωνα. Κατά τον Ησίοδο με την εμφάνιση των Πλειάδων αρχίζει ο θε-

Η ασπίδα του Αχιλλέα

λεγεί με σκοπό να εμβάλουν φόβο στους αντιπάλους, αλλά συγκροτούν μια ισορροπημένη επιλογή σκηνών από την καθημερινή ζωή, που πλαισιώνονται από την εικόνα του 'σύμπαντος' (στο κέντρο) και την εικόνα του Ωκεανού (στην περιφέρεια). Ενδιαμέσως περιγράφονται με τη σειρά οι εξής παραστάσεις: 1) δύο πολιτείες, από τις οποίες η πρώτη (α) παρουσιάζεται σε ειρηνικές ασχολίες (γάμος, 'δικαστήριο'), ενώ η δεύτερη (β) σε στιγμές πολέμου (πολιορκία, μάχη)· 2) όργωμα· 3) θερισμός· 4) τρύλος· 5) επίθεση λεόντων σε αγέλη βοδιών· 6) βοσκότοπος· 7) χορός. (Στο απόσπασμα που ακολουθεί παραλείπονται οι σκηνές 2β, 3, 5 και 6).

Η επιλογή του ποιητή να παρουσιάσει πάνω στην ασπίδα καθημερινές σκηνές του επιτρέπει να εισαγάγει στην επική αφήγηση, που αναφέρεται στο 'εκεί' και το 'τότε', στοιχεία από το σύγχρονό του κόσμο, από το 'εδώ' και το 'τώρα'. Ένα μέρος από τη γοητεία της περιγραφής απορρέει από το γεγονός ότι ο ποιητής, αντί να περιγράψει στατικές εικόνες, τις μετατρέπει σε ιστορίες γεμάτες ζωή και κίνηση.

Επήρε πρώτα πρώτα κι έφτιαξε ασπίδα στέρεη, γιγάντια,
δουλεύοντάς τη ολόκληρη με τέχνη·
την έδεσε ολόγυρα με λαμπερό τριπλό στεφάνι που άστραφτε
480 και απ' αυτό εκρέμασε λουρί ασημένιο.
Το σώμα της ασπίδας το έστρωσε πέντε φορές
και πάνω του χάραξε πολλά στολίδια με το σοφό μυαλό του.

Έβαλε μέσα τη γης, έβαλε τον ουρανό, έβαλε τη θάλασσα,
έβαλε τον ήλιο τον ακάμαντο και το φεγγάρι ολόγιομο,
κι όλα τα αστέρια που στεφανώνουν τον ουρανό,
485 τις Πλειάδες, τις Γάδες, τον σφιβαρό Ωρίωνα,
την Άρκτο, που τήνε λεν και Αμάξι,
που μένει εκεί γυρνώντας γύρω γύρω και παραφυλάει τον Ωρίωνα,
αυτή που μόνη δεν μοιράζεται τα λουτρά του Ωκεανού.¹

¹ρισμός και με τη δόση τους το όργωμα. Έχει επισημανθεί ότι η εμφάνιση και η δόση των τριών αυτών αστερισμών καλύπτει το διάστημα από τον Μάιο έως τον Νοέμβριο, δηλαδή την περίοδο κατά την οποία λαμβάνουν χώρα οι τρεις γεωργικές δραστηριότητες που περι-

- 490 ἐν δὲ δύο ποιήσῃ πόλεις μερόπων ἀνθρώπων
καλάς. ἐν τῇ μὲν ῥα γάμοι τ' ἔσαν εἰλαπίνας τε,
νύμφας δ' ἐκ θαλάμων δαΐδων ὑπο λαμπομενάων
ἠγγύκων ἀνὰ ἄστῃ, πολὺς δ' ὑμέναιος ὀρώρει·
κούροι δ' ὀρχηστῆρες ἐδίκεον, ἐν δ' ἄρα τοῖσιν
495 αὐλοὶ φόρμεγγές τε βοὴν ἔχον· αἱ δὲ γυναῖκες
ἰστάμεναι θαύμαζον ἐπὶ προθύροισιν ἐκάστη.
λαοὶ δ' εἰν ἀγορῇ ἔσαν ἀθρόοι· ἔνθα δὲ νεῖκος
ὠρώρει, δύο δ' ἄνδρες ἐνέικεον εἵνεκα ποιῆς
ἀνδρὸς ἀποφθιμένου· ὁ μὲν εὐχετο πάντ' ἀποδοῦναι
500 δῆμῳ πιφαύσκων, ὁ δ' ἀναίνετο μηδὲν ἐλέσθαι·
ἄμφω δ' ἰέσθην ἐπὶ ἰστορίῳ πείραρ ἐλέσθαι.
λαοὶ δ' ἀμφοτέροισιν ἐπήπυνον, ἀμφὶς ἀρωγοί·
κῆρυκες δ' ἄρα λαὸν ἐρήτυνον· οἱ δὲ γέροντες
ἦατ' ἐπὶ ξιστοῖσι λίθοις ἱερῶ ἐνὶ κύκλῳ,
505 σκῆπτρα δὲ κηρύκων ἐν χέρσ' ἔχον ἡεροφώνων·
τοῖσιν ἔπειτ' ἤισσον, ἀμοιβηδὶς δὲ δικάζον,
κεῖτο δ' ἄρ' ἐν μέσσοισι δύο χρυσοῖο τάλαντα,
τῷ δόμεν ὅς μετὰ τοῖσι δίκην ἰθύντατα εἶποι.
-
- 541 ἐν δ' ἐτάθει νεῖον μαλακὴν, πίειραν ἄρουραν,
εὐρείαν τρίπολον· πολλοὶ δ' ἀροτῆρες ἐν αὐτῇ
ζεύγεα διευκύνοντες ἐλάστρεον ἔνθα καὶ ἔνθα,
οἱ δ' ὀπότε στρέψαντες ἰκοῖατο τέλοισιν ἀρούρης.

γράφονται στη συνέχεια σε σκηνές της ασπίδας (θερισμός, τρύγος, ἄρρωμα). Δεδομένου ότι για τους αρχαίους η (επίπεδη) γη περιβρέχεται από τον ποταμὸ Ωκεανό, ὅλα τα ἀστέρια ἀνατέλλουν ἀπὸ τον Ωκεανό και δύνουν στον Ωκεανό. Ἡ (Μεγάλη) Ἄρκτος δεν δύνει στον Ωκεανό, ἐπειδὴ για τους κατοίκους του βορείου ημισφαιρίου εἶναι ορατὴ καθ' ὅλο το ἔτος.

² Το τραγοῦδι του γάμου. Ονομάζεται ὑμέναιος ἀπὸ τὴν τελετουργικὴς ἐπαναλαμβάνομενη κραυγὴ ἠμῆν.

³ Πιθανῶς ἡ διαφωνία των δύο εἶχε να κάνει με τὸ ὅτι ὁ ἓνας (ὁ δρᾶστης) προσφερόταν να καταβάλει τὸ τίμημα, ἐνῶ ὁ ἄλλος (ὁ συγγενὴς του θύματος) ἐπέμενε στὴν ἀντεκδίκηση.

⁴ Ὁ κύκλος χαρακτηρίζεται ἱερὸς, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος ὁ Ζεὺς ἐπιτετεῖ τὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης και ἐπειδὴ κοντὰ στο χωρὸ που συγκεντρώνονται πρέπει να υπήρχαν βωμοί.

- 490 Έφτιαξε και δυο θεσπέσιες πολιτείες ανθρώπων
που τους δαμάζει ο θάνατος.
Στη μια γίνονταν γάμοι και ξεφάντωναν
με λαμπάδες που φεγγοβολούσαν
έπαιρναν από τα δώματα τις νύφες
και τις οδηγούσαν μέσα από την πόλη,
ενώ ξεχυνόταν πλούσιο το τραγούδι του υμναίου.²
- 495 νεαροί χορευτές στροβιλιζόνταν,
και ανάμεσά τους ηχούσαν αυλοί και φόρμιγγες.
Οι γυναίκες στέκονταν στις πόρτες και θαύμαζαν.
Οι άντρες ήσαν συναθροισμένοι στον τόπο που συνάζονται·
εκεί είχε ξεσπάσει μια φιλονικία·
φιλονικούσαν δύο για το τμήμα κάποιου που σκοτώθηκε·
ο ένας προσφερόταν να το πληρώσει στο ακέραιο
500 και αυτό το έλεγε ανοιχτά στον κόσμο,
όμως ο άλλος δεν δεχόταν τίποτα.³
και οι δύο ήθελαν να πάνε σε κριτή να κρίνει.
Το πλήθος μοιρασμένο εκραύγαζε
βοηθώντας και τον ένα και τον άλλο.
Και οι κήρυκες εκεί επάλευαν να κρατήσουν τον κόσμο·
οι γέροντες εκάθονταν πάνω σε λαξεμένες πέτρες
μέσα στον ιερό κύκλο⁴
- 505 και από τους κήρυκες με τις φωνές που γεμίζουν τον αέρα
έπαιρναν και κρατούσαν στα χέρια τους σκήπτρα.
Οι δυο που μάλωναν έτρεχαν τότε μπροστά τους,
και αυτοί εκρίναν ένας ένας.
Στη μέση εκεί ακουμπισμένα στο χώμα
περίμεναν δυο τάλαντα χρυσάφι,
για να δοθούν σ' εκείνον από τους κριτές
που θα βγαζε την πιο δίκαιη κρίση.
-
- 541 Έβαλε και ένα νέο χωράφι ήμερο,
γη καρπερή, απλόχωρη, οργωμένη τρεις φορές.
Πολλοί ζευγάδες εκεί μέσα πήγαιναν κι έρχονταν,
οδηγώντας τα ζευγάρια τους πέρα δώθε.
Και όταν γυρίζοντας έφταναν στην άκρη του χωραφιού.

- 545 τοῖσι δ' ἔπειτ' ἐν χερσὶ δέπας μελιηδέος οἴνου
 δόσκειν ἀνὴρ ἐπιών· τοὶ δὲ στρέψασκον ἀν' ὄγμους,
 ἴεμενοι νειοῖο βαθείης τέλοσον ἰκέσθαι.
 ἦ δὲ μελαίνετ' ὄπισθεν, ἀρηρομένη δὲ εἴκει,
 χρυσεὴ περ εὐῶσα· τὸ δὴ περὶ θαῦμα τέτυκτο.

.....

- ἐν δὲ τίθει σταφυλῆσι μέγα βριθουσαν ἀλωῆν
 καλὴν χρυσεῖην· μέλαινες δ' ἀνὰ βότρυες ἦσαν,
 ἐστήκει δὲ κάμαξι διαμπερές ἀργυρέησιν.
 ἀμφὶ δὲ κυανέην κάπετον, περὶ δ' ἔρκος ἔλασσε
 565 κασσιτέρου· μία δ' οἴη ἀταρπιτὸς ἦεν ἐπ' αὐτήν,
 τῇ νίσοντο φορήες, ὅτε τρυγῶκεν ἀλωῆν.
 παρθενικαὶ δὲ καὶ ἡῖθεοι ἀταλὰ φρονέοντες
 πλεκτοῖς ἐν ταλάροισι φέρον μελιηδέα καρπὸν.
 τοῖσιν δ' ἐν μέσσοισι παῖς φόρμιγγι λεγείη
 570 ἱμέροεν κιθάριζε, λίνον δ' ὑπὸ καλὸν αἶδε
 λεπταλέῃ φωνῇ· τοὶ δὲ ῥήσσοντες ἀμαρτῆ
 μολπῆ τ' ἰγμῶ τε ποσὶ σκαίροντες ἔποντο.

.....

- 590 ἐν δὲ χορὸν ποίκιλλε περικλυτὸς ἀμφεγνήεις,
 τῷ ἴκελον οἶόν ποτ' ἐνὶ Κνωσῶ εὐρείῃ
 Δαίδαλος ἤσκησεν καλλιπλοκάμῳ Ἀριάδνῃ.
 ἔνθα μὲν ἡῖθεοι καὶ παρθένοι ἀλφεισίβοιαι
 ἀρχεῦντ', ἀλλήλων ἐπὶ καρπῶ χεῖρας ἔχοντες,
 595 τῶν δ' αἰ μὲν λεπτὰς ὀθόνας ἔχον, οἱ δὲ χιτῶνας
 εἶατ' εὐνήτους, ἦκα στύλβοντας ἐλαίῳ·
 καὶ ῥ' αἰ μὲν καλὰς στεφάνας ἔχον, οἱ δὲ μαχαίρας
 εἶχον χρυσεῖας ἐξ ἀργυρέων τελαμῶνων.

⁵ Το (θρηνητικό) τραγούδι του Λίνου και η ίδια η μυθική μορφή του Λίνου έχουν ίσως την αρετήριά τους στην πιθανώς ανατολικής προελεύσεως πένθημη κραυγή αἶλιον. Στην αρχαιότητα υπήρχαν διάφορες παραδόσεις σχετικά με τον Λίνο, με κοινό χαρακτηριστικό τους ότι τον θάνατό του τον ακολουθούσε καθολικός θρήνος. Σύμφωνα με μία εκδοχή, ανταγωνιζόταν τον Απόλλωνα στο τραγούδι και ο θεός τον σκότωσε.

- 545 ερχόταν τότες ένας άντρας και τους έδινε κρασί γλυκό σα μέλι·
 εκείνοι εγύριζαν στον όργο πάλι και πάλι,
 γυρεύοντας να φτάσουν ώς την άκρη του νέου χωραφιού
 με το βαθύ χώμα.
 Και το χωράφι πίσω τους εμαύριζε κι έμοιαζε οργωμένο,
 ας ήτανε από χρυσάφι· ήτανε ένα θαύμα αυτό που έφτιαξε.

.....

- Έβαλε αμπέλι όμορφο, χρυσό,
 με κλήματα που ελύγιζαν από το βάρος του καρπού·
 ήτανε μαύρα τα σταφύλια του και τα κλήματα πέρα ώς την άκρη
 έγερναν πάνω σε ασημένιες βέργες.
 Από τη μια κι από την άλλη έβαλε αυλάκι εβένινο
 και γύρω το έκλεισε με φράχτη από κασσίτερο.
 565 Εκεί οδηγούσε μονάχα ένα μονοπάτι,
 απ' όπου περνούσαν εκείνοι που μετέφεραν τον καρπό,
 όταν τρυγούσαν το αμπέλι.
 Παρθενικά κορίτσια και νέοι ανύμφευτοι και ανέμελοι
 σήκωναν σε πλεχτά καλάθια τον καρπό γλυκό σα μέλι.
 Εκεί στη μέση κάποιου αγόρι έπαιζε με τη λιγυρή φόρμιγγα
 570 μελωδίες που ξυπνούν τον πόθο και με την ηδυπάθεια της φωνής του
 τραγουδούσε θεσπέσια το τραγούδι του Λίνου.⁶
 Εκείνοι ακολουθούσαν χτυπώντας όλοι με τα πόδια τους το χώμα
 και λικνίζονταν τραγουδώντας και αλαλάζοντας.

.....

- 580 Εσχάλισε κι ένα χορό ο φημισμένος τεχνίτης με τα κυρτά πόδια
 όμοιο μ' εκείνον που έφτιαξε κάποτε στην απλόχωρη Κνωσσό
 ο Δαίδαλος για την καλλίκομη Αριάδνη.
 Εκεί εχορεύαν νέοι ανύπαντροι και παρθένες βαρύτιμες,
 κρατώντας ο ένας το χέρι του άλλου στον καρπό.
 585 Οι γυναίκες φορούσαν αραχνούφαντα φορέματα,
 οι άντρες χιτώνες με τέλεια ύφανση, που αχνοφέγγιζαν από το λάδι.⁶
 Εκείνες έφεραν ωραία στεφάνια, εκείνοι είχανε χρυσά μαχαίρια
 που κρέμονταν από αλυσίδες ασημένιες·

⁶ Κατά την ύφανση χρησιμοποιούσαν λάδι για να γυαλίζουν τα ρούχα και ίσως για να γίνονται πιο απαλά.

οἱ δ' ὅτε μὲν θρέξασκον ἐπισταμένοισι πόδεσσι
 600 ρεία μάλ', ὡς ὅτε τις τροχὸν ἄρμενον ἐν παλάμῃσιν
 ἐζόμενος κεραμεὺς πειρήσεται, αἶ κε θέσῃσιν
 ἄλλατε δ' αὖ θρέξασκον ἐπὶ στίχας ἀλλήλοισι,
 πολλὸς δ' ἡμερόεντα χορὸν περίστασθ' ὄμιλος
 605 τερπόμενοι· δοιῶ δὲ κυβιστητῆρε κατ' αὐτοῖς
 μολπῆς ἐξάρχοντες ἐδίνεον κατὰ μέσσοις,
 ἐν δὲ τᾶθει ποταμοῖο μέγα σθένος Ὠκεανοῖο
 ἄντυγα πᾶρ πυμάτην σάκεος πύκα ποιητοῖο.

Η Θέτις παραδίδει τα όπλα στον Αχιλλέα. Ερωθρόμορφη πελίκη, περ. 470/460 π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.)

- με ασκημένα πόδια άλλοτες έτρεχαν αβίαστα,
 όπως όταν ένας κεραμέας καθιστός
 δοκιμάζει ανάμεσα στις παλάμες του
 το ζυγισμένο τροχό
 να δει αν γυρίζει·
 άλλοτε πάλι έτρεχαν σε δυο σειρές αντικριστά.
 Μέγα πλήθος όρθιο γύρω τους χείρονταν τον χορό
 που ξυπνάει τον πόθο· και δίπλα τους δυο ακροβάτες
 άρχιζαν το τραγούδι και στροβιλίζονταν εκεί στη μέση.
 Έβαλε τέλος και το ακατάλυτο ποτάμι του Ωκεανού
 πλάι στο ακρότατο στεφάνι της στέρεης ασπίδας.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Αναπαράσταση της ασπίδας του Αχιλλέα (L. Weniger, 1912).

ΟΜΗΡΟΣ

6. — Ἰλιάς Φ 227-271

Στην αρχή της προηγούμενης ραφιδίας (Τ. Θεομαχία) ο Ζεύς, για να αποτρέψει την πρόωγη άλωση της Τροίας από τον Αχιλλέα, που είχε ήδη αποκηρύξει το θυμό του (Τ. Μήνιδος απόρρησις) και είχε επανέλθει στη μάχη, παρότρυνε τους θεούς να εμπλακούν ευθέως στη σύγκρουση. Εν συνεχεία περιγράφεται η είσοδος των θεών στη μάχη (Τ 47-66), αλλά η εξιστόρηση των θεομαχιών αναστέλλεται ως τα μέσα της επόμενης ραφιδίας (Φ 328 κ.ε.). Ενδιαμέσως παρακολουθούμε σειρά σκηνών στις οποίες πρωταγωνι-

- ὡς εἰπὼν Τρώεσσι ἐπέσσυτο δαίμονι ἴσος·
καὶ τότε Ἀπόλλωνα προσέφη ποταμὸς βαθυδάτης·
“ὦ πόποι, ἀργυρότοξε, Διὸς τέκος, οὐ σύ γε βουλὰς
230 εἰρύσαιο Κρονίωνος, ὃ τοι μάλα πόλλ' ἐπέτελλε
Τρωσὶ παρεστάμεναι καὶ ἀμύνειν, εἰς ὃ κεν ἔλθῃ
δειέλος ὄψε δύνων, σκιάσῃ δ' ἐρίβαλον ἄρουραν.”
- ἦ, καὶ Ἀχιλλεὺς μὲν δουρικλυτὸς ἔνθορε μέσσω
κρημνοῦ ἀπαΐζας· ὃ δ' ἐπέσσυτο οὐδματι θύων,
235 πάντα δ' ὄρουε ρέεθρα κυκώμενος, ὥσε δὲ νεκροῦς
πολλοῦς, οἳ ῥα κατ' αὐτὸν ἄλις ἔσαν, οὓς κτάν' Ἀχιλλεὺς·
τοὺς ἐκβαλλε θύραζε, μεμικῶς ἦντε ταῦρος,
χέρσουδε· ζωοὺς δὲ σάω κατὰ καλὰ ρέεθρα,
κρύπτων ἐν δάησι βαθείησι μεγάλῃσι.
- 240 δεινὸν δ' ἀμφ' Ἀχιλῆα κυκώμενον ἴστατο κῦμα,
ᾗθει δ' ἐν σάκει πίπτων ῥόος· οὐδὲ πόδεσσι
εἶχε στηρίζασθαι· ὃ δὲ πτελέην ἔλε χερσῶν
εὐφυνέα μεγάλην· ἣ δ' ἐκ ριζέων ἐριποῦσα
κρημνὸν ἅπαντα διῶσεν, ἐπέσχε δὲ καλὰ ρέεθρα
245 ὄζοισι πυκνοῖσι, γεφύρωσεν δὲ μιν αὐτὸν
εἰσω πᾶσ' ἐριποῦσ'· ὃ δ' ἄρ' ἐκ δύνης ἀνοροῖσας
ἦϊξεν πεδίοιο ποσὶ κραιπνοῖσι πέτεσθαι,

Η μάχη με τον ποταμό

στεί ο Αχιλλέας μάχεται με τον Αινεία, αφιμαχεί με τον Έκτορα, φονεύει πολλούς άλλους Τρώες. Η αφήγηση κλιμακώνεται με τον φόνο του Λυκάονα και του Ασπεροπαίου. Ο Αχιλλέας ρίχνει τα νεκρά σώματά τους στον ποταμό και προκαλεί την αγανάκτησή του. Εκείνος του ζητάει να σταματήσει και, όταν δεν εισακούεται, του επιτίθεται. Η αφήγηση κορυφώνεται με την περιγραφή της μάχης με τον ποταμό στους στίχους που ακολουθούν.

230 Αυτά είπε, και όρμησε πάνω στους Τρώες, όμοιος με θεό· και τότε εί-
πε στον Απόλλωνα ο ποταμός με τις βαθιές δίνες: «Πω πω, αργυρό-
τοξε, γιε του Δία, δε φύλαξες τις εντολές του γιου του Κρόνου, που
σου έδινε πολλές παραγγελίες να παραστέκεσαι και να βοηθάς τους
Τρώες, ως που να έρθει το δειλινό, που πέφτει αργά, και να ισκιώσει
την εύφορη γη».

235 Είπε, και ο ξακουσμένος στο δόρυ Αχιλλέας πήδησε μέσα του ορ-
μώντας από τον γκρεμό, και ο ποταμός χίμησε πάνω του με φου-
σκωμένο κύμα, και φουσκώνοντας ανατάραξε όλα του τα νερά, και
έσπρωξε τους πολλούς νεκρούς, που είχε σκοτώσει ο Αχιλλέας και
βρίσκονταν άφθονοι μέσα του. Αυτούς τους έβγαζε έξω στην ξηρά
μουγκρίζοντας σαν ταύρος. Τους ζωντανούς πάλι τους έσωζε στα
240 όμορφα νερά του, κρύβοντάς τους μέσα στις βαθιές, μεγάλες του δί-
νες. Και το κύμα υψώθηκε φοβερό, αναταραγμένο γύρω από τον
Αχιλλέα, και το ρέμα τον έσπρωχνε πέφτοντας πάνω στην ασπίδα
του· και ούτε μπορούσε να στηριχτεί στα πόδια του. Άρπαξε τότε με
τα χέρια μια φτελιά καλοφτιαγμένη, μεγάλη· εκείνη όμως ξεριζώθηκε
245 πέφτοντας και έριξε κάτω όλο τον γκρεμό, και σταμάτησε τα όμορ-
φα νερά με τα πυκνά νλαδιά της, και γεφύρωσε τον ποταμό καθώς
έπεσε όλη μέσα του. Ο Αχιλλέας πήδησε έξω από το στρόβιλο και

- δείσας· οὐδέ τ' ἔλιγε θεὸς μέγας, ὄρτο δ' ἐπ' αὐτῷ
 ἀκροκελαινώων, ἵνα μιν παύσειε πόνοιο
 250 δῖον Ἀχιλλῆα, Τρώεσσι δὲ λογὸν ἀλάλκοι.
 Πηλεΐδης δ' ἀπόρουσεν ὅσον τ' ἐπὶ δουρὸς ἐρωή,
 αἰετοῦ οἴματ' ἔχων μέλανος, τοῦ θηρητήρος,
 ὅς θ' ἄμα κάρτιστός τε καὶ ὤκιστος πετεηνῶν·
 τῷ εἰκῶς ἦιξεν, ἐπὶ στήθεσσι δὲ χαλκὸς
 255 σμερδαλέον κονάβιζεν· ὑπαίθα δὲ τοιοῖο λιασθεῖς
 φεῦγ', ὁ δ' ὄπισθε ῥέων ἔπετο μεγάλῳ ὄρυμαγδῶ,
 ὡς δ' ὅτ' ἀνὴρ ὀχετηγὸς ἀπὸ κρήνης μελανίδρου
 ἄμ φυτὰ καὶ κήπους ὕδατι ῥόον ἡγεμονεύη
 χεροῖ μάκελλαν ἔχων, ἀμάρης ἐξ ἔχματα βάλλων·
 260 τοῦ μὲν τε προρέοντος ὑπὸ ψηφίδες ἅπασαι
 ὀχλεῦνται· τὸ δέ τ' ὄκα κατειβόμενον κελαρύζει
 χάρῳ ἐνὶ προαλεῖ, φθάνει δὲ τε καὶ τὸν ἄγοντα·
 ὡς αἰεὶ Ἀχιλλῆα καὶ κινήσατο κῦμα ῥόοιο
 καὶ λαυφήρὸν ἐόντα· θεοὶ δὲ τε φέρτεροι ἀνδρῶν.
 265 ὅσσάκι δ' ὀρμήσειε ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεὺς
 στήναι ἐναντίβιον καὶ γινώμεναι εἴ μιν ἅπαντες
 ἀθάνατοι φοβέουσι, τοῖ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσι,
 τοσσάκι μιν μέγα κῦμα διυπετέος ποταμοῖο
 πλάζ' ἄμους καθύπερθεν· ὁ δ' ὑψόσει ποσσὶν ἐπήδα
 270 θυμῷ ἀνιάζων· ποταμὸς δ' ὑπὸ γούνατ' ἐδάμνα
 λάβρος ὑπαίθα ῥέων, κονίην δ' ὑπέρεπτε ποδοῖν.

πήρε να τρέχει με τα γρήγορα πόδια του φοβισμένος. Ο μεγάλος όμως θεός δε σταμάτησε, μόνο όρμησε πάνω του, σκοτεινός στην κορυφή του, για να σταματήσει το θείο Αχιλλέα από τον πόλεμο και να διώξει την καταστροφή από τους Τρώες. Ο γιος του Πηλέα πήδησε πέρα, όσο φτάνει η φόρα του κονταριού, έχοντας την ορμή του μαύρου αετού, του κυνηγάρη, που είναι μαζί το πιο δυνατό και το πιο γρήγορο από τα πουλιά. Όμοιος μ' αυτόν πήδησε και ο χαλκός έκανε φοβερό κρότο γύρω στο στήθος του· τραβήχτηκε έξω από τον ποταμό και το έβαλε στα πόδια, μα εκείνος, τρέχοντας από πίσω, τον κυνηγούσε με μεγάλο πάταγο. Όπως όταν ένας άνθρωπος, που ανοίγει αυλάκι από βρύση που τρέχει σκοτεινό νερό, φέρνει το ρέμα του νερού στα δέντρα και στα περιβόλια κρατώντας στα χέρια του το τσαπί και βγάζοντας έξω από το αυλάκι τα χώματα που το εμποδίζουν, και καθώς εκείνο τρέχει κατρακυλούν όλα τα πετραδάκια από κάτω· τρέχοντας γρήγορα, κελαρύζει, σε μέρος κατηφορικό, και προφταίνει κι εκείνον που το οδηγεί· έτσι και τον Αχιλλέα, μ' όλο που ήταν γρήγορος, τον πρόφτανε πάντα το κύμα του ποταμού, γιατί οι θεοί είναι ανώτεροι από τους ανθρώπους. Όσες φορές ο γρήγορος στα πόδια θεός Αχιλλέας ήθελε να σταθεί αντίκρυ του και να καταλάβει αν όλοι οι αθάνατοι που ζουν στον πλατύ ουρανό τον έστρωσαν στο κινήγι, άλλες τόσες το μεγάλο κύμα του ποταμού που είχε γεννηθεί από τη βροχή του Δία του κουκούλωνε τους ώμους· κι εκείνος πηδούσε με τα πόδια ψηλά, βαθιά ταραγμένος μέσα του. Ο ποταμός του έκοβε τα γόνατα, τρέχοντας ορμητικός από κάτω του, και του φευγάτιζε κάτω από τα πόδια το χώμα.

(μετάφραση Όλγα Κομνηνού-Κακριδής)

ΟΜΗΡΟΣ

7. — Ὀδύσσεια α 1-10

Για τα προοίμια των ομηρικών ἐπῶν γενικά βλ. το Εισαγωγικό σημείωμα στο Κείμενο I.

Το προοίμιο της Ὀδύσσειας παρουσιάζει την εἰς ἰδιομορφία: θεματικά δεν καλύπτει ολόκληρο το ἔργο ἀλλὰ μόνο τις ραφαδίες ε-μ (περίπου το 1/3 του συνόλου) και δίνει δυσανάλογη ἔμφαση σε ἓνα μεμονωμένο επεισόδιο, που δύσκολα θα χαρακτηριζόταν το ση-

- ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε·
πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,
πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὄντα κατὰ θυμόν,
5 ἀρνύμενος ἣν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἐταίρων,
ἀλλ' οὐδ' ὡς ἐτάρους ἐρρίσατο, ἰέμενός περ·
αὐτῶν γὰρ σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο,
νήπιοι, οἳ κατὰ βοῦς Ὑπερίονος Ἥλιου
ἦσθιον· αὐτὰρ ὁ τοῖσιν ἀφείλετο νόστιμον ἦμαρ.
10 τῶν ἀμόθεν γε, θεᾶ, θύγατερ Διός, εἰπέ καὶ ἡμῖν.

Το προοίμιο της Οδύσσειας

μαντικότερο της Οδύσσειας, ενώ δεν γίνεται αναφορά σε άλλα θέματα όπως είναι, επί παραδείγματι, οι γνωστές περιπέτειες του Οδυσσέα με τον Πολύφημο, την Κίρκη, τις Σειρήνες κ.ά. Έχει διατυπωθεί η εικασία ότι αυτό το (καθ' εαυτό θαυμαστό) προοίμιο αρχικά είχε συντεθεί για άλλο ποίημα, που είχε ως θέμα του τις περιπλανήσεις και τον νόστο του Οδυσσέα και διέφερε αισθητά από την Οδύσσεια.

Τον άντρα, Μούσα, τον πολύτροπο να μου ανιστορήσεις, που βρέθηκε
ώς τα πέρατα του κόσμου να γυρνά, αφού της Τροίας
πάτησε το κάστρο το ιερό.

- Γνώρισε πολιτείες πολλές, έμαθε πολλών ανθρώπων τις βουλές,
κι έζησε, καταμεσής στο πέλαγος, πάθη πολλά που τον σημάδεψαν,
5 σηκώνοντας το βάρος για τη δική του τη ζωή και των συντρόφων του
τον γυρισμό. Κι όμως δεν μπόρεσε, που τόσο επιθυμούσε,
να σώσει τους συντρόφους.

- Γιατί εκείνοι χάθηκαν απ' τα δικά τους τα μεγάλα σφάλματα,
νήπιοι και μωροί, που πήγαν κι έφαγαν τα βόδια
του υπέρλαμπρου Ήλιου¹ κι αυτός τους άρπαξε του γυρισμού τη μέρα.
10 Από όπου θες, θεά, ξεκίνα την αυτήν την ιστορία, κόρη του Δία,
και πες την και σ' εμάς.

(μετάφραση Δ. Ν. Μαρωνίτης)

¹ Κατά τον Ησίοδο ο Υπερίων (στη μετάφραση: υπέρλαμπρος) είναι τιτάνας, πατέρας του Ήλιου. Στον Όμηρο Υπερίων χαρακτηρίζεται ο ίδιος ο Ήλιος.

ΟΜΗΡΟΣ

8. — Ὀδύσσεια α 325-364

Τον δέκατο χρόνο μετά την άλωση της Τροίας, ο Οδυσσεύς, χωρίς να το θέλει, βρίσκεται καθηλωμένος στο νησί της Καλυψιάς. Ο Ποσειδάωνας, που εμποδίζει τον νόστο του ήρωα, επειδή εκείνος τάφλωσε τον γιο του τον Πολύφημο, έχει πάει στη χώρα των Αιθίοπων. Οι υπόλοιποι θεοί είναι συγκεντρωμένοι στον Όλυμπο. Στη συγκέντρωση εκείνη (θεών άγορή) η Αθηνά, επαφελούμενη από την απουσία του Ποσειδάωνα, προτείνει αφενός να σταλεί ο Ερμής στην Καλυψιά και να της μεταφέρει την απόφαση των θεών να αφηθεί ο Οδυσσεύς να γυρίσει στην πατρίδα του και αφετέρου να μεταβεί η ίδια στην Ιθάκη και να παρακινήσει τον Τηλέμαχο να πάει στην Πύλο και στη Σπάρτη και να μάθει για τον πατέ-

325 τοῖσι δ' αἰοδὸς ἄειδε περικλυτός, οἱ δὲ σιωπῇ
ἦγαν ἄκούοντες· ὁ δ' Ἀχαιῶν νόστον ἄειδε
λυγρόν, ὃν ἐκ Τροίης ἐπετεῖλατο Παλλὰς Ἀθήνη.

τοῦ δ' ὑπερωϊόθεν φρεσὶ σύνθετο θέσπιω αἰοιδῆν
κούρη Ἰκαρίοιο, περιφρῶν Πημελόπεια·

330 κλίμακα δ' ὑψηλὴν κατεβήσετο οἶο δόμοιο,
οὐκ οἴη, ἅμα τῇ γε καὶ ἀμφίπολοι δυ' ἔποντο.
ἢ δ' ὅτε δὴ μνηστήρας ἀφίκετο διὰ γυναικῶν,
στῆ ῥα παρὰ σταθμὸν τέγχεος πύκα ποιητοῖο,
ἄντα παρεῖδ' ἰδομένη λιπαρὰ κρήδεμνα·

335 ἀμφίπολος δ' ἄρα οἱ κεδιῆ ἐκάτερθε παρέστη.
δακρύσασα δ' ἔπειτα προσηύδα θεῖον αἰοιδόν·

“Φῆμιε, πολλὰ γὰρ ἄλλα βροτῶν θελκτῆρια οἶδας,
ἔργ' ἀνδρῶν τε θεῶν τε, τά τε κλείουσιν αἰοιδοί·

¹ Άρχισε να τραγουδάει στον στ. 156 και τραγουδοῦσε ὅση ὥρα ο Τηλέμαχος μιλοῦσε με τον Μέντη (Αθηνά).

² Αυτή ήταν η εκδίκηση της Αθηνάς, επειδή οι Αχαιοί άφησαν ατιμώρητο τον Λιάντα τον Λοκρό που επεχείρησε να βιάσει την Κασσάνδρα, ενώ είχε καταφύγει ως κείτιδα στον ναό της Αθηνάς και είχε αγκαλιάσει το ιερό ξόανο.

Πηνελόπη προς Φήμιον

ρα του. Με τη μορφή του φίλου του Οδυσσέα Μέντη, του βασιλιά των Ταφίων, η θεά εμφανίζεται στο παλάτι του Οδυσσέα και συμβουλεύει τον Τηλέμαχο. Εκεί παρακολουθεί από κοντά την ηδονοθηρική καθημερινότητα των μνηστήρων: συγκεντρωμένοι στο παλάτι τρώνε, πίνουν, τραγουδούν και χορεύουν ή ακούνε το τραγούδι του Φήμιου, του αοιδού, που τον αναγκάζουν να τραγουδά· εκείνος τραγουδάει τον θλιβερό νόστο των Αχαιών.

Οι επόμενοι στίχοι αναφέρονται σε μια στιγμή αμέσως μετά την αποχώρηση της θεάς, στην αντίδραση της Πηνελόπης στο τραγούδι του Φήμιου και στην παρέμβαση του Τηλέμαχου.

- 325 Τους τραγουδούσε ο φημισμένος αοιδός,¹ κι εκείνοι
καθισμένοι τον ακούν με τη σιωπή τους· των Αχαιών τον νόστο
τραγουδούσε, πικρόν όπως τον όρισε τον γυρισμό τους απ' την Τροία
η Αθηνά Παλλάδα.² Τότε
από το υπερύψο³ ψηλά συνάκουσε το θείο τραγούδι, και την άγγιξε,
του Ικαρίου η κόρη, η Πηνελόπη, σκεπτική και φρόνιμη·
330 από τον θάλαμό της κατεβαίνει την ψηλή του σκάλα —
δεν ήταν μόνη, την συνόδευαν οι δυό της βιάγιες·
κι όταν κοντά με τους μνηστήρες βρέθηκε, η θεία γυναίκα,
στήθηκε στην κολόνα εκείνη που κρατά τη στέρη στέγη,
τη λαμπερή μαντίλα⁴ της τραβώντας γύρω στα μάγουλά της.
335 Κι ενώ πιστές οι ακόλουθες, δεξιά κι αριστερά, την παραστέκουν,
εκείνη δακρυσιμένη μίλησε στον θείο αοιδό:

«Φήμιε,⁵ το ξέρεις πως μπορείς να θέλγεις τους θνητούς
και μ' άλλα κατορθώματα μεγάλα, ανθρώπων και θεών.

¹ Σε διάφορα σπίτια οι γυναίκες έμεναν κοινωνικά επάνω.

² Κάλυπτε το κεφάλι και τους ώμους. Ο χαρακτηρισμός λαμπερή (λαπαρή) προϋποθέτει, όπως έχει υποστηριχθεί, επεξεργασία με λάδι.

³ Ο αοιδός Φήμιος, ο γιός του Τέρπριου, αναγκάζεται από τους μνηστήρες να τραγουδάει. Κατά τη μνηστήροφορία ο Οδυσσέας του χάρισε τη ζωή.

- τῶν ἐν γέ σφιν ἄειδε παρήμενος, οἱ δὲ σιωπῇ
 340 οἶνον πιόντων· ταύτης δ' ἀποπαύε' ἀοιδῆς
 λυγρῆς, ἣ τέ μοι αἰεὶ ἐνὶ στήθεσσι φίλον κῆρ
 τείρει, ἐπεὶ με μάλιστα καθίκετο πένθος ἄλαστον,
 τοῖν γὰρ κεφαλὴν ποθέω μεμνημένη αἰεὶ
 ἀνδρός, τοῦ κλέος εὐρὺ καθ' Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος.⁶
- 345 τὴν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ἤυδα·
 “μῆτερ ἐμή, τί τ' ἄρα φθονέεις ἐρήρον ἀοιδὸν
 τέρπειν ὅππῃ οἱ νόος ὄρνυται; οὐκ ἴν' αἰδοὶ
 αἴτιοι, ἀλλὰ ποθὶ Ζεὺς αἴτιος, ὅς τε δίδωσι
 ἀνδράσι ἀλφηστῆσι ὅπως ἐθέλωσι ἐκάστω.
 350 τούτῳ δ' οὐ νέμεσις Δαναῶν κακὸν οἶτον ἀείδων·
 τὴν γὰρ ἀοιδὴν μᾶλλον ἐπικλείουσ' ἀνθρώποι,
 ἢ τις ἀκούοντεςσι νεωτάτῃ ἀμφιπέληται,
 σοὶ δ' ἐπιτολμάτῳ κραδίη καὶ θυμὸς ἀκούειν·
 οὐ γὰρ Ὀδυσσεὺς οἷος ἀπώλεσε νόστιμον ἡμῶν
 355 ἐν Τροίῃ, πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι φῶτες ὄλοντο,
 ἀλλ' εἰς οἶκον ἰούσα τὰ σ' αὐτῆς ἔργα κόμμιζε,
 ἰστόν τ' ἠλακάτην τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε
 ἔργον ἐποίχεσθαι· μῦθος δ' ἀνδρεςσι μελήσει
 πᾶσι, μάλιστα δ' ἐμοί· τοῦ γὰρ κράτος ἔσ' ἐνὶ οἴκῳ”.
- 360 ἣ μὲν θαμβήσασα πάλιν οἰκόνδε βεβήκει·
 παιδὸς γὰρ μῦθον πεπνυμένον εἴθετο θυμῷ.
 ἐς δ' ὑπερῷ' ἀναβᾶσα σὺν ἀμφιπόλοισι γυναῖξι
 κλαίειν ἔπειτ' Ὀδυσῆα, φίλον πόσιν, ὅφρα οἱ ὕπνον
 ἦδ' ἐπὶ βλεφάροισι βάλε γλαυκῶπις Ἀθήνη.

⁶ Ἑλλάδα ονομαζόταν αρχικά ἡ πόλις καὶ τὸ βασίλειο τοῦ Πηλέα στὴ Θεσσαλία. Στὸν οδυσσειακὸ αὐτὸ λογιότυπο ὁ ὄρος Ἑλλάδα δηλώνει τὴ βόρεια Ἑλλάδα, ἐνῶ τὸ Ἄργος τὴν νότια, δηλ. τὴν περιοχὴ νότια ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ.

⁷ Οἱ δύο κυριότερες οἰκιακές δραστηριότητες τῶν ομηρικῶν γυναικῶν, ανεξάρτητα ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ τους θέσι, εἶναι νὰ γιῆθουν καὶ νὰ υφαίνουν.

- των αοιδών τα γνώριμα τραγούδια·
 340 ένα απ' αυτά παρακαθήμενος τραγούδησε, κι αυτοί
 ας πίνουν το κρασί τους
 σωπηλοί· ετούτο μόνον το τραγούδι μην το συνεχίσεις·
 θλιβερό κι αβάστακτο, σπαράζει την καρδιά μου
 μες στα στήθη, αφότου με κατοίκησε πένθος μεγάλο κι αλησιμόνητο.
 Τέτοιο το πρόσωπο που εγώ ποθώ, και συνεχώς τη μνήμη μου
 πληγώνει
 η μορφή του αντρός μου, με δόξα απέραντη, απλωμένη στην Ελλάδα
 και μέσα στο Άργος».⁵
- 345 Της αντιμίλησε όμως ο γνωστικός Τηλέμαχος:
 «Μητέρα μου, πώς θέλεις ν' αρνηθείς στον τιμημένο μας αοιδό,
 χαρά να δίνει μ' ό,τι βάζει ο νους του; Φταιχτες δεν είναι
 οι αοιδοί· ο Δίας ίσως είναι ο αίτιος, που δίνει στους φιλόπονους
 ανθρώπους, καταπώς θέλει στον καθένα.
 Δεν πρέπει η αγανάκτηση σ' αυτόν να πέφτει,
 350 που φάλλει την κακή μοίρα των Δαναών. Ξέρεις,
 οι άνθρωποι τιμούν και προτιμούν εκείνο το τραγούδι
 που τους φαντάζει, ακούγοντας, το τελευταίο.
 Θάρρος λοιπόν χρειάζεσαι και σφίξε την καρδιά σου να τ' ακούσεις·
 δεν ήταν μόνος ο Οδυσσέας που χωρίστηκε στην Τροία
 355 από του νόστου του τη μέρα· κι άλλοι πολλοί, γενναίοι άντρες
 χάθηκαν και πάνε.
 Αλλά καλύτερα να πας στην κάμαρή σου, με τα δικά σου απασχολή-
 σου έργα.
 τον αργαλειό, τη ρόκα·¹ δίνε στις παρακόρες εντολές, για να δουλεύουν
 με φροντίδα. Ο λόγος είναι μέλημα του αντρός, του καθενός,
 και περισσότερο δικό μου· σ' αυτό το σπίτι είμαι εγώ ο κυβερνήτης».
- 360 Κατάπληκτη η Πηνελόπη τότε τραβήχτηκε στην κάμαρή της,
 κρατώντας μέσα της τη συμβουλή του γιού της.
 Κι όταν ανέβηκε ψηλά στον θάλαμο, με τις ακόλουθες μαζί,
 έστησε θρήνο για τον Οδυσσέα, το ωριβό της ταίρι, ωστόσο η Αθήνα,
 τα μάτια λάμποντας, κλείνει τα βλέφαρά της,
 ύπνο γλυκό σταλαζώντας.

(μετάφραση Δ. Ν. Μαρονίτης)

ΟΜΗΡΟΣ

9. — Ὀδύσσεια ε 55–84

Σε μια δεύτερη συγκέντρωση των θεῶν (θεῶν ἀγορή), με την οποία, όπως συμβαίνει με ανάλογες σκηνές, εισάγεται μια σημαντική αφηγηματική ενότητα, η Αθηνά εκφράζει το παράπονο ότι ο Οδυσσεύς εξακολουθεί να παραμένει καθλωμένος στην Ωγυγία, το νησί της Καλυψώς. Όπως η πρώτη παρέμβαση της θεάς στην αρχή του έπους έδωσε το έναυσμα για αλληλουχία εξελίξεων με αφετηρία την Ιθάκη και πρωταγωνιστή τον Τηλέμαχο, έτσι και η δεύτερη παρέμβασή της γίνεται η αφορμή για εξελίξεις που έχουν ως αφετηρία τον έτερο πόλο, την Ωγυγία, και πρωταγωνιστή τον ίδιο τον Οδυσσεύα — από τον συντονισμό και τη σύγκλιση των δύο αυτών δράσεων θα προέλθει εν τέλει ο νόστος και ο ανα-

- 55 ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἀφίκετο τηλόθ' εὐούσαν,
 ἔνθ' ἐκ πόντου βὰς ἰοειδέος ἠπειρόνδε
 ἦϊεν, ὄφρα μέγα σπέος ἴκετο, τῶ ἔνι νύμφῃ
 ναϊεν εὐπλόκαμος· τὴν δ' ἔνδοθι τέτμεν εὐούσαν,
 πῦρ μὲν ἐπ' εἰσαρόφιν μέγα καίετο, τηλόθι δ' ὀδμή
- 60 κέδρου τ' εὐκέατοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδαῶδει
 δαιομένων· ἢ δ' ἔνδον ἀοιδιάουσι ὅπῃ καλῇ
 ἰστὸν ἐποιχομένη χρυσεῖη κερκιῶ ὕφαιεν.
 ὕλη δὲ σπέος ἀμφὶ πεφύκει τηλεθόωσα,
 κλήθρη τ' αἴγειρός τε καὶ εὐώδης κυπάρισσος.
- 65 ἔνθα δὲ τ' ὄρνιθες τανυσίπτεροι εὐνάζοντο,
 σκῶπές τ' ἴρηκές τε ταινύγλωσσοί τε κορῶναι
 εἰνάλαι, τῆσιόν τε θαλάσσια ἔργα μέμηλεν.
 ἢ δ' αὐτοῦ τετάνυστο περὶ σπείους γλαφυροῖο
 ἡμερὶς ἠβῶωσα, τεθήλει δὲ σταφυλῆσι·
- 70 κρῆναι δ' ἐξείης πίσυρες ῥέον ὕδατι λευκῶ,
 πλησίαι ἀλλήλων τετραμμέναι ἀλλυδὶς ἄλλη.
 ἀμφὶ δὲ λεμῶνες μαλακοὶ ἴου ἠδὲ σελίνου
 θήλεον· ἔνθα κ' ἔπειτα καὶ ἀθάνατός περ ἐπελθῶν

Η παράξενη ομορφιά της Ωγυγίας

γνωρισμός του Οδυσσέα. Ο Ζεύς αποστέλλει τον Ερμύ στην Καλυψιά, προκειμένου να της μεταφέρει την εντολή των θεών να αφηθεί ο Οδυσσέας να γυρίσει στην πατρίδα του μόνος, πάνω σε μια σχεδιά, χαράς να τον συνοδέψει θεός ή άνθρωπος.

Στους επόμενους στίχους περιγράφεται η στιγμή κατά την οποία ο Ερμύς, που ταξιδεύει πάνω από στεριές και θάλασσες, φθάνει στο νησί της Καλυψιάς και βρίσκεται μπροστά σ' έναν τόσο ειδωλειακό. Αυτή η παράξενη ομορφιά του τοπίου, που μας μαγεύει καθώς ζετιλιέται μπροστά μας, στο βάθος έχει κάτι το αησυχητικό που υποβάλλεται από το γεγονός ότι απουσιάζουν οι άνθρωποι.

- 55 Κι όταν πετώντας έφτασε το απόμακρο νησί,¹ τότε από τον πόντο βγήκε τον μενεξελή, και πάτησε τη γη.
Πλησίασε προς την ευρύχωρη σπηλιά όπου η καλλίκομη νεράιδα κατοικούσε. Την βρήκε μέσα. Κόρωνε στη σχάρα μια φωτιά μεγάλη, και μοσκοβόλαγε ένα γύρο το νησί,
- 60 που καίγονταν ο κέδρος ο καλόσχιστος κι η θούγια.
Εκείνη εκεί: να τραγουδά με την ωραία φωνή της, υφαίνοντας στον αργαλειό με τη χρυσή σαίτα.
Γύρω από τη σπηλιά θρασομανούσε δάσος με λεύκες, σκλήθρες,
- 65 κυπαρίσσια μυριστά. Πουλιά με τα φτερά τους τεντωμένα,
τώρα πάνω στους κλώνους κούρνιαζαν: γεράκια,
κουκουβάγιες και μακρύγλωσσες θαλασσινές κουρούνες,
που ξόδεψαν τη μέρα τους στη θάλασσα.
Κι εκεί μπροστά να περιβάλλει τη βαθιά σπηλιά
μια νιούτσικη και καρπερή κληματαριά, σταφύλια φορτωμένη.
- 70 Τέσσερεις κρήνες στη σειρά να τρέχουν, στο πλάι η μια της αλληνής,
κι όμως η καθεμιά αλλού το γάργαρο νερό της να ξεδίνει.
Στις δυό μεριές λιβάδια μαλακά μ' άγριες βιολέτες
κι άγρια σέλινα. Κι ένας θεός αν έρχονταν εδώ,

¹ Την Ωγυγία.

θηήσαιο ἰδὼν καὶ τερφθείη φρεσὶν ἦσιν.

- 75 ἔνθα στὰς θηείτο διάκτορος ἀργειφόντης,
 αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ πάντα ἐῷ θηήσατο θυμῷ,
 αὐτίκ' ἄρ' εἰς εὐρὴ σπέος ἤλυθεν· οὐδέ μιν αὐτην
 ἠγνοίησεν ἰδοῦσα Καλυψιά, δία θεάων,
 οὐ γάρ τ' ἀγνώτες θεοὶ ἀλλήλοισι πέλονται
 80 ἀθάνατοι, οὐδ' εἴ τις ἀπόπροθι δάματα ναιέει,
 οὐδ' ἄρ' Ὀδυσσῆα μεγαλήτορα ἔνδον ἔτετμεν,
 ἀλλ' ὃ γ' ἐπ' ἀκτῆς κλαίει καθήμενος, ἔνθα πάρος περ,
 δάκρυσι καὶ στοναχῆσι καὶ ἄλγεσι θυμὸν ἐρέχθων,
 πόντον ἐπ' ἀτρύγετον δερκίσκετο δάκρυα λείβων.

² Αυτός που σκότωσε τον Αργό με τα εκατό μάτια, στον οποίο η Ήρα είχε αναθέσει να φυλάει την Ιω, για να μην μπορεί να τη συναντήσει ο Δίας.

κοιτάζοντας αυτό της ομορφιάς το θαύμα, θα γέμιζε
αγαλλίαση η ψυχή του.

- 75 Έμεινε εκεί ο Ερμής, ψιχοπομπός κι αργοφρονιάς,² το θαύμα να κοιτάζει.
Κι όταν ο νους του χόρτασε θαυμάζοντας,
το βλέμμα του γυρίζοντας παντού, μπήκε κατόπι
στη φαρδιά σπηλιά.

- Μόλις τον είδε η Καλιψώ, αρχοντική θεά, ευθύς
τον αναγνώρισε —γιατί οι θεοί δεν μένουν μεταξύ τους άγνωστοι,
80 ακόμη κι όταν κατοικούν μακριά ο ένας απ' τον άλλο.
Μόνο τον μεγαλόψυχο Οδυσσεά δεν βρήκε στη σπηλιά,
Όπως και πριν, έτσι και τώρα, στην ακτή καθόταν κι έκλαιγε,
τα σωθικά του τρώγοντας με δάκρυα, στεναγμούς και λύπες,
κοιτάζοντας με μάτια βουρκωμένα απέραντο το πέλαγος.

(μετάφραση Δ. Ν. Μαρωνίτης)

Οδυσσεάς και Καλιψώ. Λευκανική ερυθρόμορφη υδρία,
περ. 390-380 π.Χ. (Νεάπολη, Museo Nazionale.)

ΟΜΗΡΟΣ

10. — Ὀδύσσεια ε 441—485

Ο Οδυσσεύς έχει αφήσει το ιησί της Καλυψούς και πάνω στη σχεδιά του αρμενίζει στο πέλαγος δεκαεπτά ημέρες. Τη δέκατη όγδοη, ενώ στο βάθος φαίνεται η στεριά, τον βλέπει ο Ποσειδάωνας, που επιστρέφει από τη χώρα γη των Αιθίοπων, και ξεσηκώνει άγρια τρικυμία. Η σχεδιά συντρίβεται και ο Οδυσσεύς βρίσκεται στα κύματα με ένα μαγικό μαντίλι

- ἀλλ' ὅτε δὴ ποταμοῖο κατὰ στόμα καλλιρρόοιο
 ἴξε νέων, τῇ δὴ οἱ εἴσατο χάρος ἄριστος,
 λείος πετράων, καὶ ἐπὶ σκέπας ἦν ἀνέμοιο,
 ἔγνω δὲ προρέοντα καὶ εὖξατο ὄν κατὰ θυμόν·
 445 "κλύθι, ἄναξ, ὅτις ἐσσί· πολὺλλιστον δὲ σ' ἰκάνω
 φεύγων ἐκ πόντοιο Ποσειδάωνος ἐνιπᾶς,
 αἰδοῖος μὲν τ' ἐστὶ καὶ ἀθανάτοισι θεοῖσιν
 ἀνδρῶν ὅς τις ἴκηται ἀλαΐμενος, ὡς καὶ ἐγὼ νῦν
 σόν τε ῥόον σά τε γούναθ' ἰκάνω πολλὰ μογήσας.
 450 ἀλλ' ἐλέαιρε, ἄναξ· ἰκέτης δέ τοι εὐχομαι εἶναι."
 ὡς φάθ', ὁ δ' αὐτίκα παῦσεν ἐὼν ῥόον, ἔσχε δὲ κύμα,
 πρόσθε δέ οἱ ποίησε γαλήνην, τὸν δ' ἐσάωσεν
 ἐς ποταμοῦ προχοάς· ὁ δ' ἄρ' ἄμφω γούνατ' ἔκαμψε
 χεῖράς τε στιβαράς· ἀλὶ γὰρ δέδμητο φίλον κῆρ.
 455 ᾧδε δὲ χροᾶ πάντα, θάλασσα δὲ κήκιε πολλή
 ἂν στόμα τε ῥινᾶς θ'· ὁ δ' ἄρ' ἄπνευστος καὶ ἀναυδος
 κείτ' ὀλεγηπελέων, κάματος δέ μιν αἰνὸς ἴκανεν.
 ἀλλ' ὅτε δὴ ῥ' ἔμπνυτο καὶ ἐς φρένα θυμὸς ἀγέρθη,
 καὶ τότε δὴ κρήδεμνον ἀπὸ ἔο λύσε θεοῖο.
 460 καὶ τὸ μὲν ἐς ποταμὸν ἀλμυρῆεντα μεθῆκεν,
 ἂψ δ' ἔφερεν μέγα κύμα κατὰ ῥόον, αἴψα δ' ἄρ' Ἴνώ

Στο μεταίχιμιο της θάλασσας και της στεριάς

που του χάρισε η Λευκοθέα την ώρα που θαλασσοδερινόταν. Διο μερόνυχτα ακόμη παλεύει με το κύμα. Την τρίτη ημέρα, με τη βοήθεια της Αθηνάς, καταφέρνει να πλησιάσει στη στεριά, στις εκβολές ενός ποταμού. Η κρίσιμη στιγμή της σωτηρίας και η πρώτη νύχτα στη στεριά περιγράφεται στους επόμενους στίχους.

- Και τότε κολυμπώντας φτάνει στο στόμα ποταμού καλλίρροου
—αυτός ο χώρος έκρινε πως ήταν ο καλύτερος,
αφού του έλειπαν οι βράχοι, κι ο άνεμος δεν τον χτυπούσε. Βλέποντας
μπρος του τα νερά του ποταμού να ρέουν, έκανε ολόψυχη ευχή:
445 «Επάκουσε, όποιος κι αν είσαι, ποταμέ βασιλικέ μου.
Προσπέφτω, χίλιες φορές παρακαλώ σε, γλίτωσέ με
από την απειλή του ποσειδώνειου πελάγου.
Πρέπει, πιστεύω, κι οι αθάνατοι θεοί να τον σπλαχνίζονται
όποιον παραδαρμένος τους ζητά το έλεός τους.
Ένας που έπαθε πολλά κι εγώ, τώρα στα γόνατά σου πέφτω,
ποταμέ μου, ζητώ να μ' ελεήσεις, βασιλιά μου.
450 Ικέτης σου είμαι, και το ομολογώ».

- Ευχήθηκε κι ευθύς ο ποταμός ανέκοψε το ρέμα,
σταμάτησε το κύμα, μπροστά του τα νερά γαλήνεψε,
τον πήρε και τον έσωσε στις εκβολές του.
Μα πια είχαν λυγίσει και τα δυο του γόνατα, τα στιβαρά του χέρια
λόθηκαν, ένιωθε τσακισμένος απ' το κύμα·
455 σώμα πρησμένο, στόμα και ρουθούνια να ξεριούν τη θάλασσα,
κι αυτός πεσμένος κάτω, δίχως πνοή, δίχως φωνή,
σαν λιγοθυμισμένος, τυραννισμένος από κούραση φριχτή.
Κι ωστόσο μόλις πήρε ανάσα κι ήρθε η ψυχή ξανά στον τόπο της,
το μαγικό μαγνάδι λύνοντας το παραδίει
460 στου ποταμού το ρέμα που έσμιγε με τη θάλασσα·
γοργά το πήρε μες στη δίνη του ένα μεγάλο κύμα,

δέξατο χερσὶ φίλησιν· ὁ δ' ἐκ ποταμοῖο λιασθεῖς
 σχοίνῳ ὑπεκλίθη, κύσε δὲ ζειδωρον ἄρουραν·
 ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὄν μεγαλήτορα θυμόν·

465 “ὦ μοι ἐγὼ, τί πάθω; τί νῦ μοι μήκιστα γένηται;
 εἰ μὲν κ' ἐν ποταμῷ δυσκηδέα νύκτα φυλάσσω,
 μή μ' ἄμυδις στίβη τε κακὴ καὶ θήλυς ἔερση
 ἐξ ὀλεγηπελῆς δαμάσῃ κεκαφητότα θυμόν·
 αἴρη δ' ἐκ ποταμοῦ ψυχρὴ πνέει ἡώθι πρό.

470 εἰ δέ κεν ἐς κλιτὴν ἀναβάς καὶ δάσκιον ὕλην
 θάμνοισ ἐν πυκνοῖσι καταδράθω, εἴ με μεθήη
 ῥέγος καὶ κάματος, γλυκερὸς δέ μοι ὕπνος ἐπέλθῃ,
 δεῖδω μὴ θήρεσσιν ἔλωρ καὶ κύρμα γένομαι.”

ὡς ἄρα οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι·

475 βῆ ῥ' ἴμεν εἰς ὕλην· τὴν δὲ σχεδὸν ὕδατος εὔρεν
 ἐν περιφαινομένῳ· δαιοὺς δ' ἄρ' ὑπήλυθε θάμνους
 ἐξ ὁμόθεν πεφυῶτας· ὁ μὲν φυλῆς, ὁ δ' ἐλαίης,
 τοὺς μὲν ἄρ' οὐτ' ἀνέμων διάη μένος ὑγρὸν ἀέντων,
 οὔτε ποτ' ἠέλιος φαέθων ἀκτίσιν ἔβαλλεν,

480 οὐτ' ὄμβρος περάσσκε διαμπερές· ὡς ἄρα πυκνοὶ
 ἀλλήλοισιν ἔφυν ἐπαμοιβαδῖς· οὗς ὑπ' Ὀδυσσοῦς
 δίσειτ', ἄφαρ δ' εὐνήν ἐπαμήσατο χερσὶ φίλησιν
 εὐρείαν· φύλλον γὰρ ἔην χύσις ἤλιθα πολλή,
 ὅσσον τ' ἠὲ δύο ἠὲ τρεῖς ἄνδρας ἔρυσθαι

485 ὦρη χειμερῆ, εἰ καὶ μάλα περ χαλεπαίνοι.

¹ Κόρη του Κάδμου. Ονομάζεται και Λευκοθέα. Αρχικά ήταν θνητή και εν συνεχεία θεά της θάλασσας. Έσωσε τον Οδυσσέα (ε 333 κ.ε.).

κι αμέσως το υποδέχτηκαν τα χέρια της Ινώς.
 Τότε απ' το ποτάμι βγαίνει, έγειρε σ' έναν σχοίνο πλάι,
 σκόβοντας φίλησε το χώμα της ζωοδόχου γης.
 Βαρόθυμος ακόμη, μιλώντας είπε στη γενναία ψυχή του:

- 465 «Τώρα στο τέλος τι μου μέλλεται να πάθω, αλίμονο.
 Αν μείνω στο ποτάμι και περάσω εδώ τη μαύρη νόχτα,
 πως να μη συμμαχήσουν άσχημα πάχη και παγωνιά,
 εξαντλημένον να μου πάρουν την ψυχή;
 είναι που την αιγή τόσο ψυχρό το αγιάζι κατεβαίνει απ' το ποτάμι.
- 470 Αν πάλι ανέβω την πλαγιά στο δάσος το βαθύσκοινο,
 αν πέσω σε φυλλωσιές πυκνές να κοιμηθώ, πες πως το κρύο
 κι ο κάματος μ' αφήνουν, κι επέρχεται γλυκός ο ύπνος;
 τα άγρια θηρία τρέμω μήπως με βρουν και με σπαράξουν».

- Κι όπως το συλλογίστηκε, αυτό του φάνηκε πως είναι το καλύτερο:
- 475 Ξεκίνησε να βρει το δάσος, το βρήκε πλάι στον ποταμό,
 από ψηλά να του αγναντεύει.
 Τρύπωσε εκεί, κάτω από θάμνα δίδομα, ελιά κι αγρίλι
 που ξεφύτρωναν μαζί.
 Δεν έφτανε ως εδώ το μένος των υγρών ανέμων,
 δεν τα χτυπούσε αυτά τα θάμνα με τις αχτίνες του ο ήλιος,
- 480 όταν σκλώνεται λαμπρός, μήτε η βροχή τα διαπερνούσε:
 τόσο πυκνά συμπλέκονταν το 'να μαζί με τ' άλλο.
 Γλίστρησε ο Οδυσσεάς στον κόρφο τους, και με τα χέρια του
 φτιάχνει το στρώμα του παχύ κι ευρύχωρο,
 από τα φύλλα τα πολλά που ήταν χιμένα γύρω, τόσο και τέτοιο,
 που θα μπορούσε δυό και τρεις ανθρώπους να τους προφυλάξει.
- 485 ακόμη και σε ώρα χειμωνιάτικη, όταν βαραίνει ο καιρός πολύ,

(μετάφραση Δ. Ν. Μαρανίτης)

Κωμική παράσταση του ναυαγίου του Οδυσσεά. Μελανόμορφος καβειρικός σκύφος, 410-400 π.Χ. (Οξφόρδη, Ashmolean Museum.)

Βοιωτικός ψευδοερυθρόμορφος καβειρικός σάφρος, 425-400 π.Χ. (Ναύπλιο, Αρχαιολογικό Μουσείο.) Στη μία πλευρά του αγγείου απεικονίζονται οι μεταμορφωμένοι σε γουρούνια σύντροφοι του Οδυσσέα. Στην κάρια όψη του αγγείου η σκηνή της φιλοξενίας του Οδυσσέα στο παλάτι της Κίρκης: κρατώντας στο ένα χέρι το μαγικό της ραβδί, η Κίρκη προσφέρει στον Οδυσσέα με το άλλο χέρι τον κύνθαρο με τον 'κυκεώνα'.

Η Κίρκη μεταμορφώνει τους συντρόφους του Οδυσσέα σε γουρουνάκια. Αττική μελανόμορφη λήκυθος, 480-470 π.Χ.
(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΟΜΗΡΟΣ

11. — Ὀδύσσεια κ 466-560

Στη χώρα των Λαιστργόνων ο Οδυσσεύς χάνει τα ένδεκα από τα δαίδεκα καράβια του. Με το ένα που του απομένει φτάνει στην Αία, το παράξενο και μυστηριώδες νησί της Κίρκης. Εκεί ανιχνεύει αρχικά μόνος του το παλάτι της Κίρκης, αλλά δεν το πλησιάζει. Επιστρέφει στους συντρόφους και τους χωρίζει σε δύο ομάδες, ορίζοντας αρχηγό της δεύτερης τον Ευρύλοχο. Στην ομάδα αυτή πέφτει ο κληρός να πάει στο παλάτι και να μπει μέσα. Εκεί τους υποδέχεται η Κίρκη και με το μαγικό ραβδί της τους μεταμορφώνει σε γουρουνία. Σώζεται μονάχα ο (καχύποπτος) Ευρύλοχος, που έμεινε έξω από το παλάτι. Τρομοκρατημένος από την εξαφάνιση των άλλων, γυρίζει πίσω και ενημερώνει τους υπόλοιπους και τον Οδυσσεύα, που αναλαμβάνει και πάλι μόνος να ξεδιαλύνει το μυστήριο. Στο δρόμο προς το παλάτι εμφανίζεται μπροστά του ο Ερμής, που του αποκαλύπτει τι

- ὡς ἔφαθ', ἡμῖν δ' αὐτ' ἐπεπείθετο θυμὸς ἀγῆνωρ.
 ἔινθα μὲν ἤματα πάντα τελεσφόρον εἰς ἐνιαυτὸν
 ἤμεθα, δαυνύμενοι κρέα τ' ἄσπετα καὶ μέθυ ἠδύ'
 ἀλλ' ὅτε δὴ ῥ' ἐνιαυτὸς ἔην, περὶ δ' ἔτραπον ὤραι,
 470 μηνῶν φθινόντων, περὶ δ' ἤματα μακρὰ τελέσθη,
 καὶ τότε μ' ἐκκαλέσαντες ἔφαν ἐρήρηες ἑταῖροι·
 «δαμόνι', ἦδη νῦν μιμηήσκεο πατρίδος αἴης,
 εἴ τοι θέσφατόν ἐστι σωθῆναι καὶ ἰκέσθαι
 οἶκον εὐκτίμενον καὶ σὴν ἐς πατρίδα γαίαν.»
- 475 ὡς ἔφαν, αὐτὰρ ἐμοί γ' ἐπεπείθετο θυμὸς ἀγῆνωρ.
 ὡς τότε μὲν πρόπαν ἤμαρ ἐς ἥλιον καταδύντα
 ἤμεθα, δαυνύμενοι κρέα τ' ἄσπετα καὶ μέθυ ἠδύ'.
 ἤμος δ' ἥλιος κατέδου καὶ ἐπὶ κνέφας ἦλθεν,
 οἱ μὲν κομήσαντο κατὰ μέγαρα σκιόεντα.

Το νησί της Κίρκης

έχει συμβεί και τον συμβουλεύει πώς να αντιμετωπίσει την Κίρκη. Η μάγισσα επιχειρεί να μεταμορφώσει και τον Οδυσσέα αλλά αποτυγχάνει. Εκείνος την ορκίζει πως δεν θα του κάνει κακό, πλαγιάζει μαζί της και την πείθει να επαναφέρει στην ανθρώπινη μορφή τους συντρόφους του. Η Κίρκη δέχεται και ζητά να έρθουν στο παλάτι και οι υπόλοιποι. Όλοι μαζί περνούν κάπου ένα χρόνο στο παλάτι ενωχοούμενοι. Όταν ο Οδυσσέας, παρακινούμενος και από τους συντρόφους, της ζητάει να τους επιτρέψει να φύγουν, εκείνη συγκατατίθεται, αλλά, προς απογοήτευσή όλων, του φανερώνει ότι πρέπει να κατεβεί στον κάτω κόσμο για να ζητήσει χρησμό από τον μάντη Τειρεσία, που θα του δείξει το δρόμο της επιστροφής. Την ώρα που ξεκινούν, ο πιο νέος απ' όλους, ο Ελπηνωρ με τον σαλεμένο του, πέφτει μεθυσμένος από το δαίμα της Κίρκης και σκοτώνεται.

Έτσι μας μίλησε,¹ κι τρύχασε η περήφανη ψυχή μας.
Εκεί, λοιπόν, μέρες ατέλειωτες, ώσπου να κλείσει χρόνος,
μείναμε κι ευφραινόμεσθε μ' άφθονο κρέας και γλυκό κρασί.
Αλλ' όταν κύλησε η χρονιά, κι αλλάζοντας οι εποχές,

470 λιγύστεψαν και τα φεγγάρια· όταν γυρίζοντας ο κύκλος, τέλειωσαν
οι μακρές ημέρες, τότε με φώναξαν παράμερα κι έτσι μου μίλησαν
οι τίμοι σύντροφοί μου:

«Αλόγιστε, καιρός πια να σκεφτείς και την πατρίδα·
αν είναι από θεού γραμμένο να σωθείς και πίσω να γυρίσεις
στο σπιτικό σου το καλόχτιστο, στην πατρική σου γη».

475 Μ' αυτά τα λόγια τους κλονίστηκε περήφανη η ψυχή μου.
Έτσι τη μέρα εκείνη ολόκληρη, ώσπου να δύσει ο ήλιος,
μείναμε κι ευφραινόμεσθε μ' άφθονο κρέας και γλυκό κρασί·
όταν ο ήλιος όμως έδυσε κι έπεσε το βαθύ σκοτάδι,
οι σύντροφοί μου πήγαν να πλαγιάσουν στις ισκιωμένες
κάμαρες του παλατιού.

¹ Η Κίρκη.

- 480 αὐτὰρ ἐγὼ Κίρκης ἐπιβάς περικαλλέος εὐνῆς
 γούνων ἑλλιτάνευσα, θεὰ δέ μοι ἔκλυεν αὐδῆς·
 καί μιν φωνήσας ἔπεα πτερόεντα προσηύδα·
 «ὦ Κίρκη, τέλεσόν μοι ὑπόσχεσιν ἦν περ ὑπέστης,
 οἴκαδε πεμφέμεναι· θυμὸς δέ μοι ἔσσυται ἤδη.
 485 ἦδ' ἄλλων ἐτάρων, οἳ μιν φθινύθουσι φίλον κῆρ
 ἀμφ' ἔμ' ὀδυρόμενοι, ὅτε που σύ γε νόσφι γένηαι.»

- ὡς ἐφάμην, ἣ δ' αὐτίκ' ἀμείβετο δία θεάων·
 «διογενὲς Λαερτιάδη, πολυμήχαν' Ὀδυσσεύ,
 μηκέτι νῦν ἀέκοντες ἐμῷ ἐνὶ μίμνυτε οἴκῳ·
 490 ἀλλ' ἄλλην χρῆν πρῶτον ὁδὸν τέλεσαι καὶ ἰκέσθαι
 εἰς Ἄϊδαο δόμους καὶ ἐπαινῆς Περσεφονείης,
 ψυχῇ χρησομένους Θηβαίου Τειρεσίαο,
 μάντιος ἀλαοῦ, τοῦ τε φρένες ἔμπεδοί εἰσι·
 τῷ καὶ τεθνηῶτι νόον πόρε Περσεφόονια
 495 οἶψ' πεπνύσθαι· τοὶ δὲ σκιαὶ αἴσσουσιν.»

- ὡς ἔφατ', αὐτὰρ ἐμοί γε κατεκλάσθη φίλον ἦτορ·
 κλαῖον δ' ἐν λεχέεσσι καθήμενος, οὐδέ νύ μοι κῆρ
 ἦθελ' ἔτι ζῶειν καὶ ὄραν φάος ἡελίοιο.
 αὐτὰρ ἐπεὶ κλαίων τε κυλινδόμενός τ' ἐκορέσθην,
 500 καὶ τότε δῆ μιν ἔπεσσω ἀμειβόμενος προσέειπον·
 «ὦ Κίρκη, τίς γὰρ ταύτην ὁδὸν ἡγεμονεύσει;
 εἰς Ἄϊδος δ' οὐ πά τις ἀφίκετο νηϊ μελαίνῃ.»

- ὡς ἐφάμην, ἣ δ' αὐτίκ' ἀμείβετο δία θεάων·
 «διογενὲς Λαερτιάδη, πολυμήχαν' Ὀδυσσεύ,
 505 μὴ τί τοι ἡγεμόνος γε ποθὴ παρὰ νηϊ μελέσθω,
 ἰστὸν δὲ στήσας ἀνά θ' ἰστία λευκὰ πετάσσας
 ἦσθαι· τὴν δέ κέ τοι πνοὴ Βορέαιο φέρησιν.»

² Στην πραγματικότητα η Κίρκη δεν ἔδωσε ρητά τέτοια ὑπόσχεση. Ἡ ὅποια δέσμευσή της ἀπορρέει ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τοὺς ἀναγνώρισε ὡς ξένους (στ. 456-465).

- 480 Όμως εγώ στην κλίνη την περίκαλλη της Κίρκης βρέθηκα,
 κι εκεί γονατιστός παρακαλούσα, με τη θεά ν' ακούει τη φωνή μου·
 την φώναξα με τ' όνομά της και μιλώντας
 τα λόγια μου πετούσαν σαν πουλιά:
 «Ω Κίρκη, την υπόσχεσή σου κάνε πράξη, όπως και το υποσχέθης,
 πως θα με στείλεις πίσω στην πατρίδα·² μέσα μου πια η ψυχή μου
 485 πεταρίζει, όσο και των συντρόφων μου που μου σπαράζουν
 την καρδιά θρηγνώντας, όταν εσύ κάπου και λίγο απομακρύνεσαι».

Ακούγοντας τα λόγια μου, αμέσως μου αποκρίθηκε η μεγαλόπρεπη
 θεά:

- «Βλαστάρι των θεών, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα,
 αν δεν το θέλετε, κι εγώ δεν θέλω κι άλλο να μείνετε σ' αυτό το σπίτι·
 όμως σας μέλλεται μια άλλη οδός, που να την φέρετε σε πέρας·
 490 γιατί σας πρέπει πρώτα να φτάσετε στου Άδη το παλάτι,
 εκεί που ανήμερη κι η Περσεφόνη κατοικεί·
 να πάρετε χρησμό απ' του Θηβαίου Τειρεσία την ψυχή,
 του μάντη εκείνου του τυφλού, που η γνώση του ακέραιη πάντα μένει·
 γιατί, ακόμη κι όταν πέθανε, η Περσεφόνη του άφησε τον νοου του
 ανέπαφο,
 μόνος αυτός να 'ναι στα συγκαλά του και να σκέφτεται· οι άλλοι όμως
 495 περιφέρονται άδειες σκιές».

Έτσι μου μίλησε, εμένα ωστόσο ράγισε η καρδιά μου·
 θρηγνούσα καθισμένος στο κρεβάτι της, δεν ήθελε η ψυχή μου
 άλλο να ζω, και πως να δω το φως του ήλιου.

- Και μόνον όταν, σαν κουβάρι κυλισμένος, χόρτασα πια το κλάμα μου,
 500 πήρα τον λόγο και την ρώτησα:
 «Ω Κίρκη, ποιος του δρόμου μας θα γίνει κυβερνήτης;
 γιατί θαρρώ στον Άδη, ως τώρα, άλλος κανείς δεν έφτασε
 με μελανό καράβι».

Ακούγοντας τα λόγια μου, αμέσως μου αποκρίθηκε η μεγαλόπρεπη
 θεά:

- «Βλαστάρι των θεών, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα,
 505 να μη σε βασανίζει ποιος θα κυβερνήσει το καράβι σου·
 να στήσεις μόνο το κατάρτι, να ανοίξεις τα λευκά πανιά,
 και φτάνει· το πλοίο θα αρμενίσει με του Βορρά το φύσημα.

- ἀλλ' ὀπὸτ' ἂν δὴ νηῖ δι' Ὀκεανοῖο περιήσῃς,
 ἔνθ' ἀκτὴ τε λάχεια καὶ ἄλσασα Περσεφονείης,
 510 μακραὶ τ' αἴγειροι καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι,
 νῆα μὲν αὐτοῦ κέλσαι ἐπ' Ὀκεανῶ βαθυδίῃ,
 αὐτὸς δ' εἰς Ἄϊδεω ἰέναι δόμον εὐρώεντα,
 ἔνθα μὲν εἰς Ἀχέροντα Πυριφλεγέθων τε ῥέουσι
 Κώκυτός θ', ὅς δὴ Στυγὸς ὕδατός ἐστιν ἀπορρώξ,
 515 πέτρῃ τε ζύνεισιν τε δύο ποταμῶν ἐριδούπων·
 ἔνθα δ' ἔπειθ', ἦρωσ, χριμφθεὶς πέλας, ὡς σε κελεύω,
 βόθρον ὀρύξαι ὅσον τε πυγούσιον ἔνθα καὶ ἔνθα,
 ἀμφ' αὐτῶ δέ χοῆν χεῖσθαι πᾶσι νεκίεσσι,
 πρῶτα μελικρήτω, μετέπειτα δὲ ἡδέϊ οὔνῳ,
 520 τὸ τρίτον αὐθ' ὕδατι· ἐπὶ δ' ἄλφιστα λευκὰ παλύνειν.
 πολλὰ δὲ γουνοῦσθαι νεκίων ἀμειννὰ κάρηνα,
 ἐλθὼν εἰς Ἰθάκην στείραν βοῦν, ἧ τις ἀρίστη,
 ῥέξω ἐν μεγάροισι πυρὴν τ' ἐμπλησέμεν ἐσθλῶν,
 Τειρεσίῃ δ' ἀπάνευθεν οἶν ἱερευσέμεν οἶω
 525 παμμέλαν', ὅς μήλοισι μεταπρέπει ὑμετέροισιν.
 αὐτὰρ ἐπὶν εὐχῆσι λίσσῃ κλυτὰ ἔθνεα νεκρῶν,
 ἔνθ' οἶν ἀρνειὸν ῥέξω θηλύν τε μέλαιναν
 εἰς Ἔρεβος στρέψας, αὐτὸς δ' ἀπονόσφι τραπέσθαι
 ἴεμενος ποταμοῖο ῥοάων· ἔνθα δὲ πολλὰ
 530 ψυχαὶ ἐλεύσονται νεκίων κατατεθνηώτων.
 δὴ τότε ἔπειθ' ἐτάροισιν ἐποτρῦναι καὶ ἀνώξαι
 μῆλα, τὰ δὴ κατάκειτ' ἐσφαγμένα νηλεῖ χαλκῶ,
 δείραντας κατακῆαι, ἐπεύξασθαι δὲ θεοῖσιν,
 ἰφθίμῳ τ' Ἄϊδι καὶ ἐπαινῇ Περσεφονείῃ·

³ Για τον Ωκεανό βλ. Κείμενο 5, σχόλ. 1

⁴ Στο πρωτότυπο ἰτέαι ὠλεσίκαρποι. Αρχαίοι συγγραφείς παρατηροῦν ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς ταιριάζει στὴν ἰτιά που ἀποβάλλει τοὺς καρποὺς τῆς πρὶν ωριμάσουσαν.

⁵ Δὲν εἶναι σαφές ἀν γιὰ τὸν Ὀμηρὸ ὁ Ἀχέρων εἶναι, ὡς συνήθως, ποταμὸς ἢ (πιθανότερο) λίμνη. Σ' αὐτὸν ἐκβάλλουν οἱ ποταμοὶ Πυριφλεγέθων καὶ Κωκυτός, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὁ δευτέρος ἀπορρέει ἀπὸ τῆ Στύγα, που εἶναι ὁμηρικὸ ποτάμι τοῦ κάτω κόσμου στο ὁποῖο ὀραζόνται οἱ ἀθάνατοι. Ἀξιοσημείωτα εἶναι τὰ σημαίνοντα ὀνόματα: Ἀχέρων (συνδέεται

Κι όταν με το καράβι σου περάσεις πέρα ως πέρα τον Ωκεανό,⁷
 όπου θα δεις μια χαμηλήν ακτή κι άλση της Περσεφόνης,
 με σκούρες και μεγάλες λεύκες, ιτιές που δεν προφταίνουν να
 καρπίσουν⁸—

- 510 εκεί εμπιστεύσου το πλεούμενο στον ίδιο τον Ωκεανό,
 με τις βαθιές του δίνες· εσύ τον δρόμο τράβηξε
 για το άραχλο παλάτι του Άδη.
 Κάπου συμβάλλουν στον Αχέροντα δυο ποταμοί,
 Πυριφλεγέθων και Κωκυτός — τρέχει κι αυτός απ' το νερό της
 Στύγας⁵
- 515 είναι ένας βράχος μεσιανός εκεί, που πάνω του χτυπούν τα δυο
 ποτάμια,
 σμίγοντας μεταξύ τους με δούπο τρομερό.
 Όταν, γενναίε μου, χωθείς εκεί, όσο μπορείς πιο μέσα,
 καθώς σου παραγγέλλω,
 σκάψε ένα λάκκο ως ένα πήχη, απ' όλες τις μεριές,
 και γύρω-γύρω τις χοές σου πρόσφερε σ' όλους τους πεθαμένους·
 520 μέλι και γάλα πρώτα, μετά γλυκό κρασί, τέλος νερό· και πάνω εκεί
 πασάλισε λευκό κριθάλευρο.
 Δεήσου τότε στα αδύναμα κεφάλια των νεκρών πως,
 όταν φτάσεις στην Ιθάκη, μιαν αγελάδα στείρα, την καλύτερη,
 θα θυσιάσεις στο παλάτι, ρίχνοντας στην πυρά
 πάμπολλα δώρα και λαμπρά·
 στον Τειρεσία, χωριστά, κατάμαυρο κριάρι πως θα προσφέρεις,
 525 μόνο σ' αυτόν, να ξεχωρίζει ανάμεσα στα πρόβατά σου.
 Κι όταν με τις ευχές σου λιτανεύσεις το σμάρι των διάσημων νεκρών,
 σφάξε κριάρι αρσενικό και προβατίνα μαύρη, προσέχοντας
 να βλέπει το κεφάλι τους στο Έρεβος⁶ ο ίδιος όμως, το μάτι σου
 από κει
 αποστρέφοντας, κοίταζε τις ροές του ποταμού.
- 530 Θα φτάσουν τότε οι πολλές ψυχές των πεθαμένων που αφανίστηκαν.
 Την ώρα εκείνη κίνησε τους συντρόφους σου, παράγγειλέ τους·
 τα σφάγια που θα κείτονται στο χώμα, θανατωμένα από το άσπλαχνο
 χαλκό, να γδάρουν και να κάψουν, ενώ προς τους θεούς θα δέονται,
 τον ακατάλυτο Άδη, την τρομερή την Περσεφόνη.

παρετυμολογικά με τη λέξη άχος = θλίψη, λύπη). Πυριφλεγέθων (πυρί+φλέγω=φλέγω).
 Κωκυτός (κωκίω=θρηνώ). Στύξ (στύγω=μισώ).

⁶ Το σκοτεινό βάθος του Άδη.

- 535 αὐτὸς δὲ ξίφος ὄξυ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ
 ἦσθαι, μηδὲ εἴαν νεκῶν ἀμενηνὰ κάρηνα
 αἵματος ἄσπον ἕμεν πρὶν Τειρεσίαο πυνθίσθαι.
 εἴθθα τοι αὐτίκα μάντις ἐλεύσεται, ὄρχαμε λαῶν,
 ὅς κέν τοι εἴησιον ὁδὸν καὶ μέτρα κελεύθου
- 540 νόστον θ', ὡς ἐπὶ πόντον ἐλεύσεαι ἰχθυόεντα.»
 ὡς ἔφατ', αὐτίκα δὲ χρυσόθρονος ἤλυθεν Ἥώς.
 ἀμφὶ δέ με χλαῖνάν τε χιτῶνά τε εἴματα ἔσσειν
 αὐτῇ δ' ἀργύφειον φᾶρος μέγα εἴνυτο νύμφη,
 λεπτόν καὶ χαρίεν, περὶ δὲ ζώνην βάλει' ἱζυῖ
- 545 καλὴν χρυσεῖην, κεφαλῇ δ' ἐπέθηκε καλύπτρην,
 αὐτὰρ ἐγὼ διὰ δάματ' ἰὼν ὄτρυνον ἑταίρους
 μειλιχίους ἐπέεσσι παρασταδὸν ἄνδρα ἕκαστον
 «μηκέτι νῦν εὔδοντες ἀωτεῖτε γλυκὺν ὕπνον,
 ἀλλ' ἴομεν· δὴ γάρ μοι ἐπέφραδε πότνια Κίρκη.»
- 550 ὡς ἐφάμην, τοῖσιν δ' ἐπεπειθετο θυμὸς ἀγήνωρ.
 οὐδὲ μὲν οὐδ' ἔνθεν περ ἀπήμονας ἦγον ἑταίρους.
 Ἐλπήνωρ δέ τις ἔσκε νεώτατος, οὔτε τι λήν
 ἄλκιμος ἐν πολέμῳ οὔτε φρεσὶν ἦσιν ἀρηρώς,
 ἃς μοι ἄνευθ' ἐτάρων ἱεροῖς ἐν δάμασι Κίρκης
- 555 ψυχῆος ἱμείρων, κατελέξατο οἶνοβαρκείων
 κινυμένων δ' ἐτάρων ὄμαδον καὶ δοῦπον ἀκούσας
 ἐξαπίνης ἀνόρουσε καὶ ἐκλάθετο φρεσὶν ἦσιν
 ἄψορρον καταβῆναι ἰὼν ἐς κλίμακα μακρὴν,
 ἀλλὰ καταντικρὺ τέγεος πέσεν· ἐκ δὲ οἱ αὐχὴν
- 560 ἀστραγάλων ἐάγη, ψυχὴ δ' Ἄιδόσδε κατῆλθεν.

- 535 Ο ίδιος, το σπαθί τραβώντας από τον μηρό σου, μείνε
 αμετακίνητος, και μην αφήσεις των νεκρών τα αδύναμα κεφάλια,
 να σκύψουν στο αίμα, προτού τον Τειρεσία ρωτήσεις να σου πει.
 Γιατί θα φτάσει ο μάντης πάραυτα, για χάρη σου αρχηγέ,
 να σου εξηγήσει την οδό, του δρόμου σου τα μέτρα,
- 540 τον νόστο σου, πώς θα περάσεις το φαρίσιο πέλαγο».
 Μιλώντας, πρόβαλε σε λίγο, πάνω σε θρόνο ολόχρυσο, η Αυγή.
 Γύρω μου τότε η Κίρκη πέρασε χλαμύδα, μου φόρεσε και τον χιτώνα.
 Η ίδια η νόμφη ντύθηκε το φόρεμά της — μακρύ, αστραφτερό,
 λεπτό, χαριτωμένο· ζώνει τη μέση της μ' όμορφη ζώνη
- 545 ολόχρυση, έριξε στο κεφάλι της μαντίλα.
 Κι εγώ, περνώντας από κάμαρη σε κάμαρη, παρακινούσα τους
 συντρόφους,
 μιλώντας με μελίχρα λόγια, από κοντά και στον καθένα χωριστά:
 «Πια μην κοιμάστε, δοσμένοι στον γλυκύ σας ύπνο·
 ώρα να φύγουμε· το πού και πώς, μου τα εξήγησε η σεβάσμια Κίρκη».
- 550 Έτσι τους μίλησα, και συγκατένευσε στα λόγια μου περήφανη η
 ψυχή τους.
 Όμως δεν ήταν το γραφτό μου ούτε από κει να πάρω
 τους συντρόφους άβλαβους.
 Κάποιος Ελπήνωρ, ο πιο νέος απ' όλους, μήτε στη μάχη και πολύ
 γενναίος, μήτε και στο μυαλό του τόσο γνωστικός —
 αυτός λοιπόν, γυρεύοντας δροσιά, πήγε και πλάγιασε παράμερα
 από τους άλλους μου συντρόφους,
 στο δώμα επάνω του ιερού σπιτιού της Κίρκης,
- 555 με το κεφάλι του βαρύ απ' το πολύ κρασί.
 Τότε, ακούγοντας θόρυβο και φωνές των άλλων που κινούσαν,
 πετάχτηκε απ' τον ύπνο ξαφνιασμένος και, παραζαλισμένος, χάνει
 τον δρόμο του, που θα κατέβαινε πάλι τη σκάλα την ψηλή·
 από τη στέγη πέφτοντας, γκρεμίστηκε με το κεφάλι, σύντριψε
- 560 του λαιμού τους αστραγάλους, κι ευθύς κατέβηκε
 στον Άδη η ψυχή του.

(μετάφραση Δ. Ν. Μαρωνίτης)

ΟΜΗΡΟΣ

12. — Ὀδύσσεια λ 465-491, 541-567

Ο Οδυσσεύς, ο οποίος έχει φτάσει στα νησιά των Φαιάκων, συνεχίζει, στο παλάτι του Αλκινόου, την εξιστόρηση των περιπλανήσεών του στα δέκα χρόνια που έχουν περάσει από την άλωση της Τροίας. Η προηγούμενη ραψωδία έκλεισε με την περεπέτειά του στο νησί της Κίρκης. Εκεί, την ώρα που ο Οδυσσεύς άκουγε την ίδια την Κίρκη να του λέει ότι αυτός και οι σύντροφοί του μπορούν να εγκαταλείψουν το νησί της, την ίδια ώρα μάθαινε — πάλι από την Κίρκη — ότι ο δρόμος της επιστροφής στην Ιθάκη περνάει υποχρεωτικά από τον κόσμο των νεκρών, όπου ο ήρωας θα συναντήσει τον μάντη Τειρεσία και θα του ζητήσει να τον συμβουλέψει. Η κάθοδος στον Άδη συνιστά ένα από τα σημαντικότερα επεισόδια της Ὀδύσσειας, στην εξιστόρηση του οποίου αφιερώνεται μια ολόκληρη ραψωδία.

- 465 νῶϊ μὲν ὡς ἐπέεσσιν ἀμειβομένῳ στυγεροῖσιν
 ἔσταμεν ἀχνύμενοι, θαλερὸν κατὰ δάκρυ χέοντες¹
 ἦλθε δ' ἐπὶ ψυχὴ Πηληϊάδew Ἀχιλῆος
 καὶ Πατροκλῆος καὶ ἀμύμονος Ἀντιλόχοιο
 Αἴαντός θ', ὃς ἄριστος ἦν εἰδός τε δέμας τε
- 470 τῶν ἄλλων Δαναῶν μετ' ἀμύμονα Πηλεΐωνα,
 ἔγνω δὲ ψυχὴ με ποδώκεος Αἰακίδαο,
 καὶ ῥ' ὀλοφυρομένη ἔπεα πτερόεντα προσηύδα·
 "Διογενὲς Λαερτιάδη, πολυμήχαν' Ὀδυσσεῦ,
 σκέτλιε, τίπτ' ἔτι μείζον ἐνὶ φρεσὶ μήσεαι ἔργον;
- 475 πῶς ἔτλης Αἰδούσδε κατελθέμεν, ἔνθα τε νεκροὶ
 ἀφραδέες ναίουσι, βροτῶν εἶδωλα καμόντων;"
- ὡς ἔφατ', αὐτὰρ ἐγὼ μιν ἀμειβόμενος προσέειπον·
 "ὦ Ἀχιλεῦ, Πηλῆος υἱέ, μέγα φέρτατ' Ἀχαιῶν,
 ἦλθον Τειρεσίαο κατὰ χρέος, εἴ τινα βουλήν

¹ Ο Οδυσσεύς και η ψυχή του Αγαμέμνονα.

Νέκυια

που οι Αλεξανδρινοί της έδωσαν εύστοχα τον τίτλο Νέκυια. Ο ήρωας, αφήνοντας να τον οδηγήσει ο άνεμος, όπως του είχε υποδείξει η Κίρκη, και ακολουθώντας με τελετουργική αυστηρότητα και τις άλλες υποδείξεις της (σπονδές, τάματα, θυσίες), πέρασε το όριο της ζωής και του θανάτου και βρέθηκε στο χώρο των νεκρών. Εκεί συναντάει αρχικά τις ψυχές του Ελπήνορα, του Τειρεσία και της μητέρας του της Αντίκλειας, έπειτα 14 γυνακείες ηρωικές μορφές, έπειτα τρεις ήρωες του Τρωικού πολέμου (τον Αγαμέμνονα, τον Αχιλλέα και τον Αίαντα) και, τέλος, έξι ήρωες του απώτερου παρελθόντος με έσχατο τον Ηρακλή.

Οι στίχοι που ακολουθούν αναφέρονται στη συνάντηση με τον Αχιλλέα και τον Αίαντα.

- 465 Οι δυό μας¹ συναλλάσσοντας τα πικραμένα λόγια μας,
εκεί στεκόμαστε, στη λύπη μας δοσμένοι, στο δάκρυ μας πνιγμένοι.
Και τότε ήλθε η ψυχή του Αχιλλέα, γιου του Πηλέα,
και του Πατρόκλου η ψυχή, και του άφρογου Αντιλόχου,²
κι ακόμη του Αίαντα, που υπήρξε ο άριστος στην όψη, στο παράστημα,
470 ανάμεσα στους άλλους Δαναούς, με μόνη εξαίρεση τον Αχιλλέα,
Αμέσως μ' αναγνώρισε του Αιακίδη³ η ψυχή, ασυναγώνιστου τότε στο
τρέξιμο.
ολοφύρομενη φώναξε το όνομά μου κι, όπως μου μίλησε,
τα λόγια του πετούσαν σαν πουλιά:
«Γέννημα του Διός, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα,
άφοβε, ποιο άλλο έργο φοβερότερο θα βάλει ακόμη ο νους σου;
475 που τόλμησες να κατεβείς στον Άδη, όπου νεκροί μονάχα
κατοικούν, δίχως τον νου τους πια, είδωλα και σκιές
βροτών που έχουν πεθάνει».
- Έτσι μου μίλησε, κι εγώ αποκρίθηκα, με το όνομά του:
«Ω Αχιλλέα, του Πηλέα γιε, ο πρώτος κι ο καλύτερος των Αχαιών,
ήλθα γυρεύοντας τον Τειρεσία, μήπως μου δώσει

² Ο Αντιλόχος ήταν γιος του Νέστορα· σκοτώθηκε στην Τροία από τον Μέμνονα.

³ Αιακίδης ονομάζεται ο Αχιλλέας επειδή ήταν εγγονός του Αιακού.

480 εἶποι, ὅπως Ἰθάκην ἐς παιπαλόεσσαν ἰκοίμην·
οὐ γάρ πω σχεδὸν ἦλθον Ἀχαιῖδος, οὐδέ πω ἀμῆς
γῆς ἐπέβην, ἀλλ' αἰὲν ἔχω κακά· σείο δ' Ἀχιλλεῦ,
οὐ τις ἀνὴρ προπάρουθε μακάρτατος οὐτ' ἄρ' ὀπίσσω,
πρὶν μὲν γάρ σε ζῶν ἐτίομεν ἴσα θεοῖσιν

485 Ἀργεῖοι, νῦν αὐτε μέγα κρατεῖς νεκύεσσιν
ἐνθάδ' ἰών· τῷ μὴ τι θανῶν ἀκαχίζευ, Ἀχιλλεῦ.”
ὡς ἐφάμην, ὁ δέ μ' αὐτίκ' ἀμειβόμενος προσέειπε·
“μὴ δὴ μοι θάνατόν γε παραῖδα, φαῖδιμ' Ὀδυσσεῦ,
βουλοίμην κ' ἐπάρουρος ἰὼν θητενέμεν ἄλλω,
490 ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρω, ὃ μὴ βίωτος πολὺς εἴη,
ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν.

.....
αἱ δ' ἄλλαι ψυχαὶ νεκῶν κατατεθνηῶτων
ἔστασαν ἀχνύμεναι, εἴροντο δὲ κῆδε' ἐκάστη.
οἷη δ' Αἴαντος ψυχὴ Τελαμωνιάδαο
νόσφιν ἀφεστήκει, κεχολωμένη εἵνεκα νίκης,
545 τὴν μιν ἐγὼ νίκησα δικάζομενος παρὰ νηυσὶ
τεύχεσιν ἀμφ' Ἀχιλλῆος· ἔθηκε δὲ πότνια μήτηρ,
παῖδες δὲ Τρώων δίκασαν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη.
ὡς δὴ μὴ ὄφελον νικᾶν τοιῶδ' ἐπ' ἀέθλω·
τοίην γὰρ κεφαλὴν ἔνεκ' αὐτῶν γαῖα κατέσχευ,
550 Αἴαιθ' ὅς περὶ μὲν εἶδος, περὶ δ' ἔργα τέτυκτο
τῶν ἄλλων Δαναῶν μετ' ἀμύμονα Πηλεΐωνα.
τὸν μὲν ἐγὼν ἐπέεσσι προσηύδων μελιχίοισιν·
“Αἴαν, παῖ Τελαμῶνος ἀμύμονος, οὐκ ἄρ' ἔμελλες
οὐδὲ θανῶν λήσεσθαι ἐμοὶ χόλου εἵνεκα τευχέων
555 οὐλομένων; τὰ δὲ πῆμα θεοὶ θέσαν Ἀργείοισι,
τοίος γάρ σφιν πύργος ἀπώλεο· σείο δ' Ἀχαιοὶ
ἴσον Ἀχιλλῆος κεφαλῇ Πηληϊάδαο.

⁴ Χωρὶς κλῆρο γῆς.

480 κάποια συμβουλή, το πώς θα φτάσω στην τραχιάν Ιθάκη.
Γιατί δεν ζύγωσα ακόμη στη δική μας γη, δεν πάτησα
το χώμα της πατρίδας μου· με δέρνει πάντα το κακό. Εσένα όμως,
Αχιλλέα, κρίνω πως δεν υπάρχει άλλος σου ευτυχέστερος, ούτε από
όσους

έζησαν στο παρελθόν, μήτε από εκείνους που θα ρθούν στο μέλλον.
Αφού, και ενόσω ζούσες, όλοι μας σε τιμούσαμε σαν να 'σουν θεός,
485 οι Αργείοι, αλλά κι εδώ που βρίσκεσαι με τους νεκρούς,
μένει μεγάλη η δύναμή σου· γι' αυτό, Αχιλλέα, μη θλίβεσαι
και μην πικραίνεσαι πολύ στον θάνατό σου».

Σ' αυτά τα λόγια μου εκείνος αμέσως ανταπάντησε μιλώντας:
«Μη θες να με παρηγορήσεις για τον θάνατό μου, Οδυσσέα γενναίε·
θα προτιμούσα πάνω στη γη να ζούσα, κι ας ξενοδοούεθα σε κάποιον,
490 άκληρο⁵ πια που να μην έχει και μεγάλο βίος,
παρά να είμαι ο άρχοντας στον κάτω κόσμο των νεκρών.»

.....

Τότε κι άλλες ψυχές νεκρών αφανισμένων
είχαν στηθεί εκεί και καθεμιά ρωτώντας έλεγε τον πόνο της.
Μόνο η ψυχή του Τελαμώνιου Αίαντα κρατούσε
απόσταση, βαριά οργισμένη ακόμη με τη νίκη μου,
545 τη νίκη που την νίκησα εγώ, όταν η δίκη εκείνη έγινε στα πλοία,
το ποιος θα πάρει τα όπλα του Αχιλλέα —την όρισε η σεμνή του μάνα,
των Τρώων θυγατέρες κι η Αθηνά Παλλάδα.
Μακάρι να μην ήμουν νικητής σε τέτοιο αγώνα,
που έγινε η αφορμή να φάει το χώμα τέτοια κεφαλή,
550 τον Αίαντα,⁵ που ξεπερνούσε στην ομορφιά, στα έργα του πολέμου,
όλους τους άλλους Δαναούς, εξόν τον άφογο γιο του Πηλέα.
Και μ' όλα ταύτα τον προσφώνησα, του μίλησα γλυκά:
«Αίαντα, του τίμιου Τελαμώνα γιε, δεν έμελλες αλήθεια
μήτε νεκρός να λησμονήσεις την οργή μαζί μου, για εκείνα
555 τα καταραμένα όπλα, που οι θεοί τα ρίξανε στη μέση,
να φέρουν στους Αργείους συμφορά· αφού αφανίστηκες εσύ,
ο πύργος μας, κι εμείς οι Αχαιοί θρηνήσαμε για τον χαμό σου,
όσο και για τον ακριβό Αχιλλέα, γιο του Πηλέα,

⁵ Ο Αίας αυτοκτόνησε μετά την απόφαση για τα όπλα του Αχιλλέα.

ἀχνύμεθα φθιμένοιο διαμπερές· οὐδέ τις ἄλλος
 αἴτιος, ἀλλὰ Ζεὺς Δαναῶν στρατὸν αἰχμητῶν
 560 ἐκπάγλως ἔχθαιρε, τείν δ' ἐπὶ μοῖραν ἔθηκεν.
 ἀλλ' ἄγε δεῦρο, ἄναξ, ἴν' ἔπος καὶ μῦθον ἀκούσῃς
 ἡμέτερον· δάμασον δὲ μένος καὶ ἀγήνορα θυμόν."

ὡς ἐφάμην, ὁ δὲ μ' οὐδὲν ἀμείβετο, βῆ δὲ μετ' ἄλλας
 ψυχὰς εἰς Ἔρεβος νεκίων κατατεθνηῶτων.
 565 ἔνθα χ' ὁμοῦς προσέφη κεχολωμένος, ἧ κεν ἐγὼ τόν'
 ἀλλὰ μοι ἤθελε θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι φίλοισι
 τῶν ἄλλων ψυχὰς ἰδέειν κατατεθνηῶτων.

Ο Οδυσσεύς στον Άδη έχει προσφέρει θυσία. Κάτω αριστερά εικονίζεται η μορφή του Τειρεσία. Λευκανικός ερυθρόμορφος κρατήρας, περ. 400-370 π.Χ. (Παρίσι, Cabinet des Medailles.)

560 κι ακόμη σε θρηνούμε. Ένοχος όμως άλλος κανείς δεν βρίσκεται
 εξόν ο Δίας, που μίσησε θανάσιμα στρατό και μαχητές των Δαναών·
 αυτός σε σφράγισε κι εσένα με τη μοίρα του θανάτου.
 Αλλά, γενναίε, τώρα σύγκλινε, άκουσε τη φωνή του λόγου μου·
 δάμασε πια το μένος σου και τον περήφανο θυμό σου».

Έτσι του μίλησα, εκείνος όμως δεν απάντησε, δεν είπε λέξη·
 αμίλητος προχώρησε μαζί με τις ψυχές άλλων νεκρών που χάθηκαν,
 στο μαύρο Έρεβος.
 565 Μπορεί ωστόσο, έστω και χολωμένος, να μου μιλούσε ή
 και να του μιλούσα πάλι εγώ· αλλά δεν μ' άφησε η καρδιά στα στήθη,
 που γύρευε να δει κι άλλες ψυχές νεκρών.

(μετάφραση Δ. Ν. Μαρωνίτης)

Ο Οδυσσεύς συναντά τον Ελπήνορα στον Άδη. Στα δεξιά του Οδυσσεύα απεικονίζεται ο Ερμής. Αττική ερυθρόμορφη πελίκη, περ. 440 π.Χ. (Βοστώνη, Museum of Fine Arts.)

ΟΜΗΡΟΣ

13. — Ὀδύσεια ω 1-14

Μετά τη μνηστοροφονία (ραψωδία χ) και τον αναγνωρισμό του Οδυσσέα από την Πηνελόπη (ραψωδία ψ) ο ψυχοπομπός Ερμής οδηγεί τις ψυχές των μνηστήρων στον Άδη, όπου θα συναντήσουν ψυχές ηρώων του Τρωικού πολέμου.

Ἐρμῆς δὲ ψυχὰς Κυλλήνιος ἐξεκαλείτο
 ἀνδρῶν μνηστήρων· ἔχε δὲ ράβδον μετὰ χειρὶ
 καλήν, χρυσεῖην, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει,
 ἃν ἐθέλει, τοὺς δ' αὐτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει·
 5 τῇ ῥ' ἄγε κινήσας· ταὶ δὲ τρίζουσαι ἔποντο,
 ὡς δ' ὅτε νυκτερίδες μυχῶ ἄντρου θεσπεσίω
 τρίζουσαι ποτέονται, ἐπεὶ κέ τις ἀποπέσῃσι
 ὄρμαθου ἐκ πέτρης, ἀνά τ' ἀλλήλῃσι ἔχονται,
 ὡς αἱ τετριγυῖαι ἄμ' ἦσαν· ἦρχε δ' ἄρα σφιν
 10 Ἐρμείας ἀκάκητα κατ' εὐρώεντα κέλευθα·
 παρ δ' ἴσαν Ωκεανοῖο ῥοὰς καὶ Λευκάδα πέτρην
 ἠδὲ παρ' Ἡελίοιο πύλας καὶ δῆμον Ὀνείρων
 ἦσαν, αἴψα δ' ἴκοντο κατ' Ἄσφοδελὸν Λεμιῶνα,
 εἰθὰ τε ναιῖουσι ψυχαί, [...]

¹ Κατά την παράδοση ο Ερμής είχε γεννηθεί στο όρος Κυλλήνη. Αυτή είναι η μοναδική φορά στον Όμηρο που ο συγκεκριμένος θεός εμφανίζεται ως ψυχοπομπός.

² Για τους αρχαίους ο Ωκεανός ήταν μέγας ποταμός που περιέκλειε κυκλικά τη γη.

³ Η Λευκή Πέτρα, οι πύλες του Ήλιου και ο δῆμος των ονείρων, που συναντούν οι ψυχές στο ταξίδι για τον Άδη, είναι μυθικές περιοχές που τις τοποθετούσαν στα δυτικά.

⁴ Ο Σεφέρης δεν παραθέτει —και δεν μεταφράζει— την κατοκλείδα του τελευταίου στίχου είδωλα καμώντων ('τα είδωλα εκείνων που πέθαναν', κατά γράμμα: 'τα είδωλα εκείνων που έχουν αφήσει πίσω τους τους κόπους').

παρά δῆμον ὀνείρων

Οι εισαγωγικοί στίχοι της τελευταίας ραψωδίας άσκησαν, φαίνεται, ιδιαίτερη έλξη σε ποιητές όπως ο Κάλβος και ο Σέφερης αλλά και σε πεζογράφους όπως ο Γ. Λεimonάς.

Και ο Κυλλήνιος' Ερμής προσκαλούσε τις ψυχές των μνηστήρων. Είχε στο χέρι ραβδί όμορφο, χρυσό. Μ' αυτό μαγεύει τα μάτια των ανθρώπων, ή κοιμισμένους τους ξυπνά, σαν το θελήσει. Έτσι πήρε να ξεκινήσει, κι αυτές τσιφρίζοντας ακολουθούσαν. Όπως όταν νυχτερίδες στα βάθη της σπηλιάς κρατιούνται αρμαθιά γαντζωμένες στο βράχο, κι αν αποπέσει μια, τότε όλες πεταρίζουν τσιφρίζοντας. Έτσι κι εκείνες τσιφρίζαν και πήγαιναν. Κι ο Ερμής τις οδηγούσε στους υγρούς δρόμους, χωρίς κακία. Πέρασαν το ρέμα του Ωκεανού' και τη Λευκή Πέτρα, πέρασαν τις πύλες του ήλιου και τον κόσμο των ονείρων,³ κι έσωσαν γρήγορα στ' Ασφοδελό Λιβάδι, όπου κατοικούν οι ψυχές'...

(μετάφραση Γιώργος Σεφέρης)

Ο Ερμής ψυχοποιμπός οδηγεί μια γυναίκα στον Χάροντα, που περιμένει στη βάρκα του. Περιίπτανται ψυχές νεκρών. Λευκή λήκυθος, 475-450 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΗΣΙΟΔΟΣ

(περ. 700 π.Χ.)

14. – Θεογονία 1–35

Στο έπος που φέρει τον τίτλο Θεογονία ο Ησίοδος εξιστορεί την γένεση των θεών και τα γεγονότα που οδήγησαν στην οριστική επικράτηση του Δία. Το ποίημα έχει τη δομή γενεαλογικού καταλόγου, στον οποίο εντάσσονται περισσότερες από τριακόσιες θεότητες και προσωποποιημένες κοσμικές δυνάμεις, ενώ ενδιάμεσα παρεμβάλλονται αρκετές μυθικές διηγήσεις ποικίλης έκτασης. Στην αρχή της γενεαλογίας βρίσκεται η 'γέννηση' του Χάους¹ ακολουθούν η Γη, ο Τάρταρος και ο Έρως. Την πρώτη περίοδο της διακυβέρνησης από τον Ουρανό διαδέχεται η δεύτερη της κυριαρχίας του Κρόνου, ο οποίος τρώει τα παιδιά του, για να ακολουθήσει στο τέλος ο Δίας, ο οποίος ανατρέφει τον Κρόνο, αφού καταφέρνει προηγουμένως να τον ξεγελάσει και να σωθεί. Έστερα από τον 'μύθο της διαδοχής', ο οποίος παρουσιάζει εμφανείς αντιστοιχίες με παρόμοιους μύθους της Εγγύς Ανατολής, η αφήγηση επικεντρώνεται στην οριστική κυριαρχία του Δία: η τιμωρία του Προμηθέα, η νίκη στον πόλεμο με τους Τιτάνες, η καθυπόταξη του τέρατος Τιφονία, η

- Μουσάων Έλικωνιάδων ἀρχώμεθ' αἶδειν,
αἱ θ' Έλικῶνος ἔχουσιν ὄρος μέγα τε ζάθεόν τε
καί τε περὶ κρήνην ἰοειδέα πόσσ' ἀπαλοῖσιν
ὄρχεῦνται καὶ βωμῶν ἐρισθενέος Κρονίωνος·
5 καί τε λοεσσάμεναι τέρενα χροά Περμηησοῖο
ἢ Ἴππου κρήνης ἢ Ὀλμειοῦ ζαθέοιο
ἀκροτάτῳ Έλικῶνι χοροὺς ἐνεποιήσαντο
καλοὺς ἡμερόεντας, ἐπερρώσαντο δὲ ποσσίν,
ἔνθεν ἀπορνύμεναι, κεκαλυμμέναι ἤερι πολλῶ,
10 ἐννύχαι στείχον περικαλλέα ὄσσαν ἰείσαι,
ἰμνεῦσαι Δία τ' αἰγίοχον καὶ πότνιαν Ἥρην

¹ Ο Έλικῶν ήταν βουνό στη νοτιοδυτική Βοιωτία, από όπου καταγόταν ο Ησίοδος. Το επίθετο δηλώνει τον τόπο όπου λατρεύονταν οι Μοῦσες. Παρακάτω χαρακτηρίζονται Ὀλυμπιάδες, δηλαδή γεννημένες στον Ὀλυμπο.

Η ποιητική στέψη του Ησιόδου

ανάδειξη του Δία σε βασιλιά των θεών, και μια σειρά γάμων τόσο του ίδιου του Δία όσο και των υπολοίπων θεών.

Το προοίμιο του έργου αποτελείται από έναν ύμνο προς τις Μούσες. Παρόμοιοι ύμνοι, δείγματα των οποίων σώζονται στους Όμηρικούς Ύμνους, προτάσσονταν ως προοίμιο σε ποιήματα (κυρίως επικά) γραμμένα σε εξάμετρο. Στο τμήμα του προοιμίου που ακολουθεί περιγράφονται οι Μούσες, που χορεύουν και τραγουδούν στον Ελικώνα (στ. 1-21), η επιφάνειά τους στον ποιητή, ο οποίος αποκτά το χάρισμα να τραγουδά (στ. 22-34), και ο ύμνος του χρησμένου πια ποιητή προς τις Μούσες, οι οποίες τραγουδούν στα δάματα του Ολύμπου και ευφραίνουν τον Δία (στ. 35-52). Στο προοίμιο αυτό πρώτη φορά ποιητής αυτοσυστήνεται στο έργο του. Πρώτη φορά επίσης ποιητής παραδέχεται ότι η ποίηση δεν λέει πάντα την αλήθεια.

Με τις Ελικωνιάδες¹ Μούσες ας αρχίσει το τραγούδι μας·
κατοικούν τον Ελικώνα, όρος μέγα κι ιερό,
και χορεύουν γύρω στη μαβιά πηγή με τα πόδια ανάλαφρα,
στον βωμό του παντοδύναμου Κρονίδη.²

- 5 Λούζουν πρώτα το κορμί τους τρυφερό στα νερά του Περμησσού
και της Ιπποκρήνης ή του θεϊκού Ολμειού·³
όστερα ψηλά ανεβαίνουν στου Ελικώνα τις απάτητες κορφές,
και χορούς συστήνουν, όμορφους, χαριτωμένους,
τον ροθμό κρατώντας με τα πόδια τους.
Από εκεί κινώντας, σκεπασμένες την πυκνήν ομίχλη,
10 προχωρούν μέσα στη νύχτα, τραγουδούν
με την περίκαλλη φωνή τους, εξυμνώντας

² Ο γιος του Κρόνου, ο Δίας, ήταν ο ύψιστος των θεών αλλά και ο πατέρας των Μουσών.

³ Ο Περμησσός και ο Ολμειός ήταν ποτάμια στον Ελικώνα. Η Ιπποκρήνη ήταν η περίφημη πηγή που σχηματίστηκε από το χτύπημα της σπλής του Πηγάσου στον βράχο.

- Ἀργείην, χρυσείοισι πεδίλοις ἐμβεβαίαν,
 κούρην τ' αἰγιόχοιο Διὸς γλαυκῶπιυ Ἀθήνην
 Φοῖβόν τ' Ἀπόλλωνα καὶ Ἄρτεμυ ἰοχέαιραν
 15 ἠδὲ Ποσειδάωνα γαιήροχον ἐννοσίγαιον
 καὶ Θέμιν αἰδοίην ἐλικοβλέφαρόν τ' Ἀφροδίτην
 { Ἥβην τε χρυσοστέφανον καλήν τε Διώνην
 19 Ἥω τ' Ἡελίον τε μέγαν λαμπρᾶν τε Σελήνην }
 18 Λητώ τ' Ἰαπετόν τε ἰδὲ Κρόνον ἀγκυλομήτην
 20 Γαίαν τ' Ὠκεανόν τε μέγαν καὶ Νύκτα μέλαιναν
 ἄλλων τ' ἀθανάτων ἱερὸν γένος αἰὲν εἶντων.

- αἱ νύ ποθ' Ἡσίοδον καλήν ἐδίδαξαν αἰοιδίην,
 ἄρνας πομαίνοιθ' Ἐλικᾶνος ὑπὸ ζαθέοιο,
 τόνδε δέ με πρῶτιστα θεαὶ πρὸς μῦθον εἶπον,
 25 Μοῦσαι Ὀλυμπιάδες, κούραι Διὸς αἰγιόχοιο
 "πομμένες ἄγραυλοι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον,
 ἴδμεν ψευδεα πολλὰ λέγειν ἐτύμοισιν ὁμοία,
 ἴδμεν δ' εὖτ' ἐθέλωμεν, ἀληθέα γηρύσασθαι."
 ὡς ἔφασαν κούραι μεγάλου Διὸς ἀρτιέπειαι
 30 καὶ μοι σκῆπτρον ἔδον, δάφνης ἐριθηλέος ὄζον
 δρέψασαι θηητόν· ἐνέπνευσαν δέ μοι αὐδὴν
 θέσπιν, ἵνα κλείομι τά τ' ἐσσόμενα πρὸ τ' εἶντα,
 καὶ με κέλοιθ' ὑμνεῖν μακάρων γένος αἰὲν εἶντων,
 σφᾶς δ' αὐτὰς πρῶτόν τε καὶ ὕστατον αἰὲν αἶδειν.
 35 ἀλλὰ τίη μοι ταῦτα περὶ δρῦν ἢ περὶ πέτρην;

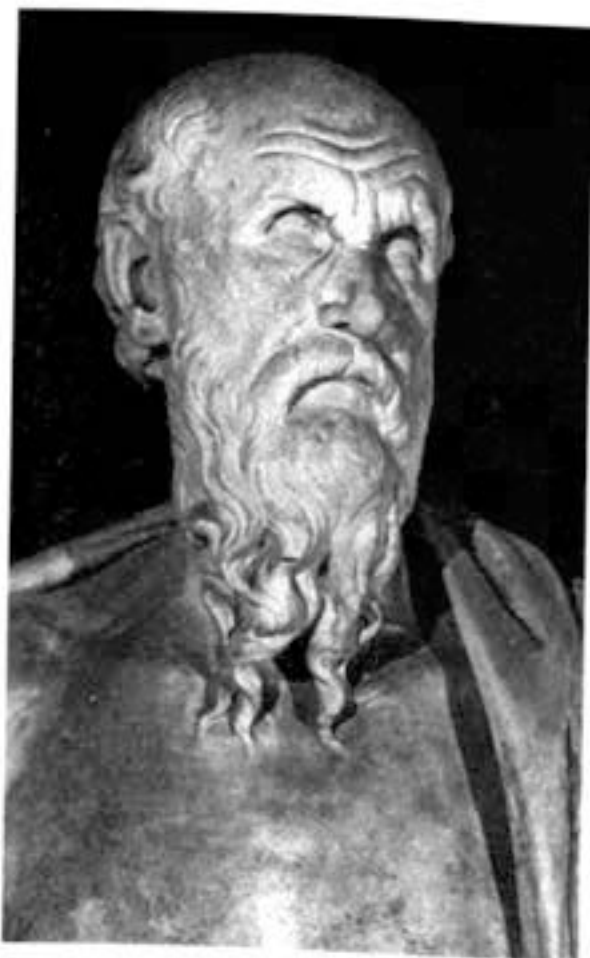
⁴ Η Ήρα λατρευόταν ιδιαίτερα στο Άργος. Μετά τη σύζυγο του Δία αναφέρονται τα παιδιά του Αθηνά, Απόλλων και Άρτεμις, και ο πιο σημαντικός ύστερα από τον Δία θεός, ο Ποσειδών. Ακολουθούν δύο άλλες σημαντικές θεές, η Θέμις και η Αφροδίτη. Η Αφροδίτη οδηγεί συνειρμικά στην Ήβη (προσωποποίηση της εφηβείας) και στην Διώνη (μητέρα της Αφροδίτης στον Όμηρο). Με την Διώνη ως μητέρα συνδέεται η Λητώ, μητέρα του Απόλλωνα και της Άρτεμις. Τους γονείς των μεγάλων θεών ακολουθούν μεγάλοι Τιτάνες: ο Ιαπετός, πατέρας του Προμηθέα, και ο Κρόνος, πατέρας του Δία. Στο τέλος του καταλόγου αναφέρεται σειρά από σημαντικές προσωποποιημένες θεότητες.

- τον αγίοχο Δία και την Ήρα του Άργους;
 χρυσοπέδιλη βαδίζοντας·
 15 εξυμνούν τον κοσμοσείστη Ποσειδώνα, παντοκράτορα της γης,
 σεβαστή τη Θέμη και την Αφροδίτη ελικοβλέφαρη,
 την Ήβη χρυσοστέφανη και την ωραία Διώνη·
 τη Λητώ, τον Ιαπετό, τον πανούργο Κρόνο,
 την Αυγή, τον μέγαν Ήλιο, τη λαμπρή Σελήνη·
 20 και τη Γη, τη μαύρη Νύχτα, τον απέραντο Ωκεανό —
 το γένος των άλλων αθανάτων, ιερό και αιώνιο.

- Κάποτε εκείνες διδάξαν τον Ησίοδο το ωραίο τραγούδι,
 την ώρα που βοσκούσε το κοπάδι του,
 στου θεϊκού Ελικώνα τις πλαγιές.
 Κι ήταν αυτός ο πρώτος λόγος τους, όπως μου μίλησαν
 25 οι Ολυμπιάδες Μούσες, θεές και θυγατέρες του αγίοχου Δία:
 «Βοσκοί αγροίκοι, μίζεροι και λιμασμένοι,
 ξέρουμε εμείς και λέμε ψεύδη, σάμπως αληθινά,
 ξέρουμε όμως, όταν θέμε, να μιλούμε και την καθαρήν αλήθεια.»
 Έτσι μου μίλησαν κι αποτελειώνοντας τον άρτιο λόγο τους,
 30 οι κόρες του μεγάλου Δία, μου προσφέρουν σκήπτρο, να κόψω
 θαυμαστό κλαδί μιας δάφνης θαλερής,⁵
 και μου ενέπνευσαν θεϊκή φωνή·
 να ψάλλω όλα που έγιναν κι όσα θα γίνουν,
 προστάζοντας να υμνώ το γένος των μακάρων, των αιώνιων θεών,
 όμως αρχή και τέλος να τραγουδώ εκείνες —
 35 αλλά τι κάθομαι κι ανιστορώ πράγματα περιττά,
 για δέντρα και για βράχια;

(μετάφραση Δ. Ν. Μαρωνίτης)

⁵ Οι ραψωδοί κρατούσαν συνήθως κατά την απαγγελία των επών είτε λύρα είτε δάφνινο ραβδί. Εδώ ο Ησίοδος λαμβάνει ένα ραβδί, γιατί δεν έχει μάθει πριν από το γεγονός αυτό να παίζει λύρα.

Ησίοδος (Ρώμη Αρχαιολογικό Μουσείο.)

Μούσα καθισμένη σε βράχο παίζει λύρα. Ο χώρος ταυτίζεται με τον Ελικώνα, σύμφωνα με την επιγραφή που υπάρχει κάτω δεξιά. Αττική λευκή λήκυθος. Αποδίδεται στον 'ζωγράφο του Αχιλλέα', περ. 445-440 π.Χ. (Μόναχο, Staatliche Antikensammlungen.)

ΗΣΙΟΔΟΣ

15. – Έργα καὶ ἡμέραι 109–201

Στο διδακτικό έπος Έργα καὶ ἡμέραι δύο είναι τα βασικά θέματα που απασχολούν τον Ησίοδο: η δικαιοσύνη και η εργασία. Ως αφορμή για τη συγγραφή του αναφέρεται από τον ποιητή η (πιθανώς επινοημένη) διαμάχη του με τον αδελφό του Πέρση, ο οποίος δωροδόκησε τους 'βασιλιάδες' για να καρπωθεί μεγαλύτερο μερίδιο της πατρικής κληρονομιάς. Το εύρημα αυτό επιτρέπει στον Ησίοδο να απευθύνει παραινήσεις ηθικού χαρακτήρα αλλά και διδαχές με καθαρά πρακτικό περιεχόμενο. Επειδή παρόμοια ποιήματα πρακτικής σοφίας υπήρχαν ήδη στην Εγγές Ανατολή, θεωρείται πιθανόν ότι το έπος του Ησίοδου προϋποθέτει γνώση αυτής της παράδοσης. Στο πρώτο μέρος του ποιήματος ο ποιητής, χρησιμοποιώντας, μεταξύ άλλων, μύθους, αλληγορίες και γνωμικά, προσπαθεί να δείξει στον αδελφό του ότι η ύπαρξη των κακών στους ανθρώπους οφείλεται στην ύβριν παλαιότερων γε-

- χρύσειον μὲν πρώτιστα γένος μερόπων ἀνθρώπων
 110 ἀθάνατοι ποίησαν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες,
 οἳ μὲν ἐπὶ Κρόνου ἦσαν, ὅτ' οὐρανῷ ἐμβασιλεύεν
 ὥστε θεοὶ δ' ἔζων ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες
 νόσφιν ἄτερ τε πόνων καὶ οὐζύος, οὐδέ τι δειλὸν
 γῆρας ἐπῆν, αἰεὶ δὲ πόδας καὶ χεῖρας ὁμοῖοι
 115 τέρποντ' ἐν θαλίῃσι, κακῶν ἔκτοσθεν ἀπάντων·
 θνήσκον δ' ὡσθ' ὕπνῳ δεδημημένοι· ἐσθλά δὲ πάντα
 τοῖσις ἔην· καρπὸν δ' ἔφερε ζεῖδωρος ἄρουρα
 αὐτομάτῃ πολλόν τε καὶ ἄφθονον· οἳ δ' ἐβελήμοι
 119 ἦσυχον ἔργ' ἐνέμοντο σὺν ἐσθλοῖσις πολέεσσιν.
 121 αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τοῦτο γένος κατὰ γαῖα κάλυψε,
 τοὶ μὲν δαίμονες ἀγνοὶ ἐπιχθόνιοι τελέθουσι
 ἐσθλοί, ἀλεξικάκοι, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων,
 {οἳ ῥα φυλάσσουσίν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα

¹ Βλ. το Εἰσαγωγικό σημεῖωμα στο προηγούμενο κείμενο του Ησίοδου.

Ο μύθος των γενών

ιστών, γεγονός που καθιστά αναπόφευκτη την επίπονη εργασία. Στο δεύτερο μέρος (στ. 342 κ.ε.) ακολουθούν πρακτικές συμβουλές, ώστε να μπορεί ο αδελφός του να ζει με έντιμο τρόπο από την εργασία του. Ένας από τους μύθους που διηγείται ο Ησίοδος στο πρώτο μέρος είναι αυτός των γενών: πέντε γένη ή είδη ανθρώπων διαδέχονται στη διάρκεια του χρόνου το ένα το άλλο σε μια πορεία σταδιακής κατάπτωσης. Τα τέσσερα από τα γένη αντιστοιχούν σε ισάριθμα μέταλλα (χρυσός, άργυρος, χαλκός, σίδηρος). Πριν από το τελευταίο όμως παρεμβάλλεται ένα επιπλέον γένος, για να ενταχθούν σ' αυτό οι Έγκωες που σύμφωνα με τους μύθους των Ελλήνων πολέμησαν στη Θήβα και στην Τροία. Τα σημάδια της φθίνουσας πορείας του ανθρώπινου γένους εντοπίζονται κάθε φορά στον βαθμό της ηθικής κατάπτωσης, της πρόωξης γήρανσης και της άδοξης μεταθανάτιας ζωής.

- Χρυσό πρωτόπλασαν το γένος των βροτών ανθρώπων
110 οι αθάνατοι του Ολύμπου.
Στην εποχή του Κρόνου,¹ όταν εκείνος δέσποζε στον ουρανό,
ζούσαν κι εκείνοι σαν θεοί: ο νους τους ξέγνοιαστος,
πάθη και συμφορές μακριά τους, μήτε τα μαύρα γηρατειά
τους άγγιζαν: άφθαρτοι κι αναλλοίωτοι, πόδια και χέρια,
115 στις χαρές δοσμένοι, κι ό,τι κακό έμενε απ' έξω.
Ακόμη κι όταν πέθαιναν, ήταν ο θάνατός τους ύπνος
που τους δάμαζε, κι είχανε όλα τα καλά δικά τους:
χωράφια γόνιμα τους έδιναν καρπό από μόνα τους,
μεγάλη κι άφθονη σοδειά: κι εκείνοι πράοι, ησυχασμένοι
σε έργα ευχάριστα, ευλογημένοι
με τα πολλά αγαθά τους.
121 Κι όταν με τον καιρό της γης το χώμα σκέπασε τούτο το γένος,
έγιναν επιχθόνια πνεύματα, αγνά, καλόγνωμα, να διώχνουν
το κακό, φύλακες των θνητών ανθρώπων.
Αυτοί φυλάν το δίκιο, αυτοί αποτρέπουνε τα ανόσια έργα:

- 125 ἡέρα ἑσάμενοι πάντα φοιτῶντες ἐπ' αἶαν,}
 πλουτοδόται· καὶ τοῦτο γέρας βασιλῆιον ἔσχον.

δεύτερον αὐτε γένος πολὺ χειρότερον μετόπισθεν
 ἀργύρεον ποίησαν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες,
 χρυσέω οὔτε φύην ἐναλίγκιον οὔτε νόημα·

- 130 ἀλλ' ἑκατὸν μὲν παῖς ἔτεα παρὰ μητέρι κεδιῆ
 ἐτρέφετ' ἀτάλλων, μέγα νήπιος, ᾧ ἐνὶ οἴκῳ·
 ἀλλ' ὅτ' ἄρ' ἠβῆσαι τε καὶ ἠβης μέτρον ἴκοιτο,
 παυριδίον ζώεσκον ἐπὶ χρόνον, ἄλγε' ἔχοντες
 ἀφραδίης· ὕβρι γὰρ ἀτάσθαλον οὐκ ἐδύναντο
 135 ἀλλήλων ἀπέχειν, οὐδ' ἀθανάτους θεραπεύειν
 ἤθελον οὐδ' ἔρδειν μακάρων ἱεροῖς ἐπὶ βωμοῖς,
 ἧ θέμις ἀνθρώποις κατὰ ἦθεα. τοὺς μὲν ἔπειτα
 Ζεὺς Κρονίδης ἔκρυψε χολούμενος, οὐνεκα τιμᾶς
 οὐκ ἔδιδον μακάρεσσι θεοῖς οἳ Ὀλυμπον ἔχουσι.
 140 αὐτὰρ ἐπεὶ καὶ τοῦτο γένος κατὰ γαῖα κάλυψε,
 τοὶ μὲν ὑποχθόνιοι μάκαρες θνητοὶ καλέονται,
 δεύτεροι, ἀλλ' ἔμπης τιμὴ καὶ τοῖσι ὀπηδεῖ.

Ζεὺς δὲ πατὴρ τρίτον ἄλλο γένος μερόπων ἀνθρώπων
 χάλκειον ποίησ', οὐκ ἀργυρέω οὐδὲν ὁμοῖον,

- 145 ἐκ μελιᾶν, δεινόν τε καὶ ὄβριμον· οἷσι Ἄρης
 ἔργ' ἔμελε στονόεντα καὶ ὕβριες, οὐδέ τι σίτον
 ἤσθιον, ἀλλ' ἀδάμαντος ἔχον κρατερόφρονα θυμόν,
 {ἄπλαστοι· μεγάλη δὲ βίη καὶ χεῖρες ἄαπτοι
 ἐξ ὤμων ἐπέφυκον ἐπὶ στιβαροῖσι μέλεσσι.}
 150 τῶν δ' ἦν χάλκεα μὲν τεύχεα, χάλκεοι δὲ τε οἴκοι,
 χαλκῷ δ' εἰργάζοντο μέλας δ' οὐκ ἔσκε σῆδηρος.

² Το δέος που επικρατοῦσε για τους ἀγνωστούς που ἦταν θαμμένοι σε παλιούς τάφους οδήγησε προφανῶς τον Ησίοδο στο να ταυτίσει τους ἀνθρώπους του 'αργυροῦ γένους' με τους νεκρούς αὐτῶν των τάφων.

³ Η γεωργία θεωροῦνταν βασικό συστατικό του πολιτισμένου βίου, ἐταί ὥστε ἡ ἀπουσία τῆς να παραπέμπει σε 'πρωτόγονη' κατάσταση του ἀνθρώπου.

⁴ Ο μῦθος ανταποκρίνεται στὴν ιστορική πραγματικότητα, ἀφοῦ ἡ χρῆση του σιδήρου διαδό-

- 125 κυκλοφορούν, ντυμένοι την ομίχλη, σ' όλη την οικουμένη.
πηγή ευτυχίας και πλούτου — τέτοια βασιλική τιμή τους έλαχε.

Μετά, δεύτερο γένος, πολύ χειρότερο, αργυρό
έπλασαν οι θεοί του Ολύμπου· σε τίποτε δεν έμοιαζε με το χρυσό,
μήτε στην όψη μήτε και στο φρόνημα.

- 130 Έπρεπε το παιδί να μείνει κολλημένο στην καλή του μάνα,
χρόνια εκατό· να το ταΐζει και να το νταντεύει, κι αυτό να παίζει
μες στο σπίτι — μεγάλο, αφύσικο μωρό.
Αλλά, κι όταν περνούσανε στην ήβη, κόντευαν πια
στην ανθηρή τους νιότη,
ζούσαν ελάχιστα, δυστυχισμένοι με τον λίγο χρόνο τους
και το λειψό μυαλό τους. Γιατί δεν είχαν σθένος
135 να αντισταθούν στη μεταξύ τους βία, στην αμοιβαία
αλαζονεία τους· καν δεν τιμούσαν τους θεούς, μήτε και δέχονταν
να θυσιάσουν στους αγνούς βωμούς, όπως το ορίζει
η τάξη των ανθρώπων, όπου κι αν κατοικούν.
Γι' αυτό ο Κρονίδης Δίας τους έκρυψε από θυμό,
που δεν σεβάστηκαν τις οφειλές τους
στους μάκαρες ολύμπιους θεούς.
140 Και μόλα ταύτα, όταν της γης το χώμα κάλυψε κι αυτό το γένος,
τους είπαν μάκαρες θνητούς του κάτω κόσμου,
έστω και δεύτερης σειράς — κάποια τιμή κι αυτούς τους συνοδεύει.²

Ύστερα ο Δίας - πατέρας έφτιαξε τρίτο γένος
των βροτών ανθρώπων, χάλκινο, που να μη μοιάζει
στο ασημένιο πουθενά·

- 145 φράξινο, ανελέητο, φριχτό. Άλλο δεν είχαν στο μυαλό τους
πάρεξ τα υπερφίαλα έργα του πολέμου,
βαριά σε στεναγμούς· στάρι δεν έτρωγαν³ κι ήταν σκληρή
η καρδιά τους σαν το ατσάλι.
Άπιαστοι κι άγριοι, υπερδύναμοι, με χέρια ανίκητα
που φύτρωναν στους ώμους, πάνω σε μέλη στιβαρά.
150 Χάλκινα τα όπλα, χάλκινα τα σπίτια τους,
δούλευαν μόνον τον χαλκό — δεν είχε ακόμη εφευρεθεί
ο μαύρος σίδηρος.⁴

ήκε στην Ελλάδα τον 11ο αι. π.Χ. Και στα ομηρικά έπη, τα οποία αφηγούνται ιστορίες που εκτυλίσσονται σε παλαιότερες εποχές, τα μεταλλικά μέρη των όπλων είναι χάλκινα.

καὶ τοὶ μὲν χεῖρεσσιν ὑπὸ σφετέρῃσι δαμέντες
βῆσαν ἐς εὐρώεντα δόμον κρικροῦ Ἰῖδαο,
ναῖνιμοι· θάνατος δὲ καὶ ἐκπάγλους περ εἶοντας
155 εἶλε μέλας, λαμπρὸν δ' ἔλιπον φάος ἡλίουο.

αὐτὰρ ἐπεὶ καὶ τοῦτο γένος κατὰ γαῖα κάλυψεν,
αὐτίς ἔτ' ἄλλο τέταρτον ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
Ζεὺς Κρονίδης ποίησε, δικαιοτέρον καὶ ἄρειον,
ἀνδρῶν ἠρώων θείον γένος, οἳ καλέονται
160 ἡμίθεοι, προτέρῃ γενεῇ κατ' ἀπίερα γαίαν,
καὶ τοὺς μὲν πόλεμος τε κακὸς καὶ φύλοπις αἰνῆ
τοὺς μὲν ὑφ' ἑπταπύλω Θήβῃ, Καδμηίδι γαίῃ,
ᾤλεσε μαρναμένους μῆλων ἕνεκ' Οἰδιπόδαο,
τοὺς δὲ καὶ ἐν νήεσσιν ὑπὲρ μέγα λαῖτμα θαλάσσης
165 ἐς Τροίην ἀγαγὼν Ἑλένης ἕνεκ' ἠυκόμοιο,
{εἴθ' ἦ τοι τοὺς μὲν θανάτου τέλος ἀμφεκάλυψε}
τοῖς δὲ δίχ' ἀνθρώπων βίον καὶ ἤθε' ὀπάσσας
168 Ζεὺς Κρονίδης κατένασσε πατὴρ ἐς πείρατα γαίης.
170 καὶ τοὶ μὲν ναίουσιν ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες
ἐν μακάρων νήσοισι παρ' Ὠκεανὸν βαθυδάην,
ἄλβιοι ἤρωες, τοῖσι μελιθεῖα καρπὸν
τρὶς ἔτεος θάλλοντα φέρει ζεῖδωρος ἄρουρα.

μηκέτ' ἔπειτ' ὄφελλον ἐγὼ πέμπτοισι μετεῖναι
175 ἀνδράσιν, ἀλλ' ἦ πρόσθε θανεῖν ἢ ἔπειτα γενέσθαι.
νῦν γὰρ δὴ γένος ἐστὶ σιδήρεον· οὐδὲ ποτ' ἡμῶν
παύσονται καμάτου καὶ οἰζύος οὐδέ τι νύκτωρ
φθειρόμενοι· χαλεπὰς δὲ θεοὶ δάσσουσι μερίμνας.
ἀλλ' ἔμπησ καὶ τοῖσι μεμίζεται ἐσθλὰ κακοῖσιν.

⁵ Ο χαρακτήρισμός αναφέρεται στην καταγωγή τους, αφού ήταν γεννημένοι από πατέρα θεό και μητέρα θνητή.

⁶ Ενοείται η σύγκρουση των γιών του Οιδίποδα Ετεοκλή και Πολυμείκη κατά την εκστρατεία

Κι αφού απ' τα ίδια τους τα χέρια ξεκληρίστηκαν,
κατέβηκαν στον σκοτεινό, άραχλο δόμο του Άδη,
ανώνυμοι. Όσο κι αν ήταν τρομεροί, τους εξαφάνισε
155 μαύρος ο χάρος, κι άφησαν πίσω τους το φως,
τη λάμψη του ήλιου.

Όταν με τον καιρό το χώμα κάλυψε κι αυτό το γένος,
έπλασε γένος τέταρτο στη σιτοφόρο γη ο Κρονίδης Δίας,
πιο δίκαιο κι αντρειωμένο
το θείο γένος των τρώων που λέγονται κι ημίθεοι.³
160 την προηγούμενη από μας γενιά, να ζουν στην άπειρη οικουμένη.
Αλλά κι αυτούς τους χάλασε ολέθριος πόλεμος, κακόφωνη
σφαγή· άλλους εκεί μπροστά στη θήβα την επτάπυλη,
χώρα του Κάδμου, έτσι που μεταξύ τους μάχονταν
ποιος θα κερδίσει βόδια και πρόβατα του Οιδίποδα·⁴
165 άλλους ο πόλεμος τους έφερε στην Τροία, με τα καράβια τους
περνώντας πάνω απ' το μέγα κύμα της θαλάσσης,
για χάρη της καλλίκοιμης Ελένης.
Όπου τους πιο πολλούς στο χώμα τους παράχωσε
το τέλος του θανάτου. Σε κάποιους όμως έδωσε τη χάρη
ο Κρονίδης Ζευς να μείνουν πέρα απ' τους ανθρώπους
σαν αγαθός πατέρας τους κατοίκησε στα πέρατα του κόσμου,
170 κι εκεί, με δίχως λύπη στην ψυχή τους,
κατοικούν στις Νήσους των Μακάρων, πλάι στις ροές
του Ωκεανού, του βαθυστρόβιλου, ήρωες ευτυχείς·
που τους προσφέρει τρεις φορές η σιτοφόρα γη τον χρόνο
ώριμους και γλυκούς καρπούς, σαν μέλι.

Άμποτε να μη ζούσα εγώ σ' αυτήν την πέμπτη γενεά,
175 με τους ανθρώπους της· καλύτερα να 'χα πεθάνει πιο μπροστά
ή να γεννιόμουν ύστερα. Γιατί έφτασε τώρα η ώρα
του γένους του σιδήρου.
Μήτε τη μέρα θα απολείψουν κάματος και πόνος μήτε τη νύχτα
η φθορά τους θα κοπάσει· τους περιμένουν μέριμνες βαριές,
θεόσταλτες, μόλο που κάποτε θα σμίγει και σ' αυτούς
καλό με το κακό.

των Επτά επί θήβας καθώς και η σύγκρουση των 'Επιγόνων', που είχε ως συνέπεια την πτώση της πόλης.

- 180 Ζεὺς δ' ὀλέσει καὶ τοῦτο γένος μερόπων ἀνθρώπων,
 εὐτ' ἂν γεινόμενοι πολιοκρόταφοι τελέθωσιν,
 οὐδέ πατήρ παιδεσσιν ὁμοίος οὐδέ τι παῖδες
 οὐδέ ξείνος ξεινοδόκῳ καὶ ἑταῖρος ἑταίρῳ,
 οὐδέ κασίγνητος φίλος ἕσσεται, ὡς τὸ πάρος περ.
- 185 αἴψα δὲ γηράσκοντας ἀτιμήσουσι τοκῆας·
 μέμψονται δ' ἄρα τοὺς χαλεποῖς βάζοντες ἔπεσσι,
 σχέτλιοι, οὐδέ θεῶν ὅπῃ εἰδότες· οὐδέν κεν οἶ γε
 γηράντεσσι τοκεῦσιν ἀπὸ θρεπτήρια δοῖεν·
 [χειροδίκαι· ἕτερος δ' ἑτέρου πόλιν ἐξαλαπάξει·]
- 190 οὐδέ τις εὐόρκου χάρις ἕσσεται οὐδέ δικαίου
 οὐδ' ἀγαθοῦ, μᾶλλον δὲ κακῶν ῥεκτήρα καὶ ὕβριν
 ἀνέρα τιμήσουσι· δίκη δ' ἐν χερσὶ καὶ αἰδῶς
 οὐκ ἔσται, βλάβει δ' ὁ κακὸς τὸν ἀρείονα φῶτα
 μύθοισι σκολοῖς ἐπέπων, ἐπὶ δ' ὄρκον ὁμείται.
- 195 ζῆλος δ' ἀνθρώποισιν ὀϊζυροῖσιν ἅπασιν
 δυσκέλαδος κακόχαρτος ὁμαρτήσῃ στυγερῶπης,
 καὶ τότε δὴ πρὸς Ὀλυμπον ἀπὸ χθονὸς εὐρυοδείης
 λευκοῖσιν φάρεσσι καλυψαμένῳ χροῖα καλὸν
 ἀθανάτων μετὰ φύλον ἴτον πραλιπόντ' ἀνθρώπους
- 200 Αἰδῶς καὶ Νέμεσις· τὰ δὲ λείβεται ἄλγεα λυγρὰ
 θνητοῖς ἀνθρώποισιν· κακοῦ δ' οὐκ ἕσσεται ἀλκή.

- 180 Ο Δίας όμως θα αφανίσει κι αυτό το γένος των βροτών
 όταν τα νήπια θα γεννιούνται με κροτάφους γκριζούς·
 ούτε ο γονιός θα μοιάζει του παιδιού του μήτε και τα παιδιά
 με τους γονείς· ο ξένος στον φιλόξενο, ο σύντροφος στον σύντροφο
 μήτε κι ο αδελφός στον αδελφό
 δεν θα 'ναι φίλος πια, που ήταν άλλοτε ο κανόνας.
- 185 Θα τους καταφρονούν τους γέροντες γονείς οι απόγονοί τους,
 θα τους χλευάζουν ξεστομίζοντας λόγια βαριά,
 άσπλαχνοι, ανίδεοι μπροστά στον φόβο του θεού·
 σ' εκείνους που τους γέννησαν, όταν γεράσουν, δεν θα αποδώσουν
- 190 τα τροφεία τους· καμιά αρετή ευορκίας, δικαιοσύνης,
 καλοσύνης· αντίθετα, θα δείχνουν την εκτίμησή τους
 σ' όποιον θα πράξει το κακό· το δίκιο καθενός η δυνατή γροθιά·
 θα λείψει κι η ντροπή· θα βλάπτει ο τιποτένιος τον καλύτερό του,
 με δόλια λόγια ξεγελώντας τον, και θα ορκίζεται αποπάνω·
- 195 ο φθόνος μόνον θα συντροφεύει τους ανθρώπους μες στη συμφορά
 τους
 κακόγλωσσος, χαιρέκακος, μνησίκακος.
 Και τότε προς τον Όλυμπο, μακριά από πλατείες και δρόμους,
 καλύπτοντας με τον λευκό τους πέπλο την ωραία θωριά τους,
 εγκαταλείποντας για πάντα τους ανθρώπους,
 θα φύγουν και θ' ανέβουν στον κόσμο των θεών
- 200 η Λιδώς κι η Νέμεση. Ό,τι θα μείνει, θα 'ναι μόνο
 βάσανα πικρά, κλήρος για τους απόκληρους βροτούς,
 δεν θα υπάρξει στα δεινά τους σωτηρία καμιά.

(μετάφραση Δ. Ν. Μαρωνίτης)

ΟΜΗΡΙΚΟΙ ὙΜΝΟΙ

[ΟΜΗΡΟΣ]

16. – “Υμνος εἰς Ἀπόλλωνα 115–126, 143–178, 281–304

Η συλλογή που φέρει τον τίτλο Ὀμηρίου Ὕμνοι αποτελείται από τριάντα τρεις ἕμνους ποικίλης ἔκτασης, γραμμένους σε διαφορετικές περιόδους της αρχαιότητας προς τιμὴν διαφόρων θεοτήτων. Ἐχουν συντελεθῆ σε δακτυλικό ἐξάμετρο και ἐντάσσονται στην ραφωδική παράδοση, ἀλλὰ ἤδη οἱ ἀρχαῖοι θεωροῦσαν ὅτι δεν μποροῦν να αποτελοῦν ὁμηρικά δημιουργήματα. Πιθανῶς οἱ Ὕμνοι προτάσσονταν τῆς ἀπαγγελίας ἄλλων ἐπικῶν ποιημάτων (ο Ἡσίοδος [3, 104, 4] χαρακτηρίζει προοίμιον τον σχετικὸ με τον Ἀπόλλωνα ἕμνον). Ὁ Ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα ἀνήκει στους ἀρχαιότερους (τέλος του 7ου ἢ ἀρχὴς του 6ου αἰῶνα π.Χ.) και στους ἐκτενέστερους (546 στίχοι). Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο σα-

- 115 εὐτ' ἐπὶ Δήλου ἔβαινε μογροστόκος Εἰλειθνα,
 τὴν τότε δὴ τόκος εἶλε, μενοίνησεν δὲ τεκέσθαι.
 ἀμφὶ δὲ φοῖνικι βάλε πῆχες, γούνα δ' ἔρεισε
 λειμῶνι μαλακῶ, μεῖδῃσε δὲ γαῖ' ὑπένερθεν¹
 ἐκ δ' ἔθορε πρὸ φώως δέ, θεαὶ δ' ὀλόλυξαν ἅπασαι.
- 120 εἴθ' αὖτε Φοῖβε θεαὶ λόον ὕδατι καλῶ
 ἀγνώως και καθαρώς, σπάρξαν δ' ἐν φάρει λευκῶ
 λεπτῶ νηγατέω· περὶ δὲ χρύσειον στρόφον ἦκαν,
 οὐδ' ἄρ' Ἀπόλλωνα χρυσάορα θήσατο μήτηρ,
 ἀλλὰ Θέμις νέκταρ τε και ἀμβροσίην ἐρατεινὴν
- 125 ἀθανάτησιν χερσὶν ἐπήρξατο· χαῖρε δὲ Λητώ
 οὐνεκα τοξοφόρον και καρτερόν υἱὸν ἔτικτεν.

.....

πολλοὶ τοι νηοί τε και ἄλσεια δειδρῆεντα,
 πᾶσαι δὲ σκοπιαί τε φίλαι και πρῶονες ἄκροι

145 ὑψηλῶν ὄρέων, ποταμοὶ θ' ἄλα δὲ προρέοντες·
 ἀλλὰ σὺ Δήλω Φοῖβε μάλιστ' ἐπιτέρπειαι ἦτορ.

¹ Θεὰ του τοκετού, ἡ οποία βοηθεῖ (ἢ δυσχεραίνει) τὴ γέννα.

Ὕμνος στον Απόλλωνα

φώς διακριτά μέρη: το πρώτο (1-178) περιστρέφεται γύρω από τη γέννηση του τοξοφόρου Απόλλωνα από τη Λητώ στη Δήλο και την εόρτια σύναξη των Ιώνων· στο δεύτερο μέρος κυριαρχεί ο Πύθιος Απόλλων με τη λύρα, ο οποίος αναζητώντας τόπο για το μαντείο, καταλήγει στους ισότιους πρόποδες του Παρνασσού (δηλ. στους Δελφούς). Εκεί ιδρύει το ιερό του θεού και σκοτώνει τη δράκαινα δέπλα στην πηγή, ενώ στη συνέχεια μεταμορφωμένος σε δελφίνα πέφτει μέσα στο καράβι Κρητών που πλέουν για την Πύλο, το οδηγεί στο λιμάνι των Δελφών Κρίσα και, αφού φανερώνεται στους Κρήτες, τους πείθει να τον υπηρετήσουν στο ιερό του.

- 115 Κι ως πήγαινε η λοχεύτρια Ειλείθια· προς τη Δήλο,
τότε κι ο τοκετός έσφιξε τη Λητώ κι ήθελε να γεννήσει.
Αγκάλιασε τον φοίνικα και στήριξε τα γόνατα
στο τριφερό λιβάδι, και η γη από κάτω της μειδίασε·
και σαν αυτός ήρθε στο φως, όλες μαζί αλαλάξαν οι θεές.
- 120 Τότε λοιπόν ω φωτοδότη Φοίβε σ' έλουσαν οι θεές
με πεντακάθαρο νερό
αγνά και άμωμα και σε ύφασμα λευκό σε σπαργανώσαν
λεπτούφαντο καινούργιο· και σε χρυσή φασκιά σε τύλιξαν.
Ούτε και θήλασε η μητέρα του τον χρυσότοξο Απόλλωνα,
αλλά η θέμις νέκταρ κι αμβροσία θεόγειυστη
- 125 πρόσφερε με τ' αθάνατά της χέρια· τότε χάριξε η Λητώ
που τεκνοποίησε ρωμαλέο και τοξοφόρο γιο.

.....
Πολλοί για χάρη σου οι ναοί και τα πυκνόδεντρα άλση,
και οι λόφοι όλοι δικοί σου και οι αιχμηρές κορφές

- 145 των υψηλών ορέων κι οι ποταμοί που χύνονται στη θάλασσα·
αλλά στη Δήλο πιο πολύ, ω Φοίβε, τέρπεις την καρδιά σου.

- ἔνθα τοι ἑλκεχίτωνες Ἰάονες ἠγερέθονται
 αὐτοῖς σὺν παιδεσσι καὶ αἰδοίῃς ἀλόχοισιν,
 οἱ δέ σε πυγμαχίῃ τε καὶ ὄρχηθμῶ καὶ ἀοιδῇ
 150 μνησάμενοι τέρπουσιν ὅταν στήσωνται ἀγῶνα,
 φαίῃ κ' ἀθανάτους καὶ ἀγήρωσ ἔμμεναι αἰεὶ
 ὅς τὸτ' ἐπαντιάσει' ὅτ' Ἰάονες ἀθρόοι εἶεν
 πάντων γάρ κεν ἴδοιτο χάριν, τέρψαιτο δὲ θυμὸν
 ἀνδρας τ' εἰσορόων καλλιζώνους τε γυναῖκας
 155 νῆας τ' ὠκείας ἢδ' αὐτῶν κτήματα πολλά,
 πρὸς δὲ τὸδε μέγα θαῦμα, ὅου κλέος οὔποτ' ὀλεῖται,
 κοῦραι Δηλιάδες Ἐκατηβελέτας θεράπναι
 αἶ τ' ἐπεὶ ἄρ πρῶτον μὲν Ἀπόλλων ὑμνήσωσιν,
 αὐτὶς δ' αὖ Λητώ τε καὶ Ἄρτεμιν ἰοχέαιραν,
 160 μνησόμεναι ἀνδρῶν τε παλαιῶν ἢδὲ γυναικῶν
 ὕμνον αἰδουσιν, θέλγουσι δὲ φύλ' ἀνθρώπων,
 πάντων δ' ἀνθρώπων φωνὰς καὶ κρεμβαλιαστὴν
 μμεισθ' ἴσασιν· φαίῃ δὲ κεν αὐτὸς ἕκαστος
 φθέγγεσθ'· οὕτω σφιν καλὴ συνάρηρεν ἀοιδή,
 165 ἀλλ' ἄγεθ' ἰλήκοι μὲν Ἀπόλλων Ἀρτέμιδι ξύν,
 χαίρετε δ' ὑμεῖς πᾶσαι· ἐμῆο δὲ καὶ μετόπισθε
 μνήσασθ', ὅπποτε κέν τις ἐπιχθονίων ἀνθρώπων
 εἰθάδ' ἀνείρηται ξείνος ταλαπείριος ἔλθῶν
 ὦ κοῦραι, τίς δ' ὕμμιν ἀνὴρ ἠδιστος ἀοιδῶν
 170 εἰθάδε πωλεῖται καὶ τέω τέρπεσθε μάλιστα;
 ὑμεῖς δ' εὖ μάλα πᾶσαι ὑποκρίνασθ' ἀμφ' ἡμέων
 τυφλὸς ἀνὴρ, οἰκεῖ δὲ Χίῳ ἐν παιπαλοέσση,
 τοῦ πᾶσαι μετόπισθεν ἀριστεύουσιν ἀοιδαί,
 ἡμεῖς δ' ὑμέτερον κλέος οἴσομεν ὄσσοι ἐπ' αἶαν
 175 ἀνθρώπων στρεφόμεσθα πόλεις εὖ ναιεταάσας·
 οἱ δ' ἐπὶ δὴ πείσονται, ἐπεὶ καὶ ἐτήτυμόν ἐστιν,
 αὐτὰρ ἐγὼν οὐ λήξω ἐκηβάλον Ἀπόλλωνα
 ὑμνέων ἀργυρότοξον ὄν ἠύκομος τέκε Λητώ.

² Ἐκατηβελέτης: επίθετο του Απόλλωνα 'που ρίχνει (με το τόξο του) μακριά' (πβ. τα επίθετα ἐκηβόλος και ἑκατηβόλος).

εκεί που οι μακροχίτωνες για χάρη σου Ίωνες μαζεύονται
με τα παιδιά και τις σεβάσιμες συζύγους τους.

- 150 Κι αυτοί με πυγμαχία και με χορό και με τραγούδι
θα τέρπουν μνημονεύοντας εσένα, όταν θα στήνουν τον αγώνα.
Και αθάνατοι κι αγέραστοι πως είναι πάντα θάλεγε
εκείνος που θα βρίσκονταν εκεί, όταν συναθροισμένοι
θάταν οι Ίωνες³

γιατί τη χάρη όλων αυτών θάβλεπε και θα τερπόταν η καρδιά του
κοιτάζοντας αυτούς τους άντρες και τις καλλίζωστες γυναίκες

- 155 και τα γοργά τα πλοία και τα πολλά αγαθά τους.
Κι ακόμα εκείνο το μεγάλο θαύμα, που το κλέος του
ποτέ δεν θα χαθεί,

οι Δηλιάδες κόρες, οι θεράπαινες του Εκατηβελέτη³
αυτές που πρώτα αφού υμνήσουν τον Απόλλωνα
κι έπειτα τη Λητώ και την τοξότρια Άρτεμη,

- 160 αρχαίους άνδρες και γυναίκες μνημονεύοντας
φάλλουνε ύμνο και τα γένη των ανθρώπων θέλγουν.
Και όλων των ανθρώπων τις φωνές και το χοροκροτάλισμα
ξέρουνε να μιμούνται· κι έτσι ο καθένας τους θα νόμιζε
πως τραγουδάει ο ίδιος· τόσο πετυχημένο ήταν το άσμα τους.

- 165 Αλλ' είθε νάναι ελεήμονες ο Απόλλων με την Άρτεμη,
κι όλες εσείς ας χαίρεστε· κι ύστερα θυμηθείτε με
κι εμένα, όταν κάποιος απ' τους γήινους ανθρώπους
ξένος που θάρθει εδώ ταλαίπωρος θα σας ρωτήσει·
170 'ποιος άνδρας είν' για σας, ω κόρες, πιο γλυκός απ' τους αιδούς
που εδώ συχνάζει και με ποιον τέρπεσθε περισσότερο;
κι εσείς με προθυμία όλες μαζί αποκριθείτε ευνοϊκά
άνδρας τυφλός και κατοικεί στη Χίο την πετρώδη,
που τ' άσματά του θ' αριστεύουνε στο μέλλον.³

- 175 Κι εμείς θα διαδίδουμε το κλέος σου, όσο πάνω στη γη
στις πόλεις των ανθρώπων τριγυρνάμε τις καλοχτισμένες
και τότε αυτοί θα πείθονται, γιατί αυτή 'ναι η αλήθεια.
Όμως εγώ τον μακροβόλο δεν θα πάψω Απόλλωνα
να υμνώ τον αργυρότοξο που γέννησε η καλλίχομη Λητώ.

³ Από τους στίχους αυτούς δημιουργήθηκε η παράδοση ότι ο Όμηρος ήταν τυφλός και κατάγονταν από τη Χίο.

-
 ἔνθεν καρπαλίμως προσέβης πρὸς δειράδα θύων,
 ἵκεο δ' ἐς Κρίσην ὑπὸ Παρηησὸν νιφόεντα
 κνημὸν πρὸς ζέφυρον τετραμμένον, αὐτὰρ ὑπερθεν
 πέτρη ἐπικρέμαται, κοίλη δ' ὑποδέδραμε βήσσα
 285 τρηχεῖ· ἔνθα ἄναξ τεκμήρατο Φοῖβος Ἀπόλλων
 νηὸν ποιήσασθαι ἐπήρατον εἰπέ τε μῦθον·
 ἐνθάδε δὴ φρονέω τεύξειν περικαλλέα νηὸν
 ἔμμεναι ἀνθρώποις χρηστήριον οἷ τέ μοι αἰεὶ
 ἐνθάδ' ἀγυήσουσι τελήσσας ἑκατόμβας,
 290 ἡμῖν ὅσοι Πελοπόννησον πείραϊν ἔχουσιν,
 ἢ δ' ὅσοι Εὐρώπην τε καὶ ἀμφιρῦτους κατὰ νήσους,
 χρησόμενοι· τοῖσιν δ' ἄρ' ἐγὼ νημερτέα βουλήν
 πᾶσι θεμιστεύοιμι χρέων ἐνὶ πίοιι νηῶ,
 ὡς εἰπὼν διέθηκε θεμεῖλια Φοῖβος Ἀπόλλων
 295 εὐρέα καὶ μάλα μακρὰ διηκεῖς· αὐτὰρ ἐπ' αὐτοῖς
 λάϊνον οὐδὸν ἔθηκε Τροφάϊος ἠδ' Ἀγαμήδης
 υἱέες Ἐργίνου, φύλοι ἀθανάτοισι θεοῖσιν·
 ἀμφὶ δὲ νηὸν ἔνασσαν ἀθέσφατα φύλ' ἀνθρώπων
 κτιστοῖσιν λάεσσιν αἰοῖδιμον ἔμμεναι αἰεὶ,
 300 ἀγχοῦ δὲ κρήνη καλλίρροος ἔνθα δράκαιναν
 κτεῖνεν ἄναξ Διὸς υἱὸς ἀπὸ κρατεροῖο βιοῖο
 ζατρεφέα μεγάλην τέρας ἄγριον, ἢ κακὰ πολλὰ
 ἀνθρώπους ἔρδεσκειν ἐπὶ χθονί, πολλὰ μὲν αὐτοῖς
 πολλὰ δὲ μῆλα ταναῦποδ' ἐπεὶ πέλε πῆμα δαφουόν·

.....
 Από κει γρήγορα έφυγες για την οροσειρά οργισμένος,
 κι ήρθες στην Κρίσα κάτω από τον χιονισμένο Παρνασσό
 που στρέφεται στον Ζέφυρο⁴ η δασοπλαγιά του κι από πάνω
 βραχύπετρα κρεμνιέται, ενώ από κάτω απλώνεται βαθουλωτή
 χαράδρα

285 τραχειά· εδώ αποφάσισε ο άναξ Φοίβος Απόλλων
 ναό να φτιάξει λατρευτό και είπε αυτά τα λόγια·

Λοιπόν εδώ φρονώ περικαλλή ναό να ιδρύσω
 νάναι χρηστήριο στους ανθρώπους που για χάρη μου εσαςί
 εδώ εκατόμβες θα προσφέρουν τελεσφόρες,

290 όσοι στην πλούσια κατοικούνε Πελοπόννησο,
 και όσοι στην Ευρώπη και στα περίβρεχτα νησιά,
 χρησμό ζητώντας· και σ' αυτούς όλους εγώ αλάνθαστα
 θα τους χρησιμοδοτώ μέσα στον πλούσιο ναό.

Αυτά σαν είπε έθεσε τα θεμέλια ο Φοίβος Απόλλων
 295 πλατιά και σ' έκταση πολύ μακριά· κι έπειτα πάνω τους
 πέτρινο τοποθέτησε κατώφλι ο Τροφώνιος κι ο Αγαμήδης
 οι γιοί του Εργίνου, οι προσφιλείς στους αθανάτους θεούς.⁵
 Και τότε γένη ανθρώπων αναρίθμητα χτίσανε το ναό
 με λίθους λαξευτούς για νάναι πάντα αξιούμνητος.

300 Κι ήταν σιμά καλλίρροη κρήνη όπου την δράκαινα
 σκότωσε ο άναξ γιός του Δία με το πανίσχυρό του τόξο
 το άγριο μεγάλο χοντρό τέρας, που πολλά κακά
 στους ανθρώπους προξέναγε πάνω στη γη, πολλά σ' αυτούς
 πολλά και στα λιγνόποδα τα πρόβατα, γιατί ήταν συμφορά
 αιμοσταγής.

(μετάφραση Δ. Π. Παπαδέισης - Ε. Λαδιά)

⁴ Δυτικός άνεμος.

⁵ Ο Τροφώνιος και ο Αγαμήδης, γιοί του Εργίνου (< Έργον), ήταν σύμφωνα με τον μύθο περιφνημοί πρωτομάστορες από τη Βοιωτία. Ο πρώτος ήταν γνωστός και για το μαντείο του στη θεωρούμενη ως είσοδο του Κάτω Κόσμου Λεβάδεια.

Απόλλων με μορφή κούρου, περ. 500-490 π.Χ.
(Λονδίνο, Συλλογή Stangford, Βρετανικό Μουσείο.)

Ο θεός Απόλλων καθισμένος σε δίφρο σπένδει με το ένα χέρι, ενώ με το άλλο κρατά λύρα. Ως θεός των Μουσών εικονίζεται δαφνοστεφής. Αττική λευκή κύλικα, περ. 480-470 π.Χ. (Μουσείο Δελφών.)

ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΙΑΜΒΟΣ

ΑΡΧΙΛΟΧΟΣ

(περ. 650 π.Χ.)

17. — Απόσπασμα 19

Ο Αριστοτέλης, που διασώζει το απόσπασμα, μας πληροφορεί ότι οι στίχοι ήσαν οι πρώτοι του ποιήματος και ότι εκφέρονταν από τον μαραγκό (τέκτονα) Χάρωνα. Μετά την

“οὔ μοι τὰ Γύγαι του πολυχρύσου μέλει,
οὐδ’ εἶλέ πώ με ζῆλος, οὐδ’ ἀγαιομαι
θεῶν ἔργα, μεγάλης δ’ οὐκ ἔρέω τυραννίδος·
ἀπόπροθεν γάρ ἐστὶν ὀφθαλμῶν ἐμῶν.”

¹ Βασιλιάς της Λυδίας (περ. 687-652 π.Χ.), της ισχυρότερης δυνάμεως στη δυτική Μικρά Ασία, γνωστός, μεταξύ άλλων, για τα μυθώδη πλοῦτή του. Για τους αρχαίους ο Γύγης ήταν ο 'Κροίσος' πριν από τον Κροίσο.

Η άρνηση

απόρριψη των παραδεδομένων αξιών (πλοῖτος και ισχύς), ίσως ακολουθούσε η κατάφαση, όπως συμβαίνει στο επόμενο απόσπασμα. Στους στίχους αυτούς παραπέμπει ο Ηρόδοτος.

Για τα πλούτη του πολύχρυσου Γύγη¹ δεν νοιάζομαι,
δεν τα ζήλεψα ποτέ μου,
τα δώρα των θεών δεν με θαμπώνουν
και η κραταιά τυραννίδα² δεν με συγκινεί·
είναι όλα τόσο μακριά από τα μάτια μου.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

² Η λέξη τυραννίς, που μαρτυρείται εδώ για πρώτη φορά, προφανώς δεν έχει ακόμα την αρνητική χροιά που απέκτησε αργότερα.

ΑΡΧΙΛΟΧΟΣ

18. — Απόσπασμα 114

Οι στίχοι που ακολουθούν είναι γραμμένοι σε καταληκτικό τροχαϊκό τετράμετρο, ένα μέτρο που μαρτυρείται για πρώτη φορά στον Αρχίλοχο και απαρτίζεται από 15 μετρικές θέσεις (έναντι 17 του δακτυλικού εξαμέτρου και 12 του ιαμβικού τριμέτρου). Στους δύο πρώτους στίχους, με χαρακτηριστικές λεπτομέρειες από την εξωτερική εμφάνιση (μέγε-

οὐ φιλέω μέγαν στρατηγὸν οὐδὲ διαπεπλεγμένον
οὐδὲ βοστρύχοισι γαῦρον οὐδ' ὑπεξυρημένον,
ἀλλὰ μοι σμικρὸς τις εἶη καὶ περὶ κνήμας ἰδεῖν
ῥοικός, ἀσφαλῆως βεβηκῶς ποσσὶ, καρδῆς πλέως.

Αιρετική επιλογή

θος, πόδια, μαλλιά, γένι), σκιαγραφείται η εικόνα του τυπικού στρατηγού, στην οποία αντιπαρατίθεται εν συνεχεία, μετά την αναίρεση με τις αλληπαλλήλες αρνήσεις, η αιρετική επιλογή του ποιητή, ο στρατηγός που είναι μικρόσωμος και δέσμορφος αλλά θαρραλός.

Δεν θέλω να είναι μεγαλόσωμος ο στρατηγός
ούτε να περπατάει με πόδι αλύγιστο
ούτε να καμαρώνει για τα κυματιστά του τα μαλλιά
ούτε να ξυρίζει επιτηδευμένα τα γένια του
ας είναι, αν θες, μικρόσωμος, ας είναι στραβοκάνης,
μονάχα να πατάει γερά στα πόδια του και να χει καρδιά στα στήθη.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΣΗΜΩΝΙΔΗΣ

(β' μισό 7ου αι. π.Χ)

19. — Απόσπασμα 7, 27-42, 57-93

Από τα σωζόμενα αποσπάσματα που δεν είναι γραμμένα σε δακτυλικό εξάμετρο και χρονολογούνται πριν από τον 5ο αι. ο Ίαμβος κατά γυναικῶν' είναι το εκτενέστερο (118 ιαμβικοί τρίμετροι). Το ποίημα σώζεται σχεδόν ολόκληρο —έχουν χαθεί λίγοι στίχοι στο τέλος.

Ο ποιητής ξεκινά με τη δήλωση ότι εξ αρχής ο θεός έπλασε διαφορετικούς χαρακτήρες γυναικῶν (στ. 1-2). Το μέγιστο μέρος του ποιήματος (στ. 2-93) αφιερώνεται στην περιγραφή της γυναικονομίας από ζῶα, που είναι θέμα παραδοσιακό, και από τα δύο στοιχεία, τη γη και τη θάλασσα, που οφείλεται μάλλον στον ίδιο τον Σημωνίδη. Με στερεότυπο τρόπο περιγράφονται συνολικά δέκα γυναίκες που έχουν προέλθει, κατά σειρά, από τη γουρούνα, την αλεπού, τη σκύλα, τη γη, τη θάλασσα, τη γαϊδούρα, τη νεφέτσα, τη φοράδα, τη μαι-

- τὴν δ' ἐκ θαλάσσης, ἢ δὴ ἐν φρεσὶν νοεῖ
τὴν μὲν γελᾷ τε καὶ γέγηθεν ἡμέρην·
ἐπαινέσει μιν ξείνος ἐν δόμοις ἰδῶν·
30 "οὐκ ἔστιν ἄλλη τῆσδε λαῶν γυνή
ἐν πᾶσιν ἀνθρώποισιν οὐδὲ καλλίων"
τὴν δ' οὐκ ἀνεκτὸς οὐδ' ἐν ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν
οὐτ' ἄσσον ἐλθεῖν, ἀλλὰ μαίνεται τότε
ἄπλητον ὥσπερ ἀμφὶ τέκνοισιν κύων,
35 ἀμείλιχος δὲ πᾶσι κάποθυμῆ
ἐχθροῖσιν ἴσα καὶ φίλοισι γίνεται·
ὥσπερ θάλασσα πολλάκις μὲν ἀτρεμῆς
ἔστηκε, ἀπήμων, χάρμα ναύτησιν μέγα,
θέρεος ἐν ᾧρη, πολλάκις δὲ μαίνεται
40 βαρυκτύποισι κύμασιν φοροεμένη,
ταύτη μάλιστ' ἔοικε τοιαύτη γυνή
ὀργὴν· φυὴν δὲ πόντος ἀλλοίην ἔχει.

· · · · ·
τὴν δ' ἵππος ἀβρὴ χαιτέεσσ' ἐγείνατο,
ἢ δούλι' ἔργα καὶ δῦν περιτρέπει,

Ύμνος κατά γυναικών

μού και τη μέλισσα και που μοιράζονται τα βασικά χαρακτηριστικά των αντίστοιχων ζώων ή στοιχείων. Με εξαίρεση την τελευταία (μέλισσα), όλες χαρακτηρίζονται αρνητικά. Οι υπόλοιποι 25 στίχοι (94-118) περιέχουν επικρίσεις για τις γυναίκες συλλήβδην.

Ο Ύμνος κατά γυναικών, που εντάσσεται στην παράδοση του (δηκτικού) Ύμνου και στο προσφιλές για τη λαϊκή ηθική και φιλοσοφία θέμα 'φύγος γυναικών', αποτελεί πολύτιμη μαρτυρία για τις αντιλήψεις —ακριβέστερα θα λέγαμε τις προκαταλήψεις— της αρχαϊκής εποχής για τις γυναίκες, όσο και αν κάποια στοιχεία υπερτονίζονται και παραμορφώνονται από τη χιουμοριστική διάθεση και τον γενικότερο στόχο του ποιήματος που φαίνεται ότι ήταν περισσότερο να τέρψει και λιγότερο να διδάξει.

- Την άλλη πάλι απ' τη θάλασσα, δέβουλη,
Γελά τη μίαν ημέρα και λάμπει από χαρά·
Ο επισκέπτης του σπιτιού θα την παινέσει:
- 30 «Καλύτερη γυναίκα από τούτη στον κόσμο όλο
δεν υπάρχει, καμιά δεν είναι ωραιότερη!»
Στα μάτια της την άλλη μέρα δεν θέλει να τον δει,
ούτε και να τον πλησιάσει. Μαίνεται τότε
απλησίαστη σαν σκύλα που φυλάσσει τα μικρά της.
- 35 Αμείλικτη σε όλους, με μούτρα ξινισμένα
Συμπεριφέρεται το ίδιο σε φίλους και σ' εχθρούς.
Όπως κι η θάλασσα· πολλές φορές στέχεται
ακίνητη, κακό δεν κάνει, χαρά μεγάλη για τους ναυτικούς,
το καλοκαίρι. Πολλές φορές λυσομανά,
- 40 βαρύκτυπα τα κύματα την παρασύρουν.
Σ' αυτήν τη θάλασσα μοιάζουν τέτοιας γυναίκας
τα αισθήματα. Το φυσικό του πόντου; — η αλλαγή!
-

Την άλλη γέννησε φοράδα παχουλή με χαιτή μακριά,
βαριές δουλειές και συγυρίσματα τα αποφεύγει.

- 60 κούτ' ἂν μύλης ψαύσειεν, οὔτε κόσκινον
 ἄρειεν, οὔτε κόπρον ἐξ οἴκου βάλοι,
 οὔτε πρὸς ἵπνον ἀσβόλην ἀλεομένη
 ἴζοιτ', ἀνάγκη δ' ἄνδρα ποιεῖται φίλον·
 λούται δὲ πάσης ἡμέρης ἄπο ρύπον
 δῖς, ἄλλοτε τρίς, καὶ μύροις ἀλείφεται,
 65 αἰεὶ δὲ χαίτην ἐκτεινισμένην φορεῖ
 βαθείαν, ἀνθέμοισιν ἐσκιασμένην,
 καλὸν μὲν ὦν θέημα τοιαύτη γυνή
 ἄλλοισι, τῷ δ' ἔχοντι γίνεται κακόν,
 ἦν μὴ τις ἢ τύραννος ἢ σκηπτοῦχος ἦ,
 70 ὅστις τοιούτοις θυμὸν ἀγλαΐζεται.
 τὴν δ' ἐκ πιθήκων· τοῦτο δὴ διακριδόν
 Ζεὺς ἀνδράσιν μέγιστον ὤπασεν κακόν,
 αἰσχιστα μὲν πρόσωπα· τοιαύτη γυνή
 εἶσω δι' ἄστεος πᾶσιν ἀνθρώποις γέλωσ'
 75 ἐπ' αὐχένα βραχεία· κινεῖται μόγις·
 ἄπυγος, αὐτόκωλος, ἃ τάλας ἀνήρ
 ὅστις κακὸν τοιοῦτον ἀγκαλίζεται,
 δῆνεα δὲ πάντα καὶ τρόπους ἐπίσταται
 ὥσπερ πιθήκος· οὐδέ οἱ γέλωσ μέλει·
 80 οὐδ' ἂν τιν' εὖ ἔρξειεν, ἀλλὰ τοῦτ' ὄρᾳ
 καὶ τοῦτο πᾶσαν ἡμέρην βουλευέται,
 ὅπως τι κῶς μέγιστον ἔρξειεν κακόν.
 τὴν δ' ἐκ μελίσσης· τὴν τις εὐτυχεῖ λαβών·
 κεύη γὰρ οἷη μῶμος οὐ προσιζάνει,
 85 θάλλει δ' ὑπ' αὐτῆς κἀπαίξεται βίος,
 φύλη δὲ σὺν φιλέοντι γηράσκει πόσει
 τεκούσα καλὸν κἀνομάκλυτον γένος,
 κἀριπρεπῆς μὲν ἐν γυναιξὶ γίνεται
 πάσῃσι, θεῆ δ' ἀμφιδέδρομεν χάρις,
 90 οὐδ' ἐν γυναιξὶ ἤδεται καθημένη,
 ὅκου λέγουσιν ἀφροδισίους λόγους,
 τοίας γυναῖκας ἀνδράσιν χαρίζεται
 Ζεὺς τὰς ἀρίστας καὶ πολυφραδεστάτας·

- Χειρόμυλο; Ούτε που θ' άγγιζε. Κόσκινο; Ούτε θα σήκωνε ποτέ.
 60 Από το σπίτι έξω δεν θα πετούσε τη βρομιά.
 Στο μαγειρείο; Ποτέ δεν θα καθόταν γιατί αποφεύγει
 την καπνιά. Ανόρεχτα, με το στανιό τον άντρα της κάνει εραστή.
 Πλένει ολάκερο το σώμα της την κάθε μέρα δυο,
 άλλοτε τρεις φορές κι αλείφεται με μύρα.
 65 πάντοτε τη χαιτή την έχει καλοχτενισμένη
 μακριά, κι είναι στεφανωμένη με λουλουδία.
 Ωραίο είναι θέαμα γυναίκα σαν αυτή
 στους άλλους, σ' όποιον την έχει είναι συμφορά.
 εκτός αν είναι τύραννος ή μεγιστάνας,
 70 που ενδομύχως για αποκτήματα τέτοια καμαρώνει.

- Την άλλη από τη μαϊμού· ξεχωριστό τούτο
 στους άντρες δώρισε ο Δίας απ' όλα το χειρότερο κακό.
 Στο πρόσωπο; — Τέρας ασχήμιας. Τέτοια γυναίκα
 περνά μέσα από την πόλη κι όλοι χασκογελούν.
 75 Λαιμός κοντός, είναι το βήμα ασταθές,
 λιπόσαρκος ο πισινός, ολόκληρη τέσσερα άκρα. Αλίμονό του
 όποιος κρατά στην αγκαλιά του τέτοια συμφορά.
 Όμως τεχνάσματα και πονηριές πολύ καλά όλα τα ξέρει.
 γνήσια μαϊμού. Τι κι αν γελούν, ούτε την μέλει.
 80 Ποτέ σε κάποιον δεν θα έκανε καλό. Αυτό μόνο έχει κατά νου
 όλη τη μέρα και τούτο μόνο μελετά,
 το πώς θα κάνει ό,τι βαρύτερο κακό μπορεί.

- Από την μέλισσα την άλλη· την παίρνεις κι ευτυχείς.
 Μόνο σε κείνη το ψεγάδι κοντά της να καθήσει δεν μπορεί.
 85 Φουντώνει και θ' αυξάνεται χάρη σ' αυτήν το βιος.
 Γερνά τ' ανδρόγυνο και μένει η αγάπη αμοιβαία.
 Έχει γεννήσει όμορφα παιδιά και έχουν όνομα καλό.
 Ανάμεσα σε όλες τις γυναίκες ξεχωρίζει,
 η χάρη που ολόκληρη την περιβάλλει είναι θεϊκή.
 90 χαρά δεν νιώθει με τη συντροφιά των γυναικών
 που κάθονται και ανταλλάσσουν προστυχίες.
 Ό,τι καλύτερο κι ό,τι πιο γνωστικό στους άντρες
 έχει ο Δίας να δωρίσει είναι γυναίκες σαν κι αυτές.

(μετάφραση Μ. Ζ. Κοκιδάκης)

ΣΟΛΩΝ

(περ. 640-μετά το 561 π.Χ.)

20. — Απόσπασμα 36

Ο Σόλων χρησιμοποίησε την ποίηση ως μέσο για να υπερασπίσει το νομοθετικό και πολιτικό του έργο και για να διαδώσει τις πολιτικές του ιδέες. Στους λόγους του μιλά για τον εαυτό του, το έργο του, τα κίνητρό του, ενώ στα ποιήματα που είναι γραμμένα σε ελεγειακούς στίχους επιχειρεί να θεμελιώσει θεωρητικά την προσπάθειά του και να διδάξει τους συμπολίτες του. Το απόσπασμα που ακολουθεί αναφέρεται στο μεγάλο μεταρρυθμιστικό του έργο που συντελέστηκε με τη σεισάχθεια ('απόπειση βαρών'), πιθανώς το 594/3 π.Χ., όταν οι εκτήμοροι (φτωχοί αγρότες που ήταν αναγκασμένοι να παραδίδουν τα 5/6 της σοδειάς τους στους πλούσιους δαιμόσιες) απαλλάχτηκαν από τα χρέη, καταργήθηκε το μέτρο της πώλησης τους ως δούλων λόγω χρεών και η γη 'απελευθερώθηκε' από τα λίθινα ορόσημα (όροι) που δήλωναν υποθηκευμένη ιδιοκτησία. Ο Σόλων απαντά

- ἐγὼ δὲ τῶν μὲν οὐνεκα ξυνήγαγον
δῆμιον, τί τούτων πρὶν τυχεῖν ἔπαυσάμην;
συμμαρτυροίη ταῦτ' ἂν ἐν δίκῃ Χρόνου
μήτηρ μεγίστη δαιμόνων Ὀλυμπίων
5 ἄριστα, Γῆ μέλαινα, τῆς ἐγὼ ποτε
ὄρους ἀνεῖλον πολλαχῆ πεπηγότας,
πρόσθεν δὲ δουλεύουσα, νῦν ἐλευθέρη,
πολλοὺς δ' Ἀθήνας πατριδ' ἐς θεόκτιτον
ἀνήγαγον πραθέντας, ἄλλον ἐκδίκως,
10 ἄλλον δικαίως, τοὺς δ' ἀναγκαίης ὑπὸ
χρειοῦς φύγοντας, γλώσσαν οὐκέτ' Ἀττικὴν
ιέντας, ὡς δὴ πολλαχῆ πλανωμένους·
τοὺς δ' εἰθάδ' αὐτοῦ δουλίην ἀεικέα
ἔχοντας, ἦθη δεσποτέων τρομομένους,

¹ Η Γῆ ταυτίζεται ἐδῶ με τὴν αττικὴ γῆ καὶ συγχρόνως παρουσιάζεται ὡς μητέρα τῶν θεῶν, ὅπως ἀναφέρεται στὸν Ὀμηρικὸ Ὕμνο Εἰς γῆν μητέρα πάντων (ιδιαίτερα 30, 17) καὶ ὅπως προκύπτει ἔμμεσα ἀπὸ τὴν ἠοιόθεια γενεαλογία (Θεογονία 116 κ.ε.).

Σόλωνος απόλογος

με το ποίημα στις κατηγορίες όσων υποστήριξαν ότι έκανε κατάχρηση της εμπιστοσύνης εκείνων που τον όρισαν 'μεσολαβητή' και δεν τήρησε τις υποσχέσεις του. Υπεινθυμίζει τις σημαντικές συνέπειες της μεταρρύθμισής του και τον τρόπο με τον οποίο έφερε σε πέρας το έργο του, τηρώντας πάντα το μέτρο και ίσες αποστάσεις. Η γλώσσα του ποιήματος είναι όπως και στα άλλα ποιήματα του Σόωνα, απλή, θυμίζει σχεδόν πεζό λόγο. Όπως έχει εύστοχα παρατηρηθεί, ο λόγος του εδώ είναι χειμαρρώδης "όπως μια μακρά ρήση της κλασικής τραγωδίας. [...] Ακόμη και η γραμματική δομή παρουσιάζει μεγάλη απόκλιση: οι προτάσεις είναι μακρές και αναπτύσσουν το ένα θέμα μετά το άλλο με σαφή τάξη, χωρίς να επανακάμπτουν —καθώς προχωρεί η επεξεργασία τους— στην αρχή. [...] Δεν υπάρχει τίποτε αρχαϊκό στο ύφος αυτού του κομματιού." (H. Fränkel).

- Εγώ, από τους στόχους που έταξα, όταν συγκάλεσα τον δῆμο,
ποιον εγκατέλειψα πριν τον πετύχω;
Μάρτυρας αψευδής στο δικαστήριο του Χρόνου
η μεγάλη μητέρα των Ολυμπίων θεών,
5 η σκοτεινή Γη² από πάνω της εγώ
σήκωσα κάποτε τα σιμάδια των συνόρων,²
που είχανε καρφωθεί παντού
—τότε ήταν δούλη, τώρα ελεύθερη,
Πολλούς που τους είχαν πουλήσει
—κάποιους δικαίως, κάποιους άδικα—
10 τους έφερα πίσω στην Αθήνα, τη θεόκτιστη γη των πατέρων τους,
όπως και άλλους, που τους εξόρισε η σκληρή ανάγκη,
που δεν μιλούσαν πια την Αττική λαλιά,
καθώς περιπλανιόνταν σε τόπους και τόπους:
άλλους πάλι, που ζούσαν μίαν απάνθρωπη δουλειά εδώ στην πόλη,
που έτρεμαν το φέρσιμο των αφεντάδων.

² Εδώ δεν πρόκειται για συνηθισμένους όρους που δήλωναν τα όρια πόλεων, ναών ή ιδιοκτησιών, αλλά για όρους που δήλωναν ότι για τη συγκεκριμένη γη και τους έκτημόρους που την καλλιεργούσαν υπήρχαν αξιώσεις κυριότητας. Στην περίπτωση αυτή επρόκειτο συνήθως για ασβεστολιθικές πλάκες που έφεραν πρόχειρα γραμμένες επιγραφές.

- 15 ἐλευθέρους ἔθηκα, ταῦτα μὲν κράτει
ὀμοῦ βίην τε καὶ δίκην ξυναρμόσας
ἔρεξα, καὶ διήλθον ὡς ὑπεσχόμην·
θεσμοὺς δ' ὀμοίως τῷ κακῷ τε καὶ ἀγαθῷ
εὐθείαν εἰς ἕκαστον ἀρμόσας δίκην
- 20 ἔγραψα, κέντρον δ' ἄλλος ὡς ἐγὼ λαβάν,
κακοφραδῆς τε καὶ φιλοκτῆμων αἰτήρ,
οὐκ ἂν κατέσχε δήμιον· εἰ γὰρ ἤθελον
ἂ τοῖς ἐναντίοισιν ἦνδανεν τότε,
αὐτίς δ' ἂ τοῖσιν οὔτεροι φρασαίατο,
- 25 πολλῶν ἂν ἀνδρῶν ἦδ' ἐχηρώθη πόλις,
τῶν οὐνεκ' ἀλκὴν πάντοθεν ποιόμενος
ὡς ἐν κυσὶν πολλῆσιν ἐστράφημ λύκος.

- 15 τους ελευθέρωσα. Και αυτά
 τα έπραξα με την εξουσία που μου δόθηκε,
 συνδυάζοντας δίκαιο και δύναμη
 και όσα υποσχέθηκα τα τήρησα.
 Εξίσου για τον μικρό και τον μεγάλο
 θέσπισα νόμους δίκαιους και ίσιους.
- 20 Αν όμως το βουκέντρι, όπως το πήρα εγώ,
 το είχε αδράξει κάποιος άλλος,
 άνδρας αστόχαστος και άπληστος,
 δεν θα μπορούσε να δαμάσει τον δήμο
 γιατί αν εγώ έσπευδα να δεχθώ
 όσα ήθελαν τότε οι αντίπαλοι
 κι έπειτα εκείνα που σχεδίαζαν γι' αυτούς οι άλλοι,
- 25 η πόλη ετούτη θα είχε θρηνήσει πολλούς άντρες.
 Γι' αυτό αντιτάχθηκα με σθένος σε όλους,
 κινήθηκα όπως ο λύκος μέσα σε αγέλη σκύλων.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Όρος (επιγραφή στήλη τοποθετη-
 μένη στα άρια) της αγοράς. Στην
 επιγραφή αναγράφεται:
 ΗΟΡΟΣ ΕΙΜΙ ΤΕΣ ΑΓΟΡΑΣ
 (Μουσείο Αρχαίας Αγοράς)

ΙΠΠΩΝΑΞ

(γύρω στο 540 π.Χ.)

21. — ‘Ίαμβοί’ (Αποσπάσματα 32 και 34)

Ο Ιππώναξ ήταν για τους αρχαίους — τότε που ακόμη το έργο του σωζόταν κατά το μεγαλύτερο μέρος προφανώς ακέραιο— ο ποιητής της λαιδικής και της αισχρολογίας. Στους ιάμβους του, γραμμένους πιθανώς για να παρουσιαστούν σε λαϊκές γιορτές, παρουσιάζει τον εαυτό του καυγαζή, φτωχό, διαρρηκτό, πότη, άνθρωπο, με μια λέξη, τον ‘περιθαρίον’. Λοιδоруόσε συχνά τους εχθρούς του, πρώτον απ’ όλους το γλύπτη Βοόπαλο. Τα ποιήματά του στο παρελθόν ερμηνεύθηκαν ως αυτοβιογραφικά, ωστόσο σήμερα επικρατεί η άποψη ότι ο Ιππώναξ υποδιέεται στο πλαίσιο της ιαμβικής παράδοσης διάφορους ρόλους

Ἐρμῆ, φίλ’ Ἐρμῆ, Μαιαδεῦ, Κυλλήνιε,
ἐπέυχομαί τοι, κάρτα γὰρ κακῶς ῥέγῳ
καὶ βαμβαλύζῳ •••

δὸς χλαῖναν Ἰππῶνακτι καὶ κυπασσίσκον

5 καὶ σαμβάλισκα κάσκερίσκα καὶ χρυσοῦ
στατήρας ἐξήκοντα τούτερου τοίχου.

ἐμοὶ γὰρ οὐκ ἔδωκας οὔτε κω χλαῖναν
δασεῖαν ἐν χειμῶνι φάρμακον ῥίγεις,
οὔτ’ ἀσκήρησι τοὺς πόδας δασεῖησι
ἔκρυψας, ὥς μοι μὴ χίμετλα ῥήγνυται.

Δέηση στον Ερμή

για να προσδώσει στην ποίησή του δραματικό χαρακτήρα. Στον ιδιαίτερο χαρακτήρα της ποίησής του αντιστοιχεί ένα ιδιαίτερο μέτρο, ο χωλίαμβος, ενώ η γλώσσα του (ιωνική με πολλά στοιχεία του προφορικού λόγου και λεξιλογικά δάνεια από μη ελληνικές γλώσσες της Ιωνίας) είναι γεμάτη από σεισηναλικά υπονοούμενα και βρισιές.

Στα δύο αποσπάσματα που ακολουθούν ο φτωχός που μιλάει ικετεύει προκλητικά το θεό Ερμή, τον γιο που είχε γενήσει από τον Δία η Μαία στο άρος Κυλλήνη, να του δώσει τα απαραίτητα για να μην τρέμει από το κρύο.

Ερμή, Ερμή μου, της Μαίας γιε, Κυλλήνιε,
επάκουσε την δέησή μου, γιατί τουρτουρίζω
και χτυπούν τα δόντια μου ...

- 5 Δώσε μια χλαίνη στον Ιππώνακτα και κανένα χιτωνάκο
και κανένα ζευγάρι σανδαλάκια και παντοφλάκια γούνινα
και εξήντα χρυσούς στατήρες, που ν' ανεβώ στη ζυγαριά
κι ακόμα να γέρνει από την άλλη.¹

Γιατί εμένα ποτέ σου δεν μου έδωσες μια ζεστή χλαίνη,
το γιατρικό για το τουρτούρισμα το χειμώνα,
ούτε μου τύλιξες τα πόδια με ζεστές παντούφλες γούνινες
να μην ματώνουν οι χιονίστρες μου.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

¹ Οι γνώμες των μελετητών σχετικά με την ερμηνεία του χωρίου δίστανται.

ΙΠΠΩΝΑΞ

22. — ‘Ἐπωδοὶ’ (Απόσπασμα 115, 4–16)

Το κείμενο ανήκει στις λεγόμενες επωδοὺς. Ἐτσι ονομάζονται τα ποιήματα του Αρχιλοχου και του Ιππώνακτα που απαρτίζονται από μικρές ‘στροφές’ δύο ή τριῶν ‘στίχων’, από τους οποίους ο πρώτος κατά κανόνα είναι ή δακτυλικός εξάμετρος (το μέτρο του έπος) ή ιαμβικός τρίμετρος (το κύριο μέτρο του δράματος), ενώ ο δεύτερος και ο τρίτος είναι μικρότεροι δακτυλικοί ή ιαμβικοί ‘στίχοι’. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο πρώτος στίχος της ‘στροφής’ είναι ιαμβικός τρίμετρος και ο δεύτερος ημιπές (το πρώτο ημιστίχιο του δακτυλικού εξάμετρου).

Οι σαφόμενοι στίχοι είναι οι τελευταίοι του ποιήματος, που κάποιοι μελετητές, παραπέμποντας, μεταξύ άλλων, και στη σφοδρότητα της επίθεσης, το αποδίδουν στον Αρχιλο-

κύμ[ατι] πλα[ζόμ]ενος·

- 5 κἄν Σαλμυδ[ησσ]ῶ γυμνὸν εὐφρονε,
 Θρηϊκὲς ἀκρό[κ]ομοὶ
 λάβοιεν — ἔνθα πάλλ’ ἀναπλήσει κακὰ
 δούλιον ἄρτον ἔδω—
 ῥίγει πεπηγὸτ’ αὐτόν· ἐκ δὲ τοῦ χινοῦ
- 10 φυκία πάλλ’ ἐπέχοι,
 κροτέοι δ’ ὀδόντας, ὡς [κ]ύων ἐπὶ στόμα
 κείμενος ἀκρασίῃ
 ἄκρον παρὰ ῥηγμίνα κυμα....δον·
 ταῦτ’ ἐθέλομι· ἂν ἰδεῖν,
- 15 ὅς μ’ ἠδίκησε, λ[ά]ξ δ’ ἐπ’ ὀρκίοις ἔβη,
 τὸ πρὶν ἑταῖρος [έ]ών.

Κατάρα

χο, ενώ άλλοι στον Ιππώνακτα. Ολόκληρο το απόσπασμα είναι μια φοβερή κατάρα, που εκφύεται από τον ποιητή (ή άλλο πρόσωπο) εναντίον κάποιου ο οποίος, ενώ πριν ήταν φίλος του, πάτησε τον όρκο και τον αδίκησε. «Και αυτό το ποίημα είναι μια αντίδραση για κάτι που δεν έγινε σύμφωνα με την επιθυμία του ποιητή· αλλά το πληγωμένο αίσθημα ξεπερνά τον απλό υποκειμενισμό: δεν είναι μόνο η φιλία που πληγώνεται, αλλά το αίσθημα δικαιοσύνης. Όπως η αγάπη, έτσι και η δικαιοσύνη δεν εξαρτάται από όρους· απαιτεί μάλιστα σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό να είναι υπερπροσωπική και θεική» (B. Snell).

- Και οι θράκες με τις κοιτίδες στην κορφή
5 καλώς να τον δεχτούνε στη Σαλμυδησό¹ γυμνό
—όπου έχει να πει πολλά φαρμάκια
τρώγοντας το ψωμί του σκλάβου—
να έχει παγώσει από το σύγκρυο
10 και ο αφρός της θάλασσας ν' αδειάζει απάνω του σωρό τα φύκια·
να κείτεται πεσμένος ταπίστομα
σαν το σκυλί,
στην άκρη του γιαλού να σκάει το κύμα και να τον σκεπάζει,
Έτσι θα 'θελα να βλεπα
15 εκείνον που με αδίκησε,
που ποδοπάτησε τον όρκο,
κι ας ήταν μέχρι τότε φίλος μου.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

¹ Θρακική πόλη στον Εύξεινο πόντο. Η περιοχή ήταν ιδιαίτερας επικίνδυνη για τους ναυτικούς.

ΕΛΕΓΕΙΑ

ΑΡΧΙΛΟΧΟΣ

(περ. 650 π.Χ.)

23. — Απόσπασμα 1

Οι παρακάτω στίχοι αποτελούν πιθανώς αυτοτελές δίστιχο, και όχι απόσπασμα. Το δε (στ. 1) δεν σημαίνει απαραίτητα ότι έχει προηγηθεί κάτι, όπως έχει υποστηριχθεί. Ο ποιητής, που δεν έγραφε απλώς ποιήματα, αλλά ήταν αναγκασμένος να πολεμάει κιόλας, με τρόπο επιγραμματικό ως προς τη διατύπωση και τολμηρό ως προς το περιεχόμενο.

εἰμὶ δ' ἐγὼ θεράπων μὲν Ἐνναλίῳ ἄνακτος
καὶ Μουσέων ἐρατὸν δῶρον ἐπιστάμενος.

24. — Απόσπασμα 2

Το δίστιχο συνεχεται από το τριπλό ἐν δορὶ, που επαναλαμβάνεται σε μετρικούς καίριες θέσεις. (Βλ. και το προηγούμενο Εισαγωγικό σημείωμα). «Ο Αρχίλοχος απογυμνώνει

ἐν δορὶ μὲν μοι μᾶζα μεμαγμένη, ἐν δορὶ δ' οἶνος
Ἴομαρικός, πίνω δ' ἐν δορὶ κεκλιμένος.

¹ Θεός του πολέμου. Άλλες φορές το Ἐνναλίος είναι επίθετο του Άρη.

² Οι επικοί και λυρικοί ποιητές της αρχαϊκής εποχής ανάγουν την προέλευση της ποίησης πρωτίστως στις Μούσες.

Πολεμιστής και ποιητής

μιλάει για τις δύο 'ασυμβίβαστες' ιδιότητές του, του πολεμιστή και του ποιητή.

Αυτό και το επόμενο δίστιχο αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα για δύο βασικούς τρόπους συνθέσεως διστίχων: στο πρώτο καθένας από τους δύο στίχους είναι νοηματικά αυτοτελής, στο δεύτερο οι δύο στίχοι συνδέονται στενά.

Υπηρετώ τον Ενωάλιο¹ άνακτα
και κατέχω το εράσιμο δῶρο των Μουσών.²

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

έν δορι

τον πόλεμο από κάθε μεγαλείο και τον βλέπει τραγικά συνδεδεμένο με τη σκληρή ζωή του και τα προσωπικά του βιώματα » (Α. Σκιαδάς).

Με το κοντάρι μου κερδίζω το κριθαρένιο φωμί,
με το κοντάρι το κρασί το Ισμαρικό,³
πίνω γερμένος στο κοντάρι.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

³ Με δωρατό Ισμαρικό κρασί ο Οδυσσεύς εξουδετέρωσε τον Πολύφημο. Η Ισμαρος, που φημιζόταν για το κρασί της, ήταν χτισμένη στα θρακικά παράλια, όχι μακριά από τη θάλασσα.

ΑΡΧΙΛΟΧΟΣ

25. — Απόσπασμα 5

Οι στίχοι που ακολουθούν ενδέχεται να είναι απόσπασμα, δεν αποκλείεται όμως να είναι αυτοτελές ποίημα.

Ο Αρχιλόχος (ή ο ήρωάς του), μπροστά στο δέλημμα να εγκαταλείψει την ασπίδα και

ασπίδι μὲν Σαῖων τις ἀγάλλεται, ἦν παρὰ θάμνω,
ἔντος ἀμώμητον, κάλλιπον οὐκ ἐθέλων·
αὐτὸν δ' ἐξεσάωσα, τί μοι μέλει ἀσπίς ἐκείνη;
ἔρρέτω· ἐξαῦτις κτήσομαι οὐ κακίω.

¹ Για τον αρχαίο η ασπίδα δεν ήταν απλώς ένα από τα όπλα του μαχητή, ήταν το όπλο κατ' ε-
ξοχήν και είχε αξία εμβλήματος, ήταν δηλ. κάτι ανάλογο με τη σημερινή σημαία, μόνο που
εκαί η ευθύνη εξατομικευόταν. Θυμίζουμε κάποια στοιχεία: η Σπαρτιάτισσα προέπεμπε
τον γιο της στη μάχη με το λακωνικότατο «ἦ τὰν ἢ ἐπί τὰς» (ή την ασπίδα ή πάνω στην α-

Ο ρίφασπις

να σωθεί ή να πέσει μαχόμενος, όπως απαιτούσε το ηρωικό ιδεώδες του έπους, επιλέγει το πρώτο και υπερασπίζεται την επιλογή του, απορρίπτοντας το ιδεώδες του έπους. Η ζωή, ακόμα και του ριφάσπιδος, προβάλλεται ως «μέγα καλό και πρώτο».

Με την ασπίδα μου' κάποιος Σάιος,² το ξέρω, αγάλλεται.
Ήταν όπλο αφεγάδιαστο, κι εγώ την εγκατέλειψα πλάι στο θάμνο,
όμως δεν το 'θελα' έσωσα τη ζωή μου.
Τι με νοιάζει πια η ασπίδα εκείνη; Ωρα καλή
θα ξανάβρω άλλη, όχι κατώτερη.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

σπίδα)· ο ρίφασπις ζούσε μέσα στην κατασχήνη· ασπίδες αφιερώνονταν στους θεούς έπειτα από επιτυχές τέλος, ακόμη και πεζοί συγγραφείς, αντί να γράφουν λ.χ. πεντακισχίλιοι σπλίται, γράφουν άσπίς πεντακισχίλη.

² Σάιος: θρακικός λαός.

ΑΡΧΙΛΟΧΟΣ

26. — Απόσπασμα 13

Οι στίχοι απευθύνονται σε κάποιον Περικλή, που μαζί με άλλους, έξοχους άντρες πνίγηκε σε ναυάγιο. Η άποψη, που έχει επανειλημμένα διατεπωθεί, ότι το απόσπασμα προέρχεται από την ελεγεία που έγραψε ο Αρχίλοχος για τον άντρα της αδερφής του, ο οποίος επίσης χάθηκε στη θάλασσα, δεν στηρίζεται επαρκώς.

Στους σωζόμενους, εξαιρετικά εύρυθμους στίχους η διαβεβαίωση για την ειλικρίνεια

- κῆδεα μὲν στουόεντα Περικλεες οὔτε τις ἀστῶν
 μεμφόμενος θαλῆς τέρψεται οὐδὲ πόλις·
τοίους γὰρ κατὰ κύμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης
 ἔκλυσεν, οἰδαλέους δ' ἀμφ' ὀδύνης ἔχομεν
5 πνεύμονας, ἀλλὰ θεοὶ γὰρ ἀνηκέστοισι κακοῖσιν
 ὦ φίλ' ἐπὶ κρατερὴν τλημοσύνην ἔθεσαν
φάρμακον, ἄλλοτε ἄλλος ἔχει τόδε· νῦν μὲν ἐς ἡμέας
 ἐτρέπεθ', αἱματόεν δ' ἔλκος ἀναστένομεν,
ἑξαυτίς δ' ἐτέρους ἐπαμείφεται, ἀλλὰ τάχιστα
10 τλήτε, γυναικίον πένθος ἀπωσάμενοι.

Ελεγεία για τους ναυαγούς

της οδίνης των θρηνούντων και την πάνδημη συμμετοχή στο πένθος συνδυάζεται με το δραστικότητα στη μονολεκτικότητα του εγκώμιο των νεκρών (τοίους), ενώ η επίγνωση ότι το μόνο αντίδοτο που έδωσαν οι θεοί είναι η τλημοσύνη (η 'καρτερία', η 'δύναμη να αντέχει κάποιος') και ότι ο πόνος είναι κοινή μοίρα των θνητών οδηγεί στην τελική προτροπή προς τους θρηνούντες να αντέξουν και να σταματήσουν το θρήνο.

Κανείς πολίτης με το νου στη συμφορά, γογγύζοντας,
δε θα ξεδώσει. Περικλή, στο γλέντι μήτε η πόλη.

Το κόμα του βουερού βυθού έπνιξε τέτοιους άντρες,
που από το κλάμα είναι πρησμένα τα πνεμόνια μας.

5 Μα στ' αθεράπευτα δεινά, βοτάνι, φίλε,

τη σιδερένια υπομονή οι θεοί μας δώρισαν.

Παντού χτυπάει η συμφορά, που τώρα στράφηκε
σε μας και για την ανοιχτή πληγή μοιρολογάμε.

Μα πάλι σ' άλλους θα τραβήξει. Φίλοι, γρηγοράτε.

10 κάντε καρδιά κι αφείστε τα γυναίκεια κλάματα.

(μετάφραση Γιάννης Δάλλας)

Θρηνούντες στο εσωτερικό σπιτιού. Θραύσμα από πήλινο πιάκα, περ. 540 π.Χ. (Βερολίνο, Staatliches Museum.)

ΚΑΛΛΙΝΟΣ

(γύρω στο 650 π.Χ.)

27. — Απόσπασμα 1

Ο Καλλίνος είναι —μαζί με τον Αρχίλοχο— ο πρώτος ποιητής του οποίου το σωζόμενο έργο δεν είναι γραμμένο σε δακτυλικούς εξαμέτρους. Τα ποιήματά του ανήκουν στο είδος της ελεγείας, της ποιήσης δηλαδή που είναι γραμμένη σε δίστιχα (1 εξάμετρος + 1 πεντάμετρος σε δακτυλικό μέτρο) και —σε αντίθεση προς το επίγραμμα, που χρησιμοποιούσε επίσης το δίστιχο— απαγγελλόταν με τη συνοδεία αυλού. Η ποιητική δραστηριότητα του Καλλίνου συμπίπτει με μια περίοδο κατά την οποία η πατρίδα του, η Έφεσος, βρισκόταν σε πόλεμο με τη Μαγνησία και απειλούνταν από το βαρβαρικό φύλο των Κιμμερίων (περ. 652 π.Χ.). Στην ελεγεία που παρατίθεται εδώ —τη μόνη από την οποία μας

μέχρις τέο κατάκεισθε; κόντ' ἄλκιμον ἔξετε θυμόν,
ὦ νέοι; οὐδ' αἰδεῖσθ' ἀμφιπερικτίονας
ᾧδε λήην μεθιέντες; ἐν εἰρήνῃ δὲ δοκεῖτε
ἦσθαι, ἀτὰρ πόλεμος γαῖαν ἅπασαν ἔχει

-
- 5 καί τις ἀποθνήσκων ὕστατ' ἀκοντισάτω,
τιμῆν τε γάρ ἐστι καὶ ἀγλαὸν ἀνδρὶ μάχεσθαι
γῆς πέρι καὶ παιδῶν κουριδίης τ' ἀλόχου
δυσμενέσῳ θάνατος δὲ τότε ἔσσεται, ὅπποτε κεν δῆ
Μοῖραι ἐπικλώσωσ', ἀλλὰ τις ἴθυσ ἴτω
- 10 ἔγχος ἀνασχόμενος καὶ ὑπ' ἀσπίδος ἄλκιμον ἦτορ
ἔλασας, τὸ πρῶτον μεγνυμένου πολέμου,
οὐ γάρ κως θάνατόν γε φυγεῖν εἰμαρμένον ἐστὶν
ἄνδρ', οὐδ' εἰ προγόνων ἢ γένος ἀθανάτων,
πολλάκι δηϊότητα φυγῶν καὶ δοῦπον ἀκόντων

Στα όπλα, στα όπλα

σάζεται εκτενές απόσπασμα— ο Κελλίνος προτρέπει τους νέους της πατρίδας του να αφήσουν την ζέγνοιαστη ζωή και να πολεμήσουν μέχρι την τελευταία τους πνοή για την πατρίδα. Όπως μπορεί να υποθέσει κανείς από τον πρώτο στίχο («Ως πότε, νέοι, θα κάθεστε άπρακτοι;»), απαγγέλθηκε ίσως σε κάποιο συμπόσιο. Ως προς τη δομή της η ελεγεία ακολουθεί το πρότυπο ανάλογων αγωνιστικών προτροπών που συναντούμε στην Ιλιάδα, οι οποίες συνδυάζουν δύο βασικά στοιχεία: την 'πρόσκληση', με την οποία επιδιώκεται η συναισθηματική διέγερση (πβ. στ. 2-3: «Πότε θα δείξετε καρδιά αντρεωμένη; Ντροπή [...]»), και την 'επιχειρηματολογία', με την οποία επιδιώκεται η λογική πειθώ.

Ως πότε, νέοι, θα κάθεστε άπρακτοι;
Πότε θα δείξετε καρδιά αντρεωμένη;
Ντροπή, που σας βλέπουν και οι γειτονικοί λαοί.
Τόσο λίγο γνοιάζεστε για την πατρίδα;
Νομίζετε, αλλά δεν είναι ειρήνη πια,
άδραξε ο πόλεμος ολόκληρη τη γη μας.

-
- 5 Χτύπα τον εχθρό, ως την τελευταία σου πνοή,
Δόξα και τιμή να μάχεται ο άντρας τον εχθρό,
να πολεμά για την πατρίδα, τα παιδιά και τη γυναίκα του.
Θά 'ρθει ο θάνατος όταν οι μοίρες κόψουνε το νήμα'
- 10 αλλά τραβάτε εμπρός, τα δώρατα προτεταμένα
με θάρρος στην καρδιά,
από τις ασπίδες καλυμμένοι
ευθύς ως ξεσπάσει η καταιγίδα του πολέμου.
Είναι γραφτό: ο άνθρωπος του Χάρου δεν ξεφεύγει
ακόμη και αν είναι η γενιά του θείκη.
Πόσες φορές ξεφεύγοντας από της μάχης την αντάρα,
απ' όπου ακούγεται φριχτή των όπλων η κλαγγή.

- 15 ἔρχεται, ἐν δ' οἴκῳ μοῖρα κίχεν θανάτου,
ἀλλ' ὁ μὲν οὐκ ἔμπηγς δῆμῳ φίλος οὐδὲ ποθεινός·
τὸν δ' ὀλίγος στενάχει καὶ μέγας ἦν τι πάθῃ·
λαῶ γὰρ σύμπαντι πόθος κρατερόφρονος ἀνδρὸς
θνήσκοντος, ζῶων δ' ἄξιος ἡμιθέων·
20 ὥσπερ γὰρ μιν πύργον ἐν ὀφθαλμοῖσιν ὀρώσιν·
ἔρδει γὰρ πολλῶν ἄξια μῦνος εἰών.

- 15 στο σπίτι σου σε πετυχαίνει η μοίρα του θανάτου.
Δεν αγαπά ο λαός της πόλης, δεν αναζητά
το μαχητή που γύρισε από τη μάχη ζωντανός.
Αν όμως σκοτωθεί, πλούσιοι και φτωχοί τον κλαίνε.
Όλος ο κόσμος αναζητά τον φυγωμένο άντρα όταν πεθάνει.
Αν πάλι ζήσει, ημίθεος λογιέται.
- 20 Σαν πύργος στα μάτια τους φαντάζει,
γιατί και μόνος του ισοζυγίζει με πολλούς.

(μετάφραση Μ. Ζ. Κοπιδάκης)

Οπλίτες παραταγμένοι σε φάλαγγα μπαίνουν στη μάχη. Πρωτοκορινθιακή όλπη, 650-640 π.Χ. (Ρώμη, Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia.)

ΤΥΡΤΑΙΟΣ

(γύρω στο 640 π.Χ.)

28. — Απόσπασμα 10, 1–14

Ο Τυρταίος συνέθεσε τις πολεμικές ελεγείες του σε περίοδο ύψιστου κινδύνου για τη Σπάρτη, όταν κατά τον Β΄ Μεσσηνιακό πόλεμο (περ. 640–620 π.Χ.) οι υποταγμένοι και υποβιβασμένοι σε ειλώτες Μεσσήνιοι επαναστάτησαν κατά των Σπαρτιατών. Με τις ελεγείες του —που ίσως τραγουδιόνταν από τους πολεμιστές με συνοδεία αυλού, όταν βάδιζαν για τη μάχη— ο Τυρταίος προτρέπει τους Σπαρτιάτες να αγωνιστούν μέχρι θανάτου πολεμώντας στην πρώτη γραμμή για την πατρίδα. Τα επιχειρήματα των πολεμικών του προτροπών ακολουθούν, όπως άλλωστε και η γλώσσα του, την ομηρική παράδοση. Όμως στον Τυρταίο δεν εξυμνείται απλώς η προσωπική ανδρεία αλλά ο ηρωικός θάνατος υπέρ

- τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσσόντα
ἄνδρ' ἀγαθὸν περὶ ἧ πατρίδι μαρνάμενον·
τὴν δ' αὐτοῦ προλιπόντα πόλιν καὶ πίονας ἀγροῦς
πτωχεύει πάντων ἔστ' ἀνηρότατον,
5 πλαζόμενον σὺν μητρὶ φίλῃ καὶ πατρὶ γέροντι
παισὶ τε σὺν μικροῖς κουριδίῃ τ' ἀλόχῳ.
ἐχθρὸς μὲν γὰρ τοῖσι μετέσσειται οὐς κεν ἴκηται,
χρημοσίῃη τ' εἰκῶν καὶ στυγερῇ πενίῃ,
αἰσχύνει τε γένος, κατὰ δ' ἀγλαὸν εἶδος ἐλέγχει,
10 πᾶσα δ' ἀτιμὴ καὶ κακότης ἔπεται.
†εἶθ' οὕτως ἀνδρὸς τοι ἀλαμένου οὐδεμί' ὦρη
γίνεται οὔτ' αἰδῶς οὔτ' ὀπίσω γένος.
θυμῷ γῆς πέρι τῆσδε μαχώμεθα καὶ περὶ παιδῶν
θνήσκωμεν ψυχῶν μηκέτι φειδόμενοι.

* 'Είναι γλυκὴς και τιμημένος ο θάνατος υπέρ πατρίδος': στίχος του Ορατίου (Carmina III 2, 13).

Dulce et decorum est pro patria mori*

του συνόλου. Πρώτη θέση στις αξίες που προβάλλονται κατέχει η ἀρετή, η οποία όμως τώρα δεν δηλώνει πια την 'επιδεξιότητα (σε κάτι)' αλλά τη γενναιότητα στη μάχη.

Το απόσπασμα που ακολουθεί αποτελεί πιθανώς μέρος μιας ελεγείας που καλούσε σε αγώνα και στην οποία η εικόνα του γέρου πολεμιστή που κείται νεκρός στο πεδίο της μάχης παρουσιάζεται ως 'άσχημη' σε αντίθεση προς την 'ωραία' εικόνα του νεκρού νέου πολεμιστή. Ακριβώς η χρήση εικόνων που εντυπώνονται στη μνήμη συνιστά σημαντική διαφορά των ελεγείων του Τυρταίου από εκείνες του Καλλίνου.

- Για την πατρίδα στην πρώτη γραμμή πολεμώντας να πέσει
σαν παλικάρι κανείς είναι μεγάλη τιμή¹
όμως ν' αφήσει τον τόπο του, πλούσια ν' αφήσει χωράφια
και διακονιάφης να ζει, να ο πιο μεγάλος κατμός²
5 με τη γυναίκα, το γέρο πατέρα, τη δόλια του μάνα
και τα μικρά του παιδιά να τριγυρνά δω κι εκεί.
Όπου τον σπρώχνει η ανάγκη και η έρμη του φτώχεια τον φέρει,
όπου να πάει, μισητός θα 'ναι στους ντόπιους παντού³
χάνει την κάθε ομορφιά του κορμιού, τη γενιά του ντροπιάζει,
10 τον ακολουθούν προστυχίες και καταφρόνιες σωρός.
Ξεσπιτωμένο φτωχό και την κλήρα που πίσω του αφήνει
δεν τον φροντίζει κανείς κι ούτε κανείς τον ψηφά.
Για τα παιδιά μας λοιπόν ας προσφέρουμ' εμείς τη ζωή μας,
τούτης της χώρας εδώ διαφεντευτές θαρρετοί.

(μετάφραση Θρασύβουλος Σταύρου)

¹ Ο Τυρταίος στους περιφραστικούς αυτούς στίχους (τους μιμήθηκε, μεταξύ άλλων, ο Ρωμαίος ποιητής Ορέτιος) δεν εννοεί ότι είναι ωραίος ο θάνατος, αλλά ότι ο θάνατος γίνεται ωραίος όταν μάχεται κανείς στην πρώτη γραμμή για την πατρίδα.

ΜΙΜΝΕΡΜΟΣ

(γύρω στο 600 π.Χ.)

29. — Απόσπασμα 2

Στα πιο πολλά από τα σωζόμενα αποσπάσματα του Μίμνερμου εξυμνείται η νεανική ακμή, στην οποία αντιπαρατίθεται το δυσβάσταχτο βάρος των γηρατειών: η ζωή αξίζει όσο είναι κανείς νέος και μπορεί να χαρεί τις απολαύσεις της ζωής, αλλά δυστυχώς η περίοδος αυτή διαρκεί λίγο· τα γηρατειά δεν σημαίνουν παρά βάσανα και φθορά, είναι χειρότερα από τον θάνατο. Ποιήματα με αυτό το περιεχόμενο απαγγέλλονταν, όπως και οι ερωτικές ελεγείες που έγραψε ο Μίμνερμος, πιθανώς σε συμπόσια. Στο απόσπασμα που ακολουθεί (ενδεχομένως να αποτελεί πλήρες ποίημα) η επίδραση του Ομήρου είναι ευδιά-

- ἡμεῖς δ', οἳά τε φύλλα φύει πολυάνθεμος ὤρη
ἔαρος, ὄτ' αἰψ' αὐγῆς αὖξεται ἡελίου,
τοῖς ἴκελοι πῆχμιον ἐπὶ χρόνον αἴθεσι νῆβης
τερπόμεθα, πρὸς θεῶν εἰδότες οὔτε κακὸν
5 οὔτ' ἀγαθόν· Κῆρες δὲ παρεστήκασι μέλαιναί,
ἣ μὲν ἔχουσα τέλος γήραος ἀργαλείου,
ἣ δ' ἐτέρη θανάτιο· μίννυθα δὲ γίνεται ἤβης
καρπός, ὅσον τ' ἐπὶ γῆν κίδναται ἡέλιος.
αὐτὰρ ἐπὶν δὴ τοῦτο τέλος παραμείψεται ὤρης,
10 αὐτίκα δὴ τεθνάναι βέλτιον ἢ βίωτος·
πολλὰ γὰρ ἐν θυμῷ κακὰ γίνεται· ἄλλοτε οἶκος
τρυχοῦται, πενίης δ' ἔργ' ὄδυνηρὰ πέλει·
ἄλλος δ' αὖ παιδῶν ἐπιδιδέεται, ὧν τε μάλιστα
ἱμείρων κατὰ γῆς ἔρχεται εἰς Ἄϊδην·
15 ἄλλος νοῦσον ἔχει θυμοφθόρον· οὐδέ τις ἔστω
ἀνθρώπων ᾧ Ζεὺς μὴ κακὰ πολλὰ δίδοι.

“Όπως τα φύλλα”

κριτή. Ομηρική είναι, για παράδειγμα, η καταγωγή της εικόνας των φύλλων (πβ. *Ιλ. Ζ* 146-9, αν και εκεί δεν παρομοιάζεται η νεότητα με τα φύλλα, αλλά οι γενεές των ανθρώπων) όπως επίσης η αναφορά στις δύο Κήρες (= ‘μοίρες’, πβ. *Ιλ. Ι* 410-16). Αξιοπρόσεκτη στην ποιήση του Μίμνερμου είναι επίσης η ηχητική αρμονία των φθόγγων, όπως εύκολα διαπιστώνει κανείς ήδη από τους δύο πρώτους στίχους του ποιήματος. Αυτός ήταν ο λόγος που ο Καλλίμαχος χαρακτήρισε γλυκύν τον ποιητή.

- Όπως τα φύλλα που η άνοιξη φέρνει η πολύανθη — τότε
είν' η εποχή που γοργά ο ήλιος τα θρέφει — κι εμείς
λίγον καιρό, πολύ λίγο, της νιότης χαιρόμαστε τ' άνθη
δίχως θεϊκών συμφορών να 'χουμε πείρα, ούτε θα
5 τι είναι καλό. Σκοτεινές πλάι μας έπειτα στέκονται μοίρες
των θλιβερών γερατειών η κυβερνήτρα είν' η μια
και του θανάτου είν' η άλλη· ο καρπός λίγο μένει της νιότης,
όσο μονάχα στη γη του ήλιου σκορπιέται το φως.
Όταν της πλέριας ακμής την κορφή ξεπεράσει κανένας,
10 απ' τη ζωή πιο καλός τότε είν' ο θάνατος πια·
πίχρες πολλές την καρδιά φαρμακώνουνε ο ένας το βιος του
βλέπει να ρέβει, κι αυτόν φτώχεια τον σφίγγει βαριά·
άλλος δεν έχει παιδιά, και μ' αυτό τον καημό πάνω απ' όλους
στον άλλον κόσμο περνά, κάτω απ' τη μαύρη τη γη·
15 λιώνει η αρρώστια αλλουνού την καρδιά, και δεν είναι στον κόσμο
ένας, που ο Δίας τα δεινά να μην του δίνει σωρό.

(μετάφραση Θρασύβουλος Σταύρου)

ΘΕΟΓΝΙΣ

(γύρω στο 540 π.Χ.)

30. — ‘Ἐλεγείαι’ 237–254

Ο Θέογνης έζησε στα Μέγαρα γύρω στα μέσα του 6ου αι. (αρχαίες πηγές) ή στα τέλη του 7ου αι. (νέότεροι μελετητές), σε μια εποχή που στην πατρίδα του οι αντιπαράθεσις ανάμεσα στους ομόφρονές του αριστοκράτες, τους έσθλους, όπως τους αποκαλεί, και τους ανερχόμενους των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, τους κακούς, υπήρξαν έντονες και οδήγησαν στην επικράτηση των τελευταίων. «Ως φανατικός αριστοκράτης πολεμά με πάθος και τη δημοκρατία και την τυραννία — βλέποντας με οδύνη ότι η αριστοκρατία ως πολιτική πραγματικότητα δεν μπορεί πια να σταθεί» (Α. Σκιαδάς). Έντονα επηρεασμένο από τα βιώματα αυτά είναι το έργο του.

Με το όνομά του παραδίδεται συλλογή ελεγείων (περίπου 1400 στίχοι), στην οποία

- σοὶ μὲν ἐγὼ πτέρ' ἔδωκα, σὺν οἷς ἐπ' ἀπείρονα πόντον
 πωτήσῃ καὶ γῆν πᾶσαν αἰερόμενος
 ῥηϊδίως· θούης δὲ καὶ εὐλαπίησι παρέσση
240 ἐν πάσαις, πολλῶν κείμενος ἐν στόμασιν,
καὶ σε σὺν αὐλίσκοισι λεγυφθόγγοις νέοι ἄνδρες
 εὐκόσμως ἐρατοὶ καλά τε καὶ λεγέα
 ᾄσσονται, καὶ ὅταν δνοφερῆς ὑπὸ κεύθεισι γαίης
 βῆς παλυκακύτους εἰς Ἄϊδαο δόμους,
245 οὐδέ ποτ' οὐδὲ θανάων ἀπαλείς κλέος, ἀλλὰ μελήσεις
 ἄφθιτον ἀνθρώποις αἰὲν ἔχων ὄνομα
Κύριε, καθ' Ἑλλάδα γῆν στρωφάμενος ἠδ' ἀνὰ νήσους
 ἰχθυόεντα περῶν πόντον ἐπ' ἀτρίγεται,
οὐχ ἵππων νύτοισιν ἐφήμενος, ἀλλὰ σε πέμψει
250 ἀγλαὰ Μουσάων δῶρα ἰοστεφάνων·

Η ποίηση εγγύηση αθανασίας¹

είναι λίγο-πολύ βέβαιο ότι έχουν παρεισφρήσει και στίχοι άλλων, γνωστών (Τυρταίος, Μίμνερμος, Σόλων) ή αγνώστων ποιητών. Πρόκειται κυρίως για «υποθήκες» (παραινέσεις), που απευθύνονται στον νεαρό Κύρνο και εκφράζουν την αριστοκρατική ηθική. Το περιεχόμενό τους είναι συχνά πολιτικό, υπάρχουν όμως επίσης στίχοι με ηθικολογικά, ερωτικό ή άλλο περιεχόμενο.

Στο απόσπασμα που ακολουθεί ο ποιητής διαβεβαιώνει τον Κύρνο, για τον οποίο πρέπει προηγουμένως να έχει γράψει ήδη ελεγείες, ότι χάρη στην ποίησή του του έχει εξασφαλίσει την αθανασία.

Κύρνε, σου χάρισα φτερά ανάλαφρα
να σε σηκώσουν πάνω από την απέραντη θάλασσα και ολάκερη
την οικουμένη.

240 Παντού σε όλα τα συμπόσια και τις γιορτές θα βρίσκεσαι και συ,
όλοι τους θα 'χουνε για σε να λένε.

Παίζοντας μικρούς γλυκόλαλους αυλούς
άντρες ερωτικοί θα τραγουδούν για σένα
ωραία και τρυφερά τραγούδια. Κι όταν στα σπλάχνα
της μαύρης γης θα κατεβείς,

245 όταν θα φτάσεις στο πολυστέναχτο παλάτι του Άδη,
ούτε και τότε, αν και νεκρός, θα ξεχαστείς.

Όλοι θα σε θυμούνται,
αθάνατο θα 'ναι στους ανθρώπους το όνομά σου.
Κύρνε, στη γη της Ελλάδας θα τριγυρνάς και στα νησιά,
πάνω από την άκαρπη θάλασσα, όπου ζουν τα ψάρια,
θα περνοδιαβαίνεις.

250 Δεν θα 'σαι σε άλογα καβάλα,
τα λαμπρά δώρα των Μουσών, που έχουν
στεφάνια από μενεξέδες στα μαλλιά,
αυτά θα σε ταξιδεύουν.

πάσι δ' ὅσοισι μέμγηε καὶ ἔσσομένοισιν ἀοιδῇ
ἔσση ὁμῶς, ὄφρ' ἂν γῆ τε καὶ ἥλιος·
αὐτὰρ ἐγὼν ὀλίγησ παρὰ σεῦ οὐ τυγχάνω αἰδοῦς,
ἀλλ' ὥσπερ μικρὸν παῖδα λόγους μ' ἀπατῆς.

θα 'σαι στη συντροφιά όσων και τώρα και στους αιώνες που 'ρχονται
αγαπούνε το τραγούδι —ώσπου θα στέκει η γη και ο ήλιος θα φωτίζει.
Μα ούτε τόσο θα δεν με προσέχεις,
και σαν μικρό παιδί με υποσχέσεις ανεκπλήρωτες με ξεγελάς.

(μετάφραση Μ. Ζ. Κοπιδάκης)

Ερωτευμένος συμποσιαστής αναπαύεται σε κλίνη. Χαϊδεύει ένα λαγουδάκι (συνηθισμένο ερωτικό δώρο). Στην κορυφή της παράστασης διακρίνεται η αρχή από το δίστιχο του Θέογνη (1365-66) που τραγουδά ο ερωτευμένος: ὦ παιδων κάλλιστε ... Ερυθρόμορφη κύλικα 500 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

ΘΕΟΓΝΙΣ

31. – ‘Ἐλεγείαι’ 27–38

Οι elegείες του Θεόγνη (βλ. και το Εισαγωγικό σημείωμα στο προηγούμενο Κείμενο) συχνά είναι παραινήσεις και συμβουλές που απευθύνονται στον Κύρνο και εκφράζουν την παραδοσιακή αριστοκρατική ηθική. Συγκεκριμένο δείγμα για το περιεχόμενο αυτών των

- σοὶ δ' ἐγὼ εὖ φρονέων ὑποθήσομαι, οἴάπερ αὐτὸς
Κύρν' ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν παῖς ἔτ' εἶν ἔμαθον.
πέπνυσο, μὴδ' αἰσχροῖσι ἐπ' ἔργμασι μὴδ' ἀδίκουσι
30 τμᾶς μὴδ' ἀρετᾶς ἔλκεο μὴδ' ἄφενος.
ταῦτα μὲν οὕτως ἴσθι· κακοῖσι δὲ μὴ προσομίλει
ἀνδράσι, ἀλλ' αἰεὶ τῶν ἀγαθῶν ἔχεο·
καὶ μετὰ τοῖσι πῖνε καὶ ἔσθιε, καὶ μετὰ τοῖσι
ἕξε, καὶ ἀνδανε τοῖς, ὧν μεγάλη δύναμις.
35 ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλὰ μαθήσεται· ἦν δὲ κακοῖσι
συμμίσγης, ἀπολείς καὶ τὸν εἶοντα νόον.
ταῦτα μαθὼν ἀγαθοῖσι ὁμίλει, καὶ ποτε φήσεις
εὖ συμβουλεύειν τοῖσι φίλοισι ἐμέ.

Παραινέσεις προς τον Κύρνο

παραινέσεων παρέχουν οι στίχοι που ακολουθούν. Επειδή στη συλλογή των ελεγείων του *Θέογγη* έχουν παρεμφερήσει και ελεγείες άλλων, η προσφώνηση του Κύρνου θεωρείται ένδειξη γνησιότητας.

- Κύρνε, απ' αγάπη για σε συμβουλές θα σου δώσω τις ίδιες
που 'παν σε μένα ευγενείς, τότε που ήμουν παιδί.
Φρόνιμος να 'σαι· τιμές μη ζητάς, διακρίσεις και πλούτη
30 μ' έργα ανθρώπων κακών, μ' έργα που φέρνουν ντροπή.
Ξέρε αυτά, και ποτέ με ανθρώπους κακούς μη θελήσεις
να 'σαι μαζί· μόνο δεσ να 'σαι με ανθρώπους καλούς·
μόνο μ' αυτούς συντροφιά στο πιτό, στο φαί και στο γλέντι·
κοίτα να τα 'χεις καλά μ' όποιον τα ηνία κρατά.
35 Κύρνε, παιδί μου, καλά απ' τους καλούς έχεις πάντα να μάθεις·
αν τους κακούς προτιμάς, χάνεις κι ό,τι έχεις καλό.
Σκέψου τα αυτά, κι αγαθών πολιτών την παρέα κινήγα,
κι έτσι μιά μέρα θα πεις: «Νάτη η καλή συμβουλή».

(μετάφραση Δ. Λυπουρλής)

ΞΕΝΟΦΑΝΗΣ

(±570 – ±470 π.Χ.)

32. – Απόσπασμα 1

Ο Ξενοφάνης από την Κολοφώνα είναι ο πρώτος Ταννας στοχαστής από το έργο του οποίου σώζονται εκτεταμένα αποσπάσματα. Χαρακτηριστικό της ποιήσής του είναι το διδακτικό στοιχείο, ενώ μεγάλη επίδραση άσκησαν οι θεολογικές του αντιλήψεις και κυρίως η κριτική του στον ανθρωπομορφισμό (σύμφωνα με τον Ξενοφάνη ο θεός είναι ένας, τέλειος, αιώνιος και δεν έχει μορφή ούτε ανθρώπου ούτε ζώου). Η συμποτική ελεγεία που ακολουθεί αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο πρέπει να οργανώνονται τα εορταστικά συμκόσια. Αποτελείται από δύο μέρη: στο πρώτο (στ. 1–12) περιγράφεται μια σκηνή συμποσίου, στο οποίο υπάρχει άφθονο κρασί, φαγητό και τραγούδι· στο δεύτερο μέρος (13–24) τονίζεται ότι οι προσηγόμενες ετοιμασίες πρέπει να συνοδεύονται από συμπεριφορά αρμόζουσα προς τους θεούς και την περίσταση. Στο πρώτο μέρος κυριαρχεί η έννοια της καθαρότητας (το δείπνο, τα χέρια, οι κύλικες είναι 'καθαρά', η ενοχία του λιβα-

- ἴν γὰρ δὴ ζάπεδον καθαρὸν καὶ χεῖρες ἀπάντων
καὶ κύλικες· πλεκτοὺς δ' ἀμφιτιθεῖ στεφάνους,
ἄλλος δ' εὐώδες μύρον ἐν φιάλῃ παρατείνει·
κρητῆρ δ' ἔστηκεν μεστὸς εὐφροσύνης·
- 5 ἄλλος δ' οἶνος ἐτοῖμος, ὃς οὐποτέ φησι προδάσσειν,
μείλιχος ἐν κεράμοις, ἄνθεος ὀζόμενος·
ἐν δὲ μέσοις ἀγνήν ὀδμὴν λιβανωτὸς ἴησιν,
ψυχρὸν δ' ἐστὶν ὕδωρ καὶ γλυκὸν καὶ καθαρὸν·
παρκέαται δ' ἄρτοι ξανθοὶ γεραρή τε τράπεζα
- 10 τυροῦ καὶ μέλιτος πίονος ἀχθομένη·
βαμὸς δ' ἄνθεσιν ἂν τὸ μέσον πάντῃ πεπύκασται,
μολπὴ δ' ἀμφὶς ἔχει δώματα καὶ θαλίη.
χρῆ δὲ πρῶτον μὲν θεὸν ὑμνεῖν εὐφρονας ἀνδρας
εὐφήμοις μύθοις καὶ καθαροῖσι λόγοις,
- 15 σπείσαντάς τε καὶ εὐξαμένους τὰ δίκαια δύνασθαι
πρήσσειν· ταῦτα γὰρ ἂν ἐστὶ προχειρότερον,
οὐχ ὕβρεις· πίνειν δ' ὅπόσον κεν ἔχων ἀφίκαιο

Προς συμποσιαστές

νού είναι 'αγνή'), ενώ στο δεύτερο μέρος το βάρος μετατίθεται στην ευσέβεια και στην ευπρέπεια. Από τις υλικές συνθήκες μεταβαίνουμε στις πνευματικές ιδιότητες, για να καταλήξει το ποίημα με τη χαρακτηριστική λέξη *ἀγαθήν*. Όπως έχει παρατηρηθεί, «αυτή η προοδευτική εξέλιξη του συναισθήματος, που συμβολίζεται επιδέξια με την ανοδική κίνηση από το πάτωμα (στ. 1) στο τραπέζι (στ. 9), στο σπίτι (12), στην ανθρώπινη υπεροχή (στ. 20), στο σεβασμό προς τους θεούς (στ. 24), δίνει στο ποίημα το διδακτικό του χαρακτήρα: αποτελεί μιαν άσκηση στην ηθική ευαισθητοποίηση [...]». Το ποίημα απευθύνεται σε ανθρώπους που δεν έχουν πλήρη συνείδηση της αρετής που πρέπει να χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά τους, γεγονός που καθιστά άπαιστη την υπόθεση ότι γράφτηκε για το τελετουργικό δείπνο ενός ομίλου (βιάσου) οπαδών του Πυθαγόρα ή του Παρμενίδη.

- Τώρα το δάπεδο, τα χέρια όλων και οι κύλικες, τα πάντα είναι καθαρά. Ο ένας βάζει στα κεφάλια μας πλεκτά στεφάνια, ο άλλος μας προσφέρει σε απλόχωρη φιάλη μύρα.¹ Στέκει ο κρατήρας Ξέχειλος
- 5 από οινωπή χαρά. Και άλλο κρασί ετοιμασμένο, «ποτέ δεν θα σας λείψω» βεβαιώνει, γλυκύ ποτό μέσα σε πήλινα δοχεία και μοσχομυρίζει άνθη. Από το κέντρο αφήνει το λιβάνι την εξαγνιστήριά του ευωδιά. Ψυχρό, γλυκύ και καθαρό είναι το νερό. Πλάι μας βρίσκονται
- 10 ροδοκοκκινισμένα ψωμιά και πλούσια στρωμένο τραπέζι, βαριά φορτωμένο με παχύρρευστο μέλι και λιπαρό τυρί. Στη μέση ο βωμός, ολόκληρος με άνθη σκεπασμένος. Αχολογά το αρχοντικό από το χορό και το τραγούδι. Πρέπει πρώτα απ' όλα καλόγνωμοι να υμνούμε τον
- θεό με αφηγήσεις επαινετικές και στοχασμούς ανεπίληπτους. Ας κά-
15 νουμε σπονδές και ας ευχηθούμε στο χέρι μας να είναι η πραγμάτωση του δίκιου (—αυτό είναι το σωστότερο απ' όλα). Όχι απρέπειες. Να πίνεις, αλλά να μπορείς σπίτι πιωμένος να γυρνάς χωρίς να σε

¹ Οι συχνές αναφορές σε άνθη και μικρωδιές (στ. 2, 3, 6, 7, 11) αποσκοπούν στο να μεταδώσουν την εντύπωση της ατμόσφαιρας του εορταστικού συμποσίου.

- οἴκαδ' ἄνευ προπόλου μὴ πάνυ γηραλέος,
 ἀνδρῶν δ' αἰνεῖν τούτον ὅς ἐσθλὰ πῶν ἀναφαίνει,
 20 ὡς ἢ μνημοσύνη καὶ τόνος ἀμφ' ἀρετῆς,
 οὐ τι μάχας διέπειν Τιτῆνων οὐδὲ Γεγάντων
 οὐδὲ < > Κενταύρων, πλάσμα<τα> τῶν προτέρων,
 ἢ στάσις σφεδανὰς· τοῖς οὐδὲν χρηστὸν ἔκαστω
 θεῶν <δὲ> προμηθεῖην αἰὲν ἔχειν ἀγαθὴν.

² Ενωσιῆται ἰσως κυρίως ἡ θεογονία τοῦ Ηοἰόδοῦ. Στην αρχαιότητα γνωρίζουμε ἐπίσης ὅτι ὑπῆρχαν ἐπικά ποήματα ποὺ ἔφεραν τὸν τίτλο Γεγαντομαχία καὶ Τιτανομαχία. Τέτοιου εἴδους διηγήσεις κατὰ τὸν Ξενοφάνη δὲν διαδίδουν μόνο λανθασμένες θεολογικὰ ἀπόψεις, ἀλλὰ αποτελοῦν καὶ ἀπὸ παιδαγωγικῆ ἀποψη ἀρνητικὰ παραδείγματα.

³ Ο ποιητὴς μπορεῖ νὰ αναφέρεται εἴτε στοὺς πολέμους μεταξὺ θεῶν ποὺ μνημονεύθηκαν προηγουμένως εἴτε σε ἐμφύλιους πολέμους μέσα στις πόλεις.

- 20 υποβαστάζει υπηρέτης, αν βέβαια δεν είσαι πολύ γέρος πια. Να επαινεῖς τον πότη που μιλά για πράγματα ευγενή —την αρετή πρέπει να θυμόμαστε και να υμνούμε. Να μην μιλάνε τα ποιήματά μας για Γιγαντες, Τιτάνες και Κενταύρους, ψευδολογήματα των αρχαίων ποιητών.² Μιλιά για τον εμφύλιο σπαραγμό.³ Όλα αυτά σε τίποτε δεν ωφελούν. Πάντοτε το καλύτερο πρέπει να σκεφτόμαστε για τους θεούς.

(μετάφραση Μ. Ζ. Κοπιδάκης)

Σκηνή συμποσίου. Οινόχοη, β' μισό του 4ου αι. π.Χ. (Νεάπολη, Museo Nazionale.)

ΜΕΛΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΑΛΚΜΑΝ

(γύρω στο 630 π.Χ.)

33. — Απόσπασμα 1, 36–77

Το ποίημα από το οποίο προέρχεται το απόσπασμα ανήκει στα Παρθένεια του Αλκμάν, δηλ. τα άσματα που προορίζονταν να τραγουδηθούν από χορό κοριτσιών. Σηγκαταλέγεται στα παλαιότερα παπυρικά ευρήματα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας —βρέθηκε το 1855— και συγχρόνως αποτελεί το αρχαιότερο δείγμα ελληνικής χορικής ποίησης, που κατά σύμπτωση προέρχεται από τη Σπάρτη. Η κατανόηση του κειμένου παρουσιάζει ανυπέβλητες δυσκολίες, με συνέπεια να εξακολουθούν να παραμένουν ασαφή αρκετά σημεία, που έχουν να κάνουν ακόμη και με μείζονα θέματα, όπως είναι η ταυτότητα της κορυφαίας και ο συγκεκριμένος ρόλος της Αγιδώς και της Αγησιχόρας ή η ταυτότητα της τιμώμενης θεότητας και ο ακριβής χαρακτήρας της τελετουργίας.

Από το κείμενο συνάγεται ότι η λυρική αυτή σύνθεση τραγουδιόταν από χορό δέκα κοριτσιών, που ενδεχομένως διαγωνιζόταν με κάποιο άλλο χορό, στο πλαίσιο μιας θρησκευτικής τελετουργίας, που φαίνεται ότι άρχιζε νύχτα και κορυφωνόταν τα χαράματα. Η τελετουργία αυτή πιθανώς περιλάμβανε την προσφορά αρόστρου ή πέπλου.

ἔστι τις σιῶν τίσις¹

ὁ δ' ὄλβιος, ὅστις εὐφρων

ἀμέραν [δι]απλέκει

ἄκλαντος· ἐγὼν δ' αἰίδω

40 Ἄγιδῶς τὸ φῶς· ὀρῶ

εἴ ᾧτ' ἄλιον, ὄνπερ ἄμιν

Ἄγιδῶν μαρτύρεται

φαίνην· ἐμὲ δ' οὐτ' ἐπαυήν ~

οὔτε μωμήσθαι νῦν ἅ κλεινὰ χοραγὸς

45 οὐδ' ἀμῶς ἐῆ· δοκεῖ γὰρ ἤμεν αὐτα

ἐκπρεπῆς τῶς ὧπερ αἵτις

ἐν βοτοῖς στάσειεν ἵππου

παγὸν ἀεθλοφόρον καναχάποδα

¹ Ο αφορισμός αυτός λειτουργεί διττῶς: ως επισφράγισμα των προηγηθέντων και ως αφετηρία για τα επόμενα.

Παρθένειο

Είναι λίγο πολύ βέβαιο ότι στην πλήρη μορφή του το ποίημα είχε έκταση 140 στίχων, από τους οποίους σώζονται —ακέραιοι ή αποσπασματικά— οι 101, και ότι απαρτιζόταν από δέκα δεκατετράστιχες στροφές, από τις οποίες εδώ ανθολογούνται οι τρεις καλύτερα διατηρημένες, η 6η, η 7η και η 8η. Η ενότητα αυτή διαφοροποιείται εμφανώς από το σωζόμενο πρώτο μέρος, που έχει κυρίως μυθολογικό περιεχόμενο και όπου η αφήγηση των (σπαρτιατικού ενδιαφέροντος) μύθων εκβάλλει σε παραινήσεις ή γνώμες (αφορισμούς, γενικεύσεις) για την τήρηση του μέτρου ή την τιμωρία που έρχεται αναπόδραστη από τους θεούς. Το απόσπασμα που ακολουθεί, αντίθετα, δεν αναφέρεται στο μυθικό παρελθόν αλλά στο εορταστικό παρόν: στο λατρευτικό πλαίσιο, στο συγκεκριμένο γεγονός του χορού και πάνω απ' όλα στην απαράμιλλη ομορφιά πρατίστως των κορυφαίων του χορού, της Αγησιχώρας και της Αγιδώς, που η λάμψη τους παραβάλλεται με τη λάμψη του ήλιου ή του χρυσού. Εντυπωσιακά πυκνές είναι στην ενότητα αυτή οι αναφορές σε άλογα.

Υπάρχει αυτό που λένε θεία δίκη.¹

Ο ευτυχισμένος εκείνος που με άδολη καρδιά
έζησε την ημέρα του αδάκρυτος.

40 Μα εγώ τραγουδάω τη λάμψη της Αγιδώς,
τη βλέπω, ίδιος ο ήλιος,

που η Αγιδώ για μας τον βάζει μάρτυρα.
Εμένα όμως η ξακουσμένη κορυφαία²

45 δεν με αφήνει με κανένα τρόπο

ούτε να την επαινώ ούτε να την φέγω.³

μοιάζει από μόνη να ξεχωρίζει έτσι

όπως θα ξεχώριζε, αν κάποιος πλάι σε γιδοπρόβατα
έβαζε στιβαρό άλογο αγώνων,

που ηχούν οι οπλές του όταν καλπάζει.

² Χωρίς να είναι απολύτως βέβαιο, φαίνεται πιθανότερο ότι η «ξακουσμένη κορυφαία» (κλειστά χαραγός) είναι η Αγησιχώρα.

³ Πιθανώς εννοεί την Αγιδώ, και όχι, όπως έχει επίσης υποστηριχθεί, την ίδια την Αγησιχώρα, εφόσον αυτή είναι η κορυφαία.

τῶν ὑποπετριδίων ὀνείρων·

- 50 ἦ οὐχ ὀρήης; ὁ μὲν κέλης
 Ἐνετικός· ἅ δὲ χαίτα
 τᾶς ἐμᾶς ἀνεψιάς
 Ἀγησιχόρας ἐπαυθεῖ
 χρυσὸς [ὦ]ς ἀκήρατος·
- 55 τό τ' ἀργύριον πρόσωπον,
 διαφάδαν τί τοι λέγω;
 Ἀγησιχόρα μὲν αὐτὰ
 ἅ δὲ δευτέρα πεδ' Ἀγιδῶ τὸ φεῖδος
 ἵππος Ἴβηνώ Κολαξαῖος δραμήται·
- 60 ταὶ Πεληάδες γὰρ ἄμιν
 ὀρθραῖαι φᾶρος φεροῖσαις
 νύκτα δι' ἀμβροσίαν ἄτε σήριον
 ἄστρον ἀνηρομένα μάχονται·
- οὔτε γὰρ τι πορφύρας
- 65 τόσσος κόρος ὡστ' ἀμύναι,
 οὔτε ποικίλος δράκων
 παγχρύσιος, οὐδὲ μίτρα
 Λυδία, νεανίδων
 ἱανογ[λ]εφάρων ἄγαλμα,
- 70 οὐδὲ ταὶ Ναννώς κόμαι,
 ἀλλ' οὐ[δ'] Ἀρέτα σιειδής,
 οὐδὲ Σύλακίς τε καὶ Κλησισηῖρα,

⁴ Τα ενετικά ἀλογα προέρχονταν ἢ ἀπὸ τὴν περιοχὴ κοντὰ στο βόρειο ἄκρο τῆς Ἀδριατικῆς θάλασσης ἢ ἀπὸ τὴν Παφλαγονία, ὅπου ἐπίσης μαρτυροῦνται Ενετοί. Δεν εἶναι βέβαιο ἀν ὁ χαρακτηρισμὸς ἀναφέρεται στὴν Ἀγιδῶ ἢ (πιθανότερο) στὴν Ἀγησιχόρα.

⁵ Σκοθικό.

⁶ Οἱ Ἴβηνοὶ εἶναι λαὸς τῆς Κελτικῆς ἢ, κατὰ τὸν ἀρχαῖο σχολιαστή, τῆς Λυδίας. Παραδίδεται ὅτι καὶ τὰ κολαξαῖα καὶ τὰ ἰβηνά ἀλογα ἦσαν γρήγορα καὶ ὅτι υπερέχον τὰ ἰβηνά. Δεν εἶναι ἀπολύτως βέβαιο ἀν «ἡ δευτέρα στὴν ομορφιά μετὰ τὴν Ἀγιδῶ» εἶναι ἡ Ἀγησιχόρα, ὅπως γίνεταὶ εὐρέως δεκτό, ἢ ἄλλη γυναίκα.

από αυτά που ονειρεύεσαι κάτω απ' τους βράχους.

- 50 Κοίτα, δεν βλέπεις; Το άλογο ιππασίας είναι ενετικό.⁷
 Η χαίτη της Αγησιχώρας, της ξαδέρφης μου,
 λάμπει όπως το καθαρό χρυσάφι.
- 55 Και το ασημένιο πρόσωπό της
 —τι να σου λέω λόγια κι άλλα λόγια;
 Ιδού η Αγησιχώρα.
 Η δεύτερη στην ομορφιά μετά την Αγιδώ
 άλογο κολαξαίο⁸ θα τρέξει πλάι σε ιβηνό.⁹
- 60 Γιατί οι Πελειάδες,⁷ που υψώνονται χαράματα,⁸ μας πολεμάνε,
 όταν εμείς μέσα στην αθάνατη νύχτα σηκώνουμε το άροτρο,⁹
 όπως υψώνεται ο Σείριος.¹⁰

Και δεν υπάρχει για να αμυνθούμε
 ούτε τόσος πλούτος πορφύρας¹¹

- 65 ούτε τόσα λεπτοδουλεμένα ολόχρυσα φίδια
 ούτε λυδικοί κεφαλόδεσμοι,
 το καμάρι των κοριτσιών με το σκοτεινό βλέμμα.
- 70 ούτε η κόμη της Ναννώς,
 ούτε και η θεϊκή Αρέτα,
 ούτε η Φυλακίδα και η Κλησιθήρα

⁷ Έως σήμερα δεν έχει προταθεί ικανοποιητική ερμηνεία γι' αυτή την αιγνατική αναφορά. Πλειάδες σημαίνει κατά γράμμα 'περιστέρες'. Πλειάδες και αργότερα Πλειάς αποκαλείται ο αστερισμός της Πούλιας. Οι Πλειάδες, σύμφωνα με τον μύθο, αρχικά ήταν επτά αδελφές που μεταμορφώθηκαν σε περιστέρια και αργότερα σε αστέρια. Έχει, μεταξύ άλλων, υποστηριχθεί ότι με τον όρο 'Πλειάδες' (Περγάδες) εννοείται α) η Πούλια, β) η Αγιδώ και η Αγησιχώρα και γ) ένας αντίπαλος χορός.

⁸ Στο πρωτότυπο ἄρθρα. Κάποιοι μελετητές διαβάζουν Ὀρθρία (δοτική) και δέχονται ότι ο λόγος είναι για προσφορά στην Ὀρθρία (θεότητα του ἄρθρου, της αιγής)· άλλοι συσχετίζουν το χωρίο με την Ἄρτεμιν Ὀρθίαν, για την οποία η Σπάρτη ήταν σημαντικότερο κέντρο λατρείας.

⁹ Στον πάπυρο πάνω από την λέξη φάρος, που κανονικά σημαίνει 'ύφασμα', 'φόρεμα', 'πέπλο', είναι γραμμένη ως ερμηνεία η λέξη ἄροτρον, σημασία που μαρτυρείται από μία ακόμη πηγή. Αν η λέξη είχε τη συνήθη σημασία, θα είχαμε προσφορά ανάλογη με την προσφορά πέπλου, που είναι γνωστή από τη λατρεία άλλων θεών.

¹⁰ Ο μεγαλύτερος αστέρας του αστερισμού του Μεγάλου Κυνός, ο πιο λαμπερός από τους απλανείς αστέρες.

¹¹ Πορφυροβαφή φορέματα.

- οὐδ' ἐς Αἰνησιμβρ[ό]τας ἐθοῖσα φασεῖς·
 Ἄσταφίς [τ]έ μοι γένοιτο
 75 καὶ ποτεγλέποι Φίλυλλα
 Δαμαρ[έ]τα τ' ἐρατά τε ριανθεμῖς·
 ἀλλ' Ἀγησιχόρα με τείρει.

¹² Η Αἰνησιμβρότα ήταν ίσως φαρμακεύτρια (μάγισσα) που βοηθούσε όσους πρόφευγαν σ' αυτή να εκπληρώσουν τις επιθυμίες τους. Για τις υπόλοιπες γυναίκες που αναφέρονται ονομαστικά δεν γνωρίζουμε τίποτα.

- ούτε θα πας στην Αιησιμβρότα¹³ και θα πεις:
 «κάνε να γίνει δική μου η Ασταφίς,
 75 να με κοιτά κατάματα η Φίλυλλα
 και η Δαμαρέτα και η εράσμια Ιανθεμής».
 Εμένα η Αγγσιχόρα με λιώνει.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Γυναίκες που χορεύουν πιασμένες από το χέρι. Ο διπλασιασμός της παράστασης δηλώνει ίσως ότι πρόκειται για αγώνα χορού. Ζωγραφική συμπλήρωση παράστασης υδρίας του 7ου αι. π.Χ. (Σάμος, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΑΛΚΜΑΝ

34. — Απόσπασμα 89

Ένα από τα χαρακτηριστικά της χορικής ποίησης του Αλκμάν είναι η ιδιαίτερη αίσθηση της φύσης που μεταδίδουν οι περιγραφές του. Στο απόσπασμα που ακολουθεί περιγράφεται η απόλυτη γαλήνη της φύσης που κοιμάται. Τα συμφραζόμενα του ποιήματος από το οποίο προέρχεται το απόσπασμα δεν τα γνωρίζουμε. Ίσως η περιγραφή να συνδέεται με την επιφάνεια κάποιου θεού ή να αποτελούσε το πλαίσιο για μια νυχτερινή τελετουργία. Θα μπορούσε όμως και να υπάρχει ως αντίθεση με την κατάσταση αϋπνίας ή ψυχικής ταραχής κάποιου ανθρώπου. Η εικόνα των άγριων ζώων που κοιμούνται απαντά βέβαια και σε άλλους ποιητές, αλλά εδώ ο Αλκμάν πρωτοτυπεί, αφού στην περιγραφή του

εὔδουσι δ' ὄρέων κορυφαί τε καὶ φάραγγες
 πρῶονές τε καὶ χαράδραι
 φύλα τ' ἔρπέτ' ὅσα τρέφει μέλαινα γαῖα
 θήρες τ' ὄρεσκῶοι καὶ γένος μελισσῶν
 5 καὶ κινῶδαλ' ἐν βένθεσσι πορφυρέας ἄλός·
 εὔδουσι δ' οἰωνῶν φύλα ταινυπτερίγων.

Ο ύπνος της φύσης

περιλαμβάνει ολόκληρη τη φύση, έμφυχη και άψυχη. Τα στοιχεία που ακινητούν παρουσιάζονται με περισσή τέχνη: «ξεκινούμε από τα άψυχα και ασάλευτα βουνά και τα φαράγγια, ακολουθούν τα αργοκίνητα ερπετά της γης, και καθώς ο ρυθμός της κίνησης όλο και δυναμώνει, ακούμε με τη σειρά για τ' αγρίμια του βουνού, για τις μέλισσες και τα κήτη της θάλασσας, τέλος για τα μακροπτερούγα πουλιά» (Ι. Θ. Κακριδής). Η επανάληψη ορισμένων λέξεων (εύδουσι στ. 1 και 6, φύλα στ. 3 και 6) προσδίδει στο ποίημα πρόσθετη ρυθμικότητα.

- Κοιμούνται οι βουνοκορφές κοιμούνται τα φαράγγια,
κοιμούνται οι χαράδρες και οι κορυφογραμμές,
και τα σερνάμενα πάνω στη γη τη σκοτεινόχρωμη,
τα άγρια του βουνού και τα μελίτσια,
5 ακόμη και τα κήτη στα βάθη της θάλασσας
κοιμούνται και τα μακροπτερούγα πουλιά.

(μετάφραση Μ. Ζ. Κοτιδάκης)

ΣΑΠΦΩ

(γύρω στο 600 π.Χ.)

35. — Απόσπασμα 2

Το απόσπασμα που ακολουθεί σώζεται χαραγμένο πάνω σε ένα οστρακον (θραύσμα πή-
λινου αγγείου) του 3ου αι. π.Χ. Έχει τη μορφή κλητικού ύμνου και απευθύνεται στην
Αφροδίτη: η θεά καλείται να παρευρεθεί στις συγκεκριμένες τελετές που γίνονται προς
τιμήν της. Το αρχικό μέρος του ποιήματος, το οποίο σε παρόμοιους ύμνους αναφερόταν
συνήθως με σάρρευση επιθέτων στις δικαιούσες και τη δύναμη του θεού αλλά και στην
ιδιαίτερη σχέση του με τον προσευχόμενο, προφανώς δεν έχει σωθεί. Στο σώζόμενο τμή-
μα περιγράφεται κατ' αρχήν το τοπίο, στο οποίο λαμβάνουν χώρα οι τελετές. Η θεά κα-
λείται να έρθει από την κατοικία της στην Κρήτη σε ένα δασάκι με μηλιές και ρόδα. Η
περιγραφή δεν είναι καθόλου τυχαία, αφού η Αφροδίτη ως θεά των κήπων λατρευόταν

δεῦρύ μ' ἐκ Κρήτας ἐπ[ι τόνδ]ε ναῦον
ἄγνον, ὄππ[αι τοι] χάριεν μὲν ἄλλος
μαλι[αν], βῶμοι δὲ τεθυμάμε-

4 νοι [λι]βανώτω,

ἐν δ' ὕδαρ ψύχρον κελάδει δι' ὕδαων
μαλίνων, βρόδοισι δὲ παῖς ὁ χῶρος
ἐσκίαστ', αἰθυσσομένων δὲ φύλλων

8 κῶμα κατέρρει,

ἐν δὲ λείμων ἰππόβοτος τέθαλεν
ἠρίνοισιν ἄνθεισιν, αἱ δ' ἄηται
μέλλιχα πνέουσιν []

12 []

ἔνθα δὴ σὺ στέμ[ματ'] ἔλοισα Κύπρι
χρυσίαισιν ἐν κυλίκεσσιν ἄβρωσ
ὄμ[με]μείχμενον θαλίαισι νέκταρ

16 οἶνοχόαισον

†τούτοισι τοῖς ἐταίροις ἑμοῖς γε καὶ σοῖς†

Δέηση στην Αφροδίτη

ιδιαίτερα στην Κρήτη (οι Κρητικοί μάλιστα έλεγαν πως από το νησί τους άρχισε η λατρεία της), ενώ τα μήλα και τα ρόδα ως ερωτικά σύμβολα συνδέονταν στενά με τη θεά. Στην τελευταία στροφή η Αφροδίτη καλείται να παρακαθήσει στο τραπέζι (θεοξένια) και να γεμίσει με νέκταρ τις κούπες. Το ποίημα, χαρακτηριστικό δείγμα της σαπφικής τέχνης, αποτελείται από εικόνες που δεν οργανώνονται γύρω από έναν πυρήνα, αλλά παρατάσσονται, διατηρώντας έτσι η κάθε μια το βάρος της. Οι ερωτικές αυτές εικόνες του άλλοσε, των μήλων, του λιβανιού, των ρόδων και των αλόγων εμπλέκουν, όπως έχει εύστοχα παρατηρηθεί, όλες τις αισθήσεις, όραση, όσφρηση, αφή, ακοή, ακόμη και τη γεύση με τη μαγεία του νέκταρος.

έλα και φτά

σε από την Κρήτη εδώ στου ναού τούτου το
λάμπος που το ζώνει γελαζούμενο δασάκι
μήλων και όπου καίει πάντα στους βωμούς
λιβανωτού θυμιάμα • εδώ που κελαρύζει
το νερό κατάδροσο μέσ' από της μηλιάς
τους κλώνους· όπου απ' τα ρόδα τα πολλά
σκιές γεμίζει ο κήπος· κι από τις φυλλω
σιές οπού θροοούν και τρέμουν λες μια χαύ
νωση αργοπέφτει • εδώ το λιβαδάκι οπού
βοσκάνε τ' άλογα φούντωσε απ' άνθη του
Μαγιού κι ελαφρές πνέουν οι αύρες • έλα
λοιπόν εδώ Αφροδίτη μου σε κάλυκες χρυ
σούς ετοιμασμένο με λεπτή τέχνη νέκταρ
του τραπεζιού τους φίλους να κεράσεις.

(ανασύνθεση και απόδοση
Οδυσσεάς Ελύτης)

ΣΑΠΦΩ

36. — Απόσπασμα 16

Το ποίημα, που πιθανώς τελειώνει με τον στ. 20, όπως φαίνεται να υποδηλώνει η επανασύνδεση με την αρχή, είναι, θα λέγαμε, η απάντηση της ποιήτριας στο ερώτημα τί το κάλλιστον (ποιο είναι το ωραιότερο πράγμα στον κόσμο). Η απάντηση αυτή στην αρχή κατατίθεται ως ανααιρετική αφοριστική δήλωση, στη συνέχεια υποστηρίζεται με το μυθικό παράδειγμα της Ελένης και καταλήγει ως συγκεκριμένη ονομαστική αναφορά στην αγαπημένη Ανακτορία που λείπει.

Η όλη σύνθεση συνεχεται και τροφοδοτείται από το πλαίσιο που δημιουργεί ο λαϊκός

οἶ μὲν ἰππήων στρότον, οἱ δὲ πέδων,
οἱ δὲ νάων φαῖσ' ἐπ[ὶ] γᾶν μέλαι[ν]αν
ἔ]μμεναι κάλλιστον, ἔγω δὲ κῆν' ὄτ-

4 τω τις ἔραται·

πά]γχυ δ' εὖμαρες σίνετον πόησαι
πάντι τ[ο]ῦτ', ἃ γὰρ πόλυ περσκέθοισα
κάλλος [αἰθ]ρώπων Ἑλένα [τὸ]ν ἄνδρα

8 τὸν [πανάρ]ιστον

καλλ[ί]ποι]σ' ἔβα 'ς Τροίαν πλέοι]σα
κωῦδ[έ] πα]ίδος οὐδὲ φίλων το[κ]ήων
πά[μ]παν] ἐμνάσθη, ἀλλὰ παράγαγ' αὐταν

12 []σαν

[]αμπτον γὰρ [

[]... κούφως τ[]ση.[.]ν

..]με ἴν' Ἀνακτορι]ας ὀ]νέμαι-

τί τὸ κάλλιστον;

στην καταγωγή του εκφραστικός τρόπος, που είναι γνωστός με τον όρο *Priamel* (άλλοι πιστεύουν το α, άλλοι το β, άλλοι το γ, εγώ όμως το δ. Απαριθμούνται και απορρίπτονται τα κοινώς θεωρούμενα κάλλιστα, για να εξαρθεί εμφατικότερα η κορυφαία που συνιστά η συχνά απροσδόκητη και αιρετική προσωπική επιλογή). Στην τελευταία στροφή το σχήμα αποκτά συγκεκριμένο περιεχόμενο: το κρατεινό περπάτημα και η λάμψη του προσώπου της Ανακτορίας τίθεται για τη Σαπφώ πάνω από το εντοπωσιακό θέαμα των λυδικών αρμάτων και των πάνοπλων πεζών μαχητών.

Άλλοι το ιππικό, άλλοι το πεζικό, κάποιοι το ναυτικό ορίζουν πως είναι το ομορφότερο πράγμα πάνω στη μαύρη γη. Όμως εγώ εκείνο που

4 καθένας ερωτεύεται.

Κι έχω εξήγηση απλή, όλοι νομίζω θα την ασπαστούν. Γιατί εκείνη, η

- 8 αξεπέραστη στον κόσμο καλλονή, η Ελένη, παράτησε πανάριστον τον
άντρα της κι ανέβηκε στο πλοίο για την Τροία. Ούτε που νοιάστηκε
12 για το παιδί της,¹ μήτε για τους γονείς της.² Της συνεπήρε η Κύπρις³ το
μυαλό.

¹ Την Ερμιόνη.

² Τον Τυνδάρεω και τη Λήδα.

³ Η Αφροδίτη.

16 σ' οὐ] παρκοίσας,

τᾶ]ς κε βολλοίμαν ἔρατόν τε βᾶμα
 κάμάρυγμα λάμπρον ἴδην προσώπω
 ἢ τὰ Λύδων ἄρματα καὶ παινόπλοισ

20 πεσδομ]άχεντας.

Η αρπαγή της Ελένης. Γεωμετρικό ἄουτήριο⁴ από τη Θήβα, 750-700 π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.)

⁴ Δεν γνωρίζουμε κάτι πιο συγκεκριμένο γι' αυτή.

⁵ Οι Λυδοί, αντίθετα, φαίνεται, από τη γενική τάση, συνέχισαν να χρησιμοποιούν πολεμικά ἄρματα ακόμα και τον πέμπτο αιώνα.

- 16 Έτσι κι εγώ τώρα αναμνήστηκα την Ανακτορία' απούσα. Πώς θα θέ-
λα το εράσμιμο βήμα της να δω, τη φεγγοβόλα λάμψη του προσώπου.
20 Όχι αμάξια λυδικά' και πάνοπλους πεζούς να μάχονται.

(μετάφραση Δ. Ν. Μαρωνίτης)

Η Σαπφώ καθισμένη διαβάζει ποίημά της από ανοικτό παπύρινο κύλινδρο σε φίλες και μαθήτριες, από τις οποίες περιβάλλεται. Αττική ερυθρόμορφη υδρία, 440-430 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΑΛΚΑΙΟΣ

(τέλος Του/αρχές του αι. π.Χ.)

37. — Απόσπασμα 346

Τα θέματα τα οποία επανέρχονται στην ποίηση του Αλκαίου είναι χαρακτηριστικά της μελικής ποίησης που εκτελούνταν από έναν μόνον τραγουδιστή, της λυρικής μονωδίας: η πολιτική και ο πόλεμος (ιδιαίτερα ο εμφύλιος στα 'στασιαστικά μέλη' του), θέματα από το μύθο, ο έρωτας, το κρασί. Στην κατηγορία ποιημάτων που ασχολούνται με το τελευταίο θέμα, στα συμποτικά δηλαδή άσματα, ανήκει και το ποίημα που ακολουθεί. Αρχίζει με έναν στίχο ο οποίος περιλαμβάνει συγχρόνως τρία στοιχεία: μια —αναμενόμενη σε τραγούδι αυτού του είδους— προτροπή, μια ρητορική ερώτηση, που επιτείνει την προτροπή, και μια

- Πίνωμεν· τί τὰ λύχν' ὀμιένομεν; δάκτυλος ἀμέρα·
2 κὰδ δᾶερρε κυλίχναις μεγάλαις, αἴτα, ποικίλαις·
οἶνον γὰρ Σεμέλας καὶ Δίος υἱὸς λαθικάδεα
4 ἀνθρώποισιν ἔδωκ'. ἔγχεε κέρναις ἓνα καὶ δύο
πλήαις κακ κεφάλας, <ἀ> δ' ἀτέρα τὰν ἀτέραν κύλιξ
6 ᾠθήτω.

“Ας πίνουμε ...”

σύντομη αιτιολόγηση, με την οποία προσδιορίζεται ο ακριβής χρόνος. Ακολούθως περιγράφεται η διαδικασία της οινοποίησης. Εδώ περιέχεται, όπως παρατηρεί ξένος μελετητής, ουσιαστικά ολόκληρο το τελετουργικό της ελληνικής οινοποίησης, όλα όσα γίνονται και λέγονται σε μια τέτοια περίπτωση. Το μόνο ασυνήθιστο είναι ότι το κρασί αναμειγνύεται σε τέτοιες αναλογίες, ώστε είναι εξαιρετικά δυνατό σε σχέση με το κρασί που πινόταν συνήθως. Αυτή ακριβώς η εντολή για την παρασκευή ασυνήθιστα δυνατού κρασιού προετοιμάζεται ίσως από την επίκληση του Διονύσου.

- 2 Ας πίνουμε λοιπόν. Τι περιμένουμε να ανάψουν τα λυχνάρια; Να τόσο
δα, ένα δάκτυλο ημέρας έχει απομείνει. Φέρε μας, φίλε μου, τις μεγά-
4 λες κύλικες, τις ξομπλιαστές. Για να ξεχνούν τις συμφορές χάρισε τον
οίνο στους ανθρώπους ο γιος της Σεμέλης και του Δία. Κέρνα λοιπόν
6 ένα προς δυο.¹ Ξέχειλα τα ποτήρια, και η μια κύλικα την άλλη να ωθεί.

(μετάφραση Μ. Ζ. Κοσιδάκης)

¹ Στις οδηγίες για την ανάμειξη του κρασιού αναφέρεται πάντα πρώτο το μέρος του νερού. Η συνιστώμενη από τον Ησίοδο αναλογία ήταν 3 προς 1, ενώ το κρασί με αναλογία 1 προς 1 εθεωρείτο ήδη δυνατό.

ΑΛΚΑΙΟΣ

38. — Απόσπασμα 347

Στα συμποτικά άσματα η πρόσκληση για ομιλοποσία δικαιολογείται συνήθως είτε με έναν μύθο είτε με αναφορά στις καιρικές συνθήκες. Στο απόσπασμα που ακολουθεί την αφορομή για την πρόσκληση δίνει η μεγάλη ζέση. Όμως ο Αλκαίος δεν συνθέτει μια δική του, πρωτότυπη περιγραφή, αλλά ακολουθεί αρκετά πιστά μια περιγραφή που υπήρχε ήδη στον Ησίοδο (Έργα 582-96). Ο Αλκαίος μεταγράφει τους ησιόδειους εξαμέτρους σε ένα λυρικό μέτρο, 'τονίζοντας' απλά διαφορετικά το κείμενο που δανείστηκε. Σε σύγκριση

Τέγγε πλεύμονας οἴνω, τὸ γὰρ ἄστρον περιτέλλεται
ἀ δ' ὤρα χαλέπα, πάντα δὲ δάψαισ' ὑπὰ καύματος,

ἄχει δ' ἐκ πετάλων ἄδεα τέττιξ ***

ἄνθει δὲ σκόλυμος· νῦν δὲ γυναῖκες μαρῶταται,

λέπτοι δ' ἄνδρες, ἐπεὶ <δὴ> κεφάλαν καὶ γόνα Σείριος

ἄσδει.

¹ Η έκφραση, η οποία στηρίζεται σε μια λανθασμένη αντίληψη της εποχής για τους πνεύμονες, ήταν ήδη την εποχή του Αλκαίου τυποποιημένη.

² Ο Σείριος (ή Κίων), ο πιο λαμπερός από τους απλανείς αστέρες, πρωτεμφανιζόταν στον ου-

τέγγε πλεύμονας οἴνω

με το κείμενο του Ησιόδου, η πιο αξιοπρόσεκτη διαφορά —εκτός από μικρότερες αποκλίσεις— συνίσταται στη μετάθεση της πρόσκλησης για οινοποίηση από το τέλος στην αρχή του ποιήματος και στην απουσία αναφοράς στην αναλογία κατά την ανάμειξη του κρασιού με νερό. Η περίπτωση του ποιήματος αυτού είναι ενδιαφέρουσα, εκτός των άλλων, γιατί αφήνει να διαφανεί η εντελώς διαφορετική αντίληψη και αξιολόγηση της 'πρωτοτυπίας' που υπήρχε στην αρχαιότητα σε σχέση με την εποχή μας.

Βρέξε τα πνευμόνια με κρασί,¹ ο Σείριος² το άστρο ανατέλλει,
δύσκολη είναι η εποχή, όλα από τον καύσωνα διψούν,
απ' τα φυλλώματα γλυκά τερετίζει το τζίτζικι ***
Ο σκόλυμος³ ανθοφορεί. Τώρα οι γυναίκες από τους πόθους είναι φλογισμένες
όμως οι άντρες είναι ασθενικοί, γιατί ο Σείριος τα γόνατα και το κεφάλι τους ξηραίνει.

(μετάφραση Μ. Ζ. Κοτιδάκης)

ρανό τον καιρό και στον τόπο που έζησε ο Αλκαίος στις 19 Ιουλίου, λίγο πριν από τη δύση του ήλιου. Η εμφάνισή του σηματοδοτούσε την έναρξη του κατακαλόκαιρου.

³ Πρώδες φυτό (κοινώς ασκόλυμπος ή ασπράγκαθο)· ανθίζει γύρω στα τέλη Ιουνίου.

ΣΤΗΣΙΧΟΡΟΣ

(περ. 630 – περ. 550 π.Χ.)

39. – Απόσπασμα 222b, 201–234

Το απόσπασμα παραδίδεται σε πάπυρο του 3ου αι. π.Χ., που δημοσιεύτηκε το 1977. Είναι το εκτενέστερο σωζόμενο συνεχόμενο κείμενο του Στησιχόρου και παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και καθ' εαυτό, ως χαρακτηριστικό δείγμα στησιχόρειας γραφής, και για τον πρόσθετο λόγο ότι προφανώς αποτελεί το πρότυπο για την περιφνημη σκηνή του αγώνα στις Φοίνισσες του Ευριπίδη (βλ. Κείμενο 73). Προέρχεται από κολύμπιχο, τριαδικώς δομημένο ποίημα (στροφή-αντιστροφή-επωδός), που αντλεί το θέμα του από τον θηβαϊκό κύκλο.

Το δεσπόζον πρόσωπο στο παρακάτω απόσπασμα είναι η μητέρα των δυο γιων του Οιδίποδα, η Ιοκάστη, αν ονομαζόταν Ιοκάστη και στον Στησιχόρο· οι 31 από τους 34 στίχους προέρχονται από ένα λόγο δικό της, που απευθύνεται εν μέρει στον Τειρεσία και εν μέρει στους γιους της. Ανησυχя από τη μαντεία του Τειρεσία, που προέλεγε τη διπλή αδελφοκτονία και την αλωση της πόλης, για να αποτρέψει το χειρότερο, προτείνει στον

ἐπ' ἄλγεσι μὴ χαλεπὰς ποίει μερίμνας,
μηδὲ μοι ἐξοπίσω
πρόφαινε ἐλπίδας βαρείας.

επ. οὔτε γὰρ αἶεν ὁμῶς
205 θεοὶ θέσαν ἀθάνατοι κατ' αἶαν ἱρὰν
νεῖκος ἔμπεδον βροτοῖσιν
οὐδέ γα μὰν φιλότατ', ἐπὶ δ' ἄ...αννόον ἀνδρῶν
θεοὶ τιθεῖσι.
μαντοσύνας δὲ τεὰς ἄναξ ἐκάεργος Ἀπόλλων
210 μὴ πάσας τελέσσαι.

στρ. αἰ δέ με παῖδας ἰδέσθαι ὑπ' ἀλλάλοισι δαμέντας
μόρσιμόν ἐστιν, ἐπεκλώσαν δὲ Μοῖρα[ι],
αὐτίκα μοι θανάτου τέλος στυγερο[ῖο] γέν[οιτο],

Προσπάθεια για να αποτραπεί το αναπότρεπτο

Ετεοκλή και τον Πολυνείκη, αφού βάλουν κλήρο, να παραμείνει ο ένας στη Θήβα, και ο άλλος να πάρει τα κοπάδια και το χρυσάφι του Οιδίποδα και να φύγει. Η πρόταση, που υποστηρίζεται και από τον Τειρεσία, γίνεται δεκτή και ο Πολυνείκης εγκαταλείπει τη Θήβα. Στα σπαράγματα που σώζονται μετά το απόσπασμα αυτό, αναγνωρίζονται τμήματα από λόγο του Τειρεσία, ο οποίος προλέγει, μεταξύ άλλων, ότι ο Πολυνείκης θα πάει στο Άργος (;) και θα παντρευτεί την κόρη του βασιλιά Άδραστου. Η αφήγηση διακόπτεται στο σημείο που ο Πολυνείκης έχει φτάσει στην Κόρινθο (στ. 303).

Θα ήταν παρακινδυνευμένο να διατυπώσουμε εικασίες για τη συνέχεια, όταν μάλιστα έχουμε να κάνουμε με τον Στρησίχορο, που συχνά ακολουθεί αιρετικές εκδοχές. Δεν αποκλείεται ωστόσο η ενθύμη για ό,τι ακολούθησε να βάρυνε και στον Στρησίχορο εκείνον που τον ενοχοποιεί το όνομά του, τον Πολυνείκη.

«... πάνω στον πόνο μου μην προσθέτεις αδυσώπητες έγνοιες
και για το μέλλον μην προφητεύεις αγωνία αβάσταχτη.

Γιατί και οι αθάνατοι θεοί
δεν έταξαν για τους θνητούς πάνω στην ιερή γη
205 ούτε παντοτινή και ακατάπαυτη έχθρα
ούτε βέβαια και αγάπη
οι θεοί χαρίζουν στους ανθρώπους στοχασμό
που έχει ορίζοντα την ημέρα.¹

210 Όσο για τις δικές σου τις μαντείες,
να δώσει ο μέγας Απόλλων, ο εκτρίβόλος,
να μη βγουν αληθινές όλες.

Αν όμως μου μέλλεται να δω τους γιους μου
ν' αλληλοσφάζονται, αν έτσι όρισαν οι Μοίρες,
ας έρθει ο στυγερός θάνατος να θέσει τέλος στη ζωή μου τώρα.

¹ Η μετάφραση προϋποθέτει τη συμπλήρωση *άμραν* (στ. 207), η οποία δεν μπορεί να θεωρηθεί βέβαιη.

215 πρὶν πόκα ταῦτ' εἰσιδεῖν
 ἄλγεσ<σ>ι πολύστονα δακρυόεντα[- -,
 παῖδας ἐνὶ μεγάροις
 θανόντας ἢ πόλιν ἀλοίσαν.

αντ. ἀλλ' ἄγε παῖδες ἐμοῖς μύθοις, φίλα [- υυ-
 τᾶδε γὰρ ὑμῖν ἐγὼν τέλος προφα[ίνω·
 220 τὸν μὲν ἔχοντα δόμους ναίειν πα[ρὰ νάμασι Δίρκας,
 τὸν δ' ἀπίμεν κτεάνη
 καὶ χρυσὸν ἔχοντα φίλου σύμπαντα [πατρός,
 κλαροπαληδὸν ὅς ἂν
 πρᾶτος λάχῃ ἕκατι Μοιρᾶν.

επ. τοῦτο γὰρ ἂν δοκέω
 225 λυτήριον ὑμῖν κακοῦ γένοιτο πότμο[υ,
 μάντιος φραδαῖσι θείου,
 αἶ γ' ἔτεόν Κρονίδας γένος τε καὶ ἄστυ[υ- -
 Κάδμου ἄνακτος,
 230 ἀμβάλλων κακότετα πολὺν χρόνον [-υυ- -
 πέπρωται γενέ[θ]λα.”

στρ. ὡς φάτ[ο] δια γυνὰ μύθοις ἀγ[α]νοῖς ἐνέποισα,
 νεῖκος ἐν μεγάροις [...]ισα παῖδας,
 σὺν δ' ἅμα Τειρ[ε]σίας τ[ε]ρασπό[λο]ς· οἱ δ' [εἰ]πίθο[ν]το

- 215 προτού φτάσω να ιδώ τον πικρό στεναγμό
και το δάκρυ του ανελέητου πόνου,
να δω τους δυο γιους μου να πεθαίνουν μέσα στα μέλαθρα
ή την πόλη να δαμάζεται.

Ελάτε όμως γιό μου, ακούστε τα λόγια μου, αγαπημένοι μου·
δείτε ποια λύση σας δείχνω:

- 220 ο ένας να έχει τα πατρικά δώματα
και να ζήσει πλάι στανάματα της Δίρκης,
ο άλλος να σηκωθεί και να φύγει
παίρνοντας τα κοπάδια κι όλο το χρυσάφι του πατέρα σας,
να κρίνει ο κλήρος ποιός
—όποιος τραβήξει τον κλήρο πρώτος,
καταπώς θα ορίσουν οι Μοίρες.
- 225 Έτσι, πιστεύω, θα ξεφύγετε από το κακό ριζικό σας,
όπως προλέγει ο θεός μάντης,
αν θέλει αλήθεια ο γιος του Κρόνου
να σώσει το γένος και την πόλη του Κάδμου.
- 230 αναβάλλοντας καιρό πολύ το κακό που είναι γραφτό για τη γενιά σας».

Έτσι μίλησε η θεία γυναίκα, λέγοντάς τους λόγια μειλίχια,
γυρεύοντας να αποτρέψει τους γιους της από τον αλληλοσπαραγμό
μέσα στα μέλαθρα·
μαζί της προσπαθούσε ο μάντης Τειρεσίας· και εκείνοι επείσθησαν.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΙΒΥΚΟΣ

(γύρω στο 550 π.Χ.)

40. — Απόσπασμα 286

Και τα δύο αποσπάσματα (286-287), για τα συμφραζόμενα των οποίων δεν γνωρίζουμε τίποτα, επιβεβαιώνουν τη φήμη που είχε ο Ίβυκος στην αρχαιότητα ως ποιητής ερωτικών ποιημάτων. Πιθανώς από τα αποσπάσματα αυτά αφορμήθηκε και ο Ελύτης, που στο Ημερολόγιο ενός αθέατου Απριλίου χαρακτηρίζει τον Ίβυκο 'ερωτομανώστατο'. Το πρώτο απόσπασμα δομείται πάνω στην αντίθεση ανάμεσα στη μαγεία και τη γαλήνη της άνοιξης από τη μια και στην αναστάτωση που επικρατεί στην ψυχή του ερωτευμένου από την άλλη, που τη συγκλονίζει ο έρωτας με τη σφοδρότητα θρακιώτικου βοριά.

- ἤρι μὲν αἶ τε Κυδώνιαι
μηλίδες ἀρδόμεναι ῥοῶν
ἐκ ποταμῶν, ἵνα Παρθένων
κῆπος ἀκήρατος, αἶ τ' οἴναιθίδες
5 αὐξόμεναι σκιεροῖσι· ὑφ' ἔρισευ
οἴναρέοις θαλέθοισιν· ἐμοὶ δ' ἔρος
οὐδεμίαν κατάκοιτος ᾤραν,
†τε† ὑπὸ στεροπᾶς φλέγων
Θρηίκιος Βορέας
10 αἴσσω· παρὰ Κύπριδος ἀζαλέ-
αις μανίαισι·ν ἔρεμνὸς ἀθαμβῆς
ἐγκρατέως πεδόθεν †φυλάσσει†
ἡμετέρας φρένας

“... τον Ίβυκο (ερωτομανέστατο)”

Οι εικόνες του πρώτου μέρους (στ. 1-5) συγκροτούνται από ενδιάκριτα σύμβολα: οι ‘κυδωνιές’ συμβολίζουν το ερωτικό ζήνημα, ο ‘απάτητος Νεραιδόκηπος’ (παρθένων κήπος άσχηρατος) την αβασότητα, ενώ τα αμπέλια που βλαστάνουν παραπέμπουν στη νιότη. «Ο Ίβυκος παραβάλλει, σημείο προς σημείο, την κατάσταση του εαυτού του με τον παρθενικό έρωτα, και τη βρίσκει άκαιρη, βίαιη, ελάχιστα όμοια με τη σταθερή διαδικασία της ερωτικής αρίμανσης» (C. M. Bowra).

Την άνοιξη οι κυδωνιές ανθίζουν,
ρουφούν το νερό των ποταμών,
εκεί στον άπάτητο Νεραιδόκηπο.
Κάτω από τα ισκιερά αμπελόφυλλα
5 αρχίζουν να γρομπιάζουν τα σταφύλια.¹
Ο Έρωτας ο δικός μου δεν κοιμάται ολοχρονίς,
Βοριάς θρακιώτης σηκώνεται
από την Κύπριδα και αστραποβολεί
αδίσταχτος, σκοτεινός λυσοσομανά
και συνταράζει την καρδιά μου σύρριζα.

(μετάφραση Μ. Ζ. Κοσιδάκης)

¹ Αρχίζουν να σχηματίζονται οι ράγες των σταφυλιών.

ΙΒΥΚΟΣ

41. — Απόσπασμα 287

Το απόσπασμα απαρτίζεται από δύο εικόνες. Η πρώτη προέρχεται από το χείρο του κυνηγιού: ο κλαυευτής Έρωτας παρασιίρει τον ποιητή στα δίκτυα της Αφροδίτης. Στο δεύτερο μέρος του αποσπάσματος ο ποιητής, για να δείξει τον τρόμο του για το ενδεχόμενο να γοητευθεί από τον Έρωτα, παρομοιάζει τον εαυτό του με γέρεκο άλογο αγάων που είναι αναγκασμένο να συναγωνιστεί άθελά του με γρήγορα άρματα. Στον Παρμενίδη

Ἔρος αὐτέ με κυανέοισιν ὑπὸ
βλεφάροις τακέρ' ὄμμασι δερκόμενος
κηλήμασι παντοδαποῖς ἐς ἄπει-
ρα δίκτυα Κύπριδος ἐσβάλλει·

- 5 ἦ μὰν τρομέω νιν ἐπερχόμενον,
ὥστε φερέζυγος ἵππος ἀεθλοφόρος ποτὶ γήρα
ἀέκων σὺν ὄχεσφι θοοῖς ἐς ἄμυλλαν ἔβα.

Ἔρως λυσιμελής

(137a) του Πλάτωνα ο γνωστός προσωκρατικός φιλόσοφος που δίνει στο έργο το όνομά του παραπέμπει στην εικόνα του αλόγου σ' αυτό το απόσπασμα του Ίβικου για να τονίσει το δέος που του δημιουργεί η δυσκολία της φιλοσοφικής διερεύνησης που πρόκειται να επιχειρήσει.

Και να που ο Έρωτας κάτω από σκούρες
κοιτάζοντάς με βλεφαρίδες
με τα μάτια του με λιώνει
και με γητειές ποικίλες στ' ατελείωτα
δίχτυα της Κύπριδος¹ με ρίχνει.

- 5 Τον βλέπω να ῥχεται και τρέμω
σαν άλογο που με βραβεία πολλά τιμήθηκε
και τώρα στα γεράματά του ζεμένο πάλι στο ζυγό
αθέλητα μπαίνει στο στίβο κοντά σε άλλα γρήγορ'
άρματα ν' αγωνιστεί.

(μετάφραση Γ. Δημητρίου)

¹ Της Αφροδίτης.

ΑΝΑΚΡΕΩΝ

(περ. 570 – περ. 485 π.Χ.)

42. – Απόσπασμα 348

Ποιητής των συμποσιών ο Ανακρέων από την ιωνική Τέω έζησε μεγάλο μέρος της ζωής του σε αιλές τυράννων συνθέτοντας ποιήματα με θέμα τον έρωτα και το κρασί. Το μόνο αστόσο από τα σωζόμενα ποιήματα στο οποίο αιχμηούνται πολιτικές αναφορές υπάρχει στο απόσπασμα που ακολουθεί. Έχει τη μορφή προσωπικής προσευχής (πβ. Κείμενο 35) προς τη θεά Άρτεμη —«δώ με τα χαρακτηριστικά της πότνιας θηρών (= δέσποινα των άγριων θηρίων)», που αντικρίζει «με βλέμμα γλυκό» τη χτισμένη στην όχθη του ποταμού Μαιάνδρου ιωνική πόλη της Μαγνησίας. Την πόλη την 'αντικρίζει' η θεά από το ναό της κοντά στη Μαγνησία, στην όχθη του παραπόταμου Ληθαίου, όπου λατρευόταν ως Άρτεμις Λευκοφρυγή. Στο ποίημά του ο Ανακρέων τονίζει όχι μόνο τα ελληνικά

- γουνούμαί σ' έλαφηβόλε
ξαιθή παι Διός άγρίων
δέσποιν' Άρτεμι θηρών
ή κου νύν επί Ληθαίου
5 δύησι θρασυκαρδίων
άνδρῶν έσκατορῆς πόλιω
χαίρουσ', ού γάρ άνημέρους
πομαίνεις πολίτας.

Δέηση στην Άρτεμη

χαρακτηριστικά της θεάς, αλλά και το γεγονός ότι οι κάτοικοι της Μαγνησίας είναι 'γενναϊοκαρδοί' και 'όχι βάρβαροι'. Την εποχή που γράφει ο Ανακρέων η Μαγνησία αποτελεί έναν από τους τόπους διαμονής του Πέρση σατράπη των Σάρδεων. Ο ποιητής υποδηλώνει στο ποίημα ότι η πόλη κατοικείται από Έλληνες, έστω και αν βρίσκεται υπό περσική κυριαρχία. Η αναφορά αυτή στη Μαγνησία ίσως συνδέεται με την πιθανολογούμενη προσπάθεια του τυράννου της Σάμου Πολυκράτη —στην αυλή του οποίου ζούσε την περίοδο αυτή ο Ανακρέων— να αποκτήσει πολιτικές σχέσεις με τους Έλληνες κατοίκους της Μαγνησίας.

Στα πόδια σου πέφτω ελαφοκυνηγήτρα
Ξανθιά του Δία θυγατέρα,
Άρτεμη κυρά των αγριμιών.
Την πόλη που είναι κοντά στου Ληθαίου το ρέμα
την έχουν άνδρες με γενναία καρδιά.
Δες την και συ τώρα με βλέμμα γλυκό.
Ειρηνικούς πολίτες προστατεύεις.

(μετάφραση Μ. Ζ. Κοπιδάκης)

Η Άρτεμις ως πότνια θηρών. Λαβή
ελικιωτού κρατήρα, περ. 570 π.Χ.
(Φλωρεντία, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΑΝΑΚΡΕΩΝ

43. — Απόσπασμα 395

Σύμφωνα με την παράδοση ο Ανακρέων πέθανε σε μεγάλη ηλικία, όταν είχε ήδη φτάσει στα 85 έτη. Όπως αναφέρεται μάλιστα σε μια πηγή, πνίγηκε καθώς κατάπιε μια ρώγα από σταφύλι (ανέκδοτο που επινοήθηκε ίσως για να δείξει ότι ο φίλοιος και φίλος ποιητής απόλαυσε τη ζωή μέχρι την τελευταία του στιγμή). Είναι εύλογο η αίσθηση της φθοράς και του τέλους να προκαλούσε συναισθήματα λύπης σε έναν άνθρωπο που αγάπησε τη ζωή και τραγοείδησε τις χαρές της. Στους στίχους που ακολουθούν ο Ανακρέων εκφράζει τη θλίψη του για τη φθορά του σώματος που επέφεραν τα γηρατειά (ενδεικτικά

πολλιοὶ μὲν ἡμῖν ἤδη
κρόταφοι κάρη τε λευκόν,
χαρίεσσα δ' οὐκέτ' ἤβη
πάρα, γηραλέοι δ' ὀδόντες,
5 γλυκεροῦ δ' οὐκέτι πολλὸς
βίотου χρόνος λέλειπται·

διὰ ταῦτ' ἀνασταλίζω
θαμὰ Τάρτατον δεδοικώς·
Ἴδew γάρ ἐστι δεινὸς
10 μυχός, ἀργαλῆ δ' ἐς αὐτὸν
κάτοδος· καὶ γὰρ ἐτοῖμον
καταβάντι μὴ ἀναβῆναι.

Θρήνος για το επερχόμενο τέλος

αναφέρονται δεο στοιχεία του προσώπου, τα μαλλιά και τα δόντια) και θρηνεί για το ορατό τέλος του βίου. Η αντίληψη που εκφράζει για το θάνατο είναι η ίδια με αυτήν που σιναινά κανείς στα ομηρικά έπη. Ακόμη όμως και σ' αυτή την περίπτωση, όπου ο τόπος λόγω του θέματος είναι σοβαρός, η ποιήσή του δεν χάνει ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της, την αγάπη για το παιγνίδι. Είναι χαρακτηριστική η χρήση πολλών μέσων του έντεχνου λόγου, όπως είναι ο χιασμός (στ. 1-2), οι αλληπάλληλοι διασκελισμοί, οι παρηχήσεις, οι σύντομες προτάσεις, η παρατακτική δομή.

- Γκρίζοι οι κρόταφοί μου πια
λευκά και τα μαλλιά μου,
έφυγε η θελκτική μου νιότη
σάπια τα δόντια μου,
5 απ' τη γλυκιά ζωή
λίγος καιρός μου απομένει.
- Συχνά βαριά αναστενάζω,
γιατί τον Τάρταρο¹ φοβούμαι.
Είναι φοικτή η άβυσσος του Άδη
10 και το ταξίδι για κει κάτω θλιβερό,
και είναι βέβαιο: αν κατεβείς
δεν ανεβαίνεις πια επάνω.

(μετάφραση Μ. Ζ. Κοπιδάκης)

¹ Ο Τάρταρος είναι η κατώτατη περιοχή του σύμπαντος, που βρίσκεται τόσο πιο βαθιά από τον Άδη όσο απέχει ο ουρανός από τη γη. Αργότερα ο Τάρταρος ταυτίζεται με τον κόσμο των νεκρών

ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ

(557/6-468/7 π.Χ.)

44. — Απόσπασμα 543

Ο Ακρίσιος, ο βασιλιάς του Άργους, έλαβε χρησμό που έλεγε ότι θα τον σκότωνε ο γιος που θα γεννούσε η κόρη του η Δανάη. Γι' αυτό έκλεισε την (ανίπαντρη) κόρη του σ' έναν υπόγειο χαλκίνο θάλαμο. Ο Δίας μεταμορφώθηκε σε χρυσή βροχή και ενώθη με την Δανάη. Από την ένωση αυτήν γεννήθηκε ο Περσέας. Ο Ακρίσιος, για να αποτρέψει την εκπλήρωση του χρησμού, έβαλε μάνα και γιο σε μια λάρνακα (κασέλα) και τους έριξε στη θάλασσα. Τελικά σώθηκαν στην Σέριφο.

Στο απόσπασμα που ακολουθεί —το μόνο που σώζεται από το ποίημα— περιγράφει-

ὄτε λάρνακι

ἐν δαιδαλέῃ

ἄνεμός τε ἱμῆν' ἰπνέων

κινηθεῖσά τε λίμνα δείματι

5 ἔρειπεν, οὐκ ἀδιάντοισι παρειαῖς

ἀμφί τε Περσεί βάλλε φύλαν χέρα

εἶπέν τ' ὦ τέκος οἶον ἔχω πόνον·

σὺ δ' ἄωταις, γαλαθηνῶ

δ' ἤθει κνοώσσεις

10 ἐν ἄτερπέι δούρατι χαλκεογόμφῳ

<τῷ>δε νυκτιλαμπεῖ,

κνανέῳ δνόφῳ ταθείς·

ἄχναν δ' ὑπερθε τεῶν κομῶν

βαθείαν παριόντος

15 κίματος οὐκ ἀλέγεις, οὐδ' ἀνέμου

φθόγγον, πορφυρέα

κείμενος ἐν χλανίδι, πρόσωπον καλόν.

εἰ δέ τοι δευὸν τό γε δευὸν ἦν,

Δανάη

ται η στιγμή που η Δανάη, μέσα στο αγριμένο πέλαγος, παίρνει στην αγκαλιά της τον μικρό Περσέα που κοιμάται και του μιλάει τρυφερά.

Δεν γνωρίζουμε από ποιο ποίημα προέρχεται το απόσπασμα. Ενδέχεται να ήταν, όπως έχει υποστηριχθεί, διθύραμβος, θρήνος ή επινίκια ωδή. Η σύνθεση αυτή πιθανώς είχε την συνήθη για τη χορική ποίηση τριαδική δομή (στροφή-αντιστροφή-επωδός). Εικάζεται ότι ίσως έχουμε το τέλος μιας αντιστροφής (στ. 1-7), την επωδός (στ. 8-20) και την αρχή της επόμενης στροφής (στ. 21-7).

Μέσα στο πλουμιστό πλεούμενο κλεισμένοι
μάννα και γιος.

Λυσομανούσε ο αγέρας, το πέλαγος τρικυμισμένο —

- 5 Ράγισε ο τρόμος της Δανάης την ψυχή,
καυτά κύλησαν τα δάκρυα στα μάγουλά της.
Πήρε στην αγκαλιά της τον Περσέα
και του ψιθύρισε στ' αυτό,
Μικρό μου αγόρι,
τι συμφορά με έχει βρει.
Γαληνεμένο κοιμάσαι,
απόχαμε η τρυφερή καρδούλα σου.
- 10 κι έχεις πλαγιάσει σ' αυτήν την άβολη βαρκούλα,
που είναι στερωμένη με χάλκινα καρφιά
και λαμπυρίζει μέσα στη μαυρίλα της ζοφερής ετούτης νύχτας.
Μέσα στον αλικοπόρφυρο μανδύα τυλιγμένο
αφήνεις μόνο το γλυκό σου προσωπάκι να φανεί.
- 15 Δεν νοιάζεσαι για της αλμύρας τον αφρό
που πάνω από το κεφάλι σου παφλάζει.
Ούτε για τα ουρλιαχτά του ανέμου.
Αν ήξερες φόβος τι σημαίνει,

- καί κεν ἐμῶν ῥημάτων
20 λεπτόν ὑπεῖχες οὔας.
κέλομαι δ', εὔδε βρέφος,
εὔδέτω δὲ πόντος, εὔδέτω δ' ἄμετρον κακόν·
μεταβουλία δέ τις φανείη,
Ζεῦ πάτερ, ἐκ σείο·
25 ὅττι δὲ θαρσαλέον ἔπος εὔχομαι
ἢ νόσφι δίκας,
σύγνωθί μοι

- 20 θα τέντωνες στο θρήνο το τρυφερό σου αυτί.
Μωρό μου, κοιμήσου σε παρακαλώ, κοιμήσου,
να κοιμηθεί κι η θάλασσα,
να κοιμηθεί και το κακό που μας κυνηγά.
Δία μου, θα αλλάξεις γνώμη;
25 Αν είναι τολμηρή,
αν είναι άδικη η προσευχή μου,
συγχώρεσέ με.

(μετάφραση Μ. Ζ. Κοπιδάκης)

ΠΙΝΔΑΡΟΣ

(522/18—μετά το 446 π.Χ.)

45. — Πυθιονίκος Ι Ἰέρωνι Αἰτναίῳ ἄρματι

Το 478 π.Χ. ο Ἰέρων, ο γιος του Δεινομένη, διαδέχτηκε ως τύραννος των Συρακοσίων τον αδελφό του Γέλωνα και, με επιτυχεῖς αγώνες, κατάφερε στα επόμενα χρόνια να εδραιώσει τη δύναμή του. Το 475 π.Χ. (επανήλθε στη Σικελία την πόλη Αίτνα, που την παραχώρησε στον γιο του Δεινομένη. Η σημασία που απέδιδε στην ίδρυση της Αίτνας συνάγεται και μόνο από το γεγονός ότι πέντε χρόνια αργότερα πήρε μέρος στους Πυθικούς αγώνες όχι ως Συρακόσιος αλλά ως Αιτναίος. Τη χρονιά εκείνη (470 π.Χ.) ο Ἰέρων νίκησε στην αρματοδρομία και ανέθεσε στον Πίνδαρο να συνθέσει την επινίκια οδή (τον πρώτο Πυθιονικό) για μια γορτή προς τιμήν του Διός στην πόλη της Αίτνας.

Η εντυπωσιακή αυτή σύνθεση, που είναι γενικότερα αποκαλυπτική για το πώς αντιλαμβάνεται τον ποιητικό του ρόλο ο Πίνδαρος, ξεκινά με έναν όμοιο σχετικά με τη δύναμη της μουσικής, που καθηλώνει τα πάντα σε ανθρώπινο και θεϊκό επίπεδο. Από τη μουσική παράγονται μονάχα εκείνοι που δεν τους αγαπάει ο Δίας. Κορυφαίος στη χαρεία των αμούσων ο τερατώδης Τυφώνας με τα εκατό κεφάλια, ο πολέμιος της θεϊκής τάξης, που

- Α' στρ. χρυσέα φόρμιγξ, Ἀπόλλωνος καὶ ἰσπλοκάμων
σύνδικον Μοισῶν κτέανον' τᾶς ἀκούει
 μὲν βάσις ἀγλαΐας ἀρχά,
 πέθονται δ' αἰδοὶ σάμασιν
 ἀγησιχόρων ὅπταν προομίων
 ἀμβολὰς τεύχης ἐλελιζομένα.
5 καὶ τὸν αἰχματὰν κεραυνὸν σβεννύεις
 αἰεάου πυρός, εὔδει δ' ἀνὰ σκά-
 πτω Διὸς αἰετός, ἠκεῖ-
 αν πτέρυγ' ἀμφοτέρωθεν χαλάξαις,
αντ. ἀρχὸς οἰωνῶν, κελαινῶπιυ δ' ἐπὶ οἱ νεφέλαν
 ἀγκύλω κρατί, γλεφάρων ἀδὸ κλαί-
 θρον, κατέχευας· ὁ δὲ κνώσσων

¹ = Πρόκειται μάλλον για τις εισαγωγικές νότες της φόρμιγγας, προτού αρχίσει η εκτέλεση της ωδής (= Δ. Ιακώβ).

Για τον Ιέρωνα τον Αιτναίο, νικητή σε αρματοδρομία

ταύρα βρίσκεται καθηλωμένος κάτω από την Αίτνα, που την έριξε πάνω του ο Δίας. Από τον μυθικό Τιφώνα ο ποιητής μεταβαίνει στη θαυμαστή περιγραφή της έκρηξης του ηφαιστείου της Αίτνας και έπειτα στην ίδρυσή της πόλης, στην ευοίωση πυθική νίκη και στον ιδρυτή της Αίτνας, παραλληλίζοντας τον Ιέρωνα με την επισφαλή υγεία με τον (πάσχοιτα) Φιλοκτήτη, η συμβολή του οποίου στην άλωση της Τροίας ήταν ωστόσο καθοριστική. Ακολουθεί αναφορά στον βασιλιά της Αίτνας, τον γιο του Ιέρωνα, και υπογραμμίζεται ιδιαίτερα η δωρική καταγωγή των αποίκων. Οι ευχές για το μέλλον συνυφαινούνται με αναφορές αφενός σε νικηφόρες τοπικές μάχες των Σικελιωτών και του Ιέρωνα με τους Καρχηδονίους και τους Ετρούσκους, αφετέρου σε 'πανελλήνιες' νίκες (Σαλαμίνα, Πλαταιές). Η οδή ολοκληρώνεται με παραινέσεις προς τον υμνούμενο να ακολουθεί το δρόμο της δικαιοσύνης και της αλήθειας, να είναι πάντα γενναίοδαμος και να μην ζηχνά να νοιάζεται για την υστεροφημία του —παράδειγμα προς μίμηση ο Κροίσος, προς αποφυγή ο απάνθρωπος τύραννος Φάλαργς.

- Ια Ω φόρμιγα χρυσή, του Απόλλωνα
και των Μουσών με τις μενεξελιές πλεξούδες
κτῆμα κοινό και ταιριαστό,
σε σένα των χορωδών το βήμα υπακούει,
σαν η λαμπρή γιορτή αρχίζει
τα σήματά σου οι αοιδοί ακολουθούνε,
όταν τα προοίμια,¹ με των χορδών σου τον παλμό, ανακρούεις,
που του χορού δηλώνουν την αρχή.
- 5 Εσύ και την ανέσπερη φωτιά στου κεραυνού τη λόγχη σβήνεις.
Πάνω στο σκήπτρο του Διός
κοιμάται ο αετός,² των πουλιών ο αρχηγός,
αφήνοντας χαλαρές δεξιά ζερβά να πέφτουν
τις γοργές του φτερούγες
- Ιβ γλυκά τα βλέφαρά του κλείνει,
γιατί νεφέλη μελανή στο αγκυλωτό κεφάλι γύρω έχεις απλώσει

¹ Ο βασιλιάς των πουλιών είναι το έμβλημα του βασιλιά των θεών.

- ἕγγρὸν νῶτον αἰῶρεϊ, τεαῖς
 10 ῥιπαῖσι κατασχόμενος, καὶ γὰρ βια-
 τὰς Ἄρης, τραχεῖαν ἀνευθε λιπῶν
 ἐγχείων ἀκμάν, ἰαίνει καρδίαν
 κώματι, κῆλα δὲ καὶ δαυμόνων θέλ-
 γει φρένας ἀμφί τε Λατοί-
 दा σοφία βαθυκόλπων τε Μοισῶν.
- επ. ὄσσα δὲ μὴ πεφύληκε Ζεὺς, ἀτύζονται βοᾶν
 Πιερίδων αἰόντα, γᾶν τε καὶ πόν-
 τον κατ' ἀμαυμάκετον,
- 15 ὃς τ' ἐν αἰνῇ Ταρτάρῳ κεῖται, θεῶν πολέμιος,
 Τυφῶς ἑκατοντακάρανος· τὸν ποτε
 Κιλίκιον θρέψεν πολυώνυμον ἄντρον· νῦν γε μάν-
 ται θ' ὑπὲρ Κύμας ἀλιερκέες ὄχθαι
 Σικελία τ' αὐτοῦ πιέζει
 στέρνα λαχνάεντα· κίων δ' οὐρανία συνέχει,
 20 νιφόεσσ' Αἴτνα, πάνετες χιόνος ὀξείας τῆθηνα·

- Β' στρ. τὰς ἐρεῦγονται μὲν ἀπλάτου πυρὸς ἀγνόταται
 ἐκ μυχῶν παγαί· ποταμοὶ δ' ἀμέραισι
 μὲν προχέοντι ῥόον καπνοῦ
 αἰθῶν· ἀλλ' ἐν ὄρφναισι πέτρας
 φοίνισσα κυλινδομένα φλόξ ἐς βαθεῖ-
 αν φέρει πόντου πλάκα σὺν πατάγῳ.
- 25 κείνο δ' Ἀφαιστόιο κρουνοῖς ἐρπετόν
 δεινοτάτους ἀναπέμπει· τέρας μὲν
 θαυμάσιον προσιδέσθαι,
 θαῦμα δὲ καὶ παρεόντων ἀκοῦσαι,

³ Του Απόλλωνα.

⁴ Πιερίδες ονομάζονται οι Μοῦσες, επειδή κατοικοῦν στην Πιερία.

⁵ Τους στίχους 13-14 (ὄσσα ... ἀμαυμάκετον) επέλεξε ο Κάλβος ως προμετωπίδα της Λίρας (1824).

- και κοιμισμένος τη λυγερή του ράχη ανασηκώνει
 10 από τις συγχορδίες σου μαγεμένος.
 Αλλά και ο βίαιος Άρης
 του κονταριού του την τραχιά αιχμή στην άκρη αφήνει
 και νιώθει την καρδιά του να γλυκαίνει από τον ύπνο·
 οι μαγικοί σου ήχοι και το μυαλό των αθανάτων συνεπαίρνουν
 χάρη στου τέκνου της Λητώς³ την τέχνη
 και των βαθύκολπων Μουσών.
- Ιγ Και όσα, πάνω στη γη και το ακατάλυτο το πέλαγο,
 ο Δίας δεν αγαπά ταραζονται,
 των Πιερίδων⁴ τ' άσματα σαν ακούσουν,⁵
 15 κι εκείνος που κείται στον Τάρταρο τον τρομερό,
 των θεών ο εχθρός, ο εκατοντακέφαλος Τυφώνας⁶
 αυτόν, που κάποτε τον έθρεψε της Κιλικίας η Ξακουστή σπηλιά,
 τώρα οι κυματόδαρτες ακτές πέρ' απ' την Κύμη⁷
 και η Σικελία τα δασύτριχα του πιέζουνε στέρνα,
 κι ο ουράνιος στύλος τον κρατάει ακίνητον εκεί,
 της Αίτνας το χιονόσκεπο βουνό,
 20 που τρέφει ολοχρονίς το τσουχερό το χιόνι.
- Ιια Μέσ' από τα έγκατά της Ξεπηδούν
 πηγές αγνότατες φωτιάς αζύγωτης·
 τη μέρα ποτάμια χύνονται ροές καυτές καπνού,
 και μες τη νύχτα καταπόρφυρη η φλόγα κυλάει
 κι ώς του βαθιού πελάου την απλωσιά καταρακυλάει
 με πάταγο τα βράχια.
 25 Και τους τρομαχτικούς κρουνούς του Ηφαιστού
 εκείνο το θεριό ψηλά τινάζει·
 θέαμα αλλόκοτο να το αντικρίσεις,
 φριχτό και μόνο απ' όσους έτυχαν εκεί ν' ακούσεις.⁸

⁶ Ένας από τους Γίγαντες, γιος του Ταρτάρου και της Γης και πατέρας των θεελλωδών ανέμων, ο τελευταίος αντίπαλος του Δία.

⁷ Εννοεί την Κύμη στην περιοχή της Καμπανίας (κοντά στην Νεάπολη).

⁸ Αρχαίες πηγές αναφέρουν έκρηξη του ηφαιστείου το 479 ή το 475 π.Χ.

- αντ. οἶον Αἴτνας ἐν μελαμφύλλοις δέδεται κορυφαῖς
καὶ πέδω, στρωμνὰ δὲ χαράσσοισ' ἅπαν ἰώ-
τον ποτικεκλιμένοι κεντεῖ.
εἶη, Ζεῦ, τὴν εἶη ἀνδάνειν,
30 ὅς τοῦτ' ἐφέπεις ὄρος, εὐκάρποιο γαί-
ας μέτωπον, τοῦ μὲν ἐπωνυμίαν
κλεινὸς οἰκιστῆρ ἐκίδανεν πόλι
γείτονα, Πυθιάδος δ' ἐν δρόμῳ κά-
ρυξ ἀνείπε νιν ἀγγέλ-
λων Ἰέρωνος ὑπὲρ καλλινίκου
- επ. ἄρμασι, ναυσιφορήτοις δ' ἀνδράσι πρῶτα χάρις
ἐς πλόον ἀρχομένοις πομπαῖον ἐλθεῖν
οὔρον· εὐκότα γάρ
35 καὶ τελευτῇ φερτέρου νόστου τυχεῖν, ὁ δὲ λόγος
ταύταις ἐπὶ συντυχίαις δόξαν φέρει
λοιπὸν ἔσσεσθαι στεφάνοισι ν<ιν> ἵππους τε κλυτάν
καὶ σὺν εὐφώνοις θαλίαις ὄνυμαστάν.
Λύκιε καὶ Δάλοϊ' ἀνάσσω
Φοῖβε Παρνασσῶ τε κράναν Κασταλίαν φιλέων,
40 ἐβελήσαις ταῦτα νόῳ τιθέμεν εὐανδρόν τε χώραν.
- Γ' στρ. ἐκ θεῶν γὰρ μαχαναὶ πᾶσαι βροτέαις ἀρεταῖς,
καὶ σοφοὶ καὶ χερσὶ βιαταὶ περίγλωσ-
σοὶ τ' ἔφυν, ἄνδρα δ' ἐγὼ κείνον
αἰνῆσαι μενουῶν ἔλπομαι
μὴ χαλκοπάραον ἄκουσθ' ὠσεῖτ' ἀγῶ-
νος βαλεῖν ἔξω παλάμη δονέων,
45 μακρὰ δὲ ρίψαις ἀμεύσασθ' ἀντίους,
εἰ γὰρ ὁ πᾶς χρόνος ἄλβον μὲν οὔται
καὶ κτεάνων δόσιμ εὐθύ-
νοι, καμάτων δ' ἐπίλασιν παράσχοι·
- αντ. ἦ κεν ἀμνάσκειν, οἷαις ἐν πολέμοισι μάχαις
τλάμονι ψυχῇ παρέμειν', ἀνίχ' εὐρί-
σκοντο θεῶν παλάμαις τιμάν

- IIβ πώς είναι το θειρό δεμένο ανάμεσα στις βαθύσκιωτες
 κορφές της Αίτνας και στον κάμπο,
 και όλη του τη ράχη την κεντάει οργώνοντάς την
 το στρώμα, όπου είναι πλαγιασμένη.
 Άμποτε, Δία, ω άμποτε να 'μαστε αρεστοί σε σένα
 30 που προστατεύεις τούτο το βουνό, μέτωπο χώρας καρπερής
 τ' όνομά σου το 'χει πάρει κι η πόλη του η γειτονική,
 που ο Ξακουστός τη δόξασε ιδρυτής της,
 γιατί ο κήρυκας τ' όνομά της στον πυθικό τον στίβο διαλάλησε,
 αγγέλλοντας τη λαμπρή νίκη του Ιέρωνα στην αρματοδρομία.
- IIγ Όσοι με πλοία γυρνούν τα πέλαγα ζητούν για πρώτη χάρη,
 σαν ξεκινούν, άνεμος ούριος να τους προπέμψει
 35 έτσι θαρρούν πως θα 'χουνε και πιο ωραίο γυρισμό στο τέλος.
 Κι η νίκη η σημερινή μοιάζει να δίνει υπόσχεση
 πως και στο μέλλον η πόλη τούτη θα δοξαστεί για τ' άλογά της
 που θα στεφανωθούν, κι ονομαστή θα γίνει
 για τα γλυκόφωνα τραγούδια στις γιορτές της.
 Άνακτα Φοίβε, Λύκιε⁹ και Δήλιε,
 εσύ που αγαπάς του Παρνασσού την Κασταλία κρήνη,
 40 άμποτε αυτά μέσα στον νου σου καλόγνωμα να βάλεις
 και χάρισε στη χώρα αυτή άντρες γενναίους.
- IIIα Γιατί των θνητών όλα τα χαρίσματα απ' τους θεούς πηγάζουν,
 και γίνονται σοφοί, και χεροδύναμοι, και τεχνουργοί του λόγου.
 Κι όταν τον άντρα εκείνον να παινέψω θέλω,
 ελπίζω το χαλκοπρόσωπο κοντάρι να μην το στελνω πέρα απ' τον στίβο,
 45 αλλά, στην παλάμη κραδαίνοντάς το, να το ρίξω μακριά,
 τους αντιπάλους ξεπερνώντας.
 Κι άμποτε ο χρόνος πάντοτε όπως τώρα ευδαιμονία να του χαρίζει
 και πλούτη, και των βασάνων λησμονιά να φέρνει.
- IIIβ Μακάρι, αλήθεια, να του θυμίζει ο χρόνος σε ποιες
 μες στους πολέμους μάχες
 τη θέση του κράτησε δείχνοντας καρτερική ψυχή,
 και κέρδισαν, αυτός και οι δικοί του, με του θεού το χέρι

⁹ Το επίθετο ίσως παραπέμπει στο μαντείο του Απόλλωνα στα Πάταρα της Λυκίας.

- οἶαν οὔτις Ἑλλάνων δρέπει
 50 πλούτου στεφάνωμ' ἀγέρωχον. νῦν γε μὰν
 τὰν Φιλοκτῆταο δίκαν ἐφέπων
 ἐστρατεύθη· σὺν δ' ἀνάγκα νιν φίλον
 καί τις ἐὼν μεγαλάνωρ ἔσανεν.
 φαντὶ δὲ Λαμνόθεν ἔλκει
 τειρόμενον μεταβάσσοντας ἔλθειν
- επ. ἦροας ἀντιθέους Ποίαντος υἱὸν τοξόταν·
 ὃς Πριάμοιο πόλιν πέρσειν, τελευτά-
 σέν τε πόνουσ Δαναοῖς,
 55 ἀσθενεῖ μὲν χρωτὶ βαίνων, ἀλλὰ μοιριδίον ἦν.
 οὔτω δ' Ἰέρωνι θεὸς ὀρθωτῆρ πέλοι
 τὸν προσέρποντα χρόνον, ὧν ἔραται και-
 ρὸν διδούς.
 Μοῖσα, καὶ παρ Δεινομένει κελαδῆσαι
 πῖθέο μοι ποῦαν τεθρίππων·
 χάρμα δ' οὐκ ἀλλότριον νικαφορία πατέρος.
 60 αὔ' ἔπειτ' Αἴτνας βασιλεῖ φίλιον ἐξεύρωμεν ὕμνον·
- Δ' στρ. τῶ πόλιν κείαν θεοδμάτω σὺν ἐλευθερίᾳ
 Ὑλλίδος στάθμας Ἰέρων ἐν νόμοις ἔ-
 κτισσε· θέλοντι δὲ Παμφύλου
 καὶ μὰν Ἡρακλειδᾶν ἔκγονοι
 ὄχθαις ὑπο Ταυγέτου ναίοντες αἰ-
 εὶ μένειν τεθμοῖσιν ἐν Αἰγυμοῦ
 65 Δωριεῖς. ἔσχον δ' Ἀμύκλας ἄλβιοι
 Πανδόθεν ὀρνύμενοι, λευκοπῶλων
 Τυνδαριδᾶν βαθύδοξοι
 γείτονες, ὧν κλέος αἴθησεν αἰχμᾶς.

¹⁰ Τον Φιλοκτῆτη. Όταν ἐπλεαν για την Τροία οι Ἕλληνες, τον εγκατέλειψαν στη Λέμνο, επειδὴ τον εἶχε διαγκώσει ἕνα φίδι και ἦταν ἀφόρητη ἡ δυσσομία ἀπὸ την πυρορροῦσα πληγὴ. Εκκεῖ πέρασε δέκα μαρτυρικά χρόνια, ὥσπου ἕνας χρησμός, που εἶπετε ὡς ὄρο για την ἀλωση της Τροίας την εξασφάλιση του τόξου του Ἡρακλή, που βρισκόταν ἀκόμη στα χεῖρα του Φιλοκτῆτη, ὑποχρέωσε τους Ἕλληνες να στείλουν τον Οδυσσεά και το Διομήδη

- τιμές που άλλος Έλληνας κανένας δεν τις δρέπει,
 50 του πλούτου τους αγέρωχο στεφάνι.
 Και τώρα, του Φιλοκτήτη τα ίχνη ακολουθώντας, κίνησε για πόλεμο·
 απ' την ανάγκη στενεμένος ακόμα κι ο τρανός
 φίλον τον λέει καλοπιάνοντάς τον.
 Και λένε πως πήγανε στη Λήμνο ήρωες ισόθεοι να φέρουν τον τοξότη.
- IIIγ του Ποίαντα τον γιο,¹⁰ που τον βασάνιζε η πληγή του.
 Κι αυτός του Πριάμου την πόλη κούρσεψε και στα δεινά των Δαναών
 55 έβαλε τέλος· μπορεί μ' ασθενικό να βιάδιζε κορμί,
 μα από τη Μοίρα ήταν γραμμένο.
 Έτσι και τον Ιέρωνα ας κρατά ο θεός ορθόν στα χρόνια που θα ρθούνε,
 και όσα η ψυχή του πεθυμά να του χαρίζει με το σωστό το μέτρο.
 Μούσα, δέξου και τον Δεινομένη να υμνήσω,
 αμείβοντας τη νίκη των τεθρίππων.
 Στον γιο χαρά δεν είναι ξένη του πατέρα του η νίκη.
 60 Ελάτε τώρα, ας συνθέσουμε έναν ύμνο αγαπητό στον βασιλιά της
 Αίτας.
- IVα Γι' αυτόν ο Ιέρων έχτισε την πόλη εκείνη —τη λευτεριά της πύργωσαν
 θεοί—
 αφαδιασμένη με τους νόμους της φυλής του Έλλου¹¹
 μα και του Πάμφυλου οι απόγονοι καθώς και των Ηρακλειδών
 που ζούνε στα ριζά του Ταυγέτου
 θέλουνε να κρατούνε τους θεσμούς του Αιγμιού
 65 μένοντας πάντα Δωριείς.
 Από την Πίνδο ξεκινώντας, πήραν οι μακάριοι τις Αμύκλες,¹²
 οι τρισένδοξοι γείτονες των Τυνδαριδών με τα λευκά τ' άλογα,
 κι άνθησε του κονταριού τους η φήμη.

στην Λήμνο, που κατάφεραν να αποκτήσουν το τόξο και πήραν μαζί τον Φιλοκτήτη στην Τροία, όπου θεραπεύτηκε και σκότωσε τον Πάρι.

¹¹ Ο Έλλος είναι ο γιος του Ηρακλή. Ο γιος του Δώρου, του γενάρχη των Δωριέων, Αιγμιός, που ζούσε στην περιοχή της Πίνδου και είχε δυο γιους, τον Πάμφυλο και τον Δύμαντα, πήρε ως τρίτο τον Έλλο, για να εκφράσει την ευγνωμοσύνη του προς τον Ηρακλή. Από τον Έλλο, τον Πάμφυλο και τον Δύμαντα έλαβαν τα ονόματά τους οι τρεις φυλές των Δωριέων (Έλλεις, Πάμφυλοι, Δεμάνες).

¹² Δωρική πόλη στα νότια της Σπάρτης. Την έχτισε ο Αμύκλας, ο γιος του Λακεδαιμόνος και της Σπάρτης. Κοντά βρισκόταν η πόλη Θεράπνη (ή Θεράπναι), όπου λατρεύονταν οι Διόσκουροι Κάστωρ και Πολυδεύκης, που εδώ ονομάζονται Τυνδαρίδες (γιοι του Τυνδάρεω, του πατέρα της Ελένης).

- αντ. Ζεῦ τέλει, αἰεὶ δὲ τοιαύταν Ἀμῆνα παρ' ὕδαρ
 αἶσαν ἀστοῖς καὶ βασιλεύσιν διακρί-
 νειν ἔτυμον λόγον ἀνθρώπων.
 σὺν τοι τὴν κεν ἀγητῆρ ἀνήρ,
 70 υἱῷ τ' ἐπιτελλόμενος, δᾶμον γεραί-
 ρων τράποι σύμφωνοι ἐς ἠσυχίαν.
 λίσσομαι νεῦσον, Κρονίων ἡμερον
 ὄφρα κατ' οἶκον ὁ Φοῖνιξ ὁ Τυρσα-
 νῶν τ' ἀλαλατὸς ἔχη, ναυ-
 σίστονον ὕβριν ἰδῶν τὰν πρὸ Κύμας.
- επ. οἶα Συρακοσίων ἀρχῶν δαμασθέντες πάθον,
 ὠκυπόρων ἀπὸ ναῶν ὃ σφιν ἐν πόν-
 τῳ βάλεθ' ἀλικίαν,
 75 Ἑλλάδ' ἐξέλκων βαρείας δουλίας, ἀρέομαι
 παρ μὲν Σαλαμῖνος Ἀθηναίων χάριν
 μισθόν, ἐν Σπάρτῃ δ' <ἀπὸ> τὰν πρὸ Κιβαιρῶ-
 νος μαχᾶν.
 ταῖσι Μῆδαιοι κάμιον ἀγκυλότοξοι,
 παρὰ δὲ τὰν εὐνδρον ἄκταν
 Ἴμέρα παιδεσσω ὕμνον Δεινομένεος τελέσαις,
 80 τὸν ἐδέξαντ' ἀμφ' ἀρετῇ, πολεμίων ἀνδρῶν καμόντων.
- Ε' στρ. καιρὸν εἰ φθέγγαιο, πολλῶν πείρατα συνταίνουσαι
 ἐν βραχεῖ, μείων ἔπεται μῶμος ἀνθρώ-
 πων· ἀπὸ γὰρ κόρος ἀμβλύνει
 αἰανῆς ταχείας ἐλπίδας,
 ἀστῶν δ' ἀκοὰ κρύφιον θυμὸν βαρύ-
 νει μάλιστ' ἐσλοῖσιν ἐπ' ἀλλοτρίοις.
 85 ἀλλ' ὅμως, κρίσσον γὰρ οἰκτιρμοῦ φθόνος,
 μὴ παρίει καλά, νόημα δικαίῳ
 πηδαλίῳ στρατόν· ἀψευ-
 δεῖ δὲ πρὸς ἄκμοι χάλκευε γλῶσσαν.

¹³ Ποταμὸς τῆς Σικελίας, κοντὰ στὴν Αἴτνα.

- IVβ Ω Δία που τέλος σε όλα δίνεις, μακάρι πλάι στου
 Αμένα¹⁴ τα νερά να βγαίνει αληθινός
 ο λόγος των ανθρώπων
 που τέτοια μοίρα πάντοτε ορίζει σε βασιλιάδες και πολίτες.
- 70 Με σε βοηθό ο άρχοντας δίνει στον γιο του συμβουλές·
 μακάρι τον λαό να τιμήσει και να τον οδηγήσει σε ομοφροσύνη και
 γαλήνη.
 Κατάνευσε, παρακαλώ σε, γιε του Κρόνου,
 ήμεροι οι Φοίνικες¹⁵ στη χώρα τους να μένουν,
 κι οι Τυρρηνοί¹⁶ χωρίς αλαλαγμούς πολέμου,
 βλέποντας μπρος στην Κύμη πώς η έπαρσή τους στον στόλο θρήνο
 έφερε·
- IVγ απ' των Συρακουσίων τον αρχηγό το ξέρουνε τι πάθαν,
 σαν τους εδάμασε και πέταξε απ' τα γοργά καράβια στη θάλασσα
- 75 τη νιότη, την Ελλάδα από βαριά σκλαβιά λυτρώνοντας.
 Τη Σαλαμίνα υμνώντας θα κερδίσω την εύνοια της Αθήνας γι' αμοιβή μου·
 της Σπάρτης την εύνοια, αν υμνήσω τη μάχη κοντά στον Κιθαιρώνα,¹⁷
 εκεί που οι Μήδοι οι καμπυλότοξοι λυγίσαν·
 και για του Δεινομένη τα παιδιά¹⁸ ύμνο θα πλέξω,
 80 που τον εκέρδισαν με την παλικαριά τους,
 πλάι στου Ιμέρα¹⁸ τα γάργαρα νερά
 τον εχθρικό στρατό τσακίζοντας.
- Vα Αν πεις τον λόγο τον σωστό κι αν τα πολλά μπορέσεις
 νήματα να τα πυκνοϊφράνεις,
 θα 'ναι πιο μικρός ο φόγος των ανθρώπων·
 γιατί η βαρετή η χόρταση τις βιαστικές στομώνει ελπίδες·
 και τίποτα δεν είναι πιο βαρύ στα μύχια της καρδιάς των πολιτών
 παρά ν' ακούν για τις χαρές των άλλων.
- 85 Αλλά —καλύτερα να σε φθονούν παρά να σε οικτίρουν—
 μην παραλείψεις τα έργα τα καλά. Κυβέρνα με πηδάλιο δίκαιο
 τον λαό και χάλκειε τη γλώσσα σου στ' αμόνι της αλήθειας.

¹⁴ Οι Καρχηδόνιοι. Το 480 π.Χ. είχαν ηττηθεί από τον αδελφό του Ιέρωνα Γέλινα (και τον πύρανο της Ιμέρας Θήρινα) στην Ιμέρα.

¹⁵ Οι Ετρούσκοι. Το 474 π.Χ. τους νίκησε ο Ιέρων κοντά στην Κύμη.

¹⁶ Ενωσε τη μάχη στις Πλαταιές (479 π.Χ.).

¹⁷ Τον Γέλινα και τον Ιέρωνα.

¹⁸ Ποταμός της Σικελίας, στις εκβολές του οποίου ήταν χτισμένη η ομώνυμη πόλη.

- αντ. εἴ τι καὶ φλαῦρον παραιθύσσει, μέγα τοι φέρεται
 πὰρ σέθεν, πολλῶν ταμίας ἑσσί' πολλοὶ
 μάρτυρες ἀμφοτέροις πιστοί,
 εὐανθεὶ δ' ἐν ὀργῇ παρμένων.
- 90 εἶπερ τι φιλεῖς ἀκοὰν ἀδείαν αἰ-
 εὶ κλύειν, μὴ κάμνε λίαν δαπάναις·
 ἐξίει δ' ὥσπερ κυβερνάτας ἀνήρ
 ἰστίον ἀνεμόεν {πετάσαις}, μὴ δολωθῆς,
 ὦ φίλε, κέρδεσιν ἐντραπέ-
 λοις· ὀπιθόμβροτον αὔχημα δόξας
- επ. οἶον ἀποικοιμένων ἀνδρῶν δίαιταν μανίει
 καὶ λογίοις καὶ αἰδοῖς, οὐ φθίνει Κροί-
 σου φιλόφρων ἀρετά.
- 95 τὸν δὲ ταύρω χαλκίῳ καυτήρα νηλέα νόον
 ἐχθρὰ Φάλαριν κατέχει παντὰ φάτις,
 οὐδέ νιν φόρμιγγες ὑπαιρόφαι κουανίαν
 μαλθακὰν παιδῶν ὄαροισι δέκονται.
 τὸ δὲ παθεῖν εὖ πρῶτον ἀέθλων·
 εὖ δ' ἀκούειν δευτέρα μοῖρ'· ἀμφοτέροισι δ' ἀνήρ
- 100 ὃς ἂν ἐγκύρῃ καὶ ἔλῃ, στέφανον ὕψιστον δέδεκται.

- Vβ Αν κάτι, έστω και μικρό, λοξά σου ξεσπιθίσει, μεγάλο θα φανεί,
 γιατί έρχεται από σένα.
 Για πράγματα πολλά φροντίζεις, και μάρτυρες πολλοί
 για κάθε πράξη, καλή ή κακή, θα γίνουν πιστευτοί.
 Κράτα γενναιόδωρη τη διάθεσή σου κι, αν θέλεις
 90 λόγο γλυκό πάντα ν' ακούς, ας μην κουράζεσαι απλόχερα να δαπανάς.
 Σαν καπετάνιος άπλωνε στο αγέρι το πανί και, ω φίλε,
 μην γελαστείς απ' το εύκολο το κέρδος.
 Μονάχα η φήμη η λαμπρή που οι θνητοί αφήνουνε μετά τον θάνατό
 τους
- Vγ μηνάει για τη ζωή τους σε ποιητές και σε λογίους.
 Του Κροίσου δεν πεθαίνει το ευγενικό μεγαλείο.
 Κι αυτόν που με άσπλαχνη ψυχή καρβούνιαζε τα θύματά του
 95 μέσα στον χάλκινο ταύρο, τον Φάλαρη,¹⁹ από παντού εχθρική τον πε-
 ριζώνει
 φήμη. Ποτέ οι φόρμιγγες που συνοδεύουν γλυκά των παιδιών τα τρα-
 γούδια
 μέσα στα σπίτια δεν θα τον δεχτούν.
 Το πρώτο έπαθλο η ευτυχία είναι: το καλό όνομα
 100 τη δεύτερη έχει θέση: όποιος πετύχει και τα δυο
 και τα κρατήσει, το υπέρτατο στεφάνι έχει κερδίσει.

(μετάφραση Γιάννης Οικονομίδης)

¹⁹ Τύραννος του Ακράγαντα (570-554 π.Χ.). Η σκληρότητά του υπήρξε παροιμιώδης. Παρα-
 δίδεται ότι τοποθετούσε τους εχθρούς του στην παρακτιωμένη κοιλιά ενός χάλκινου ταύ-
 ρου και τους έκαιγε.

Παράσταση τεθρίππου άρματος που οδηγείται από τη Νύση.
Αττικός ερυθρόμορφος κρατήρας, περ. 370-360 π.Χ.
(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

Ο Ζεύς κατατροπώνει τον Τυφώνα. Χαλκιδεική υδρία, περ. 550-530 π.Χ.
(Μόναχο, Staatliche Antikensammlungen.)

ΒΑΚΧΥΛΙΔΗΣ

(περ. 510-450 π.Χ.)

46. – Διθύραμβοι 17, 90-132

Το ποίημα από το οποίο προέρχεται το απόσπασμα παραδίδεται ως διθύραμβος, στην πραγματικότητα όμως φαίνεται ότι είναι παιάνας (βλ. στ. 129 και σχολ. 4) που τραγουδήθηκε, ίσως λίγο μετά το 500 π.Χ., από χορό Κείων (από την Κέα, την πατρίδα του Βακχυλίδη) στα Δήλια, τη μεγάλη γιορτή των Ιώνων προς τιμήν του Απόλλωνα, στην οποία συμμετείχαν και οι Αθηναίοι.

Όπως συμβαίνει συνήθως στη χορική ποίηση, το ποίημα έχει τριαδική δομή (στροφή-αντιστροφή-επαδός). Απαρτίζεται από δύο τριάδες. Οι στίχοι που ανθολογούνται είναι οι τελευταίοι του ποιήματος (η αντιστροφή και η επαδός της δεύτερης τριάδας).

Το θέμα είναι αθηναϊκού ενδιαφέροντος. Κεντρικό πρόσωπο είναι ο Θησέας. Ο Βακχυλίδης εστιάζει σε ένα περιθωριακό επεισόδιο, που διαδραματίζεται πάνω στο καράβι που μεταφέρει στην Κρήτη τον Θησέα μαζί με τους 14 Αθηναίους, που προορίζονταν για

- 90 ἴετο δ' ἰκύπομπον δόρυ· σόει
 νιν βορεὰς ἐξόπιω πνέουσ' αἴητα·
 τρέσσαν δ' Ἀθηναίων
 ἠϊθέων <-> γένος, ἐπεὶ
 ἤρωσ θόρεν πόντουδε, κα-
95 τὰ λειρίων τ' ὀμμάτων δά-
 κρυ χέον, βαρείαν ἐπιδέγμενοι ἀνάγκαν,
 φέρου δὲ δελφῖνες {ἐν} ἀλι-
 ναιέται μέγαν θοῶς
 Θησέα πατρὸς ἱππί-
100 ου δόμον· ἔμολén τε θεῶν
 μέγαρον, τόθι κλυτὰς ἰδῶν
 ἔδωκε<ν> Νηρήος ἄλ-
 βίου κόρας· ἀπὸ γὰρ ἀγλα-
 ῶν λάμπε γυίων σέλας

¹ Ο Ποσειδώνας συνδέεται στενά όχι μόνο με τη θάλασσα αλλά και με το ἄλογο.

Μίνως και Θησέας

τον Μινώταυρο. Σύμφωνα με την εκδοχή του Βαχχυλίδη, ο Μίνως, στη διάρκεια του ταξιδιού, πλησιάζει με ερωτική διάθεση μία από τις νεαρές Αθηναίες, την Ερβόια, και προκαλεί την αντίδραση του Θησέα, ο οποίος δηλώνει ότι αν ο Μίνως είναι γιος του Διός, είναι και αυτός γιος του Ποσειδώνα και θα τον εμποδίσει βίαια. Οργισμένος ο Μίνως ζητάει από τον Δία να επιβεβαιώσει τη θεϊκή του καταγωγή, ρίχνοντας κεραυνό, και προκαλεί τον Θησέα, αν είναι όντως γιος του Ποσειδώνα, να βουτηίξει και να του φέρει το δαχτυλίδι του, που το έριξε στη θάλασσα. Ακολουθεί η επιβεβαίωση με τον κεραυνό από τον Δία και ο Θησέας πηδάει στη θάλασσα, ενώ ο Μίνως μένει έκπληκτος. Το τι ακολούθησε περιγράφεται στο απόσπασμα.

Ελαστική είναι η άποψη ότι ο νεαρός Βαχχυλίδης θέλησε με ένα τέτοιο θέμα να εισέλθει στην αθηναϊκή 'αγορά', πράγμα που φαίνεται να το πέτυχε.

- 90 Το γρήγορο σκαρί επροχωρούσε·
το έσπρωχνε η πνοή του βοριά που φυσούσε από την πρύμνη·
ρίγησαν τα νεαρά βλαστάρια της Αθήνας,
όταν ο ήρωας τινάχθηκε στο πέλαγος,
95 και από τα τρυφερά τους μάτια έχυναν δάκρυα,
προσμένοντας το βαρύ ζυγό της ανάγκης.
Δελφίνα του πελάγους έφεραν γρήγορα τον μεγάλο Θησέα
στα δώματα του πατέρα του που αγαπάει τους ίππους.¹
100 Έφθασε στα μέλαθρα των θεών.
Εκεί είδε τις ξακουστές κόρες του ευλογημένου Νηρέα² και σάστισε.
Από τα θεσπέσια σώματά τους έφεγγε μια λάμψη

¹ Θαλάσσιος δαίμονας προικισμένος με το χάρισμα της μαντικής. Είναι γιος του Πόντου και της Γης. Κόρες του Νηρέα και της Δωριδίας είναι οι πενήντα Νηρηίδες, οι θαλάσσιες νύμφες που συνοδεύουν τον Ποσειδώνα και τη γυναίκα του την Αμειβίτη, που συγκαταλέγεται και η ίδια στις Νηρηίδες. Οι Νηρηίδες τέρπουν τους ναυτικούς με τους χορούς και τα παιχνίδια τους και τους βοηθούν την ώρα του κινδύνου.

- 105 ὠτε πυρός, ἀμφὶ χαίταις
 δὲ χρυσεόπλοκοι
 δίνητο ταιΐαι· χορῶ δ' ἔτερ-
 πον κέαρ ἴγροϊσι ποσσίν,
 εἰδέν τε πατρὸς ἄλοχον φίλαν
- 110 σεμνὰν βοῶπιω ἑρατοῖ-
 σι Ἀμφιτρίταν δόμοις·
 ἃ νῦ ἀμφέβαλεν αἰὶνα πορφυρέαν,
 κόμαισι τ' ἐπέθηκεν οὐλαῖς
 ἀμμφέα πλόκον,
- 115 τὸν ποτέ οἱ ἐν γάμῳ
 δῶκε δόλιος Ἀφροδίτα ρόδοις ἐρεμνόν,
 ἄπιστον ὃ τι δαίμονες
 θέλωσι οὐδὲν φρενοῦραις βροτοῖς·
 νῆα πάρα λεπτόπρυμνοι φάνη· φεῦ,
- 120 οἴαισι ἐν φροντίσι Κνωσίων
 ἔσχασεν στραταγέταν, ἐπεὶ
 μὸλ' ἀδιάντος ἐξ ἁλός
 θαῦμα πάντεσσι, λάμ-
 πε δ' ἀμφὶ γυίοις θεῶν δῶρ' ἀγλαό-
- 125 θρονοὶ τε κούραι σὺν εὐ-
 θυμῆι νεοκτίτῳ
 ἠλόλυξαν, ἔ-
 κλαγεν δὲ πόντος· ἠΐθεοι δ' ἐγγύθεν
 νέοι παιάνιζαν ἑρατῆ ὀπί.
- 130 Δάλιε, χοροῖσι Κηϊῶν
 φρένα ἱανθεῖς
 ὄπαζε θεόπομπον ἑσθλῶν τύχαν,

³ Στο πρωτότυπο ἀλόλυξαν (εκραύγασαν ἁλᾶς). Η ἀλλογή εἶναι πρωτίστως γυναικεῖα κραυγή χαρᾶς, που κατὰ κανόνα ἐντάσσεται σε κάποιο τελετουργικό πλαίσιο (κυρίως δέηση ἢ εὐχαριστία) και συχνά, ὅπως και ἐδῶ, συνδέεται με τον παιᾶνα, που τον τραγουδοῦν οἱ ἄνδρες.

- 105 όπως η λάμψη της φωτιάς,
 και γύρω στη χαίτη τους τυλίγονταν χρυσοποίκιλτα διαδήματα.
 Εύφραιναν την καρδιά τους χορεύοντας με υγρά βήματα.
 Είδε μέσα στα ποθητά δώματα
 και την αγαπημένη συντρόφισσα του πατέρα του.
- 110 τη σεβαστή Αμφιτρίτη με τα πελώρια μάτια⁴
 εκείνη άπλωσε γύρω από το σώμα του πορφυρό χιτώνα
 κι έστεψε την πυκνή του κόμη με στεφάνι αφεγάδιαστο,
 115 που σκοτεινίαζε από τα ρόδα, όταν κάποτε της το χάρισε στο γάμο της
 η δολοπλόκος Αφροδίτη.
 Από όσα τελούν οι θεοί
 τίποτα δεν είναι απίστευτο για τους εχέφρονες θνητούς⁵
 αναδύθηκε πλάι στο λεπτόπρυμνο καράβι:
- 120 αχ, σε ποιες σκέψεις άραγε
 ανέκοψε τον στρατηλάτη από την Κνωσό,
 όταν, ένα θαύμα για όλους, ανέβηκε από τη θάλασσα κατάστεγνος
 και τα δώρα των θεών έλαμπαν πάνω του
- 125 και οι παρθένες με τα λαμπρά φορέματα αλάλαζαν³
 μέσα στην νωπή ευφροσύνη
 και αντήχησε το πέλαγος,
 δίπλα του οι ανύμφευτοι νέοι έψαλαν τον παιάνα⁴
 με φωνή εράσμια.
- 130 Δήλιε, αν εύφραιναν την καρδιά σου οι χοροί των Κείων,⁵
 χάριζέ τους τη θεόσταλη τύχη να αξιώνονται τα λαμπρά.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

⁴ Ο Παιάνας αρχικά είναι ανεξάρτητη θεότητα με θεραπευτικές ικανότητες. Αργότερα αφομοιώνεται από τον Απόλλωνα, τον Ασκληπιό κ.ά.· παιάνας ονομάζεται και η επίκληση ή το άσμα προς τιμήν αυτών των θεών. Από μια εποχή κι έπειτα ο παιάνας και ο διθύραμβος είναι τα δύο κυριότερα είδη της χορικής ποίησης. Ο παιάνας συνδέεται με τον Απόλλωνα και εκτελείται με συνοδεία της έγχορδης λύρας, ο διθύραμβος με τον Διόνυσο και εκτελείται με συνοδεία του πνευστού αυλού.

⁵ Η μυθική αφήγηση εκβάλλει στο παρόν της γιορτής. Από τους παιανίζοντες Αθηναίους του μύθου μεταβαίνουμε στους παιανίζοντες Κείους στην Δήλο.

Ο Θησέας στο ανάκτορο του Ποσειδώνα στα βάθη της θάλασσας.
Αττική μελανόμορφη κύλικα, περ. 480 π.Χ. (Νέα Υόρκη, Metropolitan Museum.)

Ο Θησέας δέχεται δώρα
από την Αμφιτρίτη.
(Λεπτομέρεια
από το εσωτερικό
του προηγούμενου αγγείου.)

Η σκηνή της πάλης του Ηρακλή με τον θαλάσσιο δαίμονα Τρίτινα
περιβάλλεται από τον χορό των Νηρηίδων.
Αττική μελανόμορφη κύλικα, περ. 550 π.Χ. (Ταρκονία, Museo Nazionale.)

ΒΑΚΧΥΛΙΔΗΣ

47. — Παιὰν 4, 61-80

Οι στίχοι προέρχονται από αποσπασματικώς σωζόμενο παιάνα, που πιθανότατα προοριζόταν για γιορτή προς τιμήν του Απόλλωνα στο ιερό του Απόλλωνος Πυθαίως στην περιοχή της Ασίτης, μιας πόλης που την ισοπέδωσαν τον όγδοο αιώνα οι Αργείοι, χωρίς όμως να καταστρέψουν και το ιερό. (Για τον όρο παιάνας βλ. το προηγούμενο Κείμενο, σελ. 4).

Ο ύμνος για την ειρήνη ίσως λειτουργούσε αντιστιχτικά προς το πρώτο μέρος του ποιήματος, όπου γινόταν λόγος για τους βίαιους Δρύοπες, τους μυθικούς προγόνους των Ασινέων, που αρχικά ήταν εγκατεστημένοι στην περιοχή του Παρνασσού. Σύμφωνα με την παράδοση, ο Ηρακλής νίκησε τους Δρύοπες και τους προσέφερε ως ανάθημα στον

τίκτει δέ τε θανατοῖσιν εἰ-
ρήνα μεγαλάνορα πλοῦτον
καὶ μελεγλώσσων ἀοιδᾶν ἄνθεα
δαϊδαλέων τ' ἐπὶ βωμῶν

- 65 θεοῖσιν αἰθεσθαι βοῶν ξανθῆ φλογί
μηρὶ εὐμᾶλλον τε μῆλων
γυμνασίων τε νέοις
αὐλῶν τε καὶ κάμων μέλει.
ἐν δὲ σιδαροδέτοις πόρπαξιν αἰθᾶν
70 ἀραχνῶν ἰστοὶ πέλονται,

ἔγχεα τε λογχωτὰ ξίφεα
τ' ἀμφάκεα δάμναται εὐρώς.

(—υ—υ—υ—υ—υ—
—υ—υ—υ—)

- 75 χαλκεῶν δ' οὐκ ἔστι σαλπύγγων κτύπος,
οὐδὲ σιλαῖται μελίφρων
ὑπνος ἀπὸ βλεφάρων
ἀῶιος ὃς θάλπει κέαρ.
συμποσίων δ' ἐρατῶν βρῖθοντ' ἀγυαί,
80 παιδικοὶ θ' ὕμνοι φλέγονται.

Ο ύμνος της Ειρήνης ⁴

Απόλλωνα στους Δελφούς, που του υπέδειξε να τους εγκαταστήσει στην Ασίνη.

Εδώ για πρώτη φορά στην αρχαία ελληνική γραμματεία συναντάμε έναν ύμνο για την ειρήνη. Τα επόμενα ανάλογα δείγματα προέρχονται από τον Ευριπίδη και τον Αριστοφάνη, που γράφουν στα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου (βλ. Κείμενο 71). Πριν από τον Βακχυλίδη, η ειρήνη παρουσιάζεται κυρίως ως ομόνοια στο εσωτερικό της πόλης ή της κοινότητας, χωρίς να αποκλείεται ο πόλεμος με άλλες πόλεις. Το καινούργιο στον Βακχυλίδη είναι ότι η ειρήνη παρουσιάζεται ως καθολική κατάσταση που εξασφαλίζει την ευφροσύνη και την ευδαιμονία.

- Για τους θνητούς γεννά η μεγάλη Ειρήνη πλούτη
και τραγουδιών γλυκόφωνων ανθούς
πάνω στους πλουμιστούς βωμούς, στην Ξανθή φλόγα
καίονται για τους θεούς, σαν είναι ειρήνη,
65 μηριά βοδιών, πυκνόμαλλων προβάτων,
και τότε ο νους των νέων είναι στους κώμους,
στο παίξιμο του αυλού και στις παλαιστρος.
Τα σιδεροδεμένα
70 χερούλια των ασπίδων αραχνιάζουν,

σκουριά σκεπάζει
τα δίκοπα σπαθιά, τις λόγχες των δοράτων.
.
.
75 Οι σάλπιγγες οι χάλκινες πια δεν βαράνε,
δεν κλέβουν απ' τα μάτια το γλυκό
τον ύπνο της αυγής, που τις καρδιές ζεσταίνει.
Ευφρόσυνα συμπόσια είναι γεμάτοι οι δρόμοι,
80 και παιδικό ξεχύνονται, σαν φλόγες, ύμνοι.

(μετάφραση Θρασύβουλος Σταύρου)

ΠΡΑΞΙΛΛΑ

(γύρω στο 450 π.Χ.)

48. – Ὕμνος εἰς Ἄδωνιν (Απόσπασμα 747)

Ἡ ἀκμή τῆς Πράξιλλας ἀπὸ τῆ Σικυώνα τοποθετεῖται στα μέσα τοῦ πέμπτου αἰώνα. Στα σωζόμενα ἀποσπάσματα μαρτυρεῖται ἓνας Ὕμνος στὸν Ἄδωνη, ἓνας δεσφραμβὸς με τίτλο Ἀχιλλεύς καὶ Παροΐνια ἄσματα. Οἱ παρακάτω στίχοι προέρχονται ἀπὸ τὸν Ὕμνο στὸν Ἄδωνη, γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ ἀρχαῖες κρίσεις δὲν πρέπει νὰ ἦταν ἰδιαιτέρως κολακευτικῆς.

κάλλιστον μὲν ἐγὼ λείπω φάος ἡελίοιο,
δεύτερον ἄστρα φαεινὰ σεληναίης τε πρόσωπον
ἤδὲ καὶ ὠραίους σικύους καὶ μήλα καὶ ὄγχνας.

Ύμνος στον Άδωνη

αφού η φράση ήλιθιώτερος του Πραξιόλλης Άδωνίδος αποτελούσε παροιμία. Οι τρεις εύρημοι αυτοί εξαμετρικοί στίχοι είναι η απάντηση που έδωσε ο θνήσκων Άδωνης, όταν ρωτήθηκε για ποιο πράγμα από αυτά που άφησε πίσω του λυπόταν πιο πολύ.

Το ωραιότερο πράγμα που άφησα πίσω στη γη
είναι το φως του ήλιου,
ώστερα τα φωτεινά αστέρια και το πρόσωπο του φεγγαριού.
Α ναι, και τα ώριμα πεπόνια και τα μήλα και τα αχλάδια.

(μετάφραση Μ. Ζ. Κοπιδάκης)

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

ΣΚΩΠΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ¹

ΔΗΜΟΔΟΚΟΣ

49. – *καὶ τόδε Δημοδόκου*

*καὶ τόδε Δημοδόκου· Λέριοι κακοί· οὐχ ὁ μὲν, ὅς δ' οὔ·
πάντες, πλὴν Προκλέους· καὶ Προκλῆς Λέριος.*

ΠΑ 11, 235

ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ

50. – *ἀκμᾶς ἑστακυῖαν ἐπὶ ξυροῦ*

*ἀκμᾶς ἑστακυῖαν ἐπὶ ξυροῦ Ἑλλάδα πᾶσαν
ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς κείμεθα ῥυσάμενοι.*

ΠΑ 7, 250

¹ Γενικά για το επίγραμμα βλ. το Εισαγωγικό σημείωμα στην ενότητα 'Επίγραμμα' του τρίτου τόμου.

² Ο δεικνύμενος Δημοδόκος (6ος αι. π.Χ.), που καταγόταν από τη Λέρο, ακολουθώντας το πρότυπο του Φωκλήδη (6ος αι. π.Χ.), ο οποίος σε ηθικολογικό ποίημά του με σοβαρό περιεχόμενο χρησιμοποιεί σταθερά το εισαγωγικό και τότε Φωκλήδου, εισάγει και αυτός τα σατιρικά του αποφθέγματα με το στερεότυπο και τότε Δημοδόκου.

ΔΗΜΟΔΟΚΟΣ³

Οι Λέριοι

Και τούτο του Δημοδόκου· οι Λέριοι είναι κακοί·
δεν είναι μονάχα ο ένας, ο άλλος όμως όχι·
όλοι, εκτός από τον Προκλή· αλλά και ο Προκλής είναι Λέριος.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ³

Για τους Κορίνθιους που έπεσαν στη ναυμαχία της Σαλαμίνας

Πάνω στην κόψη του Ξυραφιού έστεκε η Ελλάδα ολόκληρη·
τη σώσαμε με τη ζωή μας· είμαστε εδώ.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

³ Ο Σιμωνίδης (557/6–468/7 π.Χ.) είναι ο σημαντικότερος ποιητής επιγραμμάτων της αρχαϊκής και της κλασικής εποχής. Με το όνομά του κυκλοφορούσε ένα βιβλίο επιτύμβιων και αναθνηματικών επιγραμμάτων της εποχής των Περσικών πολέμων. Αρκετά από τα επιγράμματα που αποδίδονται στον Σιμωνίδη δεν θεωρούνται γνήσια.

⁴ Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Πλουτάρχου το επίγραμμα είχε χαραχθεί πάνω σε κενοτάφιο που είχε ανεγερθεί στον Ισθμό για τους Κορίνθιους που έπεσαν στη ναυμαχία της Σαλαμίνας.

ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ

51. – Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι

Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι
χρυσοφόρων Μήδων ἐστόρεσαν δύναμιν.

ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ. ΚΑΤΑ ΛΕΩΚΡ., 109

52. – μνήμα τόδε κλεινοῖο Μεισιτία

μνήμα τόδε κλεινοῖο Μεισιτία, ὃν ποτε Μῆδοι
Σπερχειὸν ποταμὸν κτείναν ἀμειψάμενοι,
μάντιος, ὃς τότε Κῆρας ἐπερχομένας σάφα εἰδώς
οὐκ ἔτλη Σπάρτης ἡγεμόνας προλιπεῖν.

ΠΑ 7. 677

⁵ Εικάζεται ὅτι τὸ ἐπίγραμμα εἶχε ἀναγραφεῖ στὴν Ποικίλη στοὰ τῆς Ἀθήνας, τὴν ὁποία κοσμοῦσαν παραστάσεις ἀπὸ τῆ μάχη στὸν Μαραθῶνα, ἢ (πιθανότερο) σὲ μνημεῖο στὸν Μαραθῶνα.

⁶ Τῶν Περσῶν. Ὁ χρυσὸς τῶν Περσῶν ἦταν παρομιώδης.

ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ

Για τους Αθηναίους Μαραθωνομάχους⁵

Υπέρ των Ελλήνων οι Αθηναίοι μαχόμενοι στον Μαραθώνα
συνέτριψαν τη δύναμη των χρυσοφόρων Μήδων.⁶

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Το επιτύμβιο του Μεγιστία⁷

Τούτο είναι το μνήμα του Ξακουστού Μεγιστία,
που τον σκότωσαν οι Μήδοι τότε που διάβηκαν τον Σπερχειό ποταμό.
Ήτανε μάντης· ήξερε ότι έρχονταν οι Μοίρες του θανάτου,
κι όμως δεν θέλησε να εγκαταλείψει τους αρχηγούς της Σπάρτης.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

⁵ Ο Μεγιστίας ήταν μάντης από την Ακαρνανία. Την παραμονή της μάχης των Θερμοπυλών (480 π.Χ.) βρισκόταν στις Θερμοπύλες και προέβλεψε ότι θα πέσει στη μάχη. Ο Λεωνίδας του ζήτησε να φύγει, εκείνος όμως αρνήθηκε και έμεινε —έδωσε μόνο τον μοναχογιό του. Σκοτώθηκε στις Θερμοπύλες.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

(περ. 540—περ. 480 π.Χ.)

53. — *Περὶ φύσεως* Αποσπάσματα 1, 123, 107, 93, 2, 51, 101, 53, 60, 30, 94, 119, 43, 44

Το μοναδικό έργο που έγραψε ο Ηράκλειτος από την Έφεσο ήταν σε πεζό λόγο και φέρει, όπως και τα έργα των άλλων φυσικών φιλοσόφων, τον (πιθανότατα νοθο) τίτλο *Περὶ φύσεως*. Κύριο χαρακτηριστικό του ύφους του είναι ο συνειδητά αφοριστικός, εύκολα απομνημονεύσιμος αλλά συνάμα και δυσνόητος λόγος, που τον έδωσε ήδη στην αρχαιότητα των χαρακτηρισμό του 'σκοτεινού'. Βασικά στοιχεία της διδασκαλίας του: (1) Οι άνθρωποι πρέπει να γνωρίσουν τον Λόγο (πιθανώς σημαίνει: βασική ενοποιητική αρχή ή 'δομικό σχέδιο' του κόσμου και των πραγμάτων), τον οποίο κατέχει ο ίδιος ο φιλόσοφος. (2) Ο κόσμος μεταβάλλεται ασταμάτητα. (3) Ο κόσμος είναι μια αιώνια φωτιά (η φωτιά

(α) τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἔοντος αἰὲ ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον· γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τούδε ἀπίροισιν εἰκόασιν, πειρώμενοι καὶ ἐπέων καὶ ἔργων τοιούτων, ὁκοίων ἐγὼ διηγείμαι κατὰ φύσιν διαίρειν ἕκαστον καὶ φράζων ὅπως ἔχει, τοὺς δὲ ἄλλους ἀθρώπους λαιθάνει ὁκόσα ἐγερθέντες ποιούσιν ὅκωσπερ ὁκόσα εὐδοντες ἐπιλαιθά-
νονται.

(β) φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ.

(γ) κακοὶ μάρτυρες ἀθρώποισιν ὀφθαλμοὶ καὶ ὠτα βαρβάρους ψυχὰς ἔχόντων.

¹ Το απόσπασμα θεωρεῖται από τους μελετητές ότι προέρχεται από το προοίμιο του έργου.

Περί φύσεως

αποτελεί σύμβολο της αέναης μεταβολής). (4) Η ισορροπία του κόσμου διατηρείται μόνον με τον συνεχή ανταγωνισμό των αντιθέτων· ο πόλεμος είναι πατέρας και βασιλιάς όλων. Από τα σαζόμενα αποσπάσματα συνάγεται ότι το έργο είχε τριμερή διάρθρωση: στο πρώτο μέρος παρουσιαζόταν η θεωρία για το βαθύτερο νόημα των πραγμάτων, δηλαδή η 'θεωρία περί Λόγου', στο δεύτερο η 'θεωρία της φωτιάς', ενώ το τρίτο περιλάμβανε αποφάνσεις για ηθικά και πολιτικά ζητήματα (από το πρώτο μέρος προέρχονται τα αποσπάσματα α-δ, από το δεύτερο τα ι-ια, ενώ από το τρίτο τα ιβ-ιδ).

- (α) Και μολονότι τούτος ο λόγος είναι κοινός, οι άνθρωποι γίνονται ασύνετοι παντοτινά, και πριν τον ακούσουν, και όταν τον ακούσουν για πρώτη φορά.² Γιατί, μολονότι τα πάντα γίνονται σύμφωνα με τούτο το λόγο, μοιάζουν σα να μην τον γνωρίζουν και καταπιάνονται με λόγια και έργα τέτοια, που εγώ τώρα θα διηγηθώ, διαιρώντας το καθένα κατά τη φύση του και λέγοντας πώς έχει. Όσο για τους άλλους ανθρώπους, δεν έχουν συναίσθηση των όσων κάνουν στον Ήυπνο τους, όπως λησμονούν τα όσα κάνουν όταν κοιμούνται.

(μετάφραση Γιώργος Σεφέρης)

- (β) Η αληθινή δομή των πραγμάτων συνήθως κρύβεται.²
- (γ) Τα μάτια και τα αυτιά είναι κακοί μάρτυρες για τους ανθρώπους, αν έχουν ψυχές που δεν καταλαβαίνουν τη γλώσσα τους.

² Το νόημα της πρότασης είναι ότι η αληθινή δομή των πραγμάτων δεν είναι μεν απρόσιτη στην ανθρώπινη γνώση, κρύβεται ωστόσο βαθιά μέσα στα ίδια τα πράγματα.

- (δ) ὁ ἀναξ, οὗ τὸ μαντεῖόν ἐστι τὸ ἐν Δελφοῖς, οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει.
- (ε) διὸ δεῖ ἐπεσθαι τῷ ξυνῶ· τοῦ λόγου δ' ἐόντος ξυνοῦ ζώουσι οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίαν ἔχοντες φρόνησιν.
- (ς) οὐ ξυσιᾶσιν ὅκως διαφερόμενον ἐωσιῶ ξυμφέρεται· παλάντους ἀρμονίῃ ὅκωσπερ τόξου καὶ λύρης.
- (ζ) ἐδιζησάμην ἐμεωυτόν.
- (η) πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι, πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους.
- (θ) ὁδὸς ἄνω κάτω μία καὶ αὐτή.
- (ι) κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἀπάντων οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν αἰεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται πῦρ αἰεῖζων, ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα.

³ Με τὴ λέξη 'ἀρχοντας' (ἀναξ) ἐννοεῖται ὁ Απόλλων. Ὅπως τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν, ἔτσι καὶ ἡ φύση δίνει μόνο 'σημάδια', ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐκκινώντας μπορεῖ νὰ κατανοήσῃ κανεὶς τὸ νόημα τῶν πραγμάτων.

⁴ Στὸ πλαίσιο τῆς θεμελιώδους διδασκαλίας του γιὰ τὴν ἐνότητα τῶν ἀντιθέτων ὁ Ἡράκλειτος ἐκφράζει στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ τὴν ἀποψή του γιὰ τὴν σύνθεση τῶν ἀντιθέτων, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ στὴν ἀρμονία. Ὡς παραδείγματα χρησιμοποιοῦνται τὸ τόξο καὶ ἡ λύρα. Στις περιπτώσεις καὶ τῶν δύο ὀργάνων ἀσκοῦνται ἀντίρροπες δυνάμεις (πρὸς τὸ ἐξωτερικὸ ἀρχικά καὶ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὀργάνου κατόπιν), οἱ ὁποῖες ὁμως στὸ τέλος ἐξισορροποῦνται σὲ μιὰ ἀρμονικὴ κατάσταση.

- (δ) Ο άρχοντας,⁵ στον οποίο είναι αφιερωμένο το μαντείο των Δελφών, δεν μιλάει ούτε κρύβει, παρά στέλνει σημάδια.
- (ε) Γι' αυτό είναι αναγκαίο να ακολουθούμε το κοινό: αλλά, παρόλο που ο Λόγος είναι κοινός, οι πολλοί ζουν σαν να είχαν δική τους αντίληψη.
- (ς) Δεν καταλαβαίνουν πώς είναι δυνατό, ενώ βρίσκεται σε αντίθεση, να συμφωνεί με τον εαυτό του: υπάρχει ένας παλίντονος δεσμός, όπως στο τόξο και τη λύρα.⁶
- (ζ) Ερεύνησα τον εαυτό μου.⁷
- (η) Ο πόλεμος είναι ο πατέρας των πάντων και ο βασιλιάς των πάντων, και μερικούς τους έκανε θεούς, άλλους ανθρώπους: μερικούς τους έκανε δούλους, άλλους ελεύθερους.⁸
- (θ) Ο ανήφορος και ο κατήφορος είναι ο ίδιος δρόμος.⁹
- (ι) Αυτόν τον κόσμο δεν τον έπλασε κανένας θεός ή άνθρωπος, παρά υπήρχε πάντα, υπάρχει και θα υπάρχει: μια αιώνια, ζωντανή φωτιά, που ανάβει με μέτρο και σβήνει με μέτρο.

⁵ Το βάρος πέφτει στο αντικείμενο 'τον εαυτό μου'. Πβ. την γνωστή προτροπή του μαντείου των Δελφών: γνάθι σαπτόν.

⁶ Ο πόλεμος παρουσιάζεται εδώ με τα χαρακτηριστικά του Δία. 'Θεοί' γίνονται οι νεκροί του πολέμου, οι οποίοι ως ήρωες πια απολαμβάνουν θεικές τιμές.

⁷ Στο απόσπασμα εκφράζεται η αντίληψη για τη βαθύτερη ενότητα των αντιθέτων: ο ίδιος δρόμος μπορεί να χαρακτηριστεί 'ανήφορος' ή 'κατήφορος', ανάλογα με το σημείο στο οποίο βρισκόμαστε.

- (ια) Ἥλιος οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα· εἰ δὲ μή, Ἐρινίης μιν Δίκης ἐπίκουροι ἐξευρήσουσιν.
- (ιβ) ἦθος ἀνθρώπων δαίμων.
- (ιγ) ὕβριω χρὴ σβεννύναι μᾶλλον ἢ πυρκαϊῆν.
- (ιδ) μάχεσθαι χρὴ τὸν δῆμον ὑπὲρ τοῦ νόμου ὄκωσπερ τείχεος.

⁸ Ἐρινίης: αμείλικτες θεότητες της εκδίκησης, ιδιαίτερα για εγκλήματα που ξεφεύγουν από τα ανθρώπινα όρια. Δίκη: προσωποποίηση της δικαιοσύνης. Το νόημα του αποσπάσματος: ακόμη και ο Ἥλιος (θεός, προσωποποίηση ενός φυσικού φαινομένου με χαρακτηριστική κανονικότητα ως προς την εμφάνισή του στους ανθρώπους) υπόκειται στους νόμους της κοσμικής τάξης· έστω και αν προς στιγμήν (π.χ. σε μια έκλειψη ηλίου) τους παραβαίνει, οι Ἐρινίης αποκαθιστούν την κοσμική τάξη.

⁹ Ο όρος δαίμων, που χρησιμοποιείται στο πρωτότυπο, δήλωνε στην αρχαιότητα την (απρόσωπη) θεϊκή δύναμη που εκδηλώνεται σε μια συγκεκριμένη περίπτωση. Στην αρχαϊκή ποίηση οι δαίμονες θεωρούνται συχνά από τους ανθρώπους υπεύθυνοι για όσα απροσδόκητα και πέρα από τη λογική τους συμβαίνουν. Ο Ηράκλειτος καθιστά εδώ υπεύθυνο για την τύχη του κάθε ανθρώπου αποκλειστικά το χαρακτήρα του.

- (ια) Ο ήλιος δεν θα ξεπεράσει τα μέτρα του· αλλιώς οι Ερινιές, οι θεραπεινίδες της δικαιοσύνης, θα τον ανακαλύψουν.⁹
- (ιβ) Ο χαρακτήρας του ανθρώπου είναι η μοίρα του.⁹
- (ιγ) Είναι πιο αναγκαίο να σβήνει κανείς την ύβρη παρά την πυρκαγιά.
- (ιδ) Ο λαός πρέπει να υπερασπίζεται το νόμο όπως τα τείχη της πόλης.

(μετάφραση Δ. Κούρτοβικ)

Ηράκλειτος, Ρωμαϊκό αντίγραφο ανδριάντος του φιλοσόφου, που πιθανώς ανάγεται στον 4ο αι. π.Χ. (Μουσείο Ηρακλείου.)

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

(περ. 515 – περ. 449/440 π.Χ.)

54. – Απόσπασμα 1

Ο Παρμενίδης, γεννημένος στην Ελέα της Κάτω Ιταλίας, υπήρξε ο πρώτος προσωκρατικός φιλόσοφος που διατύπωσε τη σκέψη του σε ποίημα γραμμένο σε εξαμέτρους στίχους. Στο σωζόμενο προοίμιο του ποιήματός του ο Παρμενίδης περιγράφει σε γλώσσα σχεδόν θρησκευτική ένα φανταστικό ταξίδι με αλληγορικό περιεχόμενο: ο ίδιος ο ποιητής ταξιδεύει πάνω σε ένα άρμα —σύμβολο της ποιητικής έμπνευσης αλλά και της φιλοσοφικής αναζήτησης της γνώσης— που το συνοδεύουν οι κόρες του Ήλιου· καταφέρνουν να περάσουν τις πύλες απ' όπου ξεκινά το μονοπάτι της Ημέρας και της Νύχτας ξεγελώντας τη

ἵπποι ταί με φέρουσιν ὅσον τ' ἐπὶ θυμὸς ἰκάνοι
πέμπον, ἐπεὶ μ' ἐς ὁδὸν βῆσαν πολύφημον ἄγουσαι
δαίμονος, ἧ κατὰ πάντ' ἄστη φέρει εἰδότα φῶτα·
τῇ φερόμην· τῇ γάρ με πολύφραστοι φέρον ἵπποι
5 ἄρμα τιταίνουσαι, κοῦραι δ' ὁδὸν ἠγεμόνευον,
ἄξων δ' ἐν χνοίῃσιν ἴει σύριγγος αὐτὴν
αἰθόμενος (δοιοῖς γὰρ ἐπείγετο διωτοῖσιν
κύκλοις ἀμφοτέρωθεν), ὅτε σπερχοῖατο πέμπειν
Ἥλιάδες κοῦραι, προλιποῦσαι δάματα Νυκτὸς
10 εἰς φάος, ὠσάμεναι κράτων ἄπο χερσὶ καλύπτρας.

εἴθα πύλαι Νυκτὸς τε καὶ Ἥματός εἰσι κελεύθων,
καὶ σφας ὑπέρθυρον ἀμφὶς ἔχει καὶ λάανος οὐδός.
αὐταὶ δ' αἰθήρῃαι πληνται μεγάλοισι θυρέτροις·
τῶν δὲ Δίκη πολύποινος ἔχει κληῖδας ἀμοιβούς.
15 τὴν δὴ παρφάμεναι κοῦραι μαλακοῖσι λόγοισιν
πέισαν ἐπιφραδέως, ὡς σφιν βαλανωτὸν ὄχηα
ἄπτερέως ὥσειε πυλέων ἄπο· ταὶ δὲ θυρέτρων
χάσμ' ἀχανὲς ποίησαν ἀναπτάμεναι πολυχάλκους

Το ταξίδι της γνώσης

Δίκη, η οποία κρατάει τα κλειδιά (που σημαίνει: είναι επιφορτισμένη με την επίβλεψη του χρόνου Ημέρας και Νύχτας), και φτάνουν σε μια φανταστική χώρα, όπου τους υποδέχεται μια ανώνυμη θεά: η θεά προσφωνεί τον ποιητή και υπόσχεται να τον ξεναγήσει στον κόσμο της αλήθειας (του όντος) και της φαινομενικής πραγματικότητας (της δόξης). Στους δύο αυτούς δρόμους αντιστοιχούν τα δύο μέρη του πνεύματος, τα οποία παρουσιάζονται ως συμβουλές της θεάς. Σκοπός του προοιμίου είναι να δείξει ότι ο ποιητής κατέχει μια υπερβατική γνώση, άγνωστη και δυσπρόσιτη στους κοινούς θνητούς.

- Οι φοράδες που με πάνε όσο μακριά ποθεί η ψυχή μου
μ' εκτόξευσαν μπροστά, σαν μ' έφεραν στου θεού το ξακουστό
στρατί, που σηκώνει τον άνθρωπο τον γνώστη όλων των πόλεων,
Σ' αυτόν λοιπόν βρέθηκα το δρόμο, όπου μ' έφεραν τ' άτια τα σοφά
5 σέρνοντας το άρμα μου, και μπροστά μου κόρες πήγαιναν.
Κι ο άξονας στους τόρμους¹ τσίριζε σα σφυρίχτρα,
αναμμένος (γιατί ήταν στριμωγμένος ανάμεσα στις τورνευτές
τις ρόδες), καθώς του Ήλιου οι θυγατέρες σπεύδαν
να με συνοδέψουν, αφού άφησαν τα δώματα της Νύχτας για το φως
10 και με τα χέρια τους έβγαλαν τα πέπλα απ' τα κεφάλια τους.

- Εκεί είναι οι πύλες των μονοπατιών της Νύχτας και της Μέρας,
ανάμεσα σ' ένα ανώφλι και ένα κατώφλι πέτρινο,
Ψηλά ορθωμένες στον αέρα, κλείνουν με μεγάλες πόρτες,
κι η τιμωρός Δικαιοσύνη κρατάει τους διπλοσύρτες.
15 Μα οι κόρες την ξεγέλασαν με τα όμορφα τους λόγια
και πονηρά την έπεισαν γρήγορα να τραβήξει το μάνταλο
απ' τις πύλες. Κι οι πύλες, όταν άνοιξαν, άφησαν ανάμεσά τους
ένα τεράστιο χάσμα, διαδοχικά στρίβοντας μες στις θήκες τους

¹ τόρμος = οπή

ἄξοντας ἐν σύργῳ ἀμοιβαδὸν εἰλίξασαι

- 20 γόμοις καὶ περόνησιν ἀρηρότε· τῇ ῥά δι' αὐτέων
 ἴθις ἔχον κοῦραι κατ' ἀμαξιτὸν ἄρμα καὶ ἵππους.

καί με θεὰ πρόφρων ὑπεδέξατο, χεῖρα δὲ χειρὶ
 δεξιτερὴν ἔλεν, ὣδε δ' ἔπος φάτο καί με προσήϊδα·
 ὦ κοῦρ' ἀθανάτοισι συνάορος ἡνιόχοισιν.

- 25 ἵπποις ταί σε φέρονσιν ἰκάνων ἡμέτερον δῶ,
 χαῖρ', ἐπεὶ οὔτι σε μοῖραι κακῇ προὔπεμπε νέεσθαι
 τήνδ' ὁδόν (ἧ γὰρ ἀπ' ἀνθρώπων ἐκτὸς πάτου ἐστίν),
 ἀλλὰ θέμις τε δίκη τε, χρεῶν δέ σε πάντα πυθέσθαι
 ἡμῖν Ἀληθείης εὐκυκλέος ἀτρεμῆς ἦτορ
 30 ἠδὲ βροτῶν δόξας, ταῖς οὐκ ἐν πίστις ἀληθῆς,
 ἀλλ' ἔμπης καὶ ταῦτα μαθήσῃαι, ὡς τὰ δοκοῦντα
 χρῆν δοκίμως εἶναι διὰ παντὸς πάντα περῶντα.

² ρεζές = μεντεσές

20 τους χαλκόδετους ρεζέδες,³ τους στερωμένους
 με ξυλοκάρφια και πιρτσίνια.³ Κι ευθύς ανάμεσά τους, στον
 πλατύ το δρόμο, πέρασε τ' άρμα οδηγημένο απ' τις κόρες.

Κι η θεά με καλοδέχτηκε, πήρε το χέρι το δεξί μου
 στο δικό της και με τούτα τα λόγια με προσφώνησε:
 «Καλώς όρισες, νέε, εσύ που έρχεσαι στο σπίτι μου συνοδευμένος
 25 από αθάνατους ηνίοχους, με τ' άλογα που σε κουβαλούν.
 Δεν σ' έβαλε μοίρα κακή σ' αυτό το δρόμο, που τόσο μακριά
 είναι απ' των ανθρώπων τα βήματα,
 αλλά η δικαιοσύνη. Πρέπει όλα να τα μάθεις,
 την ήσυχη καρδιά της στρογγυλής Αλήθειας
 30 και τις ιδέες των θνητών τις ψεύτικες.
 Αλλά θα μάθεις και πώς πρέπει να 'ναι οι γνώμες των ανθρώπων
 για να έχουν βάση και να διαπερνούν τα πάντα.

(μετάφραση Δ. Κοϊρτοβικ)

³ πιρτσίνι = είδος καρφιού

ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ

(περ. 500 – περ. 428 π.Χ.)

55. – Απόσπασμα 12

Ο Αναξαγόρας γεννήθηκε στην πόλη Κλαζομενές της Μ. Ασίας. έζησε όμως περισσότερο από δύο δεκαετίες στη Αθήνα, όπου συνέβαλε αποφασιστικά στη διάδοση της μελέτης της φυσικής φιλοσοφίας (σύμφωνα με κάποιες αρχαίες μαρτυρίες κατηγορήθηκε για αθεία και αναγκάστηκε να φύγει από την πόλη γύρω στα 433 π.Χ.). Στο βιβλίο του Περί φύσεως, που ήταν γραμμένο σε ιωνική διάλεκτο και πρέπει να κυκλοφορούσε ευρέως στην Αθήνα, εξέθετε τη φυσική φιλοσοφία του. Οι βασικές απόψεις του ήταν συνοπτικά οι εξής: (1) ο κόσμος προήλθε από μια αρχική συμπαγή μάζα, από την οποία προέκυψαν αργότερα τα πάντα· (2) καθέτι που διαφοροποιήθηκε τότε (ή διαφοροποιείται τώρα) περιέχει ένα μέρος από όλα τα πράγματα εκτός από τον Νου, ο οποίος υπάρχει μόνο σε έμβια όντα·

τὰ μὲν ἄλλα παντὸς μοῖραν μετέχει, νοῦς δὲ ἐστὶν ἄπειρον καὶ αὐτοκρατὸς καὶ μέμικται οὐδενὶ χρήματι, ἀλλὰ μόνος αὐτὸς ἐπ' ἑαυτοῦ ἐστίν. εἰ μὴ γὰρ ἐφ' ἑαυτοῦ ἦν, ἀλλὰ τεω ἐμέμικτο ἄλλω, μετείχεν ἂν ἁπάντων χρημάτων, εἰ ἐμέμικτό τεω· ἐν παντὶ γὰρ παντὸς μοῖρα ἐνεστίν, ὥσπερ ἐν τοῖς πρόσθεν μοι λέλεκται· καὶ ἂν ἐκώλυεν αὐτὸν τὰ συμμεμεγμένα, ὥστε μηδενὸς χρήματος κρατεῖν ὁμοίως ὡς καὶ μόνον εἶντα ἐφ' ἑαυτοῦ. ἔστι γὰρ λεπτότατόν τε πάντων χρημάτων καὶ καθαρώτατον, καὶ γνώμην γε περὶ παντὸς πᾶσαν ἴσχει καὶ ἰσχύει μέγιστον· καὶ ὅσα γε ψυχὴν ἔχει καὶ τὰ μείζω καὶ τὰ ἐλάσσω, πάντων νοῦς κρατεῖ, καὶ τῆς περιχωρήσιος τῆς συμπάσης νοῦς ἐκράτησεν, ὥστε περιχωρήσαι τὴν ἀρχὴν, καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ μικροῦ ἤρξατο περιχωρεῖν, ἐπὶ δὲ πλέον περιχωρεῖ, καὶ περιχωρήσει ἐπὶ πλέον, καὶ τὰ συμμιγόμενά τε καὶ ἀποκρινόμενα καὶ διακρινόμενα πάντα ἔγνω νοῦς, καὶ ὅποια ἐμελλεν ἔσεσθαι καὶ ὅποια ἦν, ἅσσα νῦν μὴ ἔστι, καὶ ὅσα νῦν ἐστὶ καὶ ὅποια ἔσται, πάντα διεκόσμησε νοῦς, καὶ τὴν περιχώρησιν ταύτην, ἣν νῦν περιχωρεῖ τά τε ἄστρον καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ὁ ἀήρ καὶ ὁ αἰθήρ οἱ ἀποκρινόμενοι, ἡ δὲ περιχώρησις αὐτῆ ἐποίησεν ἀποκρίνεσθαι, καὶ ἀποκρίνεται ἀπὸ τε τοῦ ἀραιοῦ τὸ πυκνὸν καὶ ἀπὸ

Ο Νους

(3) εκτός από τον νου του κάθε ανθρώπου, υπάρχει και ο Νους του κόσμου, ο οποίος γνωρίζει τα επιμέρους στοιχεία και τα έθεσε στην αρχή της δημιουργίας του κόσμου σε κίνηση· (4) ο Νους αυτός δεν είναι πνεύμα, αλλά το πιο καθαρό και λεπτό από όλα τα αντικείμενα. Με τις αντιλήψεις του για τον Νου ο Αναξαγόρας είναι ο πρώτος που σαφώς διακρίνει την ύλη από το πνεύμα. Ως προς το ύψος αξιοπρόσεκτα στο απόσπασμα που ακολουθεί είναι δύο στοιχεία χαρακτηριστικά του πρώιμου πεζού λόγου: η συχνή επανάληψη ορισμένων κρίσιμων λέξεων (κυρίως της λέξης νούς) και το λεκτικό σχήμα να αρχίζει μια πρόταση με τη λέξη που τελειώνει η προηγούμενη.

Όλα τα άλλα έχουν ένα μέρος από το καθετί, αλλά ο Νους είναι άπειρος και αυτοκυβέρνητος και δεν είναι ανάμεικτος με τίποτα, αλλά είναι μόνος και αυτοσυστάτος. Γιατί αν δεν ήταν αυτοσυστάτος αλλά ανακατεμένος με κάτι άλλο, θα είχε ένα μέρος από όλα τα πράγματα, αν ήταν ανακατεμένος με ένα οποιοδήποτε· γιατί σε όλα υπάρχει ένα μέρος από όλα, όπως είπα πιο πριν· και τα πράγματα που θα ήταν ανακατεμένα μαζί του θα τον εμπόδιζαν, έτσι ώστε δεν θα μπορούσε να ελέγχει κανένα πράγμα με τον ίδιο τρόπο που τα ελέγχει τώρα, όντας αυτοσυστάτος. Γιατί είναι το λεπτότερο και το καθαρότερο από όλα τα πράγματα, ξέρει τα πάντα για το καθετί και έχει τη μεγαλύτερη ισχύ· και ο Νους ελέγχει όλα τα έμφυχα, τα μεγαλύτερα και τα μικρότερα. Ο Νους επίσης είχε τον έλεγχο ολόκληρης της περιστροφικής κίνησης, έτσι ώστε άρχισε να εκδηλώνεται περιστροφή. Και αρχικά η κίνηση αυτή γινόταν σε μια μικρή περιοχή, αλλά σήμερα γίνεται σε μεγαλύτερη και στο μέλλον θα γίνεται σε ακόμα μεγαλύτερη. Και τα πράγματα που αναμειγνύονται και διαφοροποιούνται και διαιρούνται, όλα αυτά τα γνωρίζει ο Νους. Και όλα όσα έμελλε να γίνουν —αυτά που υπήρξαν, αυτά που υπάρχουν και αυτά που θα υπάρξουν— τα τακτοποίησε ο Νους, ακόμα και αυτή την περιστροφική κίνηση που εκτελούν σήμερα τα άστρα, ο ήλιος και η σελήνη, ο αέρας και ο αιθέρας που αποχωρίζονται. Και αυτή η περιστροφική κίνηση προκάλεσε τον αποχωρισμό. Και το πυκνό αποχωρίζεται από το αραιό, το ζεστό από το κρύο, το λαμπρό από

τοῦ ψυχροῦ τὸ θερμὸν καὶ ἀπὸ τοῦ ζοφεροῦ τὸ λαμπρὸν καὶ ἀπὸ τοῦ
διεροῦ τὸ ξηρὸν, μοίραι δὲ πολλαὶ πολλῶν εἰσι. παντάπασι δὲ οὐδὲν
ἀποκρίνεται οὐδὲ διακρίνεται ἕτερον ἀπὸ τοῦ ἐτέρου πλὴν νοῦ. νοῦς δὲ
πᾶς ὁμοίος ἐστὶ καὶ ὁ μείζων καὶ ὁ ἐλάττων, ἕτερον δὲ οὐδὲν ἐστὶν
ὁμοιον οὐδενί, ἀλλ' ὅτων πλείστα ἐνὶ ταῦτα ἐνδηλότατα ἐν ἑαυτὸν
ἐστὶ καὶ ἦν.

το σκοτεινό και το ξηρό από το υγρό. Αλλά υπάρχουν πολλά μέρη από πολλά πράγματα, και τίποτα δεν αποχωρίζεται εντελώς ούτε διασπάται, εκτός από το Νου. Ο Νους είναι όλος όμοιος, τόσο σε μεγαλύτερες όσο και σε μικρότερες ποσότητες, ενώ τίποτε άλλο δεν είναι όμοιο με κάτι άλλο, παρά κάθε μεμονωμένο σώμα έχει και είχε κυρίως την όψη των πραγμάτων εκείνων που τα περιέχει σε μεγαλύτερη ποσότητα.

(μετάφραση Δ. Κούρτοβικ)

ΕΜΠΕΔΟΚΛΗΣ

(492/483 – περ. 423 π.Χ.)

56. – Αποσπάσματα 17, 57, 59, 60, 61

Ο Εμπεδοκλής από τον Ακράγαντα της Σικελίας υπήρξε πολύπλευρη προσωπικότητα: γιατρός και περιπλανώμενος κρέας, γόνος αριστοκρατικής οικογένειας αλλά με δημοκρατικές πεποιθήσεις, ακολούθησε το παράδειγμα του Παρμενίδη και διατύπωσε τη διδασκαλία του σε εξάμετρος στίχους. Σύμφωνα με τις αρχαίες μαρτυρίες συνέθεσε δύο ποιήματα, ένα κοσμολογικό με τον τίτλο *Περὶ φύσεως* και ένα θρησκευτικό με τον τίτλο *Καθαρμοί*. Στο έργο *Περὶ φύσεως* ανέπτυξε τη φυσική του διδασκαλία: δεν υπάρχει γέννηση και θάνατος, αλλά μόνο ανάμειξη και χωρισμός τεσσάρων στοιχείων (ριζωμάτων), της φωτιάς, του αέρα, του νερού και της γης· κινητήριες δυνάμεις για την ανάμειξη και τον χωρισμό είναι η Αγάπη (Φιλότης) και η Φιλονικία (Νείκος)· ο κόσμος υπό-

- (α) ἀλλ' ἄγε μύθων κλύθι· μάθη γάρ τοι φρένας αὔξει·
15 ὡς γὰρ και πρὶν ἔειπα πιφαύσκων πείρατα μύθων,
δίπλ' ἐρέω· τοτὲ μὲν γὰρ ἐν ἠϋξήθη μόνον εἶναι
ἐκ πλεόνων τοτὲ δ' αὖ διέφυ πλείον' ἐξ ἐνὸς εἶναι,
πῦρ και ὕδωρ και γαῖα και ἠέρος ἄπλετον ὕψος,
Νείκος τ' οὐλόμενον δίχα τῶν, ἀτάλαντον ἀπάντη,
20 και Φιλότης ἐν τοῖσι, ἴση μῆκος τε πλάτος τε·
τὴν σὺ νόω δέρκευ, μηδ' ὄμμασι, ἥσο τεθηπῶς·
ἦτις και θνητοῖσι νομίζεται ἔμφυτος ἄρθροις,
τῇ τε φύλα φρονέουσι και ἄρθμα ἔργα τελοῦσι,
Γηθοσύνην καλέοντες ἐπῶνυμον ἠδ' Ἀφροδίτην·
25 τὴν οὐ τις μετὰ τοῖσι ἐλισσομένην δεδάηκε
θνητὸς ἀνήρ· σὺ δ' ἄκουε λόγου στόλον οὐκ ἀπατηλόν.

ταῦτα γὰρ ἴσα τε πάντα και ἠλικά γένναν ἔασι,
τιμῆς δ' ἄλλης ἄλλο μέδει, πάρα δ' ἦθος ἐκάστω,
ἐν δὲ μέρει κρατέουσι περιπλομένοιο χρόνιοιο,
και πρὸς τοῖς οὐτ' ἄρ τι ἐπιγίγνεται οὐδ' ἀπολήγει.

Ο κοσμικός κύκλος

κεται σε μια αέναη κυκλική διαδικασία, η οποία χαρακτηρίζεται από διάφορες φάσεις, μεταξύ της απόλυτης κυριαρχίας της Αγάπης, οπότε τα στοιχεία σχηματίζουν μιαν ομοιογενή σφαίρα (τον Σφαιρο), και της απόλυτης κυριαρχίας της Φιλονικίας, οπότε όλα τα πράγματα περιερίζονται στα τέσσερα στοιχεία. Στο πρώτο (α) από τα αποσπάσματα που ακολουθούν ο Εμπεδοκλής διατυπώνει τις θεμελιώδεις απόψεις του για τον κοσμικό κύκλο, τα τέσσερα στοιχεία και τις κινητήριες δυνάμεις του. Τα τέσσερα μικρότερα αποσπάσματα (β-ε) περιγράφουν τις δύο πρώτες φάσεις της ζωογονίας: αρχικά εμφανίστηκαν ασύνδετα μέλη ζώων· κατά τη δεύτερη φάση ακολούθησε η ατελής συναρμογή των μελών, η οποία οδήγησε σε τερατογενέσεις.

- (α) Μα έλα, άκου τα λόγια μου, γιατί η μάθηση αυξάνει τη σοφία.
15 Όπως είπα και πριν, δηλώνοντας των λόγων μου τα όρια,
διπλή θα πω ιστορία: κάποτε απ' τα πολλά βγήκε
το ένα και μ' άλλη φορά απ' το ένα τα πολλά,
η φωτιά και το νερό κι η γη και του αγέρα το θεόρατο ύψος,
και, χωριστά απ' αυτά, η ολέθρια Φιλονικία, ίδια απ' όπου κι αν τη δεις,
20 κι ανάμεσά τους η Αγάπη, ίση στο μήκος και στο πλάτος.
Αυτήν να την κοιτάξεις με το νου σου, μη στέκεσαι με θαμπωμένα μάτια.
Αυτή 'ναι που τη θεωρούνε έμφυτη ως και στα μέλη των θνητών,
χάρη σ' αυτή κάνουνε σχέψεις φιλικές κι έργα αρμονικά,
Χαρά λέγοντάς τη με τ' όνομα και Αφροδίτη.
Αυτήν ποτέ δεν τη βλέπουν οι θνητοί, όταν γυρίζει
25 ανάμεσά τους. Εσύ όμως άκουσε τις ντόμπρες μου κουβέντες.

Όλ' αυτά είναι ίσα και συνομήλικα,
μα το καθένα έχει δικά του προνόμια και χαρακτήρα,
κι άρχουν διαδοχικά, σαν έρχεται το πλήρωμα του χρόνου.
Πέρα απ' αυτά, τίποτα δεν γεννιέται ούτε πεθαίνει.

- (β) ἢ πολλαὶ μὲν κόρσαι ἀναύχενες ἐβλάστησαν,
 γυμνοὶ δ' ἐπλάζοντο βραχίονες εὐνίδες ἄμων,
 ὄμματά τ' οἷ' ἐπλανᾶτο πενητεύοντα μετώπων.
- (γ) αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ μείζον ἐμίσγετο δαίμονι δαίμων
 ταῦτά τε συμπίπτεσκον, ὅπῃ συνέκυρσεν ἕκαστα,
 ἄλλα τε πρὸς τοῖς πολλὰ διηλεκτὴ ἐξεγένοντο.
- (δ) ...εὐλίποδ' ἀκριτόχειρα...
- (ε) πολλὰ μὲν ἀμφιπρόσωπα καὶ ἀμφίστερνα φύεσθαι,
 βουγενῆ ἀνδρόπρωρα, τὰ δ' ἔμπαλιν ἐξαντέλλειν
 ἀνδροφυτῆ βούκρανα, μεμεγμένα τῇ μὲν ἀπ' ἀνδρῶν
 τῇ δὲ γυναικοφυτῆ σκιεροῖς ἡσκημένα γυίοις.

- (β) Εδώ πολλές βλάστησαν μορφές χωρίς αυχένα,
μπράτσα γυμνά πλανιόνταν χωρίς ώμους,
μάτια τριγύριζαν μονάχα, ψάχνοντας νά βρουν μέτωπα.
- (γ) Μα καθώς τα θεία στοιχεία όλο κι έσμιγαν το 'να με τ' άλλο,
τούτα τα πράματα κολλούσαν όπως τύχαινε ν' ανταμώσουν,
κι άλλα πολλά πλάι σ' αυτά γενιόνταν ολοένα.
- (δ) με βάδισμα ελικοειδές κι αμέτρητα χέρια...
- (ε) Γενήθηκαν πολλά πλάσματα με δυο πρόσωπα και δυο στέρνα,
βόδια με φάτσα ανθρώπου, ενώ ξεπρόβαλαν και άνθρωποι
με κεφάλι βοδιού, πλάσματα με φύση αρσενικοθήλυκη
και με σκιερά μέλη.

(μετάφραση Δ. Κούρτοβικ)

ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ

(περ. 460 – περ. 370 π.Χ.)

57. – Απόσπασμα 191

Ο Δημόκριτος από την πλούσια κατά τον πέμπτο αιώνα θρακική πόλη των Αβδήρων είναι γνωστός κυρίως για τη συμβολή του στην ανάπτυξη και συστηματοποίηση της ατομικής θεωρίας που είχε συλλάβει ο Λεύκιππος. Θεμελιώδης αρχή της θεωρίας αυτής είναι ότι η ύλη αποτελείται από αδιαίρετα σωματίδια, τα οποία χωρίζονται μεταξύ τους από το κενό και διαφέρουν ως προς το σχήμα, τη διάταξη και την κατάσταση τους — διαφορές που εξηγούν την ποικιλία στη φύση. Όσα αποσπάσματα ωστόσο μας έχουν σωθεί από τον Δημόκριτο προέρχονται στη συντριπτική τους πλειονότητα από τα ηθικά του έργα και εκφράζουν από-

άνθρωποισι γὰρ εὐθυμῆ γίνεται μετριότητι τέρψιος καὶ βίου συμμετρίῃ· τὰ δ' ἑλλείποντα καὶ ὑπερβάλλοντα μεταπίπτειν τε φιλεῖ καὶ μεγάλας κινήσιας ἐμποιεῖν τῇ ψυχῇ. αἱ δ' ἐκ μεγάλων διαστημάτων κινούμεναι τῶν ψυχῶν οὔτε εὐσταθεῖς εἰσὶν οὔτε εὐθυμοί. ἐπὶ τοῖς δυνατοῖς οὖν δεῖ ἔχειν τὴν γνώμην καὶ τοῖς παρούσιν ἀρκέεσθαι τῶν μὲν ζηλουμένων καὶ θαυμαζομένων ὀλίγην μνήμην ἔχοντα καὶ τῇ διανοίᾳ μὴ προσεδρεύοντα, τῶν δὲ ταλαιπωρεόντων τοὺς βίους θεωρεῖν, ἐννοοῦμενον ἂ πάσχουσι κάρτα, ὅπως ἂν τὰ παρόντα σοὶ καὶ ὑπάρχοντα μεγάλα καὶ ζηλωτὰ φαίνηται, καὶ μηκέτι πλειόνων ἐπιθυμῶντι συμβαίῃ κακοπαθεῖν τῇ ψυχῇ. ὁ γὰρ θαυμάζων τοὺς ἔχοντας καὶ μακαριζομένους ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ τῇ μνήμῃ πάσαν ὥραν προσεδρεύων αἰεὶ ἐπικαιουργεῖν ἀναγκάζεται καὶ ἐπιβάλλεσθαι δὲ ἐπιθυμίῃ τοῦ τι πρήσσειν ἀνήκεστον ὧν νόμοι κωλύουσιν. διόπερ τὰ μὲν μὴ δίξεσθαι χρεῶν, ἐπὶ δὲ τοῖς εὐθυμέεσθαι χρεῶν, παραβάλλοντα τὸν ἑαυτοῦ βίον πρὸς τὸν τῶν φαυλότερον πρησσόντων καὶ μακαρίζειν ἑαυτὸν ἐνθυμῶμενον ἂ πάσχουσιν, ὁκόσω αὐτέων βέλτιον πρήσσει τε καὶ διάγει. ταύτης γὰρ ἐχόμενος τῆς γνώμης εὐθυμότερόν τε διάξεις καὶ οὐκ ὀλίγας κήρας ἐν τῷ βίῳ διώσσει, φθόνον καὶ ζῆλον καὶ δυσμενίην.

Η ευδιαθεσία

φεις παρόμοιες με αυτές του Επίκουρου. Το ηθικό ιδεώδες του Δημόκριτου συνίσταται στην προστασία των ατόμων της ψυχής από βίαιες ψυχικές αναστατώσεις. Στο παρατιθέμενο απόσπασμα από το έργο *Περί εὐθυμίας* (= Σχετικά με την ευδιαθεσία, την ψυχική γαλήνη) ο Δημόκριτος διατυπώνει την άποψη ότι η ευδιαθεσία επιτυγχάνεται με την αποφυγή των ακραίων καταστάσεων της στέρησης και του κορισμού, και τη 'συμμετρία' του βίου, δηλ. τη μετρημένη ζωή. Ενδεικτική της σχέσης των ηθικών απόψεων του Δημοκρίτου με τη φυσική του είναι η χρήση πολλών αφηρημένων όρων στην αρχή του αποσπάσματος.

Γιατί την ψυχική γαλήνη τη φέρνει στους ανθρώπους η συγκρατημένη διασκέδαση και η σύμμετρη ζωή. Η στέρηση και η υπεραφθονία τείνουν να μετατρέπονται στο αντίθετό τους και να προκαλούν στην ψυχή μεγάλες κινήσεις· και οι ψυχές που κινούνται σε μεγάλη έκταση δεν είναι ούτε ευσταθείς ούτε γαλήνιες. Πρέπει λοιπόν να έχει κανείς το νου του σε πράγματα που ανταποκρίνονται στις δυνάμεις του και να είναι ευχαριστημένος με αυτά που έχει. Να μη δίνει μεγάλη σημασία στα όσα ζηλεύουν ή θαυμάζουν οι πολλοί και να μην τα σκέφτεται συνεχώς. Να κοιτάζει πώς ζουν οι ταλαίπωροι και να συναισθάνεται πόσο υποφέρουν. Με αυτό τον τρόπο, τα πράγματα που είναι κοντά του και τα έχει στη διάθεσή του μπορεί κάλλιστα να του φανούν μεγάλα και αξιοζήλευτα· η ψυχή του δεν θα υποφέρει πια επιθυμώντας περισσότερα. Γιατί όποιος θαυμάζει τους ανθρώπους που έχουν πλούτη και μακαρίζονται από τους άλλους, όποιος εντρυφεί συνεχώς στις αναμνήσεις του, αναγκάζεται να σκαρφίζεται πάντοτε κάτι καινούριο και να σπρώχνεται από την επιθυμία του σε πράξεις ανεπανόρθωτες και παράνομες. Γι' αυτό ακριβώς δεν πρέπει κανείς να φάχει για πράγματα που είναι μακριά του, παρά να ικανοποιείται με τα όσα είναι κοντά του, συγκρίνοντας τη ζωή του με τη ζωή εκείνων που βρίσκονται σε χειρότερη θέση. Έχοντας στο νου του πόσα υποφέρουν εκείνοι, πρέπει να μακαρίζει τον εαυτό του για το πόσο καλύτερα ζει ο ίδιος. Γιατί αν το βάλεις αυτό καλά στο νου σου, θα ζεις πιο γαλήνια και θα αποτρέψεις όχι λίγα κακά στη ζωή σου —το φθόνο, τη ζήλια και την κακεντρέχεια.

(μετάφραση Δ. Κούρτοβικ)

ΟΙ ΑΡΧΕΣ
ΤΟΥ ΠΕΖΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΦΕΡΕΚΥΔΗΣ Ο ΣΥΡΟΣ

(περί το 550 π.Χ.)

58. — Απόσπασμα 2

Ο Φερεκίδης από τη Σύρο είναι ίσως (μαζί με τον Αναξίμανδρο) ο αρχαιότερος Έλληνας πεζογράφος. Στο έργο του Έπτάμυχος περιέγραφε τη γέννηση των θεών και τη δημιουργία του κόσμου. Η κοσμογονία του άρχιζε με τρεις θεότητες που υπήρχαν από πάντα: τον Ζάντα (Ζας = Ζeus), τον Χρόνο και την Χθονίη (τη γη ως υπέδαφος, ως κατοικία των χθόνιων θεοτήτων, σε αντίθεση με την επιφάνεια της γης, την Γῆν). Το απόσπασμα που ακολουθεί έχει σωθεί σε πάπυρο και αναφέρεται στον γάμο του Ζάντα με την Χθονίη. Σ' αυτό περιγράφεται το ένδυμα που ο Ζας δάρισε την τρίτη ημέρα του γά-

αυ>τῶ ποιούσιν τὰ οἰκία πολλά τε καὶ μεγάλα. ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἐξετέλεσαν πάντα καὶ χρήματα καὶ θεράποντας καὶ θεραπαίνας καὶ τᾶλλα ὅσα δεῖ πάντα, ἐπεὶ δὴ πάντα ἐτοῖμα γίγνεται, τὸν γάμον ποιῶσιν, κάπειδὴ τρίτῃ ἡμέρῃ γίγνεται τῶ γάμῳ, τότε Ζᾶς ποιῆ φᾶρος μέγα τε καὶ καλὸν καὶ ἐν αὐτῶ <ποικίλλει Γῆν> καὶ Ὠγῆ<νὸν καὶ τὰ Ὠ>γῆνοῦ <δώματα •••

βουλόμενος> γὰρ σέο τοὺς γάμους εἶναι τούτῳ σε τι<μῶ>. σὺ δέ μοι χαῖρέ τε καὶ σύνισθι, ταῦτά φασιν ἀνακαλυπτήρια πρῶτον γενέσθαι· ἐκ τούτου δὲ ὁ νόμος ἐγένετο καὶ θεοῖσι καὶ ἀνθ<ρώποι>σιν. ἡ δέ μ<ν ἀμείβε>ται δεξαμ<ένη εὐ τὸ> φᾶ<ρος...>

Ο γάμος του Ζάντα με την Χθονίη

μου στη σύζυγό του, πάνω στο οποίο ήταν κεντημένη η Γη και ο Ωγγινός (= Ωκεανός), καθώς και τα ανακαλυπτήρια, η αποκάλυψη δηλαδή του προσώπου της νύμφης. Η διήγηση αυτή με τα σαφή παραμυθικά στοιχεία περιγράφει με γλώσσα αλληγορική τη δημιουργία του κόσμου και αιτιολογεί συγχρόνως μυθολογικά το γαμήλιο έθιμο των ανακαλυπτηρίων. Το απλό ύφος του πρωτοτύπου προφανώς δεν διαφοροποιείται από το ύφος αντίστοιχων προφορικών διηγήσεων της εποχής.

Του ετοιμάζουν τα δώματα, πολλά και μεγάλα. Και όταν τέλειωσαν με όλα, και με την επίπλωση και με τους υπηρέτες και τις υπηρέτριες και με όλα τα άλλα απαραίτητα, κάνουν το γάμο. Και την τρίτη μέρα του γάμου ο Ζας φτιάχνει μεγάλο και ωραίο φόρεμα και το στολίζει με τη Γη και τον Ωγγινό και τα δώματα του Ωγγινού ■■■

“με τούτο δω σε τιμώ, θέλοντας τούτοι οι γάμοι να είναι δικοί σου. Χαίρε και γίνε ταίρι μου”. Και λένε ότι αυτά ήταν τα πρώτα ανακαλυπτήρια: έτσι γεννήθηκε αυτό το έθιμο και για τους θεούς και για τους ανθρώπους. Και αυτή αποκρίνεται, αφού δέχτηκε το ρούχο ...

(μετάφραση Δ. Κούρτοβικ)

ΑΚΟΥΣΙΛΑΟΣ

(αρχές 5ου αι. π.Χ.)

59. — Απόσπασμα 40α

Ο Ακουσίλαος από το Άργος ανήκει στους πρώτους μυθογράφους που έγραφαν σε ιωνικό πεζό λόγο. Στα τρία βιβλία του (χαμένου σήμερα) έργου του με τον τίτλο Γενεαλογίαι (ή Ιστορίαι), ακολουθώντας ένα σχήμα γενεαλογικό και τροποποιώντας ενίοτε τον Ησίοδο, εξιστορούσε τη γέννηση του κόσμου και των θεών καθώς και την ιστορία των

Καινή δὲ τῇ Ἐλάτου μίσγεται Ποσειδῶν, ἔπειτα (οὐ γὰρ ἦν αὐτῷ ἱερὸν παῖδας τεκὲν οὐτ' ἐξ ἐκείνου οὐτ' ἐξ ἄλλου οὐδενός) ποιεῖ αὐτὸν Ποσειδέων ἄνδρα ἄτρωτον, ἰσχὴν ἔχοντα μεγίστην τῶν ἀνθρώπων τῶν τότε, καὶ ὅτε τις αὐτὸν κεντοίῃ σιδήρῳ ἢ χαλκῷ, ἠλίσκετο μάλιστα χρημάτων, καὶ γίγνεται βασιλεὺς οὗτος Λαπιθέων καὶ τοῖς Κενταύροις πολέμεισκε, ἔπειτα στήσας ἀκόντιον ἐν ἀγορῇ θεὸν ἐκέλευεν ἀρθμεῖν, θεοῖσι δ' οὐκ ἦεν ἀρεστόν, καὶ Ζεὺς ἰδὼν αὐτὸν ταῦτα ποιοῦντα ἀπειλεῖ καὶ ἐφορμῇ τοὺς Κενταύρους, κάκεινοι αὐτὸν κατακόπτουσιν ὄρθιον κατὰ γῆς καὶ ἄνωθεν πέτρην ἐπιτιθείσιν σῆμα, καὶ ἀποθνήσκει.

¹ Ως γυναίκα ονομάζεται Καινή (ή Καινίς), ως ἄνδρας Καινεύς. Μετὰ τον θάνατό του ο Καινεύς μεταμορφώνεται πάλι σε γυναίκα.

Ο Καινέας

ανθρώπων από τον μυθικό ήρωα του Άργους Φορωνέα μέχρι τα Τρωικά και τους Νόστοες. Την ξηρή απαρίθμηση διέκοπταν σε αρκετά σημεία διηγήσεις σε απλό ύφος, όπως αυτή του Λαπίδη Καινέα, η οποία έχει σωθεί σε πάπυρο.

Με την Καινή,¹ την κόρη του Ελάτου,² σμίγει ο Ποσειδών. Κατόπιν —επειδή αυτή δεν ήθελε να γεννήσει³ παιδιά ούτε από εκείνον ούτε από άλλον— την κάνει ο Ποσειδών άντρα άτρωτο, που είχε τη μεγαλύτερη δύναμη από τους ανθρώπους εκείνου του καιρού. Και όταν δοκίμαζε κανείς να τον τρυπήσει με σίδηρο ή χαλκό, έπεφτε πολύ εύκολα την ίδια στιγμή στα χέρια του. Και γίνεται αυτός βασιλιάς των Λαπιθών και έκανε συχνά πολέμους με τους Κενταύρους. Αυτός τώρα έστησε μια λόγχη στην αγορά και πρόσταξε να τη λογαριάζουν για θεό. Στους θεούς όμως αυτό δεν άρεσε, και σαν τον είδε ο Δίας να κάνει αυτά που έκανε, τον απειλεί και στέλνει εναντίον του τους Κενταύρους. Και εκείνοι τον χτυπούν και τον ρέχνουν χάμω όπως ήταν όρθιος, και τον χώνουν στη γη και βάζουν από πάνω ένα βράχο για μνήμα, και πεθαίνει.

(μετάφραση Σταύρος Τσιτσιρίδης)

¹ Μυθικός ήρωας της Θεσσαλίας.

² Στο πρωτότυπο τεκέν = τεκείν.

ΕΚΑΤΑΙΟΣ Ο ΜΙΛΗΣΙΟΣ

(β' μισό του αι. π.Χ.)

60. — Απόσπασμα 15

Το έργο του Εκαταίου Γενεηλογία (σε τέσσερα βιβλία) αποτελούσε χρονολογικά οργανωμένη έκθεση των μύθων, κυρίως όσων σχετίζονταν με ήρωες και την καταγωγή επιφανών οικογενειών. Ως μέτρο για τη χρονολόγηση χρησιμοποίησε το χρονικό διάστημα της 'γενιάς' (γενεή στην ιωνική διάλεκτο), το οποίο υπολόγιζε σε σαράντα έτη. Κύριο χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου έργου του ήταν η προσπάθεια εξορθολογισμού του μύθου με τη μείωση των υπερβολών και των ασυνκειών. Ιδιαίτερο βάρος έδινε στις εφευ-

Όρεσθεις ο Δευκαλιωνος ηλθεν εις Αιτωλιαν επι βασιλεια, και κυων αυτου στελεχος ετεκε, και ος εκελευσεν αυτο κατορυχθηναι, και εξ αυτου εφυ αμπελος πολυσταφυλος· διο και τον αυτου παιδα Φυτιον εκαλεσε, τούτου δ' Οινευσ εγένετο, κληθεις απο των αμπελων. Οινευσ δ' εγένετο Αιτωλος.

¹ Γιός του Προμηθέα. Είναι ο Νώε της ελληνικής μυθολογίας.

² Βασιλιάς της Καλυδόνιας, πατέρας του Μελέαγρου, της Δηάνειρας και του Τυδέα, του πατέρα του Διομήδη.

Γενεαλογία

ρίσεις, που πίστευε ότι αποτελούσαν μοχλό στην εξέλιξη του πολιτισμού. Για την αντίχρηση του πρώτου ευρετή σημαντικό ρόλο έπαιξε η ετυμολογία (ο χαλκός, για παράδειγμα, συσχετίζεται με την Χαλκίδα). Στο σύντομο απόσπασμα που ακολουθεί, γραμμένο σε ιωνική διάλεκτο και παρατακτικό ύφος, ο Έκκαταίος αναφέρεται στην εμφάνιση του κλήματος, την οποία συνδέει με δύο ετυμολογικούς διαφανή ονόματα: τον Φύτιο (= αυτόν που κάνει να φυτρώνει κάτι³) και τον Οινέα (οἴνη = αρχαϊκή ονομασία του κλήματος).

Ο Ορεσθέας,¹ ο γιος του Δευκαλίωνος, πήγε στην Αιτωλία για να γίνει βασιλιάς, και μια σκύλα του γέννησε ένα ξύλο, και εκείνος είπε να το θάψουν στο χώμα, και από αυτό φύτρωσε κλήμα πολυστάφυλο· γι' αυτό και τον γιο του τον ονόμασε Φύτιο. Από αυτόν γεννήθηκε ο Οινέας,² που πήρε το όνομά του από τα κλήματα.³ Και από τον Οινέα εγεννήθη ο Αιτωλός.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

³ Το κλήμα ονομαζόταν και οἴνη.

ΔΡΑΜΑ

ΤΡΑΓΩΔΙΑ

ΑΙΣΧΥΛΟΣ

(525–456 π.Χ.)

61. – Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας 375–456, 568–676

Το 467 π.Χ. ο Αισχύλος κατέλαβε την πρώτη θέση στους δραματικούς αγώνες με την θεματικώς συνεχόμενη τετραλογία Λάιος, Οιδίπους, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, Σφήξ (σατυρικό δράμα). Από τα τέσσερα έργα σώζονται μόνο οι Ἑπτὰ, που έχουν ως θέμα την σύγκρουση ανάμεσα στους δυο γιους του Οιδίποδα, που καταλήγει στην αλληλοκτονία. Το έργο ξεκινά με το δεδομένο ότι ο Ετεοκλής είναι βασιλιάς στη Θήβα και ότι ο Πολυνείκης, ως ένας από τους επτά αρχηγούς του στρατού των Αργείων, βρίσκεται προ των πυλών, έτοιμος για την τελική επίθεση. Πουθενά δεν αποσαφηνίζεται ποιος από τους δύο έχει την αρχική ευθύνη για τη διαμάχη. Ο Ετεοκλής, που στο βάθος ελαίνεται και αυτός από τη δόξα για την εξουσία, εμφανίζεται, σε πρώτο επίπεδο, ως ο υπερασπιστής της απειλούμενης πόλης, που έχει να τιθασεύσει τις ανεξέλεγκτες αντιδράσεις των γυναικῶν της Θήβας (που απαρτίζουν το χορό) και να οργανώσει την άμυνα. Ο Πολυνείκης, ο οποίος δεν εμ-

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΤΑΣΚΟΠΟΣ

- 375 λέγοιμι' ἄν εἰδὼς εὖ τὰ τῶν ἐναντίων,
ὡς τ' ἐν πύλαις ἕκαστος εἴληχεν πάλον.

Τυδεὺς μὲν ἤδη πρὸς πύλῃσι Προϊτίσω
βρέμει· πόρον δ' Ἴσμηνὸν οὐκ εἴῃ περᾶν
ὁ μάντις· οὐ γὰρ σφάγια γίγνεται καλά.

- 380 Τυδεὺς δὲ μαργῶν καὶ μάχης λελιμμένος
μησημβριναῖς κλαγγῆσι ὡς δράκων βοᾷ·
θείνει δ' ὄνειδει μάντι Οἰκλειδην σοφόν,
σαίνειν μόρον τε καὶ μάχην ἀψυχία,
τοιαύτ' αὐτῶν τρεῖς κατασκίους λόφους

¹ Ο Τυδέας είναι γιος του Ονέα, του βασιλιά της Αιτωλίας, και πατέρας του γνωστού από τον Όμηρο Διομήδη. Επειδή σκότωσε κάποιο συγγενή του, εγκατέλειψε την Αιτωλία (Καλυδῶνα) και βρέθηκε στο Άργος, όπου παντρεύτηκε τη μία από τις δύο κόρες του Άδραστου, του βασιλιά του Άργους —την άλλη την παντρεύτηκε ο Πολυνείκης.

² Η πύλη του Προΐτου, η πύλη της Ηλέκτρας (στ. 423), και η Ομομυίδα (στ. 570) είναι τρεις από τις επτά πύλες της επτάπυλης Θήβας.

Πορεία προς την έβδομη πύλη

φανίζεται επί σκηνής, παρουσιάζεται με τα μελανότερα χρώματα. Το ίδιο ισχύει και για τους υπόλοιπους επιδρομείς.

Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από το εκτενέστατο δεύτερο επεισόδιο (περίπου το 1/3 του έργου), το οποίο, κατά το μέγιστο μέρος, καταλαμβάνεται από τα περίφημα επτά ζεύγη λόγων —εδώ ανθολογούνται τα δύο πρώτα και τα δύο τελευταία: ένας άγγελος κατάσκοπος, που παρακολούθησε την κλήρωση των Επτά σχετικά με την πύλη στην οποία θα επιτεθεί καθένας, έχοντας ως σημειοτικό στοιχείο την περιγραφή των εύγλωττων εμβλημάτων των ασπίδων, ενημερώνει τον Ετεοκλή για τους επιτιθέμενους και εκείνος επιλέγει για κάθε πύλη τον κατάλληλο υπερασπιστή. Έτσι, στο τέλος θα βρεθεί ο ίδιος —ποιος άλλος θα 'ταν καταλληλότερος;— στην έβδομη πύλη, απέναντι στον αδελφό του Πολυνίκη, που θα τον σκοτώσει και θα σκοτωθεί απ' αυτόν.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΤΑΣΚΟΠΟΣ

- 375 Τα πάντα ξέρω για τους εχθρούς και θα στα πω
πώς κλήρωσε ο λαχνός για τον καθένα.

Ο Τυδεύς¹ βρυχάται κιόλας στην πύλη εμπρός του Προίτου,²
όμως δεν τον αφήνει ο μάντης να περάσει τις όχθες του Ισμηνού.³
Ευνοικά δεν είναι των θυσιών τα σφάγια.

- 380 Ο Τυδεύς φρενιάζει και για μάχη λυσιά,
ωσάν το φίδι σφυρίζει στον ήλιο του μεσημεριού·
πετάει βρυσιές στο μάντη το σοφό τον Αμφιάραο⁴
πώς τρέμει τάχα μπρος στο θάνατο
και μπρος στις μάχης την ορμή δειλιάζει.
Κραυγάζει και σειούνται στη χαιτή του κράνους
τρία λοφία με φούντες πυκνές

¹ Το ένα από τα δύο ποτάμια της Θήβας, που χαρακτηρίζεται και διπόταμη πύλη —το άλλο ποτάμι είναι η Δίρη.

² Στο πρωτότυπο Οϊκλείδην, τον γιο του Οιδέα (και της Υπερμήστρας). Βλ. Κείμενο 86, σχόλ. 1.

- 385 σείει, κράνους χαίταμ', ὑπ' ἀσπίδος δὲ τῶ
 χαλκήλατοι κλάζουσι κώδωνες φόβον·
 ἔχει δ' ὑπέρφρον σῆμ' ἐπ' ἀσπίδος τόδε,
 φλέγοιθ' ὑπ' ἄστροις οὐρανὸν τετυγμένον·
 λαμπρὰ δὲ πανσέληνος ἐν μέσῳ σάκει,
 390 πρέσβιστον ἄστρον, νυκτὸς ὀφθαλμὸς, πρέπει.
 τοιαυτ' ἀλύων ταῖς ὑπερκόμπους σαγαῖς
 βοᾷ παρ' ὄχθαις ποταμίαις, μάχης ἐρών,
 ἵππος χαλινῶν ὡς κατασθμαίνων μένει,
 ὅστις βοῆν σάλπιγγος ὀρμαίνει μένων,
 395 τίς ἀντιτάξεις τῶδε; τίς Προΐτου πυλῶν
 κλήθρων λυθέντων προστατεῖν φερέγγυος;

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

- κόσμον μὲν ἀνδρὸς οὕτω' ἂν τρίσαιμι' ἐγώ,
 οὐδ' ἔλκοποιὰ γέγνηται τὰ σήματα·
 λόφοι δὲ κώδων τ' οὐ δάκνουσ' ἄνευ δορός,
 400 καὶ νύκτα ταύτην ἦν λέγεις ἐπ' ἀσπίδος
 ἄστροισι μαρμαίρουσαν οὐρανοῦ κυρεῖν,
 τάχ' ἂν γένοιτο μάντις ἀνοία τινί.
 εἰ γὰρ θανόντι νύξ ἐπ' ὄμμασι πέσοι,
 τῷ τοι φέροντι σῆμ' ὑπέρκομπον τόδε
 405 γένοιτ' ἂν ὀρθῶς ἐνδίκως τ' ἐπώνυμον,
 καυτὸς κατ' αὐτοῦ τήνδ' ὕβριν μαντεύσεται.
 ἐγὼ δὲ Τυδεΐ κεδνὸν Ἄστακοῦ τόκον
 τῶνδ' ἀντιτάξω προστάτην πυλωμάτων,
 μάλ' εὐγενῆ τε καὶ τὸν Δισχίνης θρόνον
 410 τιμῶντα καὶ στυγοῦνθ' ὑπέρφρονας λόγους.
 αἰσχροῦν γὰρ ἀργός, μὴ κακὸς δ' εἶναι φιλεῖ.
 σπαρτῶν δ' ἀπ' ἀνδρῶν, ὧν Ἄρης ἐφείσατο,
 ρίζωμι ἀνείται, κάρτα δ' ἔστ' ἐγχώριος,

⁵ Όταν ο Κάρμος, ο γιος του Αγήνορα, του βασιλιά της Φοινίκης, αναζητώντας την αδερφή του Ευρώπη, έφτασε στη θέση της μετέπειτα Θήβας και ίδρυσε την Καδμεία, την ακρόπολη και τον πυρῆνα της πόλης, σκότωσε ένα δράκοντα (φίδι) που καταγόταν από τον Άρη. Μετά τη δρακοντοκτονία, ακολουθώντας την υπόδειξη της Αθηνάς, έσπειρε τα δόντια του

- 385 και κάτω απ' την ασπίδα
 κουδούνια χάλκινα βροντώντας
 σκορπούν τον πανικό.
 Απάνω στην ασπίδα έχει χαράξει σημεία περήφανα:
 ο ουρανός να λιώνει από τις πυρκαγιές των αστεριών,
 λαμπρή πανσέληνος στη μέση να φωτίζει,
 390 η παλαιά του στερεώματος, τ' άγρυπνο μάτι της νυκτός.
 Μες στην αγέρωχη σκευή του αλαζονεύεται
 στου ποταμού την άκρην αλαλάζει,
 σαν άλογο που δεν ακούει γκέμι
 κι ορμάει σαν αφουγκράζεται της σάλπιγγας τον ήχο.
 395 Σ' αυτόν ποιον θα τάξεις αντίπαλο;
 όταν στην πύλη του Προίτου αμπάρες και δοκάρια σπάσουν
 ποιος θα 'ναι εκεί φερέγγυος τα στήθη να προτάξει;

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

- Πώς θες να φοβηθώ στολίδια;
 Θαρρείς πως μαχαιρώνουνε οι ζωγραφιές;
 Λοφία και κουδούνια δε δαγκώνουν
 δίχως αιχμή του δόρατος.
 400 Κι αυτή που μολογάς η νύχτα στην ασπίδα
 που λαμπαδιάζει απ' τ' αστέρια τ' ουρανού,
 θα γίνει μάντισσα δεινή για κάποιον ελαφρόμυαλο.
 Όταν πεθάνει και νύχτα σκοτίσει τα μάτια του
 της επαρσής του το σημάδι ορθά και δίκαια
 405 συνώνυμο θα γίνει της θανάς του,
 σα να προφήτευσε την τελεσίδικη της ύβρεως πορεία του.
 Θ' αντιτάξω στον Τυδέα παλικάρι συνετό
 τον υγιό του Αστακού, των πυλών δεινό προστάτη
 το γένος του βαθύ·
 410 τιμά το θρόνο της Αιδούς, σιχαίνεται την κομπορημοσύνη.
 Τα έργα της ντροπής μισεί, δεν ξέρει τι θα πει δειλία.
 Κρατάει από το γένος των Σπαρτών,³
 απ' όσους ελυπήθηκε ο Άρης κι επιζήσαν
 αυτόχθονας, ρίζα της χώρας και βλαστός.

δράκοντα και από αυτά φύτρωσαν οι Σπαρτοί, που αλληλοεξοντώνονταν. Τελικά επέζησαν πέντε. Τα αριστοκρατικά γένη της Θήβας ανήγαν την καταγωγή τους στους πέντε Σπαρτούς.

- Μελάνιππος ἔργον δ' ἐν κύβοις Ἄρης κρικεῖ
 415 Δίκη δ' ὀμαίμων κάρτά νιν προστέλλεται
 εἶργειν τεκούση μητρὶ πολέμιον δόρυ.

ΧΟΡΟΣ

- στρ. α' τὸν ἀμόν νιν ἀντίπαλον εὐτυχεῖν
 θεοὶ δοῖεν, ὡς δικαίως πόλεως
 πρόμαχος ὄρνυται· τρέμω δ' αἵματη-
 420 φόρους μόρους ὑπὲρ φίλων
 ὀλομένων ιδέσθαι.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΤΑΣΚΟΠΟΣ

- τούτω μὲν οὕτως εὐτυχεῖν δοῖεν θεοί.
 Καπαιεὺς δ' ἐπ' Ἥλέκτρασιν εἴληχεν πύλαις
 γίγας ὄδ' ἄλλος, τοῦ πάρος λελεγμένου
 425 μείζων, ὁ κόμπος δ' οὐ κατ' ἀνθρώπον φρονεῖ·
 { πύργοις δ' ἀπειλεῖ δεῖν, ἃ μὴ κραῖνοι τύχη }
 θεοῦ τε γὰρ θέλοντος ἐκπέρσειν πόλιν
 καὶ μὴ θέλοντός φησιν, οὐδὲ τὴν Διὸς
 ἔριν πέδοι σκίψασαν ἐμποδῶν σχεθεῖν·
 430 τὰς δ' ἀστράπας τε καὶ κεραυνίους βολὰς
 μεσημβρινοῖσι θάλπειν προσήκασεν.
 ἔχει δὲ σῆμα γυμνὸν ἄνδρα πυρφόρον,
 φλέγει δὲ λαμπὰς διὰ χερῶν ὀπλισμένη·
 χρυσοῖς δὲ φωνεῖ γράμμασιν "πρήσω πόλιν".
 435 τοῦδε φωτί, πέμπε, τίς ξυστήσεται,
 τίς ἄνδρα κομπάζοντα μὴ τρέσας μενεῖ;

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

καὶ τῶδε κέρδει κέρδος ἄλλο τίκτεται,
 τῶν τοι ματαίων ἀνδράσιν φρονημάτων
 ἢ γλώσσ' ἀληθῆς γίγνεται κατήγορος.

⁶ Γιος του Αστακού, ενός από τους πέντε Σπαρτιάς.

⁷ Ο γιγαντόσωμος και αλαζονικός γιος του Ιππόνοου, γνωστός κυρίως από τη συμμετοχή του στην εκστρατεία των Επτά εναντίον της Θήβας.

Μελάνιππος⁶ με τ' όνομα.

Ο Άρης ρίχνει τις ζαριές κι αυτός θα δώσει λύση.

- 415 Τον στέλνει στο χρέος το δίκιο της συγγένειας
και των εχθρών το δόρο θ' αποδιώξει
απ' τη μητέρα Γη που τον εγέννησε.

ΧΟΡΟΣ

Είθε να δώσουν οι θεοί

ευτυχισμένη νίκη

στο δικό μας αγωνιστή.

Το δίκαιο της πόλεως

ορμά να διαφεντέψει.

- 420 Τρέμω για τους αγαπημένους μου,
μήπως τους δω να χάνονται
στο αίμα βουτηγμένοι του θανάτου.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΤΑΣΚΟΠΟΣ

Θεός να δώσει και να πετύχει.

Στην πύλη της Ηλέκτρας κληρώθηκεν ο Καπανεύς⁷:

άλλος γίγας αυτός απ' τον πρώτο χειρότερος.

- 425 Η έπαρσή του περνά τα όρια τ' ανθρώπινα.
Απειλεί με φοβερά δεινά τα τείχη μας.

όμως η τύχη του μη σώσει κι αληθέψει.

Θέλει δε θέλει, λέει, ο θεός, την πόλη θα κουρσέψει

και δε θα τον στομώσει ούτε κι αν πέσει από ψηλά

- 430 οργή Διός. Τις αστραπές και του Διός τους κεραυνούς
τους παρομοίωσε με κάψα του καλοκαιριού.

Έχει ως σύμβολό του άντρα γυμνό, πυρφόρο·

κρατεί στα χέρια του πυρσό λαμπαδιασμένο

και τα χρυσά τα γράμματα κομπάζουν:

«θα πυρπολήσω αυτή την πόλη».

- 435 Απέναντί του στείλε —ποιον τάχα θα στείλεις αντίπαλο;
Ποιος θα σταθεί χωρίς να φοβηθεί τον επηρμένο κομπασμό του;

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

Ο κομπασμός γεννάει κέρδος για μας.

Η ματαιοδοξία των ανθρώπων

υπάρχει μες στη γλώσσα τους

και τους ορίζει.

- 440 Καπανεύς δ' ἀπειλεί δρᾶν παρεσκευασμένοις
 θεοὺς ἀτίζων κάπογυμνάζων στόμα
 χαρᾷ ματαία θνητὸς ᾧν εἰς οὐρανὸν
 πέμπει γεγωνὰ Ζηνὶ κυμαίνοντ' ἔπη
 πέποιθα δ' αὐτῷ ξὺν δίκη τὸν πυρφόρον
 445 ἤξει κεραυνόν, οὐδὲν ἐξεικασμένον,
 μεσημβρινοῖσι θάλπεσιν τοῖς ἡλίου,
 ἀνὴρ δ' ἐπ' αὐτῷ, κεί στόμαργός ἐστ' ἄγαν,
 αἴθων τέτακται λῆμα, Πολυφόντου βία,
 φερέγγυον φρούρημα, προστατηρίας
 450 Ἄρτεμιδος εὐνοίᾳσι σὺν τ' ἄλλοις θεοῖς,
 λέγ' ἄλλον ἄλλαις ἐν πύλαις εἰληχότα.

ΧΟΡΟΣ

- αντ. α' ὄλοιθ' ὃς πόλει μεγάλ' ἐπεύχεται,
 κεραυνοῦ δέ νιν βέλος ἐπισχέθαι
 πρὶν ἐμὸν εἰσθορεῖν δόμον παλικῶν θ'
 455 ἔδωλιῶν ὑπερκόπῳ
 δορί ποτ' ἐκλαπάξει.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΤΑΣΚΟΠΟΣ

- ἕκτον λέγομι' ἄν ἄνδρα σωφρονέστατον,
 ἀλκὴν ἄριστον μάντιν, Ἀμφιάρεω βίαν
 570 Ὅμολαιῶσιν δὲ πρὸς πύλαις τεταγμένος
 κακοῖσι βάζει πολλὰ Τυδέως βίαν,
 τὸν ἀνδροφόντην, τὸν πόλεως ταρακτορα,
 μέγιστον Ἄργει τῶν κακῶν διδάσκαλον,
 Ἐρμύος κλητῆρα, πρόσπολον Φόνου,

⁸ Γιος του Αυτόφρονου. Σύμφωνα με την Ιλιάδα (Δ 395), ήταν αρχηγός των πενήντα Θηβαίων που, κατά την εκστρατεία των Επτά, είχαν στήσει ενέδρα στον Τυδέα, ο οποίος τους σκότωσε όλους.

- 440 Ο Καπανεύς απειλεί,
 προετοιμάζεται να μπει στη μάχη,
 θεούς περιφρονεί,
 ασκεί το στόμα του με καυχησιές
 και χαριεντίζεται λεξιλαγνα.
 Θνητός αυτός, τον ουρανό κοιτά
 κι εξακοντίζει παφλασμούς
 και καταιγίδες λέξεων στο Δία.
 Πιστεύω βαθιά πως ο πυρφόρος του
 445 θα τον τραβήξει δικαίως τον κεραυνό
 και δε θα μοιάζει βέβαια
 στον ήλιο του μεσημεριού η πυρκαγιά του.
 Σ' αυτόν τον άντρα
 με το στόμα τ' απύλωτο
 ανέτειλε κιόλας αντίπαλος
 ο Πολυφόντης⁶ ο βίαιος,
 φρουρός φερέγγυος,
 450 ευνοημένος των θεών
 και της Αρτέμιδος προστατευόμενος.
 Μόλα λοιπόν, στις άλλες πύλες
 ποιοι κληρώθηκαν.

ΧΟΡΟΣ

- Εκείνος που την πόλη καταριέται,
 να χαθεί.
 Οι φλογερές του κεραυνού ριπές
 να παγώσουν,
 πριν κατακάψουν το σπίτι μου
 455 κι απ' το παρθενικό κρεβάτι μου
 ατίθασο το δόρυ να μ' αρπάξει.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΤΑΣΚΟΠΟΣ

- Τώρα τον έκτο θ' αναφέρω το φρόνιμο και το σοφό
 το μάντην Αμφιάραο.
 570 Κληρώθηκε στην πύλη Ομολωίδα
 και για πληθώρα συμφορών κακίζει τον Τυδέα.
 Τον λέει φονιά και ταραχοποιό,
 μεγάλο δάσκαλο των συμφορών στο Άργος
 της Ερινύος κήρυκα, του φόνου τελετάρχη

- 575 *κακῶν δ' Ἀδράστω τῶνδε βουλευτήριον*
καὶ τὸν σὸν αὖθις †πρὸς μόραν ἀδελφεόν†,
ἐξυπτιάζων ὄνομα, Πολυνείκους βίαν,
διασῆ τελευτῇ τοῦνομ' ἐνδατοῦμενος
καλεῖ· λέγει δὲ τοῦτ' ἔπος διὰ στόμα·
- 580 *“ἦ τοῖον ἔργον καὶ θεοῖσι προσφιλές*
καλόν τ' ἀκούσαι καὶ λέγειν μεθυστέροις,
πόλιω πατρώων καὶ θεοὺς τοὺς ἐγγενεῖς
πορθεῖν, στράτευμ' ἐπακτὸν ἐμβεβληκότα;
μητρός τε πηγῆν τίς κατασβέσει δίκη,
- 585 *πατρίς τε γαῖα σῆς ὑπὸ σπουδῆς δορί*
ἀλοῦσα πῶς σοι ζύμμαχος γενήσεται;
ἔγωγε μὲν δὴ τῆνδε πιανῶ χθόνα,
μάντις κεκευθῶς πολεμίας ὑπὸ χθονός·
μαχώμεθ' οὐκ ἄτμιον ἐλπίζω μόρον.”
- 590 *τοιαῦθ' ὁ μάντις ἀσπίδ' εὐκηλος νέμων*
πάγχαλκον ἠῦδα. σῆμα δ' οὐκ ἐπὶν κύκλω·
οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος ἀλλ' εἶναι θέλει,
βαθείαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
ἐξ ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλευύματα.
- 595 *τούτῳ σοφούς τε κάγαθούς ἀντηρέτας*
πέμπειν ἐπαινῶ· δεινός, ὅς θεοὺς σέβει.

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

- φεῦ τοῦ ξυναλλάσσοντος ὄρνιθος βροτοῖς*
δίκαιον ἄνδρα τοῖσι δυσσεβεστέροις,
ἐν παντὶ πράγῃ δ' ἔσθ' ὁμιλίας κακῆς
- 600 *κάκιον οὐδέν, καρπὸς οὐ κομιστέος·*
{ἄτης ἄρουρα θάνατον ἐκκαρπίζεται.}
ἦ γὰρ ξυνεισβάς πλοῖον εὐσεβῆς ἀνὴρ
ναύτησι θερμοῖς καὶ πανουργία τι
ἄλαλεν ἀνδρῶν ξὺν θεοπτύστῳ γένει,

⁹ Βασιλιάς του Αργαίου, γιος του Ταλαού, αδερφός της Εριφύλης, της γυναίκας του Αμφιάραου, πεθερός του Πολυνεΐκη και του Τυδέα. Ένα βράδυ έφτασαν στην αυλή του σπιτιού του οι περιπλανώμενοι εξόριστοι Πολυνεΐκης και Τυδέας και άρχισαν να μαλώνουν βίαια.

- 575 και του Αδράστου⁹ κακό συμβουλάτορα,
 Γυρνώντας ύστερα στον αδερφό σου
 κι αναποδογυρίζοντάς του τ' όνομα
 τονίζοντας καμπανιστά τα δυο συνθετικά του
- 580 έτσι μιλά: «Πολυ-Νείκη, θεάρεστον έργο λες κι ωραίο,
 να το ιστορούν και να τ' ακούν τ' αγγόνια σου,
 πως κούρσεφες την πόλη τη γενέθλια και τους ναούς των θεών,
 φέρνοντας ξένο στράτευμα; Υπάρχει δικαιοσύνη
 που θα σφουγγίσει σε μια μητέρα τις πηγές των δακρύων;
- 585 Όταν τη γη των πατέρων σου από το στόμα περάσεις μαχαίρας,
 πώς θα ζητήσεις πια να γίνει η γη ετούτη σύμμαχός σου;
 Εγώ θα γίνω λίπασμα στο χώμα της,
 αφού στη χώρα των εχθρών ως μάντης θα κοιμάμαι.
 Ας πολεμήσουμε λοιπόν· ελπίζω να πεθάνω δοξασμένος».
- Έτσι μίλούσε δίχως έπαρση
- 590 κρατώντας ολογάλκινη ασπίδα.
 Απάνω της δεν έχει τίποτα χαράξει.
 Δε θέλει μοναχά να φαίνεται γενναίος, αλλά και να 'ναι πραγματικά.
 Να σπέρνει στο βαθύ τ' αυλάκι του μυαλού
 και να φυτρώνουν στοχασμοί πολύτιμοι.
- 595 Σε συμβουλεύω να του βάλεις ως αντίπαλο
 άνθρωπο γνωστικό και ψυχωμένο.
 Όποιος φοβάται τους θεούς τίποτα πια στον κόσμο δε φοβάται.

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

- Ω μοίρα των ανθρώπων φτερωτή
 πώς σμίγεις αδιάκριτα τους δίκαιους με τους ασεβείς
 σ' αυτό τον κόσμο.
 Κακό μεγάλο με τους κακούς να συνυπάρχεις
- 600 κακή συγκομιδή.
 Στης ανομίας τον αγρό φυτρώνει θάνατος.
 Αν μπει σε πλοίο άνδρας τίμιος μαζί με τσούρμο δολοφόνων,
 οι θεομαίχτες θα τον πάρουν στο βυθό μαζί τους.

⁹ Ο Αδραστος, οδηγημένος είτε από τη βιαιότητα της σύγκρουσης είτε από τα εμπλήματα των ασπίδων τους, αναγνώρισε στα πρόσωπά τους τον κάπρο και τον λέοντα, με τους οποίους, σύμφωνα με κάποιο χρησμό, θα πάντρευε τις δυο κόρες του, και έτσι τους έκανε γαμπρούς του και τους υποσχέθηκε να τους επαναπατρίσει. Έτσι ηγήθηκε της εκστρατείας των Επτά εναντίον της Θήβας. Είναι ο μόνος από τους Επτά που επέζησε. Βλ. και το Εισαγωγικό σημείωμα στο Κείμενο 72.

- 605 ἦ ξύν πολίταις ἀνδράσιν δίκαιος ὦν
 ἐχθροξένοις τε καὶ θεῶν ἀμνήμοισι
 ταύτου κυρήσας ἐκδίκως ἀγρεύματος
 πληγείς θεοῦ μάστιγι παγκοίνῳ δάμη,
 οὕτω δ' ὁ μάντις, υἱὸν Οἰκλέους λέγω,
 610 σῶφρων δίκαιος ἀγαθὸς εἰσεβής ἀνὴρ,
 μέγας προφήτης, ἀνοσίοισι συμμαγείς
 θραυστόμοισι ἀνδράσιν βίᾳ φρενῶν
 τείνουσι πομπὴν τὴν μακρὰν πάλιν μολεῖν
 Διὸς θέλοντος ξυγκαθελκυσθήσεται.
 615 δοκῶ μὲν οὖν σφε μῆδὲ προσβαλεῖν πύλαις,
 οὐχ ὡς ἄθυμον οὐδὲ λήματος κάκη,
 ἀλλ' οἶδεν ὡς σφε χρὴ τελευτῆσαι μάχῃ.
 εἰ καρπὸς ἔσται θεσφάτοισι Λοξίου
 φιλεῖ δὲ σεγᾶν ἢ λέγειν τὰ καίρια.
 620 ὅμως δ' ἐπ' αὐτῷ φῶτα, Λασθένους βίαν,
 ἐχθρόξενον πυλωρὸν ἀντιτάξομεν
 γέροντα τὸν νοῦν, σάρκα δ' ἠβῶσαν φύει
 ποδῶκες ὄμμα· χεῖρα δ' οὐ βραδύνεται
 παρ' ἀσπίδος γυμναθὲν ἀρπάσαι δορί·
 625 θεοῦ δὲ δῶρόν ἐστιν εὐτυχεῖν βροτούς.

ΧΟΡΟΣ

- αντ. γ' κλυόντες θεοὶ δίκαιους λιτὰς
 ἀμετέρας τελείῃ, ὡς πόλις εὐτυχῆ,
 δορίπονα κάκ' ἐκτρέποντες <εἰς> γᾶς
 ἐπιμόλους· πύργων δ' ἔκτοθεν βαλῶν
 630 Ζεὺς σφε κάνοι κεραυνῷ.

¹⁰ Του Απόλλωνα, που αποκαλύπτει την αλήθεια με τρόπο πλάγιο (λοξός) και συγκαλιμμένο.

¹¹ Άγνωστος κατά τα άλλα. Εικάζεται ότι μπορεί να προέρχεται από κάποια τοπική παράδοση.

- 605 Αν πάλι δίκαιος άνθρωπος ανάμεσα βρεθεί
σε κόσμον αφιλόξενο που ζει χωρίς θεό,
στο δίχτυ θα πιαστεί σα θήραμα
και θα χαθεί κακὴν κακῶς ἀπ' τοῦ θεοῦ τὴ μάστιγα.
Ἔτσι κι ὁ γιος τοῦ Οὐκλέους
- 610 ὁ μάντης ὁ σοφός, ὁ δίκαιος, ὁ εὐσεβής,
ὁ φρόνιμος μέγας προφήτης,
χωρὶς τὴ θέλησή του σμίγοντας
με τὴν ἀποκοτιά παράνομων ἀνθρώπων,
που θέλουν νὰ γυρίσουν πίσω
μὰ θὰ ἔχουν τὸν ἀγύριστο,
μὲ θέλημα θεοῦ, μαζί μ' αὐτούς
θὰ βυθιστεῖ στο σκότος τοῦ θανάτου.
- 615 Δὲ θὰ προλάβει, θαρρῶ, τὴν πύλη νὰ ζυγώσει·
δειλὸς δὲν εἶναι, ψυχὴ δὲν τούλειψε ποτέ.
Ὅμως γνωρίζει καλά πὼς μες στὴ μάχη
τὴν τελευταία τοῦ θ' ἀφήσει τὴν πνοή,
ἀν τοῦ Λοξία¹⁰ καρπίσουν οἱ μαντεῖες.
Ἦ ἀρέσει νὰ σωπαίνει κι ὅταν μιλά
ζυγιάζει τὸν καιρό.
- 620 Ἀντίπαλο σ' αὐτὸν θὰ τάξω,
φρουρό τῆς πύλης
τὸν εχθρομίσητο Λασθένη,¹¹
Σ' ἐφηβικὸ κορμὶ γεροντικὸ μυαλό φυτρώνει.
Τὸ μάτι ἀστρίτης· τὸ χέρι δὲν ἀργεῖ νὰ μπήξει τὸ κοντάρι
ἐκεῖ που φάνηκε ἀπ' τὴν ἀσπίδα ξέσχεπο, γυμνὸ τὸ σῶμα.
- 625 Ὅμως τὶς νίκες στους θνητοὺς μόνο οἱ θεοὶ δωρίζουν.

ΧΟΡΟΣ

- Εἰσακούστε, θεοί,
τὶς δίκαιες ἱκεσίες μας
καὶ χαρίστε τὴ νίκη στὴν πόλη.
Ἄς πέσουν στα κεφάλια
τῶν δεινῶν ἐπιδρομέων
τῆς ἀγρίας μάχης οἱ πληγές.
Ἄς ρίξει ὁ Ζεὺς τὸν κεραυνό
ἐξω ἀπ' τὰ τεῖχη
- 630 κι ἄς ἀφανίσει τὸ παν.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΤΑΣΚΟΠΟΣ

- τὸν ἑβδομον δὴ τόνδ' ἐφ' ἑβδόμαις πύλαις
 λέξω, τὸν αὐτοῦ σὸν κασίγιητον, πόλει
 οἴας ἀράται καὶ κατεύχεται τύχας
 {πύργοις ἐπεμβὰς κάπεγρυθεὶς χθονί}
 635 ἀλάωσιμον παιῶν' ἐπεξιακχάσας·
 σοὶ ζυμφέρεσθαι καὶ κτανῶν θανεῖν πέλας
 ἢ ζῶντ' ἀτμιαστήρα τῶς ἀνδρηλάτην
 φηγῆ τὸν αὐτὸν τόνδε τείσασθαι τρόπον,
 τοιαῦτ' αὐτεῖ, καὶ θεοὺς γενεθλίου
 640 καλεῖ πατρώας γῆς ἐποπτήρας λιτῶν
 τῶν ὦν γενέσθαι πάγχυ Πολυνείκους βία.
 ἔχει δὲ καιωπηγῆς εὐκυκλον σάκος,
 διπλοῦν τε σῆμα προσμεμηχανημένον·
 χρυσήλατον γὰρ ἄνδρα τευχρηστὴν ἰδεῖν
 645 ἄγει γυνή τις σωφρόνως ἡγουμένη·
 Δίκη δ' ἄρ' εἶναί φησιν, ὡς τὰ γράμματα
 λέγει, "κατάξω δ' ἄνδρα τόνδε, καὶ πόλιν
 ἔξει πατρώαν δαμάτων τ' ἐπιστροφάς".
 τοιαῦτ' ἐκείνων ἐστὶ τὰξευρήματα·
 650 σὺ δ' αὐτὸς ἤδη γινῶθι τίνα πέμπειν δοκεῖ·
 ὡς οὐποτ' ἀνδρὶ τᾶδε κηρυκευμάτων

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΤΑΣΚΟΠΟΣ

Τώρα τον έβδομο θα πω της έβδομης της πόλης,
τον αδελφό σου

που με κατάρες φοβερίζει
και στολίζει με τις ευχές του
την πόλη μας.

Θ' ανέβει, λέει, στις επάλξεις
και θ' ανακηρυχτεί της χώρας άρχοντας

635 παιάνα ψάλλοντας
της άλωσης·

Και ή θα χτυπηθεί μαζί σου
και πλάι σου θα πέσει νεκρός,
αφού σε θανατώσει πρώτα
ή ζωντανό στην εξορία θα σε στείλει
για τιμωρία.

αφού και συ τον ντρόπιασες μ' αυτό τον τρόπο.
Τέτοια διαλαλεί και τους γενέθλιους θεούς

640 της πατρικής του γης καλεί
επόπτες να γενούν και παραστάτες
στις προσευχές του,
ο Πολυνείκης.

Ασπίδα κρατεί στρογγυλή και καινούρια
κι έχει φιλοτεχνήσει πάνω της
μια ζωγραφιά με δυο μορφές.

Ολόχρυσος πολεμιστής

645 οδηγεί μια γυναίκα
που προπορεύεται σεμνά·
την ονομάζει Δικαιοσύνη
και το πιστοποιούν τα χαραγμένα γράμματα
που γράφουν: «Φέρνω ξανά
τον άντρα αυτόν
στα πατρικά του σπίτια και στην πόλη του».
Σύμβολα τέτοια μηχανεύτηκε.

650 Εσύ γνωρίζεις τώρα
ποιον θα του στείλεις αντίπαλο.
Κήρυκας είμαι, μη με κατηγορείς
για το περιεχόμενο των λόγων μου.
Ευθύνομαι για τη μορφή μονάχα.

μέμνη· σὺ δ' αὐτὸς γινῶθι ναυκληρεῖν πόλιν.

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

- ὦ θεομανές τε καὶ θεῶν μέγα στύγος,
 ὦ παιδάκρυτον ἄμὸν Οἰδίπου γένος·
 655 ὅμοι, πατρὸς δὴ νῦν ἀραὶ τελεσφόροι,
 ἀλλ' οὔτε κλαίειν οὔτ' ὀδύρεσθαι πρέπει,
 μὴ καὶ τεκνωθῆ δυσφοραίτερος γόος.
 ἐπαινῶμ' δὲ κάρτα, Πολυνεΐκει λέγω,
 τάχ' εἰσόμεσθα τούπισημ' ὅποι τελεί,
 660 εἴ νιν κατάξει χρυσότευκτα γράμματα
 ἐπ' ἀσπίδος φλύοντα σὺν φοίτῳ φρενῶν.
 εἰ δ' ἢ Διὸς παῖς παρθένος Δίκη παρῆν
 ἔργοις ἐκείνου καὶ φρεσίν, τάχ' ἂν τὸδ' ἦν·
 ἀλλ' οὔτε νιν φυγόντα μητρόθεν σκότον
 665 οὔτ' ἐν τροφῆσι οὔτ' ἐφηβήσαντά πω
 οὔτ' ἐν γενεῖου ξυλλογῇ τριχώματος
 Δίκη προσεΐδε καὶ κατηξιώσατο·
 οἷδ' ἐν πατρώας μὴν χθονὸς κακουχίᾳ
 οἶμαί νιν αὐτῷ νῦν παραστατεῖν πέλας·

Εσύ κοίταξε τώρα
της πόλης το καράβι πώς θα κυβερνήσεις.

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

Ω του Οιδίποδος γενιά
γενιά δεινών δακρύων
ω μισημένη των θεών,
ω, συ, που τράβηξες τον κεραυνό
της θεικής μανίας.

- 655 Αλίμονό μου,
τώρα τελεσφορούν οι πατρικές κατάρες.
Αλλά δεν πρόπουν εδώ
μοιρολόγια και θρήνοι,
μήπως ο βόγκος γεννήσει τέκνα χειρότερα.
Κι όμως αυτόν, τον Πολυνείκη
τ' όνομα και το πράγμα,
θα μάθεις γρήγορα
αν θα τον ωφελήσουν
τα χαραγμένα σύμβολα.
- 660 αν θα τον φέρουν πίσω στην πατρίδα
τα χρυσωμένα γράμματα
που της ψυχής του τη χολή ξερνάνε.
Μπορεί κι αυτό να γίνει,
αν του παρασταθεί
στο στοχασμό των έργων του
η κόρη του Διός, η αειπάρθενος Δικαιοσύνη.
Όταν από της μάνας του ξεπήδησε
τη σκοτεινή τη μήτρα
- 665 κι όταν μεγάλωνε
κι όταν στην εφηβεία μέστωνε
κι όταν στα γένια πύκνωσαν οι τρίχες,
δεν αξιώθηκε ποτέ
ούτε μια σπλαχνική ματιά
απ' τη Δικαιοσύνη.
Ούτε και τώρα βέβαια
θα του παρασταθεί,
που ήρθε να ρημάξει
την πατρική του γη.

- 670 ἦ δῆτ' ἂν εἶη πανδίκως ψευδώνυμος
Δίκη, ξυνοῦσα φωτὶ παντόλμῳ φρένας.
τούτοις πεποιθῶς εἶμι καὶ ξυστήσομαι
αὐτός· τίς ἄλλος μᾶλλον ἐνδικώτερος;
ἄρχοντί τ' ἄρχων καὶ κασιγνήτῳ κάσις,
675 ἐχθρὸς ξὺν ἐχθρῷ στήσομαι. φέρ' ὡς τάχος
κνημῖδας, αἰχμῆς καὶ πτερῶν προβλήματα.

- 670 Και θα 'τανε φευδώνιμο
της αδικίας η Δικαιοσύνη
αν τον αδίσταχτο τον άντρα βοηθούσε.
Αυτά πιστεύω εγώ
κι απέναντί του θα σταθώ.
Ποιος άλλος πιο πολύ το δικαιούται;
Άρχων απέναντι στον άρχοντα,
εχθρός στον εχθρό
και αδελφός στον αδελφόν αντίχρυ.
675 Γρήγορα φέρτε τις κνημίδες μου
που θα με σώσουν από δόρατα και πέτρες.¹²

(μετάφραση Κ. Χ. Μύρης)

¹² Η μετάφραση προϋποθέτει τη γραφή πέτραν, όχι πετρών (πτερά ονομάζονται εδώ τα βέλη).

ΑΙΣΧΥΛΟΣ

62. – Άγαμέμνων 1–316

Δuo χρόνια πριν από τον θάνατό του ο Αισχύλος, το 458 π.Χ., κατέλαβε, ακόμη μια φορά, την πρώτη θέση στους δραματικούς αγώνες με τη μόνη σωζόμενη τριλογία, την Ορέστεια, που απαρτίζεται από τα θεματικούς συνεχόμενα έργα Άγαμέμνων, Χοηφόροι, Εὐμενίδες και αντλεί το θέμα της από τον μύθο των Ατρείδων. Στο επίκεντρο των δύο πρώτων έργων βρίσκεται ο φόνος, στον Άγαμέμνονα ο φόνος του ίδιου του Άγαμέμνονα, που γυρίζει νικητής από την Τροία, και της Κασσάνδρας από την Κλυταμνήστρα, στις Χοηφόρες ο φόνος της Κλυταμνήστρας και του Αίγισθου από τον Ορέστη. Στις Εὐμενίδες η ακολουθία 'φόνος – εκδίκηση με άλλο φόνο' αναφέρεται με την ισόψηφη αθώωση του μητροκτόνου Ορέστη από τον Άρειο πάγο.

Το απόσπασμα που ακολουθεί αποτελείται από τον πρόλογο, την ασηνήστα μακρά πάροδο του Άγαμέμνονα, η οποία, κατά κάποιον τρόπο, λειτουργεί ως λιρική εισαγωγή σε ολόκληρη την τριλογία, και την αρχή του πρώτου επεισοδίου. Ο πρόλογος εκφέρεται από τον φελακα, που δέκα χρόνια περιμένει νύχτα μέρα πάνω στη στέγη του σπιτιού του Άγαμέμνονα να δει το σημάδι της φωτιάς που θα σημάδι ότι έπαισε η Τροία. Όταν το μήνυμα φτάνει, η απροσποίητη χαρά του φελακα σκιαζεται από την ανησυχία για το μέλλον, η οποία τροφοδοτείται πιο πολύ από εκείνα που αποσιωπά ή υπαινίσσεται και όχι από εκείνα που λέει. Στην πάροδο ο χαρός των γρόντων του Άργους, που έρχεται για να μάθει από

ΦΥΛΛΕ

- θεούς μὲν αἰτῶ τῶνδ' ἀπαλλαγὴν πόνων,
 φρουρᾶς ἑτείας μῆκος, ἦν κοιμώμενος
 στέγαις Ἀτρείδων ἄγκαθεν κυνὸς δίκην
 ἄστρων κάτοιδα νυκτέρων ὀμήγγυρι.
 5 καὶ τοὺς φέροντας χεῖμα καὶ θέρος βροτοῖς
 λαμπροὺς δυνάστας, ἐμπρέποντας αἰθέρι,
 †ἀστέρας† ὅταν φθίνωσω, ἀντολὰς τε τῶν.
 καὶ νῦν φυλάσσω λαμπάδος τὸ ξύμβολον,
 αὐγὴν πυρὸς φέρουσαν ἐκ Τροίας φάτω
 10 ἀλάσιμόν τε βάζω· ἄδε γὰρ κρατεῖ
 γυναικὸς ἀνδρόβουλον ἐλπίζον κέαρ.
 εὐτ' ἂν δὲ νυκτίπλαγκτον ἔνδροσόν τ' ἔχω

έάλω ή Τροία

τη βασίλισσα για ποιο λόγο προσφέρονται παντού θυσίες, ανατρέχει στο ξεκίνημα της εκστρατείας, θυμάται ότι τους δυο γιους του Ατρία τους προέπεμπε ως εκδικητές ο ξένιος Ζεός και μιλάει για τον οϊωνό που φανερώθηκε τότε (δυο αετοί που σπάραζαν ετοιμόγεννη λαγίνα), για την εξήγηση που έδωσε ο Κάλχας (οι δυο αετοί είναι οι δυο Ατρείδες, που θα πάρουν κάποια μέρα την Τροία), αλλά και για το φόβο του μάντη για την ενδεχόμενη οργή της Άρτεμης για το σπαραγμό του ανυπεράσπιστου ζώου. Ανησυχός ο χορός, καθώς ξαναφέρει στο νου του τα λόγια του μάντη, απειθύνει τον περίφημο ύμνο στον Δία, σ' αυτόν που θέσπισε τον νόμο πάθει μάθος.

Όμως η οργή του θεού δεν θ' αργήσει να ξεσπάσει: άνεμοι από τον Στρυμόνα καθηλώνουν τα πλοία στην Αυλίδα και ο μάντης θέτει τον Αγαμέμνονα μπροστά στο δίλημμα ή να εγκαταλείψει την εκστρατεία ή να θυσιάσει την κόρη του στην Άρτεμη. Εκείνος, έχοντας να επιλέξει ανάμεσα σε δύο κακά, επιλέγει το δεύτερο. Η στιγμή της θυσίας και οι αντιδράσεις της Ιφιγένειας περιγράφονται με τόσες λεπτομέρειες και τέτοια ενάργεια, ώστε, ακόμα και αν δεχθεί κάποιος ότι ο Αγαμέμνων δεν είχε άλλη επιλογή, το γεγονός αυτό δεν αμβλύνει διάλου την ανησυχία γι' αυτά που θα 'ρθουν, μια ανησυχία που είναι έκδηλη ιδιαίτερα στους τελευταίους στίχους της παρόδου (6η αντιστροφή).

ΦΥΛΑΚΑΣ

- Παρακαλώ τους θεούς να με γλιτώσουν τον άμοιρο,
που τυραννιέμαι φυλάγοντας πλαγιασμένος
πάνω στις βίγλες των Ατρείδων, σαν το σκυλί,
χωρίς τόσα χρόνια ν' ανασάνω, χωρίς να σχολάσω.
Τη νυχτερινή σύναξη των άστρων την έμαθα,
και τα στολίδια του αιθέρα, τους φωτερούς δυνάστες,
5 που μοιράζουν τη ζέστη και την παγωνιά στους θνητούς,
τους απόμαθα και στην ανατολή και στο βασιλεμά τους.
Και τώρα παραφυλάω της φωτιάς το σημάδι,
το πυροφάνι που θα μας φέρει από την Τροία το νόημα, το μήνυμα:
10 «Την κουρσέψαμε». Τέτοια προστάζει
η αντρόβουλη γυναίκα μ' ελπίδα στην καρδιά, προσμένοντας.
Κι αλητεύω πάνω σε τούτο το κρεβάτι, ποτισμένο από τ' αγιάζι

- εὐνήν ὀνείροις οὐκ ἐπισκοπούμενην
 ἐμὴν — φόβος γὰρ ἀνθ' ὕπνου παραστατεῖ,
 15 τὸ μὴ βεβαίως βλέφαρα συμβαλεῖν ὕπνω—
 ὅταν δ' αἰεῖδεν ἢ μυνίρεσθαι δοκῶ,
 ὕπνου τοῦδ' ἀντίμολπον ἐντέμνων ἄκος,
 κλαίω τότε οἴκου τοῦδε συμφορὰν στένων,
 οὐχ ὡς τὰ πρόσθ' ἄριστα διαπονουμένου.
 20 νῦν δ' εὐτυχῆς γένοιτ' ἀπαλλαγὴ πόνων
 εὐαγγέλου φανέντος ὀρφναίου πυρός.
- ᾧ χαῖρε λαμπτήρ, νυκτὸς ἡμερήσιον
 φάος πιφαύσκων καὶ χορῶν κατάστασιν
 πολλῶν ἐν Ἄργει τῆσδε συμφορᾶς χάριν.
 25 ἰοῦ ἰοῦ
 Ἄγαμέμνονος γυναικὶ σημαίνω τορᾶς
 εὐνῆς ἐπαντεῖλασαν ὡς τάχος δόμοις
 ὀλολυγμὸν εὐφημοῦντα τῆδε λαμπάδι
 ἐπορθιάζου, εἶπερ Ἰλίου πόλις
 30 ἐάλωκεν, ὡς ὁ φρυκτὸς ἀγγέλ(λ)ων πρέπει
 αὐτὸς τ' ἔγωγε φροῖμιον χορεύσομαι.
 τὰ δεσποτῶν γὰρ εὐ πεσόντα θήσομαι,
 τρεῖς ἐξ βαλοῦσης τῆσδέ μοι φρυκταυρίας.
- γένοιτο δ' οὖν μολόντος εὐφιλῆ χέρα
 35 ἄνακτος οἴκων τῆδε βαστάσαι χερί.
 τὰ δ' ἄλλα σιγῶ· βουὸς ἐπὶ γλώσσει μέγας
 βέβηκεν. οἶκος δ' αὐτός, εἰ φθογγὴν λάβοι,
 σαφέστατ' ἂν λέξειεν ὡς ἕκων ἐγὼ
 μαθοῦσιν αὐδῶ κού μαθοῦσι λήθομαι.
- ΧΟΡΟΣ
- 40 δέκατον μὲν ἔτος τοῦδ' ἐπεὶ Πριάμῳ μέγας ἀντίδικος
 Μενέλαος ἄναξ ἠδ' Ἄγαμέμνων,
 διθρόνου Διόθεν καὶ δικισήπτρου
 τιμῆς ὀχυρὸν ζεύγος Ἀτρεϊδῶν,

- και τα όνειρα με βλέπουν και δεν έρχονται,
γιατί ο φόβος με παραστέκει
15 και δε μ' αφήνει να σμίξω τα βλέφαρα μέσα στον ύπνο.
Κι αν πω να λιανοτραγουδήσω,
για να νικήσω τ' αποκάρωμα
με πιάνει ο καημός και κλαίω τη μοίρα αυτού του σπιτιού
που έχασε την τέλεια φροντίδα την αλλοτινή.
- 20 Α! κι ας φυτρώσει η πρόσχαρη φωτιά μες στο σκοτάδι,
να λυτρωθώ —καλότυχος— από τα βάσανά μου.
(Σκάνε φωτιές στο βάθος έτσι τινάζεται)
Γειά σου! λαμπάδα που έφερες το φως της μέρας μες στη νύχτα,
εσύ ξυπνάς χλιούς χορούς
μες στ' Άργος για να σε γιορτάσουν.
(Πετιέται στα πόδια του χοροπηδώντας)
- 25 Ιού Ιού.
Φωνάζω στη γυναίκα του Αγαμέμνονα
να παρατήρει γρήγορα το κρεβάτι
και με κραυγές χαράς να δώσει απόκριση στη φωτιά:
- 30 «Πήραμε την Τροία, το λέει ο φωτερός μαντατοφόρος».
Εγώ θ' ανοίξω πρώτος το χορό.
Ο αφέντης μου έπαιξε κι εγώ κερδίζω.
Με τούτη [τη] φωτιά έφερα εξάρες!
- Αμποτε, σα γυρίσει ο αφέντης να σηκώσω
35 το χέρι του με το χέρι μου.
Όσο για τ' άλλα τσιμουδιά, Μεγάλο βόδι μου πατάει τη γλώσσα.¹
Αν το παλάτι είχε μιλιάρη
θα τα 'λεγε ολοκάθαρα. Μα εγώ θέλω και μιλώ σ' όσους ξέρουν,
θέλω και ξεχνώ για όσους δεν ξέρουν.
- ΧΟΡΟΣ
- 40 Τούτος είναι ο δέκατος χρόνος που του Πριάμου
ο μέγας αντίδικος, ο βασιλιάς Μενέλαος
κι ο Αγαμέμνων, το ζευγάρι των Ατρείδων
τ' οχυρό διπλόσκηπτρο, διπλόθρονο
από το Δία τιμώμενο,

¹ Η έκφραση βόδι επί γλώσσης είναι παροιμιώδης και κατά τον λεξικογράφο Ησύχιο (5ος ή 6ος αι. μ.Χ.) χρησιμοποιείται γι' αυτούς που δεν μπορούν να μιλήσουν ανοιχτά (ἐπί τῶν μὴ δε-
νημένων κερρασιαέσθαι).

- 45 στόλον Ἀργείων χλιοναύτην
 τῆσδ' ἀπὸ χώρας ἦραν, στρατιώτῃν ἀρωγὴν,
 μέγαν ἐκ θυμοῦ κλάζοντες ἄρη,
- 50 τρόπον αἰγυπῶν οἷτ' ἐκπατίοις ἄλγεσι παιδῶν
 †ὑπατοῖ† λεχέων στροφοδινούονται
 πτερύγων ἐρετμοῖσιν ἐρεσσόμενοι,
 δεμμιότηρῃ πόνον ὀρταλίχων ὀλέσαντες·
- 55 ὑπατος δ' αἰὼν ἢ τις Ἀπόλλων ἢ Πᾶν ἢ Ζεὺς
 οἰωνόθροον γόνον ὄξυβόαν τῶνδε μετοίκων
 ὑστερόποιον πέμπει παραβάσιν Ἐρινύν,
- 60 οὕτω δ' Ἀτρέως παῖδας ὁ κρείσσων
 ἐπ' Ἀλεξάνδρῳ πέμπει ξένιος
 Ζεὺς πολυάνορος ἀμφὶ γυναικός,
 πολλὰ παλαιίσματα καὶ γνιοβαρῆ
 γόνατος κονίασιν ἐρειδομένου
- 65 διακναιομένης τ' ἐν προτελείοις
 κάμακος θήσων Δαναοῖσιν
 Τρωσὶ θ' ὁμοίως, ἔστι δ' ὄπη νῦν
 ἔστι· τελεῖται δ' εἰς τὸ πεπρωμένον·
 οὐθ' ὑποκαίων οὐτ' ἐπιλείβων
- 70 οὔτε †δακρύων† ἀπύρων ἱερῶν
 ὀργὰς ἀτενεῖς παραθέλξει.
 ἡμεῖς δ' ἀτίται σαρκὶ παλαιᾷ
 τῆς τότ' ἀρωγῆς ὑπολειφθέντες
- 75 μίμνομεν, ἰσχὺν ἰσόπαιδα νέμοντες ἐπὶ σκήπτροις·
 ὃ τε γὰρ νεαρὸς μυελὸς στέρνων ἐντὸς ἀνάσσων
 ἰσόπρεσβυς, ἄρης δ' οὐκ ἔνι χώρα,
- 80 τό θ' ὑπεργήρων, φυλλάδος ἤδη κατακαρφομένης.

² Ο Πάρης ονομαζόταν και Αλέξανδρος.

³ Στους Έλληνες.

⁴ Ο χορός απαρτιζεται από γέροντες.

- 45 σήκωσε χίλια καράβια απ' τη χώρα τούτη
 γυρεύοντας στον πόλεμο βοήθεια.
 Από τα φύλλα της καρδιάς τους κράζαν τον Άρη
- 50 σα γύπες που κεντρίζει ο πόνος
 για το χαμό των παιδιών τους πάνω απ' τη φωλιά στροβιλίζονται
 με τα φτερά τους κουπολάτες
 γιατί η φροντίδα
 να φυλάξουν τα μικρά τους
 πήγε του κάκου.
- 55 Και πιο ψηλά τους
 κάποιος, ο Απόλλων, ο Παν ή ο Δίας
 ακούγοντας το γοερό κράξιμο
 των ξένων αυτών τ' ουρανού
 βγαλμένο από στόμα πουλιού
 στέλνει στο φταιχτή την Ερινύα,
 υστεροτιμωρήτρα.
- 60 Έτσι τα παιδιά του Ατρέα στέλνει
 ο δυνατός Ξένιος Δίας στον Αλέξαντρο²
 και γύρω από την πολύαντρη γυναίκα
 παλέματα που τσακίζουν τα μέλη
 γόνατα μες στον κουρνιαχτό
- 65 και δώρατα σπασμένα
 όμοια στους Τρώες και στους Δαναούς.³
 Η μοίρα βρίσκεται όπου βρίσκεται.
 Τραβάει εμπρός.
- 70 [ούτε με ξύλα περισσά, ούτε με σπονδή, ούτε με τα δάκρυά σου
 δεν θα μαλάξεις τη σκληρή οργή θυσίας που δεν καίγεται.]
 Κι εμείς που δεν μπορέσαμε το χρέος μας
 να πλερώσουμε με την παλιά μας σάρκα⁴
 και μας άφησαν πίσω τα παλικάρια
 που μαζεύτηκαν τότε,
 μένουμε εδώ βοσκίζοντας
 με τα ραβδιά μάς
- 75 δυνάμεις όμοιες παιδιών.
 Γιατί ο χυμός που κυβερνά
 τ' άγουρα στήθια
 είναι ίδιος με του γέροντα.
 Δεν κάνει για τον Άρη. Και τι 'ναι ο γέρος,
- 80 ο πολύ γέροντας όταν τα φύλλα του κιτρινίζουν;

τρίποδας μὲν ὁδοὺς στείχει, παιδὸς δ' οὐδὲν ἀρείων
ὄναρ ἡμερόφα<ν>τον ἀλαΐνει.

- σὺ δὲ Τυνδάρεω θύγατερ, βασίλεια Κλυταμῆστρα,
85 τί χρέος; τί νέον; τί δ' ἐπαισθομένη,
τίνος ἀγγελίας πειθοὶ περίπεμπτα θυσοκεῖς;
πάντων δὲ θεῶν τῶν ἀστυνόμων,
90 ὑπάτων, χθονίων, τῶν τε θυραίων τῶν τ' ἀγοραίων
βωμοὶ δάροισ<ι> φλέγονται
ἄλλη δ' ἄλλοθεν οὐρανομήκης λαμπὰς ἀνίσχει
φαρμασσομένη χρέματος ἀγνοῦ
95 μαλακαῖς ἀδόλοισι παρηγορίαις,
πελανῶ μυχόθεν βασιλείῳ.
τούτων λέξασ' ὅτι καὶ δυνατὸν
καὶ θέμις, αἶνει παιῶν τε γενοῦ τῆσδε μερίμνης.
100 ἦ νῦν τοτὲ μὲν κακόφρων τέλεθαι,
τοτὲ δ' ἐκ θυσιῶν ἄσ ἀναφαίνεις
ἐλπίς ἀμύνει φροντιδ' ἄπληστον
καὶ θυμοβόρον φρενὶ λύπην.

- στρ. α' κύριός εἰμι θροεῖν ὄδιον κράτος αἴσιον ἀνδρῶν
105 ἐκτελέων — ἔτι γὰρ θεόθεν καταπνεύει
πειθῶ, μολπᾶν ἀλκάν, ζύμφυτος αἰὼν —
ὅπως Ἀχαιῶν δῖθρονον κράτος, Ἑλλάδος ἦβας
110 ζύμφρονα ταγάν,
πέμπει ξὺν δορὶ καὶ χερὶ πράκτορι θούριος ὄρνις
Τευκριδ' ἐπ' αἶαν,
οἰωνῶν βασιλεὺς βασιλεῦσι νε-
115 ὶων, ὁ κελαιὸς ὃ τ' ἐξόπῳ ἀργᾶς,
φανέντες ἵκταρ μελάβθρων χερὸς ἐκ δορυπάλτου
παμπρέπτοις ἐν ἔδραισι
βοσκομένοι λαγίνας ἐρικύμονα φέρματι γένναν,
120 βλαβέντα λοισθίων δρόμων.

5 Τυνδαρος (Τυνδάρεως), ο πατέρας της Κλυταμῆστρας και της Ελένης.

Παίρνει τους δρόμους με τρία πόδια, δεν έχει δύναμη,
σαν το παιδί,
σαν όνειρο μεσημερνό πλανιέται.

- Μίλησε, κόρη του Τύνδαρου⁵
Βασίλισσα Κλυταιμίστρα, τι τρέχει;
85 τι έμαθες, ποιο μήνυμα άκουσες
και προστάξεις
παντού να γίνονται θυσίες;
Όλων των θεών οι βωμοί
90 της πολιτείας, τ' ουρανού,
του κάτω κόσμου, του σπιτιού,
της αγοράς
από τα δώρα τα δικά σου καίνε.
Κι ολούθε η φλόγα ως τον ουρανό
κεντρισμένη από την απαλοσύνη
95 [(υψώνεται), γλυκασμένη με μαλακές άδηλες παρηγοριές αγνού
λαδιού, που βγήκαν από τα υπόγεια των παλατιών.]
Πές μου για τούτα ό,τι μπορείς
και ό,τι είναι βολετό και γιάτρεψε
την ψυχή που δεν ησυχάζει, που άλλοτε
100 με βασανίζει κι άλλοτε μες απ' τις θυσίες
που αναδαυλίζεις [η ελπίδα διώχνει την αχόρταγη αγωνία
και τη λύπη που τρώει την καρδιά.⁶]

- Μπορώ να τραγουδήσω το καλότυχο ξεκίνημα του κραταιού στρα-
105 τού· μας δίνει ακόμα ο θεός τη δύναμη του τραγουδιού σύμφυτη με
την ηλικία· να τραγουδήσω πώς του πολέμου ο οϊωνός έστειλε στην
110 Τευκρίδα γη⁷ τη διπλόθρονη δύναμη των Αχαιών, τους δύο ομοιοσημέ-
νους αρχηγούς της ελληνικής νεότητας, με όπλα και με χέρια εκδικη-
115 τικά. Ο βασιλιάς των οϊωνών⁷ ο μαύρος και άλλος με άσπρα νώτα
φάνηκαν στους αρχηγούς των караβιών σε μέρος ολοφάνερο κοντά
στο παλάτι από τα δεξιά και σπάραζαν μιαν ετοιμογέννη λαγίνα
120 πιασμένη στους στερνούς της δρόμους.

⁵ Στους στ. 102-103, που δεν μεταφράζονται από τον Σεφέρη, το κείμενο είναι πιθανώς α-
θεράπευτα φθαρμένο. Αποδίδουμε κατά προσέγγιση (Θ. Κ. Σ.).

⁶ Τευκρίδα γη ονομάζεται η Τρωάδα από τον πρώτο βασιλιά της Τροίας Τεύκρο.

⁷ Ο βασιλιάς των πουλιών, ο αετός.

αἴλιον αἴλιον εἶπέ, τὸ δ' εὖ νικάτω.

- αντ. α' κεδνὸς δὲ στρατόμαντις ἰδὼν δύο λήμασι δισσοῦς
 Ἄτρεΐδας μαχίμους ἐδάη λαγοδαίτας
 125 πομπούς τ' ἀρχάς· οὕτω δ' εἶπε τεράζων·
 "χρόνω μὲν ἀγρεὶ Πριάμου πόλιν ἄδε κέλευθος,
 πάντα δὲ πύργων
 κτήνη πρόσθε τὰ δημοπληθέα Μοῖρα λαπάξει
 130 πρὸς τὸ βίαιον·
 οἷον μὴ τις ἄγα θεόθεν κνεφά-
 ση προτυπὲν στόμον μέγα Τροίας
 στρατωθέν. οἴκ<τ>ω γὰρ ἐπίφθονος Ἄρτεμις ἀγνά
 135 πτανοῖσιν κυσὶ πατρός
 αὐτότοκον πρὸ λόχου μογεράν πτάκα θνομένοισιν,
 στυγέει δὲ δειπνον αἰετῶν."
 αἴλιον αἴλιον εἶπέ, τὸ δ' εὖ νικάτω.

- επ. "τόσον περ εὐφρων ἄ καλὰ
 141 δρόσοις ἀέπτοις μαλερῶν <λε>όντων
 πάντων τ' ἀγρονόμων φιλομάστοις
 θηρῶν ὄβρικάλουσι τερπνὰ
 τούτων αἰτεῖ ξύμβολα κράναι.
 145 δεξιὰ μὲν, κατὰμομφα δὲ φάσματα †στρουθῶν†.
 ἰήιον δὴ καλέω Παιῶνα,
 μὴ τινος ἀντιπνόου Δαναοῖς
 χρονίας ἐχειῆδας ἀπλοίας
 150 τεύξῃ, σπευδομένα θυσίαν
 ἑτέραν, ἄνομόν τιν', ἄδαιτον,
 νεκέων τέκτονα σύμφυτον, οὐ δει-
 σήνορα· μίμνει γὰρ φοβερὰ παλινόρτος
 155 οἰκονόμος δολία, μνάμων Μῆνης τεκνόποιος."
 τοιάδε Κάλχας
 ζῆν μεγάλοις ἀγαθοῖς ἀπέκλαγξεν
 μόρσμι' ἀπ' ὀρνίθων ὀδίω οἴκοις βασιλείοις·
 τοῖς δ' ὁμόφωνον
 αἴλιον αἴλιον εἶπέ, τὸ δ' εὖ νικάτω.

Λυπητερά, λυπητερά τραγούδα, μα το καλό ας νικά.

- Και ο σοφός μάντης του στρατού,⁸ σαν είδε του λαγού το φάγωμα από τα δυό πουλιά, εμάντεψε τους αρχηγούς της εκστρατείας, τους μάχιμους Ατρείδες, όμοιους στην τόλμη και τους δυο, και τέτοια είπε προφητεία: «Αυτοί, που ξεκινούν, θα πάρουν, θα πάρουν όμως με τον καιρό, την πόλη του Πριάμου, και όλα τα θησαυρισμένα μεσ' στους πύργους πλούτη της άγρια Μοίρα θα τ' αρπάξει. Μόνο μη σκοτεινιάσει από φθόνο θεϊκό της Τροίας η κοιλάδα, πριν την πατήσουν οι στρατοί μας. Γιατί λυπάται και θυμώνει η αγνή Άρτεμις με τους φτερωτούς φύλακες του πατέρα της, όταν σπαράζουν ένα δειλό δυστυχημένο ζώο και τη γέννα του μαζί: σιχαίνεται των αετών τα δείπνα».

Λυπητερά, λυπητερά τραγούδα, μα το καλό ας νικά.

- «Καλή θεά, πούσαι τόσο καλόγνωμη για τα αδύνατα μικρά των φοβερών λεόντων και τόσο τέρπεσαι με τα μικρά τα βυζανιάρικα όλων των άγριων θηρίων, κάμε ν' αληθέψουν των πουλιών τα σύμβολα, που είναι βέβαια δεξιά, μα όχι και τέλεια σημάδια. Τον Παιάνα⁹ τον γιατρευτικό επικαλούμαι, μη τυχόν φέρει η θεά ανάποδους στους Δαναούς ανέμους και μη τους δέσει για καιρό σε νηνεμία αταξίδευτη γυρεύοντας κάποι' άλλη ανίερη θυσία που θα βλαστήσει, αχόρταγη αιτία συμφορών, όταν θα λείπει του ανδρός ο φόβος. Γιατί στο σπίτι μένει η οργή και φοβερή ξανασηκώνεται για να ζητήσει για το παιδί αντίποινα».¹⁰ Τέτοια εμάντεψεν ο Κάλχας πεπρωμένα κατά τους δρόμους των πουλιών και μαζί καλά πολλά για τα βασιλικά παλάτια. Μ' αυτά ταίριασε τη φωνή σου και λυπητερά, λυπητερά τραγούδα, μα το καλό ας νικά.

⁸ Ο Κάλχας.

⁹ Για τον Παιάνα βλ. Κείμενο 46, σελ. 4.

¹⁰ Για τη θυσία της Ιφιγένειας.

- στρ. β Ζεύς, ὅστις ποτ' ἐστίν, εἰ τόδ' αὖ-
 161 τῷ φίλον κεκλημένῳ,
 τοῦτό νιν προσεινέπω
 οὐκ ἔχω προσεικάσαι
 πάντ' ἐπισταθμαίμενος
 165 πλὴν Διός, εἰ τὸ μάταν ἀπὸ φροντίδος ἄχθος
 χρῆ βαλεῖν ἐτητύμως.
- αντ. β οὔθ' ὅστις πάροιθεν ἦν μέγας
 παμμάχῳ θράσει βρύων,
 170 οὔδ' ἐλέξεται πρὶν ᾧν
 ὅς τ' ἔπειτ' ἔφυ, τριακ-
 τῆρος οἴχεται τυχῶν
 Ζῆνα δέ τις προφρόνως ἐπινίκια κλάζων
 175 τεύξεται φρενῶν τὸ πᾶν.
- στρ. γ τὸν φρονεῖν βροτοὺς ὀδώ-
 σαντα, τὸν πάθει μάθος
 θέντα κυρίως ἔχειν.
 στάζει δ' ἀνθ' ὕπνου πρὸ καρδίας
 180 μνησιπήμων πόνος· καὶ παρ' ἄ-
 κοντας ἦλθε σωφρονεῖν,
 δαμόνων δὲ ποῦ χάρις,
 βιαίως σέλμα σεμνὸν ἡμένων;
- αντ. γ καὶ τόθ' ἡγεμῶν ὁ πρέσ-
 185 βυς νεῶν Ἀχαιῶν,
 μάντιν οὔτινα ψέγων,
 ἐμπαίοις τύχαισι συμπνέων,
 εὐτ' ἀπλοῖα κεναγγεῖ βαρύ-
 νοντ' Ἀχαιῶς λεώς
 190 Χαλκίδος πέραν ἔχων
 παλιρρόχθοις ἐν Αὐλίδος τόποις,

¹¹ Ο λόγος είναι για τον Ουρανό, που βασίλευε αρχικά και εν συνεχεία ανατράπηκε από τον

160 Ζεϋς, όποιος και αν είναι, αν του αρέσει με τόνομ' αυτό να τον φωνά-
 ζουν, μ' αυτό τον προσφωνώ. Το κάθε τι ζυγίζω με τη σκέψη μου κι
 165 όμως, εξόν από τη θέληση του Διός, δεν μπορώ να ξέρω αν πρέπει α-
 λήθεια ν' απορρίψω το μάταιο βάρος της μερίμνης μου.

Ένας που ήταν πριν μεγάλος και γεμάτος θάρρος παντοδύναμο, ίσως
 170 καν να μη λογαριαστεί, πως άλλοτε υπήρξε κι άλλος, που κατόπι του
 γεννήθηκε, βρήκε κι αυτός τριδιπλα ισχυρότερό του κι αφανίσθηκε."
 Όποιος όμως σε μια επιτυχία του υμνολογεί τον Δία, αυτός θα έχει
 175 την μεγάλη φρόνηση.

Ο Ζεϋς έβαλε τους θνητούς στις φρονήσεως τον δρόμο, αυτός εκύρω-
 σε τον νόμο «το πάθημα να είναι μάθημα». Ακόμα και στον ύπνο μας
 180 μας στάζει στην καρδιά ο πόνος, που θυμίζει τα παθήματά μας, κι
 έρχεται, θέλομε δεν θέλομε, να μας σωφρονίσει. Βέβαια η σκληρή αυ-
 τή χάρη μας δίδεται απ' τους θεούς, που κάθονται στο σεμνό τους
 θρόνο.

Έτσι και τότε ο μεγάλος ηγεμών των Αχαιικών πλοίων δεν ατίμασε
 κανένα μάντιν, κατένευσε στη μοίρα, που τον εχτύπησε όταν σε ατα-
 185 ξιδευτο καιρό άδειαζαν τα καράβια κι αγωνιούσεν ο στρατός αντίκρυ
 190 στη Χαλκίδα σκορπισμένος στους παλιμρόχθους τόπους της Αυλίδος.

γιό του τον Κρόνο, ο οποίος με τη σειρά του καταβαραθρώθηκε από τον γιό του τον Δία στα Τάρταρα.

- στρ. δ' πνοαὶ δ' ἀπὸ Στρυμόνος μολοῦσαι
κακόσχολοι, νήστιδες, δύσορμοι,
195 βροτῶν ἄλαι, ναῶν <τε> καὶ πεισμάτων ἀφειδεῖς,
παλιμμήκη χρόνον τιθεῖσαι
τρίβῳ κατέξαινον ἄν-
θος Ἀργείων· ἐπεὶ δὲ καὶ πικροῦ
χείματος ἄλλο μῆχαρ
200 βριθύτερον πρόμοισιν
μάντις ἔκλαγξεν,
προφέρων Ἄρτεμιν, ὥστε χθόνα βάκτροις
ἐπικρούσαντας Ἄτρεϊδας
δάκρυ μὴ κατασχεῖν,
- αντ. δ' ἄναξ δ' ὁ πρέσβυς τόδ' εἶπε φωνῶν·
206 “βαρεῖα μὲν κῆρ τὸ μὴ πιθέσθαι,
βαρεῖα δ' εἰ τέκνον δαΐζω, δόμων ἄγαλμα,
μαίνων παρθενοσφάγοισιν
210 ρεῖθροις πατρώους χέρας
πέλας βαμοῦ· τί τῶνδ' ἄνευ κακῶν;
πῶς λιπόναις γένομαι
ξυμμαχίας ἀμαρτῶν;
πανσανέμον γὰρ
215 θυσίας παρθενίου θ' αἵματος ὀργᾶ
περιόργως· ἀπὸ δ' αὐδᾶ
θέμυς, εὐ γὰρ εἶη.”
- στρ. ε' ἐπεὶ δ' ἀνάγκας ἔδν λέπαδνον
φρενὸς πνέων δυσσεβῆ τροπαίαν
220 ἀναγνον ἀνίερον, τόθεν
τὸ παντότολμον φρονεῖν μετέγνω,
βροτοὺς θρασύνει γὰρ αἰσχρόμητις
τάλαινα παρακοπὰ πρωτοπήμων· ἔτλα δ' οὖν
θυτῆρ γενέσθαι
225 θυγατρός, γυναικοποιῶν
πολέμων ἀρωγάν
καὶ προτέλεια ναῶν.

Κι ήλθαν πνοές απ' τον Στρυμόνα πούκαμαν να πλανώνται σε πλη-
 195 κτική αργία οι άνδρες νηστικοί στο κακορρίζικο λιμάνι. Ο άνεμος,
 που μάκραινε τον χρόνο, έφερενε ζημιά και στα σχοινιά και στα καρά-
 200 βια κι έφθειρε στον δρόμο της του Αργού τη νεότητα. Ο μάντις τότε
 σήμανε στους αρχηγούς για χάρη της Αρτέμιδος μια λύση πιο φρικτή
 κι απ' την πικρή κακοκαιρία, τόσο φρικτή, που οι Ατρείδες χτύπησαν
 τα σκήπτρά τους στη γη και δεν κράτησαν τα δάκρυα.

205 Κι είπε τότε με φωνή ο μεγάλος βασιλιάς. «Βαριά η μοίρα μου, αν
 παρακούσω, βαριά κι αν σφάξω το παιδί μου,¹² του σπιτιού μου το
 210 καμάρι και να μολύνω σ' αίμα παρθενικό εμπρός στο βωμό τα χέρια
 μου. Τι με γλυτώνει από τούτα τα δεινά; Πώς να γελάσω τους συμ-
 μάχους και ν' αφήσω τον στόλο; Με το δίκιο της επιθυμεί η θεά μεσ'
 215 στις οργής της το βρασμό θυσία κι αίμα παρθενικό για να σταματή-
 σει τους ανέμους. Ας γίνει για το καλό μας».

Κι αφού μια μπήκε στις ανάγκης τον ζυγό κι έπνευσε μέσ' στο νου
 220 του σκέψη δυσεβής, σκέψη φρικτή κι ανίερη, τότε πήρε τη θρασύτα-
 τη απόφαση· γιατί η άθλια πλάνη, που φέρνει την πρώτη συμφορά
 θρασύνει σε κακές σκέψεις τους θνητούς. Ετόλμησε λοιπόν να γίνει
 225 θυσιαστής της κόρης του, για να συντρέξει σ' ένα πόλεμο, που εκδι-
 κούσε μια γυναίκα και για να φύγουν με καλό τα πλοία.

¹² Αναφορά στη θυσία της Ιφιγένειας.

- αντ. ε' λιτὰς δὲ καὶ κληδόνας πατρώους
 παρ' οὐδὲν αἰῶ τε παρθέν<ε>ιον
 230 ἔθεντο φιλόμαχοι βραβῆς·
 φράσεν δ' ἀόζοις πατῆρ μετ' εὐχάν
 δίκαν χμιαίρας ὑπερθε βωμοῦ
 πέπλοισι περιπετῆ παντὶ θυμῶ προνωπῆ
 λαβεῖν ἀέρδην,
 235 στόματός τε καλλιπρώρου
 φυλακῆ κατασχεῖν
 φθόγγον ἀραιὸν οἴκοις,
- στρ. ζ' βία χαλιῶν τ' ἀναύδω μένει.
 κρόκου βαφὰς δ' εἰς πέδον χέουσα
 240 ἔβαλλ' ἕκαστον θυτήρων ἀπ' ὀμματος βέλει
 φιλοίκτω, πρέπουσα τῶς
 ἐν γραφαῖς, προσενέπει
 θέλουσ', ἐπεὶ πολλάκις
 πατρὸς κατ' ἀνδρώνας εὐτραπέζους
 245 ἔμελψεν, ἀγνῆ δ' ἀταύρωτος αὐδῆ πατρὸς
 φίλου τριτόσπουδον εὐ-
 ποτμον <π>αἰῶνα φίλως ἐτίμα.
- αντ. ζ' τὰ δ' εἶθεν οὐτ' εἶδον οὐτ' ἐννέπω·
 τέχνη δὲ Κάλχαντος οὐκ ἄκραντοι.
 250 Δίκα δὲ τοῖς μὲν παθοῦσιν μαθεῖν ἐπιρρέπει·
 τὸ μέλλον <δ'> ἐπεὶ γένοιτ'
 ἂν κλύοις· πρὸ χαιρέτω·
 ἴσον δὲ τῷ προστένει·
 τορὸν γὰρ ἤξει ξύνορθρον αἰγαῖς.
 255 πέλοιτο δ' οὖν τὰπὶ τούτοισιν εὐ πράξις, ὡς
 θέλει τόδ' ἄγχιστον Ἄ-
 πίας γαίας μονόφρουρον ἔρκος.
 ἦκω σεβίζων σὸν Κλυταμῆστρα κράτος
 δίκη γάρ ἐστι φωτὸς ἀρχηγοῦ τίω

Και δεν λογάριασαν καθόλου οι φιλόμαχοι κυβερνήτες παρακάλια
 230 και φωνές «πατέρα μου, πατέρα», ούτε και τα παρθενικά της νιάτα.
 Κι αφού έγιν' η ευχή, πρόσταξεν ο πατέρας τους δούλους να την πά-
 ρουν σαν ερίφι αφήλά πάνω απ' το βωμό, ολόκληρη ντυμένη μεσ'
 στους πέπλους της, ενώ αυτή μ' όλη της τη δύναμη κρατιότανε στη
 235 γη. Είπε να κλείσουν το ωραίο στόμα της με φέμωτρο γερό, που θά-
 πνιγε κατάρες για το σπίτι.

Κι ενώ έπεφτε στη γη ο κροκωτός χιτώνας της, σαΐτευε με ικετευτική
 240 ματιά καθέν' απ' τους θυσιαστές της κι' έμοιαζε σαν ζωγραφιά, που
 θέλει να μιλήσει. Κι όμως ήταν αυτή η αδάμαστη παρθένα, που τόσες
 245 φορές τραγούδησε στα πλούσια τραπέζια του πατέρα της, μεσ' στους
 ανδρώνες, και με την καθαρή φωνή της ετιμούσε ολόψυχα τον καλορ-
 ριζικο παιάνα του πατέρα της, όταν εγίνετο τρίτη σπονδή.¹³

Το τι έγινε έπειτα ούτε είδα ούτε το λέω· η τέχνη του Κάλχαντος δεν
 250 ελάθεψε. Η Δίκη κατανεύει να διδάξει εκείνους που υπέφεραν· το τι
 θα γίνει θα τ' ακούσεις, αφού γίνει· το πριν ας πάει στο καλό, γιατί
 θα ήταν σαν να θέλεις να στενάξεις πριν απ' τα δεινά. Πάντως θε
 νάρθει ολόφαντο, όταν ορθρίσει κάποια αυγή. Μακάρι να γενεί μια
 255 καλή έκβαση σ' αυτά, όπως τα θέλει η βασίλισσα, που μόνη τώρα
 προστατεύει την Απία γη,¹⁴ αυτή που έρχεται κοντά μου.

Ήλθα με σεβασμό στην εξουσία σου, Κλυταιμίστρα· δίκαιο είναι να
 τιμούμε τη γυναίκα του αρχηγού, όταν ο άνδρας της λείπει απ' το

¹³ Στο τέλος του δείπνου, ενώ προσέφεραν τριπλή σπονδή ή αμέσως μετά την προσφορά της σπονδής, τραγουδούσαν τον παιάνα.

¹⁴ Το Άργος.

- 260 γυναϊκ', ἐρημαθέντος ἄρσενος θρόνου.
 σὺ δ' εἴ τι κεδνὸν εἶτε μὴ πεπυσμένη
 εὐαγγέλοισω ἐλπίσω θηηπολείς.
 κλύομι' ἂν εὐφρων' οὐδὲ σιγῶσῃ φθόνος.

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

- εὐάγγελος μὲν, ὥσπερ ἡ παρομοία.
 265 ἕως γένοιτο μητρὸς εὐφρόνης πάρα'
 πείσῃ δὲ χάριμα μείζον ἐλπίδος κλυεῖν'
 Πριάμου γὰρ ἠρήκασιν Ἀργεῖοι πάλιν.

ΧΟΡΟΣ

πῶς φῆς; πέφευγε τοῦπος ἐξ ἀπιστίας.

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

Τροίαν Ἀχαιῶν οὖσαν· ἡ τορῶς λέγω;

ΧΟΡΟΣ

- 270 χαρά μ' ὑφέρπει δάκρυον ἐκκαλουμένη.

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

εὖ γὰρ φρονούντος ὄμμα σου κατηγορεῖ.

ΧΟΡΟΣ

τί γὰρ τὸ πιστόν; ἔστι τῶνδέ σοι τέκμαρ;

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

ἔστω, τί δ' οὐχί; μὴ δολώσαντος θεοῦ.

ΧΟΡΟΣ

πότερα δ' ὀνείρων φάσματ' εὐπειθῆ σέβεις;

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

- 275 οὐ δόξαν ἂν λάβομι βριζούσης φρενός.

ΧΟΡΟΣ

ἀλλ' ἢ σ' ἐπιάνέν τις ἄπτερος φάτις;

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

παιδὸς νέας ὡς κάρτ' ἐμωμήσω φρένας.

260 θρόνο του. Θ' άκουα πρόθυμα, αν θυσιάζεις για καλά ακούσματα ή για ελπίδες καλών αγγελμάτων· και πάλι δεν θα μου κατοφανεί, αν σιωπήσεις.

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

265 Κατά την παροιμία, ας γίνει η αυγή ευάγγελη, όπως η μάνα της η νύχτα. Θ' ακούσεις μια χαρά κι απ' την ελπίδα μεγαλύτερη· επήραν οι Αργείοι την πόλη του Πριάμου.

ΧΟΡΟΣ

Τι λες; Δεν άκουσα καλά τον λόγο τον άπιστευτο.

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

Η Τροία είναι στων Αχαιών τα χέρια, Δεν το λέω καθαρά;

ΧΟΡΟΣ

270 Η χαρά σαλεύει μέσα μου και δάκρυα μου φέρνει.

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

Το μαρτυρούν τα μάτια σου, πως θέλεις το καλό μου.

ΧΟΡΟΣ

Και τι σου το βεβαίωσε; Έχεις καμιά απόδειξη γι' αυτά;

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

Έχω. Πώς όχι; Φθάνει να μη με δολιεύθηκε κανείς θεός.

ΧΟΡΟΣ

Ίσως τιμάς ευκολοπίστευτες ονειροφαντασιές;

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

275 Δεν λογαριάζω εγώ τις φαντασίες κοιμισμένου νου.

ΧΟΡΟΣ

Αλλά μήπως σε χαροποίησε καμιά άφτερη φήμη;

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

Κατηγορείς τη φρόνησή μου, σαν να 'μουν νεαρό κορίτσι.

ΧΟΡΟΣ

ποιόν χρόνου δὲ καὶ πεπόρθηται πόλις;

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

τῆς ἴνυ τεκούσης φῶς τόδ' εὐφρόνης λέγω.

ΧΟΡΟΣ

280 καὶ τίς τόδ' ἐξίκοιτ' ἂν ἀγγέλων τάχος;

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

Ἦφαιστος, Ἴδης λαμπρὸν ἐκπέμπων σέλας·
φρυκτὸς δὲ φρυκτῶ δεῦρ' ἀπ' ἀγγάρου πυρός
ἔπεμπεν, Ἴδη μὲν πρὸς Ἑρμαῖον λέπας

Λήμνου· μέγαν δὲ πανὸν ἐκ νήσου τρίτον
285 Ἀθῶν αἶπος Ζηνὸς ἐξεδέξατο·

ὑπερτελής τε, πόντον ὥστε νατίσαι,
ἰσχὺς πορευτοῦ λαμπάδος πρὸς ἠδονήν

<.....>

.....>

πέικη, τὸ χρυσοφεγγές ὡς τις ἥλιος
σέλας παραγγέιλασα Μακίστου σκοπαῖς·

290 ὁ δ' οὐ τι μέλλων οὐδ' ἀφρασμῶνως ὑπνῶ
νικαίμενος παρήκεν ἀγγέλου μέρος,
ἐκὰς δὲ φρυκτοῦ φῶς ἐπ' Εὐρίπου ροάς

Μεσσαπίου φύλαξι σημαίνει μολόν.
οἱ δ' ἀντέλαμψαν καὶ παρήγγειλαν πρόσω,

295 γραιίας ἐρείκης θαμῶν ἄψαντες πυρί·
σθένουσα λαμπὰς δ' οὐδέ πω μαυρουμένη
ὑπερβορούσα πεδίον Ἀσωποῦ δίκην

φαιδρὰς σελήνης πρὸς Κιθαιρῶνος λέπας
ἤγειρεν ἄλλην ἐκδοχὴν πομποῦ πυρός.

300 φάος δὲ τηλέπομπον οὐκ ἠναίμετο
φρουρά, πλέον καίουσα τῶν εἰρημίων·
λῆμνι δ' ὑπὲρ Γοργῶπι ἔσκηψεν φάος,

ὄρος τ' ἐπ' Αἰγίπλαγκτον ἐξικνούμενον
ἄτρυνε θεσμόν ἴμῃ χαρίζεσθαι ἱ πυρός·

ΧΟΡΟΣ

Και τότε κυριεύθηκε η πόλις;

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

Σου λέω, έγινε αυτό τη νύχτα, που φωτίζει τώρα.

ΧΟΡΟΣ

280 Και ποιος μαντατοφόρος μπορούσε νά 'ρθει τόσο γρήγορα;

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

Η φωτιά, που στέλνει λάμψη φωτεινή από την Ίδη. Ένας φρυκτός
 στον άλλο έστειλε τη φλόγα ως εδώ από φωτιά ετοιμασμένη· η Ίδη¹⁵
 στο Ερμαίο ακρωτήριο της Λήμνου· κι απ' το νησί αυτό επήρε τη με-
 285 γάλη φλόγα ο κρημνός του Άθω, όπου ο Ζεός βασιλεύει. Τόσο μεγά-
 λη άναψε, ώστε το πέλαγος να ξεπεράσει η δύναμη του κινητού φεγ-
 γοβολήματος και να μεταδώσει το χρυσό φως της ευφρόσυνο, σαν να
 290 'ταν κάποιος ήλιος, στις βίγλες του Μάκιστου.¹⁶ Κι αυτός, χωρίς αρ-
 γοπορία και χωρίς να νικηθεί ανήτ' απ' τον ύπνο, δεν παραμέλησε το
 χρέος του ν' αναγγείλει. Έρχεται μακριά το φως της φρυκτωρίας και
 φέρνει ως τα ρεύματα του Ευρίπου το άγγελμα, στους φύλακες του
 Μεσσαπίου.¹⁷ εκείνοι αντιφώτισαν και το ανάγγειλαν πιο πέρα ανά-
 295 βοντας σωρό από Ξερά ρείκια. Μ' όλη της τη δύναμη η λάμψη, χωρίς
 ποτέ να σκοτεινιάσει, επήδηξε, σαν γελαστό φεγγάρι, πάνω απ' τ'
 Ασωπού¹⁸ την πεδιάδα και στην κορφή του Κιθαιρώνας σήκωσεν άλ-
 300 λον πομπό φωτιάς. Καμιά από τις βίγλες του υπαίθρου δεν αμέλησε
 να στείλει μακριά τη φλόγα. Και πέρασε το φως πάνω απ' τη Γοργώ-
 πη λίμνη και φθάνοντας στο Αιγίπλαγχο¹⁹ σήμανε να δώσουν απ' εκεί
 το σύνθημα της φλόγας.

¹⁵ Όρος της Τροίας.

¹⁶ Κατά τον αρχαίο σχολιαστή, το Μάκιστον είναι όρος της Εύβοιας.

¹⁷ Μεσσαπίος, όρος της Βουωτίας απέναντι από την Εύβοια.

¹⁸ Ποταμός της Βουωτίας.

¹⁹ Δεν γνωρίζουμε που βρισκόταν η λίμνη Γοργώπη και το όρος Αιγίπλαγχο. Μερικοί συν-
 δέουν το Αιγί-πλαγχο με την Αίγινα.

- 305 πέμπονσι δ' ἀνδραῖοντες ἀφθόνη μῆνι
 φλογὸς μέγαν πύργωνα, καὶ Σαρωνικοῦ
 πορθμοῦ κατοπτὴν πρῶν' ὑπερβάλλειν πρόσω
 φλέγουσαν· εἴτ' ἔσκηψεν, εἴτ' ἀφίκετο
 Ἀραχναῖον αἶπος, ἀστυγείτονα σκοπᾶς·
 310 κᾶπειτ' Ἀτρεΐδων εἰς τόδε σκήπτει στέγος
 φάος τόδ' οὐκ ἄπαππον Ἰδαίου πυρός,
 τοιοῖδε τοί μοι λαμπαδηφόρων νόμοι,
 ἄλλος παρ' ἄλλου διαδοχαῖς πληρούμενοι·
 νικᾷ δ' ὁ πρῶτος καὶ τελευταῖος δραμῶν.
 315 τέκμαρ τοιοῦτον ξύμβολόν τέ σοι λέγω
 ἀνδρὸς παραγγείλαντος ἐκ Τροίας ἐμοί.

Ἡ θυσία τῆς Πολυξένης στον τάφο τοῦ Ἀχιλλέα.
 Τυρρηνικός μελανόμορφος αμφορέας, περ.
 570-560 π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

Δύο αττοὶ σπαράσσουσι λαγὸν.
 Ἀσημένιο δεκάδραχμο ἀπὸ τὸν Ἀκράγαντα
 τῆς Σικελίας, περ. 411 π.Χ.

- 305 Στέλνουν κι αυτοί μ' όλη την προθυμία τους ανάβοντας μεγάλες
 γλώσσες πόρινες, που λάμπαν τόσο, ώστε να ξεπεράσουν τ' όρθιο
 ακρωτήριο του Σαρωνικού πορθμού. Όλο και προχωρούσ' η λάμψη,
 310 ως που έφθασε στην κορφή του Αραχναίου.²⁰ στις βίγλες πια που 'ναι
 κοντά στην πόλη. Κι έπειτ' αστράφτει ως εδώ στων Ατρείδων τη στέ-
 γη το φως, που πρωτογέννησε της Ίδης η φωτιά. Τέτοιες διαταγές
 έδωσα στους λαμπαδηφόρους, να μεταδώσουν ένας στον άλλο της
 315 'τρεξε. Αυτό το σύνθημα και το τεκμήριο μου 'στειλε, λέω, ο άνδρας
 μου από την Τροία.

(μετάφραση Γιώργος Σεφέρης [στ. 1-69, 72-94, 97-102]
 Καλλιμρόη Ελισπούλου [στ. 70-1, 95-6 και 104-316])

Πήλινος ανάγλυφος πίνακας (630-610 π.Χ.) που παριστά-
 νει τη σκηνή του φόνου του
 Αγαμέμνονα: στο κέντρο ένας
 καθισμένος άντρας (Αγαμέ-
 μνων) κρατά σκήπτρο· αρι-
 στερά μια γυναίκα (Κλυταιμή-
 στρα) πλησιάζει κρατώντας
 στο ένα χέρι ξίφος· πίσω δεξιά
 μια αντρική μορφή (Αίγισθος)
 κρατά στο αριστερό χέρι το
 σκήπτρο του Αγαμέμνονα, ενώ
 με το δεξί βοηθεί τη γυναίκα
 να ρίξει πάνω στον καθισμένο
 άντρα ένα ύφασμα για να μην
 μπορεί να αμυνθεί. (Ηράκλειο,
 Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΑΙΣΧΥΛΟΣ

63. – Προμηθεὺς δεσμώτης 436–506

Ο Προμηθεὺς δεσμώτης, η μόνη σαζόμενη τραγωδία στην οποία κανένας από τους χαρακτήρες δεν είναι κοινός θνητός, διαφέρει αισθητά από τις υπόλοιπες τραγωδίες του Αισχύλου. Αρκετοί μελετητές —ίσως η πλειονότητα— θεωρούν το έργο ψευδεπίγραφο. Δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα πότε γράφτηκε ούτε αν ανήκε σε τριλογία ('Προμηθεία') ούτε, σε περίπτωση που συνέβαινε κάτι τέτοιο, ποια ακριβώς θέση κατείχε στην τριλογία.

Στην αρχή του έργου το Κράτος και η Βία, μαζί με τον απρόθυμο Ήφαιστο, εκτελούν τη διαταγή του Δία, οδηγούν τον Προμηθέα σ' ένα έρημο μέρος της Σκυθίας και τον καθελώνουν πάνω σ' ένα βράχο, επειδή έκλεψε από τους θεούς τη φωτιά και τη χάρισε στους ανθρώπους. Στον τόπο εκείνο φθάνουν με τη σειρά οι Ωκεανίδες (ο χαρμός), που άκουσαν το σφοδρό σφυροκόπημα, ο συμπάσχων Ωκεανός, που συμβουλεύει τον Προμηθέα να αλλάξει την άκαμπτη στάση του απέναντι στον Δία και προσφέρεται ο ίδιος να βοηθήσει, η 'ομοιοπαθής' Ιώ, η κόρη του βασιλιά του Άργους Ίναχου, που την ερωτεύτηκε ο Δίας και που τώρα, μεταμορφωμένη σε αγελάδα, περιπλανιέται ασταμάτητα, κνηγμένη απ' τον οίστρον (τη μύγα) που έστειλε η Ήρα. Στους επισκέπτες αυτούς ο Προμηθέας μιλάει για τη βοήθεια που προσέφερε στον Δία, για την προσφορά του στους αν-

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

- μήτοι χλιδή δοκείτε μηδ' αὐθαδία
 σιγᾶν με· συννοία δὲ δάπτομαι κέαρ,
 ὀρῶν ἑμαυτὸν ᾧδε προσελούμενον.
 καίτοι θεοῖσι τοῖς νέοις τούτοις γέρα
 440 τίς ἄλλος ἢ ἄγ' οὐ παντελῶς διώρισεν;
 ἀλλ' αὐτὰ σιγῶ, καὶ γὰρ εἰδύιασιν ἄν
 ὑμῖν λέγοιμι· τᾶν βροτοῖς δὲ πῆματα
 ἀκούσαθ', ὡς σφας νηπίους ὄντας τὸ πρὶν
 ἔνους ἔθηκα καὶ φρενῶν ἐπηβόλους.
 445 λέξω δέ, μέμψιν οὐτιῶ' ἀνθρώπους ἔχων,
 ἀλλ' ἄν δέδωκ' εὐνοίαν ἐξηγούμενος·
 οἱ πρῶτα μὲν βλέποντες ἔβλεπον μάτην,

Προμηθέας ευρετής

θρώπους, για το μαρτύριό του, για τη δική τους μελλοντική τύχη (Ιώ) και για κάποιο μυστικό που κατέχει σχετικά με την επικείμενη πτώση του Δία, την οποία μόνο αυτός θα μπορούσε να αποτρέψει. Τελευταίος έρχεται ο Ερμής, απεσταλμένος του Δία, που άδικα επιχειρεί με απειλές να αποσπάσει από τον Προμηθέα το μυστικό που γνωρίζει. Εκείνος αρνείται με πείσμα και καταβαραθρώνεται χτυπημένος από τον κεραυνό του Δία.

Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από το δεύτερο επεισόδιο, το μοναδικό επεισόδιο αρχαίας τραγωδίας στη διάρκεια του οποίου δεν εμφανίζεται και δεν αποχωρεί κάποιου πρόσωπο. Ο Προμηθέας απευθύνεται στον χορό των Ωκεανίδων και μιλάει για τις καθοριστικές σημασίες εφευρέσεις του και τη γενικότερη προσφορά του που κατέστησε δυνατή την εξέλιξη του ανθρώπου. Συγκεκριμένα αναφέρει την αρχιτεκτονική και την ξυλουργία, τη μετεωρολογία και την αστρονομία, την επινόηση των αριθμών και της γραφής, την εξημέρωση και τη ζέψη των ζώων, την ναυσιπλοία, την ιατρική, την πρόγνωση του μέλλοντος με ποικίλους τρόπους και τη μεταλλουργία.

Για το προφανώς ιδιαίτερα προσφιλές στους αρχαίους θέμα της εξέλιξης βλ. τα ανθολογούμενα Κείμενα από τα Έργα του Ησιόδου, από την Αντιγόνη του Σοφοκλή και από τον Μοσχίωνα (τόμ. 3).

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

- Αν δε μιλώ, μην το θαρρείτε περηφάνεια
ή πείσμα, αλλά μια σκέψη μου σπαράζει την καρδιά
βλέποντας τον εαυτό μου μες στις συμφορές.
- 440 Ποιος άλλος τάχατες έξω από μένα
στους νέους θεούς έδωσε τα προνόμιά τους;
Μα εδώ σωπαίνω· Ξέρετε τι θα 'χα να σας πω.
Όμως ακούστε των ανθρώπων τα παθήματα,
πώς από νήπια που ήταν πριν, τους έκανα
πλάσματα με μυαλό και πώς τους έδωσα τη σκέψη.
- 445 Θα τα ιστορήσω όχι γιατί από τους θνητούς
έχω παράπονο, μα για να δείτε την αγάπη που τους έδειξα.
Λοιπόν, αυτοί, πρώτα έβλεπαν χωρίς να βλέπουν,

κλύοντες οὐκ ἤκουον, ἀλλ' ὄνειράτων
 ἀλίγκιοι μορφῆσι τὸν μακρὸν βίον
 450 ἔφυρον εἰκῆ πάντα, κοῦτε πλιθυφεῖς
 δόμους προσεῖλους ἦσαν, οὐ ξυλουργίαν,
 κατώρυχες δ' ἔναιον ὡστ' ἀήσυροι
 μύρμηκες ἄντρων ἐν μυχοῖς ἀνηλίοις.
 ἦν δ' οὐδὲν αὐτοῖς οὔτε χεῖματος τέκμαρ
 455 οὔτ' ἀνθεμῶδους ἦρος οὔτε καρπίμου
 θέρους βέβαιον, ἀλλ' ἄτερ γνώμης τὸ πᾶν
 ἔπρασσον, ἔστε δὴ σφιν ἀντολὰς ἐγὼ
 ἄστρον ἔδειξα τὰς τε δυσκρίτους δύσεις.

καὶ μὴν ἀριθμὸν, ἔξοχον σοφισμάτων,
 460 ἐξήτῳρον αὐτοῖς, γραμμῶν τε συνθέσεις,
 μνήμην ἀπάντων, μουσομήτορ' ἐργάνην,
 κᾶζευξα πρῶτος ἐν ζυγοῖσι κνώδαλα,
 ζεύγλῃσι δουλεύοντα σάγμασίν θ' ὅπως
 θνητοῖς μεγίστων διάδοχοι μοχθημάτων
 465 γένουθ' ὑφ' ἄρμά τ' ἤγαγον φιληνίους
 ἵππους, ἄγαλμα τῆς ὑπερπλοῦτου χλιδῆς,
 θαλασσόπλαγκτα δ' οὔτις ἄλλος ἀντ' ἐμοῦ
 λιόπτέρ' ἤρε νουτίλων ὀχήματα.
 τοιαῦτα μηχανήματ' ἐξευρών τάλας
 470 βροτοῖσιν, αὐτὸς οὐκ ἔχω σόφισμ' ὄτω
 τῆς νῦν παρούσης πημονῆς ἀπαλλαγῶ.

ΧΟΡΟΣ

πέποιθας ἀκὲς πῆμ'· ἀποσφαλεῖς φρενῶν
 πλανῆ, κακὸς δ' ἰατρὸς ὡς τις εἰς νόσον
 πεσῶν ἀθυμῆς καὶ σεαυτὸν οὐκ ἔχεις
 475 εὐρεῖν ὁποίοις φαρμάκοις ἰάσιμος.

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

τὰ λοιπά μου κλύουσα θαυμάση πλέον,
 οἷας τέχνας τε καὶ πόρους ἐμῆσάμην.
 τὸ μὲν μέγιστον, εἴ τις εἰς νόσον πέσοι,

άκουαν χωρίς ν' ακούν και, όμοιοι με σκιές του ονείρου,
 περνούσαν τη μακριά ζωή τους όπως λάχει, ανακατεύοντας
 450 τα πάντα, μη γνωρίζοντας ούτε τα σπίτια τα πλιθόχτιστα
 και τα προσήλια μήτε την ξυλουργική
 μόνο βαθιά στο χώμα κατοικούσαν, όπως τα λαφριά
 μυρμήγκια, μες σ' ανήλιαγες σπηλιές.
 Και δεν είχαν κανένα σίγουρο σημάδι του χειμώνα,
 455 ούτε της ανθοφόρας άνοιξης μήτε του καρπερού καλοκαιριού,
 παρά έκαμναν τα πάντα στα τυφλά, ώσπου τους έδειξα
 τις αξεδιάλυτες ανατολές των άστρων και τις δύσεις.

Κι ύστερα, ακόμα, υπέρτατη σοφία, τον αριθμό
 460 τους βρήκα και τη γνώση των γραμμάτων,
 μνήμη των πάντων και μητέρα των Μουσών.
 Και πρώτος έξεψα τα ζώα στο ζυγό,
 χαματερά στη ζεύγλα ή στο σαμάρι υποταγμένα,
 για ν' αναλάβουνε τους πιο βαριούς μόχθους του ανθρώπου,
 465 κι έφερα στο άρμα, φιλιωμένα με τα γκέμια, τα άλογα,
 αγλάισμα της βαθύπλουτης της πολυτέλειας.
 Κι εγώ σοφίστηκα, όχι άλλος, τα λινόπτερα
 πλεούμενα των ναυτικών τα θαλασσοδαρμένα.
 Τέτοιες σοφές τέχνες βρήκα για τους ανθρώπους.
 470 κι όμως για με δεν έχω τώρα τι να βρω
 για να γλιτώσω ο δόλιος απ' τα πάθη μου!

ΧΟΡΟΣ

Έπαθες άπρεπο κακό. Του νου σου το ξεστράτισμα
 σε παρασέρνει και, σαν τον κακό γιατρό που αρρώστησε
 κι αυτός, βαριά πικραίνεσαι και δε μπορείς
 475 να βρεις για σένα φάρμακο να σε γιατρέψει.

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

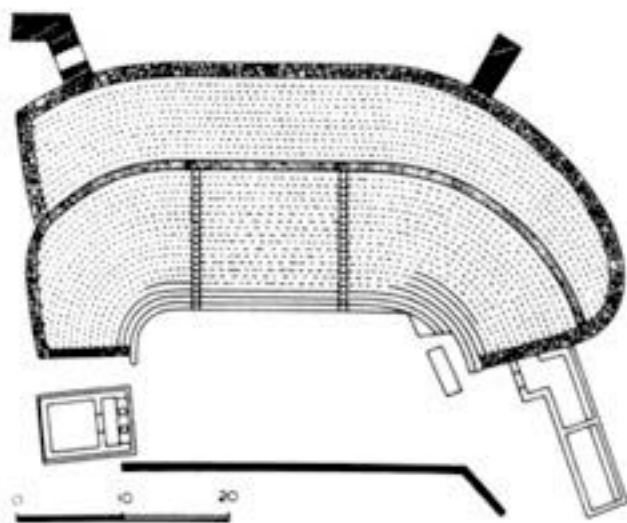
Με τη συνέχεια πιο πολύ θα ξαφνιαστείς ακούγοντας
 τι τέχνες και τεχνάσματα σκαρφίστηκα.

Και πριν απ' όλα τούτο: όσοι πέφτανε άρρωστοι

- οὐκ ἦν ἀλέξῃμ' οὐδέν, οὔτε βρώσιμον,
 480 οὐ χριστόν, οὐδὲ πιστόν, ἀλλὰ φαρμάκων
 χρεία κατεσκελλόντο, πρὶν γ' ἐγὼ σφισιν
 ἔδειξα κράσεις ἠπίων ἀκεσμάτων
 αἷς τὰς ἀπάσας ἐξαμύνονται νόσους,
 τρόπους τε πολλοὺς μαντικῆς ἐστοίχισα,
 485 κᾶκρνα πρῶτος ἐξ ὀνειράτων ἂν χρή
 ὕπαρ γενέσθαι, κληδόνας τε δυσκρίτους
 ἐγνώρισ' αὐτοῖς ἐνοδίους τε συμβόλους,
 γαμφωνύχων τε πτήσιω οἰωνῶν σκεθρῶς
 διώρισ', οἰτινές τε δεξιῶι φύσιω
 490 εὐωιήμους τε, καὶ δίαιταν ἦντινα
 ἔχουσ' ἕκαστοι, καὶ πρὸς ἀλλήλους τίνες
 ἔχθραι τε καὶ στέργηθρα καὶ ξυνεδρίαί,
 σπλάχνων τε λειότητα, καὶ χροιάν τίνα
 ἔχουσ' ἂν εἴη δαίμοσιν πρὸς ἡδονῆν
 495 χολή, λοβοῦ τε ποικίλην εὐμορφίαν·
 κνίσση τε κῶλα ξυγκαλυπτὰ καὶ μακρὰν
 ὀσφύν πυρώσας δυστέκμαρτον εἰς τέχνην
 ᾧδωσα θνητούς, καὶ φλογωπὰ σήματα
 ἐξωμμάτωσα πρόσθεν ὄντ' ἐπάργεμα,
 500 τοιαῦτα μὲν δὴ ταῦτ' ἔνερθε δὲ χθονὸς
 κεκρυμμέν' ἀνθρώποισιν ὠφελήματα,
 χαλκόν, σίδηρον, ἄργυρον χρυσόν τε, τίς
 φήσειεν ἂν πάροιθεν ἐξευρεῖν ἐμοῦ;
 οὐδεῖς, σάφ' οἶδα, μὴ μάτην φλύσαι θέλων.
 505 βραχεῖ δὲ μύθῳ πάντα συλλήβδην μάθε·
 πᾶσαι τέχναι βροτοῖσιω ἐκ Προμηθεύσιω.

- δεν είχαν γιατρικό ή να το μασήσουν
480 ή να το καταπιούν ή να το αλείψουν πάνω τους,
μόνο καταμαραίνονταν χωρίς φάρμακα, ώσπου εγώ
τους έδειξα πώς τα ήπια βάλσαμα ν' ανακατεύουν,
αμυντικά μέσα για όλες τις αρρώστιες.
Και τα πολυάριθμα είδη της μαντικής τους ταξινόμησα
485 και πρώτος απ' τα όνειρα ξεχώρισα όσα μέλλονται
να βγουν αληθινά, κι ερμήνευσα τα αινίγματα
τα φραστικά και τα συναπαντήματα του δρόμου.
Κι εγώ φανέρωσα τι δείχνουν με το πέταγμα τους τα γαμφόφυχα
όρνια και ποιοι οι καλοί ή κακοί οιωνοί,
490 κι εξήγησα το φέρσιμό τους και τις έχθρες τους,
τα συντροφιάσματά τους, τις συνάξεις τους,
κι ακόμα, τη στιλπνή θέα των σπλάχνων και το χρώμα τους
που δίνει στους θεούς την πιο περίσσια απόλαυση,
495 και τις ποικίλες όψεις του λοβού και της χολής.
Και πύρωσα τα τυλιγμένα μες στο λίπος μέλη
και το μακρύ το ραχοκόκαλο, μυώντας τους θνητούς
σε τέχνη δύσκολη κι ανοίγοντας τα μάτια τους,
κλεισμένα ως τότε, σης φωτιάς τα σήματα.
500 Να το έργο μου. Κι ό,τι πολύτιμο έχει η γη
κρυμμένο απ' τους ανθρώπους μες στα σπλάχνα της,
το μπρούντζο και το σίδηρο, το ασήμι, το χρυσάφι,
ποιος άλλος θα λεγε πως τους το έδειξε πριν από μένα;
Κανείς, το ξέρω, εκτός αν φλυαρεί κι ανοηταίνει.
505 Με δυο λόγια μάθε τα πάντα: όλες οι τέχνες
οι ανθρώπινες είναι δωρεές του Προμηθέα.

(μετάφραση Π. Μουλλάς)

Το αρχαίο θέατρο του Θορικού (κοντά στο Λαύριο).
Χρονολογείται γύρω στο 500 π.Χ.

Το θέατρο του Διονύσου, όπως παριστάνεται σε αρχαίο νόμισμα.

Νόμισμα που παριστάνει το φέδιον του Περικλή.

ΣΟΦΟΚΛΗΣ

(496–406 π.Χ.)

64. – Αΐας 646–692

Στον Αΐαντα, το παλαιότερο από τα σωζόμενα έργα του (περ. 450 π.Χ.), ο Σοφοκλής πραγματεύεται ένα μύθο στον οποίο ο Αισχύλος είχε αφιερώσει ήδη μια τριλογία. Τα βασικά σημεία του είναι τα εξής: μετά το θάνατο του Αχιλλέα, ο Οδυσσεύς και ο Αΐας, που θεωρείται ο γενναιότερος των Ελλήνων μετά τον Αχιλλέα, διεκδικούν τα όπλα του. Στην 'κρίση για τα όπλα' (δύλων κρίση), που ανήκει στα πρό του δράματος, αποφασίζεται να δοθούν στον Οδυσσεύς. Ο Αΐας θεωρεί την κρίση άδικη και αποφασίζει να πάρει εκδίκηση σκοτώνοντας εκείνους που τον αδίχησαν, ανάμεσά τους τους 'πρωταίτιους' Ατρείδες, τον Αγαμέμνονα και τον Μενέλαο. Το σχέδιό του το ματαιώνει η Αθηνά που του ταραίζει τα λογικά. Μέσα στη μανία του, βγαίνει μια νύχτα και κατασφάζει τα ζώα του στρατοπέδου, νομίζοντας ότι σφάζει τους εχθρούς του. Όταν συνέρχεται και συνειδητοποιεί τι έπραξε, παίρνει την απόφαση να αυτοκτονήσει. Εκείνοι που τον αγαπούν

ΑΙΑΣ

ἄπαιθ' ὁ μακρὸς κἀναριθμητὸς χρόνος
φύει τ' ἄδηλα καὶ φαινέντα κρύπτεται·
κούκ' ἔστ' ἄελπτον οὐδέν, ἀλλ' ἀλίσκεται
χῶ δεινὸς ὄρκος χαὶ περισκελεῖς φρένες.

- 650 κἀγὼ γάρ, ὅς τὰ δειν' ἔκαρτέρουν τότε
βαφῆ σιδηρὸς ὥς, ἐθελύνθημ στόμα
πρὸς τῆσδε τῆς γυναικός· οἰκτίρω δέ νιν
χῆραν παρ' ἐχθροῖς παῖδά τ' ὄρφανὸν λιπεῖν.
ἀλλ' εἴμι πρὸς τε λουτρὰ καὶ παρακτίους
- 655 λεμῶνας, ὡς ἂν λύμαθ' ἀγνίσας ἐμὰ
μῆνιν βαρεῖαν ἐξαλύξωμαι θεᾶς·
μολῶν τε χῶρον ἔνθ' ἂν ἀστιβῆ κίχῳ

Όλα αλλάζουν

μάταια προσπαθούν να τον αποτρέψουν. Κατά τη σοφοκλεία εκδοχή, μετά την αυτοκτονία, οι Ατρείδες απαγορεύουν την ταφή του Αίαντα, αλλά, με παρέμβαση του άλλοτε άσπονδου εχθρού του, του Οδυσσέα, η απάνθρωπη απόφαση δεν πραγματοποιείται.

Το επόμενο απόσπασμα είναι η δεύτερη από τις τέσσερις ρήσεις του Αίαντα, η οποία καταλαμβάνει ολόκληρο επεισόδιο, κάτι που είναι ασυνήθιστο για τον Σοφοκλή. Στην ονειρο μονολογική ρήση, ο Αίας εμφανίζεται να εναρμονίζεται με τη φυσική τάξη, όπου η αλλαγή είναι νομοτέλεια, και να έχει αλλάξει, αυτός ο Έκφρων να γίνεται σώφρων και να μιλάει για τους εχθρούς που δεν θα μείνουν πάντα εχθροί και για τους φίλους που δεν θα μείνουν πάντα φίλοι. Τη βεβαιότητα ότι έχει πράγματι αλλάξει την υπονομεύουν οι αλληπαλλήλες αμφισημίες.

ΑΙΑΣ

Ο χρόνος, ο μακρός και αναρίθμητος,
φανερώνει όλα όσα δεν εφανερώθηκαν
και αφού φανερωθούν τα κρύβει.

Τίποτα δεν είναι απροσδόκητο· λυγίζει
και ο φοβερός όρκος και ο αλύγιστος νους.

650 Έτσι και εγώ, που τότε ήμουν σκληρός
σαν το βαμένο σίδηρο,¹ ακούγοντας αυτή τη γυναίκα,
εμαλάκωσα, η γλώσσα μου ημέρεψε·

πονάω να την αφήσω χήρα με τους εχθρούς μου,
ν' αφήσω τον γιο μου ορφανό.

655 θα πάω στα λιβάδια πλάι στο ακρογιάλι
να λούσω το σώμα μου, να καθαρθώ από το άγος
και να ξεφύγω από τη βαριά οργή της θεάς.

Και όταν φθάσω εκεί όπου θα εύρω τόπο απάτητο,
θα σκάψω το χώμα και θα κρύψω τούτο το Ξίφος,

¹ Πιθανώς αναφέρεται στο πυρακτωμένο σίδηρο, που το βύθιζαν στο νερό και γινόταν ακόμη πιο σκληρό.

- κρήνω τόδ' ἔγχος τοῦμόν, ἔχθιστον βελῶν,
 γαίας ὀρύξας ἔνθα μὴ τις ὄψεται·
 660 ἀλλ' αὐτὸ νύξ' Ἄιδης τε σαζόντων κάτω,
 ἐγὼ γὰρ ἐξ οὗ χειρὶ τοῦτ' ἔδεξάμην
 παρ' Ἑκτορος δῶρημα δυσμενεστάτου,
 οὐπω τι κεδνὸν ἔσχον Ἀργείων πάρα,
 ἀλλ' ἔστ' ἀληθῆς ἢ βροτῶν παροικία,
 665 ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα κοῦκ ὀνήσιμα.
 τοιγὰρ τὸ λοιπὸν εἰσόμμεσθα μὲν θεοῖς
 εἵκειν, μαθησόμμεσθα δ' Ἀτρεΐδας σέβειν,
 ἄρχοντές εἰσι, ὥσθ' ὑπεικτέον, τί μῆν;
 καὶ γὰρ τὰ δεινὰ καὶ τὰ καρτερώτατα
 670 τιμαῖς ὑπέικει· τοῦτο μὲν νηφοστιβεῖς
 χεμῶνες ἐκχωροῦσιν εὐκάρπῳ θέρει·
 ἐξίσταται δὲ νυκτὸς αἰαιῆς κύκλος
 τῇ λευκοπάλῳ φέγγος ἡμέρα φλέγει·
 δεινῶν δ' ἄημα πνευμάτων ἐκοίμισε
 675 στένοντα πόντον· ἐν δ' ὁ παγκρατῆς Ὑπνος
 λυεῖ πεδήσας, οὐδ' αἰεὶ λαβῶν ἔχει,
 ἡμεῖς δὲ πῶς οὐ γνωσόμμεσθα σωφρονεῖν;
 ἐγὼ γ' ἐπίσταμαι γὰρ ἄρτίως ὅτι
 ὃ τ' ἐχθρὸς ἡμῖν ἐς τοσόνδ' ἐχθαρτέος,
 680 ὡς καὶ φιλήσων αἰθῆς, ἔς τε τὸν φίλον
 τοσαῦθ' ὑπουργῶν ὠφελεῖν βουλήσομαι,
 ὡς αἶεν οὐ μενοῦντα, τοῖς πολλοῖσι γὰρ
 βροτῶν ἄπιστός ἔσθ' ἑταιρείας λιμῆν.

 ἀλλ' ἀμφὶ μὲν τοῦτοισιν εὐσχέσει· σὺ δὲ
 685 ἔσω θεοῖς ἐλθοῦσα διὰ τέλους, γύναι,
 εὐχου τελείσθαι τοῦμόν ἂν ἐρῶ κέαρ,
 ὑμεῖς θ', ἑταῖροι, ταῦτ' ἀπὸ τῆδέ μοι τάδε
 τιμᾶτε, Τεύκρω τ', ἦν μόλῃ, σημήνατε
 μέλει μὲν ἡμῶν, εὐνοεῖν δ' ὑμῖν ἄμα·

- το ξίφος μου, το απεχθέστατο όπλο,
 εκεί που δεν θα το δει κανένας πια.
- 660 Ας φροντίσουν γι' αυτό εκεί κάτω η νύχτα και ο Άδης.
 Γιατί εγώ, από τότε που το εδέχθηκα στο χέρι μου,
 δώρο του ανελήτου Έκτορα,
 καλό από τους Αργείους ως τώρα δεν γνώρισα.
 Και λέει αλήθεια ο λόγος των ανθρώπων:
- 665 των εχθρών τα δώρα άδωρα και άνώφελα.
 Γι' αυτό στο εξής θα ξέρουμε να υποχωρούμε στους θεούς,
 θα μάθουμε να σεβόμαστε τους Ατρείδες.
 Είναι οι αρχηγοί, οφειλουμε να υποχωρούμε. Έτσι δεν είναι;
 Άλλωστε, ακόμα και αυτά που μας γεμίζουν δέος
 και που έχουν δύναμη ακατάλυτη
- 670 υποχωρούν στα αξιώματα: οι χιονοβάδιστοι χειμώνες
 δίνουν τη θέση τους στο καρποφόρο θέρος,
 και ο τρομερός κύκλος της νύχτας
 κάνει τόπο στην ημέρα με τα λευκά της άλογα
 για να λάμψει το φως: οι πνοές των φοβερών ανέμων
- 675 κοιμίζουν το πέλαγος που στενάζει:
 και ο πανδαμάτωρ Υπνος λύνει όσα έδесе,
 δεν τα κρατάει καθηλωμένα στους αιώνες.
 Και πώς εμείς δεν θα διδαχθούμε να είμαστε σώφρονες;
 Εγώ πάντως θα είμαι: γιατί τώρα πια γνωρίζω
 ότι και τον εχθρό πρέπει να τον μισούμε τόσο
- 680 όσο κάποιον που θα γίνει και πάλι φίλος
 και τον φίλο θα θελήσω να τον στηρίζω και να τον βοηθάω τόσο
 όσο έναν που δεν θα μείνει πάντα φίλος.
 Γιατί για τους πολλούς ανθρώπους το λιμάνι της φιλίας
 δεν είναι ασφαλές. Ωστόσο αυτά θα πάνε όλα καλά:
- 685 εσύ, γυναίκα, πήγαινε τώρα μέσα και παρακάλεσε
 να δώσουν οι θεοί να εκπληρωθούν ως το έσχατο
 όλα όσα επόθησε η καρδιά μου.
 Κι εσείς, σύντροφοί μου, να πράξετε για χάρη μου ό,τι και αυτή
 και, αν έρθει ο Τεύκρος,² πείτε του
 να φροντίσει για μένα και να 'ναι καλός μαζί σας.

² Ετεροθαλής αδελφός του Αίαντα.

- 690 ἐγὼ γὰρ εἰμ' ἐκεῖσ' ὅποι πορευτέον,
ἡμεῖς δ' ἂ φράζω δρᾶτε, καὶ τάχ' ἂν μ' ἴσως
πίθουσθε, κεί νῦν δυστυχῶ, σεσωμένον.

- 690 Εγώ τώρα θα πορευθώ εκεί που πρέπει να πορευθώ.
Εσείς κάνετε αυτό που σας ζητώ και ίσως σε λίγο,
ας είμαι τώρα βυθισμένος στη δυστυχία,
θα μάθετε ότι έχω σωθεί.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Ο Αίας στηρίζει το Ξίφος πάνω στο οποίο θα πέσει για να αυτοκτονήσει.
Αττικός μελανόμορφος αμφορέας που αποδίδεται στον αγγειογράφο Εξηχία,
530-525 π.Χ. (Boulogne-sur-Mer, Musée Communal.)

ΣΟΦΟΚΛΗΣ

65. – Αΐας 1185–1222

Στο τέλος του δεύτερου επεισοδίου (προηγούμενο Κείμενο) ο Αΐας, που εμφανίζεται να έχει αλλάξει, εγκαταλείπει τη σκηνή και βαδίζει προς την αυτοκτονία λέγοντας το αθάιο για τους επί σκηνής, ιδιαίτερα δεσποϊάνο όμως για τους θεατές «θα πορευθώ εκεί που πρέπει να πορευθώ». Ο χορός των Σαλαμινίων ναυτών ξεσπάει σ' ένα παραλήρημα χαράς για την υποτιθέμενη αλλαγή (Έφριξ Έρωτι...). Στο επόμενο επεισόδιο ο άγγελος μεταφέρει τα λόγια που άκουσε να λέει ο Κάλχας στον Τεύκρο: η συγκεκριμένη ημέρα είναι εξαιρετικά κρίσιμη για την τύχη του Αϊάντα, για τον οποίο το καλύτερο θα ήταν να μην εξέλθει από τη σκηνή. Η Τέκμησσα, η γυναίκα του Αϊάντα, και ο χορός γεμάτοι αγωνία σπείδουν να τον αναζητήσουν. Για μια στιγμή μένει κενή και η ορχήστρα και η σκηνή. Εμφανίζεται ο Αΐας έχοντας το ξίφος. Μιλάει για τελευταία φορά. Η μακρά ρήση κλείνει με το στίχο που επέλεξε ως τίτλο ποιήματός του ο Καβάφης: τὰ δ' ἄλλ' ἐν Ἄιδου τοῖς κάτω μυθήσομαι (τα υπόλοιπα στον Άδη θα τα πω σ' αυτούς εκεί κάτω). Έπειτα αυτοκτονεί. Επανεμφα-

ΧΟΡΟΣ

στρ. α' τίς ἄρα νέατος, ἐς πότε λή-

1186 ξει πολυπλάγκτων ἐτέων ἀριθμός,
τὰν ἄπαυστον αἰὲν ἐμοὶ δορυσοσῆ-
των μόχθων ἄταν ἐπάγων

1190 ἂν τὰν εὐράδῃ Τροίαν,
δύστανον ὄνειδος Ἑλλάνων;

αντ. α' ὄφελε πρότερον αἰθέρα δῦ-

1195 ναι μέγαν ἢ τὸν πολύκοινον Ἄιδαν
κεῖνος ἀνὴρ, ὃς στυγεράων ἔδειξεν δ-
πλων Ἑλλάσιν κοινὸν Ἄρη.
ὦ πόνοι πρόγονοι πόνων
κεῖνος γὰρ ἔπερσεν ἀνθρώπους.

¹ Αποτελεί ὄνειδος για τους Έλληνες ότι τόσα χρόνια δεν μπορούν να νικήσουν και να τερματίσουν τον πόλεμο.

Ένα αντιπολεμικό μανιφέστο

νίζεται ο χορός και η Τέκμησσα —η πρώτη που βλέπει τον Αίαντα νεκρό. Θρηνούν. Κατόπιν έρχεται ο Τεύκρος, ο αδερφός του Αίαντα· θρηνεί και ζητάει να φέρουν τον γιο του Αίαντα, κάτι που θα κάνει αργότερα η Τέκμησσα που αποχωρεί. Στο μεταξύ έρχεται ο Μενέλαος για να απαγορεύσει την ταφή του νεκρού και εμπλέκεται σε αντιπαράθεση με τον Τεύκρο. Αμέσως μετά ακολουθεί το στάσιμο που ανθολογήσαμε και για το οποίο μελετητής έγραψε «δεν ξέρω να υπάρξει δραστικότερο αντιπολεμικό μανιφέστο, συλλογικό μάλιστα και γνήσια λαϊκό» (Δ. Ν. Μαρωνίτης).

Στο στάσιμο αυτό ο χορός των Σαλαμινίων ναυτών δεν σχολιάζει εκείνα που προηγήθηκαν· μιλάει για τα δεινά που έζησε και κυρίως γι' αυτά που δεν έζησε: για τις χαρές που δέκα χρόνια τώρα του στέρησε ο πόλεμος· εκστομίζει κατάρες για εκείνον που επινόησε πρώτος τα όπλα, ανακαλεί νοσταλγικά στη μνήμη του την Αθήνα σε στιγμές ευφροσύνης και την αντιπαράθετε στη φρόκη της Τροίας.

ΧΟΡΟΣ

- 1185 Πότε και ποιος ύστατος αριθμός θα σταματήσει
της μακρινής μου περιπλάνησης τα χρόνια;
που δίχως τελειωμό κι ανάπαυλα σωριάζουν
πάνω μου μόχθους μαχών, και με τυφλώνουν
1190 στον κάμπο τον απέραντο της Τροίας
—όνειδος για τους Έλληνες βαρύ.¹

- Ας είχε προλάβει να χαθεί στα χάη του μεγάλου αιθέρα
ή στον φιλόξενο για όλους Άδη να ταφεί
1195 εκείνος που έδειξε στους Έλληνες πώς να σηκώσουν
στα μισιά τους όπλα τον κοινό τους πόλεμο.²
Ω πόνοι, πόνων πρόγονοι:
γιατί εκείνος τους ανθρώπους αιχμαλώτισε.

² Η κατάρα εναντίον του πρώτου ειρητη αποτελεί κοινό τόπο.

- στρ. β̄ ἐκείνος οὐ στεφάνων οὐ-
 1200 τε βαθειᾶν κυλίκων νεϊ-
 μεν ἐμοὶ τέρψιν ὀμιλεῖν,
 οὔτε γλυκὴν αὐλῶν ὄτοβον δυσ-
 μόρω, οὔτ' ἐννυχίαν τέρψιν ἰαίειν·
 1205 ἐρώτων δ' ἐρώτων ἀπέπαυσεν, ὦμοι,
 κέμαι δ' ἀμέρμιμος οὕτως,
 αἰὲ πικραῖς δρόσοις
 τεγγόμενος κόμας,
 1210 λυγρᾶς μνήματα Τροίας.
- αντ. β̄ καὶ πρὶν μὲν ἐννυχίου δει-
 ματος ἦν μοι προβολὰ καὶ
 βελέων θοῦριος Αἴας·
 νῦν δ' οὗτος ἀνείται στυγερῶ δαι-
 1215 μονι, τίς μοι, τίς ἔτ' οὖν τέρψις ἐπέσται;
 γενοίμαν ἵν' ὑλάεν ἔπεστι πόντη
 πρόβλημ' ἀλίκλυστον, ἄκραν
 1220 ὑπὸ πλάκα Σουνίου,
 τὰς ἱερὰς ὅπως
 προσείπομεν Ἀθάνας.

- Εκείνος που σε μένα αρνήθηκε της συντροφιάς την τέρψη:
 1200 μήτε στεφάνια να μοιράζομαι και κούπες του κρασιού βαθιές,
 μήτε τον ήχο τον γλυκό ν' ακούω των αυλών, μήτε
 και την απόλαυση να χαίρομαι της νύχτας σε ζεστό κρεβάτι.
 1205 Τον έρωτα, τον έρωτα μου στέρησε,
 αλίμονο. Και τώρα πέφτω αφρόντιστος
 να κοιμηθώ, η παγωμένη πάχνη
 μουσκεύει κάθε νύχτα τα μαλλιά μου
 1210 —θύμηση αλγισμόνητη της ανελέητης Τροίας.

- Είχα ως τώρα να μου παραστέκεται στον φόβο του ύπνου,
 στα βέλη της ημέρας, ο γενναίος Αίας·
 τώρα που εκείνος στη δαιμονική του μοίρα παραδόθηκε,
 1215 ποια, πες μου, ποια μου απόμεινε χαρά.
 Α, να μπορούσα να βρεθώ στον δασωμένο κάβο
 που τον φιλεί η θάλασσα, στους πρόποδες
 1220 οπού πλατύς ο βράχος του Σουνίου υψώνεται—
 χαιρετισμό να στείλουμε στην ιερή Αθήνα.³

(μετάφραση Δ. Ν. Μαρωνίτης)

³ Συχνά ο χορός της τραγωδίας σε στιγμές δοκιμασίας εκφράζει την επιθυμία να βρεθεί ο έ-
 ναν τόπο μακρινό και ονειρεμένο.

ΣΟΦΟΚΛΗΣ

66. – Ήλέκτρα 86–120

Η Ήλέκτρα συγκαταλέγεται από αρκετούς μελετητές στα όψιμα έργα του Σοφοκλή, αν και μια πρωιμότερη χρονολόγηση είναι εξίσου πιθανή. Στο συγκεκριμένο έργο δραματοποιείται το επεισόδιο του μύθου των Ατρειδών που αφορά στην εκδίκηση του Ορέστη για το φόνο του Αγαμέμνονα, που διέπραξαν η Κλυταμένηστρα και ο Αίγισθος. Είναι το ίδιο θέμα που πραγματεύεται ο Λισχύλος στις Χοηφόρες και ο Ευρεπίδης στην δική του Ήλέκτρα, η δραματουργική όμως επεξεργασία του παραδοσιακού αυτού υλικού από τον Σοφοκλή παρουσιάζει σημαντικές διαφορές. Συγκεκριμένα, στην σοφοκλεία εκδοχή η πράξη της εκδίκησης είναι συνειδητή επιλογή του ήρωα και δεν επιβάλλεται, συμπίπτει απλώς με τον χρησμό του Απόλλωνα· επιπλέον δεν απορρέει από τον κύκλο ενοχής και τιμωρίας που ως προγονική κατάρα περνά από γενιά σε γενιά, ενώ ο προβληματισμός για την μητροκτονία αποτελεί δευτερεύον θέμα. Στο έργο αυτό ο Σοφοκλής τοποθετεί στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός του την μορφή της Ήλέκτρας και τα ακραία συναισθήματά της: το πάθος της εκδίκησης από το οποίο δονείται, την οδύνη για τον άδικο θάνατο του πατέρα και

ΗΛΕΚΤΡΑ

ὦ φάος ἄγνόν

καὶ γῆς ἰσόμοιρ' ἀήρ, ὡς μοι

πολλὰς μὲν θρήνων ᾤδας,

πολλὰς δ' ἀντήρεις ἦσθου

90 στέρνων πλαγὰς αἵμασσομένων,

ὅποταν δυοφερὰ νύξ ὑπολειφθῆ·

τὰ δὲ παννυχίδων κήδη στυγεραὶ

ξυνίσασ' εἶναι μογερῶν οἴκων,

ὅσα τὸν δύστηνον ἐμὸν θρηνώ

95 πατέρ', ὃν κατὰ μὲν βάρβαρον αἶαν

φοίνιος Ἄρης οὐκ ἐξένισεν,

μήτηρ δ' ἡμὴ χῶ κοινολεχῆς

Αἴγισθος ὅπως δρῦν ὑλοτόμοι

σχίζουσι κἀρα φονίῳ πελέκει.

100 κούδεις τούτων οἶκτος ἀπ' ἄλλης

Ο θρήνος της Ηλέκτρας

την στέρηση του Ορέστη, αλλά και τη λύτρωση που έρχεται στο τέλος με την αποκατάσταση της τάξης στον οίκο των Ατρειδών.

Το έργο αρχίζει με την άφιξη στο παλάτι των Μυκηναίων του Ορέστη, του Πυλάδη και του γέροντα Παιδαγωγού. Ο Ορέστης αναφέρεται στον χρησμό του Απόλλωνα και ανακοινώνει το σχέδιό του για την πραγματοποίηση της εκδίκησης. Εν συνεχεία, ενώ οι τρεις άνδρες εγκαταλείπουν την σκηνή για να προσφέρουν χοές στον τάφο του Αγαμέμνονα, εμφανίζεται η Ηλέκτρα η οποία θα παραμείνει στο εξής στη σκηνή σχεδόν αδιαλείπτως. Η θρηνητική μονωδία που εκτελεί σε λυρικούς αναπαίστους (οι ανθολογούμενοι εδώ στ. 86-120) αποσκοπεί στην παρουσίαση της δραματικής κατάστασης της ηρωίδας. Ο ατελείωτος θρήνος, η ζωντανή ανάμνηση του φόνου, τραυματικές εικόνες από την άνομη σχέση Κλυταιμίστρας-Αίγισθου, ο πόθος για εκδίκηση που ενσαρκώνει η επιστροφή του Ορέστη, είναι τα θέματα που θίγονται. Η μονωδία κλείνει με την επίκληση των χθονίων θεοτήτων να έρθουν αρωγοί στο έργο της εκδίκησης.

ΗΛΕΚΤΡΑ

- Καθάριο φως
κι αγέρα, της γης αδελφέ,
πόσες ακούς θρήνων κραυγές,
πόσες ακούς βροντερές χτυπιές
90 στέρνων καταματωμένων, κάθε φορά
που η ζοφερή νύχτα στερεύει.
Όσο για τα νυχτέρια μου, το μισερό
το ξέρει στρώμα του θλιβερού σπιτιού
πόσο θρηνώ για το δυστυχισμένο
95 τον πατέρα μου που σε βάρβαρη γη
δεν του χάρισε θάνατο ο Άρης,
η μάνα μου όμως κι ο εραστής ο Αίγισθος,
καθώς οι Ξυλοκόποι πελεκοούν βελανιδιά,
με φονικό τσεκούρι το κεφάλι τού σκίζουν.
100 Κι άλλος από μένα κανένας

- ἢ μού φέρεται σοῦ, πάτερ, οὕτως
αἰκῶς οἰκτρῶς τε θανόντος.
ἀλλ' οὐ μὲν δὴ
λήξω θρήνων στυγερῶν τε γόων.
105 ἔστ' ἂν παμφεγγεῖς ἄστρων
ρίπας, λεύσσω δὲ τόδ' ἡμαρ,
μὴ οὐ τεκνολέτεϊρ' ὡς τις ἀηδῶν
ἐπὶ καυκῶ τῶνδε πατρῶων
πρὸ θυρῶν ἠχῶ πᾶσι προφωνεῖν.
110 ὦ δῶμ' Ἄιδου καὶ Περσεφόνης,
ὦ χθόνι' Ἑρμῆ καὶ πότνι' Ἄρα,
σεμναί τε θεῶν παῖδες Ἑρινύες,
αἱ τοὺς ἀδίκως θηήσκοντας ὀράθ',
αἱ τοὺς εὐνὰς ὑποκλεπτομένους.
115 ἔλθετ', ἀρήξατε, τείσασθε πατρὸς
φόνον ἡμετέρου,
καί μοι τὸν ἑμὸν πέμψατ' ἀδελφόν.
μούνῃ γὰρ ἄγειν οὐκέτι σωκῶ
120 λύπης ἀντίτροπον ἄχθος.

¹ Για τους αρχαίους το κελάδημα του αηδονοῦ ἦταν λυπητερό. Ἡ αιτιολογικὴ ἐξήγηση που ἔδιναν ἦταν ὅτι ἐπρόκειτο για τὸν θρήνο τῆς μεταμορφωμένης σε αηδόνα Πρόκνης, τῆς κόρης τοῦ βασιλιά τῆς Ἀθήνας Πανδίωνα, ἡ οποία θρηνοῦσε για τὸν γιο τῆς, τὸν Ἴτυ. Σύμφωνα με τὸν μῦθο, ὁ θρακικῆς καταγωγῆς οὐζιγὸς τῆς Πρόκνης Τηρέας ἐβίασε τὴν ἀδελφὴ τῆς Φιλομήλα καὶ στὴ συνέχεια, για να μην ἀποκαλυφθεῖ ὁ βιασμός, τῆς ἔκοψε τὴ γλῶσσα· ὅταν ἡ Φιλομήλα βρῆκε τὸν τρόπο (με ἕνα κέντημά τῆς) να ἀποκαλύψει τὴν ἀλήθεια, ἡ Πρόκνη, για να ἐκδικηθεῖ τὸν Τηρέα, σκότωσε τὸν γιο τοῦ, τὸν Ἴτυ, καὶ με τὶς σάρκες τοῦ παρέθεσε δαίπνο στον Τηρέα. Εκείνος, ὅταν ἐκ τῶν υστέρων ἔμαθε τὴν ἀλήθεια, κατεδίωκε τὶς δύο ἀδελφές. Οἱ θεοὶ μεταμόρφωσαν καὶ τοὺς τρεῖς σε πουλιὰ: τὴν Πρόκνη σε αηδόνα, τὴ Φιλομήλα σε χελιδόνι καὶ τὸν Τηρέα σε τσαλαπετεινὸ.

- δε σε πόνεσε, πατέρα, που τέτοιο
 φριχτό, πικρό θάνατο βρήκες.
 Μα ποτέ δε θα πάψω να θρηνώ,
 να βογγώ γυερά,
 105 όσο θα βλέπω των άστρων το φέγγος
 να τρέμει κι όσο της μέρας το φως
 να σκούζω σαν αηδόνα¹ που τα παιδιά της έχασε
 και στα πατρικά πεζούλια ο λάλος
 να πηγαινοφέρνει τον αντιλαλο.
 110 Της Περσεφόνης και του Χάρου κατοικιά,
 του Κάτω Κόσμου Ερμή, Αρά-κατάρα,²
 κόρες θεών, Ερινύες σεμνές³
 που βλέπετε τους αδικοχαμένους,
 αλλά κι όσους τρυπώνουν σε κρεβάτια ξένα,⁴
 115 ελάτε, συντρέχτε, πληρώστε του δικού μου
 πατέρα το φόνο
 και στείλτε μου τον αδερφό
 γιατί μόνη μου πια δεν μπορώ, δε βαστάω
 120 το βαρύ τ' αντιζύγι της λύπης.

(μετάφραση Κ. Χ. Μύρης)

¹ Πρόκειται για την κατάρα που Ξεστόμισε ο Αγαμέμνων κατά των δολοφόνων του τη στιγμή του φόνου. Η 'κατάρα' αποκαλείται πότνια· ο προσδιορισμός χρησιμοποιείται συνήθως για θεές.

² Οι Ερινύες ήταν χθόνιες θεότητες που εκδικούνταν εγκλήματα τα οποία σχετίζονταν κατά κύριο λόγο με την οικογένεια.

³ Ο πληθυντικός υπονοεί τη διπλή αποπλάνηση: ο Αίγισθος είχε αποπλάνησει τη γυναίκα του Αγαμέμνονα, όπως ο πατέρας του Θυέστης τη γυναίκα του Λιρέα (πατέρα του Αγαμέμνονα).

Η Ηλέκτρα καθισμένη πάνω σε υδρία πενθεί. Το πένθος υποδηλώνεται από τη στάση της μορφής και το σύμβολο της υδρίας. Η παράσταση είναι εμπνευσμένη είτε από την *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή είτε από τις *Λοιφώρους* του Αισχύλου. Χάλκινο δαχτυλίδι, 425-400 π.Χ. (Ολυμπία, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

Η Ηλέκτρα βοθισμένη στη λύπη κάθεται στον τάφο του Αγαμέμνονα. Μια άδεια λήκυθος προσμένη κάτω και μερικά άλλα αντικείμενα είναι τα σημάδια των νεκρικών τιμών που προσφέρθηκαν πριν από λίγο. Η παράσταση είναι εμπνευσμένη από τις Χοηφόρους του Αισχύλου. Λευκανική ερυθρόμορφη πελίκη, περ. 350 π.Χ. (Παρίσι, Λούβρο.)

ΣΟΦΟΚΛΗΣ

67. — Ἡλέκτρα 678–763

Ενώ η *Ἡλέκτρα* θρηνεί περιμένοντας να επιστρέφει ο Ορέστης ως εκδικητής και ενώ η *Κλυταιμῆστρα*, ταραγμένη από κάποιο όνειρο, προσφέρει χοές, ο Ορέστης, συνοδευόμενος από τον Πυλάδη και τον Παιδαγωγό, βρίσκεται ήδη στο Άργος, αλλά δεν πρέπει να αποκαλύψει ακόμα την ταυτότητά του, επειδή ένας χρησμός του Απόλλωνα όριζε ότι πρέπει να πάρει εκδίκηση με δάλο, άοπλος και χωρίς στρατό. Έτσι, εμφανίζεται πρώτος στο παλάτι ο Παιδαγωγός, που έρχεται, υποτιθεται, σταλμένος από τον Φαιακία τον Φαίacia και φέρνει στην *Ἡλέκτρα* και την *Κλυταιμῆστρα* την "ψευδή είδηση" ότι ο Ορέστης, έπει-

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

σύ μὲν τὰ σαυτῆς πρᾶσσ', ἐμοὶ δὲ σὺ, ξένη,
τάληθές εἶπέ, τῷ τρόπῳ διόλλυται;

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

- 680 κάπεμπόμην πρὸς ταῦτα καὶ τὸ πᾶν φράσω.
κείνος γὰρ ἔλθων ἐς τὸ κλεινὸν Ἑλλάδος
πρόσχημ' ἀγῶνος Δελφικῶν ἄθλων χάριν,
ὄτ' ἦσθετ' ἀνδρὸς ὀρθίων γηρυμάτων
δρόμον προκηρύξαντος, οὗ πρώτη κρίσις,
685 εἰσῆλθε λαμπρός, πᾶσι τοῖς ἐκεῖ σέβας·
δρόμου δ' ἰσώσας τῇ φύσει τὰ τέρματα
νίκης ἔχων ἐξῆλθε πάντιμον γέρας.
χῶπως μὲν ἐν παύροισι πολλά σοι λέγω,
οὐκ οἶδα τοιοῦδ' ἀνδρὸς ἔργα καὶ κράτη·
690 ἐν δ' ἴσθ' ὄσων γὰρ εἰσεκήρυξαν βραβῆς,
{† δρόμων διαύλων πένταθλ' ἃ νομίζεται, †}
τούτων ἐνεγκῶν πάντα τάπινικια
ἰβίζετ', Ἀργεῖος μὲν ἀνακαλούμενος,

† Απειθύνεται στην *Ἡλέκτρα*.

Στη σφενδόνη

τα από λαμπρή παρουσία σε άλλα αγωνίσματα των Πυθικών αγώνων, σκοτώθηκε στην αρματοδρομία, λίγο πριν από την κατάκτηση της νίκης. Η μακρότατη ρήση του Παιδαγωγού, που ανθολογείται εδώ, συνδυάζει, με τρόπο μοναδικό, την αφηγηματική τέχνη με τη δραματική ένταση. Στο βάθος της σοφόκλειας αφήγησης βρίσκονται τα ομηρικά Ἄθλα ἐπὶ Πατρόκλῳ (Ψ). Από τη ρήση του Παιδαγωγού αφοραμάται ο Σεφέρης στο Μυθιστόρημα (Ιζ').

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

Εσύ κοίταζε τα δικά σου.¹ Εσύ όμως, Ξένη, λέγε μου την αλήθεια:
με ποιον τρόπο εχάθηκε;

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

- 680 Και μ' έστειλαν γι' αυτό και θα σου πω τα πάντα.
Εκείνος ήλθε στο καύχημα της Ελλάδας,
τους πολυθρόλητους αγώνες,²
για τη δόξα των δελφικών επάθλων.
Όταν άκουσε την οξύτατη φωνή
του ανδρός που εκήρυξε το αγώνισμα του δρόμου,
που κρίνεται πρώτο,
685 μπήκε στο στίβο, έλαμπε,
όλοι όσοι βρέθηκαν εκεί τον θαύμαζαν.
Το τέρμα του δρόμου υπήρξε ισάξιο με τη μορφή του:
βγήκε κρατώντας το βαρύτιμο έπαθλο της νίκης.
Και για να σου λέω πολλά με λίγα λόγια:
τέτοιου ανδρός έργα και θριάμβους δεν γνωρίζω.
690 Ένα να ξέρεις: σε όσους αγώνες κήρυξαν οι αγωνοθέτες
απέσπασε όλα τα έπαθλα
τα πλήθη τον εμακάριζαν, ενώ ακουγόταν το «Αργείο».

¹ Τα Πόθια γιορτάζονταν κάθε οχτώ χρόνια στους Δελφούς προς τιμήν του Απόλλωνος.

- ὄνομα δ' Ὀρέστης, τοῦ τὸ κλεινὸν Ἑλλάδος
 695 Ἀγαμέμνονος στρατεύμ' ἀγείραντός ποτε,
 καὶ ταῦτα μὲν τοιαῦθ' ὅταν δέ τις θεῶν
 βλάβη, δύναϊτ' ἂν οὐδ' ἂν ἰσχύων φυγεῖν,
 κείνος γὰρ ἄλλης ἡμέρας, ὅθ' ἵππικῶν
 ἦν ἡλίου τέλλοντος ὠκύπους ἀγών,
 700 εἰσῆλθε πολλῶν ἀρματηλατῶν μέτα,
 εἰς ἦν Ἀχαιοί, εἰς ἀπὸ Σπάρτης, δύο
 Λίβυες ζυγωτῶν ἀρμάτων ἐπιστάται
 κάκεινος ἐν τούτοισι Θεσσαλὰς ἔχων
 ἵππους, ὁ πέμπτος· ἕκτος ἐξ Αἰτωλίας
 705 ζαιθαῖσι πάλοις· ἕβδομος Μάγνης ἀνὴρ·
 ὁ δ' ὄγδοος λεύκιππος, Αἰνιᾶν γένος·
 ἕνατος Ἀθηνῶν τῶν θεοδμήτων ἀπο·
 Βοιωτὸς ἄλλος, δέκατον ἐκπληρῶν ὄχον,
 στάντες δ' ὅθ' αὐτοὺς οἱ τεταγμένοι βραβῆς
 710 κλήροις ἔπηλαν καὶ κατέστησαν δίφρους,
 χαλκῆς ὑπαὶ σάλπεγγος ἦξαν· οἱ δ' ἅμα
 ἵπποις ὁμοκλήσαντες ἠνίας χεροῖν
 ἔσεισαν· ἐν δὲ πᾶς ἐμεστῶθη δρόμος
 κτύπου κροτητῶν ἀρμάτων· κόνις δ' ἄνω
 715 φορεῖθ'· ὁμοῦ δὲ πάντες ἀναμεμεγμένοι
 φεῖδοντο κέντρων οὐδέν, ὡς ὑπερβάλαι
 χινόας τις αὐτῶν καὶ φρυάγμαθ' ἵππικὰ,
 ὁμοῦ γὰρ ἀμφὶ νῶτα καὶ τροχῶν βάσεις
 ἤφριζον, εἰσέβαλλον ἵππικαὶ πνοαί.
 720 κείνος δ' ὑπ' αὐτὴν ἐσχάτην στήλην ἔχων
 ἔχρημπτ' αἰὲ σύρεγγα, δεξιὸν δ' ἀνεῖς
 σειραῖον ἵππον εἶργε τὸν προσκείμενον.

³ Ἡ αναγόρευση τοῦ νικητῆ, ποὺ ἀκολουθοῦσε ἐπεὶ ἀπὸ κάθε ἀγώνισμα, περιλάμβανε τὸ ὄνομα, τὸ πατρώνυμο καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλης του.

⁴ Ἑλληνες ἀπὸ τὴν πόλη καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Κυρήνης (στο πρωτότυπο: Λίβυες). Σύμφωνα με

- το όνομά του Ορέστης, γιος του Αγαμέμνονα
 695 που σήκωσε κάποτε τη δοξασμένη στρατιά της Ελλάδας.»⁵
 Έως εδώ, όλα καλά· όταν όμως κάποιος θεός σε κατατρέχει,
 δεν μπορείς να ξεφύγεις, όσο και αν είσαι δυνατός.
 Έτσι, μian άλλη μέρα, όταν, την ώρα που έβγαινε ο ήλιος,
 άρχιζε ο ταχύς αγώνας των αρμάτων,
 700 μπήκε στο στίβο μαζί με πολλούς αρματηλάτες.
 Ένας ήταν Αχαιός, ένας από τη Σπάρτη,
 δύο Κυρηνάιοι, κυβερνήτες ζυγωτών αρμάτων·⁶
 κοντά σ' αυτούς πέμπτος εκείνος με φορβάδες Θεσσαλικές·⁷
 ο έκτος ήταν Αιτωλός με ξανθά πουλάρια·
 705 ο έβδομος κάποιος από την Μαγνησία
 ο όγδοος είχε άλογα λευκά και ήταν από το γένος των Αινιάνων·⁸
 ο ένατος από την Αθήνα τη θεόκτιστη·
 και ακόμα ένας, Βοιωτός, συμπληρώνοντας το δέκατο άρμα.
 Στάθηκαν εκεί όπου τους έταξαν με κλήρο οι ορισμένοι κριτές
 710 και όπου παρέταξαν τα άρματα·
 όταν ήχησε η χάλκινη σάλπιγγα, πέταξαν·
 οι αρματηλάτες φώναξαν στ' άλογα
 και με τα δυο τους χέρια τίναξαν τα ηνία·
 το κροτάλισμα των αρμάτων απλώθηκε σε όλο το στίβο·
 η σκόνη ανέβαινε ψηλά·
 715 όλοι τους πλάι-πλάι μαστίγωναν τους ίππους χωρίς έλεος,
 θέλοντας ο καθένας ν' αφήσει πίσω τους κύκλους των τροχών
 και τα ρουθουνίσματα των αλόγων.
 Γιατί τα νώτα των αναβατών, τους τροχούς των αρμάτων
 τα έβρεχε ο αφρός, τα ζέσταινε η ανάσα των αλόγων.
 720 Εκείνος, οδηγώντας το άρμα του σύρριζα στην έσχατη στήλη,⁹
 την άγγιζε ξυστά σε κάθε γύρο με τον άξονα των τροχών,
 ενώ χαλάρωνε δεξιά το ακραίο άλογο
 και ανέκοπτε τον άλλον που ακολουθούσε κατά πόδας.

τον Ηρόδοτο, οι Έλληνες έμαθαν από τους Αίθιες να ζεύουν τέσσερα άλογα μαζί στο ζυγό (σζευγνέναι, βλ. ζυγωτήρ). Κατ' άλλους το επίθετο ζυγωτήρ είναι απλώς κοσμητικό.

⁵ Οι Θεσσαλοί ήσαν φημισμένοι ιππείς.

⁶ Οι Αινιάνες κατοικούσαν στην περιοχή της Οίτης και στην κοιλάδα του Σπερχειού.

⁷ Ο λόγος είναι για την λίθνη στήλη στο πιο απομακρυσμένο σημείο του σταδίου, όπου τα άρματα έκαναν στροφή για να επανακάμψουν στην αρετηρία.

- καὶ πρὶν μὲν ὀρθοὶ πάντες ἕστασαν δίφροις·
 ἔπειτα δ' Αἰνάνος ἀνδρὸς ἄστομοι
 725 πῶλοι βία φέρουσιν, ἐκ δ' ὑποστροφῆς
 τελοῦντες ἕκτον ἑβδομὸν τ' ἤδη δρόμον
 μέτωπα συμπαίουσι Βαρκαίοις ὄχοις·
 κἀντεῦθεν ἄλλος ἄλλον ἐξ ἐνὸς κακοῦ
 ἔθραυε κἀνέπιπτε, πᾶν δ' ἐπίμπλατο
 730 ναυαγίων Κρισαίων ἵππικῶν πέδον,
 γνοὺς δ' οὐξ Ἀθηνῶν δευὸς ἡμιστρόφος
 ἕξω παρασπῆ κἀνοκωχεύει παρῆς
 κλύδων' ἔφιππον ἐν μέσῳ κυκώμενον,
 ἤλαυε δ' ἔσχατος μὲν, ὑστέρας ἔχων
 735 πῶλους, Ὀρέστης, τῷ τέλει πίστιν φέρων·
 ὅπως δ' ὄρᾳ μόνον νιν ἐλλελεμμένον,
 ὄξιν δὲ ὠτων κέλαδον ἐνσεισας θοαῖς
 πῶλοις διώκει, κἀξισώσαντε ζυγὰ
 ἤλαυνέτην, τότε ἄλλος, ἄλλοθ' ἄτερος
 740 κᾶρα προβάλλων ἵππικῶν ὀχημάτων,
 καὶ τοὺς μὲν ἄλλους πάντας ἀσφαλῆς δρόμους
 ὠρθούθ' ὁ τλήμων ὀρθὸς ἐξ ὀρθῶν δίφρων·
 ἔπειτα λύων ἡνίαν ἀριστερὰν
 κάμπτοντος ἵππου λαιθάνει στήλην ἄκραν
 745 παίσας· ἔθραυσε δ' ἄξονος μέσας χνόας,
 κᾶξ ἀντύγων ὤλισθε· σὺν δ' ἐλίσσεται
 τμητοῖς ἱμάσι· τοῦ δὲ πίπτοντος πέδῳ
 πῶλοι διεσπάρησαν ἐς μέσον δρόμον,
 στρατὸς δ' ὅπως ὄρᾳ νιν ἐκπεπτωκότα
 750 δίφρων, ἀνωτότυξε τὸν νεανίαν,
 οἳ ἔργα δράσας οἶα λαγχάνει κακά,
 φορούμενος πρὸς οὐδας, ἄλλοθ' οὐρανῷ
 σκέλη προφαίνων, ἔστε νιν διφρηλάται,
 μόλις κατασχεθόντες ἵππικὸν δρόμον,
 755 ἔλυσαν αἱματηρόν, ὥστε μηδένα

- Στην αρχή έστεκαν όλοι ορθοί πάνω στα άρματα·
 725 άξαφνα όμως αφηνιάζουν τα ατίθασα πουλάρια του Αινιάνα
 και πάνω στη στροφή, την ώρα που τέλειωναν τον έκτο γύρο
 και έμπαιναν ήδη στον έβδομο,
 συγκρούονται καταμέτωπα με το άρμα της Κυρήνης.
 Από κει και πέρα χτυπούσε ο ένας πάνω στον άλλον
 και συντρίβονταν, με τη συμφορά να τους ενώνει·
 730 τα ναυάγια των αρμάτων εσχέπασαν όλο τον κάμπο της Κρίσας.
 Βλέποντάς τους ο έξοχος ηνίοχος των Αθηνών,
 εκτρέπει το άρμα και το συγκρατεί,
 αφήνοντας να προσπεράσει το κόμα των αρμάτων
 που στροβιλιζόνταν στη μέση του στίβου·
 έσχατος οδηγούσε το άρμα του ο Ορέστης,
 735 που κρατούσε παραπίσω τις φορβάδες του, βέβαιος για την έκβαση·
 μόλις όμως βλέπει τον Αθηναίο να 'χει απομείνει μόνος,
 αφήνει οξύτατη κραυγή, που σφυρίζει στ' αυτιά των γρήγορων αλόγων,
 και τον ακολουθεί· ευθυγραμμίζεται ζυγός με ζυγό,
 τα δύο άρματα τρέχουν,
 740 πότε προβάλλει εμπρός το κεφάλι του ενός
 πότε του άλλου.
 Όλους τους άλλους γύρους ο δύσμοιρος, χωρίς να πέσει,
 κρατήθηκε ορθός με το άρμα του όρθιο·
 όταν όμως χαλάρωσε το αριστερό λουρί,
 την ώρα που το άλογο βρέθηκε πάνω στη στροφή,
 χωρίς να το νιώσει, χτυπάει την άκρη της στήλης,
 745 σπάζουν οι τροχοί εκεί που δένουν με τον άξονα,
 γλιστράει από το άρμα και τυλίγεται στους σχιστούς ιμάντες.
 Και καθώς εκείνος έπεφτε στο χώμα,
 τα άλογα σκορπίστηκαν στη μέση του δρόμου.
 Το πλήθος, όταν τον είδε να εκτινάσσεται από το άρμα,
 750 σπάραξε για το παλληκάρι
 που έπραξε τέτοια έργα
 και του έλαχε τέτοια μοίρα,
 άλλοτε να σέρνεται με το πρόσωπο στο χώμα,
 και άλλοτε τα πόδια του να δείχνουν τον ουρανό,
 ώσπου κάποτε οι αρματηλάτες
 έκοψαν με κόπο την ορμή των αλόγων
 755 και τον έλυσαν αιμόφυρτο.
 Κανείς από αυτούς που τον αγάπησαν,

γνῶναι φίλων ἰδόντ' ἄν ἄθλιον δέμας.
 καί νιν πυρῇ κέαντες εὐθύς ἐν βραχεῖ
 χαλκῷ μέγιστον σῶμα δειλαΐας σποδοῦ
 φέρουσι ἄνδρες Φωκίων τεταγμένοι,
 760 ὅπως πατρώας τίμβρον ἐκλάχη χθονός.
 τοιαῦτά σοι ταῦτ' ἐστίν, ὡς μὲν ἐν λόγοις
 ἀλγευιά, τοῖς δ' ἰδοῦσι, οἵπερ εἶδομεν,
 μέγιστα πάντων ὧν ὅπωπ' ἐγὼ κακῶν.

Το στάδιο των Δελφών όπου διεξάγονταν οι Πυθικοί αγώνες, 4ος/3ος αι. π.Χ.

αν έβλεπε το θλιβερό κορμί του, δεν θα τον γνώριζε.
 Και αφού τον έκαψαν στη νεκρική πυρά,
 οι ορισμένοι άντρες από τη Φωκίδα, χωρίς να βραδύνουν,
 φέρνουν μέσα σε μικρό χαλκό το μέγα σώμα της πικρής στάχτης.
 760 για να λάβει ως κλήρο τάφο στη γη των πατέρων του.
 Έτσι έγινε αυτό που έγινε, θλιβερό να το λες,
 όμως γι' αυτούς που το είδαν —για μας που το είδαμε—
 από τα κακά που έχω δει ποτέ μου
 το μέγιστο.

(μετάφραση θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Αγώνας αρματοδρομίας τεθρίππων. Έξι τέθριππα τρέχουν προς τα δεξιά (στη φωτογραφία διακρίνονται τα δύο). Ένα άρμα έχει ήδη ανατραπεί, όπως φαίνεται από τα τμήματά του που βρίσκονται σκορπισμένα στο έδαφος. Αττική μελανόμορφη πυξίδα, περ. 510-500 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΣΟΦΟΚΛΗΣ

68. — Οιδίπους τύραννος 911–1085

Ο Οιδίπους τύραννος, τραγωδία γραμμένη πιθανώς μεταξύ 430–425 π.Χ., αποτελεί την κορυφαία στιγμή της δραματικής τέχνης του Σοφοκλή (ως πρότυπο τραγωδίας τη θεωρούσε ήδη ο Αριστοτέλης στην πραγματεία του *Περὶ ποιητικῆς*). Το έργο εκτελείσεται στη Θήβα, όπου βασιλεύει ο Οιδίπους, γιος —όπως πιστεύει ο ίδιος— του βασιλιά της Κορίνθου Πάλλου και της γυναίκας του Μερόπης. Την Κορίνθο την είχε εγκαταλείψει εξαιτίας ενός χρησμού των Δελφών, σύμφωνα με τον οποίο θα σκότωνε τον πατέρα του και θα παντρευόταν τη μητέρα του. Οδύοντας ωστόσο προς τη Θήβα είχε σκοτώσει σε ένα τρέστορα τον βασιλιά της Θήβας Λαίω, αγνοώντας την ταυτότητά του. Όταν έφτασε στη Θήβα, έλυσε το αίνιγμα της Σφίγγας και για την ευεργεσία του προς την πόλη τον έκαναν βασιλιά και του έδωσαν ως γυναίκα τη χήρα βασίλισσα Ιοκάστη. Η πόλη όμως τότε μαστιζείται από καταστρεπτική επιδημία. Η πλοκή της τραγωδίας αρχίζει στο το σημείο αυτό.

Στον πρόλογο ο Οιδίπους πληροφορεί τον χορό των ικετών ότι έχει ήδη στείλει στους Δελφούς τον Κρέοντα, τον αδελφό της γυναίκας του, να ζητήσει χρησμό. Ο Κρέων, που στο μεταξύ καταφθάνει, ανακοινώνει τον χρησμό του μαντείου: ο θεός απαιτεί την τι-

ΙΟΚΑΣΤΗ

- χώρας ἄνακτες, δόξα μοι παρεστάθη
 ναοὺς ἰκέσθαι δαμόνων, τὰδ' ἐν χεροῖν
 στέφη λαβούσῃ κάπιθυμιάματα,
 ἕψου γὰρ αἶρει θυμὸν Οἰδίπους ἄγαν
 915 λύπαισι παντοίαισιν· οὐδ' ὅποι' ἀνὴρ
 ἔνους τὰ καινὰ τοῖς πάλαι τεκμαίρεται,
 ἀλλ' ἐστὶ τοῦ λέγοντος, εἰ φόβους λέγοι.
 ὅτ' οὖν παραινούσ' οὐδὲν ἐς πλέον ποιῶ,
 πρὸς σ', ὦ Λύκει' Ἄπολλον, ἄγχιστος γὰρ εἰ,
 920 ἰκέτις ἀφ᾽ ἔγμαι τοῖσδε σὺν κατεύγμασιν,

Λίγο πριν από το τέλος

μοίρα του φονιά του Λαίου. Στο πρώτο επεισόδιο κυριαρχεί η σύγκρουση του Οιδίποδα με τον μάντη Τειρεσία, επειδή αυτός αρνείται να αποκαλύψει τον φονιά. Ο οργισμένος μάντης σπαινίσσεται την ενοχή του Οιδίποδα. Ο Οιδίπους θεωρεί ότι πρόκειται για συναμοσία και στρέφει στο δεύτερο επεισόδιο την οργή του εναντίον του Κρέοντα. Στο διάλογο που ακολουθεί μεταξύ Οιδίποδα και Ιοκάστης, εκείνη του αναφέρει λεπτομέρειες του φόνου, που δημιουργούν υποψίες στον Οιδίποδα για δική του εμπλοκή. Στο τρίτο επεισόδιο, που παρατίθεται εδώ, φτάνει από την Κόρινθο αγγελιαφόρος για να ανακοινώσει στον Οιδίποδα ότι πέθανε ο Πόλυβος· για να τον καθησυχάσει ως προς το δεύτερο σκέλος του χρησμού αναφέρει επίσης ότι το βασιλικό ζεύγος της Κορίνθου δεν ήταν οι πραγματικοί γονείς του, αφού ο ίδιος τον είχε παραλάβει νηπιο από έναν δούλο του Λαίου. Η Ιοκάστη καταλαβαίνει την αλήθεια και προσπαθεί να αποτρέψει τον Οιδίποδα από τη συνέχιση της έρευνας. Εκείνος όμως με απόλυτη βεβαιότητα θα συνεχίσει την αναζήτησή του για να ανακαλύψει στο τέλος, όταν θα έχει πια ακούσει τον υπηρέτη του Λαίου που ήταν αυτόπτης μάρτυρας στη σκηνή του φόνου, ότι ο ένοχος είναι ο ίδιος και ότι, ενώ προσπάθησε να αποφύγει τη μοίρα του, στην πραγματικότητα υπήρξε άθωμα της.

ΙΟΚΑΣΤΗ

- Πρώτοι πολίτες της χώρας
μία γνώμη μες το νου μου κυριάρχησε
στους ναούς των θεών να προσφύγω
κρατώντας μες τα χέρια μου
στεφάνια και θυμίαμα.
Ο Οιδίπους ακροβατεί μετέωρος
915 στις λύπης το σκοινί
και δε στοχάζεται, σαν άνθρωπος με λογική,
πως τα παλιά συμβάντα φωτίζουν τα καινούργια.
Αφήνεται στο λόγο καθενός
που τον τρομοκρατεί με προφητείες.
Οι παραινήσεις μου δε βρήκαν ανταπόκριση
920 γι' αυτό προσπέφτω ικέτισσα
σ' εσένα Λύκειε Απόλλων
που γειτονεύεις με το σπιτικό μας

ὅπως λύσω τιν' ἡμῖν εὐαγῆ πόρης·
ὡς ἴνυ ὀκνοῦμεν πάντες ἐκπεπληγμένον
κείνον βλέποντες ὡς κυβερνήτην νεώς.

ΑΓΓΕΛΟΣ

ἄρ' ἂν παρ' ὑμῶν, ὦ ξένοι, μάθοιμ' ὅπου
925 τὰ τοῦ τυράννου δώματ' ἐστὶν Οἰδίπου;
μάλιστα δ' αὐτὸν εἶπατ' εἰ κάτισθ' ὅπου.

ΧΟΡΟΣ

στέγαι μὲν αἶδε, καὐτὸς εἶδον, ὦ ξένε·
γυνὴ δὲ μήτηρ ἦδε τῶν κείνου τέκνων.

ΑΓΓΕΛΟΣ

ἀλλ' ὀλβία τε καὶ ξὺν ὀλβίῳσι αἰεὶ
930 γένοιτ', ἐκείνου γ' οὔσα παντελῆς δάμαρ.

ΙΟΚΑΣΤΗ

αὐτῶς δὲ καὶ σὺ γ', ὦ ξέν· ἄξιός γάρ εἰ
τῆς εὐεπείας οὐνεκ'. ἀλλὰ φράζ' ὅτου
χρηζῶν ἀφίξει χῶτι σημήναι θέλων.

ΑΓΓΕΛΟΣ

ἀγαθὰ δόμοις τε καὶ πόσει τῷ σῶ, γύναι.

ΙΟΚΑΣΤΗ

935 τὰ ποῖα ταῦτα; πρὸς τίνοσ δ' ἀφειγμένος;

ΑΓΓΕΛΟΣ

ἐκ τῆς Κορίνθου. τὸ δ' ἔπος οὐξερῶ τάχα,
ἦδοιο μὲν, πῶσ δ' οὐκ ἂν; ἀσχάλλοις δ' ἴσως.

ΙΟΚΑΣΤΗ

τί δ' ἔστι; ποῖαν δύναμιν ᾧδ' ἔχει διπλῆν;

προσφέροντας τα δώρα μου
 ζητώντας λύτρωση και καθαισμό.
 Τρομάζουμε, τον κυβερνήτη
 βλέποντας του πλοίου
 να περιφέρεται σα ζώο
 πληγωμένο πανικόβλητος.

ΑΓΓΕΛΟΣ

- Μπορεί να μου πείτε, Ξένοι,
 925 πού βρίσκεται του Οιδίποδος τ' ανάκτορο
 και μήπως ξέρετε πού βρίσκεται κι ο ίδιος;

ΧΟΡΟΣ

Ιδού, το παλάτι· κι ο ίδιος μέσα, Ξένε, βρίσκεται.
 Αυτή είναι η γυναίκα του,
 μητέρα των παιδιών του.

ΑΓΓΕΛΟΣ

- Να ζεις μες την ευδαιμονία πάντα,
 930 Να χαίρεσαι το γάμο σου.

ΙΟΚΑΣΤΗ

Παρομοίως Ξένε,
 Ευχαριστώ για τα καλά σου λόγια.
 Μα πές μου τη χρεία που σ' έφερε
 και ποιο το μήνυμα που θες να πεις;

ΑΓΓΕΛΟΣ

Ευχάριστο και για το σπίτι σου
 και για το σύζυγό σου, γυναίκα.

ΙΟΚΑΣΤΗ

- 935 Ποιο μήνυμα και ποιος σε στέλνει;

ΑΓΓΕΛΟΣ

Από την Κόρινθο·
 ο λόγος μου θα σε γλυκάνει
 αλλά μπορεί να πικραθείς λιγάκι.

ΙΟΚΑΣΤΗ

Αμφίσημο το μήνυμά σου· πώς γίνεται;

ΑΓΓΕΛΟΣ

- 940 τύραννον αὐτὸν οὐπιχώριοι χθονὸς
τῆς Ἰσθμίας στήσουσιν, ὡς ἠῦδατ' ἐκεῖ.

ΙΟΚΑΣΤΗ

τί δ'; οὐχ ὁ πρέσβυς Πόλυβος ἐγκρατῆς ἔτι;

ΑΓΓΕΛΟΣ

οὐ δῆτ', ἐπεὶ νῦν θάνατος ἐν τάφοις ἔχει.

ΙΟΚΑΣΤΗ

πῶς εἶπας; ἢ τέθνηκε<ν Οἰδίπου πατήρ>;

ΑΓΓΕΛΟΣ

εἰ μὴ λέγω τὰληθές, ἀξιῶ θανεῖν.

ΙΟΚΑΣΤΗ

- 945 ὦ πρόσπολ', οὐχὶ δεσπότη τάδ' ὡς τάχος
μολούσα λέξεις; ὦ θεῶν μαντεύματα,
ἴν' ἐστέ· τοῦτον Οἰδίπου πάλαι τρέμων
τὸν ἄνδρ' ἔφευγε μὴ κτάνοι· καὶ νῦν ὄδε
πρὸς τῆς τύχης ὄλωλεν οὐδὲ τοῦδ' ὑπο.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

- 950 ὦ φίλτατον γυναικὸς Ἰοκάστης κἀρα,
τί μ' ἐξεπέμψω δεῦρο τῶνδε δαυμάτων;

ΙΟΚΑΣΤΗ

ἄκουε τ'ἀνδρὸς τοῦδε, καὶ σκόπει κλύων
τὰ σέμν' ἴν' ἤκει τοῦ θεοῦ μαντεύματα.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

οὗτος δὲ τίς ποτ' ἐστὶ καὶ τί μοι λέγει;

ΙΟΚΑΣΤΗ

- 955 ἐκ τῆς Κορίνθου, πατέρα τὸν σὸν ἀγγελῶν
ὡς οὐκέτ' ὄντα Πόλυβον, ἀλλ' ὄλωλότα.

- ΑΓΓΕΛΟΣ
940 Λένε πως στην Ισθμία
θα τον κάνουν βασιλιά.
- ΙΟΚΑΣΤΗ
Μα πώς; Ο γέρο-Πόλυβος δε βασιλεύει πιά;
- ΑΓΓΕΛΟΣ
Όχι πια. Τον πήρε ο θάνατος στον τάφο.
- ΙΟΚΑΣΤΗ
Αλήθεια λες; Πέθανε ο Πόλυβος;
- ΑΓΓΕΛΟΣ
Να πέσω να πεθάνω, αν λέγω ψέματα.
- ΙΟΚΑΣΤΗ
945 Κόρη μου, τρέχα γρήγορα
να τα προφτάσεις στον αφέντη.
Ω θεϊκές μαντείες
πού να 'ναι τάχα το κύρος σας;
Ο Οιδίπους μια ζωή περιπλανιόταν μακριά
και σκιάζονταν μήπως τον άντρα αυτόν σκοτώσει.
Η τύχη τώρα τον θανάτωσε
κι όχι το τέκνο του.
- ΟΙΔΙΠΟΥΣ
950 Ιοκάστη, αγάπη μου, μάτια μου,
γιατί με φώναξες να βγω;
- ΙΟΚΑΣΤΗ
Τι λέει αυτός ο άνθρωπος ν' ακούσεις
και να σκεφτείς κατόπιν
πού καταντούν των θεών οι σεβαστοί χρησμοί.
- ΟΙΔΙΠΟΥΣ
Ποιος είν' αυτός; Τι νέα φέρνει;
- ΙΟΚΑΣΤΗ
955 Από την Κόρινθο το μήνυμα μας φέρνει
πως ο πατέρας σου ο Πόλυβος
δεν είναι ζωντανός,
πως χάθηκε.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

τί φής, ξέν'; αὐτός μοι σὺ σημήνας γενοῦ.

ΑΓΓΕΛΟΣ

εἰ τοῦτο πρῶτον δεῖ μ' ἀπαγγεῖλαι σαφῶς,
εὐ ἴσθ' ἐκείνον θανάσιμον βεβηκότα.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

960 πότερα δόλοισιν, ἢ νόσου ξυναλλαγῇ;

ΑΓΓΕΛΟΣ

σμηκρὰ παλαιὰ σώματ' εὐνάζει ῥοπή.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

νόσοις ὁ τλήμων, ὡς ἔοικεν, ἔφθιτο.

ΑΓΓΕΛΟΣ

καὶ τῷ μακρῷ γε συμμετρούμενος χρόνῳ.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

φεῦ φεῦ, τί δῆτ' ἄν, ὦ γύναι, σκοποῖτό τις
965 τὴν Πυθόμαντιν ἐστίαν, ἢ τοὺς ἄνω
κλάζοντας ὄρνεις, ἂν ὑφηγητῶν ἐγὼ
κτενεῖν ἔμελλον πατέρα τὸν ἐμόν; ὁ δὲ θανῶν
κεῖθει κάτω δὴ γῆς· ἐγὼ δ' ὄδ' ἐνθάδε
ἄψευστος ἔγχους, εἴ τι μὴ τὰμῶ πόθῳ
970 κατέφθιθ'· οὕτω δ' ἂν θανῶν εἶη ἔξ ἐμοῦ.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Τι είπες;

Ξένε.

Θέλω να τ' ακούσω να το λες εσύ.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Αν πρέπει πρώτο να το πω

χωρίς περιστροφές

μάθε λοιπόν πως πήγε του θανάτου.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

960 Αρρώστησε βαριά ή τον δολοφόνησαν;

ΑΓΓΕΛΟΣ

Με το παραμικρό τα γέριχα κορμιά

σωριάζονται στην κλίνη.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Αρρώστησε

κι έσβησε λίγο-λίγο.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Λογάριασε και τα πολλά τα χρόνια

που τον βάραιναν.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Αλίμονο!

Τι να σκεφτεί κανείς;

965 Τη μαντική εστία της Πυθίας;

Τους οιωνούς, τα όρνεα

που περίπτανται στους ουρανούς

και κράζουν;

Μας γεμίσαν παραμύθια

πως ήτανε γραφτό

να θανατώσω τον πατέρα μου.

Εκείνος πέθανε και βρήκε τάφο μες τη γη

κι εγώ χωρίς ν' αγγίξω ξίφος

βρίσκομαι εδώ.

Εκτός αν υποθέσουμε

πως λαχταρούσε να με δει

970 κι από μαράζι πέθανε με τον καημό μου.

Έτσι μονάχα μπορεί να τον σκότωσα!

τὰ δ' οὖν προδόντα συλλαβῶν θεσπίσματα
κείται παρ' Ἄϊδη Πόλυβος ἄξι' οὐδενός.

ΙΟΚΑΣΤΗ

οὐκ οὖν ἐγὼ σοι ταῦτα προύλεγον πάλαι;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

ἠῦδας· ἐγὼ δὲ τῷ φόβῳ παρηγόμην.

ΙΟΚΑΣΤΗ

975 μὴ νυν ἔτ' αὐτῶν μηδὲν ἐς θυμὸν βάλης.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

καὶ πῶς τὸ μητρὸς οὐκ ὀκνεῖν λέχος με δεῖ;

ΙΟΚΑΣΤΗ

τί δ' ἂν φοβοῖτ' ἄνθρωπος ὧ τὰ τῆς τύχης
κρατεῖ, πρόνοια δ' ἐστὶν οὐδενὸς σαφής;
εἰκὴ κράτιστον ζῆν, ὅπως δύναίτο τις.

980 οὐ δ' ἐς τὰ μητρὸς μὴ φοβοῦ νυμφεύματα·
πολλοὶ γὰρ ἤδη καὶ οὐκ ἐβραβεύσαν βροτῶν
μητρὶ ξυνηνιάσθησαν, ἀλλὰ ταῦθ' ὅτω
παρ' οὐδέν ἐστι, ῥᾶστα τὸν βίον φέρει.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

καλῶς ἅπαντα ταῦτ' ἂν ἐξείρητό σοι,
985 εἰ μὴ κύρει ζωὴ ἢ τεκοῦσα· νῦν δ' ἐπεὶ
ζῆ, πᾶσ' ἀνάγκη, κεί καλῶς λέγεις, ὀκνεῖν.

ΙΟΚΑΣΤΗ

καὶ μὴν μέγας <γ> ὀφθαλμὸς οἱ πατρὸς τάφοι.

Ο Πόλυβος στον Άδη κείτεται
μαζί του θάφτηκαν κι οι κούφιος προφητείες.

ΙΟΚΑΣΤΗ

Δε στα Άεγα, τόσον καιρό;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Ναι, τα Άεγες.

Όμως με τύφλωνε μεγάλος φόβος.

ΙΟΚΑΣΤΗ

975 Τώρα θα Ξαλαφρώσεις την ψυχή σου.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Δεν πρέπει να φοβάμαι πια
μήπως με τη μητέρα μου σμίξω;

ΙΟΚΑΣΤΗ

Ο άνθρωπος δεν πρέπει να φοβάται.

Η τύχη κυβερνά παντού.

Και ποιος θα ριφοκινδυνεύσει
το μέλλον να προβλέψει με σαφήνεια;
Όποιος μπορεί, διακυβεύει
και τη ζωή του χαίρεται.

980 Μην τρέμεις μήπως σμίξεις
με τη μάνα σου.

Πολλά παιδιά στον ύπνο τους
μέσα στ' όνειρο
κοιμήθηκαν τη μάνα τους.

Μα ποιος σκοτίζεται γι' αυτά τα πράγματα,
όταν ανέφελη ζωή περνά;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

985 Με μία όμως προϋπόθεση
πως ζωντανή η μάνα μου δε θα 'ταν.
Μα τώρα ζει
κι όσο κι αν έχεις δίκιο,
ανάγκη πάντα να φυλάγομαι.

ΙΟΚΑΣΤΗ

Ο τάφος του πατέρα σου τεκμήριο δεν είναι;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

μέγας, ξυνήμι· ἀλλὰ τῆς ζωῆς φόβος.

ΑΓΓΕΛΟΣ

ποιᾶς δὲ καὶ γυναικὸς ἐκφοβείσθ' ὑπερ;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

990 Μερόπης, γεραιέ, Πόλυβος ἧς ᾄκει μέτα.

ΑΓΓΕΛΟΣ

τί δ' ἔστ' ἐκείνης ὑμῖν ἐς φόβον φέρον;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

θεήλατον μάντευμα δεινόν, ὦ ξένη.

ΑΓΓΕΛΟΣ

ἢ ῥήτόν; ἢ οὐχὶ θεμιτὸν ἄλλον εἰδέναι;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

995 μάλιστά γ' εἶπε γάρ με Λοξίας ποτὲ
 χρῆναι μεγῆναι μητρὶ τήμαυτοῦ, τό τε
 πατρῶον αἷμα χερσὶ ταῖς ἐμαῖς εἰλεῖν.
 ὦν οὐνεχ' ἢ Κόρυθος ἐξ ἐμοῦ πάλαι
 μακρὰν ἀπωκεῖτ'· εὐτυχῶς μὲν, ἀλλ' ὅμως
 τὰ τῶν τεκόντων ὄμμαθ' ἠδιστον βλέπω.

ΑΓΓΕΛΟΣ

1000 ἢ γὰρ τάδ' ὀκνῶν κείθεν ἦσθ' ἀπόπτολις;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

πατρός γε χρήζων μὴ φονεὺς εἶναι, γέρον.

ΑΓΓΕΛΟΣ

τί δῆτ' ἐγὼ οὐχὶ τοῦδε τοῦ φόβου σ', ἄναξ,
 ἐπίπερ εὔνοος ἦλθον, ἐξελυσάμην;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Μεγάλο· όμως φοβάμαι τη ζωντανή.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Για ποια γυναίκα τρέμεις τόσο;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

990 Για τη Μερόπη, γέροντα.
Ο Πόλυβος μαζί της ζούσε.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Αυτή κι ο φόβος σου πώς δένουν;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Με δένει μια δεινή
θεόσταλη μαντεία, Ξένη.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Λέγεται; Η μήπως είναι απόρρητη;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

995 Λέγεται. Χρησμός του Λοξία
μου μήνυσε κάποτε
πως είναι πεπρωμένο
με τη μητέρα μου να κοιμηθώ
και με τα χέρια μου
το αίμα του πατέρα μου να χύσω.
Γ' αυτό έφυγα από την Κόρινθο.
Ευτύχησα σ' αυτό τον τόπο.
Μα νιώθεις πάντα τρυφερότητα,
όταν τα μάτια των γονιών σου βλέπεις.

ΑΓΓΕΛΟΣ

1000 Αυτά φοβόσουν και στερήθηκες την πόλη σου;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Για να μη γίνω του πατέρα μου φονιάς.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Κι από το φόβο δε σε λύτρωσα;
Δεν έφερα καλές ειδήσεις, βασιλιά μου;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

καὶ μὴν χάριν γ' ἂν ἀξίαν λάβοις ἐμοῦ.

ΑΓΓΕΛΟΣ

1005 καὶ μὴν μάλιστα τοῦτ' ἀφικόμην, ὅπως
σοῦ πρὸς δόμους ἐλθόντος εὖ πράξαμι τι.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

ἀλλ' οὔποτ' εἴμι τοῖς φυτεύσασίν γ' ὁμοῦ.

ΑΓΓΕΛΟΣ

ὦ παῖ, καλῶς εἰ δῆλος οὐκ εἶδ᾽ως τί δρῆς.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

πῶς, ὦ γεραῖε; πρὸς θεῶν διδασκέ με.

ΑΓΓΕΛΟΣ

1010 εἰ τῶνδε φεύγεις οὔνεκ' εἰς οἴκους μολεῖν.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

ταρβῶν γε μὴ μοι Φοῖβος ἐξέλθη σαφῆς.

ΑΓΓΕΛΟΣ

ἦ μὴ μίασμα τῶν φυτευσάντων λάβης;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

τοῦτ' αὐτό, πρέσβυ, τοῦτό μ' εἰσαεὶ φοβεῖ.

ΑΓΓΕΛΟΣ

ἄρ' οἶσθα δῆτα πρὸς δίκης οὐδὲν τρέμων;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

1015 πῶς δ' οὐχί, παῖς γ' εἰ τῶνδε γεννητῶν ἔφυν;

ΑΓΓΕΛΟΣ

ἀθούνεκ' ἦν σοι Πόλυβος οὐδὲν ἐν γένει.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Αξίζεις την ευγνωμοσύνη μου.

ΑΓΓΕΛΟΣ

1005 Γι' αυτό το λόγο κόπιασα.
Σα θα γυρίσεις στην πατρίδα
κάτι κι εγώ προσμένω να κερδίσω.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Ποτέ μου δε θα ξαναδώ τον τόπο που γεννήθηκα.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Μου φαίνεται, παιδί μου, πως δεν νογάζ τι κάνεις.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Γιατί το λες αυτό;
Εξήγησέ μου γέροντα. Σε παρακαλώ.

ΑΓΓΕΛΟΣ

1010 Γιατί πραγματικά
το σπίτι των γονιών σου αποφεύγεις;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Η σκέψη με τρομάζει
μήπως ο Φοίβος βγει αληθινός.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Μήπως τα γονικά σου σε μολύνουν;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Αυτός ο φόβος, γέροντα,
με πνίγει χρόνια τώρα.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Γνωρίζεις τάχα πως τρέμεις άδικα;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

1015 Γιατί; Παιδί τους δε γεννήθηκα;

ΑΓΓΕΛΟΣ

Ο Πόλυβος κι εσύ
δεν είχατε συγγένεια καμία.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

πῶς εἶπας; οὐ γὰρ Πόλυβος ἐξέφυσέ με;

ΑΓΓΕΛΟΣ

οὐ μᾶλλον οὐδέν τούδε τάνδρός, ἀλλ' ἴσον.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

καὶ πῶς ὁ φύσας ἐξ ἴσου τῷ μηδενί;

ΑΓΓΕΛΟΣ

1020 ἀλλ' οὐ σ' ἐγείνατ' οὐτ' ἐκείνος οὐτ' ἐγώ.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

ἀλλ' ἀντὶ τοῦ δὴ παῖδά μ' ἀνομάζετο;

ΑΓΓΕΛΟΣ

δώρον ποτ', ἴσθι, τῶν ἐμῶν χειρῶν λαβῶν.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

κἄθ' ᾧδ' ἀπ' ἄλλης χειρὸς ἔστερξεν μέγα;

ΑΓΓΕΛΟΣ

ἦ γὰρ πρὶν αὐτὸν ἐξέπεισ' ἀπαιδία.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

1025 σὺ δ' ἐμπολήσας ἢ τυχῶν μ' αὐτῷ δίδως;

ΑΓΓΕΛΟΣ

εὐρῶν ναπαίαις ἐν Κιθαιρώνος πτυχαῖς.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

ᾠδοιπόρεις δὲ πρὸς τί τούσδε τοὺς τόπους;

ΑΓΓΕΛΟΣ

ἐνταῦθ' ὀρείοις πομνίοις ἐπεστάτου.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

πομὴν γὰρ ἦσθα κατὰ θητεία πλάνης;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Τι είπες; Ο Πόλυβος δεν μ' έσπειρε;

ΑΓΓΕΛΟΣ

Είναι πατέρας σου, όσο κι εγώ.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Ένας τυχαίος κι ο πατέρας μου
δεν είναι ίσα κι όμοια.

ΑΓΓΕΛΟΣ

1020 Κανένας απ' τους δυο μας δε σε γέννησε.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Τότε γιατί μ' ονόμαζε παιδί του;

ΑΓΓΕΛΟΣ

Μάθε λοιπόν πως τα δικά μου χέρια
δώρο σε πρόσφεραν σ' αυτόν.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Και πώς το ξένο δώρο
τ' αγάπησε παράφορα;

ΑΓΓΕΛΟΣ

Άτεκνος ήταν πριν. Υπέφερε.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

1025 Μ' αγόρασες ή με βρήκες
και μ' έδωσες;

ΑΓΓΕΛΟΣ

Στου Κιθαιρώνα τις πλαγιές σε βρήκα.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Πώς βρέθηκες σ' αυτά τα μέρη;

ΑΓΓΕΛΟΣ

Βοσκούσα πρόβατα στα κορφοβούνια.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Σε πλήρωναν λοιπόν
από βοσκή να τριγυρνάς σ' άλλη βοσκή.

- ΑΓΓΕΛΟΣ
1030 σου δ', ὦ τέκνον, σωτήρ γε τῷ τότ' ἐν χρόνῳ.
- ΟΙΔΙΠΟΥΣ
τί δ' ἄλγος ἴσχοντ' ἐν χεροῖν με λαμβάνεις;
- ΑΓΓΕΛΟΣ
ποδῶν ἂν ἄρθρα μαρτυρήσειεν τὰ σά.
- ΟΙΔΙΠΟΥΣ
οἴμοι, τί τοῦτ' ἀρχαῖόν ἐννέπεις κακόν;
- ΑΓΓΕΛΟΣ
λίω σ' ἔχοντα διατόρους ποδοῖν ἀκμάς.
- ΟΙΔΙΠΟΥΣ
1035 καλόν γ' ὄνειδος σπαργάνων ἀνειλόμην.
- ΑΓΓΕΛΟΣ
ᾧστ' ὠνομάσθης ἐκ τύχης ταύτης ὅς εἰ.
- ΟΙΔΙΠΟΥΣ
ὦ πρὸς θεῶν, πρὸς μητρός, ἢ πατρός; φράσον.
- ΑΓΓΕΛΟΣ
οὐκ οἶδ', ὁ δούς δὲ ταῦτ' ἐμοῦ λῶον φρονεῖ.
- ΟΙΔΙΠΟΥΣ
ἦ γὰρ παρ' ἄλλου μ' ἔλαβες οὐδ' αὐτὸς τυχαῖν;
- ΑΓΓΕΛΟΣ
1040 οὐκ, ἀλλὰ πομπὴν ἄλλος ἐκδίδωσί μοι.

¹ Οιδίπους είναι ὁ ἄνθρωπος με τα πρησμένα πόδια (οἰδέω [=πρήζομαι]+πούς).

- ΑΓΓΕΛΟΣ
1030 Τότε σε βρήκα, γιόκα μου, και σ' έσωσα.
- ΟΙΔΙΠΟΥΣ
Με βρήκες; Πόναγα; Υπέφερα;
- ΑΓΓΕΛΟΣ
Ρώτα τους αστραγάλους σου να μαρτυρήσουν.
- ΟΙΔΙΠΟΥΣ
Γιατί ξυπνάς στη μνήμη
πληγές αρχαίες;
- ΑΓΓΕΛΟΣ
Σου λύνω τα σχοινιά
που σφίγγαν τα σφυρά τα τρυπημένα.
- ΟΙΔΙΠΟΥΣ
1035 Από τα σπάργανα κληρώθηκα
σακατεμένος.
- ΑΓΓΕΛΟΣ
Απ' τα σακατεμένα πόδια σου
σ' ονόμασαν Οιδίποδα.'
- ΟΙΔΙΠΟΥΣ
Πες μου για το Θεό
πατέρας ή μητέρα μου το 'κανε αυτό;
- ΑΓΓΕΛΟΣ
Δεν ξέρω. Καλύτερα θα ξέρει
αυτός που σ' έδωσε σε μένα.
- ΟΙΔΙΠΟΥΣ
Απ' άλλο με πήρες;
Δε με βρήκες τυχαία;
- ΑΓΓΕΛΟΣ
1040 Όχι. Άλλος βοσκός σε μένα
σε παρέδωσε.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

τίς οὔτος; ἢ κάτοισθα δηλώσαι λόγῳ;

ΑΓΓΕΛΟΣ

τῶν Λαίου δήπου τις ἀνομάζετο.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

ἢ τοῦ τυράννου τῆσδε γῆς πάλαι ποτέ;

ΑΓΓΕΛΟΣ

μάλιστα· τούτου τανδρὸς οὔτος ἦν βοτήρ.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

1045 ἢ καὶ σὺ ἔτι ζῶν οὔτος, ὥστ' ἰδεῖν ἐμέ;

ΑΓΓΕΛΟΣ

ὑμεῖς γ' ἄριστ' εἶδειτ' ἂν οὔπιχώριοι.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

ἔστιν τις ὑμῶν τῶν παρεστώτων πέλας,

ὅστις κάτοιδε τὸν βοτήρ', ὃν ἐνέπει,

εἶτ' οὖν ἐπ' ἀγρῶν εἶτε κἀνθάδ' εἰσιδῶν;

1050 σημήναθ', ὡς ὁ καιρὸς ἠύρησθαι τάδε.

ΧΟΡΟΣ

οἶμαι μὲν οὐδέν' ἄλλον ἢ τὸν ἐξ ἀγρῶν,

ὃν κἀμάτεικς πρόσθεν εἰσιδεῖν· ἀτὰρ

ἦδ' ἂν τάδ' οὐχ ἤκιστ' ἂν Ἰοκάστη λέγοι.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

γύναι, νοεῖς ἐκείνον, ὄντιν' ἀρτίως

1055 μολεῖν ἐφέμεσθα; τόνδ' οὔτος λέγει;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Ποιος ήταν;
Ξέρεις να πεις πώς ήταν;

ΑΓΓΕΛΟΣ

Λέγαν πως ήταν δούλος του Λαΐου.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Αυτού που κυβερνούσε κάποτε
τη χώρα τούτη;

ΑΓΓΕΛΟΣ

Βεβαίως· ήτανε βοσκός του.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

1045 Ζει; Μπορώ να του μιλήσω;
Να τον δω;

ΑΓΓΕΛΟΣ

Εσείς οι ντόπιοι ξέρετε καλύτερα.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Είναι κανείς απ' τους εδώ
που ξέρει τίποτα για το βοσκό που λέει;
Στα χωράφια τον είδε κανείς;
Στα περίχωρα;
Αν έχετε στοιχεία, δώστε τα.

1050 Είναι καιρός να βρούμε κάποιαν άκρη.

ΧΟΡΟΣ

Θαρρώ πως είναι ο ίδιος
που ζήτησες πρωτύτερα
νά 'ρθει απ' τους αγρούς
για να τον εξετάσεις.
Μ' αυτά σαφώς καλύτερα
τα ξέρει η Ιοκάστη.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

1055 Γυναίκα, αυτός που θέλαμε νά 'ρθει πρωτύτερα
είναι ο ίδιος
μ' αυτόν που λέει;

ΙΟΚΑΣΤΗ

τί δ' ἄντιν' εἶπε; μηδὲν ἐντραπήης, τὰ δὲ
ρήθέντα βούλου μηδὲ μεμνήσθαι μάτην.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

οὐκ ἂν γένοιτο τοῦθ', ὅπως ἐγὼ λαβὼν
σημεία τοιαῦτ' οὐ φανῶ τοῦμὸν γένος.

ΙΟΚΑΣΤΗ

1060 μὴ πρὸς θεῶν, εἶπερ τι τοῦ σαυτοῦ βίου
κῆδη, ματεύσης τοῦθ' ἄλις νοσοῦσ' ἐγώ.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

θάρσει· σὺ μὲν γὰρ οὐδ' εἴην τρίτης ἐγὼ
μητρὸς φανῶ τριδουλος, ἐκφαιῆ κακῆ.

ΙΟΚΑΣΤΗ

ὄμως πιθοῦ μοι, λίσσομαι, μὴ δρᾶν τάδε.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

1065 οὐκ ἂν πιθοίμην μὴ οὐ τὰδ' ἐκμαθεῖν σαφῶς.

ΙΟΚΑΣΤΗ

καὶ μὴν φρονούσά γ' εὖ τὰ λῶστά σοι λέγω.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

τὰ λῶστα τοίνυν ταῦτά μ' ἀλγύνει πάλαι.

ΙΟΚΑΣΤΗ

ὦ δύσποτμ', εἴθε μήποτε γνοίης ὅς εἰ.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

1070 ἄξει τις ἐλθὼν δεῦρο τὸν βοτήρά μοι;
ταύτην δ' εἴατε πλουσίῳ χαίρειν γένει.

ΙΟΚΑΣΤΗ

Τι; Ποιος και για ποιον; Ξενοιάσου.
Συνήθισε να λησμονείς τα κούφια λόγια.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Δε γίνεται να μη φωτίσω τη γενιά μου,
τώρα που βρήκα χνάρια να πατήσω.

ΙΟΚΑΣΤΗ

1060 Για το θεό, μη ξεσκαλίζεις πια,
αν αγαπάς λιγάκι τη ζωή σου.
Δε φτάνουν τα δικά μου πάθη;

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Κράτα ψηλά το κεφάλι·
δε θα ξεπέσεις δε,
ακόμα κι αν φανεί
πως είμαι δούλος γιος,
πάππου προς πάππου δούλος.

ΙΟΚΑΣΤΗ

Στα γόνατά σου πέφτω· μην προχωρήσεις.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

1065 Παρακαλάς να μη γνωρίσω την αλήθεια;

ΙΟΚΑΣΤΗ

Μονάχα το καλό σου σκέφτομαι.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Τέτοιο καλό με βασανίζει χρόνια.

ΙΟΚΑΣΤΗ

Αλιά σου καχορίζικε!
Μακάρι ποτέ να μη μάθεις ποιος είσαι.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

1070 Να πάει κάποιος το βοσκό να φέρει εδώ.
Αυτήν αφήστε την να χαιρέται
τα μεγαλεία της γενιάς της.

ΙΟΚΑΣΤΗ

Όι. Όι. δύστυχε!
Στερνή φορά και δεν μπορώ
αλλιώς να σ' ονομάσω.

ΧΟΡΟΣ

Μπήκε μες το παλάτι, Οιδίπου,
κι απελπισίας οίστρος την ταραίζει.
1075 Φοβάμαι μήπως η σιωπή της εκραγεί.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ

Ας εκραγεί το σύμπαν!
Το σπέρμα που με γέννησε,
έστω και ταπεινό,
επιθυμώ να το γνωρίσω.
Είναι γυναίκα και ξιπάζεται.
Ντρέπεται τις φτωχικές μου ρίζες.
1080 Εγώ δε νιώθω ντροπή καμιά.
Είμαι παιδί της Τύχης
και χαίρομαι την προίκα της.
Μέσα στις τύχης πιάστηκα τη μήτρα
έχω τους μήνες συγγενείς
που με γαλούχησαν μικρό
και μ' έπλασαν μεγάλο.
Αυτός που είμαι γεννήθηκα
και δε θ' αλλάξω
1085 και δε θ' αφήσω
στο σκοτάδι τη γενιά μου.

(μετάφραση Κ. Χ. Μύρης)

Ο Οιδίπους (κέντρο) και η Ιοκάστη (δεξιά) πληροφορούνται από τον αγγελιαφόρο που έφτασε από την Κόρινθο (αριστερά) την είδηση του θανάτου του Πόλυβου. Στο κάτω μέρος της αγγειογραφίας απεικονίζονται η Ισμήνη και η Αντιγόνη σε παιδική ηλικία. Η κιονοστοιχία, που θυμίζει προσκήνιο θεάτρου, και τα πρόσωπα, που μοιάζουν με προσωπίδα, επιτρέπουν το συμπέρασμα ότι η αγγειογραφία είναι εμπνευσμένη από παράσταση. Σικελικός ερυθρόμορφος κρατήρας, 350-325 π.Χ. (Συρακούσες, Νεκρόπολη Δημοτικού Νοσοκομείου.)

Σκηνές από παράσταση του *Οιδίποδα τρώινο*
το 1952 στο Darmstadt σε σκηνοθεσία G. R. Sellner.

ΣΟΦΟΚΛΗΣ

69. – Άντιγόνη 332–375

Η πλοκή της Άντιγόνης καλύπτει γεγονότα από τον θάνατο του Ετεοκλή και του Πολυνείκη έως τον θάνατο της Άντιγόνης και την συντριβή του Κρέοντα με την αυτοκτονία του γιου του Αίμονα και της γυναίκας του Ευροδίκης: την απαγόρευση της ταφής του Πολυνείκη από τον Κρέοντα, την ταφή του νεκρού από την Άντιγόνη, τη σύλληψή της και τον 'ειταφιασμό' της στην υπόγεια φυλακή, την επιμονή του Κρέοντα, παρά τις προειδοποιήσεις από τον Αίμονα και, κυρίως, από τον Τειρεσία, και την τελική καταστροφή.

Το επόμενο απόσπασμα, το πρώτο στάσιμο της τραγωδίας, που είναι, χωρίς αμφιβολία το περιφημότερο σαξόμενο χορικό τραγούδι, ακολουθεί αμέσως μετά τη σκηνή με τον φυλακα, όπου περιγράφεται η μυστηριακής ταφής του νεκρού Πολυνείκη. Με αφορμή το συγκεκριμένο γεγονός, ο χορός, γενικεύοντας, μιλάει για το δέος (τρόμο και θαυμασμό) που προκαλεί με τα επιτεύγματά του ο άνθρωπος, το δεινόν κατ' εξοχήν, και αναφέρει-

ΧΟΡΟΣ

- στρ. α' πολλὰ τὰ δεινὰ κοῦδ' ἐν ἀν-
θρώπου δεινότερον πέλει
τοῦτο καὶ πολιοῦ πέραν
335 πόντου χειμερίῳ νότῳ
χωρεῖ, περιβρυχίοισιν
περῶν ὑπ' οἰδμασιν, θεῶν
τε τὰν ὑπερτάταν, Γᾶν
ἄφθιτον, ἀκαμάταν ἀποτρίεται,
340 ἰλλομένων ἀρότρων ἔτος εἰς ἔτος,
ἰππεύῳ γένει πολεύων.
- αντ. α' κουφονόων τε φύλλον ὀρ-
νίθων ἀμφιβαλῶν ἄγει
καὶ θηρῶν ἀγρίων ἔθνη
345 πόντου τ' εἰναλίαν φύσιν
σπείραισι δικτυοκλώστοις,
περιφραδῆς ἀνήρ' κρατεῖ
δὲ μηχαναῖς ἀγραύλου

οὐδέν ἀνθρώπου δεινότερον

ται στα υλικά, κοινωνικά και πνευματικά επιτεύγματα, τα οποία μνημονεύονται λίγο-πολύ σταθερά σε ανάλογα κείμενα για την ανάπτυξη του πολιτισμού από μια αρχική κατάσταση αγριότητας. Συγκεκριμένα αναφέρονται η ναυσιπλοΐα και η γεωργία, το κινήγι, το ψάρεμα και η εξημέρωση του αλόγου και του ταύρου, η ανάπτυξη της γλώσσας και της λογικής, η δημιουργία κοινωνιών, η οικοδομία και η ιατρική. Στο τέλος γίνεται λόγος για την ορθή χρήση των ικανοτήτων που παράγαν αυτά τα επιτεύγματα.

Το στάσιμo αυτό συνιστά, όπως έχει γραφεί, μια από τις προαιμότερες μαρτυρίες «για το αυξανόμενο ενδιαφέρον των Ελλήνων σχετικά με την ανάπτυξη των ανθρωπίνων κοινωνιών και την αντίθεση ανάμεσα στη φύση και στον νόμο (πολιτισμό), θέματα κεντρικά στις νέες επιστημονικές, ανθρωπολογικές και πολιτικές τάσεις των μέσων του 5ου αιώνα» (M. Griffith).

ΧΟΡΟΣ

- Πολλά γεννούν το δέος
το μέγα δέος ο άνθρωπος γεννά
περνά τον αφρισμένο πόντο
335 με τις φουρτούνες του νοτιά,
στη μέση σκάβει το βαθύ
και φουσκωμένο κύμα
και την υπέρτατη θεά, τη Γη,
την άφθαρτη παιδεύει την ακάματη
οργώνοντας με τα καματερά
340 χρόνο το χρόνο φιδοσέρνοντας τ' αλέτρι.

- Και των αστόχαστων πτηνών
τις φυλές κυνηγά με τα βρόχια,
των αγρίων θηρίων τα έθνη,
345 των βυθών την υδρόβια φύτρα
με δέχτρα πλεγμένα στριφτά,
ο τετραπέρατος τ' αγρίμι της βουνοκορφής
δαμάζει με τεχνάσματα φορεί

350 θηρὸς ὀρεσσιβάτα, λασιαύχενά θ'
ἵππον ὀχμάζεται ἀμφὶ λόφον ζυγῶ
οὔρειόν τ' ἀκμήτα ταῦρον.

στρ. β' καὶ φθέγμα καὶ ἀνεμόεν φρόνημα καὶ
ἀστυνόμους

356 ὄργας ἐδιδάξατο καὶ δυσαύλων
πάγων ὑπαίθρεια καὶ
δύσομβρα φεύγειν βέλη

360 παντοπόρος· ἄπορος ἐπ' οὐδὲν ἔρχεται
τὸ μέλλον· Ἄϊδα μόνον
φεύξιν οὐκ ἐπάξεται·
νόσων δ' ἀμηχάνων φυγὰς

364 ξυμπέφρασται.

αντ. β' σοφόν τι τὸ μηχανόεν τέχνας ὑπὲρ ἐλπιδ'
ἔχων

τοτὲ μὲν κακόν, ἄλλοτ' ἐπ' ἐσθλὸν ἔρπει,
νόμους παρείρων χθονὸς
θεῶν τ' ἔνορκον δίκαν

370 ὑψίπολις· ἄπολις ὄτω τὸ μὴ καλὸν
ξύνεστι τάλμας χάριν.

μήτ' ἐμοὶ παρέστιος
γένοιτο μήτ' ἴσον φρονῶν

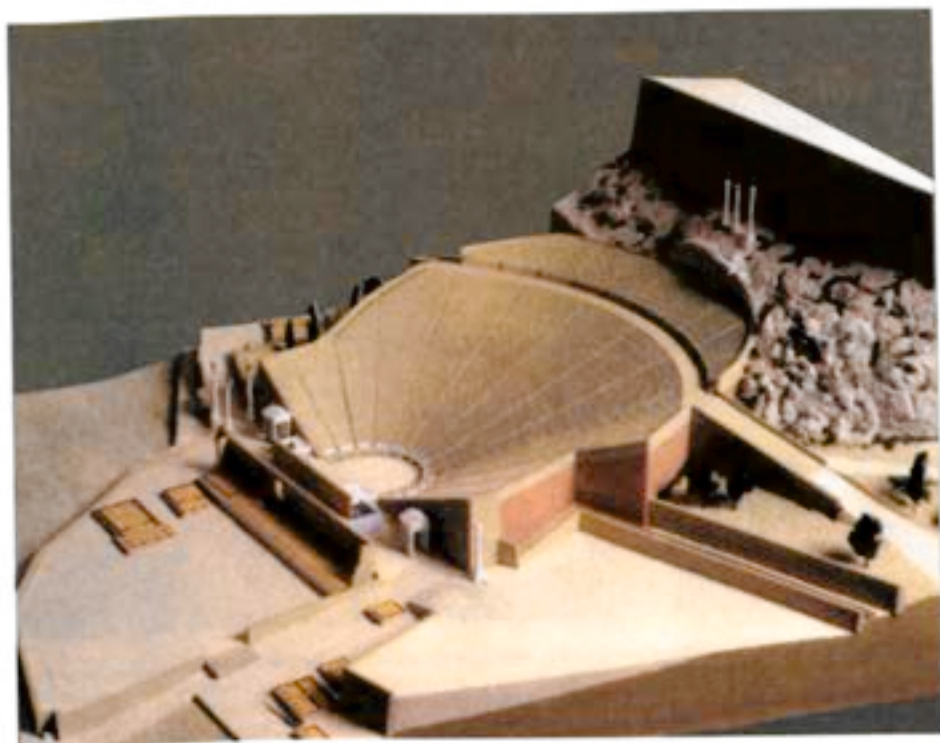
375 ὅς τάδ' ἔρδοι.

- 350 στον αλόγων την πλούσια χ αίτη ζυγό
και στον ταύρο, που βαρβάτος βοσκάει στα όρη.
- 355 Ένας τον άλλο δίδαξε λαλιά,
τη σκέψη, σαν το πνεύμα των ανέμων,
την όρεξη να ζει σε πολιτείες·
πώς να γλιτώνει το χαλάζι μες στ' αγιάζι,
την άγρια δαρτή βροχή μέσα στον κάμπο.
- 360 ο πολυμήχανος· αμήχανος δε θ' αντικρύσει
τα μελλούμενα· το χάρο μόνο
να ξεφύγει δεν μπορεί·
μόλο που βρήκε ψάχνοντας και γιατρείς
σ' αγιάτρευτες αρρώστιες.
- 365 Τέχνες μαστορικές σοφίστηκε
που δεν τις βάζει ο νους
κι όμως μια στο καλό, μια στο κακό κυλάει·
όποιος κρατεί τον ανθρώπινο νόμο
και του θεού το δίκιο, που όρκος το δένει φριχτός
- 370 πολίτης· αλήτης και φυγάς,
όποιος κλωσάει τ' άδικο, μακάρι και μ' αποκοτιά,
ποτέ σε τράπεζα κοινή
ποτέ μου βούληση κοινή
- 375 με κείνον που τέτοια τολμάει.

(μετάφραση Κ. Χ. Μύρης)

Το θέατρο του Διονύσου στην Αθήνα όπως σώζεται σήμερα.

Το θέατρο του Διονύσου στην Αθήνα πριν από την ανακατασκευή της σκηνής τον 1ο αιώνα π.Χ. (Μακέτα Μ. Κορρέ.)

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ

(περ. 485–406 π.Χ.)

70. – Μήδεια 214–266

Όταν ο Ιάσων έφτασε στην Κολχίδα για να πάρει το χρυσόμαλλο δέρας, η Μήδεια, η κόρη του βασιλιά της χώρας Αιήτη, τον ερωτεύτηκε παράφορα, τον βοήθησε αποφασιστικά και, όταν έφυγε, τον ακολούθησε στην Ελλάδα, αποκόπτοντας κάθε δεσμό με τους δικούς της και την πατρίδα της. Μαζί με τα δυο τους παιδιά ζουν τώρα εξόριστοι στην Κόρινθο. Ο Ιάσων έχει αποφασίσει να την εγκαταλείψει, για να παντρευτεί την κόρη του Κρέοντα, του βασιλιά της Κορίνθου. Ο ίδιος ο Κρέων, επειδή φαβάται την επικίνδυνη μάγισσα, την καλεί να φύγει από τη χώρα. Η Μήδεια του ζητάει να παραμείνει μια μέρα και ο Κρέων ενδίδει. Εκείνη αποφασίζει να εκδικηθεί σκοτώνοντας και τους τρεις (τον Ιάσωνα, τον Κρέοντα και την κόρη του), όμως διστάζει γιατί σκέφτεται ότι κανείς δεν θα τη δέχεται έπειτα από τέτοια πράξη. Τότε κερνάει από την Κόρινθο ο βασιλιάς της Αθήνας Αιγέας, που θέλει να συναντήσει τον βασιλιά της Τροιζήνας Πιτθία, για να του εξηγήσει ένα δυσνόητο χρησμό που του δόθηκε στους Δελφούς, όπου είχε πεί να ρωτήσει επειδή δεν είχε παιδιά. Η Μήδεια, με τις μαγικές της ικανότητες, προσφέρεται να τον

ΜΗΔΕΙΑ

- Κορίνθιαι γυναίκες, εξήλθον δόμων,
215 μή μοί τι μέμφησθ'· οίδα γάρ πολλούς βροτῶν
σεμνοὺς γεγῶτας, τοὺς μὲν ὀμμάτων ἄπο,
τοὺς δ' ἐν θυραίοις· οἱ δ' ἀφ' ἡσυχου ποδῶς
δύσκληιαν ἐκτήσαντο καὶ ῥαθυμίαν.
δίκη γὰρ οὐκ ἔνεστ' ἐν ὀφθαλμοῖς βροτῶν,
220 ὅστις πρὶν ἀνδρὸς σπλάγχχνον ἐκμαθεῖν σαφῶς
στιγμῆ δεδορκῶς, οὐδὲν ἠδικημένος.
χρῆ δὲ ξένον μὲν κάρτα προσχωρεῖν πόλει·
οὐδ' ἀστὸν ἦνεσ' ὅστις αὐθάδης γεγῶς
πικρὸς πολίταις ἐστὶν ἀμαθίας ὑπο.
225 ἐμοὶ δ' ἄελπτον πρᾶγμα προσπεσὸν τόδε
ψυχὴν διέφθαρκ'· οἴχομαι δὲ καὶ βίου

Ο αντίλογος των γυναικών

βοηθήσει να αποκτήσει παιδιά και εκείνος της υπόσχεται άσυλο, αν φτάσει στην Αθήνα. Τώρα η Μήδεια αποφασίζει να προχωρήσει όχι μόνο στο φόνο των τριών, αλλά να σκοτώσει και τα δυο της παιδιά, για να εκδικηθεί τον Ιάσονα. Με τα παιδιά της στέλνει στην κόρη του Κρέοντα πανέμορφα δώρα που θα φέρουν το θάνατο· εκείνη τα φορδίζει και βρίσκει φρικτό τέλος· το ίδιο και ο πατέρας της, που σπειδίζει να τη βοηθήσει. Έπειτα από πάλι με τον εαυτό της, η Μήδεια σκοτώνει τα παιδιά της, που θα ταφούν από την ίδια στο ιερό της Ήρας, όπου θα γίνονται γιορτές και θυσίες. Η ίδια απομακρύνεται πάνω σε φτερωτό άρμα που της έδωσε ο πατέρας της ο Ήλιος.

Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι η πρώτη ρήση της Μήδειας επί σκηνής —προηγούμενος ακουγόταν να θρηνηί από μέσα. Η ρήση της Μήδειας αποτελεί ενδιαφέρουσα μαρτυρία για τη θέση της γυναίκας, ιδίως σε σχέση με το γάμο, και για την αντιπαράθεση των φύλων.

ΜΗΔΕΙΑ

- Γυναίκες Κορίνθιες. Από το σπίτι βγήκα
215 τη μομφή σας να αποφύγω.
Γνωρίζω ανθρώπους πολλούς υπερήφανους
άλλους κρυμμένους κι άλλους έξω στο δρόμο.
Άλλοι πάλι εξαιτίας του ήσυχου βίου τους
κακό απόκτησαν όνομα και ραθυμία.
Δικαιοσύνη δεν υπάρχει στα μάτια του κόσμου.
220 Προτού βαθιά ερευνήσουν τι κρύβεις στα σπλάχνα σου
με μίσος σε βλέπουν —
δίχως σε τίποτε να έχουν αδικηθεί.
Χρέος του ξένου είναι βεβαίως
με την πόλη εντελώς να συντάσσεται.
Ούτε επαινών τον αυθάδη εκείνο αστό
που πικραίνει τους συμπολίτες του με αλαζονεία.
225 Εμένα όμως τι χτύπημα απρόσμενο με βρήκε
και τη ζωή μου χάλασε.

χάριν μεθείσα κατθανεῖν χρήζω, φίλαι.
 ἐν ᾧ γὰρ ἦν μοι πάντα, γινώσκει καλῶς,
 κάκιστος ἀνδρῶν ἐκβέβηχ' οὐμὸς πόσις.

230 πάντων δ' ὅσ' ἔστ' ἐμψυχα καὶ γνώμην ἔχει
 γυναικῆς ἔσμεν ἀθλιώτατον φυτόν·
 ἄς πρῶτα μὲν δεῖ χρημάτων ὑπερβολῇ
 πόσῳ πρίασθαι, δεσπότην τε σώματος
 λαβεῖν· κακοῦ γὰρ τοῦτ' ἔτ' ἄλγιον κακόν.

235 κἂν τῷδ' ἀγὼν μέγιστος, ἢ κακὸν λαβεῖν
 ἢ χρηστόν. οὐ γὰρ εὐκλεεῖς ἀπαλλαγῆ
 γυναιξίν, οὐδ' οἷόν τ' ἀνήνασθαι πόσῳ.
 ἐς καυὰ δ' ἦθη καὶ νόμους ἀφεγμένην
 δεῖ μάντιν εἶναι, μὴ μαθοῦσαν οἴκοθεν,

240 ὅπως μάλιστα χρήσεται ξυνευέτη.
 κἂν μὲν τάδ' ἡμῖν ἐκπονουμενάισιν εὖ
 πόσις ξυνοικῆ μὴ βία φέρων ζυγόν,
 ζηλωτὸς αἰῶν· εἰ δὲ μὴ, θανεῖν χρεῶν.
 ἀνὴρ δ', ὅταν τοῖς ἔνδον ἄχθηται ξυνῶν,

245 ἔξω μολῶν ἔπαυσε καρδίαν ἄσης·
 [ἢ πρὸς φίλον τι' ἢ πρὸς ἡλικα τραπεῖς·]
 ἡμῖν δ' ἀνάγκη πρὸς μίαν ψυχὴν βλέπειν.
 λέγουσι δ' ἡμᾶς ὡς ἀκίνδυνον βίον
 ζῶμεν κατ' οἴκους, οἱ δὲ μάρνανται δορί·

250 κακῶς φρονούντες· ὡς τρεῖς ἂν παρ' ἀσπίδα
 στῆναι θέλομ' ἂν μᾶλλον ἢ τεκεῖν ἅπαξ.

ἀλλ' οὐ γὰρ αὐτὸς πρὸς σὲ κἄμ' ἤκει λόγος·
 σοὶ μὲν πόλις θ' ἦδ' ἐστὶ καὶ πατὴρ δόμοι
 βίου τ' ὄνησις καὶ φίλων συνουσία,

Χάνομαι, φίλες.

Αφήνω τις χαρές του βίου μου και πρέπει να πεθάνω.

Ήταν για μένα η ζωή μου όλη ο Ιάσων.

Καλά το γνωρίζει κι ο ίδιος.

Τώρα — βρέθηκε να 'ναι ο χειρότερος όλων ο άντρας μου.

- 230 Από όλα τα έμφυχα όντα, τα νοήμονα
εμείς οι γυναίκες είμαστε το αθλιότερο φύτρο.
Πρώτα με χρήματα άφθονα πρέπει
τον άντρα μας να αγοράζουμε
κι αφέντη στο κορμί μας επιβάλλουμε.
Χειρότερο άλλο κακό δεν υπάρχει.
- 235 Κι είναι εδώ η αγωνία η μεγαλύτερη,
αν πήρες άντρα χρηστό ή άχρηστο.
Για τις γυναίκες βέβαια τιμητικό το διαζύγιο δεν είναι.
Ούτε μπορείς να αποφεύγεις τον άντρα σου.
Κι αν ευρεθείς σε άλλες συνήθειες και νόμους
πρέπει να γίνεις μάντης
για όσα δεν σου έμαθε το πατρικό σου
- 240 πώς δηλαδή καλύτερα το σύζυγό σου να υπηρετείς.
Κι αν όλα τούτα επιτύχουμε με κόπο
κι ο άντρας μας συζεί μαζί μας
χωρίς να νιώθει βάρος το ζυγό του γάμου,
αξιοζήλευτη ζωή περνούμε.
Αλλιώς ο θάνατος μας πρέπει.
- 245 Ο άντρας αν βαρεθεί μέσα στο σπίτι του
βγαίνει έξω και της καρδιάς το βάρος ελαφρώνει
κοντά σε φίλους και σε συνομιληκούς.
Λένε οι άντρες πως εμείς ακίνδυνη ζωή
στο σπίτι ζούμε ενώ εκείνοι πολεμούν στη μάχη.
- 250 Ανόητοι άντρες.
Τρεις φορές θα προτιμούσα σε ώρα μάχης
δίπλα στην ασπίδα να σταθώ
από το να γεννήσω μια φορά.

Όμως τα λόγια τούτα σε μένα μοναχά ταιριάζουν.

Εσύ έχεις πόλη, σπίτι πατρικό,

του βίου την απόλαυση, τη συντροφιά των φίλων.

- 255 ἐγὼ δ' ἔρημος ἄπολις οὐδ' ὑβρίζομαι
 πρὸς ἀνδρός, ἐκ γῆς βαρβάρου λελησμένη,
 οὐ μητέρ', οὐκ ἀδελφόν, οὐχὶ συγγενῆ
 μεθορμίσασθαι τῆσδ' ἔχουσα συμφορᾶς.
 τοσοῦτον οὖν σου τυγχάνειν βουλήσομαι,
- 260 ἦν μοι πόρος τις μηχανή τ' ἐξευρεθῆ
 πόσιν δίκην τῶνδ' ἀντιτείσασθαι κακῶν,
 {τὸν δόντα τ' αὐτῷ θυγατέρ' ἦν τ' ἐγήματο,}
 σιγᾶν, γυνὴ γὰρ τᾶλλα μὲν φόβου πλέα
 κακῆ τ' ἐς ἀλκὴν καὶ σιδηρον εἰσορᾶν'
- 265 ὅταν δ' ἐς εὐνήν ἠδικομένη κυρῆ,
 οὐκ ἔστιν ἄλλη φρὴν μαιφονωτέρα.

- 255 Εγώ είμαι έρημη. Χωρίς πατρίδα
από τον άντρα μου ταπεινωμένη,
λάφυρο από γη βαρβαρική.
Ούτε μητέρα, ούτε αδελφό, συγγενή κανένα
δεν έχω λιμάνι στη συμφορά μου αυτή.
Μια χάρη ωστόσο να σου ζητήσω επιθυμώ:
260 αν κάποιο τρόπο, κάποιο τέχνασμα εξευρεθεί
τον άντρα μου για τα τόσα εγκλήματα να αντιπληρώσω,
σιωπή τότε!
Γεμάτη βέβαια είναι από φόβο η γυναίκα.
Στα χέρια αδύναμη, τα όπλα αποστρέφεται.
265 Αν όμως βρεθεί στην κλίνη της αδικημένη
πνεύμα πιο αιμοβόρο απ' αυτή δεν υπάρχει.

(μετάφραση Γιώργης Γιατρομανωλάκης)

Η Μήδεια κρατώντας το ξίφος τη στιγμή που αμφιταλαντεύεται. Τοιχογραφία από το Herculaneum της Ιταλίας, περ. 70-79 μ.Χ. (το πρότυπο της παράστασης ανάγεται γύρω στο 340 π.Χ.).

Η Μήδεια τη στιγμή που έχει ακινητοποιήσει ένα από τα παιδιά της και ετοιμάζεται να το φονεύσει. Καμπανικός ερυθρόμορφος αμφορέας, 330-320 π.Χ. (Παρίσι, Λούβρο.)

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ

71. – Κρεσφόντης (Απόσπασμα 453/71 Austin)

Οι στίχοι προέρχονται από την τραγωδία Κρεσφόντης (430-424 π.Χ.), από την οποία σώζονται μόνο αποσπάσματα. Σύμφωνα με μυθολογικές πηγές ο μύθος του έργου φαίνεται πως ήταν ο εξής: Ο Πολυφόντης, ο οποίος, όπως και ο Κρεσφόντης, κατάγεται από τη γενιά των Ηρακλειδών, σκότωσε τον βασιλιά της Μεσσηνίας Κρεσφόντη και τους δύο από τους τρεις γιους του, σφετερίστηκε το βασίλειό του και παντρεύτηκε, παρά τη θέλησή της, τη γυναίκα του δολοφονημένου Μερσπη. Η Μερσπη είχε καταφέρει να σώσει τον τρίτο γιο της και τον είχε μεταφέρει σε ασφαλές μέρος. Εκείνος, όταν ανδραγάθη, σαν άλλος Ορέστης, γύρισε κρυφά στην πατρίδα του, λέγοντας ότι είναι αυτός που σκότωσε τον επικηρυγμένο από τον Πολυφόντη επιζώντα γιο του Κρεσφόντη. Το βράδυ, όταν κοιμάται η Μερσπη είναι έτοιμη να σκοτώσει τον υποτιθέμενο φονιά του γιου της, ο οποίος στην

ΧΟΡΟΣ

- στρ. Ειρήνην βαθύπλουτε καὶ
καλλίστα μακάρων θεῶν,
ζῆλός μοι σέθεν ὡς χρονίζεις,
δέδοικα δὲ μὴ πόνοις
5 ὑπερβάλλῃ με γῆρας,
πρὶν σὰν προσιδεῖν χαρίεσσαν ᾠραν
καὶ καλλιχόρους ἀοιδὰς
φιλοστεφάνους τε κάμους,
ἴθι μοι, πότνια, πόλιν.
αντ. τὰν δ' ἐχθρὰν στάσιν εἶργ' ἀπ' οἴ-
11 κων τὰν μαινομέναν τ' ἔρω
θηκτῶ τερπομέναν σιδάρῳ.

¹ Η Ειρήνη, που ευνοεί τη γεωργία, το εμπόριο και τις άλλες ειρηνικές δραστηριότητες, χαρακτηρίζεται, μεταξύ άλλων, πλουτοδότηρα, ἀλβοδοτέρα (αυτή που χαρίζει τον πλούτο),

Νοσταλγία για την Ειρήνη

πραγματικότητα είναι ο ίδιος ο γιος της, την τελευταία όμως στιγμή, με τη μεσολάβηση ενός γέρου υπηρέτη, τον αναγνωρίζει. Ο γιος της Μερόπης σκοτώνει τον Πολυφόντη και γίνεται βασιλιάς.

Οι στίχοι που ακολουθούν είναι, φαίνεται, οι εισαγωγικοί στίχοι ενός χορικού (η στροφή και η αρχή της αντιστροφής), ίσως της παράδοξο. Το χορικό αυτό έχει τη χαρακτηριστική δομή προσευχής: απαρτίζεται από την επίκληση, την αιτιολόγηση και τη δεατύπωση του συγκεκριμένου αιτήματος. Το περιεχόμενο της ωδής παραπέμπει πιο πολύ σε εμφύλιο πόλεμο παρά σε απλή διαμάχη δύο ισχυρών οικογενειών. Όταν πρωτοπαίχτηκε ο Κρυσφόβντης (430-424 π.Χ.), η νοσταλγική επίκληση της Ειρήνης ήταν άκρας επίκαιρη σε μια Αθήνα που μάταια περίμενε να τερματιστεί ο πόλεμος που είχε αρχίσει το 431 π.Χ.

ΧΟΡΟΣ

Ειρήνη εσύ βαθύπλουτη¹ και πρώτη
απ' τους μακάριους θεούς στην ομορφιά,
αργείς να ῥθείς, κι εγώ τον πόθο σου έχω.
Φοβούμαι

- 5 των γηρατειών τα βάσανα μη με δαμάσουν,
την άνθιση της χάρις σου πριν αντικρίσω
και κώμους φιλοστέφανους κι ωραίων
χορών τραγούδια,
Έλα, σεβάσμια θεά, στην πόλη αυτή, ικετεύω·
- 10 διώξε απ' τα σπίτια την φριχτή διχόνοια,²
τη φρενιασμένη διώξε αμάχη,³ που
το κοφτερό μαχαίρι την εκφραίνει.

(μετάφραση Θρασύβουλος Σταίρου)

Γεννημαζούμε το γνωστό άγαλμα της Ειρήνης, την Ειρήνη του Κηφισοδότου (περ. 370 π.Χ., σώζεται ρωμαϊκό αντίγραφο), που κρατάει στην αγκαλιά της τον μικρό πλούτο.

² Στο πρωτότυπο στάσιον. Στον Ευριπίδη η στάσις συνδέεται σχεδόν πάντα με την τυραννίδα.

³ Στο πρωτότυπο ἔριν.

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ

72. — Ίκέτιδες 399–455

Οι Ίκέτιδες (424–420 π. Χ.;) διαδραματίζονται στον απόηχο της εκστρατείας των Επτά εναντίον της Θήβας. Ο Κρέων, που μετά το θάνατο του Έτεοκλή και του Πολυνείκη έχει αναλάβει την εξουσία στη Θήβα, αρνείται να επιτρέψει στους ηττημένους Αργείους να πάρουν τους νεκρούς και να τους θάψουν. Οι μητέρες και οι γιοι εκείνων από τους Επτά που έπεσαν στη Θήβα, συνοδευόμενοι από τον βασιλιά του Άργους Άδραστο, τον μόνο από τους Επτά που επέζησε, καταφεύγουν στην Αθήνα — ακριβέστερα: στον ναό της Δή-μητρας και της Περσεφόνης στην Ελευσίνα, όπου έχει μεταβεί για να δεηθεί η μητέρα του Θησέα, η Αΐθρα— και με τη μεσολάβηση και της Αΐθρας, εξασφαλίζουν από τον Θησέα τη διαβεβαίωση ότι θα τους βοηθήσει να πάρουν τους νεκρούς τους. Την ώρα που ο Θη-σέας, έχοντας και την έγκριση της πόλης, ετοιμάζεται να στείλει κήρυκα στη Θήβα και να ζητήσει από τον Κρέοντα να παραδώσει τους νεκρούς και να τον προειδοποιήσει ότι, αν δεν το πράξει, θα αντιμετωπίσει τους Αθηναίους, καταφθάνει ένας Θηβαίος κήρυκας που ζητάει τον τύραννο της χώρας — από το σημείο αυτό αρχίζει το απόσπασμα που ανθο-

ΚΗΡΥΞ

- τίς γῆς τύραννος; πρὸς τὴν ἀγγελίαι με χρῆ
 400 λόγους Κρέοντος, ὃς κρατεῖ Κάδμου χθονὸς
 Ἐτεοκλέους θανόντος ἀμφ' ἑπταστόμους
 πύλας ἀδελφῆ χειρὶ Πολυνείκου ὑπο;

ΘΗΣΕΥΣ

- πρῶτον μὲν ἤρξω τοῦ λόγου ψευδῶς, ξένη,
 ζητῶν τύραννον ἐνθάδ'· οὐ γὰρ ἄρχεται
 405 ἐνὸς πρὸς ἀνδρὸς ἀλλ' ἐλευθέρα πόλις,
 δῆμος δ' ἀνάσσει διαδοχαῖσιν ἐν μέρει
 ἐναυσίαισιν, οὐχὶ τῷ πλούτῳ διδοὺς
 τὸ πλεῖστον ἀλλὰ χῶ πένης ἔχων ἴσον.

Σύγκριση πολιτευμάτων

λογήσαμε—, προκειμένου να του ανακοινώσει μήνυμα του Κρέοντα. Ο Θησεύς τον διαρ-
θαίνει λέγοντας ότι δεν υπάρχει τύραννος σ' αυτή την πόλη που είναι ελεύθερη. Η αντι-
παράθεση παίρνει τη μορφή αγώνα λόγων (αντιπαράθεση δύο προσώπων που πρσιβεί-
ουν διαφορετικές ή αντίθετες απόψεις με ρητορικούς συντεταγμένες ρήσεις). Ο λόγος του
Θηβαίου κήρεκα είναι κατ' ουσίαν 'ψόγος δημοκρατίας', ενώ ο λόγος του Θησεά είναι 'ψό-
γος τυραννίδος και έπαινος δημοκρατίας'. Ο αγώνας λόγων εξ ορισμού δεν αλλάζει τη
δραματική κατάσταση από την οποία προήλθε. Κατά κανόνα η διάσταση βαθαίνει και η
σύγκρουση γίνεται σφοδρότερη μετά τον αγώνα. Έτσι και εδώ οι Αθηναίοι αναγκάζονται
να δώσουν μάχη με τους Θηβαίους και, αφού τους νικούν, θάβουν τους πολλούς νεκρούς
στον Κιθαίφωνα, ενώ τα σώματα των αρχηγών τα παραδίδουν στον Άδραστο, ο οποίος,
έπειτα από υπόδειξη της Αθηνάς, που εμφανίζεται από μηχανής, δεσμεύεται με όρκo ότι
η πόλη του, το Άργος, ποτέ δεν θα βαδίσει εναντίον της Αθήνας.

ΚΗΡΥΚΑΣ

- 400 Ποιος είναι ο δυνάστης¹ της χώρας;
Σε ποιον να ανακοινώσω το μήνυμα του Κρέοντα,
που κυβερνάει τη γη του Κάδμου,
από τότε που ο Ετεοκλής έπεσε πλάι στις επτάστομες πύλες
από το χέρι το αδελφικό του Πολυνείκη;

ΘΗΣΕΑΣ

- Πρώτα-πρώτα, Ξένε, άρχισες το λόγο σου μ' ένα λάθος,
όταν ζητάς δυνάστη εδώ·
405 η πόλη αυτή δεν εξουσιάζεται από έναν άνδρα,
είναι ελεύθερη. Εδώ κυβερνούν οι πολλοί
που εναλλάσσονται στα αξιώματα χρόνο το χρόνο·
δεν δίνουν πιο πολλά στον πλούτο, και ο φτωχός έχει τα ίδια.

¹ Έτσι μεταφράζουμε την κρίση για την αντιπαράθεση αλλά στην ουσία αμετάφραστη λέ-
ξη τύραννος.

ΚΗΡΥΞ

- ἐν μὲν τόδ' ἡμῖν ὥσπερ ἐν πεσσοῖς δίδωσι
 410 κρείσσον· πόλις γὰρ ἧς ἐγὼ πάρεμι' ἄπο
 ἐνὸς πρὸς ἀνδρὸς οὐκ ὄχλω κρατύνεται·
 οὐδ' ἔστιν αὐτὴν ὅστις ἐκχαυνῶν λόγοις
 πρὸς κέρδος ἴδιον ἄλλοτ' ἄλλοσε στρέφει,
 τὸ δ' αὐτίχ' ἠδὺς καὶ διδοὺς πολλὴν χάριν
 415 ἐσαυθὺς ἔβλαψ', εἶτα διαβολαῖς νέαις
 κλείψας τὰ πρόσθε σφάλματ' ἐξέδου δίκης,
 ἄλλως τε πῶς ἂν μὴ διορθεύων λόγους
 ὀρθῶς δύναται' ἂν δῆμος εὐθύνειν πόλιν;
 ὁ γὰρ χρόνος μάθησιν ἀντὶ τοῦ τάχους
 420 κρείσσω δίδωσι, γαπόνος δ' ἀνὴρ πένης,
 εἰ καὶ γένοιτο μὴ ἀμαθῆς, ἔργων ὑπο
 οὐκ ἂν δύναίτο πρὸς τὰ κοῖν' ἀποβλέπειν,
 ἧ δὴ νοσῶδες τοῦτο τοῖς ἀμείνοσιν,
 ὅταν ποιηρὸς ἀξίωμι' ἀνὴρ ἔχη
 425 γλώσση κατασχῶν δῆμον, οὐδὲν ὦν τὸ πρῖν.

ΘΗΣΕΥΣ

- κομψός γ' ὁ κῆρυξ καὶ παρεργάτης λόγων,
 ἐπεὶ δ' ἀγῶνα καὶ σὺ τόνδ' ἠγωνίσω,
 ἄκου'· ἄμυλλαν γὰρ σὺ προύθηκας λόγων.
 οὐδὲν τυράννου δυσμενέστερον πόλει,
 430 ὅπου τὸ μὲν πρώτιστον οὐκ εἰσὶν νόμοι
 κοινοί, κρατεῖ δ' εἰς τὸν νόμον κεκτημένος
 αὐτὸς παρ' αὐτῶ· καὶ τόδ' οὐκέτ' ἔστ' ἴσον,
 γεγραμμένων δὲ τῶν νόμων ὃ τ' ἀσθενῆς
 ὁ πλούσιός τε τὴν δίκην ἴσην ἔχει,
 435 ἔστιν δ' ἐνισπεῖν τοῖσιω ἀσθενεστέροις
 τὸν εὐτυχοῦντα ταῦθ' ὅταν κλήη κακῶς,
 νικᾷ δ' ὁ μείων τὸν μέγαν δίκαι' ἔχων.
 τοῦλειθέρον δ' ἐκείνο· "τίς θέλει πόλει
 χρηστόν τι βούλευμι' ἐς μέσον φέρειω ἔχων;"

ΚΗΡΙΚΑΣ

- 410 Με αυτό που είπες, όπως στα ζάρια, μου δίνεις πλεονέκτημα·
γιατί η πόλη που με στέλνει εμένα
εξουσιάζεται από έναν άντρα, δεν οχλοκρατείται.
Και κανείς δεν μπορεί, για να κερδίζει αυτός,
να την αποχαυνώνει με ρητορείες
και να τη σέρνει τη μια εδώ την άλλη εκεί,
τη μια στιγμή να τέρπει και να συναρπάζει,
415 την άλλη να φέρνει την καταστροφή
και την παράλλη, με καινούργιες διαβολές,
να φενακίζει το πλήθος και να ξεγλιστράει ατιμώρητος.
Άλλωστε, πώς θα μπορούσε ο όχλος, χωρίς ορθή ενημέρωση,
να κατευθύνει ορθά την πόλη;
Μαθαίνεις καλύτερα όταν έχεις χρόνο, όχι όταν βιάζεσαι.
420 Όμως ένας γεωργός που πένεται, ακόμα και αν δεν είναι ανίδεος,
δεν μπορεί να νοιάζεται για τα κοινά, γιατί έχει να δουλεύει.
Και είναι σαφώς προκλητικό για τους σπουδαίους,
όταν άνδρας φαύλος άγει και φέρει το πλήθος με δημοκοπίες
και περιβάλλεται αίγλη και κύρος
425 κάποιος που ως τότε ήταν ένα τίποτα.

ΘΗΣΕΑΣ

- Χαριτωμένος ο κήρυκας και παρεμπιπτόντως και ρήτωρ.
Πάντως, αφού εσύ έθεσες τούτο το θέμα,
άκουσε τώρα· άλλωστε, εσύ προκάλεσες την αντιπαράθεση.
430 Για την πόλη δεν υπάρχει τίποτε απεχθέστερο από τον δυνάστη·
το πρώτιστο: εκεί οι νόμοι δεν ισχύουν για όλους·
την εξουσία την ασκεί μονάχα ένας
και αυτός κρατάει στα χέρια του τον νόμο·
αυτό και μόνο αναιρεί την ισότητα.
Όταν όμως υπάρχουν νόμοι γραπτοί,
το δίκαιο ισχύει εξίσου και για τον ταπεινό και για τον πλούσιο
435 και μπορεί ο ανίσχυρος, όταν δέχεται επιθέσεις,
να απαντά στον ισχυρό στον ίδιο τόνο,
και φτάνει να νικά ο μικρός τον ισχυρό, αν έχει δίκιο.
Και η πεμπτουσία της ελευθερίας,
εκείνο το «ποιος έχει να προτείνει κάτι καλό για την πόλη;
να έρθει να το καταθέσει εδώ, ενώπιον όλων.»

- 440 καὶ ταῦθ' ὁ χρήζων λαμπρὸς ἔσθ', ὁ μὴ θέλων
σιγῆ. τί τούτων ἔστ' ἰσαίτερον πόλει;
- καὶ μὴν ὅπου γε δῆμος εὐθυντῆς χθονὸς
ὑποῦσιν ἀστοῖς ἦδεται νεανίαις·
ἀνὴρ δὲ βασιλεὺς ἐχθρὸν ἡγείται τόδε,
- 445 καὶ τοὺς ἀρίστους οὖς <τ'> ἂν ἡγήται φρονεῖν
κτείνει, δεδοικῶς τῆς τυραννίδος πέρι,
πῶς οἴν' ἔτ' ἂν γένοιτ' ἂν ἰσχυρὰ πόλις
ὅταν τις ὡς λεμῶνος ἡρινοῦ στάχυν
τομαῖς ἀφαιρῆ κάπολωτίζη νέους;
- 450 κτᾶσθαι δὲ πλοῦτον καὶ βίον τί δεῖ τέκνοις
ὡς τῷ τυράνῳ πλείον' ἐκμοχθῆ βίον;
ἢ παρθενεύειν παῖδας ἐν δόμοις καλῶς,
τερπνὰς τυράννοις ἡδονὰς ὅταν θέλῃ,
δάκρυα δ' ἑτομάζουσι; μὴ ζῶην ἔτι
- 455 εἰ τὰμὰ τέκνα πρὸς βίαν νυμφεύσεται.

- 440 Όποιος προσφέρεται δοξάζεται, όποιος δεν θέλει σωπά.
Για την πόλη νοείται ισότητα ανώτερη απ' αυτή;
- Εξάλλου, όπου κρατά ο δήμος τα ηνία της χώρας,
χαίρεται όταν υπάρχουν στην πόλη νέοι παλληκάρια·
Ένας όμως που είναι βασιλιάς αισθάνεται μίσος γι' αυτό
- 445 και όσους κρατούν από καλή γενιά και όσους θεωρεί ευφυείς
τους θανατώνει, γιατί φοβάται για την εξουσία τού.
Και πώς θα μπορέσει μια πόλη να γίνει ισχυρή,
όταν κάποιος θερίζει το άνθος των νέων
σαν να 'ναι στάχυ σε λιβάδι ανοιξιάτικο;
- 450 Και ποιο το όφελος να θησαυρίζει κάποιος
πλούτη και βιος για τα παιδιά του;
Μήπως για να μεγαλώνει με τον ιδρώτα του το βιος του δυνάστη;
Και γιατί να κρατάει άγρυπνος τις κόρες του παρθένες στο σπίτι.
Μήπως για να έχουν οι δυνάστες, όποτε το θελήσουν, γλυκιές ηδονές
και δάκρυα εκείνοι που τις ανάστησαν;
Να μην αξιωθώ να ζω,
455 αν σύρουν τα παιδιά μου με τη βία στα κρεβάτια.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ

73. — Φοίνισσαι 469-585

Οι Φοίνισσαι (πιθ. 409 π.Χ.) είναι έργο ομόθεμο με τους Έπτά επί Θήβας του Αισχύλου (Κείμενο 61). Στο επίκεντρο και των δύο έργων βρίσκεται η διαμάχη των γιων του Οιδίποδα, του Ετεοκλή και του Πολυνείκη, για τον θρόνο της Θήβας, η οποία θα τερματιστεί με τον θάνατο και των δύο. Στον Αισχύλο τα δυο αδέρφια δεν συναντώνται ποτέ πριν από την μοιραία μονομαχία στην έβδομη πύλη της επτάπυλης Θήβας. Ο Ευριπίδης, ακολουθώντας εν μέρει τον Σησίχορο (Κείμενο 39), μεταπλάθει τον μύθο και εισάγει μια —ατελέσφορη τελικά— προσπάθεια της Ισκάστης να συμφιλιώσει, την ύστατη στιγμή, τους δυο γιους της. Χάρη στην πρωτοβουλία της, ο Πολυνείκης, ο οποίος στους Έπτά είναι απλώς ένα όνομα στα στόματα των άλλων, που τον παρουσάζουν με τα μελανότερα χρώματα, έρχεται στη Θήβα. Με τον τρόπο αυτό ο Ευριπίδης διαμόρφωσε τις προϋ-

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

ἀπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ.

- 470 κού ποικίλων δεῖ τᾶνδιχ' ἑρμηνευμάτων·
ἔχει γὰρ αὐτὰ καιρόν· ὁ δ' ἄδικος λόγος
νοσῶν ἐν αὐτῷ φαρμάκων δέεται σοφῶν.

ἐγὼ δὲ πατρός δωμάτων προσκευάμην
τοῦμόν τε καὶ τοῦδ', ἐκφυγεῖν χρήζων ἀρὰς

- 475 ἄς Οἰδίπους ἐφθέγγατ' εἰς ἡμᾶς ποτε·
ἐξηλθον ἔξω τῆσδ' ἐκὼν αὐτὸς χθονός,
δοὺς τῷδ' ἀνάσσειν πατρίδος ἐνιαυτοῦ κύκλον,
ᾧστ' αὐτὸς ἄρχεω αὐθις ἀνὰ μέρος λαβῶν
καὶ μὴ δι' ἔχθρας τῷδε καὶ φθόνου μολῶν

- 480 κακόν τι δρᾶσαι καὶ παθεῖν, ἃ γέγνηται.
ὁ δ' αἰνέσας ταῖθ' ὀρκίους τε δοὺς θεοῖς

¹ Ο Πολυνείκης στρέφεται κατά της (σοφιστικής) ρητορικής, εκφινώντας ο ίδιος ένα ρητορικό δραστηκό λόγο με ευδιάκριτη δομή: 'προοίμιο' (στ. 469-472), 'διήγηση' και προτάσεις (στ. 473-493), 'επιλογος' (στ. 494-496).

Η συμφιλίωση που δεν έγινε

ποθέσεις για τον αγώνα λόγων (Κείμενο 72, Εισαγωγικό σημείωμα), για τον οποίο δέσπολα θα μπορούσε να φανταστεί κάποιος καταλληλότερους αντιπάλους από τον Έτεοκλη και τον Πολυνείκη. Ο αγώνας λόγων των Φοινισσών, στον οποίο, εκτός από τους δύο αδελφούς, συμμετέχει και η Ιοκάστη, και μάλιστα όχι με την ουδετερότητα του κριτή αλλά με το πάθος και την αγωνία του άμεσα ενδιαφερόμενου, είναι αριστοτεχνικός. Όχι άδικα έχει γραφεί ότι αν μιμήθηκαν μεταγενέστεροι τις Φοινισσές, τις μιμήθηκαν κυρίως για τη σκηνή του αγώνα. Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται απ' αυτή τη σκηνή. Πρόσθετο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συγκεκριμένη περικοπή και για το λόγο ότι απηχούνται ευκρινώς προβληματισμοί και αναζητήσεις της εποχής, κυρίως από τη διδασκαλία κάποιων σοφιστών.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ¹

- Ο λόγος της αλήθειας είναι απλός — περίπλοκα
470 σοφίσματα το δίκαιο δεν χρειάζεται· μιλά από μόνο του.
Ο άδικος λόγος, που νοσεί, χρειάζεται φάρμακα σοφά.

- Εγώ με μόνην έγνοια του οίκου μας το μέλλον,
αλλά και αυτού και το δικό μου, να αποφύγω θέλησα
475 τις κατάρεις που εξαπέλυσε εναντίον μας ο Οιδίπους²
και εκούσια εξορίστηκα απ' τη χώρα, παραδίνοντας
σε αυτόν την εξουσία, να κυβερνήσει για ένα χρόνο
και ύστερα να αναλάβω εγώ με τη σειρά μου,
για να μην πέσει έχθρα ή φθόνος μεταξύ μας
480 και πράξω ή πάθω τίποτε κακό, καθώς συμβαίνει πάντα.
Αλλά αυτός, ενώ σε όλα με όρκο συμφώνησε,

² Σύμφωνα με την εκδοχή του μύθου που υιοθετεί ο Ευριπίδης στις Φοινισσές, όταν ανδρώθηκαν οι δύο γιοι του Οιδίποδα, έκλεισαν τον πατέρα τους στο σπίτι, για να ξεχαστεί το όνειδος που τον βάραινε. Εκείνος, οργισμένος, τους καταράστηκε να μοιράσουν τον πατρικό κληρο με ακονισμένο σίδερο.

ἔδρασεν οὐδέν ὦν ὑπέσχετ', ἀλλ' ἔχει
 τυραννίδ' αὐτὸς καὶ δόμων ἑμὸν μέρος.

- καὶ νῦν ἔτοιμός εἰμι τάμαντοῦ λαβῶν
 485 στρατὸν μὲν ἔξω τῆσδ' ἀποστεῖλαι χθονός,
 οἰκεῖν δὲ τὸν ἑμὸν οἶκον ἀνὰ μέρος λαβῶν
 καὶ τῶδ' ἀφεῖναι τὸν ἴσον αὐτῆς <εἰς> χρόνον,
 καὶ μήτε πορθεῖν πατρίδα μήτε προσφέρειν
 πύργοισι πηκτῶν κλιμάκων προσαμβάσεις,
 490 ἢ μὴ κυρήσας τῆς δίκης πειράσομαι
 δρᾶν. μάρτυρας δὲ τῶνδε δαίμονας καλῶ
 ὡς πάντα πράσσωσιν σὺν δίκῃ δίκης ἄτερ
 ἀποστεροῦμαι πατρίδος ἀνοσιώτατα.

- ταῦτ' αὖθ' ἕκαστα, μήτηρ, οὐχὶ περιπλοκάς
 495 λόγων ἀθροίσας εἶπον ἀλλὰ καὶ σοφοῖς
 καὶ τοῖσι φαύλοισι ἔνδιχ', ὡς ἑμοὶ δοκεῖ.

ΧΟΡΟΣ

ἑμοὶ μὲν, εἰ καὶ μὴ καθ' Ἑλλήνων χθόνα
 τεθράμμεθ', ἀλλ' οὖν ξυνετά μοι δοκεῖς λέγειν.

ΕΥΕΟΚΛΗΣ

- εἰ πᾶσι ταῦτὸ καλὸν ἔφυσον θ' ἄμα,
 500 οὐκ ἦν ἂν ἀμφίλεκτος ἀνθρώποις ἔρις·
 νῦν δ' οὐθ' ὁμοιον οὐδέν οὔτ' ἴσον βροτοῖς
 πλὴν ὀνομάσαι· τὸ δ' ἔργον οὐκ ἔστιν τόδε.

- ἐγὼ γὰρ οὐδέν, μήτηρ, ἀποκρίψας ἐρῶ
 ἄστρον ἂν ἔλθοιμ' αἰθέρος πρὸς ἀντολάς
 505 καὶ γῆς ἐνερθε, δυνατὸς ὦν δρᾶσαι τάδε,
 τὴν θεῶν μεγίστην ὡστ' ἔχειν Τυραννίδα.
 τοῦτ' οὖν τὸ χρηστόν, μήτηρ, οὐχὶ βούλομαι
 ἀλλὰ παρεῖναι μᾶλλον ἢ σώζειν ἑμοί·
 ἀνανδρία γάρ, τὸ πλεον ὅστις ἀπολέσας
 510 τοῖλασσον ἔλαβε. πρὸς δὲ τοῖσδ' αἰσχύνομαι
 ἐλθόντα σὺν ὄπλοισι τόνδε καὶ πορθοῦντα γῆν

πατώντας την υπόσχεσή του, ακόμα νέμεται
 και το δικό μου μέρος απ' την εξουσία
 κι απ' την περιουσία μας. Ωστόσο, είμαι έτοιμος και τώρα,
 485 αν πάρω πίσω ό,τι μου ανήκει, να απομακρύνω
 παραχωρώντας και σε αυτόν το δίκαιο μερίδιό του.
 Και υπόσχομαι μήτε την πόλη να εκπορθήσω μήτε
 σκάλες στα τείχη να στηρίξω, και να ανακαλέσω ευθύς
 490 όσα απειλώ να πράξω, αν δεν μου αποδοθεί δικαιοσύνη.
 Μάρτυρες τους θεούς καλώ πως δίκαια ενεργώ
 και πως στερούμαι την πατρίδα μου άδικα. Μητέρα,
 τα είπα όλα απλά, όπως είναι, δίχως λόγια
 495 περίπλοκα, δίκαια για την κρίση των σοφών
 αλλά και των ανόητων, όπως εγώ νομίζω.

ΧΟΡΟΣ

Εγώ, και ας μη μεγάλωσα σε χώρα ελληνική,³
 διακρίνω, μολαταύτα, σύνεση στα λόγια σου.

ΕΤΕΟΚΛΗΣ⁴

Αν για όλους ταυτιζόταν το ωραίο με το σοφό,
 500 λογομαχίες τους ανθρώπους δεν θα χώριζαν·
 αλλά τίποτε δεν είναι ίσο ούτε όμοιο για όλους
 παρά μόνο στα λόγια —από τα έργα πόρρω απέχει.

Κι εγώ απροκάλυπτα, μητέρα, θα μιλήσω:
 λοιπόν, εγώ θα έφθανα, αν μου ήταν δυνατό,
 505 ως και στων αστεριών το θόλο και ως τα έγκατα της γης,
 για να μη στερηθώ την εξουσία, τη μέγιστη θεά.
 Αυτόν το θησαυρό, μητέρα μου, για μένα τον κρατώ,
 δεν τον χαρίζω κανενός. Είναι άναντρο να χάσεις το πολύ
 510 και να επαναπαυθείς στο λίγο· όπως αναίσχυντο
 θεωρώ που τώρα ήρθε αυτός αρματωμένος

³ Ο χορός, που έδωσε τον τίτλο στο έργο, απαρτίζεται από νεαρές γυναίκες από τη Φοινίκη, συγκεκριμένα από την Τύρο. Οι συμπολίτες τους, που έχουν συγγενικούς δεσμούς με τη Θήβα, τις διάλεξαν για την ομορφιά τους και τις έστειλαν ως εξαίρετο αφιέρωμα στους Δελφούς, για να υπηρέτησουν στον ναό του Απόλλωνα. Στο ταξίδι τους για τους Δελφούς βρέθηκαν στη Θήβα.

⁴ Η ορολογία που χρησιμοποιεί ο Ετεοκλής —αλλά και η Ισκάστη, όταν σχολιάζει τα λεγόμενά του— και οι απόψεις που εκφράζει παραπέμπουν στη διδασκαλία γνωστών σοφιστών.

- τυχεῖν ἂ χρήζει· ταῖς γὰρ ἂν Θήβαις τόδε
 γένοιτ' ὄνειδος εἰ Μυκηναίου δορὸς
 φόβῳ παρείην σκηπτρα τὰμὰ τῶδ' ἔχειν.
 515 χρῆν δ' αὐτὸν οὐχ ὄπλοισι τὰς διαλλαγάς,
 μήτηρ, ποιέσθαι· πᾶν γὰρ ἔξαιρεῖ λόγος
 ὃ καὶ σιδηρὸς πολεμίων δράσειεν ἂν.
 ἀλλ', εἰ μὲν ἄλλως τήνδε γῆν οἰκεῖν θέλει,
 ἔξεστ'· ἐκεῖνο δ' οὐχ ἑκὼν μεθήσομαι —
 520 ἄρχειν παρόν μοι, τῶδε δουλεύσω ποτέ;
 πρὸς ταῦτ' ἴτω μὲν πῦρ, ἴτω δὲ φάσγανα,
 ζεύγνυσθε δ' ἵππους, πεδία πίμπλαθ' ἀρμάτων,
 ὡς οὐ παρήσω τῶδ' ἐμὴν τυραννίδα.
 εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χρή, τυραννίδος πέρι
 525 κάλλιστον ἀδικεῖν, τᾶλλα δ' εὐσεβεῖν χρεῶν.

ΧΟΡΟΣ

οὐκ εὖ λέγειν χρή μὴ 'πί τοῖς ἔργοις καλοῖς·
 οὐ γὰρ καλὸν τοῦτ', ἀλλὰ τῇ δίκῃ πικρόν.

ΙΟΚΑΣΤΗ

- ὦ τέκνον, οὐχ ἅπαντα τῷ γήρῳ κακά,
 Ἐτεόκλεες, πρόσσεστιν· ἀλλ' ἡμπεριρία
 530 ἔχει τι λέξαι τῶν νέων σοφώτερον.

- τί τῆς κακίστης δαυμόνων ἐφίεσαι
 Φιλοτμίας, παῖ; μὴ σὺ γ'· ἄδικος ἢ θεός·
 πολλοὺς δ' ἐς οἴκους καὶ πόλεις εὐδαίμονας
 εἰσήλθε κάξήλθ' ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν χρωμένων·
 535 ἐφ' ἣ σὺ μαίνη, κείνο κάλλιον, τέκνον,
 Ἰσότητα τιμᾶν, ἣ φίλους αἰεὶ φίλους
 πόλεις τε πόλεσι συμμάχους τε συμμάχοις
 συνδεῖ· τὸ γὰρ ἴσον νόμιμον ἀνθρώποις ἔφνυ,
 τῷ πλέονι δ' αἰεὶ πολέμον καθίσταται

⁵ Στο πρωτότυπο Φιλοτμία. Το επίθετο φιλότιμος ('αυτός που θέλει να τον τιμούν', 'φιλόδοξος'), που αρχικά είχε θετικό περιεχόμενο, απέκτησε αρνητική χροιά στα τέλη του πέμπτου

να εκπορθήσει αυτή τη γη, για να ανακτήσει
 ό,τι του ανήκει. Τι ταπεινώση, στ' αλήθεια, θα ήταν
 και για τη θήβα, αν από φόβο μπρος στην απειλή
 του μυκηναίου στρατού τα σκήπτρα παρατούσα,
 515 για να τα πάρει αυτός! Δεν έπρεπε ένοπλος, μητέρα,
 για συμφιλίωση να μιλάει, αφού ο λόγος πετυχαίνει
 και όσα τα όπλα ενός εχθρού μπορούν. Αν με άλλους όρους
 εδώ θέλει να κατοικήσει, έχει την άδεια. Όσο έχω δύναμη
 520 την εξουσία να κρατώ, να γίνω εγώ υπήκόος του;

Λοιπόν, φωτιές ανάψτε, τα σπαθιά τραβήξτε, ζέψτε
 τα άλογα, την πεδιάδα πλημμυρίστε με στρατό
 —εγώ δεν πρόκειται την εξουσία να του παραδώσω.
 Και αν χρειαστεί γι' αυτήν το άδικο να πράξω,
 υποχωρώ στην ωραιότερη αδικία· ευσέβεια
 525 διαθέτω όσσην χρειάζεται για όλα τα υπόλοιπα.

ΧΟΡΟΣ

Πράξεις κακές ποτέ δεν πρέπει να επαινούνται:
 δεν είναι ωραίο, αλλά και πικρό για τη δικαιοσύνη.

ΙΟΚΑΣΤΗ

Αχ γιε μου Ετεοκλή, στα γηρατειά δεν έρχονται
 530 μόνο κακά· η πείρα τους μπορεί να ειπεί κάτι σοφότερο
 από τους νέους. Γιατί, παιδί μου, σε έχει κυριέψει
 η φιλαρχία; Γιατί; Δαίμονας άγριος είναι αυτή,
 που ορμάει μέσα σε ευτυχησμένα σπίτια και σε πόλεις
 535 και μόνο ερείπια αφήνει πίσω της. Γι' αυτήν λοιπόν
 έχασες το μυαλό σου; Όχι, παιδί μου. Αγκάλιασε την άλλην,
 την ισότητα, ό,τι καλύτερο στον κόσμο· αυτήν που ενώνει
 φίλο με φίλο, χώρα με άλλη χώρα, σύμμαχο
 με σύμμαχο. Η ισότητα είναι νόμος φυσικός, παιδί μου·
 στο δυνατό πάντα θα στέκει ενάντιο το αδύνατο

αίωνα. Η Ιοκάστη χρησιμοποιεί τον όρο Φιλοτιμία ως συνώνυμο του όρου Τηρανή. Το ίδιο ισχύει και για την έννοια πλειονεία (βλ. στ. 539-540 και 509-510), η οποία επίσης παραπέμπει στη σοφιστική διδασκαλία.

- 540 τοῦλασσον ἐχθρᾶς θ' ἡμέρας κατάρχεται,
καὶ γὰρ μέτρ' ἀνθρώποισι καὶ μέρη σταθμῶν
Ἰσότης ἔταξε κάρθημόν διώρισεν,
νυκτὸς τ' ἀφγγῆς βλέφαρον ἡλίου τε φῶς
ἶσον βαδίζει τὸν ἐνιαύσιον κύκλον.
- 545 κούδέτερον αὐτῶν φθόνον ἔχει νικώμενον,
εἴθ' ἥλιος μὲν νύξ τε δουλεύει βροτοῖς,
σὺ δ' οὐκ ἀνέζη δωμάτων ἔχων ἶσον
καὶ †τῶδ' ἀπονεύμαι†; κᾶτα ποῦ ἔστιν ἡ δίκη;
- τί τὴν τυραινιδ', ἀδικίαν εὐδαίμονα,
550 τιμᾶς ὑπέρφευ καὶ μέγ' ἤγησαι τόδε;
περιβλέπεσθαι τίμιον; κενὸν μὲν οὖν,
ἢ πολλὰ μοχθεῖν πόλλ' ἔχων ἐν δώμασιν
βούλη; τί δ' ἐστὶ τὸ πλεόν; ὄνομ' ἔχει μόνον
ἐπεὶ τὰ γ' ἀρκοῦνθ' ἱκανὰ τοῖς γε σώφροσιν.
- 555 οὔτοι τὰ χρήματ' ἴδια κέκτηνται βροτοί,
τὰ τῶν θεῶν δ' ἔχοντες ἐπιμελούμεθα
ὅταν δὲ χρηζῶσ', αὐτ' ἀφαιροῦνται πάλιν.
{ὁ δ' ἄλβος οὐ βέβαιος, ἀλλ' ἐφήμερος.}
- ἄγ', ἦν σ' ἔρωμαι δύο λόγῳ προθείσ' ἄμα,
560 πότερα τυραινεῖν ἢ πόλιν σῶσαι θέλεις,
ἐρεῖς τυραινεῖν; ἦν δὲ νικήσῃ σ' ὅδε
Ἄργεῖά τ' ἔγχη δόρυ τὸ Καδμείων ἔλη,
ὄψῃ δαμασθῆν ἄστν Ἰθηβαῖον τόδε,
ὄψῃ δὲ πολλὰς αἰχμαλωτίδας κόρας
- 565 βίᾳ πρὸς ἀνδρῶν πολεμίων πορθουμένας,
δαπανηρὸς ἄρ' ὁ πλοῦτος ὃν ζητεῖς ἔχειν
γενήσεται Ἰθηβαῖσι, φιλότιμος δὲ σὺ.
- σοὶ μὲν τάδ' αὐδῶ, σοὶ δέ, Πολύνεικες, λέγω
ἀμαθείς Ἄδραστος χάριτας εἰς σ' ἀνήψατο,
570 ἀσύνετα δ' ἤλθες καὶ σὺ πορθήσων πόλιν.
φέρ', ἦν ἔλης γῆν τήνδ' —ὁ μὴ τύχοι ποτέ—,
πρὸς θεῶν, τροπαῖα πῶς ἀναστήσεις Δί;

- 540 και αυτό τον πόλεμο θα αρχίζει. Η ισότητα
 όρισε να δεσπόζουν στους ανθρώπους μέτρα και σταθμά:
 το σκοτεινό της νύχτας βλέμμα να μοιράζεται
 μέρη ίσα στην πορεία του χρόνου με το φως του ήλιου·
- 545 κανένα από τα δυο τους δεν γογγύζει υποχωρώντας.
 Και όταν ο ήλιος και η νύχτα μάς υπηρετούν,
 εσύ δεν θα δεχτείς ίσο μερίδιο με τον αδελφό σου
 στην εξουσία; Και πού είναι η δικαιοσύνη τότε; Αλλά γιατί
 τόσο πολύ τιμάς αυτή την εκμαυλιστική αδικία,
 την εξουσία; Γιατί τόση λατρεία; Τόσο σπουδαίο
- 550 θεωρείς το θαυμασμό των άλλων; Ένα τίποτα είναι.
 Ή θέλεις να μοχθείς, για να στοιβάξεις αγαθά;
 Και τι σημαίνουν τα πολλά; Μια λέξη είναι κενή.
 Οι φρόνιμοι ικανοποιούνται με όσα τους αρκούν.
- 555 Δεν είναι ιδιοκτησία μας τα πλούτη· στους θεούς
 ανήκουν κι εμείς μόνο τα φροντίζουμε· και όποτε
 αυτοί θελήσουν, μας τα παίρνουν. Τώρα θέλω
 να σε ερωτήσω: πες μου, προτιμάς την εξουσία
- 560 από τη σωτηρία της πόλης; Και αν αυτός νικήσει;
 και τα αργίτικα όπλα τους Καδμείους καταβάλουν;
 Η θήβα θα υποδουλωθεί και αμέτρητες παρθένες
 της βίας θύματα το δρόμο της σκλαβιάς θα πάρουν.
- 565 Ο πλούτος που ζητάς και η εξουσία θα κοστίσουν
 πολύ ακριβά στη θήβα. Αυτά σε σένα είχα να ειπώ.
 Και όσο για σένα, Πολυνεΐκη, αγόρι μου, στοχαζομαι
 570 πόσο επιπόλαια σου χαρίστηκεν ο Άδραστος,⁶
 αλλά και εσύ πόσο απερίσκεπτα ξεκίνησες
 την ίδια την πατρίδα σου να εκπορθήσεις.
 Και αν, ο μη γένοιτο, την κυριέψεις, τι είδους
 τρόπαια θα στήσεις στους θεούς; Και τι λογής θυσίες.

⁶ Ο πεθερός του Πολυνεΐκη. Βλ. Κείμενο 61, σελ. 9.

- πῶς δ' αὖ κατάρξῃ θυμάτων, ἐλὼν πάτραν,
 καὶ σκῦλα γράψῃς πῶς ἐπ' Ἰνάχου ῥοαῖς;
 575 Θήβας πυρώσας τάσδε Πολυνεΐκης θεοῖς
 ἀσπίδας ἔθηκε; μή ποτ', ὦ τέκνον, κλέος
 τοιόνδε σοι γένοιθ' ὑφ' Ἑλλήνων λαβεῖν.
 ἦν δ' αὖ κρατηθῆς καὶ τὰ τοῦδ' ὑπερδράμη,
 πῶς Ἄργος ἤξεις μυρίους λιπῶν νεκρούς;
 580 ἐρεῖ δὲ δῆ τις: "ὦ κακὰ μνηστεύματα
 Ἄδραστε προσθείς, διὰ μᾶς νύμφης γάμον
 ἀπωλόμεσθα." δύο κακὰ σπεύδεις, τέκνον,
 κείνων στέρεσθαι τῶνδ' ἑνὲν μέσῳ πεσεῖν.
 μέθετον τὸ λίαν, μέθετον ἄμαθία δυοῖν,
 585 εἰς ταῦθ' ὅταν μόλιγον, ἔχθιστον κακόν.

εσύ ένας χαλαστής της χώρας, θα προσφέρεις;
 Και τι πάνω στα λάφυρα θα γράφεις πλάι στις ροές
 575 του Ινάχου;⁷ «Τα όπλα αυτά τα αφιερώνει ο Πολυνεΐκης
 της Θήβας ο πυρπολητής»; Μην τη ζηλέψεις, γιε μου,
 μια τέτοια δόξα ανάμεσα στους Έλληνες. Αλλά αν νικήσει
 ο αδελφός σου, πώς θα επιστρέψεις στο Άργος,
 πίσω σου αφήνοντας μόνο νεκρούς; Και πώς θα αντέξεις
 του κόσμου την κατακραυγή εναντίον σου, που θα λέει:
 580 «Κακός προξενητής έγινες, Άδραστε· της κόρης σου
 ο γάμος στο χαμό μας στέλνει». Δυο κακά, παιδί μου,
 αποζητάς: κι εκεί να χάσεις κι εδώ να αποτύχεις.

Στ' όνομα των θεών, σας ικετεύω, αφήστε,
 αφήστε τις υπερβολές! Δεν είναι συμφορά βαρύτερη
 585 απ' το να σμίξει η μισαλλοδοξία δύο ανθρώπων.

(μετάφραση Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης)

⁷ Ο Ινάχος είναι ποταμός του Άργους.

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ

74. — Βάκχαι 370—431

Ο Διόνυσος, ο γιος του Διός και της Σεμέλης, μιας από τις τέσσερις κόρες του ιδρυτή της Θήβας Κάδμου, ξεκινώντας από την Λυδία, φθάνει μεταμορφωμένος σε θητό ακόλουθό του στη Θήβα, αφού προηγουμένως οι πάντες στο πέρασμά του έχουν αναγνωρίσει τη θεότητα του. Στη Θήβα, τη γενέθλια πόλη του, όπου βασιλεύει ο Πειθίας, ο γιος μιας άλλης κόρης του Κάδμου, της Αγαίης, του αρνούνται αυτή την αναγνώριση — οι μόνοι που ασπάζονται τη νέα θρησκεία, που εκφράζεται προεχόντως με τον χορό, είναι οι γέροντες Κάδμος και Τειρεσίας, οι οποίοι μάταια προσπαθούν να πείσουν τον Πειθία. Ο Διόνυσος εκδικείται: όλες οι γυναίκες της Θήβας, μαζί με τις τρεις κόρες του Κάδμου, καταλαμβάνονται από μανία, εγκαταλείπουν τα σπίτια τους και τρέχουν πάνω στον Κιθαιρώνα τιμώντας τον Διόνυσο. Ο Πειθίας αντιδρά: όσες συλλαμβάνονται φυλακίζονται. Το ίδιο συμβαίνει και με τον Διόνυσο: συλλαμβάνεται, χλευάζεται, φυλακίζεται. Και ο Διόνυσος και οι μαινάδες απελευθερώνονται με τρόπο που υπερβαίνει τα ανθρώπινα μέτρα, αλλά ο Πειθίας δεν διδάσκεται τίποτα από τα θαύματα που πληθαίνουν. Μόνο όταν ο Διόνυσος του προτείνει να τον οδηγήσει κρυφά στον Κιθαιρώνα, για να δει με τα ίδια του τα μάτια τις μαινάδες, δέχεται πρόθυμα. Μεταμφιεσμένος σε μαινάδα οδηγείται στον Κιθαιρώνα, όπου όμως εντοπίζεται από τις μαινάδες και σπαράζεται απ' αυτές με κορυ-

ΧΟΡΟΣ

- στρ. α' Ὅσια πότνα θεῶν,
 371 Ὅσια δ' ἄ κατὰ γᾶν
 χρυσίᾳ πτέρυγι φέρη,
 τάδε Πειθέως αἰεῖς;
 αἰεῖς οὐχ ὀσίαν
 375 ὕβριω ἐς τὸν Βρόμιον, τὸν
 Σεμέλας, τὸν παρὰ καλλι-
 στεφάνοις εὐφροσύναις δαί-
 μονα πρῶτον μακάρων; ὃς τὰδ' ἔχει,
 θιασεύειν τε χοροῖς

¹ Συχνά τα χορικά του Ευριπίδη αρχίζουν με προσφώνηση. Η αφηρημένη έννοια ὀσιότητα σπανίως προσωποποιείται. Όπως οι σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους ρυθμίζονται από

Το σοφόν δεν είναι σοφία

φαία την ίδια του τη μητέρα. Η Αγαθή καρφώνει το κεφάλι του γιού της πάνω στον θύρσο, νομίζοντας ότι είναι κεφάλι λιονταριού, και επιστρέφει θριαμβικά στη Θήβα. Με τη βοήθεια του Κάδμου συνειδητοποιεί τη φοβική αλήθεια και μετά το θρήνο, παίρνουν και οι δύο το δρόμο της εξορίας, όπως απαιτεί ο Διόνυσος, που εμφανίζεται στο τέλος με το πραγματικό του πρόσωπο ως θεός από μηχανής.

Το απόσπασμα που ακολουθεί αποτελεί το πρώτο στάσιμο του έργου, το οποίο, όπως είναι το σύνθημα για τον Ευριπίδη (και τον Σοφοκλή), απαρτίζεται από δύο στροφικά ζεύγη. Το χορικό, που φαίνεται να ανακαλεί λατρευτικούς ύμνους, έχει χαρακτηριστεί «λυρικό σχόλιο» στο προηγούμενο (πρώτο) επεισόδιο, την αντιπαράθεση του Πενθέα με τον Κάδμο και τον Τειρεσία. Ο χορός των βακχών (των γυναικών που δεν αποχωρίζονται τον Διόνυσο), αντιδρώντας στη συμπεριφορά του Πενθέα, την ανόσια ύβρη προς τον Διόνυσο, όπως λέει, επικαλείται την Οσιότητα, υμνεί τον Διόνυσο και εκφράζει τον πόθο να βρεθεί μακριά από τη Θήβα. Στις στροφές ο χορός αφορμάται από το συγκεκριμένο, από αυτά που προηγήθηκαν, ενώ στις αντιστροφές, με λόγο αφοριστικό, η σύγκρουση περιγράφεται με γενικότερους όρους. (Στον Ευριπίδη ισχύει συχνότερα το αντίθετο, δηλαδή η στροφή να μιλάει με γενικότερους όρους, ενώ η αντιστροφή να αναφέρεται στο συγκεκριμένο).

ΧΟΡΟΣ

- 370 Οσιότητα,¹ δέσποινα των ουρανών,
Οσιότητα, που έρχεσαι με χρυσά φτερά πάνω στη γη,
άκουσες τι είπε ο Πενθέας;
- 375 Άκουσες την ανόσια ύβρη² για τον Διόνυσο, τον γιο της Σεμέλης,
τον θεό τον πρώτο στις καλλιστέφανες γιορτές;
Εκείνος ορίζει
να δένεσαι στο χορό με το θίασο,

το δίκαιον, οι σχέσεις τους με τους θεούς διαπονται από το όσιον. Η οσιότητα αναφέρεται κυρίως στην τελετουργική καθαρότητα, ενδέχεται όμως, όπως εδώ, να έχει και ηθική διάσταση.

² Το βασικό νόημα της λέξης ύβρις είναι «βαρεία προσβολή της τιμής κάποιου, που είναι αναμενόμενο να προκαλέσει αισχύνη και που οδηγεί σε οργή και προσπάθειες για εκδίκηση» (N. Fisher).

380 μετὰ τ' αὐλοῦ γέλασαι
 ἀποπαῦσαι τε μερίμνας,
 ὅποταν βότρνος ἔλθῃ
 γάνος ἐν δαιτὶ θεῶν, κισ-
 σοφόροις δ' ἐν θαλίαις ἀν-
 385 δράσι κρατῆρ ὕπνον ἀμφιβάλλῃ.

αντ. α' ἀχαλίνων στομάτων
 ἀνόμου τ' ἀφροσύνας
 τὸ τέλος δυστυχίας
 ὁ δὲ τὰς ἡσυχίας
 390 βίωτος καὶ τὸ φρονεῖν
 ἀσάλευτόν τε μένει καὶ
 ξυνέχει δάματα· πόρσω
 γὰρ ὅμως αἰθέρα ναίων-
 τες ὀρώσω τὰ βροτῶν οὐρανίδαί.
 395 τὸ σοφὸν δ' οὐ σοφία,
 τό τε μὴ θνατὰ φρονεῖν
 βραχὺς αἰὼν· ἐπὶ τούτῳ
 δὲ τίς ἂν μεγάλα διώκων
 τὰ παρόντ' οὐχὶ φέροι; μαι-
 400 νομένων οἶδε τρόποι καὶ
 κακοβούλων παρ' ἔμοσγε φωτῶν.

στρ. β' ἰκοίμαν ποτὶ Κύπρον,
 νᾶσον τᾶς Ἀφροδίτας,
 ἴν' οἱ θελξίφρονες νέμον-
 405 ται θνατοῖσιω Ἔρωτες,
 Πάφον, θ' ἂν ἑκατόστομοι
 βαρβάρου ποταμοῦ ῥοαὶ
 καρπιζουσι ἄνομβροι,
 οὗ θ' ἂ καλλιστενομένα
 410 Πιερία, μούσειος ἔδρα,
 σεμνὰ κλειτὸς Ὀλύμπου
 ἐκεῖσ' ἄγε με, Βρόμιε Βρόμιε,
 πρόβακχ' εὔιε δαῖμον.

- 380 να γελάς όταν παίζει ο αυλός³
 και οι πίκρες να σβήνουν,
 όταν έρχεται λαμπερό κρασί στα δείπνα των θεών⁴
 και ο κρατήρας,
 σε γιορτές που τις στέφει ο χισσός,
 385 βυθίζει στον ύπνο τους άντρες.
- Αχαλίνωτα στόματα,
 άνομη αφροσύνη,
 το τέλος δυστυχία.
- 390 Ο ήσυχος βίος και η φρόνηση
 ασάλευτα μένουν και στηρίζουν τα σπίτια.
 Μακριά ζουν στον αιθέρα,
 όμως βλέπουν οι ουράνιοι
 όσα πράττει ο θνητός.
- 395 Το σοφόν δεν είναι σοφία,
 Αν στοχάζεσαι υπέρ άνθρωπον,
 βραχύς ο βίος.
 Ποιος λοιπόν όταν κυνηγά τα μεγάλα
 δεν χάνει τα καθημερινά;
- 400 Αυτοί, θαρρώ, είναι τρόποι ανθρώπων
 μαινομένων και αστόχαστων.
- Ας γινόταν να έφτανα στην Κύπρο,
 τη γη της Αφροδίτης,
 όπου πλανώνται οι έρωτες,
 405 που μαγεύουν τις καρδιές των θνητών.
 Στην Πάφο,
 που την καρπίζουν, χωρίς βροχή,
 του ξένου ποταμού οι εκατόστομες ροές.⁵
 Και χει που απλώνεται η θεσπέσια Πιερία,
 410 ο τόπος των Μουσών, η σεπτή πλαγιά του Ολύμπου.
 Εκεί οδήγησέ με, Διόνυσε Διόνυσε,
 κορυφαίε των χορών μου και θεέ των ευάν.

³ Ο (πνευστός) αυλός συνδέεται με την οργανιστική λατρεία και τον Διόνυσο με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο η (έγχροδη) λύρα συνδέεται με τον Απόλλωνα.

⁴ Δείπνα των θνητών στα οποία οι θεοί θεωρούνται παρόντες (θεοξένια).

⁵ Ο «ξένος ποταμός» είναι ο Νείλος, για τον οποίο προφανώς πίστευαν ότι έφτανε υποθαλασσίως στην Κύπρο.

415 ἐκεῖ Χάριτες, ἐκεῖ δὲ Πόθος, ἐκεῖ δὲ βάκ-
χαις θέμις ὀργιάζειν.

αντ. β ὁ δαίμων ὁ Διὸς παῖς
χαίρει μὲν θαλίσαισι,

φιλεῖ δ' ὀλβοδότειραν Εἰ-

420 ρήναν, κουροτρόφον θεάν,

ἴσαν δ' ἔς τε τὸν ὄλβιον

τόν τε χεῖρονα δῶκ' ἔχει

οἴνου τέρψην ἄλυπον

μοσεῖ δ' ᾧ μὴ ταῦτα μέλει,

425 κατὰ φάος νύκτας τε φύλας

εὐαίωνα διαζῆν,

σοφᾶν δ' ἀπέχειν πρᾶπιδα φρένα τε

περισσῶν παρὰ φωτῶν.

430 τὸ πλῆθος ὃ τι τὸ φαυλότερον ἐνόμισε χρή-

ταί τε, τὸδ' ἂν δεχοίμαν.

Χορός Βακχῶν. Ανάγλυφο σε πωρόλιθο που βρέθηκε στο ιερό του Διονύσου Ελευθερέως στην Αθήνα. Τέλη βου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

- 415 Εκεί ζουν οι Χάριτες,
εκεί ο Πόθος.
Εκεί και οι βάκχες ελεύθερες
να τελούν τα όργια.
- Ο θεός, ο υιός του Διός,
χαίρεται τις γιορτές.
Αγαπάει την Ειρήνη,
- 420 τη θεά που χαρίζει τον πλούτο και τρέφει τους άντρες.⁶
Ίση σε πλούσιο και φτωχό
έδωσε την τέριψη του οίνου
που διώχνει τη λύπη.
Και μισεί αυτόν που δε νοιάζεται
- 425 μέσα στο φως και τις γλυκιές τις νύχτες
ευλογημένη ζωή να περνά ως τα τέλη
και με φρόνηση
νου και καρδιά μακριά να κρατάει
από ανθρώπους υπέρσοφους.
- 430 Ό,τι ο λαός ο απλός σεβάστηκε
και το πιστεύει
να το δεχθώ.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

⁶ Βλ. Κείμενο 47 και 71.

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ

75. – Βάκχαι 451–518

Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από το δεύτερο επεισόδιο, το οποίο σε σύγκριση με το πρώτο και το τρίτο, είναι σαφώς πιο σύντομο (75 στίχοι έναντι 200 του πρώτου και 286 του τρίτου). Στην αρχή του επεισοδίου ο μεταμορφωμένος σε θνητό Διόνυσος οδηγείται δέσμιος ενώπιον του Πενθεία από ένα θεράποντα, που μιλάει για την ασυιήθηστη συμπεριφορά του ξένου και τη μυστηριώδη απελευθέρωση των φιλακισμένων μαινάδων, και ένα ή περισσότερα βουβά πρόσωπα. Ο Ευριπίδης, ακολουθώντας και εδώ μια τεχνική γνωστή και από άλλα έργα του, αφού προηγουμένως παρουσίασε χωριστά τις δύο πλευρές, τώρα φέρνει πρώτη φορά αντιμέτωπους τους δύο πρωταγωνιστές και με τον τρόπο αυτό μετατρέπει τη σύγκρουση ανάμεσα στη θρησκευτική πίστη και την κοσμική

ΠΕΝΘΕΥΣ

- μέθεσθε χειρῶν τοῦδ' ἐν ἄρκυσι γὰρ ὦν
 οὐκ ἔστιν οὕτως ὠκὺς ὥστε μ' ἐκφυγεῖν,
 ἀτὰρ τὸ μὲν σῶμ' οὐκ ἄμορφος εἶ, ξένε,
 ὡς ἐς γυναῖκας, ἐφ' ὅπερ ἐς Θήβας πάρει·
 455 πλόκαμός τε γάρ σου ταναὸς οὐ πάλης ὑπο,
 γένυν παρ' αὐτὴν κεχυμένος, πόθου πλέως·
 λευκὴν δὲ χροιάν ἐκ παρασκευῆς ἔχεις,
 οὐχ ἡλίου βολαΐσιω ἀλλ' ὑπὸ σκιᾶς
 τὴν Ἀφροδίτῃν καλλονῇ θηρώμενος.
 460 πρῶτον μὲν οὖν μοι λέξον ὅστις εἶ γένος.

¹ Απειθύνεται στους δούλους που οδηγούν δέσμιο ενώπιόν του τον Διόνυσο, συγκεκριμένα στον θεράποντα, που μιλάει αμέσως προηγουμένως, και σε ένα τουλάχιστον ακόμη βουβό πρόσωπο.

² Έως και το β' μισό του έκτου αιώνα, φαίνεται ότι ο κανόνας για τους Έλληνες γενικά ήταν να τρέφουν μακριά μαλλιά. Στην Αθήνα, την εποχή που γράφονται οι Βάκχες (λίγο πριν από το 406 π.Χ.), μακριά μαλλιά είχαν μόνο νεαροί αριστοκράτες, οι οποίοι αντιμετωπιζόνταν

Πενθέας και Διόνυσος

εξουσία σε δραστικότερο στιχομυθικό διάλογο ανάμεσα στον Διόνυσο και τον Πενθέα.

Το επεισόδιο αυτό (2ο) και τα δύο επόμενα (3ο και 4ο) συγκροτούν, όπως έχει γραφεί, ένα τρίπτυχο. Στην πρώτη σκηνή του τριπτύχου (2ο επεισόδιο) ο Πενθέας είναι φαινομενικά ο ισχυρός και ο Διόνυσος ο ανίσχυρος που λουδορεύεται και φυλακίζεται, στη δεύτερη (3ο επεισόδιο) παρουσιάζεται εν εξελίξει η βαθμιαία αντιστροφή των όρων, ενώ στην τρίτη (4ο επεισόδιο) η αντιστροφή έχει πλήρως συντελεσθεί και ο άλλοτε 'ισχυρός' Πενθέας έχει παραδοθεί άνευ όρων και έχει μετατραπεί σε παίγνιο στα χέρια του ανιλέητου Διονύσου, που θα τον οδηγήσει στον Κιθαριώνα και στον θάνατο.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Αφήστε του τα χέρια.¹

Τώρα που πιάστηκε στα δέχτρα, δεν ξεφεύγει.

Τόσο γρήγορος δεν είναι.

Πάντως, Ξένε, δε σου λείπει η ομορφιά

—τουλάχιστον η ομορφιά που γοητεύει τις γυναίκες.

Άλλωστε, γι' αυτές δε βρίσκεσαι στη θήβα;

455 Τα μαλλιά σου είναι μακριά· δεν ξέρουν τι θα πει πάλη·

οι βόστρυχοι χύνονται στους ώμους,

αγγίζουν το μάγουλό σου

γεμάτοι πόθο.²

Το δέρμα σου το κρατάς λευκό,³ το φροντίζεις.

Φοβάσαι το βλέμμα του ήλιου· στη σκιά

κυνηγάς την Αφροδίτη με το κάλλος σου.

460 Πες μου, λοιπόν, πρώτα: ποιος είσαι; ποια η γενιά σου;

με καχυποψία. Μερικοί θεοί, ιδίως ο Διόνυσος, παριστάνονται και την εποχή αυτή με μακριά μαλλιά. Οι παλαιότες έκοβαν κοντά τα μαλλιά τους.

³ Για τους Έλληνες που γυμνάζονται στις παλαιότερες η λευκότητα της επιδερμίδας χαρακτηρίζει τους Ασιάτες, τις γυναίκες και τους θηλυπρεπείς.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

οὐκ ὄκνος οὐδεὶς, ῥάδιον δ' εἰπεῖν τόδε,
τὸν ἀνθεμιάδῃ Τμῶλον οἶσθ' ἀπο κλύων.

ΠΕΝΘΕΥΣ

οἶδ', ὅς τὸ Σάρδεων ἄστῃ περιβάλλει κύκλῳ.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

ἐντεῦθεν εἰμι, Λυδία δέ μοι πατρίς.

ΠΕΝΘΕΥΣ

465 πόθεν δὲ τελετὰς τάσδ' ἄγεις ἐς Ἑλλάδα;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Διόνυσος αὐτός μ' εἰσέβησ', ὁ τοῦ Διός.

ΠΕΝΘΕΥΣ

Ζεὺς δ' ἔστ' ἐκεῖ τις ὅς νέους τίκτει θεούς;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

οὐκ, ἀλλ' ὁ Σεμέλην ἐνθάδε ζεύξας γάμοις.

ΠΕΝΘΕΥΣ

πότερα δὲ νίκτωρ σ' ἢ κατ' ὄμμι' ἠνάγκασεν;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

470 ὄρων ὄρωντα, καὶ διδάσκω ὄργια.

ΠΕΝΘΕΥΣ

τὰ δ' ὄργι' ἐστὶ τίν' ἰδέαν ἔχοντά σοι;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

ἄρρητ' ἀβακχεύτοισιν εἰδέναι βροτῶν.

ΠΕΝΘΕΥΣ

ἔχει δ' ὄνησιν τοῖσι θύουσιν τίνα;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

οὐ θέμις ἀκοῦσαί σ', ἔστι δ' ἄξι' εἰδέναι.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Δε θα διστάσω να σου πω. Δύσκολο δεν είναι.
Ίσως θα έχεις ακούσει και θα ξέρεις τον ανθισμένο Τμώλο.⁴

ΠΕΝΘΕΑΣ

Ξέρω. Αγκαλιάζει την πόλη των Σάρδεων.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Από εκεί κρατάω. Πατρίδα μου η χώρα της Λυδίας.

ΠΕΝΘΕΑΣ

465 Και από πού και ως πού φέρνεις τις τελετές σου στην Ελλάδα;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Με δίδαξε ο Διόνυσος, ο υιός του Διός.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Υπάρχει εκεί άλλος Δίας, που γεννά νέους θεούς;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Όχι! Είναι αυτός που ενώθη με τη Σεμέλη εδώ.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Και σε ... 'ανάγκασε' στο όνειρό σου ή τον είδες με τα μάτια σου;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

470 Τον έβλεπα και μ' έβλεπε. Έτσι μου εμπιστεύτηκε τα όργια.⁵

ΠΕΝΘΕΑΣ

Αυτά τα όργια που λες, πώς είναι;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Δε λέγονται. Απαγορεύεται να τα γνωρίζουν οι αμόητοι.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Και ποιο το όφελος, αν είσαι μυημένος;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Δεν επιτρέπεται ν' ακούσεις, όμως θα άξιζε να ξέρεις.

⁴ Όρος της Λυδίας, κέντρο της διονυσιακής λατρείας.

⁵ Η λέξη όργια (από την ίδια ρίζα με τη λέξη Έργον) δηλώνει τα δρώμενα, τα τελούμενα, τις σχετικές ιεροπραξίες.

ΠΕΝΘΕΥΣ

475 εὖ τοῦτ' ἐκιβδηλευσας, ἦν' ἀκούσαι θέλω.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

ἀσίβειαν ἀσκοῦντ' ὄργι' ἐχθαίρει θεοῦ.

ΠΕΝΘΕΥΣ

ὁ θεός, ὄραν γὰρ φῆς σαφῶς, ποιός τις ἦν;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

ὁποῖος ἦθελ'· οὐκ ἐγὼ 'τασσον τόδε.

ΠΕΝΘΕΥΣ

τοῦτ' αὖ παρωχέτευσας, εὖ γ' οὐδὲν λέγων.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

480 δόξει τις ἀμαθει σοφὰ λέγων οὐκ εὖ φρονεῖν.

ΠΕΝΘΕΥΣ

ἦλθες δὲ πρῶτα δεῦρ' ἄγων τὸν δαίμονα;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

πᾶς ἀναχορεύει βαρβάρων τὰδ' ὄργια.

ΠΕΝΘΕΥΣ

φρονούσι γὰρ κάκιον Ἑλλήνων πολὺ.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

τὰδ' εὖ γε μᾶλλον· οἱ νόμοι δὲ διάφοροι.

ΠΕΝΘΕΥΣ

485 τὰ δ' ἱερὰ νύκτωρ ἢ μεθ' ἡμέραν τελεῖς;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

νύκτωρ τὰ πολλὰ· σεμνότητ' ἔχει σκότος.

ΠΕΝΘΕΥΣ

τοῦτ' ἐς γυναῖκας δάλιον ἔστι καὶ σαθρόν.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

κάν ἡμέρα τό γ' αἰσχρὸν ἐξεύροι τις ἄν.

ΠΕΝΘΕΑΣ

475 Ωραίο τέχνασμα, για να ζητώ να μάθω.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Τα όργια του θεού μισούν τον θιασώτη της ασέβειας.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Ο θεός —αφού λες πως τον είδες ολοζώντανο— πώς ήταν;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Όπως ήθελε. Αυτό δεν το καθόριζα εγώ.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Ωραία το παρέκαμψες και αυτό, ενώ δεν απαντάς.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

480 Μιλάς σοφά στον αμαθή, και αυτός σε λέει παράλογο.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Τον θεό ήρθες και τον έφερες πρώτα εδώ;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Όλοι οι βάρβαροι χορεύουν τους ιερούς χορούς.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Γιατί οι βάρβαροι είναι πολύ πιο αφελείς από τους Έλληνες.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Σ' αυτό μάλλον πιο ώριμοι. Απλώς, τα ήθη τους διαφέρουν.

ΠΕΝΘΕΑΣ

485 Οι τελετές γίνονται νύχτα ή την ημέρα;

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Συνήθως νύχτα. Είναι ιεροπρεπές το σκότος.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Για τις γυναίκες αυτό είναι ύπουλο και δόλιο.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Το αισχρό —φαντάζομαι— το βρίσκεις και τη μέρα.

ΠΕΝΘΕΥΣ

δέκην σε δοῦναι δεῖ σοφισμάτων κακῶν.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

490 σέ δ' ἀμαθίας γε κάσειβούντ' ἐς τὸν θεόν.

ΠΕΝΘΕΥΣ

ὡς θρασὺς ὁ βάκχος κοῦκ ἀγύμναστος λόγων.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

εἶφ' ὃ τι παθεῖν δεῖ· τί με τὸ δεινὸν ἐργάσῃ;

ΠΕΝΘΕΥΣ

πρῶτον μὲν ἀβρὸν βόστρυχον τεμῶ σέθεν.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

ἱερὸς ὁ πλόκαμος· τῷ θεῷ δ' αὐτὸν τρέφω.

ΠΕΝΘΕΥΣ

495 ἔπειτα θύρσον τόνδε παράδος ἐκ χερῶν.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

αὐτός μ' ἀφαιροῦ· τόνδε Διονύσω φορῶ.

ΠΕΝΘΕΥΣ

εἴρκταισί τ' ἔνδον σῶμα σὸν φυλάξομεν.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

λύσει μ' ὁ δαίμων αὐτός, ὅταν ἐγὼ θέλω.

ΠΕΝΘΕΥΣ

ὅταν γε καλέσῃς αὐτὸν ἐν βάκχαις σταθεῖς.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

500 καὶ νῦν ἂ πάσχω πλησίον παρῶν ὀρᾶ.

ΠΕΝΘΕΥΣ

καὶ ποῦ ἴστω; οὐ γὰρ φανερὸς ὄμμασίν γ' ἐμοῖς.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Για τις θλιβερές σοφιστείες θα δώσεις λόγο.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

490 Και εσύ, γιατί είσαι μωρός και ασεβής.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Είναι θρασύς ο μύστης, θρασύτατος, και με λόγο γυμνασμένο.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Πες μου! Τι πρόκειται να πάθω; Τι το φοβερό μου επιφυλάσσεις;

ΠΕΝΘΕΑΣ

Πρώτα-πρώτα: Θα σου κόψω τον αβρό βόστρυχο.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Ο βόστρυχος είναι ιερός, αφιερωμένος στο θεό.

ΠΕΝΘΕΑΣ

495 Παράδωσέ μου, τώρα, τον θύρσο που κρατάς.⁶

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Έλα να τον πάρεις εσύ. Εγώ υψώνω τον θύρσο για τον Διόνυσο.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Έπειτα θα εγκλειστείς στη φυλακή και θα φρουρείσαι.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Θα με ελευθερώσει ο θεός, όταν εγώ θελήσω.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Όταν βρεθείς ανάμεσα στις βάκχες και τον καλέσεις.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

500 Και τώρα δίπλα σου είναι και βλέπει όσα πάσχω.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Πού είναι; Τα μάτια τα δικά μου δεν τον βλέπουν.

⁶ Ο θύρσος, το έμβλημα των πιστών του Διονύσου, ήταν ένα καλάμι στην κορυφή του οποίου είχε προσδεθεί κισσός.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

παρ' ἐμοί· σύ δ' ἀσεβῆς αὐτὸς ἂν οὐκ εἰσορᾷς.

ΠΕΝΘΕΥΣ

λάζυσθε· καταφρονεῖ με καὶ Θήβας ὅδε.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

οὐδῶ με μὴ δεῖν, σωφρονῶν οὐ σώφροσιν.

ΠΕΝΘΕΥΣ

505 ἐγὼ δὲ δεῖν γε, κυριώτερος σέθεν.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

οὐκ οἶσθ' ὅ τι ζῆς οὐδ' ὅ δρᾷς οὐδ' ὅστις εἶ.

ΠΕΝΘΕΥΣ

Πειθεύς, Ἀγαυῆς παῖς, πατὴρ δ' Ἐχίονος.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

ἐνδυστυχήσαι τοῦνομ' ἐπιτήδειος εἶ.

ΠΕΝΘΕΥΣ

510 χάρει· καθεῖρξατ' αὐτὸν ἵππικαῖς πέλας
φάτναισιν, ὡς ἂν σκότιον εἰσορᾷ κνέφας.
ἐκεῖ χόρειε· τάσδε δ' ἄς ἄγων πάρει
κακῶν συνεργοὺς ἢ διεμπολήσομεν
ἢ χεῖρα δούπου τοῦδε καὶ βύρσης κτύπου
παύσας ἐφ' ἰστοῖς δμωίδας κεκτήσομαι.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

515 στείχομι' ἂν· ὅ τι γὰρ μὴ χρεῶν οὔτοι χρεῶν
παθεῖν, ἀτάρ τοι τῶνδ' ἄποι' ὑβρισμάτων
μέτεισι Διόνυσός σ', ὃν οὐκ εἶναι λέγεις·
ἡμᾶς γὰρ ἀδικῶν κεῖνον ἐς δεσμοὺς ἄγεις.

⁷ Ὅπως ο αὐλός ἐστὶ καὶ τὸ τύμπανο συνδέεται στενά με τὴ λατρεία τοῦ Διονύσου. Τὸ ἀρχαῖο τύμπανο ἦταν ὅπως τὸ σημερινό ντέρι, με τὴ διαφορά ὅτι τὸ δῆρμα ἐκάλυπτε καὶ τὶς δύο πλευρές.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Όπου είμαι εγώ. Στον ασεβή δεν φανερώνεται.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Συλλάβετέ τον. Αυτός περιφρονεί και εμένα και τη Θήβα.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Εγώ ο σώφρων λέω στους μη σώφρονες: μη με δένετε.

ΠΕΝΘΕΑΣ

505 Και εγώ σας λέω: δέστε τον. Η δύναμή μου πάνω από σένα.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Δεν ξέρεις γιατί ζεις, τι πράττεις, ποιος είσαι.

ΠΕΝΘΕΑΣ

Είμαι ο Πενθέας, ο γιός της Αγαύης· πατέρας μου ο Εχίων.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Πενθέας! Όνομα ταιριαστό να κλείσει μέσα του το πένθος.

ΠΕΝΘΕΑΣ

510 Προχώρει! Κλείστε τον στο στάβλο των αλόγων,
να βλέπει το τυφλό σκοτάδι. Εκεί χόρευε.

Και αυτές εδώ,

τις συνεργούς του κακού, που τις σέρνεις μαζί σου,

ή θα τις πουλήσω

ή θέτω τέλος σε τύμπανα' και κρότους

και τις κρατάω στους αργαλειούς μου δούλες.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

515 Πηγαίνω. Ό,τι δεν πρέπει να πάθω,

δεν θα το πάθω. Όμως ο Διόνυσος,

που λες πως δεν υπάρχει,

θα σε δικάσει γι' αυτή την ύβρη.

Γιατί δεν αδικείς εμένα, εκείνον φυλακίζεις.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ

76. — Βάκχαι 1041–1152

Στο τέλος του προηγούμενου επεισοδίου, ο Πενθέας, οδηγούμενος από τον Διόνυσο, εγκαταλείπει οριστικά τη σκηνή μεταμφιεσμένος σε μαινάδα, για να μπορέσει να δεισδύσει —χωρίς κίνδυνο, όπως φαντάζεται— στο χώρο των μαινάδων πάνω στον Κιθαιρώνα, όπου η παρουσία ανδρών σήμαινε θάνατο, και να παρακολουθήσει εκ του ασφαλούς τις υποτιθέμενες αισχροουργίες των, όπως ήταν η εσώτατή του επιθυμία. Στο απόσπασμα που παρατίθεται εδώ —χωρίς αμφιβολία μια από τις ωραιότερες αγγελικές ρήσεις του Ευριπίδη, που γενικότερα θεωρείται ασυναγώνιστος στη σύνθεση αγγελικών ρήσεων— ο ακόλουθος του Πενθέα περιγράφει τον σπαραγμό του Πενθέα από τις μαινάδες με κορυφαία την ίδια τη μητέρα του την Αγαθή.

ΧΟΡΟΣ

ἔνεπέ μοι, φράσον· τίς μορῶν θνήσκει
 ἄδικος ἄδικά τ' ἐκπορίζων ἀνήρ;

ΑΓΓΕΛΟΣ

ἐπεὶ θεράπνας τῆσδε Θηβαίας χθονὸς
 λιπόντες ἐξέβημεν Ἄσωπου ῥοάς,
 1045 λέπας Κιθαιρώνειον εἰσεβάλλομεν
 Πειθεὺς τε καὶ γὰρ (δεσπότη γὰρ εἰπόμην)
 ξένος θ' ὅς ἡμῖν πομπὸς ἦν θεωρίας,
 πρῶτον μὲν οὖν ποιηρὸν ἴζομεν νάπος,
 τὰ τ' ἐκ ποδῶν σιγηλὰ καὶ γλώσσης ἄπο
 1050 σῶζοντες, ὡς ὄρωμεν οὐχ ὄρώμενοι,
 ἦν δ' ἄγκος ἀμφίκριμμον, ὕδασι διάβροχον,
 πεύκαισι συσκιάζον, ἔνθα μαινάδες
 καθήντ' ἔχουσαι χεῖρας ἐν τερπνοῖς πόνοις.

¹ Ποταμός της Βοιωτίας.

² Μαινάδες (μαινόμενες) χαρακτηρίζονται οι γυναίκες της Θήβας που κατελήφθησαν από μα-

Ο σπαραγμός του Πενθέα

Η αγγλική αυτή ρήση συνδέεται ποικιλοτρόπως με την προηγούμενη (στ. 677-774), στην οποία περιγράφονται τα θαυμαστά έργα των μαινάδων πάνω στον Κιθαιρώνα και η βιαιότατη αντίδρασή τους στην παρουσία ανδρών, αντίδραση που εκφορτίζεται στον σπαραγμό ολόκληρης αγέλης βοδιών. Και τις δύο ρήσεις τις χαρακτηρίζει απaráμιλλη ενέργεια, που εκπηγάζει πρατίστως από την εϊστόχη επιλογή λεπτομερειών που αποδίδουν το θαύμα και τη βία. Στο παρακάτω απόσπασμα είναι αριστοτεχνικός ο τρόπος με τον οποίο υποβάλλεται η ατμόσφαιρα του υπερφυσικού (ιδίως στους στίχους 1084 κ.ε.).

ΧΟΡΟΣ

Λέγε μου, ιστόρησε, με τι θάνατο επήγε
ο άδικος άνδρας που έπραττε το άδικο;

ΑΙΤΕΛΟΣ

- Όταν αφήσαμε πίσω μας τις παρυφές της θήβας,
περάσαμε τις ροές του Ασωπού¹
1045 και προχωρήσαμε στα βράχια του Κιθαιρώνα
ο Πενθέας, εγώ —εγώ συνόδευα τον αφέντη μου—
και μαζί μας ο Ξένος, που μας οδηγούσε στο ταξίδι.
Σταματήσαμε πρώτα σε μια χλοερή κοιλάδα.
Εσίγησαν τα βήματά μας και η γλώσσα μας,
1050 για να βλέπουμε χωρίς να μας βλέπουν.
Ήταν ένα φαράγγι ανάμεσα σε γκρεμούς:
έτρεχαν νερά, το σκέπαζε ο ίσκιος του πεύκου.
Εκεί εκάθονταν οι μαινάδες,²
με τα χέρια τους δοσμένα σε τερπνά έργα.

¹ία, επειδή δεν αναγνώριζαν ως θεό τον Διώνυσο, εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και κατέφυγαν στον Κιθαιρώνα. Μερικές φορές ο όρος 'μαινάδες' χρησιμοποιείται ως συνώνυμο του όρου 'βόσχεις' (οι γυναίκες που δεν αποχωρίζονται τον Διώνυσο και αποτελούν τη μόνιμη συνοδεία του).

- αἱ μὲν γὰρ αὐτῶν θύρσον ἐκλελοιπότα
 1055 κισσῷ κομήτην αἰθῆς ἐξανέστεφον,
 αἱ δ' ἐκλιποῦσαι ποικίλ' ὡς πῶλοι ζυγὰ
 βακχεῖον ἀντέκλαζον ἀλλήλαις μέλος.
 Πειθεὺς δ' ὁ τλήμων θήλυν οὐχ ὄρων ὄχλον
 ἔλεξε τοιάδ'. "ὦ ξέν', οὐ μὲν ἔσταμεν
 1060 οὐκ ἐξικνούμαι μαινάδων ὄσσοις νόθων·
 ὄχθων δ' ἐπ' ἀμβὰς ἐς ἐλάτην ὑψαύχενα
 ἴδοιμ' ἂν ὀρθῶς μαινάδων αἰσχροργίαν."
- τοῦντεῦθεν ἦδη τοῦ ξένου τὸ θαῦμ' ὄρῳ·
 λαβῶν γὰρ ἐλάτης οὐράνιον ἄκρον κλάδον
 1065 κατήγεν ἦγεν ἦγεν ἐς μέλαν πέδον·
 κυκλοῦτο δ' ὥστε τόξον ἢ κυρτὸς τροχὸς
 τόνῳ γραφόμενος περιφορὰν ἐλκεδρόμιον·
 ὡς κλῶν' ὄρειον ὁ ξένος χεροῖν ἄγων
 ἔκαμπτεν ἐς γῆν, ἔργματ' οὐχὶ θνητὰ δρών.
 1070 Πειθέα δ' ἰδρύσας ἐλατίνων ὄζων ἐπι
 ὀρθὸν μεθίει διὰ χερῶν βλάστημ' ἄνω
 ἀτρέμα, φυλάσσω μὴ ἀναχαιτίσειέ νιν,
 ὀρθῇ δ' ἐς ὀρθὸν αἰθέρ' ἐστηρίζετο
 ἔχουσα νῶτοις δεσπότην ἐφήμενον.
 1075 ὦφθη δὲ μᾶλλον ἢ κατεῖδε μαινάδας·
 ὅσον γὰρ οὔπω δηλὸς ἦν θάσσω ἄνω,
 καὶ τὸν ξένον μὲν οὐκέτ' εἰσορᾶν παρήν,
 ἐκ δ' αἰθέρος φωνή τις, ὡς μὲν εἰκάσαι
 Διόνυσος, ἀνεβόησεν· "ὦ νεάνιδες,
 1080 ἄγω τὸν ὑμᾶς καὶ τὰμά τ' ὄργια
 γέλων τιθέμενοι· ἀλλὰ τιμωρεῖσθέ νιν."
 καὶ ταῦθ' ἄμ' ἠγόρευε καὶ πρὸς οὐρανὸν
 καὶ γαῖαν ἐστήριξε φῶς σεμνοῦ πυρός.

³ Εἶδος διαφήτη.

- 1055 Άλλες έστεφαν πάλι με κισσό τον γυμνωμένο θύρσο,
για να γίνει πυκνόμαλλος,
και άλλες, σαν τα πουλάρια
που απαλλάχθηκαν από τον σκαλιστό ζυγό,
αντιφωνώντας τραγουδούσαν μελωδίες βακχικές.
Και ο Πενθέας ο άμοιρος,
που δεν έβλεπε το πλήθος των γυναικών, είπε:
- 1060 «Ξένε, από εδώ που στεκόμαστε
το βλέμμα μου δεν φτάνει τις ψευτομαινάδες.
Αν όμως ανεβώ πάνω στο ύψωμα,
αν σκαρφαλώσω στον υψηλό αυχένα ενός ελάτου,
θα δω καλά τα αίσχη των μαινάδων.»
- Και αμέσως βλέπω το θαύμα του Ξένου.
Έπιασε την ουρανομήκη κορυφή ενός ελάτου
και την έφερε, την έφερε, την έφερε στο μαύρο χώμα.
1065 Ελίγριζε όπως λυγίζει το τόξο ή όπως ο κυρτός τροχός
παίρνει το σχήμα που χάραξε ο τόρνος.²
Έτσι ο Ξένος,
οδηγώντας με τα χέρια του το κλωνάρι των βουνών,
το χαμήλωνε στο χώμα
—τα έργα του δεν ήσαν έργα ενός θνητού.
- 1070 Στερέωσε τον Πενθέα πάνω στα ελάτινα κλαδιά
και ανάμεσα στις παλάμες του άφηνε απαλά το βλαστάρι
να πάει ψηλά,
προσέχοντας να μην εκτιναχθεί.
Υψώθη ορθό στον ορθό ουρανό,
με τον αφέντη καθισμένο στη ράχη του.
- 1075 Όμως πιο πολύ τον είδαν παρά που είδε τις μαινάδες.
Γιατί καλά-καλά δεν πρόφτασε να φανεί καθισμένος ψηλά,
και άξαφνα ο Ξένος είχε γίνει άφαντος.
Μια φωνή —πιστεύω του Διονύσου—
αντήχησε από το βάθος του αιθέρα:
«Γυναίκες, φέρνω εκείνον που χλευάζει εσάς,
1080 εμένα, τα όργιά μου.
Τιμωρήστε τον».
Όσο μιλούσε, ανάμεσα στον ουρανό και στη γη
είχε απλωθεί ένα φως ιερού πυρός.

- σίγησε δ' αἰθήρ, σίγα δ' ὕλμιος νάπη
 1085 φύλλ' εἶχε, θηρῶν δ' οὐκ ἂν ἤκουσας βοήν.
 αἱ δ' ὠσὶν ἤχην οὐ σαφῶς δεδεγμέναι
 ἔστησαν ὄρθαι καὶ διήνεγκαν κᾶρα,
 ὁ δ' αὖθις ἐπέκελευσεν ὡς δ' ἐγνώρισαν
 σαφῆ κελευσμὸν Βακχίου Κάδμου κόραι
 1090 ἦξαν πελείας ἀκύτῃτ' οὐχ ἦσσοιες
 {ποδῶν ἔχουσαι συντόνοις δρομήμασι
 μήτηρ Ἀγαίη σύγγοιόι θ' ὁμόσποροι}
 πᾶσαι τε βᾶκχαι, διὰ δὲ χειμάρρου νάπης
 ἀγμῶν τ' ἐπήδων θεοῦ πνοαῖσις ἐμμανεῖς.
 1095 ὡς δ' εἶδον ἐλάτῃ δεσπότην ἐφήμενον,
 πρῶτον μὲν αὐτοῦ χειρμάδας κραταιβόλους
 ἔρριπτον, ἀντίπυργον ἐπιβάσαι πέτραν,
 ὄλοισί τ' ἐλατίνοισιν ἠκοντίζετο,
 ἄλλαι δὲ θύρσοις ἴεσαν δι' αἰθέρος
 1100 Πειθέως, στόχον δύστηνον, ἀλλ' οὐκ ἦνυτον.
 κρείσσον γὰρ ὕψος τῆς προθυμίας ἔχων
 καθῆσθ' ὁ τλήμων, ἀπορία λελημμένος.
 τέλος δὲ δρυῖνοις συντριαινοῦσαι κλάδοις
 ρίζας ἀνεσπάρασσον ἀσιδήροις μοχλοῖς.
 1105 ἐπεὶ δὲ μόχθων τέρματ' οὐκ ἐξήνυτον,
 ἔλεξ' Ἀγαίη· "φέρε, περιστᾶσαι κύκλω
 πτόρθου λάβεσθε, μαινάδες, τὸν ἀμβάτην
 θῆρ' ὡς ἔλωμεν μηδ' ἀπαγγεῖλη θεοῦ
 χοροὺς κρυφαίους." αἱ δὲ μυρίαν χέρα
 1110 προσέθεσαν ἐλάτῃ κᾶξανέσπασαν χθονός.
 ὕψου δὲ θάσσωιν ὑψόθεν χαμαιριφῆς
 πίπτει πρὸς οὐδας μυρίοις οἰμάγμασι
 Πειθείς· κακοῦ γὰρ ἐγγὺς ὦν ἐμάνθανεν.
 πρώτη δὲ μήτηρ ἤρξεν ἱερέα φόνου
 1115 καὶ προσπίτνει νῦν· ὁ δὲ μίτραν κόμης ἄπο
 ἔρριψεν, ὡς νῦν γνωρίσασα μὴ κτάνοι
 τλήμων Ἀγαίη, καὶ λέγει παρηίδος

- Σίγησε ο αιθέρας,
 σίγησαν τα φύλλα στο δασωμένο φαράγγι.
 1085 φωνή αγριμιού δεν άκουγες.
 Οι μαινάδες δεν άκουσαν καθαρά τον ήχο,
 σκιάστηκαν ορθές, έφεραν ένα γύρο το κεφάλι.
 Εκείνος τις κάλεσε πάλι.
 Όταν οι κόρες του Κάδμου αναγνώρισαν την προσεαγή του Βάχχου,
 που ήχησε ολοκάθαρη,
 1090 όρμησαν γρήγορες σαν το περιστέρι
 —και μαζί τους οι βάκχες όλες.
 Μέσα από την κοίτη του χειμάρρου και από γκρεμούς πηδούσαν,
 ξέφρενες από τις πνοές του θεού.
 1095 Μόλις είδαν τον αφέντη μου καθισμένο επάνω στο έλατο,
 ανέβηκαν σ' ένα βράχο που υψωνόταν απέναντι σαν πύργος
 και άρχισαν να του ρέχνουν πέτρες με όλη τους τη δύναμη
 και να εξακοντίζουν ελάτινους κλώνους.
 Άλλες πετούσαν μέσα από τον αιθέρα θύρσους
 1100 σημαδεύοντας τον Πενθέα —ένα στόχο θλιβερό—
 όμως ματαιώς.
 Πιο ψηλά και από τον ζήλο τους καθόταν ο άμοιρος,
 παγιδευμένος και αμήχανος.
 Στο τέλος, έσκαβαν τις ρίζες
 και με κλάδους δρυός, λιστούς όχι από σίδηρο,
 πάλευαν να ξεριζώσουν το έλατο.
 1105 Και όταν μοχθούσαν και δεν έφταναν τον στόχο,
 είπε η Αγαύη: «Έμπρός, μαινάδες,
 κυκλώστε το δέντρο και αδράξτε τον κορμό του,
 να πιάσουμε το αγρίμι εκεί ψηλά,
 να μην προδώσει τους κρυφούς χορούς του θεού.»
 Εκείνες άρπαξαν το έλατο με χίλια χέρια
 1110 και το σήκωσαν από το χώμα.
 Έτσι ψηλά που εκαθόταν, από ψηλά γκρεμίζεται ο Πενθέας,
 πέφτει στο χώμα με βογγητό ακατάπαυτο.
 Καταλάβαινε ότι βρισκόταν κοντά στο κακό.
 Πρώτη άρχισε η μάνα του, ιέρεια του φόνου,
 και απάνω του πέφτει.
 1115 Εκείνος πέταξε από τα μαλλιά του την ταινία,
 μήπως η άμοιρη Αγαύη τον αναγνωρίσει και δεν τον σκοτώσει.

- ψαύων· “ἐγὼ τοι, μήτηρ, εἰμί, παῖς σέθεν
 Πενθείς, ὃν ἔτεκες ἐν δόμοις Ἐχίονος·
 1120 οἴκτιρε δ’ ὦ μήτέρ με μηδὲ ταῖς ἐμαῖς
 ἀμαρτίαισι παῖδα σὸν κατακτάνης.”
 ἢ δ’ ἀφρόν ἐξεῖσα καὶ διαστροφούς
 κόρας ἐλίσσοις, οὐ φρονούσ’ ἂ χρὴ φρονεῖν,
 ἐκ Βακχίου κατείχεται, οὐδ’ ἔπειθέ νιν.
 1125 λαβοῦσα δ’ ὠλέναισ’ ἀριστερὰν χέρα,
 πλευροῖσιw ἀντιβᾶσα τοῦ δυσδαίμονος
 ἀπεσπάραξεν ὤμον, οὐχ ὑπὸ σθένους
 ἀλλ’ ὁ θεὸς εὐμάρκεαν ἐπέδιδου χεροῖν.
 Ἴνώ δὲ τὰπὶ θάτερ’ ἐξηργάζετο
 1130 ῥηγνύσα σάρκας, Αὐτονόη τ’ ὄχλος τε πᾶς
 ἐπέιχε βακχῶν· ἦν δὲ πᾶσ’ ὁμοῦ βοή,
 ὁ μὲν στενάζων ὅσον ἐτύγχαν’ ἐμπνέων,
 αἱ δ’ ὠλόλυζον. ἔφερε δ’ ἡ μὲν ὠλένην,
 ἢ δ’ ἴχνος αὐταῖς ἀρβύλαις, γυμνοῦντο δὲ
 1135 πλευραὶ σπαραγμοῖς, πᾶσα δ’ ἡματωμένη
 χεῖρας διεσφαίριζε σάρκα Πενθείως.
- κεῖται δὲ χωρὶς σῶμα, τὸ μὲν ὑπὸ στύφλοις
 πέτραις, τὸ δ’ ὕλης ἐν βαθυξύλω φόβῃ,
 οὐ ῥάδιον ζήτημα· κρᾶτα δ’ ἄθλιον,
 1140 ὅπερ λαβοῦσα τυγχάνει μήτηρ χεροῖν,
 πήξασ’ ἐπ’ ἄκρον θύρσον ὡς ὀρεστέρου
 φέρει λείοντος διὰ Κιθαιρῶνος μέσου,
 λιποῦσ’ ἀδελφὰς ἐν χοροῖσι μαινάδων,
 χωρεῖ δὲ θήρῃ δυσπότμῳ γαυρουμένη
 1145 τειχέων ἔσω τῶνδ’, ἀνακαλοῦσα Βάκχιον
 τὸν ξυγκύναγον, τὸν ξυνεργάτην ἄγρας,
 τὸν καλλίνικον, ᾧ δάκρυα νικηφορεῖ.

⁴ Ἡ Ἴνώ καὶ ἡ Αὐτονόη (στ. 1130) εἶναι κόρες τοῦ Κάδμου, ἀδελφές τῆς Αἰγίπης καὶ τῆς Σεμελής.

- αγγίζει το μάγουλό της και λέει:
 «Εγώ είμαι, μητέρα, ο γιός σου ο Πενθέας,
 που με γέννησες στο σπίτι του Εχίονα.
- 1120 Λυπήσου με, μητέρα,
 για το σφάλμα το δικό μου μη σκοτώσεις το παιδί σου.»
 Εκείνη έβγαζε αφρούς, εγύριζε τα μάτια της αλλοπαρμένα,
 δεν σκεφτόταν όπως έπρεπε να σκέφτεται,
 την είχε κυριεύσει ο Βάκχος και ο Πενθέας δεν την έπειθε.
- 1125 Άδραξε με τα δυο της χέρια το αριστερό του χέρι,
 πάτησε πάνω στα πλευρά του δύσμοιρου
 και του χώρισε τον ώμο.
 Δεν ήταν δύναμη δική της —ο θεός εχάριζε στα χέρια της την άνεση.
 Από το άλλο μέρος ολοκλήρωνε το έργο η Ινώ!
 Ξεσκίζοντας τις σάρκες του.
- 1130 Και η Αυτονόη και όλο το πλήθος των βακχών επάνω του.
 Οι κραυγές όλων είχαν γίνει ένα,
 εκείνος εβόγγαε, όσο βαστούσε ακόμα η πνοή του, και αυτές
 αλάλαζαν.
 Άλλη κρατούσε χέρι κι άλλη πόδι με το άρβυλο φορεμένο.
 Απόμεναν γυμνά τα πλευρά, καθώς τον σπάραζαν.
- 1135 Και καθεμιά, με χέρια που έσταζαν αίμα,
 έπαιζε σφαίρα με τις σάρκες τού Πενθέα.
- Σκορπισμένο κείται το σώμα του,
 άλλο κάτω από σκληρούς βράχους
 και άλλο μέσα στα βαθιά φυλλώματα του δάσους
 —να βρεθεί δεν είναι εύκολο.
 Και το άθλιο κεφάλι του
- 1140 η τύχη το 'φερε να το πάρει στα χέρια της η μάνα του,
 το κάρφωσε στην κορυφή του θύρσου
 —κρατάει, λέει, κεφάλι λιονταριού των βουνών—
 και το φέρνει μέσα από τον Κιθαιρώνα,
 αφήνοντας τις αδελφές της στους χορούς των μαινάδων.
 Όλο καμάρι για το δύσμοιρο κνήγη,
- 1145 μπαίνει στα τείχη, καλώντας τον Βάκχο
 συγκνηγό, συνθηρευτή, νικηφόρο,
 αυτός της χάρισε νίκη δακρύων.

- ἐγὼ μὲν οὖν <τῆδ' > ἐκποδῶν τῇ ξυμφορᾷ
ἄπειμι. Ἀγαυήν πρὶν μολεῖν πρὸς δώματα.
1150 τὸ σωφρονεῖν δὲ καὶ σέβειν τὰ τῶν θεῶν
κάλλιστον· οἶμαι δ' αὐτὸ καὶ σοφώτατον
θνητοῖσι εἶναι κτῆμα τοῖσι χρωμένοις.

Διόνυσος και Μαινάδες. Μελανόμορφος αμφορέας, περ. 540 π.Χ. (Παρίσι, Cabinet des Medailles.)

- Εγώ τώρα κάνω τόπο στη συμφορά.
 Φεύγω πριν φτάσει στα δώματα η Αγκαίη.
 1150 Να είσαι σώφρων και να σέβεσαι τους θεούς
 είναι το ωραιότερο.
 Θαρρώ πως αυτό είναι για τους θνητούς, αν το έχουν,
 και το απόκτημα το σοφότερο.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

Ο σπαραγμός του Πενθέα από τις Μαινάδες. Επιγραφές: ΠΕΝΘΕΥΣ, ΓΑΛΗΝΗ
 (όνομα της μαινάδας στο κέντρο). Ερυθρόμορφος ψυχτήρας, περ. 520-510 π.Χ.
 (Βοστώνη, Museum of Fine Arts.)

ΧΑΙΡΗΜΩΝ

(4ος αι. π.Χ.)

77. – Οϊνεύς (Απόσπασμα 14)

Ο Χαιρήμων, ένας από του επιφανέστερους τραγικούς του τέταρτου αιώνα, είναι πρωτίστως γνωστός για το χαρακτηριστικό ύφος του. Ο Αριστοτέλης, για να περιγράψει αυτή την ιδιομορφία, χρησιμοποιεί για τον Χαιρήμονα τον όρο αναγνωστικός και προσθέτει ότι το ύφος του είναι δουλεμένο όπως το ύφος ενός που γράφει πεζούς λόγους (ἀκριβής ὡπερ λογογράφος). Ο όρος αναγνωστικός σημαίνει ότι τα έργα του Χαιρήμονα προσφέρονταν και για ανάγνωση, όχι ότι προορίζονταν μόνο για ανάγνωση.

Από το έργο του σώζονται γύρω στα 40 αποσπάσματα (περίπου 80 στίχοι). Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι το εκτενέστερο και προέρχεται από την τραγωδία Οϊνεύς. Δεν γνωρίζουμε ποιο επεισόδιο από τον μύθο του Οινέα, του βασιλιά της Καλυδόνιας, αποτελούσε την υπόθεση του έργου. Στους σωζόμενους στίχους ο επαινητής ήρωας, ο Οϊνεύς, σαν να περιγράφει ένα εικαστικό έργο (έκφρασις), δηγγέται τι είδε, όταν μια νύ-

ΟΙΝΕΥΣ

ἔκειτο δ' ἡ μὲν λευκὸν εἰς σεληνόφωσ
φαίνουσα μαστὸν λελυμένης ἐπωμίδος,
τῆς δ' αὖ χορεία λαγόνα τὴν ἀριστερὰν
ἔλυσε· γυμνὴ δ' αἰθέρος θεάμασιν

- 5 ζῶσαν γραφὴν ἔφαινε, χρῶμα δ' ὄμμασιν
λευκὸν μελαίνης ἔργον ἀντηγέει σκιᾶς,
ἄλλη δ' ἐγύμνου καλλίχειρας ὠλένας,
ἄλλης προσαμπέχουσα θήλυν αὐχένα,
ἡ δὲ ῥαγέντων χλανιδίων ὑπὸ πτυχαῖς
10 ἔφαινε μηρόν, κάζεπεσφραγίζετο
ᾠρας γελώσης χωρὶς ἐλπίδων ἔρωσ.

¹ Πιθανῶς παραπέμπει στην τεχνική της σκιαγραφίας, που την ανακάλυψε ο ζωγράφος Απολλόδωρος (τέλος 5ου αι. π.Χ.) και την οποία ο ζωγράφος Νικίας, γύρω στα μέσα του 4ου αι. π.Χ., χρησιμοποίησε στην απόδοση γυναικείων μορφών. «Ο όρος σκιαγραφία σημαίνει γε-

“ Έκφρασις”

χτα βρέθηκε μπροστά σε ομάδα νεαρών γυναικών που κοιμούνταν στο ύπαιθρο έπειτα από την εξουθένωση του χορού που προηγήθηκε.

Είναι λίγο πολύ βέβαιο ότι ο Χαιρήμων αφοραμήθηκε από την περιγραφή των κοιμωμένων μαινάδων στην πρώτη αγγελική ρήση των Βακχίων του Ευριπίδη (683-686 τρύδον δὲ πάσαι σώμασιν παρεμέναι. / αἶ μὲν πρὸς ἐλάτης ὡτ' ἐρείσασαι φόβην. / αἶ δ' ἐν δρυὸς φύλλοισι πρὸς πέδῳ κἀρα / εἰκὴ βαλοῦσαι σωφρόνως... [Όλες τους είχαν βυθιστεί στον ύπνο, τα κορμιά τους αφημένα. / Άλλες ακουμπούσαν με την πλάτη σε χαιτή ελάτου. / και άλλες είχαν γεμμένο το κεφάλι τους στο χώμα / πάνω σε φύλλα δρυός. / όπως έτυχε, όμως σιμνά... μτφρ. Θ.Κ.Σ.]. Έχει διατυπωθεί μάλιστα η άποψη ότι και στον Χαιρήμονα ο λόγος είναι για μαινάδες, στο απόσπασμα ωστόσο δεν υπάρχει καμιά αδιαμφισβήτητη σχετική ένδειξη. Όπως και να 'χει το πράγμα, πολύ πιο σημαντικές από τις ομοιότητες είναι οι διαφορές του Χαιρήμονα από τον Ευριπίδη.

ΟΙΝΕΑΣ

- Η μια, ξαπλωμένη στο χώμα,
με το χιτώνα λιμμένο στον ώμο,
άφηνε να φανεί το στήθος της στο χλομό φως του φεγγαριού.
Της άλλης ο χορός της ελευθέρωσε την αριστερή λαγόνα:
5 γυμνή φανέρωνε στα βλέμματα του αιθέρα ζωντανή ζωγραφιά
και η λευκή χροιά του δέρματός της έλαμπε μέσα στα μάτια,
έργο της μαύρης σκιάς.¹
Άλλη εγύμνωνε τους ωραίους βραχίονες,
αγκαλιάζοντας τον τρυφερό λαιμό μιας άλλης.
10 Εκείνη, ανάμεσα στις πτυχές του σχισμένου χιτώνα,
άφηνε να φανεί ο μηρός
και γι' αυτή τη γελαστή νιότη
χαραζόταν βαθιά ο έρωτας ο χωρίς ελπίδα.

νικά ζωγραφική ή σχέδιο με φως και σκιά. Καμιά φορά έχει και την έννοια ενός απλού ή και ασαφούς τριτογραφήματος» (Α. Λεβίδης).

- ὑπνωμένοι δ' ἔπιπτον ἐλενίων ἔπι,
Ἴων τε μελανόφυλλα συγκλῶσαι πτερὰ
κρόκον θ', ὅς ἠλιῶδες εἰς ὑφάσματα
15 πέπλων σκιᾶς εἶδωλον ἐξωμόργυντο,
ἔρση δὲ θαλερὸς ἐκτραφεῖς ἀμάρακος
λειμῶσι μαλακοῦς ἐξέτεινεν αὐχένας.

- Δαμασμένες από τον ύπνο έπεφταν πάνω σε άγριους βασιλικούς,
τσακίζοντας τα μαύρα πέταλα των μενεξέδων
και τον κρόκο, που αποτύπωνε πάνω στους πέπλους
15 εικόνα όμοια με του ήλιου
και η θαλερή ματζουράνα που την έθρεψε η δροσιά
άπλωνε στο λιβάδι τα τρυφερά βλαστάρια της.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΣΑΤΥΡΙΚΟ ΔΡΑΜΑ

ΠΡΑΤΙΝΑΣ

(6ος/5ος αι. π.Χ.)

78. — Απόσπασμα 3

Στο απόσπασμα που ακολουθεί γίνεται σφοδρή επίθεση εναντίον της ισχυρότατης παρουσίας του αυλού στα διονυσιακά χορικά άσματα· ο αυλός χαρακτηρίζεται ύπηρέτης ενώ η πρωτοκαθεδρία αποδίδεται στο τραγούδι.

Για τον ακριβή χαρακτήρα της μετρικώς αξιοσημείωτης λυρικής αυτής σύνθεσης, που δεν διαρθρώνεται σε στροφές, οι γνώμες διίστανται. Κάποιοι μελετητές υποστηρίζουν ότι πρόκειται για χορικό που προέρχεται από σατυρικό δράμα του τέλους του 6ου ή των αρχών του 5ου αιώνα π.Χ., δηλ. από ένα είδος στο οποίο διέπρεψε ο Πρατίνας, ενώ άλλοι

<ΧΟΡΟΣ>

τίς ὁ θύρυβος ὄδε; τί τάδε τὰ χορεύματα;

τίς ὕβρις ἔμολεν ἐπὶ Διονυσιάδα πο-
λυπάταγα θυμέλαν;

ἐμὸς ἐμὸς ὁ Βρόμιος,

ἐμὲ δεῖ κελαδεῖν, ἐμὲ δεῖ παταγεῖν
ἀν' ὄρεα σύμενον μετὰ Ναιάδων

οἶά τε κύκνον ἄγοντα

ποικιλόπτερον μέλος,

τὰν αἰοιδὰν κατέστασε Πιε-

ρις βασιλείαν· ὁ δ' αὐλὸς

5 ὕστερον χορευέτω·

καὶ γὰρ ἐστ' ὑπηρέτας,

κώμῳ μόνον θυραμάχοις τε

πυγμαχίαισι νέων θέλοι παροίωνων

ἔμμεναι στρατηλάτας,

10 παῖε τὸν φρυγεοῦ

ποικίλου πνοᾶν ἔχοντα·

¹ Ο χορός των σατύρων ήταν ιδιαίτερος ζωηρός, βορβώλης και εκφραστικός.

Άσμα και αυλός

πιστεύουν ότι πρόκειται για απόσπασμα από μελικό ποίημα, ειδικότερα από διθύραμβο. Από αυτούς που αποδίδουν το απόσπασμα σε διθύραμβο άλλοι χρονολογούν τους στίχους στα τέλη του 6ου αι. π.Χ., και άλλοι πιστεύουν ότι έχουμε μπροστά μας έργο του λεγόμενου νεοαττικού διθυράμβου, ψευδεπίγραφο ή γραμμένο από κάποιον άλλο Πρατίνα στο β' μισό του 5ου αι. π.Χ., όταν στον διθύραμβο η μουσική σταδιακά εκέρδιζε το προβάδισμα έναντι του λόγου.

ΧΟΡΟΣ

Ποιος ο θόρυβος τούτος; Τι είν' αυτά τα πηδήματα;²

Ποια πρόβαλε ασκήμια στη Διονυσιακή
πολυχτύπητη θυμέλη;³

Δικός μου, δικός μου ο Διόνυσος.

Πρέπει εγώ να τραγουδώ, πρέπει εγώ να θορυβώ,

Στα βουνά με νεράιδες πηδώντας

καθώς ομορφοφτέρουγος⁴ κύκνος ν' αρχίζω τραγούδι.

Στο τραγούδημα η Μούσα την πρώτη έδωκε θέση.

5 Το σουραύλι⁵ να παίζει κατόπι.

Επειδή και του είν' υπερέτης.

Ας είναι, αν το θέλει, αρχηγός

στις πατινάδες μονάχα των μεθυσμένων των νέων,

όταν θύρες χτυπούν κι όταν παίζουν γροθιές.

10 Σπάζε τον που έχει φωνή παρδαλόχρωμου κούβαχα.⁵

² Θυμέλη ονομάζεται ο βωμός.

³ Στο πρωτότυπο το επίθετο ποικιλότερον (= με πολύχρωμα φτερά) προσδιορίζει το ουσιαστικό μέλος (τραγούδι).

⁴ Ο αυλός.

⁵ Στο πρωτότυπο: φρενός (είδος βατράχου).

φλέγε τὸν ὀλεσιαλοκάλαμον.

λαλοβαρύοπα <πα>ραμελορhythμοβάταν

ἴθυπα τρυπάνῳ δέμας πεπλασμένον.

15 ἦν ἰδοῦ· ἄδε σοι δεξιᾶς καὶ ποδὸς διαρριφά·

θριαμβοδιθύραμβε, κισσόχαιτ' ἄναξ,

<ἄκου> ἄκουε τὰν ἐμὰν Δώριον χορείαν.

Αριστερά: αὐλητὴς με χορὰ σατύρων που ἔχουν τὴν ὄψη τοῦ Πανός. Δεξιά: ομάδα σατύρων γύρω ἀπὸ τὴ μορφή μιᾶς μαινάδας με μακρὸ φόρεμα καὶ θύρσο. Αθηναϊκὸς ερυθρόμορφος κρατῆρας τοῦ «ζωγράφου τῶν Νιοβιδίων», περ. 470-460 π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικὸ Μουσεῖο.)

Στη φωτιά, στη φωτιά το καλάμι που φέρνει όλο σάλια,
τον πολυλογά φωνακλά,
τον παράφωνο χαλαστή του ρυθμού,
και που έχει κορμί με τρυπάνι φτιασμένο.

- 15 Να! για ιδές! το δεξί μου το χέρι για τιμή σου τ' απλώνω
και το πόδι τινάζω,
θριαμβοδεθύραμβε⁶ κισσοστεφάνωτε αφέντη,
άκου τη δική μου Δωρική χορωδία.

(μετάφραση Ηλίας Βοντιεριδής)

⁶ θρίαμβος και δεθύραμβος ονομάζονται άσματα για τον Διόνυσο αλλά και ο ίδιος ο Διόνυσος.

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ

(περ. 485–406 π.Χ.)

79. – Κύκλωψ 590–664

Στον Κύκλωπα (πιθανώς λίγο μετά το 411 π.Χ.), το μόνο σατυρικό δράμα που σώζεται ακέραιο, ο Ευριπίδης μεταγράφει σε σατυρικό πλαίσιο τη γνωστή από την ένατη ραψόδα της Οδύσσειας (1) περιπέτεια του Οδυσσέα με τον μονόφθαλμο Πολύφημο, η οποία οδηγεί στην τύφλωσή του Κύκλωπα. Στην ευριπίδεια εκδοχή διαπιστώνονται ενδιαφέρουσες αποκλίσεις από το ομηρικό πρότυπο. Οι αποκλίσεις αυτές συνδέονται κυρίως με τη μετάβαση σε άλλο είδος, τη μετατροπή της επικής αφήγησης σε δραματική παράσταση, με τις ειδικότερες συμβάσεις του συγκεκριμένου δραματικού είδους —το σατυρικό

ΟΔΥΣΣΕΥΣ

- 590 ἄγε δῆ, Διονίσσου παῖδες, εὐγενῆ τέκνα,
ἔνδον μὲν ἀνὴρ· τῷ δ' ὕπνῳ παρεμμένος
τάχ' ἐξ ἀναίδου φάρυγος ἀθήσει κρέα.
δαλὸς δ' ἔσωθεν αὐλίων πνέων καπνὸν
παρευτρέπισται, κούδεν ἄλλο πλὴν πυροῦν
595 Κύκλωπος ὄψιν· ἀλλ' ὅπως ἀνὴρ ἔση.

ΧΟΡΟΣ

πέτρας τὸ λῆμα κἀδάμαντος ἔξομεν.
χώρει δ' ἐς οἴκους πρὶν τι τὸν πατέρα παθεῖν
ἀπάλαμνον· ὣς σοι τὰνθάδ' ἐστὶν εὐτρεπῆ.

ΟΔΥΣΣΕΥΣ

- Ἦφαιστ', ἄναξ Αἰτναίε, γείτονος κακοῦ
600 λαμπρὸν πυρώσας ὄμι' ἀπαλλάχθηθ' ἄπαξ,

¹ Ποτέ άλλοτε οι σάτυροι δεν αναφέρονται ως γιοι του Διονύσου. Τους δεν έχουμε να κά-
νουμε με κυριολεξία.

² Ο Σίληγος, ο οποίος αμέσως πριν απρόθυμα ακολουθήσε τον Κύκλωπα στο εσωτερικό της
στηλιάς.

Η τύφλωση του Πολύφημου

δράμα απαιτεί υποχρεωτικά χορό σατύρων, οι οποίοι εδώ παρουσιάζονται ως δούλοι του Κύκλωπα— και με το πνευματικό κλίμα του τέλους του πέμπτου αιώνα —φαίνεται ότι ο Ευριπίδης παρωδεί, μεταξύ άλλων, τις απόψεις του Καλλικλή για το κατά φύσιν ζήν και την περιφρόνησή του προς τους νόμους.

Στο απόσπασμα που ακολουθεί ο Οδυσσεύς, λίγο πριν από την κρίσιμη στιγμή, ζητάει από τους σατύρους να βοηθήσουν στην τύφλωση του Κύκλωπα. Οι σάτυροι, των οποίων η δειλία είναι παρομιαιώδης, βρίσκουν προφάσεις και αρνούνται.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ

- 500 Εμπρός λοιπόν, γιοί του Διονύσου,¹ γόννοι γενιάς αρχοντικής.
Μέσα είναι του λόγου του. Σε λίγο,
όταν θα έχει βυθιστεί στον ύπνο,
από το αναίσχυντο λαρύγγι του θα ξεράσει τις σάρκες.
Μέσα στη σπηλιά ο δαυλός καπνίζει πανέτοιμος
δεν μένει παρά να κάνουμε κάρβουνο το μάτι του Κύκλωπα.
505 Κοίταξε μόνο να φανείς άντρας.

ΧΟΡΟΣ

Θα κάνουμε την καρδιά μας βράχο και ατσάλι.
Έμπα όμως μέσα προτού ο πατέρας² πάθει τίποτα
που δεν το κάνουν με το χέρι.
Τα εδώ σου τα έχουμε όλα έτοιμα.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ

- 600 Ηφαιστε, άρχοντα της Αίτνας,³ κάψε το λαμπερό του μάτι
και απαλλάξου μια κι έξω από τον κακό γείτονα.

¹ Ο Ηφαιστος συνδέεται ποικιλοτρόπως με την Αίτνα και τη Σικελία. Σύμφωνα με μια παράδοση φιλονίκησε με τη Δήμητρα για το ποιος θα πάρει τη Σικελία, ενώ σύμφωνα με άλλη το εργαστήριό του βρισκόταν κάτω από την Αίτνα.

σύ τ' ὦ μελαίνης Νυκτὸς ἐκπαίδευμ'. Ὑπνε,
 ἄκρατος ἔλθῃ θηρὶ τῷ θεοστυγεῖ,
 καὶ μὴ ἔπι καλλίστοισι Τρωϊκοῖς πόνοις
 αὐτόν τε ναύτας τ' ἀπολέσῃτ' Ὀδυσσεῖα
 605 ὑπ' ἀνδρὸς ὧ θεῶν οὐδὲν ἢ βροτῶν μέλει.
 ἢ τὴν τύχην μὲν δαίμον' ἡγείσθαι χρεῶν,
 τὰ δαμόνων δὲ τῆς τύχης ἐλάσσονα.

ΧΟΡΟΣ

λήψεται τὸν τράχηλον
 ἐντόνωσ ὁ καρκίνος
 610 τοῦ ξενοδαιτυμόνος· πυρὶ γὰρ τάχα
 φωσφόρους ὀλεῖ κόρας.
 ἤδη δαλὸς ἠνθρακωμένος
 615 κρύπτεται ἐς σποδιάν, δρυὸς ἄσπετον
 ἔρνος. ἀλλ' ἴτω Μάρων, πρασσέτω,
 μαινομένου ἔξελέτω βλέφαρον
 Κύκλωπος, ὡς πῆη κακῶς.
 620 κἀγὼ τὸν φιλοκισσοφόρον Βρόμιον
 ποθεινὸν εἰσιδεῖν θέλω,
 Κύκλωπος λιπῶν ἐρημίαν·
 ἄρ' ἐς τοσόνδ' ἀφίξομαι;

ΟΔΥΣΣΕΥΣ

σιγᾶτε πρὸς θεῶν, θήρες, ἡσυχάζετε,
 625 συνθέντες ἄρθρα στόματος· οὐδὲ πνεῖν ἐῷ,
 οὐ σκαρδαμύσσειν οὐδὲ χρέμπτεσθαί τινα,
 ὡς μὴ ἔξεγερθῇ τὸ κακόν, ἔστ' ἂν ὄμματος
 ὄψις Κύκλωπος ἐξαμλληθῇ πυρὶ.

ΧΟΡΟΣ

σιγῶμεν ἐγκάψαντες αἰθέρα γνάθοις.

⁴ Ο Ὑπνος (ὅπως και ο Θάνατος) εἶναι γιοι της Νύχτας.

⁵ Εδῶ το κρασί. Στον Όμηρο ο Μάρων (από τη φημισμένη για το κρασί της θρακική πόλη Ίσμαρο) εἶναι ιερέας του Απόλλωνα και δίνει στον Οδυσσεῖα το κρασί με το οποίο μέθυσε τον Πολύφημο.

Και εσύ, βλαστάρι της σκοτεινής Νύχτας, Ύπνε,¹
 έλα βαθύς και τύλιξε το θεομίσητο θηρίο,
 και μην αφήστε τον Οδυσσέα και τους συντρόφους του
 μετά τους ωραίους αγώνες της Τροίας.
 605 να αφανιστούν από κάποιον που δε σκοτιάζεται
 για θεούς ή ανθρώπους.
 Ειδάλλως, πρέπει να θεωρούμε την τύχη θεό
 και τους θεούς κατώτερους από την τύχη.

ΧΟΡΟΣ

Το λαϊμό του ανθρωποφάη
 τί σφιχτά η τανάλια
 τώρα θα του πιάσει,
 και τις φωτοφόρες
 του ματιού του κόρες
 η φωτιά ταχιά θα του χαλάσει.
 Καφαλίστηκε ο δαυλός
 μες στη χόβολη χωμένος
 615 δρένιος κλώνος
 τρομερός —
 Μ' ας αρχίσει ο Μάρωνας,² τη δουλειά ας αρχίσει,
 και του Κύκλωπα το μάτι
 του ξεφρενιασμένου
 να του χύσει,
 σε κακό του το πιστό να του γυρίσει·
 620 κι έτσι και τον φιλοκισσοφόρο
 τον αγαπημένο Βάαχο
 να τον ξαναδώ
 και του Κύκλωπα ν' αφήσω
 την ερήμια... Τάχα
 θα τ' αξιωθώ;

ΟΔΥΣΣΕΑΣ

Σωπάστε για τ' όνομα των θεών, ζωντόβολα,
 625 μείνετε ακίνητοι, ράψτε το· μην ανασαίνετε,
 μην παίξει το μάτι σας, μη βήξει κανείς,
 να μην ξυπνήσει το κακό προτού το μάτι του Κύκλωπα
 αναμετρηθεί με τη φωτιά.

ΧΟΡΟΣ

Σωπαίνουμε· κρατάμε την ανάσα μας.

ΟΔΥΣΣΕΥΣ

- 630 ἄγε ἴνν ὅπως ἄψκεσθε τοῦ δαλοῦ χεροῖν
ἔσω μολόντες· διάπυρος δ' ἐστὶν καλῶς.

ΧΟΡΟΣ

οὔκοιν σὺ τάξεις οὔστινας πρώτους χρεῶν
καυτὸν μοχλὸν λαβόντας ἐκκαίειν τὸ φῶς
Κύκλωπος, ὡς ἂν τῆς τύχης κοινώμεθα;

ΧΟΡΟΣ α

- 635 ἡμεῖς μὲν ἐσμεν μακροτέρω πρὸ τῶν θυρῶν
ἐστῶτες ὠθεῖν ἐς τὸν ὀφθαλμὸν τὸ πῦρ.

ΧΟΡΟΣ β

ἡμεῖς δὲ χαλοί γ' ἀρτίως γεγενήμεθα.

ΧΟΡΟΣ α

ταῦτ' ὅν πεπόνθατ' ἄρ' ἐμοί· τοὺς γὰρ πόδας
ἐστῶτες ἐσπάσθημεν οὐκ οἶδ' ἐξ ὄτου.

ΟΔΥΣΣΕΥΣ

- 640 ἐστῶτες ἐσπάσθητε;

ΧΟΡΟΣ α

καὶ τὰ γ' ὄμματα
μέστ' ἐστὶν ἡμῖν κόνεος ἢ τέφρας ποθέν.

ΟΔΥΣΣΕΥΣ

ἄνδρες πονηροὶ κοῦδέν οἶδε σύμμαχοι.

ΧΟΡΟΣ

ὅτι τὸ νῶτον τὴν ῥάχιν τ' οἰκτίρομεν
καὶ τοὺς ὀδόντας ἐκβαλεῖν οὐ βούλομαι

- 645 τυπτόμενος, αὕτη γίγνεται πονηρία;
ἀλλ' οἶδ' ἐπαυδὴν Ὀρφέως ἀγαθὴν πᾶν,
ὥστ' αὐτόματον τὸν δαλὸν ἐς τὸ κρανίον
στεῖχονθ' ὑφάπτειν τὸν μονῶπα παῖδα γῆς.

⁶ Με τις ενδείξεις 'χορός α' και 'χορός β' δηλώνονται τμήματα του χορού.

⁷ Ο Ορφέας είχε τη δύναμη να μαγεύει με τη μουσική του τα έμφυχα και τα άφυχα.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ

- 630 Εμπρός λοιπόν, μπειτέ μέσα
και αδράξτε με τα δυό σας χέρια το δαυλό·
έχει πυρώσει για τα καλά.

ΧΟΡΟΣ

Δεν θα ορίσεις εσύ ποιои να πιάσουν πρώτοι
τον πυρωμένο λαστό
και να κάψουν το φως του Κύκλωπα,
ώστε να συμμετέχουμε και εμείς σε ό,τι φέρει η τύχη.

ΧΟΡΟΣ α'

- 635 Εμείς, εδώ έξω από την πύλη
είμαστε αρκετά μακριά,
για να σπρώξουμε τη φωτιά στο μάτι.

ΧΟΡΟΣ β

Εμείς πάλι αυτή τη στιγμή κουτσαθήκαμε.

ΧΟΡΟΣ α

Πάθατε δηλαδή ό,τι κι εγώ· γιατί εδώ που στεκόμαστε
πιάστηκαν —κι εγώ δεν ξέρω πώς— τα πόδια μας.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ

- 640 Πιαστήκατε εκεί που στεκόσαστε;

ΧΟΡΟΣ α

Και τα μάτια μας δυστυχώς
έχουν γεμίσει σκόνη ή στάχτη.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ

Αυτοί οι σύμμαχοι είναι δειλοί και ανύπαρκτοι.

ΧΟΡΟΣ

- Επειδή λυπόμαστε την πλάτη μας και τα πλευρά μας
και δεν θέλω να χάσω τα δόντια μου γρονθοκοπούμενος,
645 αυτό εσύ το λες δειλία;
Ξέρω πάντως μια εκπληκτική γητεία του Ορφέα,⁸
ώστε να πάει μόνος του ο δαυλός στο κούτελο
και να πυρπολήσει τον μονόφθαλμο γιο της γης.⁸

⁸ Οι Κύκλωπες είναι γιοι του Ουρανού και της Γαίας.

ΟΔΥΣΣΕΥΣ

πάλαι μὲν ἤδη σ' ὄντα τοιοῦτον φύσει,
 650 ἴν' δ' οἶδ' ἄμεινον, τοῖσι δ' οἰκείους φίλοις
 χρῆσθαι μ' ἀνάγκη, χειρὶ δ' εἰ μηδὲν σθένεις,
 ἀλλ' οὖν ἐπεγκέλευέ γ', ὡς εὐψυχίαν
 φίλων κελυσομοῖς τοῖσι σοῖς κτησώμεθα.

ΧΟΡΟΣ

δράσω τάδ' ἐν τῷ Καρὶ κινδυνεύσομεν,
 655 κελυσομάτων δ' ἕκατι τυφέσθω Κύκλαψ.

ἰὼ ἰὼ· γενναιότατ' ὦ-
 θεῖτε σπεύδετ', ἐκκαίετε τὰν ὄφρυν
 θηρὸς τοῦ ξενοδαίτα,
 τύφετ' ὦ, καίετ' ὦ
 660 τὸν Αἴτνας μηλονόμον,
 τόνκευ' ἔλκε, μὴ σ' ἐξοδνηθεῖς
 δράση τι μάταιον.

ΚΥΚΛΩΨ

ᾄμοι, κατηνθρακώμεθ' ὄφθαλμοῦ σέλας.

ΧΟΡΟΣ

καλὸς γ' ὁ παιάν' μέλπε μοι τόνδ' αὖ, Κύκλαψ.

⁹ Στο πρωτότυπο: ἐν τῷ Καρὶ κινδυνεύσομεν. Παροιμία που χρησιμοποιεῖται γι' αὐτοὺς που κάνουν κάτι χωρὶς να κινδυνεύουν οἱ ἴδιοι —οἱ Κάρεις υπηρετοῦσαν ὡς μισθοφόροι.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ

Ανέκαθεν γνώριζα ότι το έχεις στο αίμα σου
να φέρεσαι όπως φέρεσαι.

- 650 τώρα όμως το γνωρίζω ακόμα καλύτερα.
Θέλω δεν θέλω πρέπει να στηριχτώ στους συντρόφους μου.
Ωστόσο, αν δεν έχεις δύναμη στα χέρια σου,
τουλάχιστον φώναζε,
για να εμψυχώσουν οι φωνές τους φίλους.

ΧΟΡΟΣ

Έγινε. Μήπως θα κινδυνεύσω εγώ?

- 655 Αν είναι μόνο να φωνάζω,
ας γίνει παρανάλωμα του πυρός ο Κύκλωπας.

Χο. ο. οπ. παληχαρίσια
σπρώξτε το γοργά-γοργά,

κάψτε, κάψτε του το μάτι
του θεριού, τ' ανθρωποφάτη,
βάλτε του φωτιά,

- 660 κάψτε τον τόν προβατάρη
που την Αίτνα¹⁰ κατοικεί —
γύρνα, γύρνα το ροκάνι —
τράβα γλήγορα αποκεί,
μήπως από τον πολύ τον πόνο
σε χτυπήσει και σε βρει.

ΚΥΚΛΩΠΑΣ

Ωχ! Έγινε κάρβουνο το φως του οφθαλμού μου.

ΧΟΡΟΣ

Υπέροχος ο παιάνας τραγουδήσέ μου τον ξανά, Κύκλωπα.

(μετάφραση Παναγής Λεκατσάς [στ. 608-623, 656-662],
Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

¹⁰ Το έργο διαδραματίζεται στη Σικελία.

ΚΡΙΤΙΑΣ

(περ. 460 – 403 π.Χ.)

80. – Σίσυφος (Απόσπασμα 19)

Ο θεός του Πλάτωνα Κριτίας, ο πιο ακραίος από τους Τριάκοντα, υπήρξε και από λογοτεχνική άποψη πολυσχιδής προσωπικότητα. Ανάμεσα σε πολλά άλλα ποιητικά και πεζά έργα, φαίνεται ότι έγραψε και τραγωδίες (και σατυρικά δράματα). Τα σοκόμενα αποσπάσματα προέρχονται κατά μέγα μέρος από τα έργα Πειρίθου και Σίσυφου, τα οποία άλλοτε αποδίδονται στον Ευριπίδη και άλλοτε στον Κριτία.

Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από το έργο Σίσυφος, που πιθανώς ήταν σατυρικό δράμα, κάτι που είναι βέβαιο για το ομότιτλο έργο του Ευριπίδη (415 π.Χ.).

ΣΙΣΥΦΟΣ

- ἦν χρόνος ὄτ' ἦν ἄτακτος ἀνθρώπων βίος
καὶ θηριώδης ἰσχύος θ' ὑπέρτης,
ὄτ' οὐδὲν ἄθλον οὔτε τοῖς ἐσθλοῖσιν ἦν
οὔτ' αὐ κόλασμα τοῖς κακοῖς ἐγίγνετο.
5 κάπειτά μοι δοκοῦσιν ἀνθρώποι νόμους
θέσθαι κολαστάς, ἵνα δίκη τύραννος ἦ
<χ-υ-χ> τὴν θ' ὕβριν δούλην ἔχη·
ἐζημοῦτο δ' εἴ τις ἐξαμαρτάνοι.
ἔπειτ' ἐπειδὴ τὰμφανῆ μὲν οἱ νόμοι
10 ἀπείργον αὐτοὺς ἔργα μὴ πράσσειν βία,
λάβηρα δ' ἔπρασσον, τῆνικαὐτά μοι δοκεῖ
<υ-> πυκνός τις καὶ σοφὸς γνώμην ἀνήρ
<θεῶν> δέος θνητοῖσιν ἐξευρεῖν, ὅπως
εἴη τι δαίμα τοῖς κακοῖσι, κἂν λάβηρα
15 πράσσωσιν ἢ λέγωσιν ἢ φρονώσιν <τι>.
ἐντεῦθεν οὖν τὸ θεῖον εἰσηγήσατο,
ὡς ἔστι δαίμων ἀφθίτῳ θάλλων βίῳ
νόῳ τ' ἀκούων καὶ βλέπων, φρονῶν τε καὶ
προσέχων τε ταῦτα καὶ φύσιν θεῖαν φορῶν,

Η επινόηση των θεών

Στους στίχους αυτούς, στους οποίους απηχούνται ανάλογες διδασκαλίες των σοφιστών σχετικά με την εξέλιξη, οι θεοί παρουσιάζονται ως επινόηση ενός ευφροσύ και πανούργου ανθρώπου, που είχε σκοπό να αποτρέψει τους ανθρώπους από το να κάνουν το κακό ακόμα και κρυφά. Οι θεοί, σύμφωνα με τη διδασκαλία αυτή λειτουργούν συμπληρωματικά προς την άλλη κατάκτηση στην πορεία της εξέλιξης, τους νόμους, που τιμωρούν τα αδικήματα που διαπράττονται φανερά.

ΣΙΣΥΦΟΣ

Υπήρξε μια εποχή κατά την οποία η ανθρώπινη ζωή ήταν ακατάστατη, γεμάτη θηριωδία, υποταγμένη στη δύναμη· μια εποχή όπου ούτε οι καλοί άνθρωποι επιβραβεύονταν ούτε πάλι οι κακοί τιμωρούνταν.

- 5 Υστερα νομίζω, οι άνθρωποι θέσπισαν νόμους που όριζαν ποινές, ώστε το δίκαιο να τους εξουσιάζει όλους εξίσου και να έχει την αλαζονεία υπόδουλή του· κι αν τυχόν κάποιος έκανε ένα λάθος, τον τιμωρούσαν.
- 10 Στη συνέχεια, επειδή οι νόμοι εμπόδιζαν μεν τους ανθρώπους να αδικούν στα φανερά, αλλά ωστόσο οι άνθρωποι εξακολουθούσαν να αδικούν στα κρυφά, τότε, νομίζω, για πρώτη φορά κάποιος έξυπνος και σοφός άνθρωπος σοφίστηκε για τους θνητούς τον φόβο των θεών, ώστε να υπάρχει κάτι που να το φοβούνται οι κακοί ακόμη κι όταν κάνουν ή λένε ή διανοούνται κάτι στα κρυφά. Επινόησε έτσι το θείο, ότι δηλαδή υπάρχει ένας δαίμονας που ζει μια δίχως τέλος ακμή, ένας δαίμονας που ακούει και βλέπει νοερά, που στοχάζεται στο έπακρο, που προσέχει τα πάντα και που έχει περιβληθεί μια θεική φύση: ο δαίμο-

- 20 ὅς πᾶν {μὲν} τὸ λεχθὲν ἐν βροτοῖς ἀκού<σ>εται,
 <τὸ> δρώμενον δὲ πᾶν ἰδεῖν δυνήσεται.
 εἰάν δὲ σὺν σεγῇ τι βουλευῆς κακόν,
 τοῦτ' οὐχὶ λήσει τοὺς θεοὺς· τὸ γὰρ φρονοῦν
 <χ-> ἔνεστι. τοῖσδε τοὺς λόγους λέγων
- 25 διδαγμάτων ἡδιστον εἰσηγήσατο
 ψευδεὶ καλίψας τὴν ἀλήθειαν λόγῳ.
 <ν>αίει<ν> δ' ἔφασκε τοὺς θεοὺς ἐνταῦθ' ἵνα
 μάλιστ' ἄ<ν> ἐξέπληξεν ἀνθρώπους ἄγων,
 ὅθεν περ ἔγνω τοὺς φόβους ὄντας βροτοῖς
- 30 καὶ τὰς ὀνήσεις τῷ τάλαιπώρῳ βίῳ,
 ἐκ τῆς ὑπερθε περιφορᾶς, ἵν' ἀστραπᾶς
 κατείδον οὔσας, δεινὰ δὲ κτυπήματα
 βροντῆς τό τ' ἀστερωπὸν οὐρανοῦ δέμας,
 Χρόνου καλὸν ποίκιλμα, τέκτονος σοφοῦ,
- 35 ὅθεν τε λαμπρὸς ἀστέρος στείχει μύδρος
 ὃ θ' ὑγρὸς εἰς γῆν ὄμβρος ἐκπορεύεται.
 τοίους πέριξ ἔστησεν ἀνθρώποις φόβους,
 δὲ οὖς καλῶς τε τῷ λόγῳ κατῴκισεν
 τὸν δαίμον' οὗτος ἐν πρέποντι χωρίῳ,
 40 τὴν ἀνομίαν τε τοῖς νόμοις κατέσβεσεν

• • •

οὕτω δὲ πρῶτον οἶομαι πείσαι τινα
 θνητοὺς νομίζειν δαιμόνων εἶναι γένος

- 20 νας αυτός θα ακούει οτιδήποτε λέγεται ανάμεσα στους θνητούς και θα
μπορεί να αντιλαμβάνεται οτιδήποτε γίνεται. Κι αν σιωπηρά σχεδιά-
25 ζεις κάτι κακό, δεν θα μείνει απαρατήρητο από τους θεούς. Γιατί ο λο-
γισμός τους είναι πολύ δυνατός. Με αυτά τα λόγια παρουσίασε την
πιο ελκυστική διδασχή, καλύπτοντας την αλήθεια πίσω από έναν ψεύ-
τικο λόγο. Έλεγε πως οι θεοί κατοικούν σ' έναν τόπο, για τον οποίο οι
άνθρωποι, και μόνο που τον βλέπουν, νιώθουν τρόμο. Κατάλαβε ότι
30 ακριβώς από εκεί πήγαζαν και οι φόβοι των ανθρώπων, και η επικου-
ρία στις ταλαιπωρίες του βίου, δηλαδή από τον περιστρεφόμενο, εκεί
ψηλά, θόλο του ουρανού, όπου έβλεπε ότι ήσαν οι αστραπές και τα
φοβερά χτυπήματα της βροντής, και το αστερινό φως του ουρανού,
όμορφο, γεμάτο στολίδια, έργο του Χρόνου, του σοφού αρχιμάστορα
35 είναι ο τόπος όπου πορεύεται η φωτεινή διάπυρη μάζα του άστρου,
και απ' όπου πέφτει στη γη η υγρή βροχή. Με τέτοιους φόβους έζωσε
τους ανθρώπους· με τους φόβους αυτούς έβαλε —στα λόγια του— το
40 θεό να κατοικήσει σε κατάλληλο τόπο, και διαμέσου των νόμων εξά-
λειψε την ανομία. ❦ Και νομίζω πως έτσι έπεισε, για πρώτη φορά,
τους θνητούς να πιστέψουν ότι υπάρχει των θεών το γένος.

(μετάφραση Νίκος Σκουτερόπουλος)

ΚΩΜΩΔΙΑ

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ*

(περ. 445—±386 π.Χ.)

81. — Ἀχαρινῆς 496—556

Το ἔργο παίχτηκε στα Λύμναια του 425 π.Χ. με το ὄνομα του Καλλίστρατου. Ο σχεδόν εικοσάχρονος Αριστοφάνης, ἄνθρωπος μετὰ την πρώτη του εμφάνιση, κατέλαβε την πρώτη θέση, ἐνῶ εἶχε να συναγωνιστοῦν τους δύο ἄλλους μεγάλους της κωμωδίας, τον παλαίμαχο Κρατίνο και τον Εὐπόλη. Ὅπως συμβαίνει με τις περισσότερες αριστοφανικές κωμωδίες, τον τίτλο στο ἔργο τον ἔδωσε ο χορός, που ἀποτερίζεται ἀπὸ ἀγρότες τῶν Ἀχαρινῶν (περιοχή Μενιδίου), του μεγαλύτερου δήμου της Ἀττικής.

Τη χρονιά που παίζονται οἱ Ἀχαρινεῖς (ἡ παλαιότερη σωζόμενη κωμωδία), ο Πελοποννησιακὸς πόλεμος, που ἀρχισε το 431 π.Χ., συνεχίζεται, χωρὶς να διαφαίνεται ἐλπίδα για εἰρήνευση. Ὅλα αὐτὰ τα χρόνια, οἱ Ἀθηναῖοι της ὑπαιθρου ἔχουν εγκαταλείψει τις ἐστίες τους και ζουν μέσα στα τείχη, ὅπου τα προβλήματα δεν εἶναι λίγα, ἐνῶ ἡ ἀττικὴ ὑπαιθρος ἔχει παραδοθεῖ στο ἔλεος τῶν Πελοποννησίων, που σχεδὸν κάθε χρόνο εἰσβάλλουν στην Ἀττικὴ και καταστρέφουν τα πάντα.

Μέσα σ' αὐτὸ το πλαίσιο διαδραματίζεται το ἔργο. Ἐνας ἀγρότης ἀπὸ τις Ἀχαρινεῖς με το χαρακτηριστικὸ ὄνομα Δικαιοπόλης, ὅταν συνειδητοποιεῖ ὅτι δεν ὑπάρχει ἐλπίδα για εἰρήνη με τις ἐνέργειες της ἐκκλησίας του δήμου, θέτει σε ἐφαρμογὴ το επαναστατικὸ του σχέδιο: προχωρεῖ στη συνάφη ἰδιωτικῆς εἰρήνης με τους Σπαρτιάτες. Ἐτσι, μπορεῖ, ἐπιτέλους, να ξαναγιορτάσει με την οἰκογένειά του τα κατ' ἀγρούς Διονύσια και να χαρῆ πράγματα που του στέρησε ο πόλεμος. Στην ἐνέργεια του Δικαιοπόλη ἀντιδρῶν βίαια οἱ συνδημότες του Ἀχαρινεῖς, που ἔχουν υποστεί τα πάνδεινα ἀπὸ τον πόλεμο και θέλουν να συνεχιστοῦν για να πάρουν ἐκδίκηση. Ὅταν φθάσουν στο σημεῖο να θέλουν να τον λιθοβολήσουν, ἐκεῖνος, για να σωθεῖ, κάνει ὅ,τι ἔκανε ο Τηλέφος στην φερόμενη τραγω-

ΔΙΚΑΙΟΠΟΛΙΣ

μή μοι φθονήσητ', ἄνδρες οἱ θεάμενοι,
εἰ πτωχὸς ὦν ἔπειτ' ἐν Ἀθηναίοις λέγεω
μέλλω περὶ τῆς πόλεως, τρυγῶδιάν ποιῶν.

500 τὸ γὰρ δίκαιον εἶδε καὶ τρυγῶδία.

* Στις αριστοφανικές κωμωδίες του πέμπτου αἰῶνα ὑπάρχει ἓνα λίγο-πολύ σταθερὸ δομικὸ σχῆμα, στο ὁποῖο προσαρμόζεται —με ἀποκλίσεις— ἡ πλοκή, που συγκροτεῖται πάνω σε δύο βασικούς ἀξονες, τον κωμικὸ ἥρωα και τον χορὸ. Μια κωμωδία του πέμπτου αἰῶνα συνήθως ἀποτερίζεται ἀπὸ τα ἀκόλουθα μέρη: ἀπὸ 1) τον πρόλογο, 2) την παράδο (εἰσὸδος του χοροῦ και πρώτη ἐπαφή με τον ἥρωα), 3) τον ἀγῶνα (καθοριστικῆς σημασίας για την ἐξέβαση της

“Κι η κωμωδία ξέρει να μιλάει για το δίκιο”

δία του Ευριπίδη: όπως εκείνος πήρε όμηρο και απειλούσε να σφάζει τον μικρό Ορέστη, για να εκβιάσει τον Αγαμέμνονα και τους Αχαιοούς (βλ. σχολ. 7), έτσι και ο Δικαιοπόλης παίρνει όμηρο ένα καλάθι κάρβουνα και απειλεί να το σφάζει. Οι Αχαρνείς, ως καρβουνιάρηδες, είναι ιδιαίτερος ευαίσθητοι για τον ‘συνδημότη’ τους και αναγκάζονται να δεχθούν να ακούσουν τον Δικαιοπόλη. Για να είναι πιο πειστικός, πηγαίνει στον Ευριπίδη, στον οποίο ο Αριστοφάνης προσάπτει ότι παρουσίαζε στη σκηνή ρακένδυτους ήρωες, δαμνίζεται τα ράκη του Τηλέφου και εκφωνεί ένα λογύδιο. Ο χορός, μετά το λόγο, αρχικά διαχάζεται ανάμεσα στην πρόταση του ειρηνόφιλου Δικαιοπόλη και του φιλοπόλεμου στρατηγού Λάμαχου, τελικά όμως συντάσσεται με τον Δικαιοπόλη. Στο υπόλοιπο του έργου παρουσιάζονται οι συνέπειες από την πρωτοβουλία του Δικαιοπόλη να δημιουργήσει ιδιωτική αγορά και να συναλλάσσεται με εχθρικές πόλεις: ένας Μεγαρέας, που έως τότε αποκλειόταν από τις αγορές της Αττικής, φέρνει να πουλήσει τις μεταμφεσμένες σε γουρούνα κόρες του, ένας Βοιωτός φέρνει ό,τι καλύτερο φαγώσιμο βγάζει η Βοιωτία και παίρνει ως αντάλλαγμα ένα καθαρά αθηναϊκό ‘προϊόν’, ένα συκοφάντη. Άλλοι —ανάμεσα τους και ο Λάμαχος— προσπαθούν, σχεδόν πάντα ανεπιτυχώς, να εξασφαλίσουν κάτι από την αγορά του Δικαιοπόλη. Το τέλος του έργου δομείται πάνω στην αντίθεση ανάμεσα στις απολαύσεις του Δικαιοπόλη και στα δεινά του φιλοπόλεμου Λάμαχου.

Το κείμενο που ακολουθεί είναι ο λόγος (η ρήση) του ρακένδυτου Δικαιοπόλη προς τους εξαγριωμένους Αχαρνείς. «Σ’ αυτόν το λόγο, η παρωδία του Ευριπίδη και η παρωδία του Ηρόδοτου συνδυάζονται με μια γενναία δόση κωμικής ρητορείας.» (Κ. J. Dover).

ΔΙΚΑΙΟΠΟΛΗΣ

Καλοί μου θεατές, μη με φθονήσετε,
που ‘μαι φτωχός και πρόκειται, Αθηναίοι μου,
να σας μιλώ μέσα στην κωμωδία για την πόλη.

500 Κι η κωμωδία ξέρει να μιλάει για το δίκιο.

δραματικής σύγκρουσης συμμετρική αντιπαράθεση δύο προσώπων ή μετώπων), 4) την παράβαση (αισθητά διαβρωμένη κατά το μέτρο και το περιεχόμενο αποστραφή του χορού προς τους θεατές). 5) τις ιαμβικές σκηνές (ακολουθία σκηνών με ενοχλητικούς καιροσκόπους ή αυτόκλητους υποστηρικτές, στις οποίες η συμμετοχή του χορού είναι περιορισμένη) και 6) την έξοδο.

- Και θα σας πω πράγματα φοβερά μα δίκαια,
 Τώρα ο Κλέωνας δεν πρόκειται να με συκοφαντεί
 πως ξένοι πρέσβεις ήτανε στην πόλη και σας τα 'ψελνα.¹
 Είμαστε μόνοι και γιορτάζουμε τα Αθήναια.²
- 505 και ξένοι δεν υπάρχουνε· ούτε κι οι πόλεις φέρνουνε τους φόρους,
 ούτε συμμαχικές αποστολές μας ήρθαν·
 είμαστε μόνοι, καθαρό σιτάρι,
 γιατί οι μέτοικοι των πολιτών είναι το άχυρο.
 Κι εγώ μισώ τους Σπαρτιάτες σαν τρελλός
- 510 κι ο Ποσειδώνας, ο θεός που 'ναι στο Ταίναρο,
 σεισμό να κάνει και τα σπίτια τους να ρίξει·³
 και μένα είν' τ' αμπέλια μου κομμένα.
 Αλλά γιατί, αδέρφια μου, που ακούτε εδώ το λόγο μου,
 γιατί τους Σπαρτιάτες καταριέστε;
- 515 Κάτι αντράκια —όχι ολόκληρη η πόλη,
 να το θυμάστε, δεν θα πω ολόκληρη η πόλη—
 κάτι αντράκια μοχθηρά, στραβοχυμένα,
 άσμημα και παράσμημα και παραλέκατα,
 συκοφαντούσαν κι έλεγαν: «Μεγαρικά εμπορεύματα λαθραία».
- 520 Κι αν κάπου βλέπανε κανένα αγγουράκι ή κανένα λαγουδάκι,
 γουρούνη ή καμιά σκελίδα σκόρδο ή χοντρό αλάτι,
 «από τα Μέγαρα, απ' τα Μέγαρα» φωνάζανε
 κι αμέσως τα κατάσχανε.
 Μ' αυτά ήταν μικρά και ασφαλώς εγχώρια.
 Όμως κάτι τεκνά καψούρικά, αλάνια μεθυσμένα,
- 525 επήγανε στα Μέγαρα και κλέφαν μια πουτάνα,
 Κι οι Μεγαρίτες απ' τη λύσσα τους επήγαν στην Αθήνα,
 και κλέφαν απ' της Ασπασίας το πουταναριό δύο φακλάνες.
 Έτσι ξεκίνησεν ο πόλεμος, που 'φαγε την Ελλάδα,
 για τρεις σκατοπουτάνες.⁴

δραματικούς αγώνες είναι η σημαντικότερη γιορτή μετά τα Μεγάλα Διονύσια. Στα Αθήναια η πρωτοκαθεδρία ανήκε στην κωμωδία.

³ Το 466 π.Χ. ένας σεισμός που ισοπέδωσε τη Σπάρτη αποδόθηκε στο γεγονός ότι οι Σπαρτιάτες, βεβηλώνοντας το ιερό του Ποσειδώνα, είχαν συλλάβει και εν συνεχεία εκτελέσει τους εθωτές που είχαν καταφύγει εκεί.

⁴ Ο Αριστοφάνης πιθανώς εκκινεί από την αρχή της Ιστορίας του Ηροδότου, όπου η σύγκρουση ανάμεσα στους Έλληνες και τους Ασιάτες αποδίδεται στις αρπαγές γυναικών.

- 530 ἐντεῦθεν ὄργῃ Περικλῆς οὐλύμπιος
ἦστραπτ', ἐβρόντα, ξυκεκύκα τὴν Ἑλλάδα,
ἐτίθει νόμους ὥσπερ σκόλια γεγραμμένους,
ὡς χρὴ Μεγαρέας μῆτε γῆ μῆτ' ἐν ἀγορᾷ
μῆτ' ἐν θαλάττῃ μῆτ' ἐν ἠπείρῳ μένειν.
- 535 ἐντεῦθεν οἱ Μεγαρήs, ὅτε δὴ πείνων βάδην,
Λακεδαιμονίων ἐδέοντο τὸ ψήφισμ' ὅπως
μεταστραφείῃ τὸ διὰ τὰς λαικαστρίας·
οὐκ ἠθέλομεν δ' ἡμεῖς δεομένων πολλάκις,
κάντεῦθεν ἤδη πάταγος ἦν τῶν ἀσπίδων.
- 540 ἐρεῖ τις. «οὐ χρῆν'» ἀλλὰ τί ἐχρῆν, εἶπατε.
φέρ', εἰ Λακεδαιμονίων τις ἐκπλεύσας σκάφει
ἀπέδοτο φήνας κινιδιον Σεριφίων,
καθῆσθ' ἂν ἐν δόμοισιν; ἢ πολλοῦ γε δεῖ·
καὶ κάρτα μέντ' ἀν εὐθέως καθεῖλκετε
- 545 τριακοσίας ναῦς, ἣν δ' ἂν ἡ πόλις πλέα
θορύβου στρατιωτῶν, περὶ τριηράρχον βοῆs,
μοσθοῦ δεδομένου, παλλαδίων χρυσομένων,
στοᾶs στεναχούσης, σιτίων μετρομένων,
ἀσκῶν, τροπωτήρων, κᾶδους ὠνομένων,
- 550 σκοροῶδων, ἐλαῶν, κρομμύων ἐν δικτύοις,
στεφάνων, τριχίδων, αὐλητρίδων, ὑπωπίων·
τὸ νεώριον δὲ αὐτῶν κωπέων πλατουμένων,
τύλων ψοφούντων, θαλαμῶν τροπομένων,
αὐλῶν, κελυστῶν, νηγάρων, συρκαμάτων,
- 555 ταῦτ' οἶδ' ὅτι ἂν ἐδράτε· τὸν δὲ Τήλεφον
οὐκ οἰόμεσθα; νοῦς ἄρ' ἡμῖν οὐκ ἐνι.

⁵ Ένας από τους όρους που έθεταν οι Σπαρτιάτες στους Αθηναίους, πριν από την έναρξη του Πελοποννησιακού πολέμου, ήταν η κατάργηση του ψήφισματος που απαγόρευε στους Μεγαρείς να χρησιμοποιούν τα λιμάνια της αθηναϊκής επικράτειας και την αττική αγορά. Στο σημείο αυτό ο Περικλής ήταν ανένδοτος.

⁶ Η Σέρυφος στην αρχαιότητα επανειλημμένα αναφέρεται ως ασήμαντο νησί.

⁷ Ο Τήλεφος, σύμφωνα με τον μύθο, ήταν βασιλιάς της Μυσίας. Όταν οι Έλληνες εβιάζον για πρώτη φορά εναντίον της Τροίας, αποβιβάστηκαν κατά λάθος στη χώρα του και τη λεηλατούσαν. Στην προσπάθειά του να αποκορύσει τους επιδρομείς, τραυματίστηκε από τον Αχιλλέα. Η πληγή δεν έκλεινε και ο Τήλεφος απευθύνθηκε στο μαντείο του Απόλλωνα, από

- 530 Ο Περικλής σαν το 'μαθε πολύ του κακοφάνη,
 άστραψε και μπουμπούνισε κι έκαψε την Ελλάδα.
 Μας γέμισε ψηφίσματα στριφνά σα να 'τανε αινίγματα:
 «Οι Μεγαρείς στην αγορά να μη κοντοζυγώνουν
 κι η θάλασσα και η στεριά να μη τους εσρκώνει».
- 535 Οι Μεγαρίτες, σαν τους θέρισεν η πείνα,
 στους Σπαρτιάτες τρέξαν ν' ακυρωθεί το ψηφισμα,
 που κάναμε για τρεις παλιοκουφάλες.
 Εμείς όμως δε θέλαμε κι αυτοί παρακαλούσαν.
 Έτσι αρχήνησαν ασπίδες να βροντάνε.
- 540 Μα θα μας πεις: «Δεν έπρεπε». Μα τι έπρεπε, για πες μου;
 Αν κάποιος Σπαρτιάτης έκανε ρεσάλτο
 με μία σκάφη κι έπιανε κανά γκαβό κουτάβι
 από τη Σέριφο,* θα κάνατε τον άγνωστο στρατιώτη;
 Αμ' δε, Στη θάλασσα θα ρίχνατε κάπου τρακόσια σκάφη:
- 545 η πόλη μας θα γέμιζε φαντάρους και βαβούρα,
 θα φάχνατε για τριήραρχους και για λεφτά
 και για μπρουντζίνα στις γοργόνες. Οι αποθήκες θα βογγούσανε,
 αλεύρια θα ζυγίζανε, Σκοινιά, φλασκιά, μπουγέλα:
 θ' αγόραζαν σκόρδα, ελιές, κρεμμύδια σε πλεξάνες.
- 550 Στεφάνια, μάτια μαυρισμένα κι αυλητρίδες
 και πανδαιμόνιο στο ναύσταθμο: κουπιά να πελεκάνε,
 να φτειάχνουνε σακαμούς, να πατρωνάρουνε σκοινιά,
 αυλους να τσαμπουνάνε, παραγγέλματα,
 σουραύλια και σφυρίγματα.
- 555 Το ξέρω, αυτά θα κάνατε. Κι ο Τήλεφος'
 τι θά 'κανε; Δεν έχετε τσερβέλο;

(μετάφραση Στέφανος Ν. Κοιμανούδης)

το οποίο έλαβε την απάντηση ότι θα τον γιατρέψει εκείνος που τον τραυμάτισε (ό τρώας ίάσεται). Ο Τήλεφος πήγε ρακένδυτος στο στρατόπεδο των Ελλήνων, που είχαν συγκεντρωθεί, έπειτα από οκτώ χρόνια, ξανά στην Αυλίδα. Για να πετύχει τον σκοπό του, με υπόδειξη της Κλυταιμίστρας πήρε όμηρο τον μικρό Ορέστη και απειλούσε να τον σκοτώσει. Προσφερόταν να τους δείξει τον δρόμο για την Τροία, αν ο Αχιλλέας (ό τρώας) τον γιάτρευε. Ο Οδυσσεύς ερμήνευσε το χρησμό λέγοντας ότι ό τρώας δεν είναι ο Αχιλλέας αλλά η αιχμή του δόρατος. Έτσι, έτριφαν πάνω στην πλήρη λήθη σκουριά από την αιχμή, ο Τήλεφος θεραπεύτηκε και έδειξε στους Έλληνες το δρόμο για την Τροία.

Και οι τρεις μεγάλοι τραγικοί είχαν γράψει τραγωδίες με θέμα τον Τήλεφο. Το έργο του Ευριπίδη παίχτηκε το 438 π.Χ. Αποτελείσε επανειλημμένα στόχο του Αριστοφάνη, ακόμα και δεκαετίες αργότερα.

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ

82. – Ἰππῆς 498–610

Ο Αριστοφάνης αρχικά (427-425 π.Χ.) ανέθετε τη διδασκαλία των έργων του σε άλλους. Για πρώτη φορά ανέλαβε ο ίδιος τη διδασκαλία το 424 π.Χ. και ήρθε πρώτος με τους Ἰππείς. Το έργο αποτελεί σφοδρή επίθεση εναντίον του πανίσχυρου δημαγωγού Κλέωνα, στην οποία πρωτοστατούν οι (συντηρητικοί) ἰππείς, που συγκροτούν το χορό. Ο Κλέων (Παφλαγόνας) εμφανίζεται στην αρχή ως ο ευνοούμενος δούλος του προσωποποιημένου Δήμου, στο τέλος όμως εξουδετερώνεται από τον Αλλαντοπαίτη, σύμφωνα με ένα χρονογράφο που πρόλεγε ότι ο φαίλος δούλος θα εξουδετερωθεί από κάποιον ακόμα πιο φαίλο.

Το απόσπασμα που ακολουθεί αποτελεί την παράβαση του έργου, που παρουσιάζει πρόσθετο ενδιαφέρον και για το λόγο ότι ο ποιητής κάνει συγκεκριμένες αναφορές στους σημαντικότερους παλαιότερους κωμικούς ποιητές. Η παράβαση (και ο αγώνας) είναι τα πιο χαρακτηριστικά δομικά στοιχεία της Αρχαίας κωμωδίας (περίπου: της κωμωδίας του πέμπτου αιώνα). Η παράβαση είναι το δραματικά πιο αποφορτισμένο τμήμα του έργου και εκφέρεται εξ ολοκλήρου από τον χορό, αφού προηγουμένως έχουν αποστραθεί οι υποκριτές. Ο χορός, ως πρόσωπο του δράματος ή εξ ονόματος του ποιητή, απευθύνεται στο

ΧΟΡΟΣ

ἀλλ' ἴθι χαίρων, καὶ πράξεας
κατὰ νοῦν τὸν ἐμόν, καί σε φυλάττοι

500 Ζεὺς Ἄγοραῖος¹ καὶ νικήσας
αὐθις ἐκείθεν πάλιν ὡς ἡμᾶς

ἔλθοις στεφάνοις κατάπαστος.

ἡμεῖς δ' ἡμῖν προσέχετε τὸν νοῦν
τοῖς ἀναπαιστοῖς,

505 ὦ παντοίας ἤδη μούσης

πειραθέντες καθ' ἑαυτοῖς.

εἰ μὲν τις ἀνὴρ τῶν ἀρχαίων κωμικοδιδάσκαλος ἡμᾶς

¹ Ο προστάτης της αγοράς, του χάρου και των συναθροίσεων. Υπήρχε βωμός του στην αγορά και στην Πνύκα.

² Η κωμικός παράβαση (εδώ στ. 507-546), που σχεδόν πάντα είναι γραμμένη σε αναπαιστικό

Η παράβαση των Ιππέων

κοινό και μιλάει, μεταξύ άλλων, για θέματα της τέχνης του κωμικού ή της επικαιρότητας. Στην πλήρη μορφή της η παράβαση απαρτίζεται από επτά μέρη, που διαφοροποιούνται πρωτίστως ως προς το μέτρο και δευτερευόντως ως προς το περιεχόμενο και ενδεχομένως τον τρόπο εκφοράς. Τα επτά μέρη είναι τα εξής: 1) κατακελευσμός (προτροπή του χορού προς τον εαυτό του, προκειμένου να αρχίσει τους αναπαισίτους), 2) κυρίως παράβαση ή ανάπαιστοι, 3) πνίγος (απικνεστί εκφερόμενη αναπαιστική ενότητα), 4) ωδή, 5) επίρρημα (κατά γράμμα: αυτό που λέγεται μετά —εδώ μετά την ωδή), 6) ανταδή, 7) αντεπίρρημα. Μετρικά η ανταδή είναι απολύτως όμοια με την ωδή και το αντεπίρρημα με το επίρρημα. Η ωδή και η ανταδή είναι λυρικές συνθέσεις (συχνά ύμνοι προς θεούς), ενώ το επίρρημα και το αντεπίρρημα σχεδόν πάντα γράφονται σε συγκεκριμένο μέτρο και έχουν ορισμένο αριθμό στίχων. Στην (πλήρη) παράβαση των Ιππέων τα μέρη έχουν ως εξής: 1) κατακελευσμός (στ. 498-506), 2) κυρίως παράβαση ή ανάπαιστοι (στ. 507-546), 3) πνίγος (στ. 547-550), 4) ωδή (στ. 551-564), 5) επίρρημα (στ. 565-580), 6) ανταδή (στ. 581-594), 7) αντεπίρρημα (στ. 595-610).

ΧΟΡΟΣ

Στο καλό, στο καλό, κι όλα νά 'ρθουν σ' εσένα δεξιά,
η δική μου καρδιά όπως ποθεί:

500 ο Αγοραίος ο Δίας' να σου γίνει βοηθός'
κι αφού βγεις νικητής, να γυρίσεις σ' εμάς
με πολλά στο κεφάλι στεφάνια.

505 Στους ανάπαιστους' τώρα προσέξτε
που θα πούμε, ω εσείς
που και μόνοι σας είδη της μούσας πολλά
δοκιμάσατε ως τώρα.

Απ' τους γέρους δασκάλους Χορών κωμικών'
αν κανένας μας πιάζε να βγούμε

τετράμετρο, αποκαλείται και απλώς "οι ανάπαιστοι". Ο Στσίβιου μεταφράζει σε (τονικούς) αναπαισίτους.

³ Εννοεί τους κωμικούς ποιητές που ήταν και οι χοροδιδάσκαλοι, εκτός και αν ανέθιταν τη διδασκαλία του χορού και τα σχετικά με την προετοιμασία της παράστασης σε άλλα πρόσωπα.

- ἠνάγκαζεν λέγοντας ἔπη πρὸς τὸ θέατρον παραβῆναι,
 οὐκ ἂν φαύλως ἔτυχεν τούτου· νῦν δ' ἀξίος ἐσθ' ὁ ποιητής,
 510 ὅτι τοὺς αὐτοὺς ἡμῖν μισεῖ τολμῇ τε λέγειν τὰ δίκαια,
 καὶ γενναίως πρὸς τὸν Τυφῶ χωρεῖ καὶ τὴν ἐριώλην.
 ἃ δὲ θαυμάζειν ἡμῶν φησὶ πολλοὺς αὐτῶ προσιόντας
 καὶ βασανίζει πῶς οὐχὶ πάλαι χορὸν αἰτοίη καθ' ἑαυτόν,
 ἡμᾶς ἡμῖν ἐκέλευε φράσαι περὶ τούτου, φησὶ γὰρ ἀνὴρ
 515 οὐχ ὑπ' ἀνοίας τοῦτο πεποιθὸς διατρίβειν, ἀλλὰ νομίζων
 κωμωδοδιδασκαλίαν εἶναι χαλεπώτατον ἔργον ἀπάντων·
 πολλῶν γὰρ δὴ πειρασάντων αὐτὴν ὀλίγοις χαρίσασθαι
 ἡμᾶς τε πάλαι διαγυγνώσκων ἐπετείους τὴν φύσιν ὄντας
 καὶ τοὺς προτέρους τῶν ποιητῶν ἅμα τῷ γήρῳ προδιδόντας·
 520 τοῦτο μὲν εἰδὼς ἄπαθε Μάγνης ἅμα ταῖς πολιαῖς κατιούσαις,
 ὃς πλείστα χορῶν τῶν ἀντιπάλων νύκτις ἔστησε τροπαία·
 πάσας δ' ἡμῖν φωνὰς ἰεῖς καὶ ψάλλον καὶ πτερυγίζων
 καὶ λυδίζων καὶ ψημιζων καὶ βαπτόμενος βατραχείοις
 οὐκ ἐξήρκεσεν, ἀλλὰ τελευτῶν ἐπὶ γήρως, οὐ γὰρ ἐφ' ἡβης,
 525 ἐξεβλήθη πρεσβύτης ὢν, ὅτι τοῦ σκώπτειν ἀπελείφθη·
 εἶτα Κρατίνου μνημῆνος, ὃς πολλῶν ρεύσας ποτ' ἐπαίνω

⁴ Σίφουνας (Τυφίος): εκατοντακέφαλο τέρας, γιος της Γης και πατέρας των θυελλωδών ανέμων. Σίφουνας και Κυκλώνας (στ. 511) χαρακτηρίζεται ο Κλέων.

⁵ Αθηναῖος κωμικός ποιητής που ανήκει στην πρώτη γενιά των κωμικῶν (χρονικά η δράση του καλύπτει το β' τέταρτο του 5ου αι.). Πρέπει να ήταν εξαιρετικά δημοφιλής, αφού κατάφερε να κερδίσει 11 νύκτες στα Μεγάλα Διονύσια, κάτι που κανένας άλλος ομότεχός του δεν το πέτυχε. Από το έργο του δεν σώζεται σχεδόν τίποτα.

⁶ Ο Κρατίνος μαζί με τον Εὐπόλη και τον Αριστοφάνη αποτέλεσαν αργότερα τον κανόνα των τριῶν μεγάλων κωμικῶν. Συναγωνίζεται και με τον νεαρό Αριστοφάνη έως το 423 π.Χ., αλλά ουσιαστικά ανήκει στην προηγούμενη γενιά. Φαίνεται ότι αποφασιστική ήταν η συμβολή του στη διαμόρφωση της κωμωδίας, κυρίως της πολιτικής, στις δεκαετίες πριν από την εμφάνιση του Αριστοφάνη. Ο Κρατίνος, ο οποίος εδώ παρουσιάζεται περίπου ως ξεφλημένος, παρόλο που συμμετέχει στον ίδιο αγώνα, κατάφερε την επόμενη χρονιά (423 π.Χ.) με το έργο του Πιπίτη (φλασκί για κρασί) να καταλάβει την πρώτη θέση, ενώ ο Αριστοφάνης με τις Νεφέλες κατέταγχε τρίτος. Από το έργο του σώζονται αρκετά αποσπάσματα, τα οποία επιβεβαιώνουν την φήμη του ως μεγάλου κωμικού.

- ν' απαγγείλουμε στίχους μπροστά στους θεατές
 σε παράβαση, εμείς τέτοια χάρη
 δεν του κάναμε πρόθυμα· αλλά ο ποιητής
 που μας έβαλε τώρα τ' αξίζει,
 510 γιατί εχθρεύεται αυτούς που μισούμε κι εμείς
 και τολμά να φωνάζει το δίκιο
 και το Σίφουνα' ορμά να χτυπήσει, χωρίς
 να δειλιάσει, τον άγριο Κυκλώνα.
 Όσο τώρα για κείνο που κάνουν πολλοί
 απο σας, που τον βρίσκουνε, λέει,
 κι απορούν και ρωτούν γιατί τόσον καιρό
 δε ζητούσε Χορό στ' όνομά του,
 την εξήγηση ανάθεσε τώρα σ' εμάς
 να σας δώσουμε. Λέει ο ποιητής μας
 515 πως ο λόγος της άρρητας τούτης, δεν είν'
 η αμυαλιά, μα πιστεύει πως είναι
 η δουλειά του δασκάλου Χορών κωμικών
 το πιο δύσκολο πράμα στον κόσμο·
 της ριχτήκανε πάμπολλοι ως τώρα, μα αυτή
 χαμογέλασε μόνο σε λίγους.
 Ξέρει εκείνος εξαλλου, έχει δει από καιρό,
 πως η γνώμη σας εύκολα αλλάζει
 και ξεχνάτε, απαρνιέστε τους πρώτους ποιητές,
 τα γεράματα μόλις τους βρούνε·
 520 Ξέρει πόσες το Μάγνη' έχουν βρει συμφορές,
 μόλις άρχισε ο δόλιος ν' ασπρίζει,
 ενώ ενάντια σ' αντίπαλους είχε Χορούς
 νίκης τρόπαια στημένα ένα πλήθος·
 απ' το στόμα του πόσες ακούατε φωνές,
 φτεροθρόισμα και χτύπο κιθάρας,
 πράσινο είχε βατράχι βαφτεί, και για σας
 το Λυδó, το ζουζούνι είχε κάμει·
 μα τι τ' όφελος; αχ, όταν γέρασε πια,
 — νιος σαν ήταν, αυτό δε γινόταν —
 525 του 'πατε «έξω», γιατί των αστείων η πηγή
 στην ψυχή του είχε τώρα στερέψει.
 Ο Κρατίνοσ' —θυμάται κι αυτόν ο ποιητής—
 σαν ποτάμι σε ολόστρωτους κάμπους

διὰ τῶν ἀφελῶν πεδίων ἔρρει, καὶ τῆς στάσεως παρασύρων
 ἐφόρει τὰς δρυὸς καὶ τὰς πλατάνους καὶ τοὺς ἐχθροὺς προβελύμους⁷
 ἄσαι δ' οὐκ ἦν ἐν συμποσίῳ πλήν· 'Δωροὶ συκοπέδιλε'.

- 530 καὶ τέκτονες εὐπαλάμων ὕμνων' οὕτως ἤθησεν ἐκεῖνος,
 ἢνὶ δ' ὑμεῖς αὐτὸν ὁρῶντες παραληροῦντ' οὐκ ἐλεεῖτε,
 ἐκπιπτουσῶν τῶν ἠλέκτρων καὶ τοῦ τόνου οὐκέτ' ἐνότος
 τῶν θ' ἀρμονιῶν διαχασκοισῶν· ἀλλὰ γέρων ὦν περιέρρει,
 ὥσπερ Κοινᾶς, στέφανον μὲν ἔχων αὖτον, δῶψη δ' ἀπολαυλῶς,
 535 ὄν χρῆν διὰ τὰς προτέρας νίκας πίνειν ἐν τῷ πρυτανείῳ,
 καὶ μὴ ληρεῖν, ἀλλὰ θεᾶσθαι λιπαρὸν παρὰ τῷ Διονύσῳ,
 οἷας δὲ Κράτης ὀργὰς ὑμῶν ἠνέσχετο καὶ στυφελγμούς,
 ὅς ἀπὸ σμικρᾶς δαπάνης ὑμᾶς ἀριστίζων ἀπέπεμπεν,
 ἀπὸ κραμβοτάτου στόματος μάττων ἀστειοτάτας ἐπινοίας⁸
 540 χούτος μέντοι μόνος ἀντήρκει, τοτὲ μὲν πίπτων, τοτὲ δ' οὐχί.
 ταῦτ' ὀρρωδῶν διέτριβεν αἰεὶ, καὶ πρὸς τούτοισιν ἔφασκεν
 ἐρέτην χρῆναι πρῶτα γενέσθαι πρὶν πηδαλίοις ἐπιχειρεῖν,
 κᾶτα κυβερνᾶν αὐτὸν ἑαυτῷ, τούτων οὖν οὐνεκα πάντων,

⁷ Σύμφωνα με τον αρχαίο σχολιαστή, το "Δωροὶ συκοπέδιλε" (Δωροὶ συκοπέδιλε) είναι η αρχὴ ενός —προφανῶς εξαιρετικὰ δημοφιλῶς— ἄσματος, που περιλαμβανόταν στην κωμῶδία του Εὐμενίδης (ἀπόσπ. 70). Ἀπὸ το ἴδιο ἄσμα προέρχεται καὶ τὸ «καλοδοῦλευτων ὁμνων τεχνίτες». Το Δωροὶ συκοπέδιλε σχηματίστηκε, φαίνεται, κατὰ τὸ ομηρικὸ ἦθος χροσοπέδιλε, με σαφῆ τὴν πρόθεση νὰ παραπέμψει σὲ γνωστὲς ἀθηναϊκὲς κληγῆς, τὴν δωροδοκία (ἢ Δωροὶ εἶναι ἐπινόηση τοῦ Κρατίου) καὶ τὴ συκοφαντία (συκο-πέδιλε).

⁸ Ἡ πλειονότητα τῶν μελετητῶν, ἀκολουθώντας τὰ αρχαία σχόλια, δεχεται ὅτι ὁ Κοινᾶς εἶναι μειωτικὴ παραθορά τοῦ Κόννος. Ὁ Κόννος ἦταν φημισμένος μουσικός, που διδάξε τὴ μουσικὴ, μεταξύ ἄλλων, καὶ στον Σωκράτη. Ἐνῶ εἶχε κερδίσει νίκες σὲ Ολυμπιακοὺς μουσικοὺς ἀγῶνες, εθεωρεῖτο ἀπλοϊκὸς καὶ ζούσε σὲ ἐνδεῆ καὶ παρακμῆ. Ἐνα χρόνο μετὰ τοὺς Ἰππίες, ὁ κωμικός ποιητὴς Ἀμεψίας ἦρθε δευτέρος με τὴν κωμῶδία Κόννος. Κάποιοι μελετητὲς υποστηρίζουν ὅτι ὁ Κοινᾶς καὶ ὁ Κόννος εἶναι διαφορετικὰ πρόσωπα.

⁹ Κανονικὰ ἡ τιμητικὴ διάκριση ἦταν σίτησις στο πρυτανεῖο, ἀλλὰ ὁ Κρατίου ἦταν γνωστὸς πότης.

¹⁰ Κωμικός ποιητὴς τῆς προηγούμενης γενιάς —ἡ δράση του καλύπτει περίπου τὴν εικοσαετία 450-430 π.Χ. Αρχικὰ υπῆρξε ἠθοποιὸς τοῦ Κρατίου. Κέρδισε τρεῖς νίκες στὰ Μεγάλα Διονύσια. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη εἶναι ὁ πρῶτος κωμικός που ἐγκατέλειψε τὴν προσωπικὴν σάτιρα καὶ ἀρχισε νὰ συνθέτει κωμῶδιες με γενικότερες υποθέσεις που εἶχαν εσωτερικὴ συνοχή.

- από επαίνους ζωσμένος εκύλαε γραμμή
 και κατέβαζε μες στα νερά του
 συγλαδόκορμα δρυά και πλατάνια ψηλά,
 μα κι αντίπαλους μ' όλες τις ρίζες·
- 530 «Καλοδούλευτων ύμνων τεχνίτες», «Δωρώ
 συκοπέδιλη»·¹ σ' όλα τα γλέντια
 μήπως άκουγες κι άλλο τραγούδι απ' αυτά;
 τόση δόξα είχε τότε ο Κρατίνος·
 τώρα στάλα σπλαχνιά δεν αισθάνεστ' εσείς,
 σαν κοιτάτε ανοστιές ν' αραδιάζει,
 να μην έχει στη λύρα του μείνει χορδή,
 να της πέφτουνε πια τα στριφτάρια
 κι όλ' οι αρμοί της να χάσκουν· κι αυτός, ο φτωχός,
 τριγυρνά δω κι εκεί, ο γεροντάκος,
 σαν κανένας Κοινάς·² με στεφάνι Ξερό
 στο κεφάλι και ψόφιος της δίφας,
- 535 πρυτανείο ενώ του 'πρεπε, μέσα σ' αυτό
 γιατί τις τόσες του νίκες να πίνει,³
 κι αντί σάχλες να λέει, να κοιτά ως θεατής
 πλάι στο Διόνυσο, με όψη γελάτη.
 Μα κι ο Κράτης⁴ σαν πόσους θυμούς από σας
 δε δοκίμασε, πόσα στραπάτσα,
 που από στόμα ηχερό, σαν πιτούλες, για σας
 εξεφούρνιζε τα έξυπνα αστεία,
 και χορτάτοι από τέτοιο προσφάι, που πολύ
 δε σας στοίχιζε, φεύγατε πίσω·
- 540 τούτος όμως, μια πέφτοντας, μια πάλι ορθός,
 είν' ο μόνος που βάσταξε ωστόσο.
 Να ποιοι λόγοι αναγκάζαν λοιπόν τον ποιητή
 ν' αναβάλλει· σκεφτότανε κιόλας
 λαμνοκόπος να γίνει πως ταίριαζε, πριν
 στο τιμόνι να βάλει το χέρι,
 κι αφού μάθει τιμόνι, στην πλώρη να πάει,
 τους καιρούς από χει ν' αγναντεύει,
 κυβερνήτης να γίνει αυτεξούσιος στερνά.
 Για όλ' αυτά, κι επειδή φέρθηκε έτσι

- 545 ὅτι σωφρονικῶς κοῦκ ἀνοήτως εἰσπηδήσας ἐφλυάρει,
 αἴρεσθ' αὐτῷ πολὺ τὸ ρόθιον, παραπέμψατ' ἐφ' ἔνδεκα κώπαις,
 θόρυβον χρηστὸν ληναίτην,
 ἦν ὁ ποιητῆς ἀπίη χαίρων
 κατὰ νοῦν πράξας,
 550 φαῖδρός λάμποντι μετώπῳ,
- στρ. Ἴππι' ἀναξ Πόσειδον, ᾧ
 χαλκοκρότων ἵππων κτύπος
 καὶ χρεμετισμὸς ἀνδάνει
 καὶ κυανέμβολοι θοαὶ
 555 μισθοφόροι τριήρεις,
 μαιρακίων θ' ἄμιλλα λαμ-
 πρνομένων ἐν ἄρμασι
 καὶ βαρυδαιμονούντων,
 δεῦρ' ἔλθ' εἰς χορόν, ᾧ χρυσοτρίαῦ', ᾧ
 560 δελφίνων μεδέων Σουνιάρατε,
 ᾧ Γεραίστιε παῖ Κρόνου,
 Φορμίωνί τε φίλτατ' ἐκ
 τῶν ἄλλων τε θεῶν Ἀθη-
 ναίοις πρὸς τὸ παρεστός.

¹¹ Από τα συμφραζόμενα είναι σαφές ότι ο ποιητής ζητάει την καθολική επιδοκιμασία, αλλά δεν γνωρίζουμε τι σημαίνει ακριβώς η φράση (κατά λέξη) «με ἔνδεκα κούπαις» (ἐφ' ἔνδεκα κώπαις). Σύμφωνα με μία άποψη, τα ἔνδεκα κούπαις είναι τα 10 δάχτυλα και η γλώσσα, οπότε το νόημα θα ήταν ίσως «με χειροκροτήματα και επευφημίες».

¹² Μετά τα Μεγάλα Διονύσια (περίπου τέλη Μαρτίου), τα Αθήναια (περίπου δύο μήνες νωρίτερα) είναι η δεύτερη σε σημασία διονυσιακή γιορτή, στο πλαίσιο της οποίας δίνονταν θεατρικές παραστάσεις. Εδώ η πρωτοκαθεδρία ανήκε στην κωμωδία: παίζονταν πέντε κωμωδίες (όσες και στα Μεγάλα Διονύσια) και μόνο 4 ή 6 τραγωδίες (έναντι 9 στα Μεγάλα Διονύσια), ενώ δεν φαίνεται να παίζονταν σατυρικά δράματα. Τα Αθήναια γιορτάζονταν το

- 545 μετρημένα, επειδή δε σαλτάρισε εδώ
 μ' αμυαλιά ν' αραδιάζει παλάβρες,
 βροντερά ας κιματίσουν τα ζήτω γι' αυτόν,
 για τιμή του ποιητή μας υψώστε
 —στην ενδέκατη απάνω κουπιά¹¹—
 αχολοί των Αθηναίων¹² γιορτινό,
 με αναγάλλια να φύγει από δω,
 σαν του δώσετε αυτό που ποθεί,
 550 κι η χαρά στη θωριά του να λάμψει.

- Ω Ποσειδώνα,¹³ θεέ των αλόγων εσύ, που σ' ευφραίνουν
 τα χλιμιντρίσματα,
 ποδοβολές των ατιών βροντερές,
 πολεμοκάραβα γρήγορα
 με μαυρογάλαζα πάνω στις πλώρες τους έμβολα
 555 και είναι πηγή πλουτοφόρα,¹⁴
 ξεσυνερίσματα
 αρματοδρόμων νεαρών, οπού παν με καμάρι
 κι όταν η τύχη βαριά τους χτυπά,
 έλα σ' εμάς, στο Χορό το δικό μας,
 560 ω χρυσοτρίαινε, θεέ του Σουνίου πολυλάτρευτε,
 των δελφινιών βασιλιά, γιε του Κρόνου, Γεραίστιε,¹⁵
 πάνω απ' τους άλλους θεούς
 τώρα ο Φορμίωνα¹⁶ εσέν' αγαπά, μα κι οι άλλοι Αθηναίοι.

μεσοχείμνο, χωρίς την παρουσία ξένων, και θεωρείται ότι είχαν ένα εντονότερα αθηναϊκό χρώμα. Οι Ιππείς παίζονταν στα Αθήναια.

¹¹ Η *αθή* και η *αριτάθη* αναφέρονται στους δύο θεούς που διεκδύσσαν κάποτε την πόλη της Αθήνας, στον Ποσειδώνα και την Αθηνά. Ο χορός των ιππέων επικαλείται τον ίππιο Ποσειδώνα, τον προστάτη των ίππων και των ιππέων.

¹² Τα πολεμικά πλοία ονομάζονται πλουτοφόρα (μισθοφόροι), ή γιατί εισέπρατταν τις εισφορές από τους συμμάχους ή γιατί έδιναν μισθό στα πληρώματα.

¹³ Στο Σούνιο, όπως και στη Γεραίστο (ΝΔ Εύβοια), υπήρχε ναός του Ποσειδώνα. Στη θάλασσα του Σουνίου κάθε τέσσερα χρόνια γίνονταν αγώνες πλοίων. Στη Γεραίστο γιορτάζονταν τα Γεραίστεια.

¹⁴ Αθηναίος ναύαρχος που αναφέρεται επανειλημμένα από τον Αριστοφάνη και εμφανιζόταν ως πρόσωπο στο έργο του Εύπολη Ταξίαρχοι. Στις αρχές του Πελοποννησιακού πολέμου ήταν ο ναύαρχος που είχε τις μεγαλύτερες επιτυχίες. Πιθανώς πέθανε το 429/428 π.Χ.

- 565 εὐλογῆσαι βουλόμεσθα τοὺς πατέρας ἡμῶν, ὅτι
 ἄνδρες ἦσαν τῆσδε τῆς γῆς ἄξιοι καὶ τοῦ πέπλου,
 οἷτινες πέζαις μάχαισιν ἐν τε ναυφράκτων στρατῶ
 πανταχοῦ νικῶντες αἰεὶ τῆνδ' ἐκόσμησαν πόλιν·
 οὐ γὰρ οὐδεὶς πώποτ' αὐτῶν τοὺς ἐναντίους ἰδὼν
 570 ἠριθμήσεν, ἀλλ' ὁ θυμὸς εὐθύς ἦν ἀμυνίας·
 εἰ δέ που πέσοιεν εἰς τὸν ὄμιον ἐν μάχῃ ταύτῃ,
 τοῦτ' ἀπεψήσαντ' ἄν, εἰτ' ἠρνοῦντο μὴ πεπτωκέναι,
 ἀλλὰ διεπάλαιον αὖθις, καὶ στρατηγὸς οὐδ' ἄν εἰς
 τῶν πρὸ τοῦ σίτησις ἦτῃσ' ἐρόμενος Κλεαίветον·
 575 νῦν δ' ἐὰν μὴ προεδρίαν φέρωσι καὶ τὰ σιτία,
 οὐ μαχεῖσθαί φασιν, ἡμεῖς δ' ἀξιούμεν τῇ πόλει
 προῖκα γενναίως ἀμύνειν καὶ θεοῖς ἐγχαυρίους,
 καὶ πρὸς οὐκ αἰτούμεν οὐδὲν πλὴν τοσοῦτον ἰμόνον·
 ἦν ποτ' εἰρήνη γένηται καὶ πόνων παυσάμενθα,
 580 μὴ φόβου ἢ ἡμῖν κομῶσι μηδ' ἀπεστλεγγισμένους.

αιτ., ὦ πολιούχε Παλλάς, ὦ
 τῆς ἱερωτάτης ἀπα-
 σῶν πολέμων τε καὶ ποη-
 ταῖς δυνάμει θ' ὑπερφερού-
 585 σης μεδέουσα χώρας,
 δεῦρ' ἀφικου λαβούσα τὴν
 ἐν στρατιαῖς τε καὶ μάχαις
 ἡμετέραν ξυνεργὸν

Νίκην, ἣ χορικῶν ἐστὶν ἐταῖρα
 590 τοῖς τ' ἐχθροῖσι μεθ' ἡμῶν στασιάζει.
 Νῦν οὖν δεῦρο φάνηθι· δεῖ
 γὰρ τοῖς ἀνδράσι τοῖσδε πά-
 σῃ τέχνῃ πορίσαι σε νί-
 κην εἶπερ ποτὲ καὶ νῦν.

¹⁷ Ο Κλεαίνετος ἦταν ὁ πατέρας τοῦ Κλέωνα.

¹⁸ προεδρία (θέση στὴν πρώτη σειρὰ στο θέατρο καὶ ἄλλα δημόσια θεάματα) καὶ σίτησις στο πρυτανεῖο ἦταν τιμητικὲς διακρίσεις. Ἡ εξασφάλισή τους, χωρὶς τὴν υποστήριξη ἰσχυρῶν πολιτικῶν, δὲν πρέπει νὰ ἦταν ἰδιαίτερα εὐκόλλη.

- 565 Να παινέσουμε ποθοῦμε τους πατέρες μας, γιατί
 άντρες ήταν, της πατρίδας και του πέπλου αντάξειοι· αυτοί
 με καράβια του πολέμου και στις μάχες της στεριάς
 πάντα και παντού νικώντας δόξασαν την πόλη μας·
 απ' αυτούς ποτέ κανένας, τους εχθρούς κοιτάζοντας,
 570 δεν τους μέτρησε· η καρδιά του στην αντίσταση έμπαινε·
 αν στον ώμο απάνω, κάπου σε μια μάχη, πέφτανε,
 τίναζαν το χώμα, αρνιόταν που είχαν πέσει, και ξανά
 πιάναν τον αγώνα. Ούτ' ένας στρατηγός απ' τους παλιούς
 με του Κλεαίνετου¹⁹ το μέσο δε ζητούσε διατροφή·
 575 τώρα, η πρωτοκαθεδρία κι η τροφή²⁰ αν δεν τους δοθούν,
 δεν πηγαίνουνε στη μάχη. Χάρισμα την πόλη εμείς
 και τους ντόπιους θεούς, αντρεία, θα τους διαφεντέψουμε.
 Ένα μόνο σας ζητούμε: ειρήνη αν γίνει κάποτε
 κι ησιχάσουμε απ' τους κόπους, να δεχτείτε να 'χουμε
 580 μαλλιά πλούσια,²⁰ και τριμμένα με την ξύστρα τα κορμιά.²⁰

Ω της Αθήνας φυλάχτρα, Παλλάδα κυρά μας αφέντρα
 χώρας ιερότατης,
 που όλες τις άλλες αυτή ξεπερνά
 και στους ποιητές και στον πόλεμο
 585 κι είναι στη δύναμη πρώτη, ω Παλλάδα μας, πρόβαλε·
 πάρε μαζί σου τη Νίκη,
 συναγωνίστρια
 πάντα δική μας σε κάθε εκστρατεία μας και μάχη,
 πάρ' τ'ηνε κι έλα, Παλλάδα, σ' εμάς
 είν' η συντρόφισσ' αυτή των Χορών μας
 590 στέχεται αυτή στο πλευρό μας αντίκρυ σε αντίπαλους.
 Τώρα, ω θεά, φανερώσου σ' εμάς, έλα, πρόβαλε·
 πιότερο απ' άλλες φορές
 τώρα να δώσεις τη νίκη, θεά, στη δική μας ομάδα.

¹⁹ Οι (νεαροί) Αθηναίοι αριστοκράτες, από τους οποίους προέρχονταν οι ιππείς, έτρεφαν μακριά μαλλιά, αλλά αντιμετωπιζόνταν με καχυποψία, επειδή τα μακριά μαλλιά θεωρούνταν ένδειξη φιλολακωνικών ή αντιδημοκρατικών φρονημάτων.

²⁰ Την ξύστρα (ο αρχαίος όρος είναι στεγγής και αργότερα ξύστρα) τη χρησιμοποιούσαν στο λουτρό, για να απομακρύνουν από το σώμα τους το λάδι με το οποίο αλείφονταν για την άσκηση στην παλαίστρα. Δεν γνωρίζουμε γιατί η συγκεκριμένη ενέργεια μπορούσε να θεωρηθεί επίμηπτη.

- 595 ἃ ξύνισμεν τοῖσιν ἵπποις, βουλόμεσθ' ἐπαινεῖσαι.
 ἄξιοι δ' εἶσ' εὐλογεῖσθαι· πολλὰ γὰρ δὴ πράγματα
 ξυδιήνεγκαν μεθ' ἡμῶν, εἰσβολάς τε καὶ μάχας,
 ἀλλὰ τῶν τῇ γῇ μὲν αὐτῶν οὐκ ἄγαν θαυμάζομεν,
 ὡς ὄτ' εἰς τὰς ἵππαγωγούς εἰσεπήδων ἀνδρικῶς,
 600 πριάμενοι κώθωνας, οἱ δὲ καὶ σκόροδα καὶ κρόμινα·
 εἶτα τὰς κώπας λαβόντες ὥσπερ ἡμεῖς οἱ βροτοὶ
 ἐμβалόντες ἀνεφρνάζαιθ'· "ἵππαπαῖ, τίς ἐμβαλεῖ;
 ληπτέον μᾶλλον, τί δρώμεν; οὐκ ἔλῃς, ὦ σαμφόρα;"
 ἐξεπήδων τ' εἰς Κόρινθον· εἶτα δ' οἱ νεώτατοι
 605 ταῖς ὀπλαῖς ἄρυττον εὐνὰς καὶ μετήσαν βρώματα·
 ἦσθιον δὲ τοὺς παγούρους ἀντὶ ποίας Μηδικῆς,
 εἴ τις ἐξέρποι θύραζε κάκ βυθοῦ θηρώμενοι·
 ὡστ' ἔφη Θέαιρος εἰπεῖν καρκίνον Κορίθιον·
 "δεινά γ', ὦ Πόσειδον, εἰ μηδ' ἐν βυθῷ δυνήσομαι
 610 μῖτε γῆ μῖτ' ἐν θαλάττῃ διαφυγεῖν τοὺς ἵππείας."

²¹ Τον προηγούμενο χρόνο (425 π.Χ.) διακόσιοι ἱππεῖς ἔλαβαν μέρος στην εκστρατεία στην Κόρινθο και συνέβαλαν αποφασιστικά στη νίκη των Αθηναίων στη μάχη που δόθηκε υπό την ηγεσία του Νικία αμέσως μετά την αποβίβαση.

²² Εξαιρετική τροφή για ἄλογα (κάτι σαν τριφύλλι) που έγινε γνωστή στην Ελλάδα μετά τους Περσικούς πολέμους.

²³ Πιθανῶς πρόκειται για τον παράδοτο και κώλακα του Κλέωνα. Κωμιοθεῖται επανειλημμένα από τον Αριστοφάνη.

- 505 Τ' ἄλογά μας, για ὅσες χάρες ἔχουν, θα παινέσουμε.
 Και τ' αξίζουν γιατί πλῆθος δύσκολες, βαριές δουλειές,
 και πολέμους και γιοιρούσια, τράβηξαν μαζί μ' εμάς.
 Δε θαυμάζουμε ὅμως τόσο τα ἔργα τους τα στεριανά,
 600 ὅσο που κρεμμύδια, σκόρδα και παγούρια αγόρασαν
 και πήδησαν σαν ἄντρες μες στ' αλογοκάραβα·
 ὅπως κάνουνε οἱ ἀνθρώποι, πιάσαν τότε τα κουπιά
 και βάλθηκαν να λάμνουν χλιμιντρώντας: «κάργα μπρος
 φόρα δώστε, μὴ κοιμάστε· βρε ἀστεράτο, δὲν τραβάς;»
 Φτάσαμε στὴν Κόρινθο·¹¹ ἔξω πήδησαν, και τα πιο νια
 605 νοχοσκάβανε γιατάκια κι ἔτρεχαν να βρουν τροφές·
 ἀντὶς μηδικό γρασιδί,¹² τοὺς καβούρους τσάκωναν,
 ἀπ' τὴ θάλασσα ἢ σα βγαίνουν ἔξω, και τοὺς ἔτρωγαν·
 κι ὅπως λέει ὁ Θέωρος,¹³ κάποιος Τσαγανός Κορινθίος
 εἶπε: «Φρίκη, ὦ Ποσειδῶνα· τοῦτοι οἱ καβαλάρηδες
 610 με τσακώνουνε σε κόμα, σε βιθό και σε στεριά.»

(μετάφραση Θρασύβουλος Σταύρου)

Χορός ιππέων. Αττικός μελανόμορφος αμφορέας,
 περ. 550 π.Χ. (Βερολίνο, Staatliche Museen zu Berlin.)

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ

83. — Νεφέλαι 275–290, 299–313

Οι Νεφέλες παίχτηκαν αρχικά το 423 π.Χ. και ο Αριστοφάνης ήρθε τρίτος. Μετά την παράσταση ξαναδούλεψε το έργο. Σοίζεται αυτή η δεύτερη γραφή.

Ο Στρεψιάδης, ένας αγρότης από την Αττική που το όνομά του παραπέμπει στη στρεψοδικία, είναι παντρεμένος με μια μεγαλοαριστοκράτισσα Αθηναία και έχει ένα μοναχογιό, που σκαταλά ό,τι έχει και δεν έχει, για να ικανοποιήσει το πάθος του για τα άλογα και τις αρματοδρομίες. Ο δυστυχής πατέρας πνίγεται στα χρέη και αναζητά τρόπο να ξεφύγει από τους δανειστές. Για να πετύχει το σκοπό του, αποφασίζει, παρά την ηλικία του, να καταφύγει στο φροντιστήριον (πιο παλιό 'διανοητήριο' παρά 'φροντιστήριο') του Σωκράτη, όπου, όπως έχει ακούσει, διδάσκεται η τέχνη να κερδίζει κανείς τις δίκες είτε έχει δίκιο είτε άδικο. Ο Σωκράτης επιχειρεί να τον μπήσει, αλλά ο όχι ιδιαίτερος ευφυής Στρεψιάδης είναι δεσματής. Παρ' όλα αυτά δεν εγκαταλείπει την προσπάθεια. Κατα-

ΧΟΡΟΣ

- στρ. *ἀέναοι Νεφέλαι,*
 276 *ἀρθῶμεν φανεραὶ δροσερὰν φύσῳ εὐάγῃτον*
πατρὸς ἀπ' Ὠκεανοῦ βαρυαχέος
ὑψηλῶν ὀρέων κορυφὰς ἔπι
 280 *δενδροκόμους, ἵνα*
τηλεφανεῖς σκοπιὰς ἀφορώμεθα
καρπούς τ' ἀρδομέναν ἱερὰν χθόνα
καὶ ποταμῶν λαθέων κελαδήματα
καὶ πόντον κελάδοντα βαρύβρομον
 285/6 *ἄμια γὰρ αἰθέρος ἀκάματον σελαγείται*
μαρμαρέαισι αὐγαῖς.
ἀλλ' ἀποσεισάμεναι νέφος ὄμβριον
ἀθανάτας ἰδέας ἐπιδώμεθα
 290 *τηλεσκόπῳ ὄμματι γαῖαν.*

.

Το τραγούδι των Νεφελών για την Αθήνα

φέρει και πείθει τον γιο του να πάει εκείνος στο φροντιστήριο, όπου, έχοντας να επιλέξει ανάμεσα στο 'πρόγραμμα' του Δίκαιου και στο 'πρόγραμμα' του Άδικου Λόγου, επιλέγει το δεύτερο, εμποδώνει όσα διδάσκεται και τα εφαρμόζει πάνω στον πατέρα του δρώντάς τον. Ο Στρεψιάδης, μετανοημένος και αγανακτισμένος, πυρπολεί με τη βοήθεια ενός δούλου το φροντιστήριο.

Το παρατιθέμενο απόσπασμα προέρχεται από την πάροδο του έργου. Ο Σωκράτης που ασχολείται ιδιαίτερα με τα μετέωρα (ουράνια φαινόμενα), επικαλέστηκε, παρόντος του Στρεψιάδη, τις θεές στις οποίες πιστεύουν οι μαθημένοι, τις Νέφλες (που αποτελούν το χορό), και εκείνες, πριν εμφανιστούν στην ορχήστρα, τραγουδούν αθέατες το χορικό που ακολουθεί, το οποίο, χωρίς αμφιβολία, είναι ένα από τα λυρικότερα κομμάτια του Αριστοφάνη.

ΧΟΡΟΣ

- 275 Ας υψωθεί, ω αιώνιες αδερφάδες,
απ' του πατέρα Ωκεανού τα βροντερά τα μάκρη
απάνου απ' τις δασές βουνοκορφάδες
280 ψηλά τ' ανεμοτάξιδο και δρόσινο κορμί μας
εκείθε ν' αγναντέψουμε του κόσμου πάσαν άκρη,
τη γης την οργωμένη και τα πλούσια
τα φύτρα, τους καρπούς και τα ποτάμια,
τη θάλασσα τη μακριαντιλαλούσα.
285 Το μέγα μάτι τ' ουρανού αντικρύ μας
πλημμύρισε με φως την πλάση.
Ας ρίξουμε απ' την άφθαρτην ειδή μας
τη βρόχινη άχνα και ας θαμάσει
290 το μάτι μας τη γης την ποθητή μας.

.

- αντ. παρθένοι ὀμβροφόροι,
299/ ἔλθωμεν λιπαρὰν χθόνα Παλλάδος, εὐανδρον γὰν
300 Κέκροπος ὀψόμεναι πολυήρατον
οὐ σέβας ἀρρήτων ἱερῶν, ἵνα
μυστοδόκος δόμος
ἐν τελεταῖς ἀγίαις ἀναδείκνυται
305 οὐρανίους τε θεοῖς δωρήματα,
ναοὶ θ' ὑψερεφεῖς καὶ ἀγάλματα,
καὶ πρόσοδοι μακάρων ἱερώταται
308/9 εὐστέφανοί τε θεῶν θυσίαι θαλίαι τε
310 παντοδαπαῖσιν ᾠραις,
ἦρί τ' ἐπερχομένῳ Βρομία χάρις
εὐκελάδων τε χορῶν ἐρεθίσματα
καὶ μούσα βαρύβρομος αὐλῶν.

- 300 Παρθένες βροχοφόρες, πάμε αντάμα
στην πλούσια χώρα, που γεννάει τα παλικάρια,
στης Παλλάδας, στου Κέκροπα το θάμα!
Εκεί μυστήρια ανείπωτα, ιερά
γιορτάζονται κάθε φορά
305 κι ανοίγει τ' άδυτα ο ναός στους μύστες μόνο·
εκεί ναοί κι αγάλματα των θεών,
310 πομπές, θυσίες και γλέντια όλο το χρόνο
κι όταν ο κάμπος λουλουδίζει,
βαστά πασίχαρ' η γιορτή του Βάχχου μέρες
κι η χώρ' αστράφτει και βουίζει
από χορούς, τραγούδια και φλογέρες.

(μετάφραση Κώστας Βάρναλης)

Σκηνή από παράσταση κωμωδίας. Εικονίζονται δύο χορηγοί (πρώτος και τρίτος από δεξιά), πιθανώς μέλη των δύο τριχορίων από χορηγούς· ανάμεσά τους στέκεται ένας δούλος· πάνω από την μορφή που στέκεται αριστερά διακρίνεται το όνομα Λίγισθος· πρόκειται πιθανώς για ήρωα που προέρχεται από την τραγωδία. Κατωιταλιωτικό αγγείο, περ. 380 π.Χ. (Νέα Υόρκη, Συλλογή Fleischmann.)

Σκηνή από παράσταση κωμωδίας: γέρος σέρνει τον (μεθυσμένο) δούλο του από τον καρπό. Ο δούλος κρατά αντικείμενα που παραπέμπουν σε συμπόσιο. Ερυθρόμορφος κατωϊταλιωτικός κρατήρας, 3ο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ

84. — *Ειρήνη* 180–300

Το έργο παίχτηκε στα Μεγάλα Διονύσια του 421 π.Χ., λίγους μήνες μετά τον θάνατο του Κλέωνα και του Σπαρτιάτη στρατηγού Βρασίδα και λίγες μόνο ημέρες πριν από τη σύναψη της Νικίειας ειρήνης. Ο Αριστοφάνης ήρθε δεύτερος.

Ο Αθηναίος αμπελοργός με το χαρακτηριστικό όνομα *Τρυγαίος*, απελπισμένος από τη συνέχιση του πολέμου, από τον οποίο ως αμπελοργός πλήττεται ιδιαίτερα, αποφασίζει να ανεβεί στον ορεινό για να συναντήσει τον Δία, μήπως και πετύχει τον τερματισμό του πολέμου. Για το ταξίδι προς τον Δία 'αντιγράφει' τον Βελλεροφόντη, τον ήρωα της φερώνυμης τραγωδίας του Ευριπίδη. Εκείνος είχε επιχειρήσει το ορεινό ταξίδι πάνω στο φτερωτό άλογο Πήγασος, ο Τρυγαίος χρησιμοποιεί ένα πελώριο σκαθάρι —για την ακρίβεια: έναν ιπποκάνθαρον. Όταν φθάνει στο χώρο των θεών, βρίσκει μόνο τον Ερμή· οι άλλοι θεοί, οργισμένοι με τους Έλληνες που επιμένουν να πολεμούν, για να μην τους βλέπουν και τους ακούν, μετακόμισαν στο έσχατο σημείο του ορεινού θόλου και άφησαν στη θέση τους τον Πόλεμο. Ο Πόλεμος έκλεισε την Ειρήνη σε μια βαθιά σπηλιά, σάβησε πάνω της πέτρες και ετοιμάζεται να κοπανήσει σε ένα πελώριο γουδί τις αλλη-

ΕΡΜΗΣ

180 πόθεν βροτοῦ με προσέβαλ'; ὄναξ Ἡράκλεις,
τουτὶ τί ἐστὶ τὸ κακόν;

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

ἰπποκάνθαρος.

ΕΡΜΗΣ

ὦ μαρὲ καὶ τόλμηρε κἀναίσχυντε σὺ
καὶ μαρὲ καὶ παμμάρε καὶ μαρώτατε,
πῶς δεῦρ' ἀνήλθες, ὦ μαρῶν μαρώτατε;
τί σοί ποτ' ἔστ' ὄνομ'; οὐκ ἐρεῖς;

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

185

μαρώτατος.

Αναζητώντας την Ειρήνη

λομαχομένες ελληνικές πόλεις, αλλά δυσκολεύεται να βρει γουδοχέρι. Όσοι να εξασφαλίσει ο Πόλεμος το γουδοχέρι, ο Τρυγαίος προλαβαίνει, καλεί τους Έλληνες και, παρά τις δυσκολίες, καταφέρνει με τους γεωργούς της Αττικής να απελευθερώσει την Ειρήνη, που επιστρέφει συνοδευόμενη από την Οπάρα (καρποφορία), που προορίζεται για τον Τρυγαίο, και τη Θιαρία (γιορτή), που προορίζεται για τη βουλή.

Στο δεύτερο μέρος του έργου, όπως κατά καινούρια συμβαίνει και στις άλλες κωμωδίες του Αριστοφάνη, παρουσιάζονται οι επιπτώσεις από τα νέα δεδομένα: οι γεωργοί έχουν ξανά τη σοδειά τους, η βουλή ασχολείται και πάλι με τις γιορτές, οι σπλουργοί μένουν άνεργοι, οι κατασκευαστές γεωργικών εργαλείων κάνουν χροσές δουλειές κ.ο.κ. Το έργο τελειώνει με τη γαμήλια κομπή και το τραγούδι του Τυμναίου, με το οποίο ο Τρυγαίος και η σύντροφός του Οπάρα προπέμπονται εκεί όπου ουσιαστικά ανήκουν, στους αγρούς.

Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από τον πρόλογο του έργου. Ο Τρυγαίος φτάνει στον ουρανό, συναντάει τον Ερμή και μαθαίνει τα καθέκαστα. Στη συνέχεια παρακολουθεί αβίατος πώς ο Πόλεμος ετοιμάζεται να κοπαιήσει στο γουδί τις πόλεις.

ΕΡΜΗΣ

- 180 Από πού με πήρε ανθρωπίλα; Ο μέγας Ηρακλής νικά.
Ετούτο το κακό τι είναι;

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

Αλογοσκάθαρο.¹

ΕΡΜΗΣ

Βρε σιχαμερέ και θρασύτατε και ξεδιάντροπε
και σιχαμερέ και κατασιχαμένη και σιχαμερότατε,
πώς ανέβηκες εδώ πάνω, σιχαμεροσιχαμερότατε;

- 185 Ποιο το όνομά σου; Μύλα.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

Σιχαμερότατος.

¹ Στο πρωτότυπο: ἵπποκάνθαρος, κατά το ἵπποκάνταρος.

ΕΡΜΗΣ

ποδαπὸς τὸ γένος δ' εἶ; φράζε μοι.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

μαρώτατος.

ΕΡΜΗΣ

πατὴρ δέ σοι τίς ἐστίν;

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

ἐμοί; μαρώτατος.

ΕΡΜΗΣ

οὔτοι μὰ τὴν Γῆν ἔσθ' ὅπως οὐκ ἀποθανεῖ,
εἰ μὴ κατερεῖς μοι τοῦνομ' ὃ τι ποτ' ἐστί σοι.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

- 190 Τρυγαῖος Ἀθμονεύς, ἀμπελουργὸς δεξιός,
οὐ συκοφάντης οὐδ' ἐραστής πραγμάτων.

ΕΡΜΗΣ

ἦκεις δὲ κατὰ τί;

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

τὰ κρέα ταυτί σοι φέρων.

ΕΡΜΗΣ

ὦ δειλακρίων, πῶς ἦλθες;

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

ὦ γλίσχρων, ὄρῃς

ὡς οὐκέτ' εἶναι σοι δοκῶ μαρώτατος;
ἴθι ἰνν κάλεσόν μοι τὸν Δί'.

ΕΡΜΗΣ

- 195 ἴῃ ἴῃ ἴῃ,
ὄτ' οὐδὲ μέλλεις ἐγγὺς εἶναι τῶν θεῶν·
φροῦδοι γάρ' ἐχθές εἰσι ἐξακισμένοι.

² Ὄνομα πεποιημένο (πβ. Δικαιοπόλις, Λουσιστράτη κ.ά.), ταφιαστό για ἀμπελουργό, αφού παράγεται ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ τρεῖξ (γεν. τῆς τριγός) = τὸ κατακέθι τοῦ κρασιού.

ΕΡΜΗΣ

Το γένος. Λέγε μου.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

Σιχαμερότατος.

ΕΡΜΗΣ

Όνομα πατρός;

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

Του δικού μου; Σιχαμερότατος.

ΕΡΜΗΣ

Δεν υπάρχει περίπτωση να μην πεθάνεις, μα τη Γη,
αν δεν μου αποκαλύψεις ποιο στο καλό είναι το όνομά σου.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

- 190 Τρυγαίος³ Αμαρουσιώτης,³ αμπελουργός δεινός,
μη καταδότης, μη πολυπράγμων.

ΕΡΜΗΣ

Και ήρθες να κάνεις τι;

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

Για να σου φέρω αυτά τα κρέατα.

ΕΡΜΗΣ

Αχ κατμενούλη μου, πώς έφτασες εδώ;

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

- 195 Α, ρε λιμασμένε, βλέπεις που δε σου φαίνομαι πια σιχαμερότατος;
Πήγαινε λοιπόν και φώναξέ μου τον Δία.

ΕΡΜΗΣ

Αιντέεε!

Έχεις ακόμα δρόμο για τους θεούς;
έφυγαν' έχουν μετακομίσει από χτες.

³ Αμαρουσιώτης (στο αρχαίο κείμενο: Ἀθμονεΐς). Το Αθμωνον ήταν δήμος της Αττικής στην περιοχή του Αμαρουσίου.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

ποι γῆς;

ΕΡΜΗΣ

ἰδοὺ γῆς.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

ἀλλὰ ποῖ;

ΕΡΜΗΣ

πόρρω πάνυ,
ὑπ' αὐτὸν ἀτεχνῶς τοῦρανοῦ τὸν κύτταρον.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

200 πῶς οὖν σὺ δητ' ἐνταῦθα κατελείφθης μόνος;

ΕΡΜΗΣ

τὰ λοιπὰ τηρῶ σκευάρια τὰ τῶν θεῶν,
χυτράδια καὶ σανίδια κάμφορεῖδια.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

ἐξωκίσαντο δ' οἱ θεοὶ τίνος οὐνεκα;

ΕΡΜΗΣ

205 Ἕλλησι ὀργισθέντες, εἴτ' ἐνταῦθα μὲν
ἦν ἦσαν αὐτοὶ τὸν Πόλεμον κατώκισαν,
ὑμᾶς παραδόντες δρᾶν ἀτεχνῶς ὃ τι βούλεται·
αὐτοὶ δ' ἀνωκίσανθ' ὅπως ἀνωτάτω,
ἵνα μὴ βλέποικεν μαχομένους ὑμᾶς ἔτι
μηδ' ἀντιβολούντων μηδὲν αἰσθανοῖατο.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

210 τοῦ δ' εἶνεχ' ἡμᾶς ταῦτ' ἔδρασαν; εἶπέ μοι.

ΕΡΜΗΣ

ὅτι ἡ πολεμῆν ἤρκισθ' ἐκείνων πολλάκις
σπονδὰς ποιοῦντων· κεῖ μὲν οἱ Λακωνικοὶ
ὑπερβάλοιτο μικρόν, ἔλεγον ἂν ταδί·

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

Και πήγανε πού γης;

ΕΡΜΗΣ

Άκου γης.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

Τότε πού;

ΕΡΜΗΣ

Μακριά, πολύ μακριά,
κάτω ακριβώς από τον θόλο του ουρανού.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

200 Και εσύ, πώς και απόμεινες εδώ μονάχος;

ΕΡΜΗΣ

Κάθομαι και φυλάω τα κοιζινικά που άφησαν εδώ οι θεοί,
τσουκαλάκια, δισκάκια, κανατάκια.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

Και οι θεοί μετακόμισαν για ποιο λόγο;

ΕΡΜΗΣ

205 Έγιναν πυρ και μανία με τους Έλληνες.
Γι' αυτό εγκατέστησαν εδώ που έμεναν τον Πόλεμο
και σας παρέδωσαν σ' αυτόν να σας κάνει ό,τι θέλει και γουστάρει.
Εκείνοι μετακόμισαν όσο πιο ψηλά μπορούσαν,
για να μη σας βλέπουν άλλο να πολεμάτε
και να μην ακούν τα παρακάλια σας.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

210 Και για ποιο λόγο μας τα έκαναν αυτά; Πες μου.

ΕΡΜΗΣ

Επειδή προτιμούσατε τον πόλεμο, ενώ εκείνοι
προσπάθησαν πολλές φορές να πετύχουν ειρήνη⁴
και αν κάπου εκέρδιζαν κεφάλι οι Λακωνικοί,
έλεγαν λόγια όπως:

⁴ Επί παραδείγματι, το 425 π.Χ., μετά την καταστροφή στη Σρακτηρία, οι Σπαρτιάτες πρότειναν ειρήνη, οι Αθηναίοι όμως, με προτροπή του Κλέωνα, απέρριψαν την πρόταση.

“ναὶ τῶ σιῶ, νῦν Ὠπτικίων δωσεί δίκαν.”
 215 εἰ δ’ αὖ τι πράξαιτ’ ἀγαθόν, Ἀττικωνικοί,
 κἄλθοιεν οἱ Λάκωνες εἰρήνης πέρι,
 ἔλεγετ’ ἂν ὑμεῖς εὐθύς· “ἔξαπατώμεθα,
 νῆ τὴν Ἀθηνάν, — νῆ Δί’, οὐχὶ πειστέον. —
 ἦξουσι καίθις, ἦν ἔχομεν τὴν Πύλον.”

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

220 ὁ γοῦν χαρακτήρ ἡμεδαπὸς τῶν ῥημάτων.

ΕΡΜΗΣ

ἄν οὐνεκ’ οὐκ οἶδ’ εἴ ποτ’ Εἰρήνην ἔτι
 τὸ λοιπὸν ὄψεσθ’.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

ἀλλὰ ποῖ γὰρ οἴχεται;

ΕΡΜΗΣ

ὁ Πόλεμος αὐτὴν ἐνέβαλ’ εἰς ἄντρον βαθύ.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

εἰς ποῖον;

ΕΡΜΗΣ

εἰς τοῦτ’ ἰσὺς καὶ ὄρησ
 225 ὅσους ἀνωθεν ἐπεφόρησε τῶν λίθων,
 ἵνα μὴ λάβητε μηδέ ποτ’ αὐτήν.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

εἰπέ μοι,

ἡμᾶς δὲ δὴ τί δρᾶν παρασκευάζεται;

ΕΡΜΗΣ

οὐκ οἶδα πλὴν ἔν, ὅτι θεκίαν ἐσπέρας
 ὑπερφυῖ τὸ μέγεθος εἰσηνέγκατο.

⁵ Οἱ δύο θεοὶ (το δωρικό σιῶ είναι δωρικός αριθμός, αττ. θεῶ) είναι οἱ Διόσκουροι (=Διὸς κούροι) Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης, γιοὶ τοῦ Δία —σε επίπεδο θνητῶν, τοῦ Τιτυδάρεω— καὶ τῆς Λήδας, ἀδελφοὶ τῆς Ελένης. Οἱ Λάκωνες επικαλοῦνται τοὺς Διόσκουρους ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι τὴν Ἀθηνά (στ. 218).

«Μα τους δυο σιούς,⁶ τώρα θα πληρώσει ο Αττικούτσικος».

- 215 Αν πάλι είχατε κάποια επιτυχία εσείς οι Αττικωνικοί⁶
και κατέφθναν οι Λάκωνες ζητώντας ειρήνη,
φωνάζατε η αφεντιά σας πριν ακούσετε:
«Πάνε να μας τη φέρουν, μα την Αθηνά,
Δεν πρέπει να δεχθούμε, μα τον Δία,
Αν έχουμε την Πύλο, θα ξανάρθουν».⁷

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

- 220 Εδώ που τα λέμε, το ύφος του λόγου φέρει τη σφραγίδα του τόπου μας.

ΕΡΜΗΣ

Γι' αυτό δεν ξέρω αν στο εξής θα ξαναδείτε ποτέ την Ειρήνη.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

Γιατί; Πού έχει πάει;

ΕΡΜΗΣ

Ο Πόλεμος την έκλεισε σε μια βαθιά σπηλιά.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

Σε τι σπηλιά;

ΕΡΜΗΣ

Σ' αυτή εκεί κάτω.

- 225 Βλέπεις και τι κοτρώνες και κακό έχει σωριάσει από πάνω,
για να μην την πάρετε στον αιώνα τον άπαντα.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

Πες μου, εμάς σαν τι ετοιμάζεται να μας κάνει;

ΕΡΜΗΣ

Δεν ξέρω παρά μονάχα ένα:

χθες βράδυ κουβάλησε ένα γουδί γιγάντιο.

⁶ Κωμικός σχηματισμός κατά το Λακωνικοί (και οι δύο ίδιοι είναι). Μετά την εξομοίωση, και τα δύο ονόματα παραπέμπουν στην νίκη.

⁷ Το 425 π.Χ. ο Αθηναίος στρατηγός Δημοσθένης κατέλαβε την Πύλο. Οι Σπαρτιάτες, στην προσπάθειά τους να την ανακαταλάβουν, αποκλείστηκαν στο γειτονικό νησί Σφακτηρία και αναγκάστηκαν να παραδοθούν στον Δημοσθένη και τον Κλέωνα και να κρατηθούν αιχμάλωτοι κάπου τριακόσιοι απ' αυτούς. Οι Αθηναίοι εγκατέστησαν στην Πύλο Μεσσήνιους εξόριστους, που ήταν άσπονδοι εχθροί του Σπαρτιατών.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

230 τί δήτα ταύτη τῇ θικίᾳ χρήσεται;

ΕΡΜΗΣ

τρίβειν ἐν αὐτῇ τὰς πόλεις βουλευέται,
ἀλλ' εἴμ'· καὶ γὰρ ἐξιέναι, γνώμην ἐμήν,
μέλλει· θορυβεῖ γοῦν ἔνδοθεν.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

οἶμοι δειλῆαιος.

φέρ' αὐτὸν ἀποδρῶ· καὶ γὰρ ὡσπερ ἡσθόμην
235 καὐτὸς θικίᾳς φθέγμα πολεμιστηρίας.

ΠΟΛΕΜΟΣ

ἰῶ βροτοὶ βροτοὶ βροτοὶ πολυτλήμονες,
ὡς αὐτίκα μάλα τὰς γνάθους ἀλγήσετε.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

ἄναξ Ἄπολλον, τῆς θικίᾳς τοῦ πλάτους·
ὄσον κακόν· καὶ τοῦ Πολέμου τοῦ βλέμματος.
240 ἄρ' οὐτός ἐστ' ἐκεῖνος ὃν καὶ φεύγομεν,
ὁ δεινός, ὁ ταλαύριμος, ὁ κατὰ τοῖν σκελοῖν;

ΠΟΛΕΜΟΣ

ἰῶ Πρασιαὶ τρισάθλιαι καὶ πεντάκις
καὶ πολλοδεκάκις, ὡς ἀπολείσθε τήμερον.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

τουτὶ μὲν, ἄνδρες, οὐδὲν ἡμῖν πρᾶγμα πάω·
245 τὸ γὰρ κακὸν τοῦτ' ἐστὶ τῆς Λακωνικῆς.

ΠΟΛΕΜΟΣ

ἰῶ Μέγαρα Μέγαρ', ὡς ἐπιτρέψεσθ' αὐτίκα
ἀπαξάπαντα καταμεμυττωτευμένα.

⁸ Λιμάνι της Λακωνίας, στην περιοχή του Λεωνιδίου. Το 430 π.Χ. οι Αθηναίοι είχαν καταλάβει τις Πρασιές. Εδώ μνημονεύονται κυρίως επειδή το όνομα παραπέμπει στο πράσο. Ο Πόλεμος ρέχει στο γουδι υλικά άριστης ποιότητας. Οι τρεις περιοχές που αναφέρονται στους επόμενους στίχους (Μέγαρα, Σικελία, Αττική) φημιζόνταν αντιστοίχως για τα σκόρδα, το τυρί και το μέλι τους. Το λεγόμενο μεγαρικό ψήφισμα, που απαγόρευε την εί-

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

- 230 Να το κάνει τι τέτοιο γουδί;

ΕΡΜΗΣ

Σχεδιάζει να κοπανάει εκεί μέσα τις πόλεις.
Ωρα όμως να του δίνω. Όπου να 'ναι, θαρρώ, βγαίνει
ακούγεται ήδη από μέσα ο πάταγος.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

- 235 Αλίμονό μου ο δύσμοιρος. Πού να την κοπανήσω;
Γιατί σαν ν' άκουσα κι εγώ του πολεμόγουδου το γδούπο.

ΠΟΛΕΜΟΣ

Ουαί θνητοί θνητοί θνητοί πολύπαθοι,
τώρα θα δείτε πώς θα πονέσουν τα σαγόνια σας.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

- 240 Ο μέγας Απόλλων νικά,
Τι πλάτος που έχει το γουδί!
Πού βρέθηκε τόσο κακό; Και ο Πόλεμος, ένα βλέμμα που έχει!
Άραγε αυτός είναι που μπροστά του το βάζουμε στα πόδια,
ο φοβερός, ο σκληροτράχηλος, ο που μας κάνει να λερώνουμε
τα σκέλια μας;

ΠΟΛΕΜΟΣ

Ουαί Πρασιές* τρισάθλιες και πεντάθλιες
και νουστακισάθλιες, σήμερα έφτασε το τέλος σας.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

- 245 Έως εδώ, φίλοι, εμείς δεν έχουμε πρόβλημα
η συμφορά πλήττει Λακωνική επικράτεια.

ΠΟΛΕΜΟΣ

Ουαί Μέγαρα και πάλε Μέγαρα,
έχετε να φάτε κοπάνημα απ' άκρη σ' άκρη
και να γίνεται σκορδαλιά όσο να πείτε κύμινο.

σοδο των Μεγαρέων στις αγορές και τα λιμάνια της αθηναϊκής επικράτειας, στάθηκε η αφορμή —ή το πρόσχημα— για την κήρυξη του Πελοποννησιακού πολέμου. Στη Σικελία οι Αθηναίοι είχαν αναμιχθεί, ήδη από το 427 π.Χ., στον πόλεμο των Λεοντίων με τους Συρακοσίους, υποστηρίζοντας τους πρώτους. Ο πόλεμος αυτός τερματίστηκε αρχικά το 424 π.Χ., άρχισε όμως εκ νέου δυο χρόνια αργότερα.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

βαβαὶ βαβαιάξ, ὡς μεγάλα καὶ δριμύα
τοῖσι Μεγαρεῦσιν ἐνέβαλεν τὰ κλαύματα.

ΠΟΛΕΜΟΣ

250 ἰὼ Σικελία, καὶ σὺ δ' ὡς ἀπόλλυσαι.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

οἷα πόλις τάλαυα διακναισθήσεται.

ΠΟΛΕΜΟΣ

φέρ' ἐπιχέω καὶ τὸ μέλι τουτὶ τὰπτικόν.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

οὔτος, παραινῶ σοι μέλιτι χρῆσθ' ἀτέρω.
τετραύβολου τουτ' ἐστὶ φεΐδου τὰπτικου.

ΠΟΛΕΜΟΣ

παῖ παῖ Κυδομέ.

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

τί με καλεῖς;

ΠΟΛΕΜΟΣ

255 ἔστηκας ἄργός· οὔτοσί σοι κόνδυλος.
κλαύσει μακρά.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

ὡς δριμύς.

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

οἴμοι <μοι> τάλας, ὦ δέσποτα.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

μῶν τῶν σκοροῶδων ἐνέβαλεν εἰς τὸν κόνδυλον;

ΠΟΛΕΜΟΣ

οἴσεις ἀλετρίβανον τρέχων;

ΤΡΙΤΑΙΟΣ

Πώ πω πω πω πώ!

Τι γοερός και πικρός ο θρήνος
που έριξε μέσα για τους Μεγαρείς.

ΠΟΛΕΜΟΣ

250 Ουαί Σικελία, ήρθε και σένα το τέλος σου.

ΤΡΙΤΑΙΟΣ

Τέτοιο νησί και θα το κάνει λιώμα το άμοιρο.

ΠΟΛΕΜΟΣ

Για να ρίξω και το μέλι τούτο το αττικό.

ΤΡΙΤΑΙΟΣ

Ε, απαυτέ, σου συνιστώ να χρησιμοποιήσεις άλλο μέλι.

Αυτό κοστίζει τέσσερις οβολούς· κάνε και λίγο κράτει με το αττικό.

ΠΟΛΕΜΟΣ

255 Μικρέ, μικρέ, Κυδοιμέ.⁹

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

Τι με φωνάζεις;

ΠΟΛΕΜΟΣ

Θα φας το ξύλο της χρονιάς σου.

Στέκεσαι με σταυρωμένα τα χέρια·
άρπα μια γροθιά που να είναι όλη δική σου.

ΤΡΙΤΑΙΟΣ

Πω πω, φαρμάκι σκέτο.

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

Αλίμονό μου ο δύσμοιρος, αφέντη μου.

ΤΡΙΤΑΙΟΣ

Μήπως έριξε σκόρδο στη γροθιά;

ΠΟΛΕΜΟΣ

Τρέχα να φέρεις γουδοχέρι.

⁹ Ο Κυδοιμός (= ο θόρυβος ή ταραχή της μάχης) απαντά ήδη στην Ιλιάδα ως προσωποποιημένος δαίμων του πολέμου.

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

ἀλλ', ὦ μέλε,

260 οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἐχθές εἰσωκίσιμθα.

ΠΟΛΕΜΟΣ

οὐκουν παρ' Ἀθηναίων μεταθρέξει ταχὺ <πάνυ>;

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

ἔγωγε νῆ Δί'· εἰ δὲ μὴ γε, κλαύσομαι.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

ἄγε δῆ, τί δρώμεν, ὦ πόνηρ' ἀνθρώπια;

ὄρατε τὸν κίνδυνον ἡμῖν ὡς μέγας·

265 εἵπερ γὰρ ἦξει τὸν ἀλετρίβανον φέρων,

τούτῳ ταραξεί τὰς πόλεις καθήμενος.

ἀλλ' ὦ Διόνυσ', ἀπόλοιτο καὶ μὴ ἴθθι φέρων.

ΠΟΛΕΜΟΣ

οὗτος.

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

τί ἐστιν;

ΠΟΛΕΜΟΣ

οὐ φέρεις;

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

τὸ δεῖνα γάρ,

ἀπόλωλ' Ἀθηναίοισιν ἀλετρίβανος,

270 ὁ βυρσοπώλης, ὃς ἐκύκα τὴν Ἑλλάδα.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

εὐ γ', ὦ πότνια δέσποιν' Ἀθηναία, ποιῶν

ἀπόλωλ' ἐκεῖνος κἂν δέοντι τῇ πόλει,

εἰ πρὶν γε τὸν μυττωτὸν ἡμῖν ἐγχείαι.

¹⁰ Ο Τρυγαιὸς επικαλεῖται εἰδικὰ τὸν Διόνυσον, ἴσως ἐπειδὴ εἶναι ἀμπελοουργός.

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

Μα δεν έχουμε, ευλογημένε·
260 μόλις χτες μετακομίσαμε.

ΠΟΛΕΜΟΣ

Τσακίσου τότε και πάρε από τους Αθηναίους.

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

Τσακίζομαι και παρατσακίζομαι·
αν δεν πάω, βλέπεις, έχει να πέσει ξόλο.

ΤΡΙΤΑΙΟΣ

Εδώ σας θέλω, θλιβερά ανθρωπάρια· τι κάνουμε;
Βλέπετε τον κίνδυνο, δεν είναι παίξε-γέλασε·
265 γιατί έτσι και γυρίσει και του φέρει το γουδοχέρι,
λιώμα έχει να κάνει τις πόλεις με όλη του την άνεση.
Βόηθα, Διόνυσε,¹¹ να πάει και να μη γυρίσει.

ΠΟΛΕΜΟΣ

Ε, συ.

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

Τι θέλεις;

ΠΟΛΕΜΟΣ

Δεν έφερεις;

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

Να, ξέρεις, οι Αθηναίοι — τους τελείωσε το γουδοχέρι,
270 ο δερματέμπορας που συντάραζε την Ελλάδα.¹¹

ΤΡΙΤΑΙΟΣ

Ν' αγιάσει ο θεός του που μας τελείωσε,
Αθηνά μου κραταιά και σεβάσμια·
ήρθε την ώρα που χρειαζόταν για την πόλη,
πριν αρχίσει να κοπανάει και για μας τη σκορδαλιά.

¹¹ Ο Κλέων (το αθηναϊκό γουδοχέρι) και ο Βρασίδας (το σπαρτιατικό, στ. 282), οι κατ' εξοχήν υπεύθυνοι για τη συνέχιση του πολέμου, σκοτώθηκαν την ίδια μέρα στην Αμφίπολη, το Σεπτέμβριο του 422 π.Χ. Ο Κλέων διακωμωδείται συχνά από τον Αριστοφάνη ως δερματέμπορος (δερσοποιός), χωρίς να είναι βέβαιο ότι ήταν πράγματι.

ΠΟΛΕΜΟΣ

οὔκουν ἕτερον δῆτ' ἐκ Λακεδαιμόνιος μέτει
ἀνίσσας τι;

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

ταῦτ', ὦ δέσποθ'.

ΠΟΛΕΜΟΣ

275

ἤκέ νυν ταχύ.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

ἄνδρες, τί πεισόμεσθα; νῦν ἀγὼν μέγας,
ἀλλ' εἴ τις ἡμῶν ἐν Σαμοθράκῃ τυγχάνει
μειντημένος, νῦν ἐστὶν εὐξασθαι καλὸν
ἀποστραφῆναι τοῦ μετιόντος τῶ πόδε.

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

280 οἴμοι τάλας, οἴμοι γε κατ' οἴμοι μάλα.

ΠΟΛΕΜΟΣ

τί ἐστι; μῶν οὐκ αὖ φέρεις;

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

ἀπόλωλε γὰρ
καὶ τοῖς Λακεδαιμονίοισιν ἀλετριβανος.

ΠΟΛΕΜΟΣ

πῶς, ὦ πανούργ';

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

εἰς τὰπὶ Θράκης χωρία
χρήσαντες ἐτέροις αὐτὸν εἴτ' ἀπώλεσαν.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

285

εὐ γ', εὐ γε ποιήσαντες, ὦ Διοσκόρω.
ἴσως ἂν εὐ γένοιτο· θαρρεῖτ', ὦ βροτοί.

ΠΟΛΕΜΟΣ

- 275 Τρέξε τότε να φέρεις άλλο από τη Σπάρτη
Πετάξου.

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

Πετάγομαι, αφέντη.

ΠΟΛΕΜΟΣ

Κοίτα να γυρίσεις τάχιστα.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

Τι μας μέλλεται να πάθουμε, κόσμε; Τώρα είναι ο μέγας αγώνας.
Αν κάποιος από σας είναι ίσως μισημένος στα μυστήρια
της Σαμοθράκης,¹²
τώρα ήρθε η ώρα να προσευχηθεί
να στραβώσουν και τα δυο πόδια εκείνου που πάει να το φέρει.

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

- 280 Αλίμονό μου ο δύσμοιρος, αλί και τρισαλί.

ΠΟΛΕΜΟΣ

Τι συμβαίνει; Μήπως ήρθες πάλι μ' άδεια χέρια;

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

Ναι, γιατί το γουδοχέρι ετελείωσε και στους Σπαρτιάτες.

ΠΟΛΕΜΟΣ

Πώς, κάθαρμα;

ΚΥΔΟΙΜΟΣ

Το δανείσανε σε άλλους, κατά Θράκη μεριά,
και εκεί τους τελείωσε.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

- 285 Ν' αγιάσουν τα πεθαμένα τους, Διόσκουροί μου,
Ίσως δούμε άσπρη μέρα, Κουράγιο, θνητοί.

¹² Ονομαστό κέντρο μυστηριακής λατρείας, αφιερωμένο στους θεούς της Σαμοθράκης'. Οι μισημένοι εξασφάλιζαν το προνόμιο να εισακούονται οι προσευχές τους.

ΠΟΛΕΜΟΣ

ἀπόφερε τὰ σκεύη λαβὼν ταυτὶ πάλιν·
 ἐγὼ δὲ δοῖδुक' εἰσιῶν ποιήσομαι.

ΤΡΥΓΑΙΟΣ

- νῦν, τοῦτ' ἐκεῖν', ἤκει τὸ Δάτιδος μέλος,
 290 ὃ δεφόμενός ποτ' ἦδε τῆς μεσημβρίας·
 "ὡς ἦδομαι καὶ χαίρομαι κεύφραίνομαι."
 νῦν ἐστὶν ἡμῖν, ἄνδρες Ἕλληνες, καλὸν
 ἀπαλλαγείσι πραγμάτων τε καὶ μαχῶν
 ἐξελκύσαι τὴν πᾶσιν Εἰρήνην φύλην,
 295 πρὶν ἕτερον αὐτὸ δοῖδουκα κωλύσαι τινα,
 ἀλλ', ὦ γεωργοὶ κᾶμποροι καὶ τέκτονες
 καὶ δημιουργοὶ καὶ μέτοικοι καὶ ξένοι
 καὶ νησιῶται, δεῦρ' ἴτ', ὦ πάντες λεῷ,
 ὡς τάχιστ' ἄμα λαβόντες καὶ μοχλοὺς καὶ σχοινία·
 300 νῦν γὰρ ἡμῖν ἀρπάσαι πάρεστιν ἀγαθοῦ δαίμονος.

¹³ Το 490 π.Χ. ηττήθηκε (μαζί με τον Αρταρέμη) του περσικού στρατού που ηττήθηκε στον Μαραθώνα. Το παράθεμα από το 'τραγούδι του Δάτη' (στ. 291 ὡς ἦδομαι καὶ χαίρομαι κεύφραίνομαι) περιέχει ἕνα βαρβαρισμό (χαίρομαι ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ χαίρω). Πβ. τον ὄρο δαίμονος.

ΠΟΛΕΜΟΣ

Πάρε τούτα τα σκεύη και πήγαινε τα πάλι μέσα.
Μπαίνω κι εγώ να κάτσω να φτιάξω γουδοχέρι μόνος μου.

ΤΡΥΤΑΙΟΣ

- Εδώ ταιριάζει γάντι το τραγούδι του Δάτη.¹³
 290 που το τραγουδούσε κάποτε την ώρα που την έπαιζε μεσημεριάτικα·
 «Πώς τη βρίσκω, πώς μ' αρέσει, πώς λιγώνομαι»,
 Τώρα ήρθε η ώρα, άνδρες Έλληνες,
 να γλιτώσουμε από μάχες και από έριδες,
 την τριπόθητη ειρήνη έξω να σύρουμε,
 295 προτού άλλο γουδοχέρι μπει εμπόδιο.
 Δράμετε, ξωμάχοι, εμπόροι, τεχνίτες και μαραγκοί,
 Ξένοι, μέτοικοι, νησιώτες, εδώ ελάτε ο κόσμος όλος,
 πάρτε γρήγορα τις τσάπες, τους λιστούς και τα σκοινιά·
 300 ώρα και για μας να πιούμε για τα καλορίζικα.¹⁴

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

¹³ Στο πρωτότυπο: αγαθὸ δαίμονος. Μετά το φαγητό προσέφεραν σπονδή με άκρατο οίνο στον 'αγαθὸ δαίμονα' και έπειτα άρχιζε η οίνοποσία.

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ

85. — Όρνιθες 1494–1552

Στους Όρνιθες (414 π.Χ.) δύο μεσήλικες Αθηναίοι, ο ενεργητικώτατος Πεισέταιρος και ο μάλλον άχρωμος Ευελπίδης, αναγκάζονται από τη μάστιγα της αθηναϊκής δικομανίας να εγκαταλείψουν την Αθήνα. Έπειτα από περιπλανήσεις μεταξύ ουρανού και γης, φτάνουν στο χώρο των πουλιών. Εκεί, παρά τις αρχικές αντιδράσεις, που αμβλύνονται με τη μεσολάβηση του Τηρόα, ο οποίος άλλοτε ήταν άνθρωπος (βασιλιάς της Θράκης) και τώρα, μετά την απορνήσιή του, πουλί (τοσαλαπετεινός), υιοθετείται το μεγαλεπήβολο σχέδιο του Πεισέταιρου και κατασκευάζεται, μεταξύ ουρανού και γης, η πόλη Νεφελοκοκκυγία, ως το αποφασιστικό βήμα για την ανάκτηση της (κατά Πεισέταιρον) αρχαίας κοσμοκρατορίας των πουλιών. Πριν καλά-καλά χτιστεί η μετέωρη πόλη, καταφθάνουν απεσταλμένοι των θγόμενων θεών, που κινδυνεύουν να λιμακτοηθούν, επειδή η παρεμ-

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

οἴμοι τάλας, ὁ Ζεὺς ὅπως μὴ μ' ᾄψεται.

1495 ποῦ Πεισέταιρός ἐστ' ;

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

ἔα, τουτὶ τί ἦν ;

τίς ὁ συγκαλυμμός ;

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

τῶν θεῶν ὄρας τινα

ἐμοῦ κατόπιν ἐνταῦθα ;

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

μὰ Δι' ἐγὼ μὲν οὐ.

τίς δ' εἶ σύ ;

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

πηνίκ' ἐστὶν ἄρα τῆς ἡμέρας ;

¹ Ο Προμηθέας φοβάται μήπως τον εντοπίσει ο άσπονδος εχθρός του, ο Δίας. Γι' αυτό έχει κάνει παραλλαγή και ρωτάει αγωνιωδώς αν τον ακολουθεί κάποιος θεός, τι ώρα είναι και

Προμηθέας μισόθεος και φιλόανθρωπος

βαλλόμενη Νεφελοκοκκυγία εμποδίζει την τσίκινα από τις θεσίες να ανέλθει στον ουρανό. Αθηναίοι αξιωματούχοι, που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο θέλουν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους τη νέα πόλη, καιροσκόποι κάθε λογής, που σπεύδουν να επωφεληθούν από την νέα κατάσταση, και κάποιοι αυτόκλητοι υποστηρικτές, όπως ο (φιλό-άνθρωπος και μισό-θεός) Προμηθέας. Όλοι αυτοί αντιμετωπίζονται δόντως από τον Πεισέταιρο.

Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι μια αυτοτελής ιαμβική σκηνή, στην οποία ο Προμηθέας αποκαλύπτει στον Πεισέταιρο ένα κρίσιμο μυστικό, που θα του επιτρέψει να επιβάλει τους όρους του στους θεούς, να παντρευτεί την εκπάγλου κάλλους Βασίλεια και να θριαμβεύσει, όπως απαιτεί η κομική παράδοση.

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

Φευ ο δυστυχής! Μην τυχόν και με δει ο Δίας.

1495 Ο Πεισέταιρος πού είναι;

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

Όχι! Τι 'ναι τούτο; Προς τι το κουκούλωμα!

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

Βλέπεις εδώ κανένα θεό να μ' έχει πάρει από πίσω;

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

Εγώ, μα τον Δία, όχι. Ποιος όμως είσαι εσύ;

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

Τι ώρα της ημέρας να 'ναι;

αν έχει συννεφιά (εννοείται ότι, αν είναι αργά ή έχει συννεφιά, ο Δίας δεν θα μπορεί να τον δει· στη συνέχεια το πρόβλημα το αντιμετωπίζει με το σκιάδειο).

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

ὄπηνίκα; σμικρόν τι μετὰ μεσημβρίαν.

1500 ἀλλὰ σύ τίς εἶ;

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

βουλυτὸς ἢ περαιτέρω;

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

οἴμι' ὡς βδελύττομαί σε.

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

τί γὰρ ὁ Ζεὺς ποιῆ;

ἀπαιθριάζει τὰς νεφέλας ἢ συννέφει;

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

οἴμαξε μεγάλ'.

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

οὔτω μὲν ἐκκεκαλύφτομαι.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

ὦ φίλε Προμηθεῦ.

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

παῦε παῦε, μὴ βόα.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

1505 τί γὰρ ἐστὶ;

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

σίγα, μὴ κάλει μου τοῦνομα·

ἀπὸ γὰρ ὀλεῖς εἴ μ' ἐνθάδ' ὁ Ζεὺς ᾄφεται.

ἀλλ' ἵνα φράσω σοι πάντα τᾶνω πράγματα,

τουτὶ λαβίων μου τὸ σκιάδειον ὑπέρεχε,

ἄνωθεν ὡς ἂν μὴ μ' ὀρώσω οἱ θεοί.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

1510 ἰὸν ἰού·

εὐ γ' ἐπεισήσας αὐτὸ καὶ προμηθικῶς.

ὑπόδιθι ταχὺ δὴ κᾶτα θαρρήσας λέγε.

- ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ
1500 Τι ώρα είναι; Απομεσήμερο. Εσύ όμως ποιος είσαι;
- ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ
Είναι η ώρα που λύνουν τα βόδια ή αργότερα;
- ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ
Οοφ! Θα ξεράσω.
- ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ
Ο Δίας τι κάνει; Σκορπάει τα σύννεφα ή συννεφιάζει;
- ΠΕΙΣΑΙΤΕΡΟΣ
Άρπα την ξεγυρισμένη.
- ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ
Τότε ξεκουκουλώνομαι.
- ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ
Φύτατε Προμηθέα!
- ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ
Πάψε. πάψε. μη φωνάζεις.
- ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ
1505 Γιατί, παρακαλώ;
- ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ
Σώπα. Μην αναφέρεις το όνομά μου·
γιατί έτσι και με δει εδώ ο Δίας, χάθηκα.
Για να σου αποκαλύψω όμως τα καθέκαστα
για τα συμβαίνοντα εκεί πάνω,
πάρε τούτο το σκιάδειο² και κράτησέ το από πάνω μου,
να μην με βλέπουν από ψηλά οι θεοί.
- ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ
1510 Πω Πω! Δαιμόνια ιδέα και προμηθικότατη.
Χώσου τότε γρήγορα κάτω από το σκιάδειο
και μίλησέ μου άφοβα.

² Κατασκευή παρόμοια με ομπρέλα για να προστατεύει από τον ήλιο.

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ
ἄκουε δὴ νυν.

ΠΕΙΣΣΕΤΑΙΡΟΣ
ὡς ἀκούοντας λέγε.

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ
ἀπόλωλεν ὁ Ζεὺς.

ΠΕΙΣΣΕΤΑΙΡΟΣ
πηνίκ' ἄττ' ἀπώλετο;

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ
1515 ἐξ οὐπερ ὑμεῖς ᾤκισατε τὸν αἴρα.
θῦει γὰρ οὐδεὶς οὐδὲν ἀνθρώπων ἔτι
θεοῖσιν, οὐδὲ κνῖσα μηρίων ἄπο
ἀνήλθεν ὡς ἡμᾶς ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου.
ἀλλ' ὡσπερὶ Θεσμοφορίοις νηστεύομεν
1520 ἄνευ θηλιῶν· οἱ δὲ βάρβαροι θεοὶ
πευῶντες ὡσπερ Ἰλλυριοὶ κεκρυγότες
ἐπιστρατεύσειν φάσ' ἀνωθεν τῷ Δί.
εἰ μὴ παρέξει τὰμπόρι' ἀνεωγμένα,
ἴν' εἰσάγουτο σπλάγχνα κατατετμημένα.

ΠΕΙΣΣΕΤΑΙΡΟΣ
1525 εἰσὶν γὰρ ἕτεροι βάρβαροι θεοὶ τινες
ἀνωθεν ὑμῶν;

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ
οὐ γὰρ εἰσι βάρβαροι,
ὄθεν ὁ πατρῷός ἐστιν Ἐξηκεστιδῆ;

³ Για τη γιορτὴ των Θεσμοφορίων βλ. το σχόλιο 15 στο πρώτο Κείμενο του Λυσία (τόμ. 2). Η δεύτερη ἀπὸ τις τρεῖς ἡμέρες των Θεσμοφορίων ονομαζόταν Νηστεία. Η νηστεία τερματιζόταν με πλοῖσια κρεοφαγία τὴν τρίτη ἡμέρα.

⁴ Ἰλλυριοὶ ονομαζόνται διάφορα συγγενῆ 'βαρβαρικά' φύλα ποὺ τὴν κλασικὴ ἐποχὴ ἦταν εγκατεστημένα κυρίως στὴν περιοχὴ τῆς νότιας Ἀλβανίας. Η ἀναφορὰ τοῦ Ἀριστοφάνη δὲν εἶναι ἀπολύτως σαφής. Ὡστόσο ἡ πείνα δὲν πρέπει νὰ ἦταν ἀγνωστὴ στους Ἰλλυριοὺς, μὴ καὶ —κάποια φύλα τουλάχιστον— δὲν ἀσχολούνταν με τὴ γεωργία. Το 'κρυῖζον' (κεκρυγό-

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

Άκουσέ με λοιπόν.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

Άκούω. Λέγε.

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

Πάει ο Ζεός.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

Από τι ώρα περίπου πάει;

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

- 1515 Από τότε που εσείς κατοικήσατε τον αέρα.
Γιατί κανένας άνθρωπος δεν προσφέρει πια θυσία στους θεούς
και από εκείνη τη στιγμή δεν ανέβηκε σε εμάς τσίκνα από μεριά.
Έτσι, χωρίς θυσίες, νηστεύουμε, λες και είναι θεομοφία.⁵
- 1520 Και οι βάρβαροι θεοί, πεινασμένοι, κρώζουν σαν τους Γλυριούς⁶
και λένε ότι θα επιτεθούν από ψηλά εναντίον του Δία,
αν δεν εξασφαλίσει ανοιχτές αγορές,
ώστε να εισάγουν σπλάγχνα τεμαχισμένα.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

- 1525 Δηλαδή υπάρχουν άλλοι, βάρβαροι θεοί πάνω από σας;

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

Δεν υπάρχουν βάρβαροι θεοί;

Και από πού είναι ο πατρικός θεός του Εξηχεστίδη;⁷

τες) παραπέμπει ίσως στο γεγονός ότι οι πολεμοχαρείς Γλυριοί, που συχνά υπηρετούσαν ως μισθοφόροι, φημιζόνταν για την ένταση των πολεμικών κρουσμών.

⁵ Ο Εξηχεστίδης πρέπει να ήταν πρόσωπο που βρισκόταν στην επικαιρότητα, όταν παίχτηκαν οι Ήριδες (414 π.Χ.), αφού όχι μόνο ο Αριστοφάνης αναφέρεται σ' αυτόν (τρεις φορές μάλιστα), αλλά και ο κωμικός Φρόνχος στον Μοισότροπο, που κέρδισε το πρώτο βραβείο στον ίδιο δραματικό αγώνα. Κωμωδείται ως βάρβαρος και δούλος που κατόφερε να αναγνωριστεί ως Αθηναίος πολίτης. Ίσως οι επιθέσεις αυτές δεν προέκυψαν εκ του μη όντος. Κάθε γνήσιος Αθηναίος πολίτης είχε τον πατρώο θεό του, τον Απόλλωνα πατρώον. Ο βάρβαρος Έξηχεστίδης λογικά είχε και βάρβαρο πατρώο θεό.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

ὄνομα δὲ τούτοις τοῖς θεοῖς τοῖς βαρβάροις
τί ἐστίν;

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

ὄ τι ἐστίν; Τριβαλλοί.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

μαιθάνω.

1530 ἐντεύθεν ἄρα τούπιτριβεῖης ἐγένετο.

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

μάλιστα πάντων. ἐν δέ σοι λέγω σαφές·
ἤξουσι πρέσβεις δεῦρο περὶ διαλλαγῶν
παρὰ τοῦ Διὸς καὶ τῶν Τριβαλλῶν τῶν ἄνω·
ὑμεῖς δὲ μὴ σπένδεσθ', εἰάν μὴ παραδιδῶ
1535 τὸ σκήπτρον ὃ Ζεὺς τοῖσι ὄρνισιν πάλιν,
καὶ τὴν Βασιλείαν σοὶ γυναῖκ' ἔχειν διδῶ.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

τίς ἐστίν ἡ Βασιλεία;

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

καλλίστη κόρη,

ἥπερ ταμείει τὸν κεραυνὸν τοῦ Διὸς
καὶ τὰλλ' ἀπαξάπαντα, τὴν εὐβουλίαν,
1540 τὴν εὐνομίαν, τὴν σωφροσύνην, τὰ κεύρια,
τὴν λοιδορίαν, τὸν κωλακρέτην, τὰ τρώβολα.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

ἅπαντά γ' ἄρ' αὐτῷ ταμείει;

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

φήμ' ἐγώ.

ἦν γ' ἦν σὺ παρ' ἐκείνου παραλάβης, πάντ' ἔχεις.

⁶ Θρακικός λαός που ζούσε κυρίως στην περιοχή της δυτικής Βουλγαρίας. Για τους Έλληνες ήταν η ενσάρκωση της πιο ακραίας βαρβαρότητας και του ένομοιο βίου. Συνεπώς με την

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

Το όνομα των βαρβάρων αυτών θεών ποιο είναι;

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

Ποιο είναι; Τριβαλλοί.⁶

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

1530 Κατάλαβα· από εδώ προφανώς βγήκε το «*αί στον τρίβολο*».

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

Ακριβώς. Σου αποκαλύπτω ένα μόνο:
θα καταφθάσουν εδώ, εκ μέρους του Διός
και των Τριβαλλών των επάνω,
πρέσβεις περί συμφιλίωσης.
Εσείς μη συνδιαλλαγείτε, εάν ο Ζευς δεν παραχωρήσει
1535 και πάλι το σκήπτρο στα πουλιά⁷
και δεν σου δώσει να έχεις γυναίκα τη Βασίλεια.⁸

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

Ποια είναι η Βασίλεια;

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

Νεαρά θεσπεσίου κάλλους,
που κουμαντάρει τον κεραυνό του Δία
και τα άλλα απαξάπαντα: την ορθοκρισία,
1540 την ευνομία, τη σωφροσύνη, το ναύσταθμο,
την καταλαλιά, τον κορβανά, τη μισθοδοσία.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

Δηλαδή του τα κουμαντάρει όλα;

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

Ναι, σου λέω. Αν σου παραδώσει αυτή, ελέγχεις τα πάντα.

αναφορά στους βάρβαρους θεούς, ο Αριστοφάνης περιλαμβάνει στην πρεσβεία των θεών, που καταφθάνει αμέσως μετά την αποχώρηση του Προμηθέα, εκτός από τον Ποσειδώνα και τον Ηρακλή, τον Τριβαλλό.

⁷ Σύμφωνα με όσα ανέπτυξε ωρύτερα ο Πεισέταιρος, τα πουλιά —και όχι οι θεοί— ήταν αρχικά κοσμοκράτορες.

⁸ Μορφή επινοημένη προφανώς από τον Αριστοφάνη.

- τούτων ἔνεκα δέυρ' ἦλθον, ἵνα φράσαιμί σοι,
1545 αἰεὶ ποτ' ἀνθρώποις γὰρ εὖνους εἼμι ἐγώ.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

μόνον θεῶν γὰρ διὰ σ' ἀπαιθρακίζομεν.

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

μισῶ δ' ἅπαντας τοὺς θεοὺς, ὡς οἶσθα σὺ.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

νῆ τὸν Δεῖ' αἰεὶ δήτα θεομισῆς ἔφης.

Τύμων καθαρός.

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ

- ἄλλ' ὡς ἂν ἀποτρέχω πάλιν
1550 φέρε τό σκιάδειον, ἵνα με κἄν ὁ Ζεὺς ἴδῃ
ἄνωθεν, ἀκολουθεῖν δοκῶ καιηφόρῳ.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

καὶ τὸν δῖφρον γε διφροφόρει τονδὶ λαβῶν.

Σκηνή από κωμική παράσταση; αἰλητὴς πλαισιώνεται από δύο υποκριτὲς ἢ χορευτὲς μεταμφιεσμένους σε πουλιά. Ἐχει διατυπωθεῖ ἡ εἰκασία —αν καὶ δεν εἶναι καθόλου βέβαιο— ὅτι εἰκονογραφεῖται παράσταση τῶν Οὐνιθῶν τοῦ Ἀριστοφάνη. Ἀττικὸς (?) κρατήρας, περ. 410 π.Χ. (Νέα Υόρκη, P. Getty Museum.)

- Γι' αυτό ήρθα εδώ, για να σου ανοίξω τα μάτια.
1545 Μια ζωή, βλέπεις, εγώ θέλω το καλό των ανθρώπων.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

Σε εσένα και μόνο απ' όλους τους θεούς οφείλουμε
το φητό στα κάρβουνα.⁹

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

Γνωρίζεις ότι μισώ τους θεούς μηδενός εξαιρουμένου.

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

Ναι μα τον Δία, υπήρξες όντως ανέκαθεν φύσει μισόθεος,
σκέτος Τίμων.¹⁰

ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

- 1550 Όμως, για να τρέξω πάλι πίσω, δώσε μου το σκιάδειο,
ώστε, αν τυχόν με δει ο Δίας από ψηλά,
να κάνω πως συνοδεύω κανηφόρο.¹¹

ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ

Άρπα και την καρέκλα και κάνε και τον καρεκλοφόρο.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

⁹ Επειδή ο Προμηθέας χάρισε στους ανθρώπους τη φωτιά.

¹⁰ Ο Τίμων είναι ο μισάνθρωπος κατ' εξοχήν. Δεν είναι βέβαιο αν πρόκειται για ιστορικό πρόσωπο ή για ιδιαίτερα αγαπητό στον Αριστοφάνη τύπο, που αργότερα θεωρήθηκε ιστορικό πρόσωπο.

¹¹ Για τα κορίτσια αριστοκρατικών οικογενειών της Αθήνας ήταν ιδιαίτερα τιμητικό να είναι κανηφόροι, να μεταφέρουν στο κεφάλι τους το ιερό πανέρι (καυθήν) σε πομπές, με πρώτη αυτή των Παναθηναίων. Την κανηφόρο φαίνεται ότι την συνόδευε κάποιο κορίτσι μετοίκων που της κρατούσε το σκιάδειο και ενδεχομένως το κάθισμα (καρέκλα, δίφρον στο πρωτότυπο).

ΑΝΤΙΦΑΝΗΣ

(408/405 - 334/331; π.Χ.)

86. - Ποίησις (Απόσπασμα 189)

Σ' αυτό το εξαιρετικά ενδιαφέρον, αν και φθαρμένο, απόσπασμα από την κωμωδία του Αντιφάνη Ποίησις, που εικάζεται ότι προέρχεται από τον πρόλογο του έργου, κάποιος, που μιλά εξ ονόματος των κωμικών ποιητών (στ. 17), μακαρίζει την τραγωδία για τα 'πλεονεκτήματα' που έχουν οι τραγικοί ποιητές σε σύγκριση με τους κωμικούς. Δύο είναι τα υποτιθέμενα πλεονεκτήματα (και τα δύο συνδέονται με την πλοκή): οι τραγικοί ποι-

μακάριόν ἐστιν ἡ τραγωδία
ποίημα κατὰ πάντ', εἴ γε πρῶτον οἱ λόγοι
ὑπὸ τῶν θεατῶν εἰσιν ἐγνωρισμένοι,
πρὶν καὶ τιν' εἰπεῖν ὥσθ' ὑπομῆσαι μόνον
5 δεῖ τὸν ποιητὴν, Οἰδίπου γὰρ † φῶ
τὰ δ' ἄλλα πάντ' ἴσασιν ὁ πατὴρ Λαίος,
μήτηρ Ἰοκάστη, θυγατέρες, παῖδες τίνες,
τί πείσεθ' οὗτος, τί πεποίηκεν, ἂν πάλιν
εἴπῃ τις Ἀλκμέωνα, καὶ τὰ παιδία
10 πάντ' εὐθὺς εἶρηχ', ὅτι μανεῖς ἀπέκτονε
τὴν μητέρ', ἀγανακτῶν δ' Ἄδραστος εὐθέως
ἤξει πάλιν τ' ἄπεισι - σ - υ -
<εἶπῃ>θ' ὅταν μῆθ' ἐδύνωντ' εἰπεῖν ἔτι,
κωμῶν δ' ἀπειρήκωσιν ἐν τοῖς δράμασιν,

¹ Γιος του μάντη Αμφιάραου και της Εριφύλης. Ο Αμφιάραος γνώριζε ότι, αν έπαιρνε μέρος στην εκστρατεία των Επτά εναντίον της Θήβας, θα σκοτωνόταν. Γι' αυτό κρυβόταν. Ο Πολυδαίης προσέφερε στην Εριφύλη το περιδέραιο της Αρμονίας και εκείνη του αποκάλυψε πού ήταν κρυμμένος ο μάντης. Ο Αμφιάραος, φεύγοντας για τη Θήβα, έδωσε εντολή στον γιο του τον Αλκμέωνα να τιμαρτήσει τη μητέρα του την Εριφύλη, και αυτός τη σκότωσε. Σύμφωνα με την πιο διαδεδομένη εκδοχή, ο μητροκτόνος τρελαίνεται μετά την πράξη του. Στον Αντιφάνη, που ίσως ακολουθεί την εκδοχή κάποιου τραγικού, η σειρά αντιστρέφεται. Ο μύθος του Αλκμέωνα υπήρξε ένας από τους πιο γόνιμους για τους τραγικούς ποιητές

Τα πλεονεκτήματα των τραγικών

ητές αφενός δεν χρειάζεται να επινοούν τις υποθέσεις των έργων, αφού αντλούν τα θέματα τους από τον μύθο, που είναι εκ των προτέρων γνωστός στους θεατές, και αφετέρου έχουν την δυνατότητα, όταν βρεθούν σε αδιέξοδο με την εξέλιξη της πλοκής, να καταφεύγουν, χωρίς τίμημα, στη λίσση του θεού από μηχανής.

- Η τραγωδία είναι είδος που αξίζει να το μακαρίζεις από κάθε άποψη. Πρώτα-πρώτα, οι υποθέσεις είναι ήδη γνωστές στους θεατές, προτού καν μιλήσεις γι' αυτές. Ο ποιητής
5 χρειάζεται μόνο να τις υπενθυμίσει.
Αν, λόγου χάρη, πω «Οιδίπους»,
τα υπόλοιπα τα γνωρίζουν όλα:
πατέρας του ο Λαίος, μητέρα του η Ιοκάστη,
ποιες οι κόρες του, ποιοι οι γιοί του,
τι θα πάθει, τι έπραξε ήδη.
Αν πάλι κάποιος αναφέρει τον Αλκμέωνα,¹
10 και τα μικρά παιδιά, μηδενός εξαιρουμένου,
σου είπανε στο πι και φι ότι τρελάθηκε και σκότωσε τη μητέρα του,
ότι θα καταφθάσει έξω φρενών ο Άδραστος²
και ότι θα ξαναφύγει ...
Έπειτα, όταν δεν έχουν πια να πουν τίποτα
και τα βρίσκουν σκούρα με την πλοκή.

και δεν είναι τυχαίο ότι εδώ αναφέρεται μαζί με τον μύθο του Οιδίποδα. Ο Αριστοτέλης, τον συγκαταλέγει στους (λίγους) μύθους από τους οποίους αντλούν τα θέματά τους οι καλύτεροι τραγωδιστές, και μάλιστα τον αναφέρει πρώτο.

² Αδερφός της Εριφύλης, βασιλιάς του Άργους ηγήθηκε της εκστρατείας των Επτά για να βοηθήσει τον γαμπρό του Πολυνείκη. Δεν γνωρίζουμε σε ποια συγκεκριμένη τραγωδία αναφέρεται ο Αντιφάνης. Σφοδρή σύγκρουση του Αλκμέωνα με τον Άδραστο μαρτυρείται στην τραγωδία του Σοφοκλή *Επίγονοι* (απόσπ. 187).

- 15 αἴρουσι ὡσπερ δάκτυλον τὴν μηχανήν,
καὶ τοῖς θεαμένοισι ἀποχρώντως ἔχει.
ἡμῖν δὲ ταῦτ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ πάντα δεῖ
εὐρεῖν, ὀνόματα καινά, - σ - υ -
σ - υ - κάπειτα τὰ †διωκημένα
- 20 πρότερον, τὰ νῦν παρόντα, τὴν καταστροφήν,
τὴν εἰσβολήν, ἂν ἔν τι τούτων παραλίπη
Χρέμης τις ἢ Φεῖδων τις, ἐκουρίττεται·
Πηλεί δὲ πάντ' ἔξεστι καὶ Τεύκρω ποιεῖν

³ Τη λύση με την βοήθεια τῶν θεῶν ἀπὸ μηχανῆς την καθιέρωσε ο Εὐριπίδης.

⁴ Ὅπως οἱ ηττημένοι πυγμαχοί, που γλίτωναν την εξόντωση, όταν αναγνώριζαν την ήττα τους υφώνοντας τον δείκτη μπροστά στο στήθος του αντιπάλου.

⁵ Ἡρώες κωμωδῶν. Φαίνεται πως ἤδη ὅταν γράφει ο Αντιφάνης εἶχαν γίνει σταθερά πρόσωπα.

- 15 υφώνουν τη μηχανή¹ όπως το δάχτυλο¹
και οι θεατές δεν έχουν πρόβλημα.
Εμείς όμως δεν έχουμε τέτοια:
είμαστε υποχρεωμένοι να επινοήσουμε τα πάντα,
νέα ονόματα, ...
- 20 έπειτα τι προηγήθηκε, τι διαδραματίζεται τώρα,
το κλείσιμο, την εισαγωγή.
Αν κάποιος Χρέμης ή κάποιος Φείδων²
παραλείψει έστω και ένα απ' αυτά,
τον πέταξαν έξω με σφυρήγματα.³
Στον Πηλέα όμως και τον Τεύχρο⁴ επιτρέπονται τα πάντα.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

⁶ Το θεατρικό κοινό στην αρχαιότητα αντιδρούσε πολύ πιο ζωντανά από ό,τι συνήθως το σύγχρονο θεατρικό κοινό. Είναι χαρακτηριστικά τα ρήματα που περιγράφουν την αποδοκιμασία των ηθοποιών *ἐβάλλω* (=πέταω έξω), *ἐσφυρήτω* (=πέταω έξω με σφυρήγματα).

⁷ Τυπικοί ήρωες τραγωδιών.

ΕΚΔΟΣΗ Β' 2002 - ΑΝΤΙΤΥΠΑ: 30.000 - ΑΡ. ΣΥΜΒ. 3253/3-9-02
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΑΦΟΙ ΤΣΑΛΔΑΡΗ Ο.Ε. - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΑΦΟΙ Ι. ΤΣΙΑΔΗ & ΣΙΑ Ο.Ε.

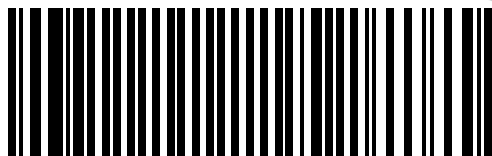
Κωδικός βιβλίου: 0-22-0003

ISBN Set 978-960-06-2296-6

T.A' 978-960-06-2297-3

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

(01) 000000 0 22 0003 3